

ალექსანდრე ქურასბედიანი

K254008
3

თექვსმეტი წელი
თვითკატეგორიკაში

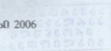

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

ალექსანდრე ქურასბელიანი

თექვსმეტი წელი თვითკატერობაში

თბილისი 2006

ეუბლენი მარგარიტა / გუგული / ფანჯავიძე-ქურასხელიანს, რომელმაც
ჩემი ცხოვრების უმძიმეს პერიოდში გაიზიარა ჩემი ხვედრი და ჩემთვის
ერთად თავის ხეცოვხლეუ სასწაოზე დადო.

K 254,008
K 254,008

საქართველოს
პარლამენტის
ფოტოცენტრი
ბიზლიოთეკა

საქიპ-2007
შემოსავლიანი

ბევრმა იმათთაგანმა, ვინც იყის ჩემი 1937 წლისა და შემდგომი პერიოდის თავგადასახეაღი, მარწია დამეწერა მოგონებები ამ თავგადასახეაღლის შესახებ ისინი მიმტკიცებენ, რომ ასეთი შემთხვევა ისტორიას არ ახსოვს და ეს მოგონებები მკითხველისათვის შეტად საინტერესო იქნება.

იმ გარემოებაში, რომ პარტიამ სასტიკად დაგმო 1937 წლის და მომდევნო პერიოდის დროინდელი საბჭოთა კანონების უბუი დარღვევები და გაუმართლებელი მასიური რეპრესიები და აგრეთვე იმან, რომ კერძოდ ჩემი პატიმრობიდან განთავისუფლება და რეაბილიტაცია — უშუალოდ მოჰყვა ჩემს მიერ ერთდროულად ს.კ.კ. ცენტრალურ კომიტეტში, სსსრკ უმაღლეს საბჭოთა პრეზიდიუმში, სსრკ მინისტროთა საბჭოში და სსრკ გენერალურ პროკურორთან გაგზავნილ საჩივრებს, — მე გადავწყვიტე ხელი მომეკიდა ამ საქმისათვის.

ამის შემდეგ გადასაწყვეტი შეიქმნა თუ, საიდან დამეწყო ჩემი მოგონებები, — მხოლოდ 1937 წლიდან, თუ შევხებოდი ჩემი ცხოვრების მთლიან პერიოდს.

ჩემს მოგონებებში, რომ მე ამ ქვეყნად, მარტო 1937 წელში მოეღწიებოდა მომეწოდებინა თავი, — ეს მართებული არ იქნებოდა და ამით ჩემი თავგადასახეაღის ინტერესებაც შეიძლეუბოდა. ამის გამო მე საჭიროდ ვეახი, მოკლედ შევხებოდი ჩემს ახალგაზრდობასაც, იმასაც თუ როგორ წრეში მახლებოდა მე აღმზრდა ბავშვობისას და შემართა მომწიფების შემდეგ.

ბოლოს გადასაწყვეტი შეიქმნა ამ მოგონებების სახელწოდების საკითხიც.

თუ კი სწორია ის ლებულება, რომ სახელწოდება, რაც შეიძლება შესაგად უნდა გამოხატავდეს მოთხრობის შინაარსს, მაშინ ამ მოგონებებს მე ვერ მივიღებდი უკეთეს სახელწოდებას, ვიდრე არის: **“16 წელი თვითპატიმრობაში”**. ასე გადაწყდა სათაურის საკითხიც.

დავბაღულებარ 1900 წლის ოქტომბერში, თუ სოემბერში, ლეღაჩემს ახსოვდა და ხშირად იმეორებდა მწიფობის თვეში დაბადულს. წელთა აღრიცხვა მან არ იყოფა, მხოლოდ შედარებებს აკეთებდა. მისი სიგვეით მე დავბაღულებარ რვა წლის შემდეგ მისი გათხოვებიდან. რვა წლის განმავლობაში მას შეილი არ შეძენია და ამის გამო არც მას, არც ნათესავებს და არც სხვა ნაცნობებს იმედი არ ჰქონიათ, რომ მას შეილი შეეძინებოდა. ბუბიაჩემს, მამაჩემის ღელს გადაუწყვევტია მამაჩემისათვის მეორე ქალიც მოეყვანა. მამინლელი სვანური წესის მიხედვით, თუ ქალი უშვილო იქნებოდა, ოჯახში უშვილო ქალის ქმრისათვის მეორე ქალი მოჰყავდათ ისე, რომ პირველ ცოლს არ ეყრებოდნენ და ის მანვე ოჯახში ღელამთილის შემდეგ უფროს დასახლისად რჩებოდა.

ასე და ამგვარად — რვა წლის ღოღინის შემდეგ ლეღაჩემს მე გაეჩენიერა და ამის წადაღებე მან აიყენა მისი, მეგობე — მეორე ცოლის მოყვანა მამაჩემისათვის.

ჩემი დაბადების ეამის დასაღვენად ლეღაჩემს მოჰყავდა შედარებები, როგორც ეს შემთით ვიქცით. მაგალითად ჩემს დაბადებამდის ექვსი თვით აღრე დაბადებულა ჩემი ბიძაშვილი არაკლა, ორი თვით აღრე ჩვენი მეზობელი თეიმურაზ ლაპარგელიანი, ჩემი დაბადებიდან ორი თვის შემდეგ ლაღიმურ ქურასბულიანი და არაკლი / ბუჭუ / მუსელიანი და სხვა... ამ ცნობებსა და საეკლესიო ჩანაწერების საფუძველზე გამოიორკვა, რომ მე დავბაღულებარ 1900 წლის ოქტომბერში, ან სოემბერში. ლეღაჩემის "წიფობის" თვე იმას ნიშნავს, რომ მე დავბაღულებარ ოქტომბრის მეორე ნახევარში, ან სოემბრის პირველ ნახევარში. ეს არის და ეს თვის რიცხვზე, რასაკვირველია, ლაპარაკე მდებრტია. დავბაღულებარ სვანურ მანუშში მთის სოფელ გულადაში, შუა ცეხლის წის მიწაზე გაშლილ ღოღინზე, სადაე ჭეარგლიან ჭერიდან ჩამოსეებული ყოფილა ბაწარი, რომლისთვის ხელმოკიდებით ლეღაჩემი იმსუბუქებდა პირველ მშობიარობას. მშობიარობას ხელმძღვანელობდა ჩვენი ოჯახის წევრი მოხუცი ქალი "ვაგა მახი" / ბიცილა მახი /, რომელსაე ამ საქმეში ეხმარებოდნენ / და ბევრი, აღბით, ხელსაე უშლიდა / მეზობლის ქალები. მანუშის კარები კი მაგრად ყოფილა ჩაკეტილი ურდულით, რათა შემთხვევით ვინმე მამაკაცი, ან ბავშვი არ შემოსულიყო. მანუშის კარების ჩაკეცვა შუა ცეხლიდან წამოსული კვამლის კორიანგელს ქნიადა სახლში და ამგვარად კვამლის კორიანგელში, ანგისინიგარულ პირობებში, მე პირველად მიხილავს ქვეყანა. ამ სანახაობას მე გირილით შევეგებებთვარ, მაგრამ ღელს და ნათესავებს ძაღზე გახარებდათ ჩემი მოულენა. ბუბიაჩემთან, რომელიც ჩემი დაბადების ღელს ახითი ყოფილა წასული, დაუყოვნებლივ გაუგზავნიათ მხარობელი. ეს მხარობელი ყოფილა ჩვენი მეზობელი,

ოსები, ლეღაჩეში ანა, ბიძაჩეში ნიკო, ბიცილაჩეში პელა, ამ უკანასკნელთა ექვსი თვის ვაჟი ირაკლი ამგვარად მე ჩვენ ოჯახს მეთორმეტე სული შევუბნე.

ამ დიდი ოჯახის ფაქტური ხელმძღვანელი იყო ბებიჩეში ელისაბედი, ის სარგებლობდა დიდი ავტორიტეტით არა მარტო ჩვენს ოჯახში, არამედ მიუღეს ჩვენს სოფელში. მას შემდეგ, რაც ის ბაბუაჩემს უთხოვია, ჩვენი ოჯახი ეკონომიურად საგრძნობლად გაძლიერებულა. წარსულში ყოველგვარი დაბა სვანებს შორის წყლებოდა მედიაგორების საშუალებით; რუსეთთან შეერთების შემდეგვე მედიაგორები დიდ როლს ასრულებდნენ სვანეთის ცხოვრებაში. ჩვეულებრივ მედიაგორებად ირჩევენ მამაკაცებს, მაგრამ ბებია ელისაბედი გამოჩაკლის წარმოადგენდა, ის ჩვენს თანასოფელს, როგორც მეგობარ ნიჭიერი, საღად მოაზროვნე და თბიქტური აღმზიანი, ხშირად მაკაუდათ თურმე მედიაგორად.

ბებიჩეში ელისაბედისათვის, ბაბუაჩეში კაცო მესამე ქმარი ყოფილა. მისი პირველი ქმარი ლაშხეთის სოფელი ეახუნდერული ონიანი, მას გარდაცვლია და მისგან დარჩენია ვაჟი თადეოში. ბებიჩემის მეორე ქმარი ყოფილა ლაშხეთის სოფელ სასაშელი ონიანი, ამ უკანასკნელს ბებიჩეში გაქცევია და გაყოლია ბაბუაჩემს. ბებიჩეში ორსულად ყოფილა სასაშელი ონიანისაგან, როლესაც იგი ბაბუაჩემს მოუყვანია. ჩვენს ოჯახში მას შექენია ქალიშვილი ალათი, რომელიც ორი წლის შემდეგ დაუბრუნებიათ სასაშეში მამისათვის. ბაბუასაგან ბებიას შექენია ოთხი შვილი, ბექლან ორი ვაჟი - ოსები და ნიკო და ორი ქალიშვილი - მაია და თამუ.

ბებიჩეში იყო თავად ოთარ გარდაცხადის ქალიშვილი, არა კანონიერ ქორწინებისაგან. პირველი ცოლის გარდაცვლის შემდეგ ოთარს ცოლად მოუყვანია გლეხის ქალი, რომელმედაც ჯვარი არ აქონია დაწერილი, რადგან მამინდელი წესის მიხედვით, თავადა, გლეხის ქალზე ჯვარს ვერ დაიწვრდა.

ბაბუაჩეში უაღრესად წარმოსადგეი და ლამაზი კაცი იყო, იგი ყოფილა ჯერ დავით ლევანის ძე დადიანის და შემდეგ ეკატერინე ალექსანდრეს ასულ ჭავჭავაძე-დადიანის ქეშიკი. მგავსად რომის პაპებისა, რომელთაც თავის ჯარში და დაცვაში დღემდის მხოლოდ შვიციარაიულები შეეფთ, სამეგრულოს მთავრები მეგრულს არ ენდობოდნენ და სასახლის დაცვა მხოლოდ სვანებისაგან შეჰადგებოდა. ბაბუაჩეში ამ სვანებისაგან შემდგარი დაცვის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ყოფილა დავითისა და ეკატერინეს სასახლეში. ბაბუაჩეში ას წელზე მეტის ხნის იყო, როლესაც იგი გრადიკულად გარდაიცვალა. ეს იყო 1918 წელს, მის შვილის შვილს / უმცროს ქალიშვილიდან / უნებლიედ გაუვარდა მამხანა, რომელიც ბაბუას მოხედა ყელში და იგი დაუყოვნებლივ გარდაიცვალა. ეს შემთხვევა რომ

არ ყოფილიყო ბაბუაჩემი, შესაძლებელია, კიდევ დიდხანს იცოცხლებოდა, რადგან იგი ჯანსაღად გრძნობდა თავს.

ბაბუაჩემის ვაჟკაცურმა სიღამამემ მეუწყყო აღბათ ხელი იმ გარემოებას, რომ იგი ჯერ დაღიანების ქეშიკი გახდა და შემდეგში ოთარ გარდაფხაძემ გადაწყვიტა თავისი ქალიშვილი გაემორეობინა სასამუღლიანი საათის და ბაბუაჩემისათვის გაეყოლებინა. სეხნისათვის ცოლის წართმევა იოლი საქმე არ იყო და ამის გამო არც ბაბუაჩემს დაჯდომია ეს საქმე იოლად. ბაბუაჩემი და ბებიჩემის სასამუღლი ქმარი ერთმანეთს არ იცნობდნენ. ერთ მშვენიერ დღეს ისინი ერთმანეთს შეხვედრან ეაგერ-ლენგების მარაგმამე; ბაბუაჩემი, რომელიც ეაგერიდან მომავალია, წამოიშდარი ყოფილა ხის ძირას და ისვენებდა, როდესაც მას გამოუარა ეაგერისაკენ მიმავალმა ბებიჩემის სასამუღლი ქმარმა.

სასამუღლს გაგონილი მქონდა, რომ ლენგებელი კაცო ქურასბელიანი, რომელმაც მას ცოლი წაართვა, ძალზე ღამაში კაცი იყო. იგი გამოსაუბრებია ბაბუაჩემს, გამოიჩინო რა ღაბრაკში ლენგებელად და განაცვიფრა რა მისმა სიღამამემ, სასამუღლისათვის ნათელი გახდა, რომ ეს ის კაცი უნდა ყოფილიყო, რომელმაც მას ცოლი წაართვა. მაგრამ ნამდვილი დაბეჯითება მაინც საჭირო იყო. სასამუღლმა ხერხს მიმართა: მას დაუწვია ბაბუაჩემის შექება, — “ძალიან აქებენ თქვენებურ კაცო ქურასბელიანს, რომელმაც სასამუღლს ცოლი წაართვა, ამბობენ ძალზე ღამაში და ვაჟკაცი არის, ხომ არ იცნობთ თქვენ მასო”. ბაბუას სიამაყის გრძნობა მორევია და ჩაიყინა თურმე: “სწორედ მე გახლავარ ის კაცო ქურასბელიანიო”. სასამუღლმა დაუყოვნებლივ იძრო მეგრის სიგრძე საგვეარი ბულიდან და დაანთო თავზე ხის ძირას მჯდომარე ბაბუა კაცოს.

ამის შემდეგ მომხდარა მათ შორის მედიაგორული შერიგება. მედიაგორებს თანაბარ დანაშაულად ჩაუთვლიათ ცოლის წართმევა და ბაბუაჩემის ხანჯლით დაჭრა და ამგვარად ისინი ბარდაბარ გამოუყვანიათ.

როგორც შემოთ მოვიხსენეთ, ლენგების გათხოვებიდან რვა წლის განმავლობაში არ ყოფილა შვილი. ჩემ დაბადების შემდეგაც რვა წლის განმავლობაში არ ეყოლა შვილი, ხოლო რვა წლის შემდეგ 1909 წლის იანვარში მას შეეძინა შუორე ვაჟი, რომელსაც მე და ჩემმა ბიძაშვილმა ირაკლიმ — ივანე შევარძელით. ივანე ამჟამადაც ჯანსაღად არის და ქურასბელიანების სეანურ ოჯახის ბურჯს წარმოადგენს.

მე დიდხანს ვწოვი დედის ძუძუს, მეც მახსოვს იგი. ერთ მშვენიერ დღეს ბებიჩემმა მაგრად დამგუქა: ვაჟკაცი ხარ, აწი ცოლიც უნდა მოგიყვანოთო / მე მგონია სამი-ოთხი წლის ვიქნებოდი/და შენ ძუძუს წოვი! იმ დღიდან შევწყვიტე ძუძუს წოვა და “ვაჟკაციურ საქმიანობას” მოვიკიდე ხელი. ჯერ ყაერის საგვეარი და შემდეგ შვილდ-სიარი შევიძინე.

ამ დროს ლენგხელებს ძალიან ეზარებოდათ ბავშვის სკოლაში შეყვანა. ყოფილა ერთი მდიდარი გლეხი — გვილდიანი, მას თხების ჯოგი ყოლია. ამ კაცს გადაუწყვეტია თავის ორი ვაჟისათვის სწავლა-განათლება მიეცა. ვაჟებს დაამთავრებინა ხონის სამასწავლებლო სემინარია, სამაგიეროდ მთელი მისი სიმდიდრე, რომელიც თხის ჯოგში გამოიხატებოდა, შეილების სწავლებას შეაღია. მისი ვაჟები სოფლის მასწავლებლები შეიქმნენ / ერთი შემდეგში მღვდელი გახდა/ მათ, მამის ოჯახს ვერაფერი შემატეს, მამინდელი სოფლის მასწავლებელს 25 მანეთი ეძლეოდა ხელფასი და ამით თავისი და ცოლშვილის რჩენა ძნელი იყო. მამა გვილდიანს, პირიქით უხლებოდა ოჯახიდან თავისი მასწავლებელ შეილების დახმარება.

ეს მაგალითი ლენგხეში ყველას პირზე ვკვრად და ამტკიცებდა, რომ მამამ სისულელე ჩადინა შეილებს რომ განათლება მისცა, ამით მან ოჯახი დაღუპო.

ასეთ პირობებში გადაეყვით მე და ჩემი ბიძაშვილი ირაკლი შერევე წელმა, როდესაც ჩვენ, ბიძაჩემმა ნიკომ სასწავლებელში წაგვიყვანა.

ამ დროს ლენგხეში წიწვიან გყვს ამშაღებდა და ცხენისწყლით გაქონდა ფოთისაკენ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთის ფაკულტეტის პროფესორი, ქართული ენის ცნობილი მცოდნე ილია ოქრომჭედლიშვილი /სერებრიაკოვი/. ოქრომჭედლიშვილს ხის წარმოების ხელმძღვანელებად რუსეთიდან პყავდა ჩამოყვანილი სპეციალისტები. ბიძაჩემ ნიკოს მაღალ და ჯანიან სვანს ამ წარმოებაში მუშაობა დაუწყია ფიზიკურ მუშად. ძირითადად მუშაობა გყის წარმოებაში, მამის სწარმოებდა თურმე დღიურად რუქებმა უკეთეს სვან მუშებისაგან შეარჩიეს ათისთავეები /“პრიკამშიკები”/, რომელნიც ამის შემდეგ ფიზიკურად არ იმუშავენდნენ, მაგრამ უხელმძღვანელებდნენ მუშებს. ამით შორის პირველი ყოფილა ბიძაჩემი.

ერთ დღეს, გყვში, სადაც შურითი წყლის ნაპირისაკენ მორები უნდა ჩამოეყარათ, სხვა ათისთავეებთან ერთად, ბიძაჩემიც ამუშავებდა მუშებს. ამ დროს იქ “საკონტროლოდ” გასულა წარმოების ხელმძღვანელი რუსის ვაჟიშვილი, რომელიც ქარაფშუგა ახალგაზრდა ყოფილა თურმე. მას მამამისი კარგად იცნობდა და მისთვის, ცხადია არავის დაუვალებია მუშაობის შესამოწმებლად წასვლა.

მისვლისთანავე ამ აყლაყულა /მაღალი ყოფილა/ ახალგაზრდამ წინადადება მისცა ათისთავეებს: დასდგომოდნენ მუშებს თავზე და ეყვირნათ: “იმუშავეთ, იმუშავეთ, იმუშავეთ”-ო. ათისთავეებმა ჩაიციხეს.

უმრავლესმა ყალთაბანლებმა დაიწყეს ამ უაზრო სიტყვების ძახილი, რამაც მუშებში ხარზარი გამოიწვია. ერთი-ორი წუთი ბიძაჩემსაც უკვი-

რია: "იმუშავეთ, იმუშავეთ", — შემდეგ კი მოუხსნა ათისთავობა, კეგი (კეგით ხის მორებს აგორებდნენ), ბილი ხელში და ფიზიკურ მუშაობას მოჰკიდა ხელი "გაპამპულეზულ ათისთავობას ფიზიკური მუშაობა მირჩვენიაო" — უთქვამს მას.

ბიძაჩემი ერთ-ერთ საუკეთესო ათისთავად ითვლებოდა. ეს კურიოზული შემთხვევაც ცნობილი გამხდარა ხელმძღვანელობისათვის. მამის შეიღო მაგრად დაუტკუპავს ყველა ათისთავი, რომელიც ჩაებნენ "იმუშაავეთ"-ის ფერხულში მოუხსნიათ და ბიძაჩემი პირიქით დაუწინაურებიათ. იგი ამის შემდეგ ათისთავების ხელმძღვანელად დაუნიშნავთ. ამ დღიდან ის დაუკავშირდა ამ წარმოების ერთ-ერთ თვალსაჩინო პიროვნებას პორფილუ დავითის ძე ფანჯავიძეს, ყოფილ სემინარისტს, რომელიც ოთხმოცდაათიან წლებში ლალო კეცხოველთან და სხვებთან ერთად გამოირიცხული იყო სემინარიიდან რევოლუციონერ საქმიანობისათვის ე. წ. "შგლის ბილეთით", მას თბილისში ცხოვრება აკრძალული ჰქონდა. სამხახურში მოუწყო გყის წარმოებაში სვანეთში ოქრომჭედლიშვილთან, რომელიც (ოქრომჭედლიშვილი), როგორც მოწინავე ინგელიზენტი, მეცნიერი და კარგი ქართული, ყოველმხრივ უწყობდა ხელს ფანჯავიძის მსგავს პირებს.

სწორედ ამ პორფილუ ფანჯავიძის მეგავლენით, ბიძაჩემმა გადაწყვიტა ჩემი და მისი შეიღის ირაკლის სკოლაში მიბარება. ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის სკოლაში შეყვანით, ჩვენი ოჯახი ლენგეხელებმა სასაქილოდ აიგულეს. გვიღიანის მაგალითი არ იყო საკმარისი, რომ კიდევ ვინმე სასწავლებელში შეიყვანონო. მაგრამ ბიძაჩემმა ამას ყურადღება არ მიაქცია და ჩვენ სკოლაში წაგვიყვანა. ბიძაჩემი მამაჩემის უმცროსი ძმა იყო, მაგრამ ოჯახში გავლენით სარგებლობდა და მის გადაწყვეტილებას წინააღმდეგობა ვერავინ გაუწია.

ამგვარად ამის მაგიერ, რომ ჩვენ თხისა და ძროხის ჯოგის მწყემსები გავმზადრეკავით /ლენგეხი ამბარგებდა ყველით ქუთაისს, ხონს, იაგერს, ქუთაისში განთქმული "სვანური ყველი" მხოლოდ და მხოლოდ ლენგეხიდან მოდიოდა/. მე და ირაკლი სასწავლებელში მოვხვდით. ეს იყო 1908 წლის დეკემბერში.

ჩვენ სოფლიდან კილომეტრ დაშორებით სოფელ ლექსურაში /ამჟამად რაიონის ცენტრია/, არსებობდა ორწლიანი სასწავლებელი, სადაც მასწავლებლობდა გურული იასონ ვაბუჩავა. რაგომდაც ბიძაჩემმა აქ არ შეგვიყვანა სასწავლებელში და სასწავლებლად წაგვიყვანა სოფელ ყვედრუშში, რომელიც ჩვენ სოფლიდან 15-16 კილომეტრით იყო დაშორებული. აქ მასწავლებლობდა მემოთი ხსენებული მღვდელი გვიღიანი.

ეს მღვდელი იყო მეტად მსუბუქი ხასიათის და მზაგე აღამაანი. ბავშვე

ბის კუთხეში დახოცება მისი ჩვეულებრივი სასჯელი იყო, შოლოდის უზნეო კაცი არ იყო.

ორი თვე ესწავლებოდათ მე და ირაკლი მის სასწავლებელში და ოდნავ ვერც ანბანი და ვერც ქართული ლაპარაკი ვერ შევისწავლეო. სწავლის დაწყებიდან ერთი თვის შემდეგ ჩვენთან გამოიარა ცაგერიდან მომავალმა ბიძაჩემმა. მღვდელმა შემოიპატიო ბიძაჩემი გაკვეთილზე და კლასში, ბუხრის წინ დააჯინა. მღვდელს უნდოდა ვჩვენებინა მისთვის ჩემი და ირაკლის მიღწევები სწავლაში.

მღვდელმა ხერხი იხმარა. ის შეკითხა ერთ მოწაფე ლიპარჯელიანს, რომელიც მესამე წელი იყო, რაც ამ სასწავლებელში დადიოდა: “ვისი ძე ხარ შენი” — ბავშვმა უპასუხა ფაცის ძე ვარო. ეს შეკითხვა არც ჩემთვის და არც ირაკლისთვის არ იყო გასაგები, მაგრამ მე მივხვედი, რომ მღვდელი მამის სახელს უნდა კითხულობდეს, რადგან წინა დღით ამ ბიჭს დასვენების დროს წაეჩხუბა მეორე მოწაფე და მის სევანურად გლახა ფაცის შვილი უწოდა. შემთხვევით ამ ჩხუბს ირაკლი არ ესწრებოდა. მღვდელმა ეს შეკითხვა მე გამიმეორა: — ვისი ძე ხარ შენი? — მე უპასუხე: “ოსების ძე ვარ-თქვა”. მღვდელმა თანხმობის ნიშნად თავი დამიქნია. მესამედ ეს შეკითხვა ჩემს ბიძაშვილს მისცა: ვისი ძე ხარო: ირაკლიმ იფიქრა: ალექსანდრემ რა იცის, აი ის მოწაფე მცოდნე არის, მას არ შეეშლებოდა და სწორედ მისი პასუხი არის სწორიო. მან მღვდელს უპასუხა: “ფაცის ძე ვარო”. მღვდელს კინადამ გულზე შემოეყარა. მღვდელმა ამის შემდეგ ორჯერ გაიმეორა სამთავეს მიმართ ეს შეკითხვა, რათა როგორმე გაეგებინებინა ირაკლისათვის, მაგრამ არფერი გამოვიდა, ლიპარჯელიანი უპასუხებდა ფაცის ძე ვარო. მე ოსების ძე ვარ თქვა და ჩემი ბიძაშვილი ლიპარჯელიანის პასუხს იმეორებდა: ფაცის ძე ვარო, თანაც მე გადმომხვალა ამაყად და თებლებით თითქოს მეუბნებოდა — “შენ ვერ პასუხობ კარგად, მე სწორად ვპასუხობო: — შენ რა იცი, მე და ლიპარჯელიანმა ვიცი ვეფელაფერიო”.

წარმოგიდგინათ მღვდლის მღვთმარუობა? — ნიკო ქერასპელიანმა შორეულ სოფლიდან მღვდელს სასწავლებლად შილი ჩამოუყვანა და ამ შილს სწავლის მაგიერ მამის სახელიც დაუწერია.

ბიძაჩემს არ მოუკლდა გაკვეთილის დამთავრებისათვის და წასულა. როგორც კი გათავდა გაკვეთილი, დასვენების დროს მღვდელმა ირაკლი მკაცრად დასაჯა, ასეთი უსაბამოვნების მიყენებისათვის, იგი დააჩოქა კლასის კუთხეში და დანარჩენი ბავშვები გარეთ გამოეყვარა, დასვენების დროს მღვდელთან ახლობელ სოფლიდან / ცხუმელურიდან / ვიღაც გლეხი მოვიდა, რომელმაც მღვდელი წაიყენა: “ბავშვი მყავს ავიად მემინია რომ გარდაიყვალოს და მოუნათლავად არ მინდა დაეკოვო”. მღვდელმა

გაგეაფრთხილა არაფერი გაგვეუცხებინა, მალე მოვალო და გამეცა გლეხს შემობელ სოფელში.

მღელელი ვერ დაბრუნდა დროზე იქ ის ქეიფს შეყოლია, მზე ჩავიდა და დაღამდა, ირაკლი მღელელს კლასში დარჩა დახოქლია. ბევრი ვეხვეწეთ მოწაფეებმა და იგი ვერასგზოვ ვერ ავაყენეთ. მღელელი უნდა მოვიდეს და იმან მომცეს ალგომის უფლებაო. ძალზედ დაღამებულს მღელელიც მოვიდა ბარბაქით. იგი მაგრად დამოურადა, რომ დაგვინახა მოწაფეები ებომა, — ყვირილი ასცხება: "თქვე სულელებო, რომ დაღამდა, ვერ მოისამარეთ სახლებში წასულიყავით. მოწაფეები ერთმანეთს არ აცლიდნენ ლაპარაკს მღელელს სხაპასხუპით უპატაკებდნენ: " ჩვენ რა გვიჭირს, აგე ირაკლი ქუჩასხუდიანი ისევე დახოქლია კლასში, როგორც დაგოვე ამ დილით, ვერას გზით ვერ ავაყენეთო. მღელელმა შუბლზე შემოიკრა ხელი და განყ გამოლუქული ირაკლი ლანძღვა-გინებით გამოიყვანა გარეთ.

სამი-ოთხი კვირის შემდეგ ბიძაჩემი კიდევ მოვიდა. ამჯერად უკვე ჩვენ წასაყვანად და მღელელს საბოლოოდ გამოვევთხოვეთ. ჩვენ შეგვიყვებნეს ლენგების სასწაულებელში იასონ გაბეჩავასთან.

ბიძაჩემი არ ყოფილა შემედარა, როდესაც ჩვენ პირველად ლენგების პირველ დაწყებით სკოლაში არ შეგვიყვანა იასონ გაბეჩავასთან. იასონ გაბეჩავა არ აღმოჩნდა მღელელ გვიღლიანთან შედარებით არც შეგი ურუდიების მქონე და არც პულაგოგიური აღზრდის საერთოდ ცნობილი წესებით. გაბეჩავას აღზრდის კანონები მთლიანად დასჯამზე წქეღლზე "უსადილოდ დაგოვებამე" და დაუზოგველ ცემაზე იყო დამყარებული.

მაგრამ სანამდის გაბეჩავას სკოლის შევეხებოდა, მე მინდა გავიხსენო ჩემი და ჩემი ბიძაშვილი, ირაკლის ამ სკოლაში ჩარიცხვის პირველი დღეები.

როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, იასონ გაბეჩავას სკოლაში, ლენგებში, ჩვენ მოგვიყვანა ბიძაჩემმა 1909 წლის იანვარში.

გაბეჩავა ძალზე მოხარული შეიქმნა, რომ მის მეტოქე მღელელ გვიღლიანს, მღელელსა და მასწაულებელს, ჩვენ გამოგვეგლიჯა ხელიდან და ბოლოს და ბოლოს მის სკოლაში მოეხუდიო. სასწაულებელში მამის სენი მოწაფეების მიბიღვა ძალზე ძნელ საქმეს წარმოადგენდა.

გაბეჩავას სკოლაში იმ დროს, როცა მე და ჩემი ბიძაშვილი ჩაგვრიცხეს იქ ითულებოდა სულ შვიდი-ცხრა მოწაფე. ორი ახალგაზრდის შემაგება და ისიც ისეთი ოჯახიდან, როგორადაც მამის ჩემი ოჯახი იყო იქ მიჩნეული — გაბეჩავასთვის დიდ სახარბიულო საქმეს წარმოადგენდა.

რვა წლის ბავშვებს, მე და ჩემს ბიძაშვილს ირაკლის პირველად მოგვიხდა ფხვით გვემგზავრა ბიძაჩემთან ერთად გულიდიდან /ჩვენი

სოფელი / ლენგეხში, ხელ კილომეგრ ნახევარ მანძილზე, მაგრამ აქედან დაახლოებით ხუთას-ექვსასი მეტრი უნდა გაგვევარა ხშირი ბუჩქნარით დაფარული გვე, იქაურად — ნაგაფად წოლებული, რომელიც გადმოცემით გყის კაცების საბუღარს წარმოადგენდა. ამის გამო ღამით მარგობულა ვაეკაცებიც კრილებოდნენ მამინ აქ გავლას.

მე და ირაკლის, იმ დღეს სკოლიდან მარგო მოგვიხდა დაბრუნება, სკოლაში კი, როგორც ვთქვი, ბიძაჩემმა ჩაგვიყვანა. ეს დღისით იყო, მშისით და არა ღამე, მაგრამ ვინაიდან “ნაგაფის” დაბურული ბუჩქნარები ჩვენ გვაგონებდნენ უფროსებისაგან გაერყელებულ ლეგენდას იმის შესახებ, რომ იქ “გყის კაცები” ბინადრობენო, ჩვენთვის ეს საკმარისი შეიქმნა იმისათვის, რომ “გყის კაცი” დღისითაც დაგვიხვედროდა იქ.

ნაგაფის შუა გზა არ გვექნებოდა გაელილი, როდესაც მე გზის ქვედა მხარეზე შევაპჩნინე პაგარა, გრძელ წვერიანი კაცი, წაღლით ხელში, რომელიც რაღაცას ჭრიდა ბუჩქნარებში. მე და ჩემს ბიძაშვილს მივუთითე ამ უცნობი ლილიპუტი კაცისაკენ და მანაც დააღასტურა, რომ ასეთი აღამიანი ნამღელიად დაუნახავს ჩვენ გადავწყვიტეთ გაქცევით გვეშველა თავისათვის. სწორედ ამ ნაგაფის გვეში ჩვენი გაგვეყვის პერიოდი შეიქმნა ორთავე ჩვენისათვის ყველაზე სამინელი განცდა, რომელიც შემდეგში ათეული წლების განმავლობაში არ დაგვიწყნია არცერთ ჩვენთაგანს.

მე მუხლები მეკეცებოდა. ჩემი ბიძაშვილი უფრო სწრაფად გარბოდა, რომელსაც ვეშუადრებოდა: “ბიჭო, შენ უფროსი ხარ, რაგომ მგოვებ უკან გყის კაცის ხელში, მიშველე, მეც წამოვიყანე-თქვა.” — აქი / ასე შეძახდნენ მე შინაურულად / რაგომ მიკლავ გულს, მე შენგან მოველოდი დამშვილებას ასეთ განცლების დროს და შენ კი ჩემგან მოითხოვ შეუღას? — მაპასუხა ჩემმა ბიძაშვილმა და ამ დავიდარაბაში ძლივს გავცილილი ნაგაფს და ჩვენი სოფლის, გულისის მიღამობებში შევიტყრით.

ამ დროიდან, რამოდენიმე კვირის განმავლობაში ნაგაფის გვეში ჩვენ, როგორც გავლისას, ისე დაბრუნებისას გვაეცილებდნენ უფროსები, ხოლო იმ მოჩვენებითი წვერიანი კაცის აღწერილობა, ჩემსა და ირაკლის მუხსიურებაში დარჩა სამუდამოდ ჩვენ “კიკინებში” თუთორ შერეულებიკ ვისხეიებდით ამ სასწაულ მოჩვენებას და საქმე იმაში იყო, რომ იმ კაცის აღწერილობაში ჩემსა და ირაკლის შორის არასოდეს არ ყოფილა წინააღმდეგობა; ორთავეს მუხსიურებაში ერთგვარი შთაბეჭდილება ჩაგვრჩა ამ მოჩვენების შესახებ. შემდეგში ნაგაფის ორგელივ მღებარე სოფლების ყველა მუხსიურებს გავეყანით, მაგრამ მსგავსი კაცი ჩვენ ვერსად დავინახეთ.

იასონ გაბეჩავა მე და ირაკლის, პირველი ორი თვის განმავლობაში არ გვეპყრობოდა ეუღათ, ხოლო იქ დამხლერი მოწაფეების მაგალითს

რომ ვუკუროვდით, ჩვენთვის ნათელი ჩანდა, რომ მღვდელ გვილიანის "აღმრდის მეთოდებთან" შედარებით, იასონ გაბეჩაეას მეთოდები უფრო მკაცრი უნდა ყოფილიყო.

თუ მღვდელი გვილიანი, მოწაფეებს მხოლოდ კლასის კუთხეში აჩოქებდა, გაბეჩაეა დასაჩოქებელ მოწაფეს დაბეჯდა გვილიან წინელი მოეგნა თავიანთი გასასხუქად საკუთარი მოგანილი წიკვლით ვახუბელი მოწაფე შემდეგ ნახევარი საათი დაჩოქილი იქნებოდა კლასის დარბაზის კუთხეში.

ხელით ცემა, მოწაფის სახეში, ეს ხომ "ღვთის წყალობად" ითვლებოდა. გვასწავლიდა გაბეჩაეა ძირითადად რუსულ ენაზე, ქართულ ენას დათმობილი ჰქონდა ძალზე მცირე დრო. მე მახსოვს, რომ ქართული და რუსული ანბანი / ასოები / ერთმანეთში შერეოდა და ჩემს სახელსა და გვარს ვწერდი ნახევრად რუსულ და ნახევრად ქართული ასოებით.

გაბეჩაეა ხშირად იმეორებდა: "ცემას მოწაფე მოიპაეს გონზე, მხოლოდ ცემის შემდეგობით შეიძლება მოწაფეები დისციპლინირებული გახდნენო".

ერთ დღეს გაბეჩაეამ დაფაზე გამიყვანა, რაღაც ამოცანა უნდა გადამეწყვიტა არითმეტიკაში, რუსულად მე არაფერი არ მესმოდა, თუ რის შესახებ იყო ლაპარაკი ამ ამოცანაში. რასაკვირველია ვერაფერი ვერ ვუპასუხე. გაბეჩაეამ დაფისთაიწვე გამსხუქა საჯაროდ: "აბა, მიპასუხე, როგორ უნდა გადაწყდეს ეს ამოცანა? — მე ვგაიროდი და გაუგებარი ამოცანის შესახებ ვერაფერს ვპასუხობდი, გაბეჩაეა კი, ჩემს ღუძილსა და გირილს გააფთრებული ცემით აჯილდოებდა; მოხდა სასწაული, და მე რაღაც ჩემთვის გაუგებარი პასუხი წამოვიღეღღღღღუე. გაბეჩაეამ მიუღ სკოლას დაწყო მტკიცება, რომ ჩემი პასუხი უადრესად სწორი არის და რომ მხოლოდ ცემის შედეგად მოუვიდა ის ამრშიო. მე დღესაც არ მჯერა, რომ თუ ნამდვილად სწორად ვუპასუხე, გაბეჩაეას ცემით დაგვიღმა, თუ გაბეჩაეამ თავის გასასამართლებლად მოიგონა ის ამბავი, რომ ვითომ ცემის შედეგად მე შევბელი ჩემთვის გაუგებარი რუსული ამოცანის გამოფანა არითმეტიკაში.

იასონ გაბეჩაეას ცემა-გყეპა ჩვენს მიმართ აუგანელი შეიქმნა. მოიყვანდა ვინმე სკოლაში თავის მუღს, თვე-ნახევრის, ორი თვის შემდეგ მოწაფე ცემიდან დალილაკებული სკოლას თავს ანებებდა და შწყეშობას უბრუნდებოდა; მშობლები სიამოვნებით ღებულობდნენ სკოლიდან სახლებში დაბრუნებულ შვილებს, რადგან მათ ოჯახებში რაღაც სარგებლობა მაინც მოქქონდათ, სკოლაში სწავლებით კი ისინი /მშობლები/ არაფითარ სარგებლობას არ მოელოდნენ თავიანთი შვილებისაგან.

ერთ დღეს მოწაფეებმა პირი შეეკარით, რომ მასწავლებელი იასონ გაბუნავა, თუ რომელიმე ჩვენთაგანს ხელს ახლებდა, ყველა დაეხმარებოდათ ამ მოწაფეს და დაუბოგვევალ გვეყება მასწავლებლისათვის; ამ მიზნით ჩვენ სახლებიდან წამოვიღეთ დანები, ჯოხები, ჯაყვები და სხვა; ყველა ეს “საბრძოლო იარაღები” ჩვენ მოგატყეით მერხების უკრებში და მერხების დაფარულ ფეხებთან.

აღბათ გაბუნავასათვის შემწხვეული შეიქნა ჩვენი სულელური გადაწყვეტილება / ბავშვებმა, აღბათ, ვერ დავმალეთ ჯეროვანად ვერც მომარაგებული “იარაღი” და ვერც საკუთრივ ჩვენი განცლები / და იმ დღით იგი ყოფილად სათხო ვახდა. არცერთ ჩვენთაგანისათვის არ უწყენინებია და ჩვენ თვითონ გაეხდით დარცხენილი ჩვენი განზრახვის გამო.

ამ დღიდან, ასეთი ნაბიჯის გადადგმა, ჩვენ არ განგვიზრახავს, სამაგიეროდ იასონ გაბუნავამ უფრო გააძლიერა თავისი რეპრესიები ჩვენს მიმართ.

ცემის გარდა იასონ გაბუნავას, სასჯელის ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენდა “უსადილოდ დატოვება”. ეს სევანეთისა და ჩვენი ხნის / რა ხნისაც მაშინ ვიყავით /, პირობებში შეტად ძულ სასჯელს წარმოადგენდა, რადგან ზედა სოფლების მოწაფეებს, რომელნიც ლენტეხის სკოლაში უმრავლესს წარმოადგენდით, უნდა გაგვევლო “ნატაფის”, ან სხვა მსგავსი “სამიში” ადგილები, რომლის გველაც დღისით, რამოღონიმე ბავშვისათვის კიდევ ასატანი იყო, მაგრამ მარტოხელა მცირეწლოვან ბავშვისათვის და ისეც “უსადილოდ” დატოვების შემდეგ ე. ი. დაღამებულ საათებში გავლა, ყოფილად ძულ საქმედ ითვლებოდა.

რომელიც დანაშაულისათვის იასონმა მე “უსადილოდ” დამტოვა, ე. ი. ზედა სოფლის მოწაფეები თავის დროზე გაუშვა სახლებში და მე კი ჩამამწყვდია ლენტეხის სკოლაში. უადრესად აუტანელი იყო ჩემთვის ეს სასჯელი; ამის შედეგად სკოლიდან გაბუნავას მე უნდა გავეშვი დაღამებულს და შემდეგ გაემგზავრებულიყავი გულიდამი. ჩემს სოფელში მარტოხელა, ე. ი. ნატაფის “ტყე” დამით, მარტო უნდა გამეველო. ეს კი სრულიად აუტანელი იყო ჩემთვის, სწავლა და სკოლა კარგია, როგორც ეს მე ჩამინერგეს თავში, მაგრამ “ნატაფზე”, რომ ტყის კაცებს თავი შეეპაპა, ამის ფახი სწავლა არ არის გადაწყვეტილი გავქვეულოყავი ჯერ კიდევ დაღამებამდის, რათა დაეწეოდი გმაში მოწაფეებს, ყოველ შემთხვევაში, რათა დაღამებამდის მიმდევნა გულიდამი, მაგრამ მასწავლებელი იქვე იყო და ჩემი განზრახვის სისრულეში მოყვანა შეუძლებელი იყო.

სულ რამოღონიმე წუთის შემდეგ ცაგერიდან /ლენტეხის მაზრის ცენტრი, სადაც მაშინ შედიოდა სევანეთი/ მოვიდნენ ცხენებით მაზრის

უფროსის მოადგილე ალი გარდაუხადე, რამოდენიმე "სკარფიკის" თანხლებით. ლენგვისისათვის ალის მოვლენა დიდ "დღესასწაულს" წარმოადგენდა. ალის და მის სკარფიკებს გამოუგებნენ წინ მამასახლისი, ნაცელები, დექნისა და სამიკიგნოს პატრონი, მწერალი, მღვდელი და რასაკვირველია, ლენგვის განათლების ხელმძღვანელი მასწავლებელი გაბუნავაყ. გაბუნავამ ალის შესახვედრად გამოსვლამდის მოასწრო კლასის დაკეცვა, სადაც შევიჯექი "ქსადილოდ" დატოებული, მამასახლიანე კარებიდან ჩემი გამოსვლა გამორიცხული იყო, მაგრამ მე ხომ გადაწყვეტილი მქონდა, მიმეფურთხებინა სწავლისათვის და სკოლისათვისაც, ოღონდ იმ დღეს "ნაგაფის გვეში" არ გაეშხდარიყავი "ტყის კაცების" მსხვერპლი. ვისარგებლე რა მამასახლისისი კანცელარიასთან მამრის უფროსის მოსვლით ატეხილი აურზაურით, მე გაეგამგეროე ფანჯარა, რომელიც კანცელარიის შხრიდან მოწინააღმდეგე მიმართულებით მქონდა სკოლას, გადაუხტი ფანჯრიდან და გამოუვეცილე ჩემს ამხანაგებს /მოწაფეებს/, რომელითაც დავეწვიე ლენგვისსა და ჩემს სოფელს შორის მღებარე მოსახლეობაში / ნაკილოშურებში /.

მოწაფეებს არ გაეუშილე, თუ მე გამოძარული ყოყავი და მით უმეტეს, თუ მე სკოლის ფანჯრები ჩავამგეროე და ისე გამოვიქვეი — მასწავლებელმა გამომიმიშვა-თქვა. დამიჯერეს, მაგრამ მძიმე იყო ჩემთვის ის დამე. ვერე სახლში გაეუშილე ვისმეს ჩემს მიერ ჩაღნილი დანამაული და, რაც შთავარი არის, არე ისე აღვილი გამოღვა ჩემი გადაწყვეტილების აღსრულება სკოლის მიგოვების შესახებ. მე არავინ არ მუკითებოდა სკოლის მიგოვებას და თუ სახლში ჩემს მიერ ჩაღნილი დანამაულის გამშელა ძელი იყო, მით უმეტეს აუგახელი იყო მეორე დღეს იასონ გაბუნავასთან ჩემი გამოცხადება.

მე მთელი დამისა და მეორე დილის განმავლობაში არნახული სამინელებანი მელანდებოდა — იასონ გაბუნავას შხრიე სასტიკი ფიმიკური სასჯელი, სახლში მშობლებისათვის შეგყობინება ჩემი სამარცხვინო საქციელის და მოწაფეებთან და ლენგვის ცენტრში მთელ ხალხთან ჩემი გამასხრება და გამოთაყვანება. მძიმე იყო ჩემთვის ეს წუთები. განსაკუთრებით მძიმე კიდე ის იყო, რომ ჩემმა ამხანაგებმა არაფერი იყოღნენ ჩემი ნამოქმედარის შესახებ და ყველაფერი ეს ხომ მათთვის ნათელი გახდებოდა ჩვენი სკოლაში გამოცხადების მომენტშივე.

მაგრამ მოხდა სასწაული. იასონ გაბუნავა არასოდეს არ შემხვედრია ისე აღურზიანად, როგორც იმ დილას. მე, თითქოს არამე თუ რაიმე ცუდი ჩამედინოს, არამედ პირიქით, იასონისათვის ვითომც მე სანიმუშო მოწაფეს წარმოვადგენლე, თავზე ხელი დამისვა და შემცივანა კლასში. როდესაც ყველა თავ-თავის ადგილას დავსხვდით, მასწავლებელმა

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ევრნალი გადაშალა და დაიწყო გვარების ამოკითხვა. ჩემს გვარსამდის რომ მიადწია; კალმისგარი მოიმარჯვა და ჩემს გვარს ხაზი გაუწვა — “გამოირიყოს ალექსანდრე ქურასბულიანი სასწაულებლიდანი”. — მან გუშინ “უკადილოდ” დატოვებულმა კლასის ფანჯარები დაამგვრა და გაიქცა სკოლიდან”, ამის გამო ის გამოირიყული არისო.

განცვიფრებული მოწაფეების მთელი ყურადღება ჩემსკენ იქნა მოქცეული: როგორ, რანაირად, ჩვენ რაგომ არ ვიციით რაიმე ამის შესახებო — შეგველებდნენ მათი თვალები.

ნუ თუ მართლა ამ ნახევარ სასჯელით გადაერჩები ამ უბედურ შემთხვევას, — ძნელია სკოლიდან გამორიყების მშობლებთან მისვლა, მაგრამ ფიზიკური ცემა-გყეპას ხომ გადაერჩა, ვაიმელებდი მე ჩემ თავს, ჩემი ამხანაგი მოწაფეების თვალები კი გულს მისუსხავდნენ.

მასწავლებელს არ მოუცია ჩემთვის წინადადება გაკვეთილის დამთავრებამდის დამეყოვებინა კლასი, თუმცა მე მონაგრული ვიყავი გაქცეული ყველას თვალებს, კლასის კედლებზე ჩამოკიდებულ რუქებს და დაფასაც, რომელნიც თითქოს შემომცქეროდნენ და დამციოდნენ.

როგორც კი დაირკა დასვენების საათი და გარეთ გამოვედი ჩემი ჩანთით ვაპირებდი მიმალვას, მაგრამ იქვე შემაჩერა ძია გიგომ, რომელიც თითქოს ჩემს გამოსვლას დარაჯობდა; ცალთვალა გიგო შემუვლანმა, ლექსისა და პატარა სასადილოს პატრონმა, მეტად მაღალი ტანის, დიწვემა, შუახნის კაცმა. “ბიბია, — მითხრა მან, — შენ გუშინ დიდი დანაშაული ჩაგიდენია /ვაიმე — გამკრა თავში, ჩემი ამბავი მთელი ქვეყნისათვის გამხდარა ცნობილი!/, მე უნდა გააბგიო შენ, უნდა გიშუამდგომლო მასწავლებლის წინაშე, რათა სკოლიდან არ გამოგირიყოს, ხოლო შენ ჩემს წინაშე დადებ პირობას, რომ ასეთ რამეს არასოდეს არ გაიმეორებ” — მე არ შემეძლო ძია გიგოსათვის რაიმე პასუხი გამეცა, მან ხელი მომიკა და წამიყვანა მასწავლებლისაკენ. მასწავლებელთან ამ საჩქმზე მისვლას, მე ლენგებიდან სამუდამოდ გადაკარგვა მერჩივნა, მაგრამ ძია გიგოს მაგარ ხელს მე ვერ დაუეჭრებოდი. გაბეჩავამ აძევრადაც მეტად “სათნოება” გამოიჩინა; არც ახლა გამგუქსა მან და გიგოს უპასუხა: “თქვენი ხათრით მე ამას აღვადგენ სასწაულებელში იმ იმედით დარწმუნებული, რომ მომავალში ასეთი რამ არ განმეორდება”.

როგორც ჩანს გიგო და გაბეჩავა წინასწარ ყოფილან ერთმანეთში მოლაპარაკებული ამის შესახებ. მართლაც იმ დროს, როდესაც სანთლით ებებდნენ სვანებს სკოლაში შესაყვანად, მე ვინ გამოიმრიყავდა?!

ამასთან დაკავშირებით მახსენდება ერთი შემთხვევა; სწორედ ეს გაბეჩავა მოლაპარაკა და შეუთანხმდა თემის მამასახლისს, რათა ამ უკანასკნელს წინადადება მიეცა სკოლის ასაკის ბავშვების მშობლებსათ-

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ვის, შეეყვანათ ბავშვები სკოლაში, თითქოს ასეთი განკარგულება ყოფილიყო ხელისუფლების მხრივ. მამასახლისი თავის შვილებს არ ასწავლიდა და სხვის შვილებს რას დაეძებდა, მაგრამ გაბუნჩავამ, რომელსაც მოსწავლეთა სიმკობის გამო დათხოვეყ კი მოელოდა, რადგან სკოლა უნდა დაეკეთებინათ, — მოიქრთამა მამასახლისი და სკოლის ასაკის ბავშვების მშობლები დაიბარა და წინადადება მისცა, შეეყვანათ მათ თავიანთი ბავშვები სკოლაში, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი თითქოს დაისჯებოდნენ. მამასახლისმა არფერი არ იცოდა; თუ ვის ყავდა ლენგების ახლო-მახლო სოფლებში, სკოლის ასაკის ბავშვები და ასეთების აღრიცხვა მოწაფეებს დაგვაეალა. ჩვენც შევეპარულეთ ეს დაებალება; ჩვენ სოფელ გულიდაში ასეთი აღწერა მალულად მოეხდინეთ მე და ჩემმა ბიძაშვილმა ირაკლიმ, მაგრამ ეს ჩვენი "დანაშაული" არ გამოუპარათ აღწერილი ბავშვების მშობლებს. შოელი თვის განმავლობაში ბავშვების მშობლებს აწიოკებული ყავდათ ჩვენი ოჯახი, ჩვენი მშობლები და ნათესავეები, როგორც თქვენი შვილები სკოლაში იმისთვის შეიყვანეს, რომ სოფლის ჯამშუშები გამოსულიყვნენ — რას გვერჩოდით, რატომ გვლუპავთ და გვიანგრევთ ოჯახებსო.

ჩვენ ამ საქმეს ალღილად ვერ გადავრჩებოდით, რომ მშობლებისათვის მალე ცნობილი არ გამხდარიყო, რომ ხელისუფლება სრულიადე არ იყო დაინგერესებული იმაში, რომ გლეხებს სკოლაში შეეყვანათ თავიანთი ბავშვები და რომ აქ მხოლოდ მამასახლისისა და გაბუნჩავას ოინი იყო.

ასეთ პირობებში ვინ გამომრიცხავდა სკოლიდან; მე კი შეგონა, რომსკოლიდან გამომრიცხვისაგან თითქოს მე მიხსნა ძია ვიგომ.

ერთხელ გაბუნჩავამ, რომელიდაც ლექსის დაუსწავლულობისათვის მე ორიანი დამიწერა. ვილაყას ეს ამბავი მამაჩემისთვის უცნობებია. მამაჩემს წარმოუდგენაც არ შეიძლება თუ რას ნიშნავდა ორი, მხოლოდ შეიცყო, რომ ეს დასასწავლი გაკვეთილის შეუსრულებლობის გამოშბატველი იყო. მან ცალკე გამიხმო და დამგუქა, როგორც სხეებმა კარგი შეფასება მიიღეს სწავლაში და შენ — უკლიო. ერთხელ — მომიყვა იგი: — გურიაში ვიყავით წასული სამუშაოდ ჩვენ სოფლიდან. იქ ერთი გურული გავიცანით, რომელიც კარგად მღეროდა, ჩვენ რომლებიც მომღერლები ვიყავით / მამაჩემი ჩვენს თემში საეკეთესო მომღერლად ითვლებოდა, ვთხოვეთ მას ესწავლებინა ჩვენთვის სიმღერა. მან სიმღერის სწავლებაში გასამრჯელო მოგვთხოვა. მე ვერ გავიმეგე ფული და ჩემმა მომღერალმა ამხანაგებმა კი მისცეს მას. სიმღერის სწავლების დროს მე ახლო არ მიმიკარეს, მაგრამ შორიდან ეუგლებდი ყურს, თუ როგორ ასწავლიდა გურული მათ სიმღერას. გურულის სწავლის შემდეგ

გამორკვა, რომ სიმღერა მე შორიდან ყურის გლებით, უკვე შემისწავლია, ვიდრე ჩემს ამხანაგებს, რომელთაც უშუალოდ ასწავლიდა გურული. შენ რა გეპართება? — დაასკვნა მამაჩემმა — მასწავლებელი სხვებთან ერთად გასწავლის და შენ სხვებმა გააოხუჯა.

ამ ამბავმა ისეთი გავლენა მოახდინა ჩემზე, რომ შემდეგში იგი არასოდეს დამეიწყინა.

რახან მამაჩემზე ჩამოვარდა ლაპარაკი, მე მინდა რამოდენიმე სიტყვა ვთქვა მამაჩემისა და ლედაჩემის ხასიათებზე და ჩემი ამრით, თუ თითოეული მათგანის რომელი თვისება არის გადმონერგილი ჩემში.

ჩემი მშობლები წერა-კითხვის უკოდნარი ადამიანები იყვნენ. ორივე უიღრესად გულკეთილი და კეთილშეგარე იყო, მაგრამ მათი ხასიათები ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებულია. მამაჩემს ძალზე უყვარდა განცენებულ თემებზე მსჯელობა. ის შორწმუნე კაცი იყო, მაგრამ ცოცხალი მოფილოსოფოსო. იმ დროს ჩვენში არ შეიძლებოდა ორმადართობით ნების ხმარება, პარასკევიითი აკრძალული იყო მიწის დამუშავება, შაბათს — ნამუაღლეს მუშაობა. ამას გარდა უამრავი აღვებობრივი ხასიათის და თვით ოჯახური ხასიათის აკრძალვები; ეს პირუტყვის მტაცებელი მხეცებიდან დაიკვის, ათასგვარი ავადმყოფობიდან თავდაცვის, მარცვლული მოსავლის დაცვის დღე და მრავალი ასეთები. ასე რომ წლის ერთ მესამეზე მეტი სამუშაო დრო დაჯავშნული იყო ასეთი აკრძალვებით და გლეხები ამ დროს სამუშაოდ არ გადიოდნენ.

მამაჩემს არ სწამდა ასეთი აკრძალვები. თუ ღმერთს გაჭირვებული გლეხის მუშაობა ეხარებოდა, ის ღმერთი არ ყოფილა და ხშირად არღვევდა ასეთ აკრძალვებს, რაც მშობელი გლეხების გულისწყრომას იწვევდა.

ერთხელ ჩვენს ახლო სოფელში მეხოვრებ ქვრივ ქალს გარდაეცვალა ოცი წლის ვაჟკაცი შვილი. რამოდენიმე თვის გასვლის შემდეგ გარდაცვლილის ლედამ დაიჩემა, რომ ჩემი შვილი ყოველ დამით მეცხალება და მეუბნება: “მე ცოცხალი ვარ, ამოთხარეთ სასაფლაო, მოხალეთ კუბოს თავი და გამანთავისუფლეთო.”

ლედა დაინებით მოითხოვდა დახმარებოდნენ მშობლები საფლავის გახსნაში. გლეხებიდან მხოლოდ ერთადერთმა, მამაჩემმა გაილაშქრა ქვრივის განშრახვის საწინააღმდეგოდ შეღმეტი განვისა და განულების შეღვად ეზვებოდა ამ ქალს, რომ თითქოს მას გარდაცვლილი შვილი ეცხალებოდა და მას არავითარი კეშირი არა აქვს სინამდვილესთან. გამოცხადება და მას არავითარი კეშირი არა აქვს სინამდვილესთან.

მამაჩემს მაინც არ დაუჯერეს და საფლავი გახსნეს, სადაც რამოდენიმე თვის მიხრწხილი გვამი დაუხვდათ.

მიუხედავად ასეთი მოფილოსოფოსო ამროვნებისა, მამაჩემი მაინც

არ იყო მკაცრე ნებისყოფის კაცი. ის აღვილად შეიცოლებდა ყველა იმის, ვინც თავისი მოქმედების გამო არ იყო შესაყოფი. ვერ იტანდა ბავშვების გალახებას. ლეღაჩემს ძალზე უკვარდა ბავშვების დაგუჭვა და მაგრადაც იყოფა ფაბიკური ცემა. ლეღაჩემისა და მამაჩემის ჩხუბი ძირითადად ამ ნიადაგზე ხლებოდა.

პატარაობისას მე მამაჩემს თურმე სახელს ვუწოდებდი, როლესაც მამაჩემის სახლში არყოფნის დროს გამლახავდა ლეღა, მე გირილით გავდიოდი გარეთ და დაუწყებელი ძახილს მამაჩემს: “ოო! იოსებ!” / მამაჩემს იოსები ერქვა — მომეშველე-ოქვა”.

ლეღაჩემი მამაჩემისაგან ღიდალ განირჩეოდა ხასიათით, ის ბევრ რამეში ემსგავსებოდა ოთარაანთ ქერივს იმ განსხვავებით, რომ ლეღაჩემი ძალზე ფიციბ იყო; შემობღის ერთი ქათამა, რომ შესულიყო ჩვენს ყანაში, ისეთ კვილს და აღაბქოის ასტყებდა, რომ შორიდან მოკერეს ეგონებოდა — ოჯახს რაღაც დიდი უბედურება დასტყებდა თავსო.

მამაჩემისგან განსხვავებით იგი ძალზე ცრემოწმუნე იყო; იგი ათასგვარ შენალოცებს მომბაბამდა განისამოსმე და ჩემს სახელზე კვლესიაში მიტანილ შენაწირს ხომ საზღვარი არ პქონდა.

ყოფ-ყოფა მე ორთავე ჩემი შმობღის თვისება გამომეცა, მაგრამ ჩემი აბრით მაინც ხასიათით მე უფრო დავემსგავსე ბიძაჩემს / მამაჩემის ძმას — ნიკოს /.

მამაჩემისაგან განსხვავებით იგი უფრო პრინციპული და მკაცრე ნებისყოფის აღამიანი იყო. როგორც შემოთ ეთქვით, ბიძაჩემი მადლი აღნაგობის კაცი იყო. ეს ხიმაღლე მას ბავშვობიდანვე ახასიათებდა. 10-11 წლისას მას თავის გოლებზე ღიდალ მეტი შეხელულება პქონია. როლესაც ბებიაჩემს ხელი მოუკიდა ოჯახის ხელმძღვანელობისათვის, ის ხულზე ყოფილა რათა საკუთარი ვაგები წამოსწრებოდა, რომელთაც იგი უფრო მოაქცევდა თავისი გავლენის სფეროში, ვიდრე ქმარსა და მამლეს. ამ მხრივ მას პირველად მამაჩემი წამოესწრო, რომელიც ბიძაჩემზე რვა წლით უფროსი იყო, როგორც ბებიაჩემი, ისე მამაჩემიც მოუთმუნლად ელოდნენ ბიძაჩემის წამოსწრებას. ერთ დღეს ათი წლის, მაგრამ ხიმაღლით აელაყუდა ბიძაჩემი ყანაში სათოხნად გამოცხადების მაგიერ — ცხენის ძუიდან გამზადებული მახეების დასტით — ჩიგებზე ხანადიროდ წასულა, ისე რომ ამის შესახებ სახლში არავისათვის უკნობებია. შუადღეზე მაღლა თურმე მამაჩემს ყანაში; მახეებ გადაკიდებული. მამაჩემი ცოგა არ იყოს — მწარე ენის პატრონი იყო. მე ღლუღადამ შემს წამოსწრებაზე ვევედრებოდი ღმურის, — მიმართა მამაჩემსა თურმე ბიძაჩემს, — ეხლა ეს მომესწრო, ეამღე აყულებულხარ და ამის მაგიერ, რომ ყანაში მომუხმარო, ჩიგებს დახლე; არა, ჩემო ძმაო, მე უკვე ხელი ჩავაჭიე და

შენი იმედი არა მაქვს.

ბიძაჩემი ამ შემთხვევას მთელი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში იმეორებდა. ამ დღიდან მე დაამეტრალურად გარდავიქენით; როგორ ოსებს ჩემი იმედი არა აქვს? — აბა, მე ჩუქელა ვყოფილვარო. მართლაც, ამის შემდეგ ბიძაჩემი ერთგულად ჩაბმულა შრომით საქმიანობაში და ეს თვისება სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე შეერჩა.

შენსევე კების მთავრობას, ბიძაჩემისთვის, როგორც თვითნასწაველი გყის დამამზადებლისათვის, მუშოთ ხსენებულ პორფილე ფანჯავიძეთან ერთად, დაუვალვია ხე-გყის დამზადება სვანეთში. ფანჯავიძეს და ბიძაჩემს გლეხები ენდობდნენ და ისინი თურმე თვეობით მუშაობდნენ გყის დამზადებაზე უხელფასოდ. იმ იმედით, რომ ფანჯავიძე და ქურასხელიანი არ შეიყვანდნენ მათ შეკლომაში და კუთვნილ ხელფასს აიღებდნენ. მაგრამ დრო გადიოდა, მუშების გასასწორებელ ფულს არავინ იძლეოდა. ფანჯავიძე და ბიძაჩემი ჩამოსულან თბილისში, შესულან ნოე რამიშვილიან, რომელსაც პქონია უშუალოდ დაკისრებული ხე-გყის წარმოების საქმე. /ცნობილია, რომ ნოე რამიშვილი ყველაზე მკაყრ მინისგრად ითვლებოდა მენსევიკების მთავრობაში/, რომ არაფერი სახეირო შეპირება ვერ მიუღიათ რამიშვილისაგან, ბიძაჩემს აუგებია ყვირილი: "თქვენ მთავრობა კი არა ხართ, ყველა "ჯულიკები" ხართ". პორფილე დავითის ძე ფანჯავიძე ხშირად იგონებდა ამ შემთხვევას: მე ყალბზე აზიდა თმები ნაკომ ყვირილი რომ დაუწყო რამიშვილს, ქე მაინც "ქულიკები" ეთქვა "ქულიკები" ხართო.

ბიძაჩემი არ იყო მლიქვნელი ადამიანი, მას პირდაპირი ლაპარაკი უყვარდა. იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ის ვისმეს მიმართ სიმპატიას გრძნობდა, ის არასოდეს შეეცდებოდა რამენაირად გამოეშველებინა ეს მამაჩემს, როგორც მისი შვილები, ისე მისი ძმის შვილები ისე ეთვლიდით, როგორც საკუთარ ამხანაგს, ბიძაჩემის კა, ყველას დიდი რიდი და მიმი გექონდა.

ამით დავამთავრებ დროებით ჩემს მშობლებზე და ბიძაჩემზე საუბარს და დავიწყებ თხრობას ლენგების სკოლის დამთავრებისა და ცაგერში სწავლის გასაგრძელებლად ჩვენი გამგზავრებისა და ცაგერში მოწყობის შესახებ.

მე და ჩემმა ბიძაშვილმა ირაკლიმ დავამთავრეთ ლენგების იასონ გაბუნაეას სასწავლებელი და სწავლის გასაგრძელებლად გავემგზავრეთ ცაგერში. ეს იყო 1911 წელს.

ცაგერში 1911 წლამდე არსებობდა მხოლოდ ოთხგანყოფილებიანი ვაჟთა სკოლა. აგრეთვე ამდენივე, თუ კიდევ უფრო ნაკლებ განყოფილებიანი ქალთა სკოლა.

1911 წელს იაგერში გაიხსნა სამოქალაქო სასწავლებელი. სამოქალაქო სასწავლებელში ეწყობოდნენ ოთხ განყოფილებიან ვაკეთ სკოლის დამთავრებული მოწაფეები. მე და ჩემი ბიძაშვილი, რასაკვირველია, უნდა მოეწყობილიყავით 4 განყოფილებიან სკოლაში, სადაც ფორმალური ძალით უნდა დავესვი მესამე განყოფილებაში, რადგან ლენგებსში ორი განყოფილება გვექონდა დამთავრებული. იმ დროს იაგერში ოთხ განყოფილებიანი სკოლის გამგე იყო ვარლამ გელოვანი / წარმომოხობით ქვემო სეპანეთიდან, შემდეგში საქ. სსრ სკოლის დამსახურებული მასწავლებელი/. გელოვანმა იყოლა გაბეჩაგას მსუბუქი ხასიათი და არ მოულოდა, თუ მისი სკოლადამთავრებული მოწაფეები შესძლებდნენ მომდევნო განყოფილებაში სწავლას და ამის გამო გადაუწყვეტია ჩემი და ჩემი ბიძაშვილი არაკლის არა მესამე, არამედ მეორე განყოფილებაში ჩარიცხვა.

ამავე წელს იაგერში სასწავლებლად მოვიდნენ ჩემი და არაკლის შორეული ბიძაშვილები: ვეგენ, დავით და გრიშა ქურასხუღაძენი. ვეგენი წლოვანობით ჩვენზე უფროსი იყო, ხოლო დავითი და გრიშა ჩემი და არაკლის ხნისანი იყვნენ.

სამივე ისინი წინათ სწავლობდნენ ქუთაისში ე. წ. კურნალის გიმნაზიაში, ვეგენი პირველ კლასში და დავითსა და გრიშას, კი იქ დაუმთავრებიათ ორი განყოფილება. ვეგენი იაგერში მოეწყო ახლად გახსნილ საქალაქო სასწავლებელში, ხოლო დავითი და გრიშა გელოვანის ოთხ განყოფილებიან სკოლაში უნდა მოეწყობილიყვნენ. ვინაიდან დავითსა და გრიშას ქუთაისში დამთავრებული პქონდათ ორი განყოფილება, გელოვანმა გადასწყვიტა მათი მესამე განყოფილებაში მიღება.

გელოვანთან არც მე და ჩემს ბიძაშვილ არაკლის და არც დავითსა და გრიშას სწავლის დამთავრების არავითარი ცნობები არ წარგვიდგენია. გელოვანმა იყოლა, რომ ორს ლენგებსში გვექონდა დამთავრებული ორი განყოფილება, ხოლო ორს ქუთაისში. გელოვანის გადაწყვეტილების შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცოდით, მაგრამ ვინაიდან ჩვენ, გარეგნობაში არაფერი გვეგყობოდა, თუ რომელმა დავამთავრეთ ქუთაისში და რომელმა ლენგებსში და არც აღნაგობით განვსხვავდებით ურთიანეთისაგან, გელოვანმა შეკლამით მეორე განყოფილებაში დაგვსვა მე და გრიშა /შემდეგში მეგვხისა და №1 ციხის უფროსი/ და დავითი და არაკლი კი მესამე განყოფილებაში მოათავსა.

გელოვანისათვის მხოლოდ რამოდენიმე თვის შემდეგ გახდა ცნობილი ეს შეკლამა, მაგრამ უკვე გვიანი იყო, რადგან ჯერ ურთი, ლენგების სკოლადამთავრებული არაკლი, არანაკლებად სწავლობდა მესამე

განყოფილებაში, ვიდრე დავითი და ამის გარდა ჩვენ ოთხივე ვეზნალები დიდი ხონის /ამჟამად წულუკიძე / პროგიმნაზიაში შესასვლელად და ჩვენთვის მნიშვნელობა არა ჰქონდა თუ ცაგერში, რომელი ჩვენთაგანი რომელ განყოფილებაში იქნებოდა.

ცაგერის ოთხგანყოფილებიან სკოლაში ასწაველიდა სამი მასწავლებელი: ვამეც — ვარლამ გელოვანი და ხონის სამასწავლებლო სემინარიის კურსის ახლად დამთავრებული ორი ახალგაზრდა, რომელნიც 1911 წელს ივე დანიშნეს ამ სკოლაში მასწავლებლად, ესენი იყვნენ პიმენ ჭიჭინაძე და აკაკი ძიძიგურა. ამ სამ მასწავლებელთა შორის გაყოფილი იყო კლასები: ვარლამი ასწავლიდა პირველ კლასს, პიმენ ჭიჭინაძე მეორე განყოფილებას. მამასადაძე მეორე განყოფილებაში, სადაც მოეხდით მე და გრიშა ქურასხელიანი, მასწავლებლად დაინიშნა პიმენ ჭიჭინაძე, დავითისა და ირაკლის მასწავლებელი შეიქნა ძიძიგურა.

პიმენ ჭიჭინაძე ჩვენი სწავლების პერიოდში, ალბათ, დანგრესდა ჩემი და გრიშას თავისებურებით და ამ განყოფილებიდან ყველაზე მეტს ჩვენ ორს დაგვიახლოვდა.

ერთ მშვენიერ დღეს ჭიჭინაძემ გვითხრა, რომ თუ სურვილი გექვთ სწავლის გაგრძელების, დაიბარეთ თქვენი მშობლები, მე მათ მოუელაპარაკებ, მოგამზადებთ და მოგაწყობთ ხონის "პროგიმნაზიაში".

მამაჩემი ასეთ საკითხებში გამოყდილი არ იყო, მაგრამ გრიშას მამა იფანე კა, რომელმაც წინათ თავისი შვილი გრიშა და ძმისწილები ვეგენი და დავითი ქუთაისში მოაწყო, საკმარისად ერკვეოდა ასეთ საკითხებში.

გაუგია რა მას გრიშასაგან წინადადება შეხვდა მას და ყველაფერი დაშუკვებით გაიფიქრა. ამის შესახებ მან /იფანემ/ აცნობა ბიძაჩემსავე. ორივენი შეთანხმდნენ იმაში, რომ მე, გრიშა, ირაკლი და დავითი /იფანეს ძმისწილები/, მივებარებინეთ პიმენ ჭიჭინაძესთვის 1911 წლის შემოდგომაზე ხონის პროგიმნაზიის უფროსს განყოფილებაში მისაღებად მოსამზადებლად.

პიმენისათვის ცნობილი გახდა აგრეთვე, რომ ცაგერში ახლად გახსნილი საქალაქო განყოფილებაში სწავლობდა იფანე ქურასხელიანის მეორე ძმისწილი ვეგენი ქურასხელიანი. პიმენი შეპირდა იფანეს, რომ ვეგენს ხონის სამოსწავლებლო სემინარიაში დაატყობინებდა გამოცდას. ამგვარად პიმენმა აგვიფანა მოსამზადებლად ვეგენი, დავითი, ირაკლი, გრიშა და მე.

დროებით მინდა შეეწყვიტო ლაპარაკი ჭიჭინაძესთან ჩვენი შეკადრების შესახებ და მინდა გავისხუნი ჩვენი ცაგერში მოუღწევის ამბავი.

ჩამოვედით რა ცაგერში, მე და ირაკლი, ბიძაჩემმა ჩვენ დაგვაყენა სოფრომ ლიპარცელაიანის სახლში. სოფრომი ახლად გადმოსული იყო

ცაგერში, ლეჩხუმის მაზრის სოფელ წიფერშიდან. მას შეუძენია ძველი ცაგერის თაფში, ე. ა. მურის ხილიდან პირველად მისი სახლი იწყვიტა. სოფრომს კარგი ვენახი გაუშენებია და სახლიც კარგი დაუდგამს. ჰყავს ოთხი ვაჟიშვილი და ერთი ქალიშვილი, მეუღლე მისი მიაა მეტად გამრჯე და საუცხოო დიასახლისი იყო.

ბიძაჩემი ყოფილა სოფრომის ერთ-ერთი ვაჟიშვილის მომზათველელ/ მუორე ვაჟიშვილისა კი პორფილე ფანჯავიძე. შემდეგში ჩემი სიმამრო/ და აი ამის გამო ჩვენ "ნახლებნიკებად" მოვეწვევეთ სოფრომ ლიპარგელიანთან. მაგრამ ვინაიდან ჩვენ ხუთივე: ვეგენი, დავითი, ირაკლი, გრიშა და მე უკვე განუკრულად ჩაგვითვალეს - ნიკო და ივანე ქრისხედანიებმა ამის გამო ყველანი ხუთივე ერთ ბინაში მოგვათავსეს. ე. ა. სოფრომ ლიპარგელიანთან.

ვეგენი, დავითი, გრიშა, როგორც ვიქვიეთ, ქუთაისში იცნენ ნამყოფი, მე და ირაკლი კი უშუალოდ ლენგებიდან ჩამოვედით და ქართული დაპარა კი ძალიან გვიჟირდა, მაგრამ ორ სამ თვეში დაესძლიეთ ეს ამბავი და ამის შემდეგ ქართულადე კარგად ვლაპარაკობდით.

ცაგერში ჩვენ დავეკავით ერთი სამოსწავლო წელი. ამ სამოსწავლო წლის მუორე ნახევრიდან სკოლის გარეშე საათებში პიპენი უკვე გვამზადებდა ხონისათვის.

ერთ დღეს ჩემი და ირაკლის სანახავად ცაგერში ჩამოვიდა მამაჩემი. მან ჩვენ "აღას" /სოფრომ ლიპარგელიანს / ძღვენი ჩამოუტანა. მე და ჩემს ბიძაშვილს ირაკლის, რომელთაც ცაგერში ყოფნით სამყაროს გადასაკარგაბში გვეგონა თაფი, მამაჩემის ჩამოსვლა, რასაკვირველია, ძალზე გაგვეხარდა. ცხენით ლენგებიდან წამოსული მამაჩემი, ცაგერში 22 კილომეტრის გავლის შემდეგ ჩამოვიდა საღამოს. იმ დამეს უსამღვროდ ვიბეიშეთ მამისა და ბიძის ნახვა, ბევრიც ვიგორეთ, თითქოს მამაჩემმა სადღაც განჯვის კუნძულზე გვიანხულა. მუორე დღეს მე და ირაკლი სკოლაში არ წავსულვართ და მამაჩემის ჩიხის კალიებზე ჩამოკიდებულ- ერთი, ერთ შხარეს და მუორე - მუორე შხარეს, დავეკვებოდით ცაგერში, სადაც ის რადიკეებს ყიდულობდა ოჯახისთვის და, რაც მთავარია, ორჯერ შეგვიყვანა სამი კიგნოში, სადაც კიდეცა გამოგვაძლო და თანაც, როგორც ოჯახში ვყავდით შერეული ლინიუ გადაგვაყვალაძინა.

მუორე დღეს ნამუაღლეს, მამაჩემი გამოგვემშვილობა და გაემგმავრა სვანეთში. მე და ირაკლიმ გირილით და სლოკინით დავუმშვიდობეთ მას.

ცაგერიდან 13 კილომეტრის მანძილზე, იმ დროს არსებობდა იტალიური კომპანიის /ე. წ. სბროივაკების და ამხანაგების/ ხუგყის დამზადების სამმართველო. სწორედ აქ მუშაობდნენ, როგორც ხუგყის დამზადების სპეციალისტები პ. ფანჯავიძე და ბიძაჩემი. ცაგერიდან

წამოსულმა მამაჩემმა შეუხვია აქ, რათა ჩემი და ირა კლის შესახებ ვამხნა
თავის ძმისათვის /ბიძაჩემისათვის/.

ბიძაჩემი იცნობდა რა მამაჩემის ხასიათს, რომელსაც ერთი თვის
ჩვენს სწავლას, ერთი დღე ჩვენთან საბარელი ურჩია მას შეეკითხა:
“წუხელ ჩახველი შენ ცაგერში და დღეს ნამუაღღევს წამოსულხარ,
ბავშვები სად იყვნენ შენ წამოსულამდისო?” ბავშვები ჩემთან დღიოდნენ
ბაზარში სავაჭრობებში შემყვენენ და სამიკაგროში საჭმელი ვაჭამეო, -
უპასუხნია მამაჩემს.

ბიძაჩემს ამ ცნობამ კინაღამ გულზე შემოაყარა; რა თქეო, კაცო, ეს
ცაგერში რაგომ გვეყავს ჩაყენილი ბავშვები? სწავლისათვის და შენ
იმის მაგიერ, რომ ისინი სკოლაში გაგვგზავნა, სწავლის პერიოდში
ბაზარში და სამიკაგროში დაგყავდით?!

მამაჩემი მიხვდა თავის შეუღობას, მაგრამ იგი სიგვეამოსწრებული
კაცი იყო, ხუმრობაში გადაიგანა სიგვეა და ბიძაჩემს უპასუხა: “ეს თუ ასე
იყო საჭირო, მე რა ვიციოდი, ისინი არიან ნასწაველი აღმზანები და თვითონ
უნდა განესაჯათ თავიანთი საქმეო” ამ შესიგვეებამ ბიძაჩემი კიდევ უფრო
გააბრაზა - აბა, რომელ ჩემი და ირა კლის ნასწავლობაზე იყო ლაპარაკი
და მამაჩემი თურმე ძლიერ დაუბერა ხელიდან.

პამენ ჭიჭინაძემ ჩვენ ხუთივენი /ვეგენი, დავითი, ირა კლი, გრიშა და
მე/ მთელი მამთარი გვაბუყაღინა ცაგერში, 1911-12 სამოსწავლო წელში.
მაფხულში, როგორც კი შეწყდა სკოლებში მეცადინეობა — პამენი
პირველად სვანეთში წამოგვეყვა, სადაც უნდა ვემეცადინეთ ჩვენ.
მეცადინეობა დავიწყეთ ხოფურში — ვეგენის, დავითი და გრიშის
მშობლების სახლში.

ეს ოჯახი განთქმული იყო თავისი შეძლებულობით, არამე თუ მარგო
სვანეთში, არამედ მთელს ლეჩხუმის მარშამიცი კი, ოჯახის უფროსი
/ბახეში/ იყო კაცო ქურასბეღინა, ცნობილი გლეხი მთელს მამარში.

კაცო წერა-კითხვის უკოდინარი იყო. იგი ხოფურში საცხოვრებლად
წამოსულა ჩემი სოფლიდან, გულიდიდან; გულიდა მთის სოფელია, ამ
სოფლისვე სახელწოდების მთის — გულიდაშის ძირში არის
განლაგებული.

კაცომ არჩია “ბარში” გადასახლება და გულიდიდან საცხოვრებლად
ხოფურში წამოვიდა. როგორც თვითონ იტყვოდა — “გულიდიდან მე
არაფერი არ შემხვდა ერთი ვაყის გარდაო”, სამაგიეროდ ვაყი დიდი იყო,
შევაჯექი მას და წამოვედი ბუღის საძიებლად ხოფურის ხეობაშიო.

ხოფურის ხეობა ოღესდღე დასახლებული ადგილი ყოფილა, მაგრამ
ეამთა მსვლელობას იქ გაუნადგურებია ამ ხეობის მოსახლეობა;
გადმოცემებით აქ თითქოს მოსახლეობა მოესპო რაღაც ჭირს /ხოფურის,

თუ შავ ჭირს/. იქ ცხოვრების შესახებ არავის არაფერი არ ატყუვდა. შემდეგში საუკუნეების განმავლობაში ეს ხეობა გყით დიდიხარა და გარეგნულად იქ არავითარი ნასახლარების კვალი არ დარჩა.

ვინაიდან პავისა და დაბლობის თვალსაზრისით, ხოფურის ხეობა უფრო ხელსაყრელი იყო ლენგების ზედა სოფლებთან შედარებით, ამის გამო, მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში, ზედა სოფლების გლეხებს აქ დაუწყიათ ხე-გყის გაჩეხვა და საცხოვრებელი ადგილების მოწყობა.

ხე-გყის გაჩეხვის პერიოდში, მათ აქ აღმოაჩინეს მრავალი ნასახლარი ადგილები, ყოფილი ეკლესიები, სამჭედლოები და სხვა. ამგვარად ლენგების ზედა სოფლების — გულიდის, ლექსურის და სხვათათვის ხოფურის ხეობა ისეთი აღმოჩნდა, როგორც ევროპელებისათვის ამერიკა.

კაცო ამ პერიოდში მოხედა აქ სწორედ და ყველაზე კარგი სამოსახლოე ჩაიგდო ხელში. შემდეგში, როგორც ზემოთ ვთქვით — ლენხუმის მამრამში, ყველაზე ძლიერი გლეხის ოჯახი შექმნა.

კაცო თვითონ იყო უაღრესად ნიჭიერი გლეხი და ამ თავის შეძლებას, თავისივე ნიჭით მიადწია, მაგრამ ხალხში კი გაურყელებული იყო ხმები, თითქოს კაცომ სამოსახლარზე გყის გაკაფვის დროს მანამ იპოვა ერთი ქოთანი ოქროთი საფხე და ამან გაამდიდრაო.

1912 წლის მაფხულზე, როდესაც ერთი თვით კიშენ ჭიჭინაძე წაეიყვანეთ ჩვენსუთივე ქურასხედანებში მასწავლებლად კაცის ოჯახში — კაცო უკვე 80-90 წლის მოხუცი იყო. მას მრავალრიცხოვანი შთამომავლობა ჰყავდა. საცხოვრებლად განაწილებული იყვნენ სამ ორსართულიან სვანურ სახლებში. კაცოს რძლები ხაბამობაში მორიგეობას ეწეოდნენ რიგ-რიგობით. ბელლებსა და მარნის გასაღებები კაცოს ჰქონდა ჯიბეში, მასა და მის მოხუც ცოლს ცალკე ჰქონდათ გამოყოფილი საცხოვრებელი ბინა.

ამ მდიდარი პატრიარქალური ოჯახის ბელლიდან და მარნიდან ვერცერთი ოჯახის წევრი ვერ გაიგანდა ვერცერთ მარცვალ პურეულსა და ვერცერთ ჭიქა ლინოს — კაცოს განრიგის გარეშე.

ლესასწავლებელზე — ის თვითონ შედიოდა სახლებში, სადაც მისი შთამომავლობა იყო შოთაესებული და ხორცსა და ლინოს თვითონ ურიგებდა მათ. ულუფას ის რძლებს აძლევდა იმ ოლქონობის მიხედვით, თუ რამდენ სულს შეაძლენდა მისი ვაყისა და ამ რძლის შთამომავლობა. ის ხმამაღლა გაიძახოდა: ეს ამის/რძლის სახელს იგყოფა/ შთამომავლობას და ეს — ამისო.

ეს იყო გაბიური სვანური პატრიარქალური ოჯახი თავის შახვით, რომელსაც მე მოვესწარი იმ განსხვავებით, რომ კაცოს შეძლებულობამ და გამოყიდულობამ ის შეგნება მანე ჩაუნერგა თავში, რომ სწავლა კარგი

იყო და თავისი შეილიშვილები სასწავლებლებში გააბარა.

ერთი თვე ვიყავით კაკოსთან სოფურში და ამ მეტად საინტერესო მოხუცისაგან, მე ბევრი რამ შევიძინე.

ერთი თვის შემდეგ ჩვენ ხუთივე ახალგაზრდა ქერასბელიანი გავემგზავრეთ ჩვენი მასწავლებლის, პიმენ ჭჭინაძის სოფელში, ჭოლებში, მაღლობ სოფელში, რომელიც ქუთაისიდან ახლო მდებარეობს.

ჭოლებში გამგზავრების დროს, ორბელიდან “ლინეიკით” რიონის ხეობის გავლით, ჩვენ დამით მოვალწიეთ ქუთაისს, იმ დროს ელექტროგანათობები არ არსებობდა, მაგრამ ნავთისის სანაოსნოებით გაბრწყინებულმა ასეთმა დიდმა ქალაქმა, როგორც ჩვენთვის ქუთაისი იყო, დამით ჩვენზე წარმოუდგენელი მთაბეჭდილება მოახდინა; ეს მთაბეჭდილება კიდევ უფრო ძლიერი შეიქმნა მეორე დღეს — დღისით, მზისით. მსოფლიოში თუ არსებობდა ქუთაისზე დიდი და ღამამში ქალაქი ამის შესახებ მე წარმოუდგენა არ მქონდა.

როგორც ვთქვი, ორბელიდან ქუთაისამდე ჩვენ “ლინეიკით” წამოვედით. სვანეთში ბევრი მინახავს ცხენები, მათზე მჯდომი ადამიანებიც, მაგრამ ცხენების შებმა თუ შეიძლებოდა ურემში /რასაც “ლინეიკას” უწოდებდით, /ეს კი ვერ წარმოუმდგინა. /სხვათა შორის ურემზე მე პირველად მხოლოდ ცაგერში ვნახე, სვანეთში, მამის მხოლოდ მარხილეს სმარობდნენ/. ქუთაისში კი, ეგლებზე ვნახე, რამაც კიდევ უფრო განმაცვიფრა.

ერთი დღის შემდეგ ქუთაისიდან გავემგზავრეთ ჭოლებში. ჭოლებში ჩვენ მოწამეთიდან ავედით; მამასაღამეზე მოწამეთიამდის /გვიბულის მიმართულებით/ მაგარუბლით ვიმგზავრეთ. მე ისე შევეჩვიე უკვე საოცრებებს, რომ მაგარუბლის დანახვამ და მასში ჯდომამ მე უკვე ვერ გამაოცეს მე მზად ვიყავი შეგუებული ყოველგვარ საოცრებას.

მე ღვიბაღე და გაეაგარე ჩემი ბავშვობა სვანეთის მთის სოფელში გულიდაში, რომელიც შემოიბღვრელი იყო ჯერ ფოთლოვანი გყით, იმის ზემოთ წიწვიანი გყით და შემდეგ ალპური საძოვრებით. ესენი ისე ახლო მოსდევდნენ ერთმანეთს მოღუბად, რომ სხვადასხვა ფერზე მოქარგული ხალიჩა გვეცონებოდათ; იმას რასაც გამოიღო გრამალებზე ათეული ბიასი კილომეტრი სჭირდებოდა ბუნების ხასიათის შესაყველად, ჩემს სოფლიდან მთის /გულიდაში/ მიმართულებით 3-4 კილომეტრი პყოფნის ჩვენი სახლის ღერუნიდან, ბუნებრივი თვალთ /გამაიღებელი შუშის გარეშე/ თქვენ აბილად დაინახავთ ამ მოქარგულ ხალიჩას. ქამარითი პირველ ბოლად გადაკრულ ფოთლოვან გყეს, მის მომდევნო წიწვიანი გყის სარგველს, შემდეგ კიდევ არეისა და ვერხვის არეს, კიდევ ზემოთ შგერის და ბოლოს თვალუწვდენელ ალპურ საძოვრებს. ღამამია ჩემი

სოფელი, ლამაზი და აუღწერელი მისი მიმწოდებლობით, მაგრამ შეკვრისა და აქ ბუნებას თითოეული სასიცოცხლო არსი, კბილებით უნდა გამოსცაკეთო.

ჭოლები მე ძალიან მომეწონა; ის მალეობზე არის გამეხებულა, მისი სოფელს წააგავს, ჩვენ ზაფხულზე მოვხვდით იქ და კარგად გრილოდა. მაგრამ მთავარი რაც არის ეს ისაა, რომ მიუხედავად მთიანი მღებარეობისა აქ ყველაფერი ხარობს: -ვენახი, ხე-ხილი, ყოველგვარი ბოსტნეული და სხვა; აღამაინებენ რომ კარგი არიან... ჩვენ აქ მალე შევეჩვიეთ სოფლის ახალგამრლობას და თავისუფალ დროს ვაგარებდით ჭოლების ცხელებში ხეგაიღში.

იქ იყო ერთი გბა, რომელიც წარმოშობილი იყო კლდის სვეტიდან ჩამოვარდნილ პატარა მდინარის დაცემის მიღამში. გბა საკმარისად დრმა იყო და მასში არამე თუ ბავშვები, არამედ მომრდილებიც ცურვის გარეშე ვერ შედიოდნენ. ამ გბაში ვისწავლე მე ცურვა. ცურვის სწავლის შემდეგ ჩვენ თავისუფლად ჩამოვეყვებოდით მდინარეს კლდის დარში და ჩაგვაპავდით გბაში.

სოფელ ჭოლებში ჩვენ გაუგარეთ თვენახევარი, თუ ორი თვე.

პიმენ ჭიჭინაძე, რომელმაც ჩვენ დაგვაცენა გბაზე, იყო ცნობილი ქართული პედაგოგის ალექსი ჭიჭინაძის ძმისშვილი. მწერალი, პედაგოგი და სამოგალო მოღვაწე ალექსი ჭიჭინაძე ჯერ ხონის სამასწავლებლო სემინარიის, შემდეგ თბილისის სათავად-აშნაურთა გიმნაზიის ყოფილი დირექტორი იყო. მას ახლი ნათესაობა ჰქონდა ნიკო ნიკოლაძესთან, ცოლად უნდა ჩამეთვალოს, მაგრამ მანც გამოეცყლება არ ვიცი ალექსის პაედა მეუღლედ ნიკოლაძის და, თუ პირიქით ნიკოლაძის მეუღლე იყო ალექსი ჭიჭინაძის და.

1912 წლის ზაფხულზე, როცა ჩვენ ხუთი ახალგამრდა სენი ჭოლებში მოვხვდით, აქ ალექსის შვილ ბესარიონთან / ცნობილი ინჟინერი, რომელმაც "ზაქსი" ააშენა /, ჩამოსული იყო მისი ლედი, თუ მამით ნათესავი, შემდეგში ცნობილი ალპინისტი გიორგი ნიკოლაძე. ორთავენი ნიკოლაძის დროინდელი საინჟინრო ინსტიტუტის სტუდენტების ფორმაში იყვნენ გამოწყობილი, რაც ჩვენში არა მარტო აღგაცებას, არამედ მურსაც იწვევდა.

ჩვენ ჭოლებში ყოფნის დროს / ვ. ი. 1912 წლის ზაფხულში /, ალექსი ჭიჭინაძეს რაღაც ქორწილი ჰქონდა სახლში / მე მგონია ქალიშვილი გაათხოვა /.

ჩვენს მასწავლებელ პიმენ ჭიჭინაძეს, მამის ჯერ კიდევ 18-20 წლის ახალგამრდა კაცს ცნობილ ბიძასთან ალექსისთან, სურდა თავი გამოეჩინა და სასწრაფოდ აეცნობა სენანეთში კაცო ქურასბედიანის ოჯახს,

რათა ამა და ამ დღისათვის, ჭოლებში, ალექსი ჭიჭინაძის ოჯახში ქორწილის დროს, მოეგვარებინათ გაუგებებელი არჩევა.

პიმენის ეს დაეალება მუსკად იქნა შესრულებული და ქორწილის დღეს, კაცის შეიღმა და დავითის მამამ ალექსიმ, გაუგებებელი არჩევი მოაყენა ჭიჭინაძეების ოჯახს. ზაფხულის პერიოდი იყო და გაუგებებელ და გაუმიგნავ არჩევს სუნი ახლიოდა, ის რასაკვირველია საჭმელ ხორცად არ გამოდგებოდა, მაგრამ კარგ კულტურულ იმერულ ქორწილზე გაუგებებელმა არჩევის მოუღუნამ, მეტად სასიამოვნო შთაბეჭდილება მოახდინა.

1912 წლის აგვისტოში ჩვენ დავგოვეთ ლამაზი ჭოლები და ჩვენს მასწავლებელ პიმენ ჭიჭინაძესთან ერთად გავემგებავრეთ ხონში ჩემი, დავითის, ირაკლის და გრიშას პროგიმნაზიაში გამოცდების ჩასაბარებლად, ხოლო ვეგენის ხონის სამასწავლებლო სემინარიაში მოსაწყობად.

როგორ უნახობ, რომ ამის შემდეგ მე ვერ ვინახულე ჭოლები, ეს საღი და ლამაზი იმერული სოფელი, რომელიც თანაც ქუთაისს ადგია თავზე. იქ გატარებულმა მცირე ხანმა, ჩემში ბევრი სასიამოვნო მოგონებანი დღსგოვა.

პიმენმა კეთილხინდისიერად შეასრულა თავისი დაპირება, მაშინ ჯერ კიდევ უბეზო გრადიციების მქონე სვანების წინაშე და მე, ირაკლიმ, დავითმა, გრიშამ გამოცდები წარმატებით ჩაებაბრეთ "პროგიმნაზიის" უფროს განყოფილებაში და ვეგენმა კი სამასწავლებლო სემინარიის მოსამზადებელ განყოფილებაში.

ამგვარად ჩვენ ხუთივე სვანის "ბელები" მოვეწყვეთ ხონში.

პიმენმა ამის შემდეგ მიგებაბარა მაშინ ხონში და შემდეგ ბათუმში ცნობილ საქ. სსრ სკოლის დამსახურებულ მასწავლებლის ლავრენტი ჩიმაკაძის ოჯახში, რომლის მეთვალყურეობის ქვეშ ჩვენ ვიბრლებოდით. ჩვენ ამ დღიდან უკვე ვმორღებით პიმენ ჭიჭინაძეს. მან შემდეგში დაამთავრა უმაღლესი საინჟინრო განხროთ. ამჟამად იგი ერთ-ერთი წამყვანი ინჟინერია საქ. სსრ სახ. მეურნეობის საბჭოს სასტგემაში. ამ ჩემი თხრობის "16 წელი თვითაგამბრობაში"-ს პერიოდში პიმენს მე შემდეგშიც შევხვდი რუსეთში, მაგრამ ამაზე ქვემოთ.

მე პიმენის მიმართ მხოლოდ ერთი გარემოება მაღარღებს: ამ, მაშინ ახალგაზრდა კაცმა მე, ჩემი ბიძამეილი ირაკლი და სხვა ბიძამეილები დავითი, გრიშა და ვეგენი გამზე დაგვაყენა/თუმცა დედამეისთვის რომ გკითხაით, არკერთი ჩვენთაგანი არ დაიღუპებოდა სწავლა რომ არ დაეწყით და თხების მწყემსობისათვის მოუკიდათ ხელით / და როგორ ჩამოემორღით შემდეგში მას? პიმენს ისეთი ახალგაზრდა შეხედულება

აქვს, რომ არაფერს არ შეუძლია იფიქროს, თუ ის ჩემი მასწავლებელი იყო. ხონში, როგორც შემოთ ვთქვით, ჩვენ დავბინადეთ ლავერენტი ჩიმაკაძესთან, რომელიც ცხოვრობდა ერთ მოხუც ბახგაძის სახლში. ბახგაძეს მშვენიერი სახლი ედგა მამინულ, ხონის ლაშინათის ქარხნის პირდაპირ, დიდი ეზოთი და ხეხილით. მისი სარდაფიანი სახლი მთლიანად ეჭირა ლავერენტი ჩიმაკაძის ოჯახს, თვითონ კი იგი ცხოვრობდა ამავე ეზოში მოთავსებულ მისივე კუთხილ “კუხნა” სახლში.

ლავერენტი ჩიმაკაძე მამის ხონში ითვლებოდა სანიმუშო მასწავლებლად, თვითონ ლავერენტი იყო აღმზისგრატიულად ხონის მიდამოში შემავალ სოფელ მათხოჯიდან. ლავერენტისა და მის ძმებს მათხოჯში პქონდა კარგი ორსართულიანი სახლი, დატოვებული მამისაგან, პატარა ლამაზი მოლიანი ეზო და ვენახი. ჩიმაკაძეების მამას ყველა შეილებისათვის განათლება მოუცია შეძლებისდაგვარად და ისევე მუდმივად არ ცხოვრობდნენ მათხოჯში, მხოლოდ ზაფხულის განსაზღვრულ პერიოდში მიდიოდნენ მათხოჯში, ეზო-გარემოს ახლო ნათესავები უმუშავედნენ.

ერთ შემოდგომაზე, სახელდობრ 1913 წლის შემოდგომაზე, ჩვენ ხუთი სულსაგან შემდგარ ქერასბელიანის მოწაფეთა ჯგუფსაც მოგვიხდა მათხოჯში რამოლენიზე დღით რთველზე ასევე ხონიდან. მამის ეს იყო მხოლოდ რამოლენიზე დღით, მაგრამ იმავე წლის სამზობარ დათხოვისას ჩვენ 10 თუ 15 დღით ავედით მათხოჯში.

ამ პერიოდში ჩვენ საუცხოო დრო გავატარეთ მათხოჯში. ვინახულით ამ სოფლის საუცხოო გორაკებიანი სიმაგრე-მიდამოები. ჩვენ, მიუხედავად ჩვენი მცირე წლოვანებისა უნახავად არ დავკოვით აგრეთვე მათხოჯის ცნობილი ქალთა მონასტერიც. მონასტერს მამის არ მიაჩნდა დაუშვებლად ექსკურსანტების / და თუ გნებავთ მოსწავლე ექსკურსანტების / მისვლა-მონახულება მონასტერში და ყველა მათგანს მონახულება აძლევდნენ სათანადო ახსნა-განმარტებებს, რაც მამის აღმზრდელობით მნიშვნელობად სადღებოდა.

ლავერენტის მეუღლეს, მშვენიერ ქართულ მანდილოსანს, ერქვა ქრისტინე. მას მხოლოდ შინაური განათლება პქონდა, მაგრამ, როგორც მამის ხშირი იყო ასეთი მოუღენა - ის, მაინც “სამოგადოებაში” გამოსულ ქალად ითვლებოდა და მამინდელი პირობების შესაბამისად საკმარისად გათვითცნობიერებული იყო.

აი ასეთი საუცხოო ცოლქმარის ოჯახში მოხუცდით ჩვენ აღსაზრდელად.

როგორც ვარეული ნადირის მოშინაურება არ წარმოადგენს იოლ საქმეს, ისე სვანეთის პატრიარქალური ოჯახებიდან გამოსული

ახალგაზრდების გაკულტურება იყო აღეილი საქმე, მაგრამ ლავრენტისა და ქრისტინეს სათანადო მოთმინება აღმოაჩნდათ და ჩვენს სულიერ გამოძერწვას გულმოღვინედ შეუღუნენ.

ლავრენტისა და ქრისტინეს ჰყავდათ ორი ქალიშვილი ელენე და ქეთო; ელენე ქეთომე არა ნაკლებ ათი წლით უფროსი იქნებოდა, სწავლობდა იგი მამის ხონის ქალთა 4 კლასიან სასწავლებელში, ქეთო კი, 2-3 წლის ვოგონა იქნებოდა.

შემდეგში, როდესაც მე და ჩემმა ბიძაშვილმა ირაკლიმ დაეგოვეთ ხონი და ქუთაისში გადავედით /ამის შესახებ ქვემოთ/ ელენე ჩვენ ვნახეთ ქუთაისში, სადაც იგი ხონის ქალთა 4 კლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ სწავლის გასაგრძელებლად იყო ჩამოსული. უფრო გვიან მას ვხვდებოდით თბილისში, სადაც იგი სამედიცინო ფაკულტეტზე სწავლობდა, რაც რამდენადაც ვიცი დაამთავრა.

ჩვენ ამ პერიოდში არ გვექონდა მასთან ახლო ურთიერთობა და შემდეგში მისი ბედის შესახებ არაფერი არ ვიცი.

კვანასკნელ წლებში ლავრენტი ჩიმაკაძე გადასულა ქ. ბათუმში, სადაც თუ არ ეყლები მასწავლებლად სამასწავლებლო ინსტიტუტში. მე არც ლავრენტი, არც მისი შეუღლე ქრისტინე და არც მათი უმცროსი ქალიშვილი ქეთონი არასოდეს არ მინახავას, ხონიდან წამოსვლის შემდეგ.

ჩემმა ბიძაშვილმა ირაკლიმ კი, ისინი ინახულა ბათუმში, სადაც იგი საუკეთესოდ წავიდა და იქ მათთან 1935, თუ 1936 წლებში, რითაც მან ჩემი ამრით უადრესად კეთილხინდისიერი მოქმედება ჩაიდინა.

1913 წლის საზაფხულო არდადეგებზე ჩენი დათხოვის დროსათვის, ცხენისწყლის ხეობით ხონში ჩამოვიდნენ ცხენებით მამაჩემი და დავითის მამა ალექსი. უჩაგურიანი ცხენებით უღა გავემგზავრებულაყავით ხონიდან სვანელში ცხენისწყლისავე ხეობით.

მათ ცხენები დაუბინავებით ხონის ერთ-ერთ სამი კაგნოს საჯინბოში და დავითის მამა - ბიძა ალექსი, მოვიდა ჩიმაკაძესთან და გვხაარა მისი და მამაჩემის ჩამოსვლა.

ალექსი სვანური გლეხის ჩაემუღობის ყაიღამე იყო გამოწყობილი და მისი ჩაემა-მოკაგმუღობით ბრწყინვალე შთაბეჭდილებას არ სტოვებდა. აქ მინდა აღვნიშნო, რომ ხონის საბაზინო პროუიმნაზიამა, სადაც ჩვენ ვსწავლობდით, ძველი გიმნაზიის ყველა მოთხოვნილება მუსტად იყო დაეული და ჩაემა-დახურვის მხრივ ჩვენ მას უხმოდ გვასრულებინებდნენ. უფორმოდ არა მარტო გიმნაზიის ფარულებში იყო შესაბღლებული გამოცხადება, არამედ დაბა ხონის ქუჩებშიც, თუ ვინმე შეგვაგმუნველა ამ წესისი დარღვევას, ჩვენ სასტიკად გვხაიდნენ. წვიმიან

ამინდში, რომ ჩვენ უგალოშოდ გამოეცხადებულ ვიყავით გამანაშაში, სკოლის ეზოში არავინ არ შეგვიშვებდა და სახლში გვაბრუნებდნენ. საფორმო ფარაჯმა, ქელისა და ქამროს არა წესისამებრ გამოეყენებამე კი ლაპარაკი შედგეი იყო.

ასეთ პირობებში ბიძია ალექსი და მამაჩემი იოსები ჭუჭყიანი და გალახიანი ჩიხა-ახალუხით მოგვეგლინენ ხონში.

ჩიმაკაძეები არც ალექსის და არც მამაჩემს არ იცნობდნენ. ჩვენ ხონში პიმენ ჭიჭინაძესთან ერთად ჩამოგვეყენ ბიძაჩემი ნიკო და გრიშას მამა ივანე. ორივე ისინი სვანეთში იგაღილელების ცაის წარმოებაში შემაობდნენ და ჩაემა-დახურვაც და სამოგალოებაში მოქმედებაც უკეთესი ჰქონდათ, ვიდრე სვანეთში საკუთარ ოჯახებში მიწაზე მოშუშავე მათ ძმებს ალექსის და იოსებს.

ჩვენ გავეყვით ძა ალექსის და მამაჩემი ვინახულეთ. მამაჩემის ჩაემა-დახურვა კიდე უფრო სავალალო აღმოჩნდა, ვიდრე ალექსის და მე მამაჩემს წინადადება მივეცი არ შევერცხვინე მე და ჩიმაკაძეების ოჯახში არ გამოეცხადებულყო.

მამაჩემმა შეასრულა ეს ჩემი ღარიგება, მაგრამ სამაგიეროდ ეს შემთხვევა თავის საციოხლეში არ დაიეიწყა. როგორც შემოთ ვთქვით ის ხუმარა კაცი იყო და არცერთ ხელსაყრელ შემთხვევას არ უშვებდა, რათა გაეხსენებინა ეს ამბავი ჩემთვის და სამოგალოებაში მარცხვენდა: "ხონში არ შემისუა თავის ხაშენებთან, ჩემი თავი ერცხვინებოდაო".

ხონიდან ლენგჩხამლი ცხენებით ჩვენ ორ ღლეს მოუქნდით. მამაჩემს და ალექსის უკვარდათ ამ გზაზე ხშირ-ხშირიად სამიკიგნოებში შეხვევა და არც ჩვენ ვიყავით ამისი დიდი მოწინააღმდეგე. მხოლოდ უბელურება ის იყო მამაჩემმა და ალექსიმ არ ჩამოიყვანეს სვანეთიდან საკმარისი რაოდენობის ცხენები. მამაჩემ-ალექსიანად ჩვენ ვიყავით შეიდი სული, ცხენები კი მხოლოდ ხუთი ჩამოუკვანიათ. უნაგარიშაით თითო-თითო ალექსისა და მამაჩემს ფეხით უნდა ეარათ ას კილომეტრზე /ხონიდან ლენგჩხამლის/. ეს არც ისე ადვილი შეიქნა და განსაკუთრებით იმის გამო, რომ ისინი თითოეულ გზა-ჯვარედინზე მღვარ სამი კიგნოში სვამდნენ და ამის შემდეგ კიდე უფრო უჭირდათ ფეხით სიარული. ამიგომ გადაწვეიგეს მოგჯერ თვითონაც შემჯდარიყვენ ცხენებზე და მოგიერთი ჩვენთაგანი მოვესვით უნაგარის კეხის უკან; ეს ვითომც რიგ-რიგობით უნდა მომხდარიყო, მაგრამ ფაქტურად მე არვის ჩამოეუსვიეარ უნაგარის კეხის უკანა ადგილიდან; მამაჩემს ესახელებოდა, ჩემთან შედარებით რომ სხვა ბავშვები უკეთეს პირობებში ჰყავდა, მაგრამ ჩემზე საციოდავი, კი არავინ არ იყო. საჯლოში ისე დამიშაინდა ცხენის ცარიელ ხერხემაღლე ორი ღლის ჯდომით, რომ არდაღლეების მიოელი დრო ჩამიშქარდა.

სამაგიეროდ ამ ხნის განმავლობაში არ შეწყვეტილა, აღნიშნულ საფუძველზე, დღემდე ჩხუბი მამაჩემთან.

1913 წლის შემოდგომაზე არ გაემიჯნა ჩემთვის და ხონისაკენ გამოემგზავრა არა ცხენებით, არამედ რიონის ხეობით, ჯერ ორბელიან ქუთაისამდის "ლინეიკით" და ქუთაისიდან ხონში კი "დღეგრძე".

1913-14 სამოსწავლო წელში მე, ირაკლი, დავითი და გრიშა უკვე პროგიმნაზიის პირველ კლასში ვიყავით. უკვენა კი სამოსწავლო სემინარიის მოსამზადებელ განყოფილებიდან ფეხი გადავტარეთ სემინარიის პირველ კლასში.

ხონის პროგიმნაზიის დირექტორი იყო რუსი, გვარად პელოვი, იგი ქართული ენის მოძულე იყო და სკოლის ეზოში და ღერუფებში სასტაგოდ გვეკრძალებოდა ქართულად ლაპარაკი. ჩვენ ოთხი სენი, პელოვის ძალზე ეუფეხადით, როგორც მთიელები და მომინაურებულ გყის ბავშვებად გვითვლიდა.

სანამ პირველ კლასში გადავიდოდით, უფროს განყოფილებაში ყველა საგანს გვასწავლიდა მცხოვანი მასწავლებელი ნივარაძე.

ამ განყოფილებაში ყველა საგანს/ გარდა სამართი სჯულისა/ ნივარაძე გვასწავლიდა. სწავლება რასაკვირველია რუსულ ენაზე იყო, მაგრამ ნივარაძე ქართულ ენასაც საკმარის დროს ანდომებდა.

პირველ კლასიდან კი ნივარაძეს მოეშორებით და იქსებადასხვა საგანს სხვადასხვა მასწავლებელი გვასწავლიდა. მასწავლებლების უმრავლესობა რუსები იყვნენ. ჩვენი კლასის დამრიგებელი იყო ახალგაზრდა სათუალებიანი რუსი სოკოლოვი, რომელიც მთიემაგიკას გვასწავლიდა.

პირველ კლასიდან ქართულის სწავლება უკვე ცუდად წარიშვრია. თუ კი უფროს განყოფილებაში არცერთი რუსი მოწაფე არ იყო ჩვენთან, პირველ კლასიდან ისინი საკმარისი რაოდენობით შემოგვემაგნენ. ქართული ენის სწავლება არ შეიქმნა სავალდებულო და მას გაღობის შემდეგ უკანასკნელი გაკვეთილი დავითში. პირველ კლასიდან ქართულს ასწავლიდა საღმრთო სჯულის მასწავლებელი მღვდელი.

მეგად საინგერესო მოხუცი იყო ეს მღვდელი, მას ძალიან უყვარდა ლაპარაკი თავისი დარიბ წრიდან წარმოშობის შესახებ, როგორც სწავლა მას თავის თავი დიდ მონაღწვევად მაინდა და ჩვენში სურდა ჩაენერგა რწმენა, რომ თუ ადამიანი ბუჯითი იქნება, ის ყოველგვარ მიზანს მიადწევს.

უყვარდა მას განეყნებულ თემებზე ლაპარაკიც, იგი შემთხვევას არ უშვებდა, რათა ჩვენში რელიგიური რწმენა გაეღრმავებინა, ამისათვის ის არ ერიდებოდა პრიმიტიულ ყრუ რწმენების იდეალიზაციას; მან რამოდენიმე შემთხვევა მოგვიყვანა თავის გამოცდილებიდან, თუ როგორ გვალ-

ვების დროს, გლეხების თხოვნით, საგის უკუესიდან გამოგანით და მისი დაბანვით, მან რამოდენიმეჯერ გამოიწვია სანუკუარი წემები.

ერთხელ უფროს მოსამზადებელ განყოფილებაში, სამხითო რეკლის გაკეთილზე მან მოწაფეებს ასეთი შეკითხვა მოგვცა: "თქვენ იყით, რომ ევასა და ადამს ჰყავდათ ორი ვაჟი, აბელი და კენი და ამ ორი ძმის შთამომავლობათა გამრავლების საფუძველზე წარმოიშვა მსოფლიოს უამრავი ხალხი. აბა რას ფიქრობთ თქვენ ევასა და ადამის ორი ვაჟი, უქალბოდ ხომ ვერ წარმოქმნიდნენ შთამომავლობასო.

ჩვენ რასაკვირველია ევრაეითარი პასუხი ვერ გავეცით. მართლაც აღთქმაში მხოლოდ ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ ევასა და ადამს მხოლოდ ორი ვაჟი ჰყავდათ და ჩვენი მღვდლის შეკითხვაზე, არამც თუ ჩვენ 10-12 წლის ბავშვები, არამედ უფრო ხნიერი მორწმუნენაც ევრაეერს იცოდნენ.

მღვდელმა გვითხრა, რომ ევასა და ადამს აბელისა და კენის გარდა ჰყავდათ რამოდენიმე ვაჟი და ქალიშვილებიც, რომელთა ურთიერშეუღლებით გამრავლდა ადამიანთა შთამომავლობაო.

ჩვენი გაკვირვების პასუხად, მან გვითხრა, რომ იმ დროს დასაშვებია იყო და ძმათა ურთიერთ შეუღლებაო. ასეთი განმარტება რასაკვირველია ჩვენს მოუწიფებელ გონებას ვერ აკმაყოფილებდა, თავი რომ დაეანებოთ იმ გარემოებას, რომ მცირეწლოვან ბავშვებში ასეთი კითხვის დასმა და მით უმეტეს მღვდლის მიერ მოცემული განმარტება, სხვა რომ არ იყოს რა, არამც თუ არა პედაგოგიური, არამედ არა ეთიურიც იყო.

ყოველივე ამის მიუხედავად ჩვენ გვქონდა ამ მღვდლის პატივისცემა, მაგრამ არა როგორც საღმრთოსჯულის მასწავლებელს, არამედ როგორც პროგიმნაზიის პირველ კლასიდან ერთადერთ მასწავლებელისა ქართულ ენაში. ქართულ ენაში მას არ მოუთხოვებოდა დიდი ერუდიციის გამოჩენა: სასწავლებელში, სადაც ეზოში და ღერუფანში აკრძალული იყო ქართული ლაპარაკი, ქართულის სწავლება, ქართულ შწერლებზე საუბარი / თუ გინდაც შეეცქსე გაკვეთილზე, როცა თითოეული მოსწავლე სულზე არის გაიტყეს საილის საჭმელად და, როლესაც სკოლის დირექტორი შეგნებულად წაახალისებდა ასეთი გატყევის ჩვენითვის მანაც უბიროფასეს მოვლენად ითვლებოდა ქართული ენის სწავლა, ამას ბავშვებს შეგნებული მშობლები უწერგავდნენ გულში.

ჩვენითვის კი, ოთხი ქურასბედიანი ბავშვისთვის, არ შეიძლებოდა ყოფილიყო უკეთესი მშობელი ვიდრე, როგორც იყო ლავრენტი ჩიმაკაძე, რომლის ოჯახშიც ჩვენ ვიბრლებოდით.

როგორც კი ჩაეკაბარეთ გამოცლები 1912 წლის შემოდგომაზე ხინის პროგიმნაზიის უფროს განყოფილებაში, სწავლის დაწყებიდან ორი-სამი

დღის შემდეგ, ჩვენ ხმები დაგვისინძევს. ხმების გასინძევას სიმღერის მასწავლებელთან ერთად უსწრებოდა დირექტორი პავლოვიც, რომელიც ჩვენ /ქურასბელიანებს/ ყოველ ნაბიჯზე დაგვეყვებოდა, როგორც გაწრთინილი მომინაურებული გარეულ ცხოველს.

ხმებს გვისინძავდნენ არა მარტო ჩვენ, არამედ სხვა მოწაფეებსაც, რათა შეერჩიათ სათანადო ხმები პროგიმნაზიის მომღერალთა გუნდებისათვის. სასწაული ის იყო, რომ ჩვენ ოთხივე ქურასბელიანს "კარგი" ხმა აღმოგვაჩნდა მამის, როცა შემოწმებულ მოწაფეთა საერთო რიცხვიდან 1-2 პროცენტს არ აღმოაჩნდა სათანადო ხმა. აქ, ცხადია დირექტორ პავლოვის ხელი ერია, რომელსაც სურდა ყველა ჩვენთაგანი /სვანები / სიმღერის გუნდში მოეხვედრა.

ცხოვრებამ შემდეგში დაადასტურა, რომ არა ოთხივე ჩვენთაგანს გვექონია საგუნდო ხმა.

სიმღერის გუნდში მოხვედრა ჩვენ ფასად დაგვიჯდა. გუნდში სიმღერისა და გალობების შესასწავლად ყოველ ორ ღლეში ერთჯერ ჩვენთვის დამატებითი საათები იყო გამოყოფილი, რაც რასაკვირველია ჩვეულებრივ საგნობრივ გაკვეთილების შემდეგ გარდებოდა. მამასადამე გუნდის წევრები სიმღერისა და გალობის შესასწავლად ფრჩხილით გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ და აგრეთვე უნდა გამოეცხადებულყავით დასასვენებელ ღლეებშიც.

ძრითადად გუნდში ჩვენ შესასწავლ საგანს წარმოადგენდა რუსული საეკლესიო საგალობლები. რამოღწიანე თვის გასვლის შემდეგ, როგორც კი დავეუფლეთ ამ საგალობლებს, ჩვენ ყოველ კვირაობით და რელიგიურ ღლესასწავლებლებზე მივყავდით ხონის რუსულ ეკლესიაში და მთელი წირვების პერიოდში ვასრულებდით ეკლესიის საგუნდო "გალობლებს" გალობის აკომპანიმენტს, მომწირავე მღვდლებისათვის.

არავითარი გასამრჯელო ამისთვის ჩვენ არ გვეძლეოდა; წარმოადგენია, თუ როგორ შურს იწვევდა ჩვენში ის ჩვენი ამბანაგები, რომელნიც განთავისუფლებული იყვენ გუნდში მომღერალთა "პრივილეგიებიდან".

1913 წლის დეკემბრის მეორე ნახევარში, ჩემ და ირაკლის შესახებ, ლექსმა მოუვიდა ქუთაისიდან ჩვენს ხაზინს, ლავრენტი ჩიმაკაძეს, ბიძაჩემის მეგობარ პორფილე ფანჯავიძისაგან, რომლის შესახებ ჩვენ ზემოთ გვექონდა ლაპარაკი. ფანჯავიძე თხოვდა ჩიმაკაძეს გამოეგანა პროგიმნაზიიდან ყოველგვარი საბუთები ჩემი და ირაკლის შესახებ და ამ საბუთებთან ერთად ჩვენ გამოეგზავნეთ ქუთაისში.

დირექტორი პავლოვი მეტად შეწუხებული დარჩა, როცა მისთვის ცნობილი გახდა ეს გარემოება, მაგრამ ჩიმაკაძეს წინააღმდეგობას ვერ

გაუწველა, მით უმეტეს, რომ პავლოვთან ჩემი და არაკლის წამოსვლის შემდეგ, კიდევ რჩებოდა ორი სეანი - დავითი და გრიშა.

ამგვარად მე და არაკლი, გამოვეუთხოვეთ ხონს, პავლოვის პროგიმნაზიას, ჩიმაკაძეების ოჯახს და ვეგენ, დავით და გრიშა ქურასბედნიანებს და გავემგზავრეთ ქუთაისში, შოლოდ ამ შემთხვევაში არა "ლელქნით", როგორც წინაბი, არამედ ეგლით, სადაც ჩვენ ჩიმაკაძემ მოგვანყო და მისი ნაცნობი შეეგლე დაარზა, რომ შვიდიდ მივეყვანეთ ქუთაისში პირფილე ფანჯავიძის სახლში, რომელიც მოთავსებული იყო უქიპერიონის ფარგლებში, ე. წ. არქიელის გორამე.

ჩვენთვის რასაკვირველია ცხადი იყო, რომ სასწავლებლად გადაყავდით ქუთაისის რომელიღაც სასწავლებელში ჯერ კიდევ — ხონ — ქუთაისის გზაზე მე და არაკლიმ პირობა დავდეთ, რომ სადაც არ უნდა მოუწყობილიყავი სასწავლებელში, არ გაგვეშვილა, თუ ჩვენ ხონში პროგიმნაზიის სასიმღერო გუნდში ვიყავით და საერთოდ თუ ჩვენ რაიმე ხმა გექონდა.

ფანჯავიძე წინასწარ ყოფილა შეთავსებული და ჩვენ ჩაგვრაცხეს პირველ კლასში /იმამე კლასში, როგორც ხონში/ ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში.

მართლაც, ქუთაისის ქართული გიმნაზიის სიმღერის გუნდის ხელმძღვანელმა ნიკო შარაბიძემ ჩვენ მალე გამოგვკითხა ამის შესახებ და ჩვენგან, რომ იცვეიან — რუსული "ოტკაში" მიიღო: არც გუნდში ვყოფილართ სადმე და არც საამისო ხმა მოგვეპოვება თქვა - ეუთხართ ჩვენ.

შემდეგში ეს გარემოება სანახებლად გამიხდა; პირველ ყოვლისა ქართულ გიმნაზიიდან თურმე არსად არ გაყავდით გუნდის მომღერლები საგალობლად ეკლესიებში, რაც ჩვენ გვამინებდა და რაც მთავარია, მე მართლა აღმომაჩნდა საკმაოდ ძლიერი ხმა და სათიანადი სმენა და რომ მოვხვედრილიყავი ისეთი გამოყდილი კაცის ხელმძღვანელობაში, როგორც ნიკო შარაბიძე იყო, - შეიძლება ჩემი პროფესია სხვაგვარად წარმართულიყო.

რაც ხანი გადიოდა თვით გიმნაზიაში სწავლების დროს ერწმუნებოდა ამამა, მაგრამ თავმოყვარეობა უფლებას არ მადლევდა გამემელაენებინა ეს ამბავი შარაბიძისათვის, რომელიც ხონიდან ჩამოსვლისთანავე მოეაგყვეთ, რომ ჩვენ არც გუნდში ვყოფილართ ხონის გიმნაზიაში და არც სასიმღერო ხმა და სმენა გვაქვს - თქვა.

ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში სკოლის ატმოსფერო დაამკვრალურად განსხვავებულა ხონის პროგიმნაზიასთან შედარებით. ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში, არამც თუ ვინმე მზულავდა ქართულ ენას,

არამედ მას სათანადო წახალისებაც ეძლეოდა. ქართულ ენას აქ დათმობილი ჰქონდა იმდენივე საათი, რაც რუსულს და იგი ყველასათვის სავალდებულო იყო, მისთვის დღეს უკანასკნელ საათების/გაკვეთილების/გამოყოფაზე, ლაპარაკი შეღმეგო იყო.

ფორმალურად ეს სასწავლებელი იწოდებოდა სათავად-აზნაური გიმნაზიად რადგან იგი არსებობდა სათავად-აზნაური ბანკის ბიუჯეტზე. ასეთი ორი გიმნაზია იყო საქართველოში ერთი -თბილისში აღმოსავლეთ საქართველოსათვის და მეორე ქუთაისში - დასავლეთ საქართველოსათვის. თბილისის ქართული გიმნაზიის მუშობა ამჟამად სახელმწიფო უნივერსიტეტს უჭირავს, ქუთაისის ყოფილი ქართული გიმნაზიის მუშობაში და რამდენიმე საშუალო სასწავლებელი არის მთავსებული.

ქუთაისის გიმნაზიაში ჩვენ მოგვითავსეს პირველი კლასის მესამე პარალელში. ამ გიმნაზიას პირველ კლასამდე 4 განყოფილება ჰქონდა. დაწყებული ამ განყოფილებებიდან, დამთავრებული შერეულ კლასით თითოეულ კლასს სამი პარალელი ჰქონდა.

ეს გამოწვეული იყო იმ გარემოებით, რომ აქ მოხვედრა გაკვილებით აღვილი იყო, ვიდრე სახაზინო გიმნაზიაში, სწავლის ფულიც ნაკლები იყო გადასახადი და არც ფორმის გარეობისათვის იყო ისეთი მკაცრი რეჟიმი დაწესებული, როგორც სახაზინო გიმნაზიაში. მაგრამ მთავარი ის იყო, რომ გიმნაზია დაინტერესებული იყო, რაც შეიძლება შეგი ქართული ახალგაზრდობა მოეზიდა და ამის გამო ფაქტურად აღნიშნულ სათავად-აზნაური გიმნაზიაში მოსწავლეთა ორ მესამედს გლეხთა, წვრილ ხელოსანთა და მოხელეთა წრიდან წარმოშობილი ახალგაზრდობა წარმოადგენდა.

იმ დროს მიუღს დასავლეთ საქართველოში / ბათუმისა და სოხუმის გამოკლებით/, მხოლოდ ქუთაისში არსებობდნენ გიმნაზიები და რეალური სასწავლებელი და ამის გამო ქუთაისს, მაშინდელ საგუბერნიო ცენტრს, მოწაფეთა ქალაქს უწოდებდნენ, რადგან აქ სწავლობდნენ ქუთაისის გუბერნიის ყოველ კუთხიდან ჩამოსული მოსწავლეები.

როგორც მემოთ ვთქვით, ქართულ გიმნაზიაში არ არსებობდა მიღების ისეთი შეზღუდვები, როგორც კლასიკურ /ასე უწოდებდნენ სახაზინო გიმნაზიას/ გიმნაზიაში და რეალურ სასწავლებელში და ამის გამო მოსწავლეთა რიცხვი ჩვენ გიმნაზიაში ბევრი იყო და სამ-სამი პარალელიც ამით იყო გამოწვეული.

ამ გიმნაზიაში არ არსებობდა მასწავლებელთათვის განსაკუთრებული ფორმები და ისინი სამოქალაქო განისამოსში გამოიწობილი დადიოდნენ.

ჩვენი გიმნაზია არ ექვემდებარებოდა განათლების სამინისტროს სისტემაში შემავალი ორგანოების ყოველდღიურ კონტროლს და სასწავლო პროგრამებსა და გეგმებს დამოუკიდებლად ადგენდა; ამის გამო ვასაგებია, რომ სწავლების მეთოდი აქ გაცილებით უკეთ იყო დაყენებული, ვიდრე ეარისკულ ბუროკრატიულ სახაზინო გიმნაზიებში, სადაც ყოველგვარი პროგრესული იღვენებოდა.

ჩვენს გიმნაზიაში გამოცდების გარეშე არ დაუშვებდნენ სახაზინო გიმნაზიებიდან გამოსულ მოსწავლეებს და ასევე ხლებოდა მაშინაც, თუ ვინმე მოინდომებდა ჩვენს გიმნაზიიდან სახაზინო გიმნაზიაში გადასვლას. აქ მას უგამოცდოთ არ მიიღებდნენ.

თუ კი გიმნაზიის მერვე კლასამდის ჩვენი გიმნაზია თავისუფალი იყო განათლების სისტემის ორგანოების სისტემაგურ კონტროლისაგან, სამაგიეროდ მერვე კლასის დამთავრებისას ჩვენს გიმნაზიელებს გამოცდები უნდა ჩაებარებინათ მთავრობის წარმომადგენელთათვის, რაც ჩვეულებრივ, თბილისში არსებული კავკასიაში სახაზინო სკოლების ხელმძღვანელობისაგან ინიშნებოდა /კავკასიის სასწავლო ოლქისაგან/.

გამოცდები გარდებოდა არა მარტო მერვე კლასებისათვის, რუსეთის იმპერიაში დაწესებულ პროგრამის საფუძველზე. არამედ გიმნაზიის კურსით გათვალისწინებული მთელი პროგრამის მიხედვით, ამასთან ისეთ საგნებშიც, რომელთა კურსიც წინა კლასებში იყო დამთავრებული. ასეთ პირობებში, რასაც კერძოვლია ძალიან ძნელდებოდა გამოცდების ჩაბარება, რადგან გიმნაზიის კურსდამთავრებულებს უხლებოდათ გიმნაზიაში განვლილი მთელი პროგრამის გაშორება. ქართულ გიმნაზიაში, გარდა ქართულისა, ყველა საგნების სწავლება სწარმოებდა რუსულ ენაზე. მაგრამ, ვინაიდან, როგორც ზემოთ ვთქვით, აქ ქართული ენის სწავლება ძალზე წახალისებული იყო უბოში, ღერუფებში, მოსწავლეთა ლაპარაკი ქართულ ენაზე სწარმოებდა. პედაგოგები ძირითადად რჩევა-დარიგებებს ქართულად აწარმოებდნენ, ამის გამო ჩვენი გიმნაზია დამთავრებულნი ვერ იყვნენ ისე დაუფლებული რუსულ ენას, როგორც ეს სახაზინო გიმნაზია დამთავრებული აბიგურეჩკება.

ეს გარემოებაც აბნელებდა გიმნაზიის საგამომეუბო გამოცდების ჩაბარებას, ამას თუ დაეუშაგებთ იმ გარემოებას, რომ გამოცდებს ჩვეულებრივ რუსიფიკაციორები ლებულობდნენ. რამდენიც არ იყვნენ კეთილგანწყობილებამი ქართულ გიმნაზიაშიან, მაშინ ნათელი ვახლება, თუ რა სიძნელეებს აწყლებოდა ქართული გიმნაზიის დამთავრება. გამოცდებზე წარმოდგენილი მოსწავლეები ხშირად ნებევიარიც ვერ ამთავრებდა, ამიგომ ზევრი მოსწავლე რამოლენიძე წლობით ივდა მერვე კლასში.

ამის გამო ვასაგებია იმ წინააღმდეგობის არსებობა, რომელსაც ალგელი პქონდა ერთის შრივ გამნაზიის დირექციასა და პედაგოგიურ პერსონალსა და მეორეს შრივ გამოყლების ნამგარებულ ხელისუფლების წარმომადგენელთ შორის; გამნაზიის დირექცია და პედაგოგიური პერსონალი ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა იმისათვის, რომ რაც შეიძლება გამოყლებზე წარღვნილ მეტ მოსწაულეს მულო სიმწიფის აგესგაგა, მით უმეტეს, რომ ისინი წლობით იცნობდნენ მათ მიერ აღმრდილ მოწაფეებს და დარწმუნებული იყვნენ იმათი ცოდნის უპირატესობაში, სახაზინო გამნაზიებლამთაერებულებთან შედარებით.

ბევრჯერ ეს წინააღმდეგობა მაგარ შეხლა-შემოხლით მთაერლებოდა. ამის საფუძველზე ცნობილი სამოგადო მოღვაწე და პედაგოგი, ქართული გამნაზიის ინსპექტორი სილოვან ხუნდაძე, ხელისუფალით განკარგულებით, ჯერ კიდე ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის ხონიდან ქუთაისის ქართულ გამნაზიაში გადასვლამდის - მოუსხნაით ჩვენ გამნაზიიდან და იქ მხოლოდ 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა. ეს სილოვანი იყო მეგად მკაცრი და მომიხონი პედაგოგი. მისი უბრალო გამოჩენაც კი, დასვენების დროს ლერუფანში მოწაფეებს ისე გასუდრავდა, რომ ბუზის ფრენას გაიგონებდით.

სილოვან ხუნდაძის გამნაზიაში დაბრუნებამ შე ერთი საინგერესო შემთხვევაც შემახსენა. სილოვანის დაბრუნებას ალგაყებით შეეგება გამნაზიის მთელი მოსწაულეობა. უფროსი კლასების მოსწაულეებმა, რომელთაგანაც ბევრს უღვაშებოქ პქონდა გადაგრეხილი, სილოვანს ოჯაყით მიიგებნენ, მოინდომეს მისი ხელზე აყვანა და ისე გაგარება გამნაზიის ლერუფნებში, მაგრამ ამ სუსგმა, გამხმარმა მოხუცმა, ისე შეუბღირა და დაუჯირა მათ, რომ მოწაფეებს აალებინა ხელი თაყიანთ განმრახებზე და ისინი სასწრაფოდ მიიყინგ-მოიყინგნენ.

როგორც ჩამოვედით ქუთაისში ფანჯავიძის მეუღლემ ჩვენ დაგვაბინაყა მათი ოჯახის ახლოს, არქიელის გორამე ბესარიონ და ნაფორია ბახტურიძებთან. ეს იყო მეგად მშვიდი და პაგიოსანი ოჯახი; ბესარიონი მკერაავი იყო, რომელსაც მეორე ამხანაგთან ერთად დაქარავეული პქონდა თეთრი ხიდის მარჯვენა ნაპირას, პუმკინის ქუჩამე, მაგარა სამკერვალო ოთახი, სადაც გათენებისთანავე წაყილოდა და ბრუნლებოდა სახლში მხოლოდ დაღამებულს, მისი მეუღლე ნაფორია დასახლისი იყო, იგი მეგად სუყთა ქალი იყო და გემრიელი საჭმელების კუთება იყო. მათი პქიედათ ორი ვაჟი - პაულე და პეტრე, პაულე საქალაქო სასწაულებელში სწაელობდა პეტრე კი ჩვენს გამნაზიაში და ორი კლასით წინ იყო ჩვენზე. პეტრე შემდეგში მწერალთა კავშირის წყერი იყო და ამ რამოლენიმე წლის წინათ გარდაიყვალა თბილისში.

ამ ოჯახში ჩვენ სამი წელი ვცხოვრობდით, შემდეგ არქიელის გორიდან გადავედით საცხოვრებლად ქვევით ქალაქში, ე. წ. სიღის მიდამოებში სამსონ მესხთან, რადგან ჩვენი გიმნაზიაც სწორედ სიღამე მღებარეობდა და სამსონ მესხი ფანჯავიძის ნათესავიც იყო და იგი ჩვენს ოჯახშიც ნაცხოვრები ყოფილა სვანეთში, სადაც მას ფანჯავიძესთან ერთად უმუშაურა გყის წარმოებაში.

მესხთან ჩვენ 1917 წლის დასაწყისამდის ვცხოვრობდით და ისევ დაუბრუნდით არქიელის გორას, სადაც ჩვენ მოუეწყვეთ ბეგლარ ლორთქიფანიძესთან, რომელთან ცხოვრების დროსაც ჩვენ მოგვისწრო თებერვლის რევოლუციამ. მაგრამ ამაზე ქვემოთ.

როგორც მემოთ აღეხიწეთ ხონიდან ქუთაისში ჩვენ ჩამოვედით 1913 წლის დეკემბერში. 1914 წლის სერბიის ქალაქ სარაევოში, სერბიული სტუდენტის მიერ, ავსტრიის პრინცის მოკვლის შედეგად დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი. ომის დაწყების მომენტში მე და ჩემი ბიძაშვილი ვიყავით სვანეთში საბაფხულო არდადეგებზე.

როგორც ცნობილია, ეს იყო 1914 წლის მთვრე ნახევარში, როდესაც უკვე მე თოთხმეტი წელი მისრულდებოდა. 14 წლის ასაკი არც ისე დიდია, მაგრამ ამ ომმა ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინა ჩემზე, რომ ამის შემდეგ სულ ამ ომის მსვლელობას ვსწავლობდი და ვოცნებობდი იმის შესახებ, რომ როგორმე გამეთეხაღისწინებინა ომის მსვლელება.

საფხვებით ცხადი იყო, რომ უბრალო შემთხვევა / პრინცის მოკვლა / ვერ გამოიწვევდა მსოფლიო ომს. ამ ომისათვის იმპერიალისტური სახელმწიფოების მხრივ მომზადებული იყო სათანადო ნიადაგი და ამბავი მხოლოდ საბაბი გახდა ამ მომენტის განსახორციელებლად.

ჩვენს გიმნაზიაში პედაგოგებსა და მოწაფეებს შორის უაღრესად ინტიმური დამოკიდებულება არსებობდა და გაკვეთილების ჩატარების დროსაც კი ხშირად ჰქონდა ადგილი პოლიტიკური მნიშვნელობის საუბრებს, რაც სახანაო გიმნაზიებში გამორიცხული იყო.

მოვიყვან ასეთ მაგალითს: ერთ-ერთი მასწავლებელი გაკვეთილის ახსნის პროცესში სვამს ასეთ კითხვას, რომელმედაც თვითონვე უპასუხებს, - "ეთქვით თქვენ გაგიცნეს, თქვენივე ასაკის ფრანგმა მოსწავლეებმა, ისენი შეგკაციებთაან თქვენ: სადაური ხართ? უპასუხებთ, რა რომ თქვენ ხართ ქართველები, ისენი შებრალებს გრძნობით მოგმართავენ, უა, თქვენ საყოდავებო, თქვენ ხომ რუსეთის კალინია ხართ, როგორ გვეყოლებით, რომ დამოკიდებული სამშობლო არა გაქვით!"

ასეთ და მსგავს შემთხვევებს სისგემატურად ჰქონდა ადგილი ჩვენს გიმნაზიაში და ამის გამო ცხადია, რომ მიუხედავად მოგიერთ ჩვენთაგანის არაასაკოვანობისა, ჩვენ დარწმუნებული ვიყავით, რომ მსოფლიო ომს

რაღაც შედეგი უნდა მოყოლიოდა რუსეთის იმპერიის შინა ცხოვრებაში. მიუხედავად იმისა, რომ ქართული გიმნაზიის მიზანი, აკადემიურ სწავლებასთან ერთად იყო, ქართული პაგრიოგული გრძობების აღზრდაც ჩვენს შეგნებაში შკაყრად მიზნად ეწინააღმდეგებოდა რუს ხალხს მონარქისტულ რეაქციონერებისაგან. მონარქისტული შევრამზღვლები მაინცდათ რუსი და ქართველი ხალხის ერთობლივ დაუძინებელ მტრად რომლის წინააღმდეგ ორივე ხალხს, რუსეთში მცხოვრები სხვა ხალხებთან ერთად ხელი-ხელ ჩაკიდებული უნდა გვემოქმედნა. რუსი ხალხი და მისი პროგრესიული ინტელიგენცია ჩვენს მასწავლებლებს ჩვენს საუკეთესო მოკავშირეებად მაინცდათ. არ ყოფილა ერთი შემთხვევაეც კი, რომ რომელიმე ჩვენს პედაგოგს, თუ გნებავთ გადაკვრითაეც ეოქვეთ ჩვენთვის, რომ საქართველო რუსეთს უნდა გამოეყოსო, თავისუფალ რუსეთში, რუს ხალხთან ერთად საუკუნო არსებობაზე ოცნებობდნენ ისინი და ჩვენც ასეთ შეგნებას გვინერგავდნენ.

პირველ მსოფლიო ომში ამკარებდნენ ისინი იმელებს და ამკარებდნენ მხოლოდ ამ მიზნართულებით.

ყველა შემოთ აღნიშნულის გამო მე ამ პირველ მსოფლიო ომის მშველლობამ ისე გამიგატა, რომ მე იმ დღეს არ ჩავთვლიდი დღეთ, რა დღესაც სკოლის გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ არ შევეუბვედი ერთი საათით მაინც არქიელის გორაზე არსებულ პატარა ბიბლიოთეკაში და არ გადავიკითხავდი გამეთებს ომის მიმდევრობის შესახებ.

ამ საკითხზე ბევრი მაშინლები ამონაკითხი გამეთებიდან ამკამადაეც კარგად მახსოვს. რაც მთავარია, მე ისე შევეუბეეც იმ დროიდან გამეთების კითხვას, რომ ახლაც მოხუცი ვარ და უგამეთოდ ერთი დღითაც არ შემიძლია არსებობა.

გიმნაზიაში მე და ჩემი ბიძაშვილი ვითვლებოდით ხანიმეშო მოსწავლეებად. ჩვენ სისგემაგიურად მოგვდიოდა გაფრფოთხილების წერილები ბიძაჩემისაგან, რათა კარგი ნიმუხები მოგვეგანა; "პაატორკები" უნდა მოიგანოთო გეწერდა იგი. წლის ყოველ მუოთხედში ჩვენ გვიწერდნენ სათანადო ბლანკებზე ნიმუხებს ყველა საგანში, როგორეც მეპირი ისე წერთი წარჩინების შესახებ და ბიძაჩემს, როგორეც მშობელს ხელი უნდა მოეწერა ამ ცნობაზე, რაც შემდეგში კლასის დამრიგებელს უნდა შეემოწმებინა. ბიძაჩემის შიში ჩვენი წარჩინების ძირითადი მიზეზი იყო. გიმნაზიის შესამეც კლასში რომ ვეყავით, ჩვენ, ისგორიის მასწავლებლად დაგვინიშნეს, უნივერსიგეც ახლად დამთავრებული ალიომა წერეთელი, ამკამად ისგორიული შეეწიერებათა დოქტორი და სახელმწიფო უნივერსიგეცის პროფესორი. პირველ მუოთხედში მან ეერ მოასწრო ყველა მოსწავლის კარგად შესწავლა; მე და ჩემი ბიძაშვილის გამოძახება

მხოლოდ ერთხელ მოასწრო და თავის წიგნაკმა ჩვენთვის დაუწერია 3
სამი / ნიშანი.

შეოთხედის ბოლოს საბოლოო ნიშნები უნდა შეეგანა კლასის
ევრნალში, როდესაც მოინდობა ჩვენთვის სამიანების ჩაწერა შეუძნეია,
რომ ჩვენ ყველა დანარჩენ საგნებში ხუთიანები და ოთხიანები გვაქვს
მას არ შეუგანია ჩვენი სამიანები ევრნალში და მეორე დღეს კლასში
შემოსვლისთანავე იკითხა ჩვენი გვარები. ჩვენ ავღვქით, მან შკაცრად
მოგვმართა, როგორ თქვენ, ჩემს საგანს იცდებს სამასხროდ? ყველა
საგნებში კარგი ნიშნები გქონიათ და მხოლოდ ჩემთან მიიღეთ სამები და
რაც შთავარია, არე მოგიტხოვიათ ხელშეორედ გამოიდა.

კვირას 12 საათზე მოდით ამა და ამ მაღაში მოწაფეები მკაეან
დაბარებული საგნის ჩასაბარებულად და თქვენე უნდა ხელახლა
გამოგადოთ სამიანების გადასწორების მიშითი.

ეს იყო ხუთშაბათს. სამი დღის განმავლობაში ჩვენ დღე და დამე
გაუასწორეთ და საგანი მართლაც კარგად შეეისწაელეთ.

იმ დროს, არ ვიცი რა მიზეზით ისგორიაში, შესამე და შეოთხე კლასი,
ერთი და იგივე პროგრამის გავდიოდით. წერეთელს დაბარებული ჰყოლია
შეოთხე კლასის მოსწაფეები; გამოცდები, რასაკვირველია ერთად
ჩაგვიგარა და აღმოჩნდა, რომ მე და ჩემი ბიძაშვილი ყველაზე უკეთესი
მომწაფეული აღმოეჩნდით.

მასწაფლებელმა სამები გადაგვისწორა ხუთებზე და ამ დღიდან
წერეთლის საგანში არეერთ მომღენო კლასებში ხუთზე დაბალი ნიშანი
არ გვქონია. წერეთელი გვეგყოდა თქვენ გაკეთილს გამოგკითხაეთ
მხოლოდ მაშინ და ისეთ საკითხში, რომელშიდაე მთელი კლასი
უკოლინარობას გამოამეღაენებსო.

ეს მართლაც ასე სრულდებოდა, მაგრამ ჩვენ მაინე ხომ მშად უნდა
უყოფილიყავით ასეთ შემთხვევისათვის და იძულებული ვიყავით მუდამ
მშად უყოფილიყავით მის საგანში.

როგორე ვიქვით, ჩვენი გამნაზია სახანინო გამნაზიებთან შედარებით
პროგრესული იყო. იქ თავისუფალი საუბრები სწარმოებდა პოლიტიკაზე,
ნაციონალურ საკითხებზე და სხვა, მაგრამ რელიგიურ თემებს არავინ არ
ეხებოდა. ჩვენ ვაღლებული ვიყავით ყოველდღიურად ლოცვებით
შევეგებებოლეთ სწაელის დაწყებას, მიგველო შიარებები შიბისა და დიდ
მარხვამი და ამის შესახებ წარგვეღვინა სათანადო ცნობები უკლესის
მესვეურთაგან "სკოლისათვის".

ძალზე ვიყავით გაგაცებული ლოცვებით დაწოლის შინ და დღით
აღგომის შემდეგ, მოკლედ რელიგიურ სფეროში - ძველი და ახალი
აღოქმის ჭემშარიგების წინააღმდეგ, იოგის ოდენი ეჭვის შეგანაე კო

წარმოუდგენელი იყო. საღმრთო სჯულის საგანში არასოდეს არ მქონდა ხუთზე ნაკლები ნიშანი.

ჩვენს გამნაზიას, თითოეულ კლასისათვის მქონდა თავისი შესაფერისი ბიბლიოთეკა, რომელიც შეესაბამისოდა ამ კლასის მოსწავლეთა ცოდნის დონეს.

როდესაც გადავედით მესამე კლასში, ცხადია აქაც ახალი ბიბლიოთეკა დაგვიხდა. მე ძალიან მიყვარდა ისეთი წიგნების კითხვა, რომელნიც ისტორიულ და გეოგრაფიულ საკითხებს შეეხებოდა. ერთ მშვენიერ დღეს ბიბლიოთეკიდან მე წავიღე ერთი წიგნი, სახელწოდებით "პრიკლუჩენიე სრელი ჩერნის დიკარუ". წიგნის სათაური და წიგნში მოთავსებული სურათები, რომელნიც მე ხელდახელ გადაუფურყლე ბიბლიოთეკიდან წიგნის გამოწერის დროს, სწორედ ისეთი იყო, რაც ჩემს გემოვნებას შეეფერებოდა.

წიგნი წავიღე სახლში და მასში ბევრი ჩემთვის საინტერესო ამბები ამოვიკითხე, აფრიკის კონტინენტის შავკანიან მოზინადრეების შესახებ. მაგრამ აფრიკის ვერ განიხილავ ისე, თუ არ მოიხსენიეთ მდინარე ნილოსი, მისი როლი აფრიკისა მცხოვრებთა და განსაკუთრებით ეგვიპტელთა ცხოვრებაში.

აეგორს მოპყავდა საინტერესო მონაცემი იმის შესახებ, თუ როგორ ნილოსი თავის კალაპოტიდან გადასვლის დროს ყოველ წლიურად სტოვებს რაღაც ფენას, რომლითაც შესაძლებელია გამოთვლილ იქნეს, თუ რამდენი წელია გასული იმის შემდეგ, რაც ამ მდინარემ ასეთი ფენების დაგოვება დაიწყო.

მეცნიერთა გამოკვლევით, სწერდა აეგორი, გამოანგარიშებულია რამოლენიმე ასეული ათასი ასეთი ფენა, ე. ი. ამდენივე წელი არის გასული მას შემდეგ, რაც ნილოსი ასეთ ფენებს სტოვებს.

წიგნში დაწერილის ჭეშმარიტებაში მე არასოდეს შემპარუია ეჭვი, მაგრამ ამ ცნობის ამოკითხვამ მე თავმარი დამცა.

როგორ? ეკითხებოდო ჩემს თავს, ლეღამიწა და სამყარო რაც გააჩინა დერითმა, ამის შემდეგ გასულია მხოლოდ შეიდი ათასი წელი და რა სასწაულით მოხდა ის, რომ ნილოსმა, რაც ფენების დაგოვება დაიწყო მას შემდეგ, რამოლენიმე ასეული ათასი წელი არის გასული. ამასთან როგორე აეგორი სწერდა ნილოსი ალბათ თავიდანვე არსტოვებდა ასეთ ფენებს, რადგან შორეულ წარსულში შესაძლოა არ ხდებოდა მისი გადასვლა კალაპოტიდან.

პირველად ამ განმარტვიფრებული ამბავის შესახებ მე ჩემს ბიძაშვილს ეაყნობე სახლში, მაგრამ ვერც ის გამოურკეა რამეში. ვიფიქრეთ, რომ შესაძლებელია წიგნის აეგორს უბრალოდ შეეცდომა მოუვიდა ამ საკითხში.

მეორე დღეს სკოლაში ამხანაგებს ვაცნობე ეს ამბავი. უმრავლესობა, რასაკვირველია, გაკვირდა, მხოლოდ ერთმა, გვარად ნანეიშვილმა, რომელიც ხევებთან შედარებით უფრო მოზრდილად გამოიყურებოდა /მხოლოდ სწავლაში არ იყო მაინცდამაინც სანიმუშო/, გაიციხა და გვითხრა: გყვილის კი არ არის, რაც ნილოსის შესახებ დაუწერია ავტორს, არამედ გყვილი ძველი აღიქმა არის, რომელიც გვიმტკიცებს, რომ სამყარო თითქოს შეიღ ათასი წლის წინათ გაჩნდა”.

რაიმე, თავის თქმულის დამადასტურებელი საბუთების მოყვანა, ნანეიშვილს არ შეეძლო, მაგრამ ამ დღიდან რელიგიის მიმართ ჩემი რწმენა გაიბზარა და თანდათანობით მე თვითონ ეპოულობდი საბუთებს ძველი და ახალი აღიქმის ლეგენდების საწინააღმდეგოდ.

პირველი მსოფლიო ომი თანდათან მკაცრ და სასტიკ ხასიათს ღებულობდა. გერმანელების აგენტები ყოველგვარ ღონისძიებას მიმართავდნენ იმისათვის, რათა რუსეთის შეგვევითი უნარი შეესუსტებინათ, როგორც ამბობდნენ ლედოვალის, რომელიც გომით გერმანელი იყო და გერმანიის იმპერატორ ვილგელმ მეორეს ნათესავი, ამ წრეში ურია, მან მააღწია იმას, რომ მეფეს მთავარსაარღლობის პოსტიდან მოახსენებინა მისი ბიძა ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე და მეფემ მთავარსაარღლად თავისი თავი დანიშნა.

ესაღა, რუსეთის ინტერესებს არ შეესაბამებოდა ეს საშხედრო დარგში და ვერც სხვა რაიმე დარგებში მეფე ბიძამისს, ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძეს ვერ შეედრებოდა.

იმ მიზნით, რათა ნიკოლოზი ბიძა მოემორებინათ პეტროგრადიდან, იგი დანიშნულ იქნა მეფის ნაცვლად კაუკასიაში. მეფის ნაცვლების რეზიდენცია მაშინ თბილისი იყო.

თბილისში რამოდენიმე ხნით გაჩერების შემდეგ ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე ეწვია ქუთაისს, როგორც საქართველოს მეორე საგუბერნიო ცენტრს. მან ქუთაისში პირველად ჩვენი გიმნაზია ინახულა ალბათ იმისათვის, რომ იგი სათავად-აზნაურო სახელწოდებას ატარებდა. მას ცხენოსან კამაკების დიდი დაცვა მოჰყვებოდა, რომელთაც ფეხებზე მიმაგრებული გრძელი შუბები ეჭირათ ხელში, კამაკები ჩიხა-ახალესში და ფაფახებში იცნენ გამოწყობილი. თვით ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძესაც თეთრი “ჩერკესკა” ეცა.

ჩვენ მოსწავლეები ორივე მხარეს მწყობრად ჩაგვაყენეს გიმნაზიის წინა ეზოში და ამ მწყობრ შუა გაიარა მეფის ნაცვალმა. იგი იყო მაღალი და კარგი აგებულების შუახნის მამაკაცი; მას თეთრი ხელთათმანებით მიეკება ჩვენი დირექტორი — იოსებ ოცხელი და ხელი ჩამოართვა. მეფის ნაცვალს მიესამა ოცხელი და იმანაც ილაპარაკა, რის შემდეგაც

გამოგვემშვიდობა.

ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძის შთაფარსარდლობიდან განთავისუფლებისა და მეუღის მიერ შთაფარსარდლად თავის თავის დანიშვნის შემდეგ, რუსეთ-გერმანიის ფრონტზე მლემომარუობა რუსეთის სამარადლოდ შეიკვალა. როგორც სამხედრო ისე ეკონომიური პირობები ყოველ დღე უარესდებოდა. რუსეთის ჯარები ცოტაოლენ წარმატებებს აღწევდენ მთლოდ ავსტრიის და ოსმალეთის ფრონტებზე.

ესადია ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძის შთაფარ სარდლად დარჩენა, ძირითადლდ ომის შედეგებს ვერ შეევილიდა, როგორც ამის ამტკიცებდენ მამის შოგიერთინ, მაგრამ რომ ნიკოლოზ მეორის მიერ შთაფარსარდლად თავისთავის დანიშენა უფრო ხელსაყრელ პირობებს ქექმნიდა გერმანულოფილებისათვის, ეს უდავო იყო. "ექვს წელზე მეტი იჯდა გენერალ სუხომილინოვი სამხედრო მინისტრის საფარბელში / 1909-1915 წ. წ. / ისე, რომ ვერაფერი შეისწავლა სამხედრო საქმის სამაგიეროდ მან გარემოიყვა თავი გერმანიის გენერალური შტაბის აჯენტების ხშირი ქსელით. ომისათვის მზადების ხუთი წელი და ერთი წლის ომში, გამოუმტლავნებელი დარჩა არმიის გულში არსებული დაღატი" / "ოსტორია გრაელანსკოე ვოინი სსსრ", გვ. 27 /.

ასეთ პირობებში უდავო იყო, რომ ნიკოლოზ მეორეს სარდლობა უფრო აქარბდა დამარცხებებს ფრონტზე და ეკონომიურ ქაოსს მურგში. ომის დასასრული მოახლოებული სჩანდა. მასწავლებლებმა უფრო უმატეს ჩეენთან ინგიმურ საუბრებს ომის მოსალოდნელი შედეგების შესახებ.

ისე, როგორც "წყალწალბული ხაფის ეკიდებოდაო", რეაქცია გამარჯვების იმელს ეხლა უკვე მთლოდ "სასწაულებზე" ამკარბდა. წნებოდენ სხედასხვა "წინასწარმეტყველები", წმინდანები, სალეთო მოჩვენებები, რაც რელიგიურ ფანატკიოსთა შორის ფართოდ ჯრელებოდა და სწრაფად გადაიქეოდა ხოლზე ჭორებისა და ყალბი იმულების გასავრეკლებელ საგნად. ცრუმორწმუნენი ფართოდ იყენენ გაეკელებული, როგორც პეგროგრადის, ისე სხვა დიდი ქალაქების ბრწყინვალე საშოგალოებათა სალონებში. სასახლე კი დელოფლის ხელმძღვანელობით, ამ ცრუ რწმუნათა ძირითად ბუღს წარმოადგენდა.

ყოფილმა მოხეგიალუ ბერმა, გრიმა რასკუგინმა, რომელმაც შემდეგში თავისი გვარი ნოვის-ად გადაიკეთა, ჯერ კიდე პირველ მსოფლიო ომის დაწყებამდის მოახერხა საგახტო ქალაქში მოხედრა. იგი უდიდეს როლს თამაშობდა სასახლეში. მას "სასახლის ჩირაღდანი" შეარქვეს. გიუმენსკის მამრის სოფელ პოკროვსკის გლეხი, იგი აბალგაბრლობაში დაქეგებოდა სხედასხვა შონასტრებში, ეცნობოდა

სხვადასხვა "წმინდანებს", მწირებს, "ლეთის გლეხებს". მალე მან თვითონ დაიწყო "წინასწარმეტყველობა" და თავს უკრიდა თავის არგვლივ ყოველგვარ ისტერიულ ელემენტებს.

ენობამ ახალ "წმინდანის" შესახებ მაადრია პეტროგრადადამღისაც. რასპუტინი გამოძახებული იქნა საგახგო ქალაქში. პეტროგრადადის მაღალი წრის საზოგადოებაში, პირიდან პირში გადასცემდნენ ამბავს რასპუტინის "წმინდანობის" შესახებ უცვებოდნენ ერთმანეთს მის სასწაულისებრივ უნარზე ავადმყოფთა განკურნებათა საქმეში. რასპუტინი მოიწვიეს სასახლეში, სადაც გემოვილეს ავადმყოფობით - სისხლის მუღმივი დინება - ლელიდან შთამომავლობით, დაავადებული იყო გახტის შემკვიდრე ალექსი. მედიკინას იმ პირობებში არ მოუპოვებოდა რაიმე საშუალება ამის წინააღმდეგ, ცრუმორწმუნე ლელოფალი რასპუტინმა დაარწმუნა, რომ მისი ლოცვა-კურთხევის გარეშე შემკვიდრე გარდაიქმნებოდა.

კლასიკურად გაუნათლებელი რასპუტინი, უბრალო უსწავლელი გლეხი, არ იყო ბუნებიდან ჭკუამოკლებული, ის სწრაფად შეეგუა მაღალ წრეს და მალე იქ სათაყვანისმცემლი ალგილი დაიქცა.

რასპუტინი ერუოდა სასახლის ყოველგვარ საქმიანობაში, მისი რჩევით მინისტრებიც კი ინიშნებოდნენ. ლელოფალი მას / რასპუტინს / მისი და მეუღის საუკეთესო მეგობარს უწოდებდა. აი რას სწერდა იგი ქმარს: "ძვირფასო, დამბჯერე მე. შენ უნდა უჯეროლე ჩვენი მეგობრის რჩევას. იგი ასე მზურფალედ ლოცულობს შენზე დღისითა და ღამით. ის ზიცავდა შენ იქ სადაც იყავი... მხოლოდ უნდა უჯეროლე, უნდობოლე და ეკითხებოლე რჩევას. არ იფიქრო, რომ მან რაიმე არ იცის. ღმერთი მას ყველაფერს ამცნობს" / "ქერებისკა ნიკოლაიი ალექსანდრი რომანოვის". გ. V. 1927 გ. სტ. 160 /.

რასპუტინის გარდა პირველი მსოფლიო ომის დროს ბევრი სხვა წმინდანი და მოჩვენებები "გამოჩნდნენ", რომელთაც რეაქტია იყენებდა "ომის გამარჯვებით დაგვირგვინებს" აღვის განსამტკიცებლად.

პირველ მსოფლიო ომის დროს, რუსეთის არმიამ, რომელიც კარაბაგებში მოქმედებდა, ავისტრია უნგრეთის არმიის წინააღმდეგ - ეამე დაინახა ქალის უპარმაშარი ფიგურა, რომელსაც ხელში თითო ბავშვი ეჭირა. ქალს თავზე სათელი შარავანლელი ერგო და სხივების გვირგვინი ედგა. ამ მოჩვენებას ხელადნენ არა მარტო რომელიმე ცალკეული პირები, არამედ ათასობით ჯარისკაცი. ცრუმორწმუნე ადამიანებმა ეს ხელზე დაიხვიეს და მთელს რუსეთში დაიწყეს სმების გავრცელება იმის შესახებ, რომ თითქოს რუსის ჯარს გამოეცხადა ლეთისმშობელი და მას გამარჯვება ახარა და აუწყაო.

ნამდვილად კი ეს იყო ჩვეულებრივი აგმოსფერული მოვლენა, რომელსაც თუმცა იშვიათად აქვს ადგილი ბუნებაში, მაგრამ მაინც არის შემთხვევები და განსაკუთრებით კი შთაინ აღვილებში.

ამ შემთხვევაში, მოჩვენების ორიგინალი ნამდვილად იყო თითო ქავშიანი ქალი, რომელიც იმყოფებოდა სადმე იმ არეზარეში და მისი სურათი სხივთა არეკვლის გამო აგმოსფეროს ფენებში გამოიხატა ცაზე. ამ შემთხვევაში ცა ასრულებდა იმავე როლს, რასაც ეკრანი კინოში.

ასეთი მოვლენები თურმე ხდება მაშინ, როდესაც შვე დაბლაა, ორგელე ყველგან ნისლია და შშის საპირდაპირო შიარზე ღრუბელი არის. საგნის ჩრდილი ეცემა ამ ღრუბელს, როგორც შორს მდებარე კედელს და სწორედ ამიტომ ეს ჩრდილი ასე გადიღებული მოსჩანს. სხივების მარაგანდელი და გვირგვინი კი წარმოიშეება შშის სხივების განხრით და გარდაცხით იმ უწერილეს წვეთებში, რომელთაგანაც შესდგება ნისლი.

ყველა ასეთ "წმინდანებისა" და ცრუმოჩვენებების ხმების გაერყელების წინააღმდეგ, მაშინ ცარისკული ცენზურის პირობებში, ყოველგვარი შესაძლებლობის ფარგლებში იბრძოდა პროგრესიული პრესა, მაგრამ ასეთ ბნელეთის მოციქულთა პროპაგანდის საწინააღმდეგოდ საბრძოლველად ყველაზე უკყუარ იარაღს წარმოადგენდნენ მაინც მკაცრი ფაქტები: ყოველდღიური ცნობები ფრონტებზე დამარცხების შესახებ ეკონომიური პირობების კატასტროფიული გაუარესება.

ხალხს უკვე არ სჯეროდა ომის მოგებისა და იგი ერთადერთ სხნას შიარქისტულ რევიმის დაეცემაში ხედავდა.

ყოველგვარი სიმკგომებით - ეს მომენტი უკვე მოახლოებულად სჩანდა და ერთ მშენიერ ღლეს, 30 თებერვალს დიღის ათ საათზე ქუთაისში ხმა გაერყელდა, რომ ნიკოლოზ მეორე გახკიდან გადიღდა და მის შემყველლად მისი ძმა მიხეილ აღუქსანდრეს-ძე დაინიშნაო.

ეს ხმა სწრაფად გაერყელდა ჩვენს გიმნაზიაში, ჯერ კიდევ პირველი გაკეთილის შემდგ, როგორც შემოთ გექონდა ნათქვამი, ჩვენი გიმნაზიის მოწაფეებსა, პედაგოგიურ პერსონალსა და დირექციას შორის არასოდეს არსებობდა წინააღმდეგობა. დირექციამ ჩვენ გაგვაფრთხიღა, რომ ყოველგვარი ექსტაზის გარეშე გაგვეგრძელებინა მეუბადინეობა; ჩვენი გიმნაზია ისედაც შემქნეული არის რეაქციის შიერ, როგორც ქართული გიმნაზია და ჩვენ სურავითარ საპროვოკაციო საბაბს ნუ მივეცემთ შათ და შეკადინეობა ჩვეულებრივად მშვიდად გაგვაგრძელოთო, მოშადარი ფაქტი უჩვენოდ დამთავრდებოო.

დირექციის ეს განკარგულება ჩვენი გიმნაზიის მოსწაველების შირიე უსიგყოოდ იქნა შესრულებულა.

ღირეციის ეს განკარგულება ჩვენი გამნაზის მოსწავლეების მხრივ უსაცყოლ იქნა შესრულებულა.

15 წუთი იწებოდა გასული, რაც შესამე გაკვეთილი დაიწყო, მთელი ჩვენი გამნაზის არეზარეში — ეზოებში, ღერუფნებში ჩამოსუმიუ კი არსად ისმოდა, რომ უკბად ჯერ ეზოში, შემდეგ ღერუფნებში აგყდა მოსწავლე-ახალგაზრდობის უზარმაზარი ხმაური, რომელიუ ვირიშუე გადასული ურიცხე მუიომართა საბრძოლო ყიფის წააგავდა.

ჩვენს განცვიფრებას საზღვარი არ ქეონდა: გაკვეთილი ახლად დაწყებული იყო და მარის მიცემის გარუშე საიდან უნდა გამოსულიყენენ მოსწავლეები ეზოში და ღერუფნებში? ამის გარდა ასეთი ყიფინი და აურზაური ჩვენს გამნაზიაში იდესჲე შეიძლებოდა დამუკებულიყო?!

ამღენი მოფიქრების საშუალება ჩვენ არ მოგვეყმის და ჩვენი კლასის კარები იერიშით შემოაღეს სხეადსხეა სასწავლებლის ფორმებში გამოწყობილმა ქუთაისელმა მოსწავლეებმა; კლასიკური გამნაზისგებო, რეალური სასწავლებლის მოსწავლეება, სემინარისგებო, საქალაქო სასწავლებლის მოსწავლეები, ქალთა გამნაზიების წარმომადგენლებო, — ყველა ესენი თაენითი სასწავლებლების სხეადსხეა ფერის ფორმებში გამოწყობილნი — ამღლელებელსანახაობას წარმოადგენდნენ. გამოილით გარეთ, რა დროის გაკვეთილებოა, ნიკოლოზ მუორე დაემხო, ჩვენს სახამინო საწავლებლების მოსწავლეები ასეთ შემოხეეებაში თქვენგან — პროგრესულ თაენსუვად გამნაზის მოსწავლეებისაგან, მოველოდით ხელმძღვანელობას, თქვენ კი, თითქოს არაფერი საზხიარულო არ მომზდარა, ჩაკეტილბართ კლასებში და ჩვეულებრივად განაგრძობთ მეკადინეობას; გამოილით გარეთ, გავიდეთ ქუჩაში, ვამცნოთ ხალსს ბენდიერება და ვიმზიარულოთო.

ასეთ პირობებში მეკადინეობის გაგრძელება რასაკვირველია შეუძლებული იყო. ქუთაისის მთელი მოსწავლეების განდევნა ჩვენი გამნაზის ფარგლებიდან ჩვენ კი არა იმ მომენტში დივიზიას არ შეუძლო.

მომღერები მოითხოვდნენ არა მარტო ჩვენს გაყოლას ქუჩებში საღემონსტრაეიოლ, არამედ ჩვენი გამნაზიის სასულე მუშეკის წამოღებასაც. როგორე გამოირკვა ნიკოლოზის გადადგომის ცნობისთანავე პირველი "ბუნტი" დაწყებულა კლასიკურ გამნაზიაში, რომელითაე ძალით გამოუტყვერევათ გამნაზის საგანგებოლ ჩაკეტილი საპარადო კარები, ღირეციისა და მასწავლებლებთან მუხლა-შემოხლაში დუკოეებით მათ გამნაზის მუხობა. სასულე საკრავი მუხეკის წამოღება კი ვერ მოუხერხებიათ, აქედან ისინი გატყეულან რეალურსაწავლებლებში — იქ უკვე კლასიკური გამნაზიელების მისელამდის აგეხილა "ბუნტი" და ამ უკანასკნელებმა რეალური სასწავლებლის მასწავლებლებოა და

მოსწავლეთა ურთიერთ ბრძოლას მიქსწრეს. რეალური სასწავლებლის დირექციას დაუნახავს რა გიმნაზიისგების შემოსევა, რეალისკებისათვის საღმრთონსრაციოდ გამოხვლის წინააღმდეგობა შეუწყვევგაბა, შხოლოდ სასულე მუქიკის გაგახების ნება არ მოუკია.

ასე შემდგომ, ამ ორი საშუალო სკოლის მოსწავლეები დაქხხენ თავს სხვა სახაზინო და სასულიერო სასწავლებლებს, სადაც მეგ-ნაკლებად ვველგან პქონია აღგილი მღვღვარებას და მოსწავლეები გარეთ გამოუყვანიათ საღმრთონსრაციოდ.

ჩვენ ქალაქის ცენტრიდან ყველაზე შორს ვიყავით და ამასთან არც თვითნებურად სკოლის მიდამოებიდან გამოსაძევებულ ახალგაზრდულად გვეგულებოლნენ და ამის გამო ჩვენთან შხოლოდ ბოლოს მოაღწიეს.

ვერც ამის შემდეგ დაგვიყოლიეს მათ არაორგანიზებულად ქუჩებში გასასვლელად. უფროსი კლასების მოსწავლეებმა მათ კაგვეგორიულად განუესბაღეს, რომ ჩვენი გიმნაზიის არცერთი მოსწავლე არ გადაღვამს ეზოლან ფეხს, თუ ამის ნებაართია არ იქნება დირექციისაგან. ამაში ყოველგვარი ეჭვის გარეშე და ყოველგვარი მეგვღვღენის მოუხღვღელად იყო დარწმუნებული თვით სკოლის პედაგოგოგური პერსონალი და დირექცია.

ასეთ მღვღომარეობაში ვიყავით, რომ მოულოღვღელად გიმნაზიის სამოსწავლეებლის მოპირდაპირე ღვღვღენიდან თავი გამოპყო გიმნაზიის წინა ეზოში იოსებ ოცხელმა და სმაპაღღა გეახარა: "სწორედ ჟღღა ვღღაპარაკე გღღღღონით გუბერნატორს, რომეღღღმაღ ნება დამართო გამეშვა ჩემი მოსწავლეები საღმრთონსრაციოდ ქუთაისის სხვა მოსწავლეებთან ერთად თანაც უღღღღა მომცა სასულე მუქიკა გამეგნია თქვენთვის". / გუბერნატორს თერმე ოფიციალურად პქონია მიღებული ცნობა მეუფის გადაღვღომის შესახებ /.

მოსწავლეთა ზღღა ამ ცნობას გამითა და უსაღღვრო აღვროთოვანებით შეეგება.

რამოღღენიმე წუთის შემდეგ ჩვენი გიმნაზიის სასულე მუქიკა შხაღ იყო და ჩვენ ხაღიღან თვითრი ხაღის გავლით გავუღღქით გზის არქიღღლის ზორისაკენ, სადაც უქიმეღღონისა და ბეგრაგის გაძრების მიდამოებში ჟღღა დაგვეწრუღღენინა ღღღღღსრაციად.

გიმნაზიის ქუჩაზე გავღღის ღრო, მაშინღღელი ქუთაისის თეატრის მოპირდაპირე მუქიკის ღვღვღენიდან ჩვენ, მოსწავლეთა ღღღღღსრაგნებს, სიგჯით მოგვემართა ცნობიღღმა ქართუღღღმა კრიგაკოსმა კიგა აბაშიძემ, რომეღღღმაღ თავისი სიგჯეა დაამთავრა წამოიძახილით "ქრისგე აღსღღვა, ყმაწვილებო!"

ჩვენთვის, ყვეღღასათვის ცხადი იყო, რომ ამ "ქრისგე აღსღღვაში" —

თავისუფლების დადგომა იგულისხმებოდა. ჩვენ მცხოვანი კრავიკოსი ტამით დავაჯილდოეთ.

მოქმედავად თებერვალ-მარტის ცივი წვიმისა, ჩვენ არქიელის გორის უქიმერიონის ნანგრევებში ავედით და იქ უფროსს კლასების მოსწავლეებისაგან ბევრი სასიამოვნო სიტყვები და ამბები მოვისმინეთ.

თავის სიტყვაში სემინარიის მეთიხე კლასის მოსწავლემ ამბროსი პირველმა, რომელიც საუცხოო მჭერმეცვეელი გამოდგა, თქვა: "მეგობრობო, დღეიდან ჩვენ ყველანი ერთნი ვართ, ურთიერთი მშობრო შეკავშირებით უნდა მივისწრაფოდეთ სანუკვარი თავისუფლების მოსაპოვებლად პარტიული სხვადასხვაობა ჩვენ არ უნდა გვაშორებდეს ერთმანეთს, სოციალდემოკრატი, სოციალდემოკრატი, ნაციონალდემოკრატი, ყველანი რევოლუციის მიზნებს უნდა ვეშახურებოდეთ".

მე განვიფიქრებაში მომიყვანა ამ სახელწოდებების ჩამოთვლამ; სოციალ-დემოკრატი, სოციალ-დემოკრატი, ნაციონალ-დემოკრატი, ჩემთვის პირველი გაგონება იყო ასეთი რამეების არსებობა.

დემონსტრაციამ დიდხანს გასტანა და სადამო ვაშს მაგრად დასველებული და გაღახნი ამოხვრილები დავიშალეთ.

მე და ჩემი ბიძაშვილი მივედით ჩვენს ხაშვინ ბეგლარ ლორთქიფანიძესთან, რომელიც საკეიბლობით ბოხობებს / ფაფახებს / მკერავი იყო. ის შეკვეთებს სახლში ღებულობდა და სახლშივე მუშაობდა. საშუალო კატეგორიის მეფაფახე იყო, მაგრამ სხვებთან შედარებით ბოხობებს ის იაფად კერავდა, ცხვრის ტყავის ნაჭრებისაგან / ნარჩენებისაგან /, რომელსაც ის იაფად იძენდა პირველი კატეგორიის მექედებისაგან და ამის გამო კლიენტები მუდამ ჰყავდა ღარიბთა წრიდან. ასე რომ, საკებს მუდამ შოულობდა მისთვის და მისი ცოლისა და ერთი ვაჟისათვის.

ბეგლარს ერთი თვალი აკლდა. იგი გრძელ წვერს ატარებდა. ის განვიფიქრებით შემოგვიქეროდა ჩვენ — ასე სოველი და დაგაღახიანებული რომ მოვედით შინ.

რად დავიგვიანეთ აქამდის, ან და სად დასხვართ ასე, — მოგვმართა მან. ჩვენ — მე და ჩემი ბიძაშვილი ერთმანეთს ვასწრებდით, რათა გვეხარებინა ბეგლარისათვის მომხდარი რევოლუციის შესახებ ბიძა! ნიკოლოზი ჩამოაგდეს, ნიკოლოზი! — გაიგონა თუ არა ეს ბეგლარმა, მარჯვენა ხელის გული გუნზე მიიკრა და ძვირნაირად აახმაურა სიტყვა სსუუ!, რომ ფსკვენა გამოუვიდა.

სსსუუ შეილება! სსუუუ! არხად არ წამოგყდეთ იგი, თორემ თქვენც დაილეკებით და მეც დამლეკავთ. ნიკოლოზის ჩამომგდები ძალა არ

არსებობს ქვეყანაზე; დღიდან არსად არაფერში არ გაერთიოთ, და სურაფერში სუ მიიღებთ მონაწილეობას; ასეთ საქმეში 1905 წელს უნდა მოგვედით, შემდეგში ბევრი ხანაჩიებელი შეგვექნა. ეხლა მე მოხუცი ვარ და უკვე ვერაფერ ვერ მომაგვეებს.

ბეგლარი 1905 წელში ვაჭართა რბევაში /“პოგრომ”/ მონაწილეობისათვის, დიდი ხნით ყოფილა გადასახლებული იმშირში, მაშინ თუ მოაგვეებს “ნიკოლოზის ჩამოგლების შესახებ” ეხლა ასე აღვიღად არ მოგვეულებოდა”.

იმ საღამოს ვერც სისუელემ, ვერც ბეგლარის დაშინებამ ჩემზე ვერაფერითარი გავლენა ვერ მოახდინა და შევთხზავი ლექსა, რომელიც ჩემს სიუოცხლებში, ყველა ჩემს ლექსებში უკეთესად მიმაჩნდა. / ამით, რასაკვირველია, მე იმის თქმა არ მინდა, რომ მე რაიმე პოეგობას ვჭეშულობდუ, ყოველ ახალგაზრდას აქვს ცოდებები ლექსების წერაში და მე ამ შხრივ გამოინაკლისს არ წარმოვადგენდი /. აი ეს ლექსი:

ჩრდილოს იფეთქა ნათელმა, სხივი მოჰფინა არესა,
 მისივე ფერი უცვალა, დინჯად გადაშლილ მხარესა.
 ვერც კლდე შევხო, ვერც ქარი, წყალში არ სიძებნა ფონები,
 “მისიკა გლახაკია საჭურჭლე, ანთაივისუფლა მონები”.
 სხივი შემობკრა ამირანს, ჯაჭვი გასწყვიტა, აუშევა,
 საღამო უთხრა მონასა და ბარისაკენ გაუშევა.
 სიხარულისგან სტირიან მთაში ფშავნი და სევანები,
 ბანსა სკეოტყნიან ნაში ხმით ბარიდან მათი ძმანები.
 მღერის, გყეს აღვიბებენ, გურფად ამკობენ მღელისა,
 ღმერთიყ საამით შეპყურებს აღდგომილ საქართველოსა.

ამ დღიდან ძალზე შესუსტდა დისციპლინა ჩვენს გიმნაზიაში. ყოველგვარი მკორე საბაბი იმისათვის გეინდოდა გამოგვეყენებინა, რათა გბკვეთილების მოსმენის მაგიერ ან ღემონსტრაციებზე გვევლო, ან შოლოდ რეჟოლეუციის შესახებ ესაუბრათ ჩვენთან მასწავლებლებს.

წარმოიდგინეთ მასწავლებელთა უმრავლესობაყ აღფრთოიანებული იყო მომხდარი ამბებით და დიდ წინააღმდეგობას არ უწვედნენ ჩვენ სურვილებს. მოგიერთი მათგანი, რომელნიც ამამი უკეთ აკმაყოფილებდნენ ჩვენს სურვილებს — ჩვენ ხელებზე აგოტილი დგვეყადა, ხან ეშოში და ხან ღერეფებში.

შოლოდსიმონ ოცხელი, ძველი “ხოლოსტაკი”, ჩენი დარექტორის, ითხებ ოცხელის ძმა და ჩენი კლასის დამრიგებელი, რომელიც მკორე კლასიდან, ჩვენს ჯგუფს კლასიდან კლასში გადაგვეყებოდა ხოლმე კლასის

დამრიგებლად და, რომელიც პროფესიით მათემატიკურ ხატუნებს მასწავლებელი იყო, — არ უმებოდა მასწავლებელ-მოსწავლეთა ამ საბავშვო ფორუმში, თითქოს რუსეთის იმპერიის ცხოვრებაში არაფერი არ მომხდარიყო, მას თავი ისე მოაქონდა; ჩვენი კლასის დამრიგებელს, ერთხელაც არ წამოსცდენია ჩვენთან რაიმე სიტყვა რევოლუციისა და მომხდარი ისტორიული ამბების შესახებ. მის გუნებზე ღიმილს ვერ დაინახავდით. შემოვიდოდა თუ არა კლასში, მაშინვე დაფისაკენ მიემუხრებოდა და ცარყით ხელში დაიწყებდა რაღაც მათემატიკურ აქსიომაზე საუბარს. მას ძალზე უყვარდა გამოთქმა: “უაღუბრე ვინაგანი — ნეტ” და ასეთ შემთხვევაში, საამოვნების გრძობით მობრუნდებოდა დაფიდან პირით აუღიგორისაკენ და მაშინ ის კმაყოფილებით აღტავსე გამომეგყველებას ლებულობდა. მის ბაგებზე ღიმილს ვერც მაშინ შეაშინებდით.

მათემატიკაში მე სხვა საგნებთან შედარებით გამსაკუთრებული ნიჭი მქონდა; სიმონი ცოდნას, როგორც ჩემის, ისე სხვების მიმართაც, შეუცდომლად აფასებდა და მე მასთან მათემატიკურ საგნებში მუდამ ხუთები მქონდა, ასე რომ, ამ მხრივ მისი მომდურავი არ ვყოფილვარ, მაგრამ მის სხვა თვისებებზე, რა მოგახსენოთ, მისთვის არ არსებობდა არავითარი საზრუნავი საგანი, გარდა განყენებულ მათემატიკურ ფორმულებზე ოცნებებისა.

ეს რასაკვირველია იმას არ ნიშნავს, რომ სიმონი ბუნებით ცივი განცლების აღამიანი იყო; ის პირიქით; მეტად გულკეთილი, გამგები და ღმობიერებით აღტავსე, კაცთმოყვარე პიროვნება იყო, მაგრამ ის თითქოს ცოცხალ, ორგანიულ მათემატიკას წარმოადგენდა და სიმუსტის მეტს მისი ბუნება ვერაფერს გადმოსცემდა.

მისი ძმა ქუთაისის ქართული გიმნაზიის სახელოვანი დირექტორი, იოსებ ოცხელი — დიამეტრალურად საწინააღმდეგო პიროვნებას წარმოადგენდა სიმონთან შედარებით.

შეიძლება ითქვას, რომ ქართველ ხალხს ისეთი საეკიადისტიკი პედაგოგიკაში, როგორც იოსებ ოცხელი იყო, იაკობ გოგებაშვილის შემდეგ, არაქონს პეოლია. ხოლო, როგორც სწავლების ორგანიზატორმა და მოსწავლეებთან ურთიერთობის ნოვატორს, მას საქართველოში ცოლი არ ჰყავდა.

იოსებ ოცხელს, ქართველი გაის შესანიშნავი გარეგნობისა და ჯანმრთელ აღამიანს, ცოლი არასოდეს არ ჰყოლია. მის ხშირად ჰქონდა ამ საკითხზე საუბარი გიმნაზიის მოსწავლეებთან და ყველა ჩვენთაგანისათვის ცნობილი იყო ამ ამბის მიზეზი: “შე ახალგაზრდობიდანვე გადავწყვიტე მთელი ჩემი ჟნერგია მომიხმარა

ქართველი ხალხის კულტურული ღონის ამბლებების საქმისათვის, ვყოფილიყავი რაც შეიძლებოდა მეტი ქართველი ახალგაზრდის აღზრდელი. ამასთანავე მე არასოდეს არ მქონია განზრახვა, რომ მქონოდა რომელიმე განცალკევებული მოსწავლისადმი განსაკუთრებული სიმპაგია, რაიმე მოგივის საფუძველზე, თუ არა წარჩინება — სწავლაში. ეს იყო ჩემი ღვწი და, რამდენადაც ამ მიზანს მე ვერ შევასრულებდი უკეთ, თუ თვითონ არ ვიქნებოდი თავისუფალი საკუთარ შეილებზე შრუნვისაგან, ამის გამო მე ქალი არ ვითხოვე. ჩემთვის ყველა მოსწავლე საკუთარი შეილის თანაგოლს წარმოადგენს, ყველანი თქვენ ჩემი შეილები ხართ. მე რომ საკუთარი შეილები მყოლოდა, ეჭვს გარეშეა, ისინი თქვენთან შედარებით ჩემს გულში სულ სხვა ადგილს დაისახებდნენ”.

იოსების ეს აღიარება, არ წარმოადგენდა რაიმე ფაქტების შემალამამებულ სიტყვებს, მისი ხანგრძლივი პედაგოგობა, მისი მოქმედების და თვისებების მრავალწლიური დაკვირვება და შესწავლა — ათასობით მოსწავლეთა, მათი მშობლების, პედაგოგიური პერსონალის და ფართო ქართული საზოგადოების უამრავ თვალში ყველასათვის უდაო ჭეშმარიტებას წარმოადგენდა იოსების ეს სიტყვები და იგი საუჭოდ არასოდეს არავის არ გაუხდა.

პრაქტიკაში, სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ხალხების გამოცდილების საფუძველზე ცნობილი არის, რომ მოსწავლეებს სკოლის დირექტორის არა მარტო რიდი, არამედ ერთგვარი მიმიყ ბჭეთ, თუ ეს დირექტორი ამასთან ერთად თავისი სიმაღლის ღონეზე ღვას.

შეიძლება ითქვას, რომ იმედათია ისეთი მამაც, რომელთან შეილებს უდიდესი რიდი და სალი მიმიყ მქონდეთ და ამასთან ერთად მასთან იყენენ უაღრესად მეგობრულ ურთიერთობაშიც. რაგომდაც მიაჩნიათ, რომ მეღმეტი მეგობრულ-ინგომური ურთიერთობა მამასა და შეილებს შორის ახსსტებს მომარად შეილებში — მამის წინაშე პასუხისმგებლობის გრძნობას, უმეგეს შემთხვევაში ეს სწორი არის, რადგან ყველა მშობელს არ ძალუძს ურთიერთ შეუხამოს შეილებში რიდისა და მეგობრობის თანაბარ გრძნობას.

ფაქტიურად ვინ უნდა იყოს შეილის უახლოესი მეგობარი, ვიდრე მშობელი, მაგრამ შემოთ სხენებულ მიზეზის გამო, ხშირად მშობლები შეილებს ხელოვნურად აჩვენებენ თავს მკაცრად და ამ საშუალებით ცდილობენ მათ წესიერ აღზრდას.

ბჭედან წარმოსდგება მეგად არასწორი ხალხური გამოთქმა: “შეილი მტრულად აღზარდეს, მოყრულად გამოგადგებაო”. ამ თქმულების ამრი არის, დაამტკიცოს, რომ თუ შეილს დისციპლინურ პირობებში აღზრდა, ის

წესიერი აღმართი გახლება და შედეგში დაუფასებს მშობლებს ამ ამბავსო. მაგრამ, როგორც შემოთ ვთქვით სიტყვები "მტრულად" და "გამოგადგებათ" პირდაპირი მნიშვნელობით ძალზე უკმეხად ელვრს.

მით უმეტეს ძნელი არის მოზარდ ახალგაზრდობაში სკოლის დირექციიდან, ვინმემ შესძლოს მეგობრისა და რიდის გრძობები ჩანერგოს თანაბრად. მე ამაში შეიძლება ბევრი შემეძლოს, მაგრამ პირადი ჩემი ხანგრძლივი გამოცდილებით, სამწუხაროდ ამაში ეჭვი არ მეპარება.

მხოლოდ იოსებ ოცხელი წარმოადგენდა ამ დარგში განსაკუთრებულ თვალსაჩინო გამოჩენილს.

როგორც წინათ ვთქვი ჩვენს გამნაზიაში, ჩემს მოსვლამდის ყოფილა ინსპექტორად, ცნობილი პედაგოგი სილოვან ხუნდაძე, რომელმაც შემდეგ მეც მომისწრო იქ. ის განთქმული იყო თავისი სიმკაცრით მოწაფეების მიმართ. არაფერს არ იფიქროს, რომ სილოვანის სიმკაცრე, ფიზიკურ სასჯელთან, ან რაიმე სხვა უსამართლობასთან ყოფილიყო დაკავშირებული, პირიქით ის ყველასათვის უაღრესად პატივის საცემ ქართულ პედაგოგად ითვლებოდა, მხოლოდ უდიდესი დისციპლინის და წესიერების მოყვარული, ის ამ მიზნის მღწვევს გარეგნული სიმკაცრით აღორციელებდა და ეს სიმკაცრე არ იყო ხელოვნური. იგი თვით სილოვანის დისციპლინირებულ ბუნებას შეესაბამებოდა.

მაგრამ იოსებს მოსწაფელებში, რიდისა და დამაჯერებლობის დარგში არ პაყვდა თანაბროდი, მაშინ, როცა ამასთან ერთად იმედათად თუ ვინმე განიცდიდა ისეთ მეგობრულ სიკვარულს მოსწაფელებში, ვიდრე ეს იოსები იყო.

მოწაფეებს უხაროდათ, თუ რომელიმე მასწაფელებელი, რაიმე მიზეზით გააძლენდა გაკვეთილს, რათა დირექტორი შემოსულიყო ამ დროს. ასეთ შემთხვევაში მართლაც ხშირად იოსები შემოდიოდა ამ თავისუფალ გაკვეთილზე და რაღაც პედაგოგიური მნიშვნელობის საუბარს ჩაგვიტარებდა. ისეთი მიმზიდველი და ლამაზი იყო ეს საუბარი, რომ ჩვენ ყველანი აღტაცებაში მოვდიოდით.

იოსები და მისი ძმა სიმონი ერთად ცხოვრობდნენ. სიმონი თამბაქოს ეწვოდა, იოსები არც ალკოჰოლიან სასმელებს სებადა და არც თამბაქოს ეწვოდა. გვესაუბრებოდა რა ბევრს ნიკოტინის მავნებლობაზე — ის სიმონის მაგალითსაც მოიყვანდა; მე და სიმონი ერთად ვსაუბრობდით, სიმონი რომ პაპიროსის იყიდის, ამ რაოდენობის თანხით მე ციგარეტოვან ნაყოფს ვყიდულობ და სიმონის შესახებ ვუბნამ, აბა სიმონ, რომელი უფრო მარტებელია ნიკოტინი თუ მანდარინი? ჩემი ინსპექტორი — ციგარეშიელი / კომპოზიტორ ციგარეშიელის მამა — ა. ქ. / შემომიხივის იოსებ! დამეხმარე! რაიმე, ჩემი შეილება პაპიროსის წევას ვრევიანო. მე

უპასუხებ; პაპიროსს შეიღებს შენ თვითონ აჩვევ, შენი წვეთი, რომ მუდამ თამბაქოს ბოლი გაქვს დაყენებული ოთახებში, — იმას სუნთქავენ ბავშვები და ფილგვებშიც ის შემდეგშიც მოთხოვნილებათ იქცევაო. ამიტომ პირველ პიგში თქვენ თვითონ უნდა დაანებოთ თავი მის მოწვევასო.

ასე და ამის მსგავსი უამრავი მაგალითების მოყვანა იცოდა სხვადასხვა აღმშრლულობითი მნიშვნელობის საკითხებზე და თანაც ისეთ მამშიდველ ფორმასი იცოდა საუბარი, რომ სხვა დროს, მარის აღრე დარეკვით დაინგერესებული მოსწავლეები ახლა იმაზე ვოცნებობდით, რომ რაც შეიძლება მეტი გაგრძელებულიყო დრო იოსებთან საუბარში.

ერთხელ საზაფხულო არდადეგებიდან დაბრუნების შემდეგ, სექტემბერში, იოსებმა ლერუფანში დამინახა და წინადადება მომეცა დაშეწერა მოგონებები იმის შესახებ, თუ როგორი დრო გავატარე მე ზაფხულში სვანეთში, ჩემს სოფელში. მე ამ დაეალებამ აღფრთოვანებაში მომიყვანა და ჩემის ამრით, ძალზე გულმოდგინედ შევესარულე ეს დაეალება. დაწერილი მოგონება მე გადავეცი იოსებს, მაგრამ ამის შემდეგ აღნიშნულის შესახებ მას ჩემთვის არაფერი არ უთქვამს. არ ვიცი არ მოუწონა ჩემი ნაწერი, თუ ასეთები, ალბათ, ბევრ სხვასაც გამოართვა და ვერ მოასწრო ყველას გაჩვენა, მაგრამ რაც უფრო მოსალოდნელია — მას არ შეეძლო იმის დამახსოვრება, თუ ვინ რა დაწერა და ალბათ 1500 მოსწავლეში თითოეულის გეგარის დამახსოვრებაც ძნელი იყო.

მეგად სხვადაკი პატრიოტი იყო იგი. ქართული პატრიოტი, მაგრამ მას ისე, როგორც მამინდელი დიდი ბუნების ქვეთველ მოღვაწევებს, უდიდესი პატივისცემა უქონდათ რუსი ხალხისადმი. ეს ხალხი უდიდესი კეთილშობილი ხალხი არის — ამბობდა იგი, მსოფლიოში განთქმული ადამიანებით. აბა ვინაჲ კაცეს ცოლი — ლომონოსოვს, პუშკინს, ტურგენევს, დოსტოევსკის, გოლსტოის, ბელისკის. მხოლოდ გენიალურ ხალხს შეუძლია წარმოშეას ასეთი პიროვნებებიო. ჩვენ არ მოგვწონს მონარქია, მაგრამ ჩვენ მუდმივ მეგობრებად ჩავთვლით კეთილშობილ რუს ხალხსო, რომელთან ერთად ვიბრძვით საერთო ბედნიერების მისაღწევადო.

ამ ხალხს დიდი მომავალი აქვს, ჩვენ ვეროპულ კულტურას რუსი ხალხის შემეფობით ვეზიარეთ და რუს ხალხთან უნდა ვიბრძოდით უკეთესი მომავლისათვისო.

იოსებს საუკეთესო მასწავლებლები უკავდა შერჩეული ჩვენი გიმნაზიისათვის. როდესაც რევოლუციის შემდეგ საჭირო შეიქნა საშუალო სკოლებისათვის სახელმძღვანელოების ქართულ ენაზე გამოცემა — ძირითადად ეს ამოცანა მთელ საქართველოსათვის ჩვენი გიმნაზიის მასწავლებლებმა შეასრულეს.

1918-19 წლებში, საქართველოში პირველი უნივერსიტეტის ჩამოყალიბების შემდეგ — უნივერსიტეტმა მასწავლებლებად ქუთაისიდან ჩვენი ქართული გიმნაზიიდან გადმოიყვანილ იქნენ — ამ გიმნაზიის მასწავლებლები: დიგო უზნაძე, ალექსანდრე ჯანელიძე, ალიონა წერეთელი, გრაფიმი ხუნდაძე, აკაკი ფალავა და სხვ.

ეკონომიური პირობები თანდათან უარესდებოდა, საკმარისად არ იმოებოდა პური და სახოვავე. მე პირველად გავიფიქრე წუწუნი ამის შესახებ, ჩვენი გიმნაზიის ზოგიერთ მასწავლებელთაგან. მიკვირდა: საუკუნოებით ნანატრი თავისუფლება მოგვესწრო და უხლა ჯენი საკვების პრობლემების ნაკლებლობაზე წუწუნებენ-თქვა. რას იზამთ, თურმე ორთავე საჭირო ყოფილა — თავისუფლებაე და არსებობაე.

მე და ჩემმა ბიძაშვილმაე მალე ვიგრძენით ეს თავის თავზე, ბევლარ ლორთქიფანიძესაე მომივდა და ჩვენი მოგემივდა მის ოჯახში.

ბიძაძემისა და ჩვენი ოჯახის მეგობარი ფანჯავიძე, რომელიე წლობით არჩეულა ჩვენთვის საცხოვრებლად ქუთაისში სხვადასხვა ოჯახებს, უხლა უკვე იძულებული შეიქნა მის ოჯახში გადაეყვანეთ ჩვენ გიმნაზიაში ყოფნის ორი უკანასკნელი წელი ჩვენ აქ გაეატარეთ.

ამ ოჯახს ჩვენ კარგად ვიცნობდით იმის გამო, რომ როგორე ვთქვით პ. ფანჯავიძე ათეული წლების განმავლობაში მუშაობდა სენიუში და შემდეგ იგალიურ კომპანიათან / "სბროიავეაკა და ამხანაგობა"/. მისი სამივე ქალიშვილი: თამარი, ნინო და შარგალიგა /გუგული/ იქ არიან დაბადებული, ლენკების რაიონში სოფელ ლამანაშურში. ამ ქალიშვილებს ჩვენ ხშირად ვხვდებოდით წარსულშიე. 1907-8 წლებში, ოქრომჭედლიშვილის დახმარებით ფანჯავიძეს საკუთარი სახლი აუგია ქუთაისში, არქიელის გორამე; ამის შემდეგ, იმის გამოე, რომ უფროსმა ქალიშვილმა თამარმა სწავლა დაიწყო ქუთაისში, ლამანაშურის ახლო-მახლო კი არავითარი სასწავლებელი არ არსებობდა. ფანჯავიძის ცოლ-შვილი შემოადგომა-მამთირის პერიოდში ქუთაისში ცხოვრობდენა.

ფანჯავიძე ჩვენს ოჯახში ხშირი სტუმარი იყო და მე და ჩემი ბიძაშვილი მას — რაც შეეძლება მოგვეყა იმ დროიდან ვიცნობდით, მისი ცოლ-შვილი კი, რომელნიე ზაფხულს ჩვეულებრივ ლამანაშურში ატარებდენა, ჩვენ არ გვენახა და არ ვიცნობდით.

ლამანაშურითან შედარებით ჩვენი სოფელი — გულიდა, უფრო მაღლობი და გაშლილი ადგილი არის და აქ განსაკუთრებით ზაფხულზე კარგი სამეყოფია. 1910 წლის ზაფხულს, ფანჯავიძემ თავისი ცოლ-შვილი ჩვენსას მოიყვანა გულიდამი. მე და ჩემი ბიძაშვილი პირველად მამის გაუყვანით ფანჯავიძის შეუღლეს და მის ქალიშვილებს.

ზაფხულის ორი თვე მათ ჩვენთან გაატარეს; შემდეგ ლენკებში რომ

სწავლა დავამთავრეთ — მათ ხშირად ვხვდებოდით — ცაგერში, ხონში, ქუთაისში — სასწავლებლად მიმოსვლის დროს, — ხან ლამინაშურში და ხან ქუთაისში, მითუმეტეს მას შემდეგ, რაც მათ მეშვეობით საცხოვრებლად არჩიელის გორამე მოეწვევით.

მაგრამ მაშინ, ჯერ კიდევ არ ვიყავით ამ ოჯახთან ძალიან დაახლოებული და რაც მთავარია, არასრულწლოვანები ვიყავით.

ახლა კი 1918-19 წლებში ჩვენ მომწიფებული ვიყავით და ფანჯავიძის ქალიშვილები — საკმარისად იყვნენ მონიჭებული წლოვანების მხრივ. ორი წლის განმავლობაში ერთად ცხოვრებამ და ასაკმავე სხვაგვარი ურთიერთობა წარმოშვა ჩვენს შორის; პირველად, ფანჯავიძეებთან ცხოვრების პერიოდში და დიდი ხნის შემდეგაც, ეს ურთიერთობა წმიდა დაძმური იყო. მათთან განუყრელი კავშირი გვექონდა ჩვენ ქუთაისში და შემდეგ თბილისში. ფანჯავიძის ქალიშვილებს, რომელთაც საკუთარი ძმა არ ჰყავდათ საკუთარი ბიძაშვილების შემდეგ, ასეთ ძმებად მე და ირაკლი მივაჩნდი.

დიდი ხნის შემდეგ, როცა მე პირველად გამოვამტლავნე ჩემი სიყვარული გუგულის /მარგარიტას/ მიმართ, — ამ ამბავმა განციფრებაში მოიყვანა, არა მარტო ჩემი ოჯახის წევრები და ფანჯავიძეები, არამედ ყველა სხვაც — ვისთვისაც ცნობილი იყო ჩვენი და ფანჯავიძის ოჯახის მრავალწლიანი ურთიერთობა. სხვანიც კი ჩვენ თითქოს ამ ოჯახის ნათესავებად გვითვლიდნენ.

მაგრამ ბედმა მაინც მე და მარგალიტა /გუგული/ საბოლოოდ დაგვაკავშირა ერთმანეთს და ჩემი ცხოვრების მრავალი წლის მძიმე პერიოდში, მან გაიზიარა ჩემი ხვედრი და ჩემთან ერთად თავისი სიცოცხლეც სასწორზე დაღო.

ლექაბრისტების იმ ცოლების თავგანწირვა, რომელნიც თავის სურვილით გააკენენ გადასახლებაში თავიანთ გაციმბირებულ ქმრებს, ჩემი მეუღლის თავგანწირვასთან შედარებით — ზღვაში წვეთის წარმოადგენდა.

ლექაბრისტების ცოლები უკონომიურად უმრუნველყოფილი იყვნენ და რაც მთავარია, მათ მხოლოდ გადასახლებიდან დაბრუნების იმედი ასულდგმულებდათ და არავითარ შემდგომ გაუარესებას არ მოელოდნენ ცხოვრებაში.

ჩემი მეუღლისათვის კი, მომავალი მხოლოდ წყვდიადს შეიცავდა, რომელიც აღსაქვს იყო სამინელი კომპარებით და წარმოადგენდა. მას არა მარტო უნდა ეზრუნა 16 წლის განმავლობაში ოთახში ჩამარხული თავის ქმრის, თავის თავის და მშობლების უკონომიურ უმრუნველყოფაზე, არამედ ყოველ დღე უნდა ეგარებინა სამინელი მოლოდნის შიში და

ღამეები კი უარეს სიმშრეში ვითა. მაგრამ ამანვე თხრობას მე ახლა თავს ვანებებ — ეს 1937 წლის შემდეგ მოხდა და ახლა კი ჩვენ 1918-19 წლების ამბებს ვყვებით.

ქალაქში წესრიგიც თანდათან უარესდებოდა, არავინ არ იყო დამცველი. რევოლუციის შემდეგ შექმნილი პოლიცია, არ შედგებოდა სანდო პირებისაგან და ყაზარმებში მოთავსებული დისციპლინა ამცებულ ჯარისკაცები კი თვითონ წარმოადგენდნენ ქალაქისათვის ყველაზე მეტ სამიშროებას. ჯარისკაცებს ყაზარმებიდან და სამხედრო საწყობებიდან გამოჰქონდათ: იარაღი, ამურეცია, ჯარისკაცთა ჩასაქმელი განისამოსი და თავისუფლად ჰკიდებდნენ მათ ქალაქში. ადგილი ჰქონდა დარბევებსაც. დამე ქალაქში გამოსულა სამიშროებას წარმოადგენდა.

ქალაქის თითოეული განცალკევებული კუთხე იძულებული იყო შეეჭმნა თავისი დაცვა და შემოვლო ღამ-ღამობით შორიგეთა თავის სამღერებზე.

მოძრული მოსწავლეები იძულებული იყავით ჩაებმულიყავით ამ საქმეში. მე და ჩემს ბიძაშვილსაც მოგვეცა შაშახები და არა მარტო ღამ-ღამობით საყარაულოზე, არამედ დღისითაც დავდიოდით ქალაქში შაშახებ შრებზე გადაკიდებული, რაც ძალზე გვეამაყებოდა.

არასოდეს დამავიწყდება ერთი შემთხვევა. ერთ კვირა დღეს ქუთაისის მთავარ ქუჩაზე / გიმნაზიის ქუჩაზე / დავსეირნობდი ბაღის გავლით, მხარზე შაშახი გადაკიდებული. ჩემი გოლი და ჩემსთანა ვეგაკეი სამყაროში არავინ შეგონა. მოძრდაპირე შრიდან ორი შუა ხნის ღამაში მანდილოსანი შემომხედა. ღედა, ღედა, რა დღეს მოვესწარით — შემოიკრა ერთმა ღოყაზე ხელი და ამხანაგს ჩემსკენ მიუთითა, — ასეთი ღლაპების დასაყებად შეგვექნა საქმეო!

მე ძალზე შეურაცხყოფილად ვიგრძენი თავი, ჯერ ერთი მაინცდამაინც არც ისე ღლაპი ვიყავი — 17 წლის აწონწოლიკებული ბიჭი და რაც მთავარია — მე ხომ ჩემი თავი ყარამან ყანთელად მიმანხდა. ეს ყველაფერი იმის ბრალია, — ვიფიქრე მე, — ბალანი რომ არ ამომდის სახეზე. ნეტავი როდის ველირსები წვერსა და ულვაშს?! — მაშინ დაინახავენ ეს ქალები, რა ღლაპიც მე ვიქნება, — ვიფიქრობდი მე ჩემს გულში.

როდესაც 1917 წელში თებერვლის რევოლუცია მოხდა — საქართველოში არავინ არსებობდა ისეთი, რომელსაც მიზნად ჰქონდა რუსეთიდან საქართველოს გამოყოფა და მისი დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბება.

ქართველი ნაციონალ-დემოკრატები და სოციალ-ფულერალისტები მოითხოვდნენ საქართველოსათვის მხოლოდ გერიგორიალურ

ავტონომიას, ქართველი სოციალ-რევოლუციონერები, რომელნიც რუსეთის ქვერების პარტიის ა/კ ფილიალს წარმოადგენდნენ, აგრეთვე თანხმდებოდნენ საქართველოსათვის გერიტორიალურ ავტონომიაზე.

რუსეთის იმპერიაში შემაჯალ ერებისათვის — ფართო ნაციონალურ თვითგამორკვევის მომხრენი იყვნენ მხოლოდ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის — ბოლშევიკების ფრაქცია — ლენინელები. ისინი მოითხოვდნენ რუსეთის იმპერიაში შემაჯალ ყველა ერისათვის თვითგამორკვევის უფლებას — სრულ გამოყოფამდისაყ კი.

მხოლოდ ერთადერთი, რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის შემარჯვენე განხრა, — მენშევიკები, კატეგორიული წინააღმდეგი იყვნენ რუსეთის იმპერიაში შემაჯალი ერებისათვის რაიმე გერიტორიალურ განკერძობების უფლების მინიჭებაზე.

იქ რუსეთის მენშევიკებში ყველაზე გავლენიანი ადგილი ეჭირათ ქართველ მენშევიკებს; ისინი ჯერ კიდევ რევოლუციამდე სასტიკად უბრძოდნენ, არა მარტო ქართველ არამედ ყველა რუსეთის იმპერიაში შემაჯალ, ყველა განაპირა ქვეყნის მისწრაფებას ავტონომიისაკენ.

რევოლუციის შემდეგ, დროებითი მთავრობის დროსაც, ქართველი მენშევიკების წარმომადგენლებმა შეინარჩუნეს თავისი გავლენა პეტროგრადში და მოსმუნაყ არ უნდოდათ, არამც თუ საქართველოს სეპარატიზმზე, არამედ როგორც ვთქვი, უბრალო გერიტორიალური ავტონომიის მოწინააღმდეგენი იყვნენ.

მოითხოვდნენ მხოლოდ ე.წ. "კულტურულ ავტონომიას", ე. ი. საქართველოში მარტო სწავლა-განათლება უნდა ყოფილიყო ქართული, ხოლო აღმინისტრატიულ-გერიტორიალური მხრით სრულიად რუსეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას უნდა დამორჩილებოდა.

ასე იყო ეს მანამდის, სანამ პეტროგრადში იფეთქებდა თქვომბრის რევოლუცია. ამ რევოლუციამ ძირი გამოუთხარა რუსეთში მენშევიკური პარტიის გავლენას და კერძოდ კი, ქართველი მენშევიკების ერთგვარ ხელმძღვანელ როლს რუსეთის მენშევიკურ მოძრაობაში.

ამ დღიდან ქართველი მენშევიკები სეპარატიზმის მუბაირახგრენი ხდებიან — ჯერ ამიერ-კავკასიის მისმებათ და შემდეგ საქართველოს ფარგლებში. ამით მენშევიკებმა საფსებით გამოამკარავეს თავიანთი სახე, რომ მათ მისწრაფებებს პქონდათ არა რაიმე ნაციონალური, ან სოციალური, არამედ წმინდა პარტიული ევოსისტური ხასიათი.

თებერვლის რევოლუციის დროინდელი ქართველი მენშევიკი მესვეურები რუსეთში, მაგ. ჩხეიძე და წერეთელი, რომელთაც თავი მსოფლიო სოციალიზმის წარმომადგენლებად მიაჩნდათ, ჯერ ყოველგვარი გერიტორიალური ავტონომიის მოწინააღმდეგენი იყვნენ

— რუსეთის იმპერიის ფარგლებში; შემდეგ როცა ოქტომბრის რევოლუციამ გამოაძევა რუსეთიდან, მათ ამიერკავკასიის დამოუკიდებლობის პატივსაცემად გამოაცხადეს თავი, — ამ წამოწყების ჩაფუძვლის შემდეგ კა. წმინდა წყლის ქარველი ნაციონალისტობა იკისრეს. ისინი მხოლოდ საკუთარ პირად ინტერესებს ემსახურებოდნენ და თავიანთ გარეუბნებსაც ამის შესაბამისად იცვლიდნენ.

კავკასიის ფრანგის / რუსეთ-ოსმალეთის ფრანგის / დამლის შემდეგ, ოსმალეთის მხრიდან სომხეთისა და საქართველოსთვის მეტად საეკონომიკო მდგომარეობა შეიქმნა. ოსმალეები შეუქმნებელი მიიწვევდნენ წინ — ყარსისა და ბათუმის მიმართულებით. არ არსებობდა რამოდენიმე საიმედო და გამაგრებული ჯარი, მოხალისეები, რომელნიც ძირითადად ინტელიგენციასა და მოსწავლე-ახალგაზრდებისაგან შესდგებოდა — არავითარ რეალურ ძალას არ წარმოადგენდა.

ამიერ-კავკასიის სეიმში წარმოებული პოლიტიკური რეგორიკა, მაღალფარდოვანი სიტყვები, მიმართვები ხალხებისადმი — სხვადასხვაგვარი მოწოდებები “ყველანი ფრონგზე”, “ომი გამარჯვებამდე” და სხვა მრავალი — ოსმალეთისათვის არავითარ საფრთხეს არ წარმოადგენდა.

ა/ კავკასიის სეიმის მუშაობა-წევრებმა ოფიციალურად გამოაცხადეს რომ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში არ მივიღებთ აქტიურ მონაწილეობას და ამის გამო შედეგებზე პასუხისმგებლობაც არ გვეკისრება.

სწორედ იმავე დღეს, რა დღესაც სეიმის აღუღებულ სხდომამ ორატორები მუშგებით ემუქრებოდნენ ოსმალეთს და ამიერკავკასიის ოსმალეთთან საომარ მდგომარეობაში მყოფად გამოაცხადეს, — ოსმალეები ბათუმში შევიდნენ და უახლოვდებოდნენ ყარსს, რომელიც მალე დაიკავეს.

სულ ცოტა ხნის შემდეგ, ოსმალეებს ეჭირათ არა მარტო ბათუმს არამედ ოზურგეთი, ახალციხე და აბასთუმანი. ისინი უშუალოდ ემუქრებოდნენ თბილისსა და ქუთაისს; ერევნის გუბერნიის დიდი ნაწილი და კავკასიის შედეგად — ოსმალეები ბორჯალოს მამრით მოემართებოდნენ თბილისისაკენ.

ოსმალეებმა წამოაყენეს 12 მუხლისაგან შემდგარი პროექტი, რომლიც საფუძვლზე უნდა დამყარებულიყო შავი ამიერ კავკასიისათან.

ოსმალეთის პროექტში აღნიშნული სამღერები საქართველოსათვის — ნიშნავდა, რომ მას უნდა ჩამოერთმეოდა ძველი ქართული ოლქები რომელიც წარსულში ოსმალეებმა ძალადგანებით გაამაჰმადიანეს, მაგრამ რომელნიც აღრიანსოპოლის 1828 წლის შავით, რუსეთმა შეუერთო თბილისის გუბერნიას. ესენი იყვნენ ახალციხის და ახალქალაქის მამრები.

შემდეგში ახალქალაქის მამრამე პრეგენზიას აცხადებდა სომხეთიც. რაღვან როცა მე-19 საუკუნეში რუსეთ-ოსმალეთის ომების შედეგად ახალქალაქ-ახალციხის ოლქებიდან გამაჰმადიანებული ქართველები გადასახლებულ იქნენ ოსმალეთში, — ეს ადგილები და განსაკუთრებით ახალქალაქის რაიონი ოსმალეთიდან გადმოსახლებულმა ქრისტიან სომხებმა დაიკავეს /.

ახალქალაქ-ახალციხის მამრების /რომელნიც მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებული თბილისის გუბერნიასთან/ ოსმალეთზე გადაცემა, საქართველოსათვის მძიმე ლახურის ჩაყვამს უდრიდა/.

რაც შეეხება სომხეთს, — მათთვის, ოსმალეთის პროექტით განსაზღვრული ახალი საზღვრის მიღება — ფაქტიურად, სომხეთის, როგორც რუსპუბლიკის, მოსპობას ნიშნავდა. ამ პროექტით სომხეთის რუსპუბლიკის უმთავრესი ნაწილი — ალექსანდროპოლი, ალექსანდროპოლისა და ენშიაძინის მამრების უმეტესი ნაწილი, — ოსმალეთის ხელში გადადიოდა. მისივე ხელში გადადიოდა რკინის გზის ლიანდაგი — ყარსი — ალექსანდროპოლი და ალექსანდროპოლი — სპარსეთის საზღვარი.

ოსმალეთის პროექტით გათვალისწინებული იყო ა/კავკასიის რკინის გზებისა და ბაქოს ნავსადგურის გამოყენების უფლება — სპარსეთში მყოფი ინგლისელ ჯარების წინააღმდეგ სამოქმედო.

ამ პროექტის მიღებით ოსმალეთი აწესებდა არა თუ მარტო კონგრულს მოელს ამიერ კავკასიაზე, არამედ მას შემდეგში განზრახვა ჰქონდა რუსეთისა და სპარსეთის ამერბაიჯანის შემოერთებაზე.

ასეთ პირობებში ქართველები და სომხები ხსნას მხოლოდ ოსმალეთის უფროს პარტნიორისაგან — გერმანიისაგან მოულოდნენ.

ოსმალები და გერმანელები მოკავშირეები იყვნენ აქ იმის ფიქრი, რომ გერმანელები უბრალოდ შეაჩერებდნენ ოსმალებს ა/კავკასიის ფარგლებში შემოჭრისაგან, რათა ქართველებსა და სომხებს მშვიდად დაეძინათ მუშველ-ლოგინში, ამაზე ფიქრი რასა კვირველია მუღბეგი იყო. აქ მხოლოდ საკითხი ისმებოდა ასე: ორ დამპყრობთაგან — გერმანელებისა — ოსმალებისაგან, რომელ უმჯობესი იყო ქართველებისა და სომხებისათვის.

ყველა ფიქრობდა: — უმჯობესია შემოსულიყვნენ გერმანელები, რომელნიც არ არიან ცნობილი დიდ ლიბერალებათ, მაგრამ მაინც რა შედარებაა? — გერმანელები ცივილიზებული ხალხია — ოსმალები ბრბაროსები არიან, რომელთა დამკვიდრებაც ჩვენს გერიაგორიაზე, ჩვენს ხალხის ფიშიკური მოსპობის თანაგოლი იქნებოდა.

სიკვყა “გერმანელი” ამ გრალიკულ მომენტში იქცა, არა მარტო

კულტურის სიმბოლოდ, არამედ ოსმალების მახვილისაგან სნის სიმბოლოდ.

ხლებოდა ის, რამედაც იგვეიან: წყალწალებული ხაესს გკილებოდაო, როგორც იყო ქართულებმა და სომხებმა ამ მიზანს მაიღწიეს.

ასე და ამგვარად საქართველოში გაჩნდნენ გერმანელები. ქუთაისში მათ ყაზარმა ჩვენს გიმნაზიის ეზოში მოაწყვეს.

ჩვენი გიმნაზიის ეზოში მოწყობილ გერმანულ ყაზარმებიდან იმდენად არ გამოდიოდა ყაზარმის სუნი, ვიდრე ეს თვითონ შიგნით, ჩვენს გიმნაზიაში იყო დაყენებული.

მოსაღესე მოსწაფელები, რომელნიც იბრძოდნენ არა იმდენად გარეშე მტრების საწინააღმდეგოდ, არმედ უფრო მეტად საქართველოს შიგნით სხვადასხვა აჯანყებების ჩასაქრობად — ოქერაციების დასრულების შემდეგ უბრუნდებოდნენ სკოლას — მათ ამაყად ეჭირათ თავი და ყაზარმულ ცხოვრებაში შექმნილ ჩვევებს სწრგავლენის სკოლაში “ყაზარმის სული დგას, ყაზარმის” — სწრვიულობდა იოსები; მაგრამ ამ მშვენიერ ქართველ პედეგოგს და პაგრიოტს, თავის მოწაფეებმა ყაზარმებიდან, “ყაზარმის სუნთან” ერთად პარგახტის გოფის მაგარებული მკებნარებიც მოუღვენეს, მაგრამ ამაზე ცოტა ქვეშით.

უნაიდან აჯანყებების საკითხს შეეცხეთ, მე მინდა შეეცხო ერთ-ერთ ამ აჯანყებას, რომელსაც მე ჩემი ახალგაზღვლი შეცნობის შესაძლებლობით უფრო ახლო ვიყენობდი. ეს იყო 1918 წლის აჯანყება ლეჩუმში.

1918 წელს არღადეების დროს მე და ჩემი ბიძაშვილი გავემგზავრეთ სვანეთში. ქუთაისში ლეჩუმის აჯანყების შესახებ არავინ იყოღა რამე და ქუთაისიდან რაჭა-ლეჩუმისაკენ მიმავალი გრანსპორტი/ლინეიკები, ურმები, ჩაღანდრები/ჩვეულებრივი წესით გავემგზავრენ. ერთ-ერთ ლინეიკაზე ვისხედით მე და ჩემი ბიძაშვილიც. როგორც კი მაიღწია ლინეიკამ ლიერიშის ღელეს/დაახლოებით 40-45 კილომეტრი ქუთაისიდან/, იქ ხიღი აყრიღი დაგვიხეღა. მაშინებით შეიარაღებული გლეხები დარაჯობდნენ მიმოსვლას და ამოწმებდნენ მგზავრებს.

თორმე ლეჩუმში აჯანყება დაწყებულია მენშვეიკური ხელისუფლების საწინააღმდეგოდ. ეს იმდენად ახალი ამბავი იყო ყველასათვის, რომ ამის შესახებ დღით ქუთაისში, არავინ არაფერი იყოღა. ლიერიშის მემოთ-ორპირში — ლაჯანურის ხეობაში, მიუმწყედვეღით მენშვეიკი გვარღიელები და ლიერიშიც გზა ამის გამო იყო გადაღობიღი, ხანს მოგვიხეღა შეჩერება და ჩვენი აქ ყოფნის დროსავე მაიღწიეს ლიერიშის ღელეს, იარაღაყრიღმა გვარღიელებმა, რომელთაც იარაღის აყრის შემდეგ თავისუფლად უმეღებდნენ ქუთაისისაკენ.

ხიდის აყრის გამო ორბელში მიმავალი ლინეი კის შემდგომი წინსვლა შეუძლებელი იყო და ამიგომ, შემოწმების შემდეგ, ჩვენ გვატარებს საცალღებო გზაზე და გაგვიშვებს ლეჩხუმ-სვანეთის მიმართულებით. მე და ჩემი ბიძაშვილი ლეონის ლულის აკოლებით — ლეხეირზე გადავვლით ცაგერისაკენ და იქიდან ლენგეში.

გზაში ყველგან აჯანყებაში მონაწილე შეიარაღებული გლეხები გვხვებოდნენ. ცაგერში, რომელიც როგორც მეფის მთავრობის დროს, ისე, მუნშევიკების დროსაც ლეჩხუმ-სვანეთის სამამრო ცენტრად ითვლებოდა, ამჟამად ბოლშევიკური სამამრო ხელისუფლება დაგვიხვდა.

აქედით ლენგეშიც, აქაც პირობები შეცვლილი იყო. ლენგეხის თემის ალგილობრივმა ხელისუფლებამაც უხმოდ გამოაცხადა მორჩილება ცაგერის ახალ ხელისუფლებისადმი. ბოლშევიკებმა გადაკეცეს ქუთაისში მიმოსვლის გზა რიონის ხეობაში, სვამლის ძარში და ცხენისწყლის ხეობით კი ბომბუის ხიდის მიდამოებში.

მთელი ზაფხულის განმავლობაში გაგრძელდა ასეთი მდგომარეობა ლეჩხუმის მამრიაში და მუნშევიკებმა ვერ მოახერხეს იქ შესვლა. ჩემი ბიძაშვილი ირაკლი ნიკოლოზის ძე ქუჩასბედიანი, ადრევე იყო ჩაბმული არალეგალურ კომუნისტურ მუშაობაში, ქ. ქუთაისში, სვანსკულენს საიმონ გულბანის შემეფობით და ლეჩხუმში ამ ახალ ამბის დახვედრამ ის აღფრთოვანებაში მოიყვანა. მან შეაღწინა მოხალისეები ლენგეხის თემის სხვადასხვა სოფლებების მცხოვრებლებიდან და ამ რამშითი პერიოდულად ლეულოდა მონაწილეობას სვამლის შესავლის დაცვაში.

ლეჩხუმის აჯანყების პრაქტიკული ხელმძღვანელი იყო ალექსანდრე ქაჯაია, ხოლო საერთო ხელმძღვანელი, როგორც ლეჩხუმის, ისე სამეგრელოს აჯანყების — სამა გეგეკორა, რომელმაც ზაფხულის დასასრულს მოახერხე ორივე ამ კუთხის აჯანყების ხელმძღვანელი ბქგვი, ოსეთის სამხედრო გზით გადავყვანა ჩრდილო კავკასიაში. მუნშევიკებმა დაიკავეს აჯანყებული სოფლები და იქ დარჩენილი აჯანყებაში მონაწილენი საგეკად დასაჯეს.

ლეჩხუმსა და შემოსვანეთის საზღვარზე — სამეგრელოში მომხდარი აჯანყებების შედეგად, მემო სვანეთი იმოდირებული აღმოჩნდა საქართველოს ქალაქებიდან. ყოფილი თავისუფალი სვანეთის მცხოვრებლებმა გაიხსენეს ძველი საუკუნეები და ადამიანობივი სამართლის კანონებით წარმართეს ცხოვრება. მემო სვანები შეეცადნენ ამ წესრიგში ჩაებათ ქვემო სვანებიც. ქვემო სვანეთის ერთი ნაწილი, რომელიც უშუალოდ ესაზღვრებოდა ლეჩხუმს, სახელდობრ ლენგეხი — მონაწილეობას ლეულოდა ლეჩხუმის აჯანყებაში. მემო სვანეთის მოსაზღვრე თემები კი მერყეონდნენ. აი, სწორედ ერთ-ერთ ამ

მერყევებთან გადმოსულან ზემო სვანეთის წარმომადგენლები/ და მოსახლეობას აფიცებდნენ ურთიერთ ერთგულებას.

ჩოლურის თემის მთელი მთა, გყუ-ველი რევოლუციამდე კუთვნილათ თავად გარდაფხაძეებს, რომელნიც ამ თემის ერთ-ერთ სოფელში ლეუშერში ცხოვრობდნენ. ყრილობას, რომელიც ზემო სვანეთიდან მოგზავნილმა წარმომადგენლებმა მოიწვიეს გლეხებთან ერთად დაესწრნენ თავადებიც.

ვინაიდან აქ ურთიერთ ერთგულება უნდა შეეფიცათ მოსახლეობის ყველა ფენის წარმომადგენლებს ჩოლურმა გლეხებმა წინადადება შემოიტანეს, რომ სანამ ეს ურთიერთ შემოფიცვა ჩატარდებოდა გარდაფხაძეებმა შემოგვფიცონ, რომ რევოლუციის დამარცხების შემთხვევაში, ისინი არ განაცხადებენ პრეტენზიას ჩოლურის მთა-გყუ-ველზე. 1905 წლის რევოლუციის მაგალითი და აგრეთვე ამჟამადვე სამოქალაქო ომი რუსეთში და საქართველოში, მათ/გლეხებს/ ამინებდათ და გარდაფხაძეების დაფიცების შედეგად სურდათ გარანტირებული გაეხადათ თავი მთა-გყუ-ველის შენარჩუნებაში — მონარქიის რესტავრაციის შემთხვევაში.

ასეთ ფიცს გარდაფხაძეების შწრივ, რასაკვირველია, არავითარი ღირებულება არ ჰქონდა, რადგან ამ ფიცს რევოლუციის დამარცხების შემთხვევაში, უყოყმანოდ დაარღვევდნენ, მაგრამ გლეხები მორალურად ამ ცოტაზეც კმაყოფილებოდნენ.

გარდაფხაძეებს ეს არავითარი ღირებულების მქონე ფიცაც უარუცხვიათ; კანონი, კანონია, " განუცხადებია ერთ-ერთ მადგასს, — რევოლუციამ თუ გაიმარჯვა ყველაფერი თქვენია, თუ დამართმა ქნა და ჩვენი დრო დაბრუნდა, რას გვერჩით, ჩვენ მიწა-წყალს ვერ გავასანუქრებთო. ამგვარად არ შეუღა, არამც თუ ჩოლურულ გლეხების და გარდაფხაძეების ურთიერთ შეფიცვა, არამედ — ჩაიშალა სვანეთის ყველა თემების წარმომადგენელია შეფიცვავე — ერთგულების შესახებ ამის გამო ყრილობა ჩაიშალა.

რამოღწივმე ჩოლურული შეიარაღებული ახალგაზრდა შეიღ კაცის შემადგენლობით, მოულაპარაკა ერთმანეთს, დაწინაურდნენ ისინი იმ გზის მიმართულებით, საითკენაც გარდაფხაძეები უნდა წასულიყვნენ — ლეუშერში, ჩაუსაფრდნენ მათ გყუ-ველში და კრებიდან მიმავალი ყველა გარდაფხაძე მამაკაცი დახოცეს. დანარჩენი სრულწლოვანი გარდაფხაძე მამაკაცები, რომელნიც კრებას არ დასწრებდნენ, მათ სხვაგან მონახეს და იქ დახოცეს.

დახოცვას გადაურჩნენ მხოლოდ ქალები და ბავშვები, აგრეთვე ის სრულწლოვანი მამაკაცი გარდაფხაძეები, რომელნიც შემთხვევით არ

ყოფილან იმ დღეს ჩოლურში.

დახოცილთა გვამები ექარა გზაზე, არავის არ ჰქონდა უფლება მათი დამარხვის. რამოღწინამე დღე გავიდა ზაფხულის პაპანაქება დღეებში და დახოცილთა დასაფლავებას ვერაფერს ბედავდა. გვამები საშინელ სუნს უშვებდნენ. ჩოლურის ერთ-ერთ სოფელ მაგალოდში გათხოვილი იყო სამიდაჩემი ალათი. ეს მამიდა სწორედ ის იყო, რომელმაც ორსულად ყოფილა ბებიჩემი, როცა ბაბუამ წაართვა ის ლაშქელ ონიანს, ის ჩვენთან დაბადებულა სახლში და მის მამას ძუძუს დამორების შემდეგ წაუგვანია ჩვენგან. ალათი ძალიან მკაფადა ბებიჩემს საღ ამროვნებაში და გამბედაობაში. მას განუზრახავს ყვაე-ყორნების საკორცხად დაგოვებული გარდაუხადების დასაფლავება. უნაიდან ამ საქმეში არც ქმრის და არც მეილების გარევა არ შეიძლებოდა, — თვითონ დაუდღია ხარები, შეუბამს მარხილი, დიდი წვალებითა და გაჭირვებით აუთორეცია მარხილზე დახოცილები, წაუღია ეს გვამები ეკლესიის გაღაფანში და იქ მის მიერვე ამოთხრილ საფლავებში დასაფლავებია.

ჩოლურებს მისი მკაცრი დაცვა განუზრახავთ. უნდა გაქვადათ განზე და ისე შემოველებინათ თემის ყველა სოფელში; ერთ-ერთმა წვერმა გააფრთხილა, ამ ბარბაროსულ წამომწყების შესვეურები, რომ ალათის ხათვაგები პეკავს ლენტეხში / ჩვენს ოჯახს გულისხმობდნენ / და ასეთი მოქმელება ჩვენ დაუჯელად არ შეგვრნებოდა. ამით დაბნებუს თავი ალათს. ეკონომიური პირობები თანდათან უარესდებოდა, არ ემაროდა პროდუქტები, თეთრეული, საპონი, არ იყო საკმარისი გრანსპორტი მიმოსვლისათვის. პარტახტიულ გიფს ყოველდღიურად უამრავი სიცოცხლე მიჰქონდა.

ოსებები, რომელიც მუდამ განიზრჩეოდა მოსწავლეთა კოლექტივში ძელო-მახლო გრიალით, ვიდაციხისგან გადაეღო ავადმჯიფი მკენარია, ავად გახდა პარტახტის გიფით და ვერაფერმა ვერ უშველა.

იგი გარდაიცვალა და მიუხედავად სხვა უამრავი უბედურებისა, “ ომები, შიმშილი, პარტახტის გიფი, “საპანკა” და ათასი სხვა “ ქართველმა საზოგადოებამ მისი დაკარგვა უდიდეს დანაკლისად ჩათვალა, მის დაკრძალვას უამრავი ხალხი ესწრებოდა. დასაფლავეს იგი ქუთაისის კათოლიკურ ეკლესიის / ე.წ. ფრანგების ეკლესიის / ეზოში / როგორც ენობილია, ოცხელები ქართველი კათოლიკეები იყვნენ / . მის საფლავთან საუცხოო საცვევა წარმოითქვა — ოცხელის ხელისმეწყობით აღმრდილმა და იმ დროს ქუთაისის გიმნაზიის მასწავლებელმა — აკაკი ფალავამ.

ასე გრაგიკულად დასრულდა ამ იშვიათი ადამიანის სიცოცხლე. აღამიანისა, რომელიც შუა ხანაჲ არ იყო გადაცილებული.

1918 წლის ზაფხულის დამლეკამდის უმრავლესობა დარწმუნებული

იყო, რომ გერმანია ომს მოიგებდა. რევოლუცია გერმანიას მოულოდნელად დააგყდა თავს. გერმანელი ნაციონალისტები და განსაკუთრებით, ჰიტლერელები გერმანიის დამარცხების მიშემად შემდეგში თვლიდნენ გერმანიის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, რომელმაც თითქოს იმპერიას მუხანათურად ჩასყა ლახვარი მურგში, სწორედ მაშინ, როდესაც ომის ბედი გერმანიის სასარგებლოდ შებრუნდა.

1918 წლის შემოღობაზე სწრაფად გავრცელდა ცნობა გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ მეორის გალაღვომისა, გერმანიის რესპუბლიკის დაარსების და გერმანიის მიერ მოკავშირეებისაგან ნაკარნახევი დროებითი ბავის პირობების მიღების შესახებ.

ამ პირობებით გერმანელები გოვებენ რეინის მარცხენა ნაპირს, ფრანგები იკავებენ ელზას — კობლენცს და მაინცს.

დასრულდა პოპეჩოლლერნების ისტორია პრუსია — გერმანიაში და კამბურგებისა და აესტრო-უნტროში.

გერმანელები გოვებენ საქართველოს, სადაც მათ აღვიღს, დასავლეთის მოკავშირეები დაიკავებენ ყოველ შემთხვევაში ოსმალეთის სამომროების საკითხი მოხსნილია.

დაშნაკები ჯერ კიდევ აღრიდნენ ავრელებდნენ ხმებს, თითქოს ქართველებს, რაღაც საიღუბლო კავშირი ქქონოლეთ ოსმალეთთან და დალაგობდნენ მოკავშირეებს, შემდეგში სომხების საშლურებს გარეთ, რუსულ-ფრანგულ-ინგლისურ ენაზე გამოშეებულ ე.წ. "წითელ წიგნში" — ისინი ამტკიცებდნენ "სომხები იზაგრებიან იმის გამო, რომ თითონ ამალულებელ ერთგულებას იჩენდნენ თავიანთი დიდი მოკავშირეების რუსეთის, საფრანგეთის, ინგლისის, იტალიის, ამერიკის, იაპონიის, საბურძნეთის, სერბიის და ბელგიის" მიმართ. "ამ დიდი თავისი მოკავშირეებისათვის, მიდიოდა თავის გოლგოთაზე ეს პატარა ხალხი "პატარა მოკავშირე", რომელიც ერთგული დარჩა მაშინაც კი, როდესაც დიდი რუსეთი დაისაჯა" / "კრახნაია კნიგა" გვ 6 /.

"ჩვენი მეგობრები — რუსები, ინგლისელები, ფრანგები გვეუბნებოდნენ — ეცალეთ თათრებთან და ქართველებთან შეთანხმებებს, უკიდურეს შემთხვევაში ქართველებთან მაინც. მაგრამ ეს აღემატებოდა ჩვენი ხალხის შესაძლებლობას, უნაიდან ამ ორი ხალხის ინტერესებს პყოფს უფსკრული და ამ უფსკრულს ეწოდებოდა ორიენტიკაცია. რომ შევეცვალათ სომხებს თავიანთი ორიენტიკაცია, სწრაფად შეიძენდნენ ამიერკავკასიაში მეგობრებს, მაგრამ მაშინ მოკავშირეებს ეყოლებოდა მურგში შოლოდ მტრები" / იქვე გვ. 35 /.

ამგვარად ამიერკავკასიაში მცხოვრებ ხალხებიდან, შოლოდ ჩვენ

დავრჩით მოკავშირეების ერთგული, "ქართველებმა და თათრებმა იგულსხმება ამერბაიჯანელები — ავგორი / შეკრეს კავშირი და ერთმანეთს უჭერენ მხარს, მათ უღალატეს რუსეთს და მათ მოკავშირეებს".

ამიგომ დასცხეთ ამ ორ ხალხს და დაგვიფასეთ ჩვენ ერთგულება. აი, დაშნაკების მიზანი.

დაშნაკებს მხოლოდ ერთი რამ ავიწყლებოდათ, სახელდობრ ის, რომ ისინი არანაკლები მგრები იყვნენ სომეხი ხალხისა, ვიდრე მენშევიკები ქართველების, ან მუსაფაგები — ამერბაიჯანელებისათვის.

ვერუ კი მოასწრეს გადმოსხდომა ბათუმში — გერმანია-ოსმალეთზე გამარჯვების პირველმა მახარობლებმა " ინგლისელებმა და ფრანგებმა, რომ დაიწყო ომი სომეხ-ქართველთა შორის.

ისევ მობილიმაცია და მოხალისე მოსწავლეები; ქუთაისში განუწყვეტელი მოპყვდათ თბილისიდან დაპატიმრებული სომეხები.

სახელმწიფოებს ეს ომი არ გაგრძელებულა დიდხანს, ინგლისისა და საფრანგეთის მისიების მეშვეობით შეწყვეტელ იქნა სამშაათაშორისო ომი. სომეხთა და საქართველოს შორის ბორჩალოს მამრამი დაწესებული იქნა ნეიტრალური ზონა, რაც იმას გულისხმობდა, რომ მოკავშირეებმა ეს ორი ხალხი არა სცნეს სრულწლოვანებად, სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობისათვის.

ამგვარად ამ სამხედრო კონფლიქტმა ორივე ხალხს — ქართველებსა და სომეხებს მაგვრიალური ზიანის გარდა მიაყენა უამრავი ვნება ზორალურ და პოლიტიკურ სფეროში.

1919 წლის თებერვალში, სვანეთში, ჩვენთან სახლში "ისპანკით" გარდაიცვალა მამაჩემი ეს ამბავი ჩემთვის და ჩემი ბიძაშვილისათვის ქუთაისში არავის შეუცვლობინებია.

ჩვენ გვესმოდა, რომ სვანეთში უამრავი ხალხი იხოცებოდა "ისპანკისაგან". "ისპანკა" ეპიდემიური გრიპია, რომელიც მსოფლიოს ბოლო პირველი მსოფლიო ომის მომდევნო პერიოდში. იგი პირველად ესპანეთიდან გავრცელდა და ამის გამო დაერქვა ეს სახელი. ამ ეპიდემიურმა გრიპმა ოცი მილიონი ადამიანი იმსხვერაპლა. ეპიდემიური გრიპი განსხვავდება ჩვეულებრივი ინფლუენციური გრიპისაგან. გვექონდა ცნობა ბევრი ნაცნობისა და ახლო ნათესაეის გარდაცვალების შესახებ, ბერეთვე შევიცვვეთ ჩვენი საკუთარი მამიდის გარდაცვალების ამბავი. / ეს მამაჩემის უმცროსი და გათხოვილი იყო ჩვენსავე სოფელში /, მაგრამ მამაჩემის გარდაცვალების შესახებ ჩვენ სვანეთიდან არავინ არაფერს გვაგვობინებდა. არ გვაგვობინებდნენ იმის შესახებ, არამე თუ ჩვენები, სახლიდან, არამედ ბევრი სხვაე, რომელთაც ჩვენ ვხვდებოდით და,

რომელნიც ინფორმირებული იყვნენ ამის შესახებ — ჩვენ არაფერს არაფერს გვეუბნებოდა.

მაშინ, მენშევიკების დროს შემონარჩუნებული იყო მოსწავლეთა საარღვევოდ დათხოვნის მუდმივი რუსეთის დროინდელი წესები. ეს წესები იმაში გამოიხატებოდა, რომ გარდა სამაფხულო დათხოვნებისა — “მოსწავლეებს ორ-ორი კვირით არღვევებზე უშვებდნენ სამობილო” და “სააღდგომოდ”. მოსწავლეთა ასეთი შეხვედრა ახალი წლის დაწყების პერიოდში და გამაფხულის დასაწყისში ყველგან მიღებული არის, მაგრამ ისინი, საერთოდ არ უნდა იყვნენ დაკავშირებული “შობისა” და “აღდგომის” დღესასწაულებთან.

და ასე ამგვარად მე და ჩემი ბიძაშვილი 1919 წლის გამაფხულზე დათხოვილი ვიქნებით “სააღდგომოდ” არღვევებზე. ჩვენ ამ არღვევებისათვის არ აღმოგვაჩნდა სათანადო თანხა, რათა ქუთაისიდან — ორბელიანის / ცაგერის რაიონიდან / “ლინეკით” წავსულიყავით. უფრო სწორად რომ ვთქვათ “ლინეკის” ფულად გვეყოფოდა ის სახსრები, რაც გაგვანდდა, მაგრამ საჭმელი ფული არ გვრჩებოდა და ამის გარდა ორბელიანის ლენგეხამდის ხომ მაინც ფხვით უნდა გვევლო და მარჯო ეს 30 ვერსს შეადგენდა.

ამის გამო გადავწყვიტეთ ფხვით გავდგომოდით გზას და აბგებ გადაკიდებული მხრებზე ნაშუალამებს გავვლით ქუთაისიდან, სამაგიეროდ ფულით, რომელიც ჩვენ გვექონდა სამგზავროდ ვლებულობდით სათანადო “საწვავს” / პურთან ერთად ლეინოსაც / და თამამად მივემართებოდით საკუთარი ორი ფხვით ჯერ ოსეთის სამხედრო გზით და შემდეგ რიონის ხეობიდან — ცხენისწყლისაკენ გადასასვლელი უღელგეხილით და ბოლოს ცაგერიდან ლენგეხამდის. ეს გზა დაახლოებით 80 კილომეტრია, რადგან ლეინოსის უღელგეხილზე გადასვლით შევამოკლეთ გზა. ჩვენ დაუფარეთ ისე, რომ არსად არ დავვიძინა. ეს იქნებოდა დაახლოებით მარჯის თვე და ნაშუალამებს ქუთაისიდან გამოსულებმა, ჩვენს სოფელს გულიდას მივადწიეთ ნაფხამშევს / დაახლოებით დამე 11-12 საათზე /.

სანამ ჩვენს სოფელს მივადწივედით, სოფელ მელურიდან ბუჩქნარაინი გყით იყო გადასასვლელი ბილიკი, დაახლოებით ნახევარი კილომეტრის მანძილზე, როგორც კი მივადწიეთ ამ ბუჩქნართან გვემა, შუა აღვიღს, მარჯხენა მხრიდან ჩვენს მამართულებით აგყდა სროლა: გვეიების მუშენი ახლოს გვესმოდა ყურებთან.

ჩვენ აღვილობრივ მდებარეობას კარგად ვიცნობდით და სწრაფად დავეშვით ცხენისწყლის მამართულებით მდებარე ფოთლოვანი გყით, სროლა შეწყდა და ცხენისწყლის მადამოუბამდის ჩვენ არ ჩავსულვართ. რამოდენიმე მანძილის ჩასვლის შემდეგ, ამ გყიდან გადავუხვიეთ ჩვენი

სოფლის ყანებისაკენ, რომელნიც სოფლის ქვემოთ მდებარეობდნენ და ამ ყანებზე გავლით ავედით სახლში.

სახლში ჩვენ ჩვეულებრივად შეგვხვდნენ ისე, როგორც ყოველთვის სლებოდა არღადეგებზე ჩამოსულის დროს, გადაეკონეთ ღელები და ბავშვები და ასე; ღელებმა და უფროსმა ბავშვებმა ჩვენ საქციელში შეგვაგვეცეს, რომ მამაჩემის გარდაცვალების შესახებ არაფერი ვიცოდით და ამის გამო იმ დამით, მათ არაფერი გაგვიმხილეს. სახლში შავები ეცნათ, მაგრამ ეს არ გაგვეკვირვებია, რადგან ჩვენ ხომ ვიცოდით, რომ ჩვენი მამიდა გარდაიცვალა და სვანური წესით შავებისათვის ეს სავსებით საკმარისი იყო.

გაუგიათ ჩვენი მოსულა ახლო მემობლებსაც, ისინი შემოვიდნენ ჩვენთან სამბძირის სათქმელად მომზადებულნი, მაგრამ მათ, როგორც შემდეგ გავიგეთ კარებთანვე აფრთხილებდნენ ჩვენება, — "არაფერი არ იციან და ნურაფერს ნუ ეცევიითო. მამაჩემის გარდაცვალებაზე ფიქრიც კი წარმოუდგენელი იყო.

ჩვენ ისედაც გვექონდა სახლში ჩვენებთან და შემოსულ მემობლებთან სასაუბრო მასალა, ჩვენ რომ ქუთაისიდან ფაქტიურად ერთ ღელში ამოვედით ფხით — ეს წარსულში ცხენოხანსაც არ გაუკეთებია; ამის გარდა ვინ იყვნენ ისინი, რომელთაც ჩვენ სროლა აგვიგებეს ამ რამოლენიზე წუთის წინათ — სოფელს, რომ მოვუვახოვდით?! "სროლა სახლშიც მოუსმენიათ და მემობლებსაც. ყველანი გვილოცავდნენ გაღარჩენას.

საქმე შემდეგში ყოფილა: ჩვენ სოფელში გემო სვანეთიდან გადმოსულა ორი ყაჩაღი, რომელნიც დაბნავებულან ერთ-ერთ ჩვენი მემობლის სახლში, — ეს ამბავი შეუგვევიათ მამრის ცენგრში — ცაგერში და იქიდან ამოსულან მილიციონერები მათ შესაპრობად როლესაც დამით დაესხნენ ამ სახლს, — ყაჩაღები და მათი შემზიმნებელი ჩვენი მემობელი გაქცევიათ. მეორე დამით მილიციონერებს ჩვენი სოფლის ყოველ შემოსასვლელში და გასასვლელში ჩასაფრებულან და დაარჯობდნენ მათ; და სწორედ ამ დროს გამოვიდართ ჩვენ ერთ-ერთ გზაზე და რადგან ჩვენ სოფელში ყველას სცილნია ეს ამბავი და ამის გამო ასე დაგვიანებით არავენ გადიოდა და შემოდიოდა სოფელში, — ჩვენც ამიგომ ჩაგვითვალეს საეჭუო პირებით და სროლა აგვიგებეს.

ჩვენ რომ სახლში მივედით, მამაჩემი სულ რაღაც ორი კვირის გარდაცვლილი ყოფილა, ბიძაჩემი, რომელიც უადრესად დამწუხრებული იყო ამის გამო, რომ სულ რაღაც მოკლე ხანში დაკარგა ერთადერთი ძმა და უკანასკნელი და / უფროსი და წინათ გარდაიცვალა /, სახლში ვერ ისვენებდა; ის თავის ძველ მეგობრებთან მიდიოდა და ისინი ცდილობდნენ

გაერთოთ ის რამენაირად.

იმ დამესაყ ჩვენ, რომ მოვედით ის სახლში არ დაგვიხვდა ქვეყნით ყოფილა ლენტეხში ერთ მის შეგობართან.

ღელაჩემსა და ბიულაჩემს დილით მასთან ვიდაყ ბიჭი გაუგზავნია და უცნობებით ჩვენი მოსულა. ამასთან ისიც შეუთვლიათ, რომ ჩვენ არაფერი არ ვიყით მამაჩემის გარდაცვალების შესახებ და "ჩვენ უშინოდ ვერც ვუბედავთ ამის გამხელასო".

ქუთაისიდან ფეხით ამოსვლის შედეგად — ცხადია ჩვენ ძალზე ვიყავით დაღლილი, მაგრამ კიდევ უფრო მეტად დაეცვილი, რომ მოვედით, მაშინ არ ვგრძობდით ამას და მხოლოდ რამოდენიმე საათის შემდეგ, ლოჯინში ისე ვიგრძენით ეს, რომ გვერდზე გადაბრუნებაე არ შეგვიძლო. წელს ქვეშით თითის დასაღები აღვიღოე არ იყო, რომ არ გეტკუნოდა; ეს ტკივილები შემდეგშიც ერთ კვირაზე მეტ ხანს გაგრძელდა.

სანამ დილას გულიდან ლენტეხში ბიჭი ჩავიღოდა და იქ ბიძაჩემს შეაგვობინებდა, მერმე ფეხით გულიდას ამოსულა — ყველაფერ ამას საკმარისი დრო სჭირებოდა და ბიძაჩემს გვიან ამოვიდა სახლში.

ჩვენ მაინც ვიწყეთ და მისი მოსვლაე არ გაგვიგია.

ის წამომდარა შუა ცეცხლის წინ, სვანურ გრძელ სკამზე და მკვახულ დაიკვირა: "რას უცდით ამდენ ხანს, ვერ მოისამრუბთი აღვომას!" — ბიძაჩემს ჩვენ 8-9 თვე არ ვენახეთ და ეს იმის მსგავსი შეხვედრა იყო ჩვენი როგორც ტარას ბუღასი — ოსტაგოთან და ანდრესთან. ბიძაჩემს გაუგია ისიც, თუ სროლას როგორ გადაეურჩით წუხელ სოფელში შემოსვლის დროს. ისიც უხაროდა რასაკვირველია, რომ ამ საშინელ პარტახტიანი გოფისა და "ისპანკის" დროს, ჯანმრთელი დაებრუნდით სახლში; — უადრესად ესახელებოდა გუშინ ჩვენი ქუთაისიდან გულიდანღის ფეხით ამოსვლაე, მაგრამ არაფერს ამას ის არ შეიძნევედა და ყველა ამის შემდეგ — უცბად "რას უცდით ამდენ ხანს, ვერ მოისამრუბთი აღვომასო?" — ჩვენ ეს არ გაგვეკვირეებია, ბიძაჩემის ხასიათი ჩვენ კარგად ვიცოდით — ვიცოდით თუ ამ მოჩვენებით სიმკაცრეში რაოდენ სიყვარული და სიხარული იყო ჩაქსოვილი და რამდენად ბედნიერად გრძობდა ის თავს, ძმისა და დის და კარგვის შემდეგ, რომ ცხრა თვის უნახავი ვაჟი და ძმის შვილი დაინახა, მერმე როგორი? — ჯერ კიდევ ამასწინანდელი ბავშვები — ესლა კევე მეცხრამეგე წელში გადასული მაღალი ვაგაკეები, რომელნიე ქუთაისიდანეც კი ამოვიდნენ ფეხით ერთ დღეში. — არა მარტო ბიძაჩემი არ დარჩენილა, მას შემოესწრნენ მთარში ამომღვომლები.

ჩვენ, რამდენადაე საშუალებას გვაძლევდა სხეულის დაეცვილობა — დარჩებრებით დავიწყეთ ჩაქმა. ხელი ჩამოვართვიით ბიძაჩემს, სახებრ

წყალი მივისხით და სვანურ გრძელ სკამზე რომელზედაც ბიძაჩემი ფეხზე წამოიჯექით. ეს იყო და ბიძაჩემმა მუხლებზე ილაყ დაკრძობით — ორივე ხელი მიიფარა სახებზე და დაიწყო ქვითინა.

ბიძაჩემი არ ამბობდა, მხოლოდ გიროდა, მაგრამ ლედაჩემმა და ბიკოლაჩემმა სხამაღლა დაიწყეს მოთქმა და შემოგვგვიროდნენ ჩვენ და შემოგვცხობდნენ, რომ მამაჩემი გარდაიცვალა და ის უკვე აღარ არის.

მე არ მინდა რომ აღეწერო, თუ რა მოხდა ამ დროს ჩემში. ამის აღწერაც შეუძლებელია. მე ხომ საშინლად გავეყვიროდი, მაგრამ არამე თუ მამის, არამედ ამ დღიდან დღი ხნის განმავლობაში არ მეჯერა, რომ თუ ეს მართლა მოხდა. როგორ! მამაჩემი ჯანსაღი, ჯერ კიდევ შუა ხნის კაცი, ასე უკვბ, როგორ უნდა დაეპოლიყო. მე ხშირად გამომეითიმებოდა ხოლმე საღი აბრი და თითქოს მოველოდი მამაჩემის დაბრუნებას.

46 წელი გავიდა ამის შემდეგ და მამაჩემი მე ისევ ისეთი მიღვას თვალწინ, როგორც 1918 წლის 1 იანვარს, როდესაც მე ის უკანასკნელად უნახე. დღის ის აღრე ალვა ჩვენს გასაიცილებლად სუსხიანი მამთარი იყო, წინათ ჩვეულებრივ ის ხუმრობაში გვაიცილებდა. ამ უკანასკნელად კი ძალიან მოწყვნილი გვემშვიდობებოდა. მე კიდევაც გამიკვირდა ეს მისი ბოლუშულობა; თურმე უკანასკნელად გვემშვიდობებოდა.

ჩვენი მემობლები, ფრთხილად უვლებდნენ თურმე ყველაფერს ყურს, თუ როდის ამოვიღოდა ბიძაჩემი, როდესაც ჩვენითვის უნდა გაემხილათ მამაჩემის ამავე და როგორც კი გაიგეს ჩვენი სახლიდან მოთქმა — ყველანი შემოიყვიდნენ და თვითონაც მორთეს გიროდა.

ასე გაგრძელდა ეს მანამდღის, სანამ ბიძაჩემმა მე არ მომხარია, რომ კარგად ჩამეყვა ფეხზე და გაგვილოლი მას "ამარეში" / ასე ვუწოდებდით ყანებს ცხენისწყლის ნაპირს, სადაც ჩვენ პატარა სახლი და სადგომები გველა. მამაჩემს უკვარდა აქ ყოფნა და უკანასკნელადაც აქ გამზდარა ავად, საიდანაც მძიმე ავადმყოფი, ხარ-მარხილით წამოუყვანიათ გულიდამი / სახლში.

ამის შემდეგ მემობლები დაიძაღნენ, ჩვენმა ქალებმა თაღი დაანებეს მოთქმას. მე და ბიძაჩემი გავემგზავრეთ ამარეში.

ბიძაჩემმა იცოდა, რომ მე და ჩემი ბიძაშვილი კარგი მოსწაულებები ვიყავით და რომ გიმნაზიის ღირექია და მასწაულებლობა აფასებდნენ ჩვენს ამ ბუჯითობას; ისიც იცოდა, რომ ნააღგომვეს ჩვეულებრივ მხოლოდ თვენახევარი გრძელდება სწავლა და მისული არ ვიყავით ამარეში, რომ შემეკითხა: "უხლა, რომ თქვენ ნააღგომვეს, რადაც თვენახევრის გულისთვის, არ დაბრუნლეთ გიმნაზიაში რას გიბაზენ? — ხომ არ დაგგოვევენ კლასში, მამის როცა მიუღი წლის განმავლობაში კარგი ნიშნები გაქვითო.

მე უკასრუებ, რომ არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება, რომ დაგვტოვონ. ჩვენ წინათაც გვექონია სკოლაში თავის დროზე გამოუცხადებლობის შემთხვევები და ამისათვის ჩვენთვის არავის არავითარი შენიშვნა არ მიუცია, ვინაიდან სვანეთიდან ქუთაისში მიმოსვლა არ იყო ისე ადვილი, რომ მუსკად დაგვეცვა გამოცხადების გრაფიკა; ამის გარდა სკოლაში იცოდნენ, რომ ამ დაგვიანებით ჩვენს სწავლას არავითარ შიანს არ მივაყენებდით, მითუმეტეს — ეუთხარი მე ბიძას, ეხლა ასეთი მოგივი გვაქვს, — მამჩემი გარდაიცვალა და სახლში არავინ არა გვყავს; არა, ბიძაჩემო! თვენახევრისთვის ვერ დაგვტოვებენ მთორე წლით წინა კლასში.

ბიძაჩემს ძალიან გაეხარა ეს ამბავი. მან იცოდა, რომ შაფხულობით, როდესაც არდადეგებზე მოვიდოდით, ჩვენ ყოველთვის ვუბნარებოდით მამაჩემს მუშაობაში და სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებში ჩვენ გვარიანად ვერკვეოდით.

როდესაც აშარუდან დავბრუნდით საღამოს ორკლასიან ვაქსობე ბიძაჩემის განმრახვეა და მანაც დაადასტურა, რომ ნააღვგომვეს გამოუცხადებლობით ჩვენი დატოვება წინა კლასში გამორიცხული იყო.

ჩვენ წინათ ნათქვამი გვაქვს, რომ ბიძაჩემი გყის წარმოებაში მუშაობდა და როგორც თვითნასწავლი ამ დარგში თვალსაჩინო სპეციალისტად ითვლებოდა. იქ მას ჯერ კიდევ ცოლის მოყვანამდე დაუწყია მუშაობა, ფიზიკურ მუშად და ამის შემდეგ მუდამ იქ დარჩა, სახლში სოფლის მეურნეობაში არ უმუშაია.

ეხლაც ცხადია, ის ვერ დარჩებოდა და ამგვარად მეურნეობის ხელმძღვანელობა მთლიანა მუ და ჩემს ბიძაშვილს გვეკისრებოდა.

“ისპანკით” დაავადებული კიდევ არსებობდნენ ჩვენს სოფელში, ჩვენთანაც სახლში მოუხდათ ეს ავადმყოფობა და ახლად მოხდილები ძლიეს დაფოფხავდნენ. ვინაიდან ძირითადი საგამაფხულო სამუშაოები ჩვენ უნდა ჩაგვეტარებინა აშარუში, ამისათვის და “ისპანკის” თავის არიდების მიზნითაც, მე და ჩემი ბიძაშვილის ხარებით და მთელი სასოფლო-სამეურნეო იარაღით გადავსახლდით იქ /აშარუ-გულიდიდან სამს კილომეტრით არის დაშორებული / და დაეიწყეთ ცხოვრება ჩვენს იქაურ ქობში.

ემუშაობდით ღლიდან საღამომდის ჩვენ თვითონ ვიშნალებდით საჭმელ-სასმელს, ყოველ საღამოობით მუშობის შემდეგ უბანაობდით მდინარეში და ასე და ამგვარად ჩავაგარეთ ევენახების მოსხველა, — ხალასინების ჩაყრა, ღობეების შეკეთება და ხვნა-თესვა, რომელიც ჩვენ ყანების ამ უბანს შეეხებოდა.

შემდეგ გულიდამი გადავიწყვედით. უკვე “ისპანკობა” ჩახშობდა

ყოფილ და ამ დარგში არავითარი სამიშროება არ არსებობდა. აქვე გულიდაშიყ, მოვრჩით ხენა-თესვას. მემობლები გაკვირვებით შემოსცქროდნენ ჩვენს მუშაობას. ბევრი ფიქრობდა მამაჩემის სიკვდილის შემდეგ ჩვენს ოჯახში სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებიც ჩაკლებოდა, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. ის გარეშობდა, რომ მემობლები ასე ფიქრობდნენ ჩვენ უფრო გვიმატებდა ენერჯიას და გვაქეზებდა მუშაობისათვის.

ასე გაებაგარეთ მთელი მაგხული. ხენა-თესვას მოპყვა სიმინდის მარგელა, პურულის მკა, თივების დამზადება მთაში, ვერავინ ვერ გვასწრებდა ყანაში, ან მთაში სამუშაოდ გასვლას. საბოლოო ანგარიშით ჩვენ იმ წელს უფრო მეტი მოსავალი მოვიყვანეთ ვიდრე წინა წლებში.

არამც თუ მემობლები, არამედ მახლობელ სოფელში მცხოვრებნიც გაკვირვებული იყვნენ ჩვენი. საქმე მარტო დაუღალავე მუშაობაში კი არ იყო, არამედ მთავარი იყო ის, რომ ყოველგვარ სასოფლო-სამეურნეო მუშაობაში შესაფერისი მცოდნეობა გამოვიჩინეთ. ეს სამუშაოები მრავალფეროვანი იყო: ხენა, თესვა, / პურს სხვაგვარი თესვა უნდა, ფეგვს, შურაის, სიმინდს, ქერს, ქებებს სხვადასხვაგვარი /, თონხა, მარგელა, მკა, გალუწვა, თიბვა, ვენახისა და სკის მოვლა და მრავალი სხვა.

არც ერთ საქმეში არ ჩამოვრჩით მემობლებს. იცყვიან ხოლმე "მემობელი მემობლის მგერიად" და ბევრს კიდევაც ეშურებოდა ჩვენი ეს საბეჯითე, განსაკუთრებით იმათ, ვისც მამაჩემის სიკვდილით ჩვენი ოჯახის დაღუპვაზე ოცნებობდა.

სექტემბერშიც მოადწია და ჩვენ ეხლა მაინც უნდა გამოიყენებულყოფით გომნაზიაში. აგვისტოს ბოლო რიცხვებში ჩვენ გავემგზავრეთ სვანეთიდან და პირველ სექტემბერს ქუთაისში ვიყავით.

მამაჩემის სიკვდილის შემდეგ სვანეთში ახალ ჩასულზე არ შეგვხვედრიან ჩვენ დამხლურები ისე სასამძიმოდ განწყობილა, როგორც ჩვენ გომნაზიაში დაგვხვდნენ მასწავლებლები და ამხანაგები.

ოსებ ოცხელის გარდაცვლის შემდეგ, ნაალღომვეს, როცა ჩვენ სვანეთში ვიყავით გომნაზიის დირექტორად სილოვან ხუნდაძე დაუმტკიცებიათ, როგორც ვიყით ის ჩვენ გომნაზიის დაუბრუნდა მხოლოდ რეკოლეუციის შემდეგ, ამიგომ მუ და ჩემს ბიძაშვილს არ გვიცნობდა. ესეც რომ არ ყოფილიყო, ის ისე იყო თავდადებული დისციპლინისათვის, რომ სოგისოდენ გადახვევას არ დაუშვებდა წესლებისგან.

წლის დასასრულს პედაგოგიურ საბჭოზე ყველა მასწავლებელს ეთხოვია, რომ საპატიოდ ჩავთვაღათ ჩვენი ნაალღომვეს გამოიყენებლობა და გადაეცემათ შემდეგ კლასში, როგორც სანიშნო მოწაფეები, მაგრამ სილოვანს, ყურთანაც არ მიუკარებია მათი

წინადადება და ჩვენ დაუგოვეთივართ მეექვსე კლასში 7 გიმნაზიის მეექვსე კლასი ახლანდელ მუათე კლასს უდრია /.

მასწავლებლები დარცხვნილი შემოგვეკრებდნენ, რომ არაფერი არ გაუვიდათ და ვერ დაგვიცვენს სილოვანთან. ასევე დარცხვნილი გვხვდებოდნენ ჩვენი ამხანაგებიც, რომელთაც კარგად იცოდნენ, რომ ნაადღგომვეს თვენახვევრით სკოლაში გამოუცხადებლობა ჩვენ ვერ დაგვაბრკოლებდა იმაში, რომ ისევე მოწინავე მოსწავლეები ვყოფილიყავით; სირცხვილი არ არის — თქვენ მეექვსეში დარჩეთ და ჩვენ მეშვიდეში ვსწავლობდეთი — ამბობდნენ ისინი.

ეს ამბავი ჩემთვისა და ჩემს ბიძაშვილისათვის ისეთი ლახვარი იყო, რომ ჩვენ უკვე არავისთან არავითარი შესაკითხავი არ დაგვერჩნოდა. მიუხედავად ბიძაჩემის დიდი ხათრისა და შიშისაც კი, ჩვენ არც იმას ვეკითხებოდით რამეს და არც ვაყენებთ მას, რაიმე ამის შესახებ.

მეექვსე კლასში ჩვენი დარჩენა შეუძლებელი იყო. ამგვარად ამ ჩვენითვის საყვარულ გიმნაზიას საბოლოოდ უნდა გამოემშვიდებულეყავით.

ჩვენ ეს გიმნაზიაში ოფიციალურად გავუცხადეთ ყველას; პედაგოგები ისევე შეეცადნენ სილოვანთან მოლაპარაკებას უთხრეს მას, რომ ჩვენ ამ გიმნაზიაში ვსწავლობთ პირველი კლასიდან, მუდამ საუკეთესო მოსწავლეები ვიყავით და ამასთანავე სეანები / სეან მოსწავლეებს მაშინ ქუთაისში იშვიათად დინახავდა ვინმე, ისიც საქალაქო ან სასულიერო სასწავლებელმა, გიმნაზიებში კი მთელს ქუთაისში ერთი სეანიც კი არ იყო /; სილოვანთან არვის არაფერი გაუვიდა.

სამუდამოდ დავანებებთ სწავლას თავს და მეექვსე კლასში არ დავვლებით, მეორე წელიწადს — დავინებით გავიძახოდით ჩვენ.

თქვენ წარმოიდგინეთ, მიუხედავად იმისა, რომ ყველას ძალზე ეხნელებოდა ჩვენი მოშორება, — ერთი მასწავლებელიც არ გამღრჩილა ისეთი, რომელსაც რჩევა მოეცა დავრჩენილიყავით მეექვსე კლასში, იმდენად უსამართლოდ თელიდნენ ჩვენს მიმართ ასეთ მოქმელებას.

თვალებში ერემღმორეული ხეყენა-კონით გამოიყვინხოვეთ ჩვენს ამხანაგებს და გამოვედით გარეთ, გიმნაზიის კარებიდან.

სანამდის ჩვენ მოვეშმადლებოდით ჩვენი ბარგი-ბარზანით ქუთაისიდან სეანეთში გასამგზავრებლად /რადგან საბოლოოდ მივდიოდით ქუთაისიდან, ყველა ჩვენი ნივთები: ქვემაგება, წიგნები, განისამოსი, რაც ქუთაისში გვექონდა დაგოვებული, — ყველა ეს უნდა შეგვეკრა და წაგვეღო/. ერთ საღამოს ჩვენ ბინაზე მოვიდა ერთი ჩვენი ნაცნობი, ყოფილი ჩვენი გიმნაზიელი რაჭველი ლეკვა. ეს ლეკვა მართლაც სანიმუშო მოსწავლეთ ითვლებოდა ჩვენს გიმნაზიაში; რევოლუციის

მულეგ ქუთაისი გაიხსნა კურსები, სადაც ხალხს აშხალებდნენ სიმწიფის მოწმობაზე გამოცდის ჩასაბარებლად. ლევევამ არ მოუცადა გიმნაზიის ჩვეულებრივ დამთავრებას, მოახერხა ამ კურსებზე მოწიფობა და ერთ წელში საუკებოდ ჩააბარა გამოცდა სიმწიფის მოწმობაზე.

ლევევასათვის ვიღაცას მოუვლიდა ჩვენი ამბავი და ამის გამო მოვიდა ჩვენიან. კარგი გიქნიათ, — გვითხრა მან, რომ არ დარჩენილხარო ბეჭექსე კლასში. მე თქვენ კარგად ვიცნობო, იანვრისთვის ჩამოდიო, საგარიცხინებო თქვენს თავს იმ კურსებზე, რომელიც მე დავამთავრე და საფხულისათვის საფხულისთვის აგვისტოზე გვექნებაო.

— ეს როგორ? — მეშვიდე და მერვე კლასისი პროგრამას ვქექს თვეში გაივლიო? — დიას გაივლიო. იანვარში და რამოდენიმე მომდგნო თვეში, რასაკვირველია გაგვიტარდებათ დაწვით თქვენთან მოსწავუ-ბიანაგებს, მაგრამ ჯაერი ნუ გაქვით, მე მოგაშხალებო თქვენ და როგორც ვთქვი, თქვენი იმედი მაქვს, თქვენ არამც თუ დავაწვეთ მათ, არამედ კიდევაც გაბსწრებითო.

ლევევას შევპირდიო, რომ ამის შესახებ მოველაპარაკებოდიო ბიძაჩემს და მულეგს ვაცნობებდიო მას. მან დაგვიტოვა თავისი მისამართი და წავიდა.

ამ ამბავმა ძალიან გაგვახარა მე და ჩემი ბიძაშვილი, უნდა ვეწვლაფერი ბიძაჩემზე იყო დამოკიდებული, საქმე იმაშია, რომ ლევევა კარგ ოდენობის თანხას ითხოვდა ჩვენს მომზადებაში. უნდა დავბინაგებულყოფით იმ სახლში, სადაც ის ცხოვრობდა და მისი ვარაუდით მას უნდა ვემუქვადინეთ ვქვსი თვე — გამოცდების ჩაბარებამდის. ამ ვქვსი თვის შეყადინეობის გასამრჯელო მისთვის წინასწარ უნდა მივგვეცა, რადგან ფულის /ბონის/ კურსი, ყოველდღიურად ეცემოდა. ის მოგველაპარაკა სექტემბერში და შეყადინეობა იანვარში უნდა დავგვეწყო, მაგრამ მისთვის მისაყემ გასამრჯელოს რაოდენობა, მან ოსმალური ლირის კურსით იანვარშია.

ლევევას მიერ დაიმედებულნი გავუდექით გზას სვანეთისაკენ. ბიძაჩემი მაშინ სვანეთში არ დავგიხვდა, მაგრამ წერილობით შევატობინეთ იქ, სადაც იყო და მისგანაც მივიღეთ საპასუხო წერილი, ის ძალიან გახარებული იყო ამ ამბით: ხუმრობაა, მთელი შემოდგომა ვიმუშავებო, შემულეგ ვქვს თვეში მთელი გიმნაზიის კურსს დავამთავრებო და ჩვენს ამბიანაგებს, რომელია უკანაც ჩვენ გვაბირებდნენ დავტოვებას, პირიქით, დავასწრებო და ერთი წლით მათზე აღრე დავამთავრებო სამუქალოს /როგორც ვიცით, გიმნაზია რვა კლასიანი იყო/. ბიძაჩემმა იანვარში კარგად იყოდა და წლების მოგებას რომ თავი დავანებოთ, მარტო მაგერიალური თვალსამრისითაც, ლევევას წინადადება მაინც

უფრო მოსაგები იყო, ვიდრე მეექვსეში, რომ არ დავეგოვებინეთ, ისე გაგვეგრძელებინა გიმნაზიაში სწავლა.

“გყავის გავიძრობ” გვწერდა ბიძაჩემი და ლევაყას მიერ მოთხოვნილ ხარჯებს გაეიღებ, თქვენ ოღონდ მოგაწყოს მან კურსებზე.

ბიძაჩემს არ აღარღებდა ის, რის გამოც ჩვენ განში გვაჯეროლებდა. სახელდობრ ამდენი ხარჯი გყვილა გვაგლებით ბიძაჩემს, ექვსი თვე ვიმეცადინოთ ქუთაისში კურსებზე და გამოცლები ვერ ჩავაბაროთ. “ის ვიღაცა ლევაყა არის, ომან თუ შესძლო ჩაებარებინა — თქვენ, რომ ვერ შესძლოთ, მე ამისი არ მეშინია”, — გვწერდა იგი.

მოკლედ სხვა ალგერნაგეია არ არსებობდა. ლევაყას მოეწერეთ წერილი, რომ ბიძაჩემი დაეთანხმებოდა და აქედანვე უნდა შესდგომოდა სამზადისს, ჩვენ კურსებზე მოსაწყობად ეს კურსები ორ წლიანი იყო, სადაც პირველ კურსზე ლებულობდნენ განაზიის არა ნაკლებ ხუთი კლასის დამთავრებულებსა და ამგვარად აქ ჩვენი მეორე კურსზე მოწყობა და ისიც მხოლოდ სამოსწავლო წლის მეორე ნახევარში, — აღვილი საქმე არ იყო. თუმცა ლევაყას არ აწყებდა ეს. ის კურსების გამგესთან კარგ დამოკიდებულებაში ყოფილა და ჩვენი მოწყობის საქმე არ ამინებდა.

მეცადინეობა ამ კურსებზე წარმოებდა სადამოოებით და იქ მასწავლებლობდნენ ქუთაისის გიმნაზიის საუკეთესო მასწავლებლები. მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ გამოცლები სიმწიფის მოწმობაზე უნდა ჩაგვებარებინა უშუალოდ განათლების სამინისტროსათვის; განათლების სამინისტრო კი გამოცლების მიმღებ პედაგოგიურ პერსონალს აგზავნიდა თბილისიდან, რომლისთვისაც უნდა ჩაგვებარებინა ყველა საგანი, რისი გავლისა და ჩაბარების შესახებ, ჩვენ გიმნაზიიდან მოვიგებინოთ ოფიციალურ ცნობას.

ამგვარად, მე და ჩემ ბიძაშვილს უნდა ჩაგვებარებინა მთლიანად მეექვსე / ვინაიდან მეექვსეში დაგოვებული ვითვლებოდათ / მეშვიდე და მერვე კლასის პროგრამები; ამის მომზადება ექვს თვეში სახუმარო საქმე არ იყო და სწორედ ამის გამო გვაჯეროლებდა ჩვენ განში. ბიძაჩემს ეს არ აწყებდა, რას ჰქვია ვერ ჩააბერებოთ — ლევაყას ხომ ჩაუბარებიათ! —

ან სიმწიფის მოწმობაზე ჩავაბარებოთ ჩვენ გამოცლებს, კურსებზე ექვსი თვის სწავლების შემდეგ, ანდა დაებრუნებოდათ ხელყარიელი და დაგვრება მხოლოდ საბუთი, გიმნაზიის ხუთი კლასის დამთავრებულისა.

ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, როგორ გავუბლოთ სირცხვილს, თავი რომ დავანებოთ ბიძაჩემის “გყავის გაძრობას” და ექვსი თვის ჩვენ შრომას. შეგად ჩამაფიქრებელი პერსპექტივის წინაშე ვიდექით მე და ჩემი ბიძაშვილი, მაგრამ უკან დასახვევი ხიდი აჭრილი იყო. უნდა შევდგომოდით საქმეს.

ლევკეასგან მივიღეთ პასუხი, რომ ის მოუღაპარაკა, სადაც ჯერ არსებობდა, პირველ იანვრისათვის ქუთაისში იყავით და ჩარიცხული იქნებით კურსებზე.

ჩვენ შეველექით სამზადისს, სამუშაოდგომო სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოები დავამთავრეთ, ბიძაჩემი მოვიდა, იანვარშიც მოაღწია და მალე ვიყავით ქუთაისში გასამგზავრებლად. ეს იყო 1920 წლის იანვარი. ქუთაისში დიდი ნაკლოვანება იყო სასოფლის რუსეთში სამოქალაქო ომი მიქნებარებდა და იქედან პური არ შემოდიოდა. ქუთაისის ფურნეებში მხოლოდ ჭადი ცხებოდა და იმასაც რიგი სჭირდებოდა.

ჩვენ გამოიმცხვარი პურები წამოვიძღვანეთ, სახამდისაც გაძლებდა და წამოვიღეთ აგრეთვე ერთი ლორი / შაში / და ამგვარად იანვარში ჩვენ ქუთაისში ჩამოვედით.

ლევკეა ცხოვრობდა ბალახეანში, უცხო ენების მასწავლებელ პოლონელ პისკორსკისთან. პისკორსკი მეტად კულტურული და კეთილი მოხუცი იყო. მას შეილება არ შეეფერებოდა, ცხოვრობდა ის მასავით მოხუც ბეულქთან, რომელიც აგრეთვე პოლონელი იყო.

პისკორსკიმ მე და ჩემს ბიძაშვილს გამოგვიყო ერთი ოთახი საცხოვრებლად და სამეცადინოდ. გაიგო რა ჩვენი ჩამოსვლის მიზნის შესახებ, მან დაგვარიგა: "ჩასთვალეთ თავე ისე, თითქოს ეს ექვსი თვე საგუსლოში ხართ ჩამომწყვედელი და თავეულებლი უნდა იმეცადინოთ, ხომ იცით შედეგი როგორ იქნება: — ამ ექვსი თვის შემდეგ ან ბიბკურიენგები გახლებით, ან და წყაღში ჩაგვყრებით მოული შრომა და ხარჯები და შეგვრებით მხოლოდ გიმნაზიის ხუთი კლასის დამთავრების მოწმობა. ჩვენც ვგრძნობდით ამას, მაგრამ პისკორსკის დარიგებას ჩვენი მანიც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ლევკეამ ჩაარიცხინა ჩვენი თავე კურსების უკანასკნელ სემესტრზე და დავიწყეთ მეცადინეობის დასწრება. როგორც ცნობილია გეომეტრიის და გრიგონომეტრიის სწავლა გიმნაზიაში იწყებოდა მხოლოდ მეშვიდე კლასიდან; აღნიშნული კურსების უკანასკნელ სემესტრში ცხადია გადიოდნენ, ამ საგნების მხოლოდ დამამთავრებელ ნაწილს.

რასაკვირველია მეექვსე კლასელებისათვის, სამუშაოს დასამთავრებელ უკანასკნელ სემესტრზე ყველა საგანში შეგვხვებოდა ახალი და გავუგებარი მასალა, მაგრამ გეომეტრიისა და გრიგონომეტრიის გაკვეთილებმა ჩვენ საბოლოოდ ჩაგვიკლეს იმედი. აბსოლუტურად ვერაფერი ვერ გავიგეთ ამით გაკვეთილზე, რაც მთავარია, თუ ოლქსმე შევხვდებით ამ საგნებში რაიმეს გაგებას, ჩვენი წარმოუდგენელი ჩანდა.

სადაბნოს გაკვეთილებიდან დაბრუნებისას, მუხლები გვეკეცებოდა

გზაში დარწმუნებული ვიყავით ვერაფერს გაეკეთებდით, გადავწყვიტეთ
 ესაღვე დაებრუნებულყავით სევანეთში. გამოისამეხები სიმხელი სჯობდა,
 რაც შეიძლება აღრე გამოლენილიყო. ლევაგა განეციფრდა დაღვრემილები
 რომ დაგვინახა. რომ გაიგო ჩვენი დაღვრემის მიზეზი, მის სიცილი აუგკლდა
 ეგ აზბაგი ნუ შეგამინებთ, სულ მოკლე ხანში დაგაწვეთ მათი.

ლევაგას ყველა საგანში ხუთი ჰქონდა მიღებული, სამწიფის ატესკატზე
 გამოცლების დროს. მას შეეძლო და პირობის მიხედვით ვალდებული იყო
 ყველა საგანში ვეშეკადინეთ, მაგრამ ზოგიერთ პუმანიტარულ საგანში
 თავიდანვე არ დაგვეჭორეებია მისი დახმარება. სპეციალურ საგნებში და
 განსაკუთრებით მათემატიკურ საგნებში, მან მაგრად მოკიდა ხელი ჩვენს
 შეკადინუბის მათემატიკაში ჩვენ ხუთებზე ნაკლები არც ერთს არახილეს
 არ გვექონია, მაგრამ ამ საგნებში ყველაფერი ურთიერთ მიმდევრობით
 მიდის და ერთი თავიდან მეორე თავში გადასტომა არ შეიძლება. სწორედ
 ამ გამორჩენილ მასალაში გვეჭირებოდა ჩვენ დახმარება.

პისკორსკის დარიგება მუსკალური შესრულებული და ჩვენ ჩავიკვტეთ
 სამეკადინო ოთახში, ქუჩაში მხოლოდ გამოცხებარ ჭადის შესაძენად თუ
 გამოვიდოდით — რიგ-რიგობით. მე უფრო მქებრებოდა გამოზოგვა და
 ამის გამო გადავწყვიტეთ ჩვენი “ბუღლის” გასაღები მე ჩამბარებოდა.
 ყუთში, სადაც საერთოდ საკვებს ვინახავდით, ჩავდეთ სევანეთიდან
 წამოღებული ღორი, ამ ყუთს ბოქლოში დავბადეთ და გასაღები მე
 ჩამოვიკიდე ქამარზე. რათა ჩემს ბიძაშვილს არ ჩავარდნიოდა ის ხელში.
 თუ ოდესმე ღორის ხორცის მოუხარმაველ შეჭმა შეიძლებოდა, ჩვენ ამის
 შესახებ წარსულში წარმოვდგენა არ გვექონდა. აქ კი, არც მოსახარმავე
 საშუალებები მოგვეპოვებოდა და არც დრო გვექონდა მოხარმვის.
 გაქსინჯეთ ღორი ნამიმშილარზე და გემრიელი გამოვტა, საღვქი იარაღი
 / ყბები და კბილები / მაგარი აღმოგვანდა და რაც მთავარია, მოუხარმავე
 მაშხმა სრულიადაც არ გვაწყინა. ამ დღიდან მის მოხარმვამე არ
 გვიფიქრია. მოჭრიდით ღორიდან ორთავეს სამყოფ ერთი დღის უღუფას
 გაგყოფდი თვალთ მას შუამე, ამ ორ ნაწილიდან არჩევანს ვაძლევდ
 ჩემს ბიძაშვილს და ასე გამოზოგვით, ამ ღორით ხუთი თვე გამოვიკვებეთ
 თავი.

ჩემს ბიძაშვილს ხშირად შემოაქონდა წინადადება — მომემაგებინა
 უღუფა ყოველდღიურად საკვებად გათვალისწინებული ნორმისათვის
 მაგრამ მე არ ვთანხმდებოდი.

იმ ღორს მე გამოცლების დასრულებამდის გამოვიმოგატედი, მაგრამ
 ქუთაისურმა ბაზულის პაპანაქებამ შევენიშალა ხელი და მაისის ბოლო
 რიცხვებიდან დაწყებული ყუთში ჩაკეცილ ღორს ჩამხები გაუქნდა. შემდეგ
 მან სწრაფ გაუშვა და ჩვენ იძულებული შევიქენით ჩვენთვის ეს ძვირფასი

სარჩოს ნარჩენები გადაგვეყარა.

უნდა გვეკურებინათ ჩემი ბიძაშვილისათვის, როგორი გაბრაზებული იყო ის — “თელი ბაფხული მიმშილით მომკალი, შენი გამონაბოვნი უღუფებით და ახლა მამში უნდა გადაგყაროთ!” ეს ამბავი მას სულ ახსოვდა შემდეგშიც და თითოეულ შემთხვევას იყენებდა, რათა გაეხსენებინა ის.

როგორც ვთქვით ლევაყამ მაგრად მოჰკიდა ხელი საყვიალურ საგნებში ჩვენს შეკადნიუობას. ჩვენს თვალებში ბურუსი თანდათან იფანტებოდა და კურსებზე აქტიობა შეგვეცყო. კიდე სულ ცოცხა ხანი და ამ კურსების საუკეთესო მოსწავლეებსაც დავეწვიეთ; ჩვენი უნარი სწავლაში გეომეტრიული პროგრესით მიიწველა წინ და მალე ჩვენ ყველას გაეუწნაართ კურსებზე /ამ კურსების ჩვენი ამხანაგებიდან ამკამადაც ბევრი ცოცხალია, მასთან საპასუხისმგებლო თანამდებობის მქონენიც, პროფესორებიც და სხვა, რომელნიც დაადასტურებენ ჩემს ნათქვამს /.

ბოლოს ჩვენ მასწავლებელ ლევაყასაც შევამჩნიეთ ჩამორჩენა ჩვენთან შედარებით. ეს მას შეეცყო ჯერ რთულ მათემატიკური ამოცანების გადაწყვეტისას და შემდეგ სხვა დარგებშიც.

ამის შემდეგ მისი ხელი, არც საყვიალურ საგნებში დაგვეჭირებოდა და საბოლოოდ მისგან დამოუკიდებლად დავიწყეთ შეკადნიუობა. ლევაყას შეპირებული გასამრჯელო წინასწარ მქონდა მიღებული და მას ჩვენთან სადაო არაფერი დარჩენია.

ასე დამთავრდა იენისიცი და გამოცდების დრომაც მოაღწია.

გამოცდების მისაღებად ჩამოვიდა განათლების სამინისტროს მიერ გამოგზავნილი კაცა. იგი იქნებოდა დაახლოებით 55-60 წლის მოხუცი. საყვიალობით ის მათემატიკოსი იყო. მას გამოცდების მისაღებად ქუთაისში უნდა შეერჩია ისეთი მასწავლებლები, რომლებიც ჩვენს კურსებზე არ ასწავლიდნენ.

გამოცდები დაიწყო. ვინაიდან გამოცდების მიმღები, რომელიც სამინისტროს მიერ იქნა გამოგზავნილი — საყვიალობით მათემატიკოსი იყო. პირველი გამოცდა მათემატიკიდან დაიწყო. მათემატიკურ საგნებში /აღგებობა, გეომეტრია, ტრიგონომეტრია/ ჩატარებული გამოცდების შემდეგობით — იგი ალბათ ცდილობდა შევესწავლეთ ჩვენ თითოეულად რათა ამ ორიენტირების საშუალებით უკეთ გაეწია მას ხელმძღვანელობა სხვა საგნებში გამოცდებისათვისაც.

პირველად გეომეტრით დაიწყო წერითი გამოცდა. დაგვსვეს ცალ-ცალკე თითოეულ მერხზე — თითო. ყველას უნდა გვექონოდა ლოგარიტიმები. არცერთმა მასწავლებელმა არ იყოდა თუ რა ამოცანას მოგვეცემდნენ; მხოლოდ გამოცდების დაწყებისას დაწერა გამოცდების

ხელმძღვანელმა დაფაზე ამოყანა — ცილინდრის ბრუნვა. მათემატიკის ჩვენ გეგმავალი კანდიდატი, რომელიც შემდეგში რამოდენიმე მათემატიკური სახელმძღვანელოს ავტორი გახდა.

ესადა, თითოეული ჩვენი მასწავლებელი დაინგერესებული იყო იმაში, რომ რაც შეიძლება კარგად და შესაგებებარებინა გამოცდა. კანდიდატმა, როგორც კი გაიგო ამოცანის შინაარსი — მაშინვე დაგოვა საგამოცდო დარბაზი და გარეთ გავიდა. გარეთ იყლიდა აგრეთვე თბილისიდან ჩამოსული ვიღაც მათემატიკოსი — სტულენგა, რომელიც, როგორც კი შეიგყობდა ამოცანის შინაარსს — უნდა გადაეწყვიტა იგი და “შარგალკა” შემოგზავნა ჩვენთვის.

სანამდისაც ამოცანას დაწერდა დაფაზე, გამოცდის ხელმძღვანელმა გამოგვიცხადა: თითოეულმა უნდა წარმოადგინოთ ამოცანის გამოცხადების ორი ცალი, — ერთი შავი და მეორე გადათეთრებული, ამასთან შეფასებისათვის მნიშვნელობა უქნება აგრეთვე, ვის რამდენ დროში წარმოადგეს გამოცხადებულ ამოცანას, რაც ჩვენს მიერ დაწერება წარმოადგინოთ გადათეთრებულზე.

მე და ჩემი ბიძაშვილი ურთიერთმიმდინავე მერხებზე დავჯექით. წინა მერხზე მე და უკანა მერხზე იგი. მოლაპარაკებელი ვიყავით ურთიერთთან რომ ჩემად სვანურად გადაგვეყა ერთმანეთისათვის, თუ თითოეულს როგორ მიგვდოდა საქმე. ჯერ საქმარი იყო ამოცანის გასაღები გაგვეგო, ორივემ ერთნაირი აზრი გამოითქვათ. მოცემული ამოცანის გადაწყვეტის შესახებ, რადგან ორივეს აზრი ერთმანეთს დავმთხვავა, ეს საქმარისი იყო იმისათვის, რომ დავრწმუნებულიყავით იმაში, რომ ამოცანა სწორედ ამ წესით უნდა გადაწყვეტილიყო.

დავიწყეთ მუშაობა და მსვლელობის შედეგს იმ წუთშივე გადაეყვამდით ერთმანეთს; შემდეგ ლოგარითმები, აქაც ერთნაირი გამოგვდიოდა; მამასადაამე გარანტირებული იყო, რომ ამოცანას სწორად ვქრიდით. გაეათავით ორივემ შავად რაც შესაგად ერთნაირი გამოგვივიდა და დავიწყეთ გადათეთრება, რაც აღრე წარვადგენდით, ეს ხომ იწერებოდა თითოეულის ნამუშევარზე.

კარგა ხანს კანდიდატი, ჩვენი მათემატიკის მასწავლებელი, არ გამოიშნდა გამოცდებზე, თურმე გარეთ მოცემულ ამოცანას წვევკვდა და “შარგალკას” აშხალებდა. ამოცანა რთული იყო და იცნობდა რა თაობის მოწაფეებს, იყოდა რომ დაუხმარებლად გაუქირლებოდათ ამოცანის გადაწყვეტა.

როგორც კი დავამთავრე შავად და შვეულქვი გადათეთრებას, ჩემთან მოვიდა ჩვენი ფსიქოლოგიის მასწავლებელი, თეიმურაზ ჭუმბურიძე / საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ იგი იყო

ქუთაისის მუშათა და გლეხთა ლეკუგატთა საბჭოს აღმასკომის განათლების განყოფილების გამგე / რომელმაც ჩემად წინადადება მომცა გადამეწერა შავიდან გამოყვანილი ამოცანა და მომეცა მისთვის.

ჭეშმურიძეს ოფის ასხამდა თურმე ის გარემოება, რომ მოსწავლეები ვერაფერს ვერ აკეთებდნენ და კანელაკისაგანაც შეუცვვია, რომ ამოცანა მეტად ძნელი იყო. საერთოდ ცილინდრის ბრუნვაზე, გიმნაზიის დამამთავრებელ გამოცდებზე იშვიათად აძლევდნენ ხოლმე ამოცანას.

ჭეშმურიძის წინადადება ჩემთვის თავზე მუხის დაცემის მაგარი იყო, რადგან, როგორც ვთქვი, იქ აღინიშნებოდა გადაწყვეტილი ამოცანის მაგანის დრო და ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ნიშანის დაწერისათვის; აქ ხომ ხუმრობა არ იყო — სიმწიფის აგვსტატისათვის სწარმოებდა ბრძოლა. “შპარგალკის” გადაწერა მე კი ბევრ დროს მართმევდა. მაგრამ გამოსავალი არ იყო, ბრძანება უნდა შემესრულებინა. ამოცანის გადაწყვეტა გადავწერე და გადავეცი ჭეშმურიძეს. მე უკვე კანელაკს შევამჩნიე, რომ შემოვიდა.

ამოცანის გადაწყვეტის “შპარგალკა” შემოევგზავნია თბილისელ მათემატიკოსს სტულენგსაყ. მაშასადამე სულ სამი “შპარგალკა” მოქმედებდა. აღნიშულ სტულენს არასწორად გადაუწყვეტია ამოცანა და უნაც მისგან გაღაიწურა — გრიგორიშვიტის წერით გამოყვანაში ჩაიჭრნენ “შპარგალკები” შემდეგ ხელიდან ხელში გადადიოდა და ვისაც შეხვდა ჩემი და კანელაკის გადაწყვეტა — ყველამ ჩააბარა, მაგრამ მხოლოდ თითო ცალი, რადგან შავი და თეთრად ჩაბარებისათვის დრო არ უყო.

“შპარგალკის” წერამ კარგა დრო წაიღო. შემდეგ დავიწყე გადათეთრება; ჩემმა ბიძაშვილმა ამასობაში კიდევაც გადაათეთრა და თეთრაც და შავიც ჩააბარა პირველმა.

ჩემს ბიძაშვილს საერთოდ ჩემთან შედარებით კარგი ხელი ჰქონდა, ლგვიანების გამო მე უკვე ვნერვიულობდი და ვსეც თავის დაღს აწენდა ხელის სილამამეში და ამგვარად ჩემს ბიძაშვილზე დიდად გვიან ჩავაბერე შავი და თეთრი გადაწყვეტა. ჩემს წარღვენილზე დააწერეს, თუ რა დროს ჩავაბერე.

ჩემი ბიძაშვილი აუცილებლად კარგი მოსწავლე იყო. მას გიმნაზიაში მუდამ უჭირა კარგ მოსწავლეთა შორის მეორე ადგილი მაინც / შესამუშეოთზე ადგილი კი, მე შეუღებოდა /. მაგრამ ჩვენ ორს შორის მაინც იყო სხვადასხვა საგნებისადმი ათვისების თავ-თავისი უნარი. მას ჰქონდა ერების შესწავლის საუკეთესო უნარი: რუსული, გერმანული, ფრანგული, ლათინური — ყველა ესენი ჩემზე უკეთ იყო. გიმნაზიაში ჩვენ მუდამ ერთ მერხზე ვისხედით და კარნახებს სულ მისგან ვიწერდი. მას ვხერხებოდა მათემატიკა და მათემატიკურ საგნებში ხუთზე ნაკლები

არასოდეს ჰქონდა, მაგრამ მე მაინც იმაზე უფრო ძლიერი ვიყავი ამ საგნებში, მე მასზე უფრო მებეჭებოდა ზოგიერთი ჰუმანიტარული საგანი / ისტორია, ფსიქოლოგია/. მე ჩვეულებრივ გაკვეთილის თითოეული გამოკითხვის დროსაც ძალიან ელვადედი, მითუმეტეს გამოცდების დროს. ჩემი ბიძაშვილი არასოდეს არ დაიბნეოდა და ამასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენს შეფასებებში, ხარისხის დაღჯენისათვის.

თბილისიდან, განათლების სამინისტროს მიერ გამოგზავნილი მათემატიკოსი, რომელსაც უნდა ეხელმძღვანელა ჩვენს კურსებზე სიმწიფის მოწმობაზე ჩასაბარებელი გამოცდებისათვის, აღფრთოვანებულია ჩემი ბიძაშვილით, რომელმაც გადაწყვეტილი ამოცანა ყველაზე ადრე ჩააბარა, ორ ცალად, შვიც და თეთრიც. ამასთან საუკეთესო ხელით დაწერია.

როგორც ვთქვით, ჩემი ბიძაშვილი კარგად იყო მომზადებული ამ გამოცდებისათვის, მაგრამ როგორც ცნობილი გახდა ჩვენი მასწავლებლისაგან, ხელმძღვანელ მათემატიკოსს — თურმე გაგონებაც არ უნდოდა იმის შესახებ, რომ ჩემს ბიძაშვილს, სხვა საგნებში საღმე ხუთზე ნაკლები გამოაქოლოდა; ორ საგანში: ისტორიაში და ფსიქოლოგიაში, ჩემს ბიძაშვილს სახელმძღვანელოებით არ უშეცადინია. ჩემს მეპირ მოყოლილს ის საუკეთესოდ იმახსოვრებდა. ამ საგნებში გამოცდებზე მან ხუთიანები მიიღო, ჩემთვის კი ოთხიანები დაწერიათ.

დამთავრდა გამოცდები. ჩვენ ცოტათუნ გამონახოვი ბინის ფულად მოგვიანდა და გადავწყვიტეთ ერთი "გვექვიფან". ვიყიდე სადღაც პური და "კალბასები" და რათა ამ "ქვიფისათვის" /რასაკვირველია უსასმელოდ/ უფრო სამეიშო ხასიათი მიგვეცა გავემგზავრეთ გვეში "რუსაკენ" და იქ მაგრა ვიღელსასწაულეთ "კალბასით" და პურით.

ჩვენ უკვე მოვემზადეთ სვანეთისათვის და კიდევაც გავემგზავრეთ ისე, რომ არაფერ არ იყო და თუ ვინ ჩააბარა და ვინ არა გამოცდები.

მხოლოდ ერთი თვის შემდეგ გამოუგზავნიათ ქუთაისში კურსებზე განათლების სამინისტროდან ატესტატები და კურსის გამგემ, იმათ, ვინც დავამთავრეთ /ძალიან ბევრი ჩაუჭრიათ/ ატესტატები სახლებში გამოგვიგზავნა — ჩვენ ჩვენი მისამართებით. მხოლოდ ეხლა გახდა ჩვენიც ცნობილი ნიშნები.

ჩემს ბიძაშვილს ყველა საგანში ხუთიანი აღმოაჩნდა, მე მათემატიკურ საგნებში — ხუთიანები, ორიოლე — სამიანი — ზოგიერთ ენებში და დანერჩენი ოთხიანები. მიუხედავად ამისა, როგორც შემდეგში გავიგო ჩემი ნიშნები მაინც ჯობდა ყველას ნიშნებს, ჩემი ბიძაშვილის შემდეგ.

სვანეთში ჩასვლისთანავე ჩვენ ისევ ჩავეებით ჩვენი ოჯახის სასოფლ სამუშაოებში. ექვს თვენახვერის /გამოცდები 15 ივლისს დამთავრდა/

წვადლების შემდეგ, ჩვენ ისე გამხდარი ვჩანდით, რომ მეზობლები გაკვირვებული იყვნენ, სახლში კი, ღულები ცრემლებს ვერ იკავებდნენ. დასუსტებული და ფიზიკურ მუშაობას გადაჩვეულებს ჩვენ პირველ ხანებში ძალიან გვიჭირდა მუშაობა, მაგრამ მალე ჯანმრეკ მოვიდით და კუნთებზე აღიდგინეს ფიზიკური მუშაობის უნარიანობა. იმ პაფხულს ჩვენ ისევე გარგად ვიმუშავებთ ოჯახისთვის.

შემოდგომამ მოაწია და ჩვენ უკვე სულზე ვიყავით უნივერსიტეტში შესასვლელად. გვეტონდა თუ არა ამის საშუალება, ეს ჩვენ არ გვაინტერესებდა. საქმე ისაა, რომ წინა წლის შემოდგომამე ჩვენ სამოგვაშორეს ჩვენს ამხანაგებს და შევექსე კლასში დაგვტოვეს. იმათი მიმუშავებუნი უნდა ვსწავლავით. ამჟამად კი ისინი მხოლოდ გიმნაზიის მერვე კლასში გადავიდნენ. ჩვენ კი სიმწიფის ატესტატი გვაქვს და აბიტურიენტები ვართ. /საჭიროა — ვფიქრობდით ჩვენ, — უნივერსიტეტში შესვლაც დაეასწროთ და სტუდენტები გახდეთ./

იმ დროს აბიტურიენტების ატესტატებს უმაღლესი სათანადო წარდგინებით აგზავნიდა სამამრო ხელისუფლება /ერობა/, სადაც აბიტურიენტს თხოვნიდა /განცხადება/ უნდა დაეწერა, თუ რომელ ფაკულტეტზე სურს შესვლა, ერობა ყველაფერს ამას გააფორმებდა და აგზავნიდა უნივერსიტეტში, აბიტურიენტების ნაკლებობის გამო და გამსაკუთრებით იმაგომ, რომ სტუდენტები თვითონ იხდიდნენ სწავლის ფულს, უნივერსიტეტის რექტორატი დაინტერესებული იყო, რაც შეიძლება ჩარიცხვის მეტი მიზონეული მოსულიყო, ამიგომ არავითარი კონკურსი არ არსებობდა და ჩარიცხვა უგამოყვლითაც უზრუნველყოფილიყო.

მამის ლეჩხუმის მამრის ერობის თაემჯდომარე იყო ვიდაც რამზაძე მის შესახებ საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების შემდეგ/ არაფერი გამიგონია/. რამზაძეს მე არ ვიყენობდი პირადად. ატესტატის შუა რიყსებში, მოვკამბე ჩვენი ჯორი და ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის ატესტატებით და თხოვნებით გავემურე ლენტეხიდან ეატერში, სადაც იბყოფებოდა ერობა.

ლეჩხუმისა და სვანეთის საზღვარი მურის ხიდაა, რომელიც ეატერის დასასრულსვე მდებარეობს. ეატერის შრიყ სვანურ უკანასკნელ სოფელს, — ცხუმელურს როგორც კი გაემორდა, მე მივეწიე ჩემს მამიდაშვილს იასონს, რომელსაც თურმე უმარმაზარი გოდრით წამოუღია ლენტეხიდან ყველა, ჩემი მამიდაშვილი, რომელიც ახლაც ცოცხალია, ჯანით აღსავსე ეატერში იყო და 22 კილომეტრი — სამ ფუთამდის ყველი უთორეია მურგით, სვანეთიდან.

ყველებს დაეხედე — დიდ-დიდი გუნდები იყო, ეტყობოდა ყველი შეტენილი იყო ისეთ ოჯახიდან, რომელსაც ბევრი მეწველი ჰყავს. ჩემი

მამიდაშვილის ოჯახის წველადობის ამბავი ვიცილი და ჩემთვის ნათელი მიქნა, რომ ამ ყველის პატრონი თვითონ არ იყო, ვკითხე ვინაა ეს ყველი, ან ხად მიგატქეს. მან დამისახელა კაცი, რომელსაც შისთვის ლენგებიდან გამოუგანებია ეს ყველი ერობის თავმჯდომარე რამშაძისათვის საჩუქრად. ჩემი მამიდაშვილი ძალზე იყო დაღლილი ამ ყველის თრევით. ვკითხე რამდენს იწონის ეს ყველი და მიპასუხა, რომ არაფერი არ ვიცი, ჩემთვის იგი წონით არაიეს ჩაუბარებიაო. რამშაძემ თუ იყის ერთი გოდორი ყველი რომ მოუეა დღეს საჩუქრად ლენგებიდან რამშაძემ არაფერი არ იყის ამის შესახებო.

აბა მე ვუთხარი — მეც რამშაძესთან მიედიეარ საშსახურში, მას მე მის სახლის მისამართის გამოუკითხავ, ყველის მიგანასაც ვახარებ და შემდეგ შენ მოუგან გოდორს სახლში-თქვა.

ამ დროს ლენგუმელები გამოიზინენ, ისინიე გოდრებით იყვნენ, რომელნიე დაგვეწივნენ ჩვენ შურის ხიდ შემოთ მღებარე ე. წ. ნაღომუართან, — ბონდის ხილით გამოვიდნენ გაღმა მღებარე ახიებიდან.

გლეხები ჩრუგელლები გამოიღვნენ. მათ ახლად გამოხილი არყები მოქონდათ ახიებიდან. ჩემს მამიდაშვილს ვუთხარი: შენთვის ყველი არე წონით და არე თელით ჩაუბარებია ვისმეს. მიეცეთ ერთი თავი ყველი ამით და ერთ ბოთლ არაეც მოგვეყმენ-თქვა. მე და ჩემი მამიდაშვილი ამას ერთმანეთის სენურად ველაპარაკებოდით. მამიდაშვილი დამეთანხმა. შემდეგ მოველაპარაკე გლეხებს და რასაკვირველია ისინი სიამოვნებით დაგვეთანხმნენ. ვინ ერთი ბოთლი არაეც და ვინ გობის ოღნი ყველის გუნდა ჩეყე რა გვენაღლებოდა რამშაძის მუქთად ნამოენი ყველიდან — ერთ ბოთლ არაეც ვიბენდი; ჩემს მამიდაშვილსაც გვირითი შეუშსუბუქებოდა თუქეა დიდი მანხიდი არ იყო დარჩენილი ეაგერამდის /.

ეს ანწლის არაეც ალბათ არ აღემაგებოდა 20-25 გრადუსს, მაგრამ მე და ჩემი მამიდაშვილი ეი კარგად დაგვათრო; უკვე შურსაც მიეაღწიეთ. ჩემს თავს სასტულენგო კეეად ვთელიდი და ვინაიდან უკვე ეაგერში შეედიოდით — მე დაეწინაურდი, რადგან არ შესახელებოდა გოდრიანი კეეით ეაგერში შესედა. ჯორს დეზი ეკარი და გაექანდი.

შურთან ცხენისწყალში ნაბანავეები შეიდიოდე 18-20 წლის ახალგაზრდა დავინახე. მე რადგან წინ მიედიოდი ამის გამო ამ მობანავეებს არაფერი გაეგებოდით ჩემსა და ამ გოდრიანი კეეის შორის თუ რაიმე კეეში არეკებოდა. როგორე ეი მოაღწია ჩემსა მამიდაშვილმა მათთან ახალგაზრდებმა დაუწყეს მას მახხრობა — სად მიხეაღ გოდრიანი სენაო, რა გატქეს მაგამი, ჩამოილე გოდორი და სხეა ასეთემა. ყველა ესენი მოხულიგნო ახალგაზრდები აღმოიზინნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ არაფრად შეეიგნავეებოდა გამეგებინებინა

დამხველურთათვის ჩემი და ამ გოდრიანი კაცის მახლობლობის შესახებ, მაგრამ ვინაიდან არაყს შემეიღე ცაში ვყავი აყვანილა, უკვე ჩემგან ამ ხულიგნობის უგულვებელყოფა შეუძლებელი იყო და ჯორი უკან მოვაბრუნე ამ ადგილისაკენ სადაც ეს ალიაქოთი იყო. ჩემმა მამიდაშვილმა იცოდა თუ რისთვის მივაჭუნებდი უკან ჯორს, ხულიგნები ეს განცვიფრებით შემომეყურებდნენ. ალბათ მიხილდა მათთვის ერთბაშად დამემგკიცებინა ჩემი ლომგულობა და განათლებაც და ჩემს მამიდაშვილზე არცვლად შემორკალულ ამ ახალგაზრდებს ერიხონის ხმით დაუვციორე რუსულად: "რომაიდის მელკი ნაროდ". მათ პირველად დაბნეულობა დაეგყოთ, შემდეგ ჯერ ერთმა, მერე მეორემ, შესამემ მოითქვეს სული, ღონზე მოვიდნენ და უკვე ჩემზე დაიწყეს შეტევა.

ჩემს მამიდაშვილს მოემატა გამბედაობა, გზაში დასაყრდნობად ერთი გარეი მოზრდილი ჯოხი წამოუღია და გოდორ ძირსდაუდებლად დაიწყო ამ ჯოხის გრიალი ხელში: გინდათ — თავები დაგხანაყოთ ამითი!

"შენ რა, შენ გაჩერდა, ყველი დაგებნევა, შენთან არა გვაქვს საქმე, ზენდა ამ კაც დაგვაკალე" — შემოსძახოდნენ ისინი მას იქეთ-აქედან. რადგან ჩემს მამიდაშვილს მოემუნენ "შენთან საქმე არა გვაქვსო" — ეხლა უკვე შეე მერხია მოეშორებოდი ამ შარს და ჯორი მოვაბრუნე ეაგერისაკენ წამოსასვლელად და წამოსვლაც დაიწყო. შევაბყვევ რომ ბაროდნენ ჩემთან ახლოს მოხვლას და ჯორიდან ჩამოთორევას. ჯორის ჭეპრა წასვლის იმედი არ მქონდა და ლაჩრულად გაქცევა შეუძლებელი იყო. თუ არა და აბსოლუტურად არაერთარი თავდაყვითი საშუალება არ მქონდა. მათრახიც არ მომეპოვებოდა ხელში. ჯორთან მათრახს არაერთარი გაელენა არ აქვს, ჯორი უფრო პატივს ცემს ღებებს, როდესაც ღებები მოხვლება ფეხთებში, მამის ცოცხ უჭეპრებს ფეხს და სჯიუტესაც უკლებს.

ამ შემთხვევაში ჩემს დასაცავად ღებებს არაერთარი საშახურის გაწევა არ შეეძლოთ, ვინაიდან არ გამაჩნდა ისინი. უნდა სხვა რამე მქონდა. ეს სხვა "რამე" გამახსენდა. მე სწრაფად გავეუშვი მარჯვენა ხელი ალიორს, ალიორი მარჯვენა ხელს შეეაჩქრე და ეს მარჯვენა ხელი, დაქაღნების პობით — მარჯლის მარჯვენა ჯიბეს ეატაკე — არა თორაბროუნად მიხლოდა მათთვის მეგრძობებია, რომ ჯიბეში რადაც საიდუმლო, აბსოლუტურ იარაღს ეებებდა.

მგლებითი ჩემს დასატლევად მომზადებულმა ხულიგნებმა, უკან დახვეა დაიწყეს. გასჭრა ხერხმა თქვა — გაეფიქრე მე და ქაღილს უფრო უმატე ისე, რომ მარჯვენა ხელი ჯიბიდან არ ამომიღია, ჩემმა მამიდაშვილმაც უმატა ხმას. მე მართლა ხშირად დამქონდა ხოლმე ჯიბით ბიბიუმის რეკოლეფერი და მას ჰგონებია, რომ ახლაც მქონდა იგი.

ამ აღიარებით ცოტას ყველა მივიწყვლით წინ ცაგერისაკენ, მაგრამ ვაუგაით რა ეს აურზაურა, სოფრომ ლიპარგელიანის სახლში, რომელიც ცაგერის თაემი ღვას და მურიდან პირველი სახლია ცაგერისაკენ, ჩვენ სირბილით წინ შემოვვებებენ სოფროში და მისი უფროსი ვაჟი იაკინთე /ეს ის სოფრომ ლიპარგელიანია, რომელთანაც ჩვენ ვიღვქით ცაგერში სწავლის დროს/. იმათ აურზაურის მიზეზი აინგერესებდათ და განცვიფრდნენ, როცა მე დამინახეს ამ ჩხუბის ამკვხათ თუ არა, მის მონაწილედ მაინც.

ასინი, როგორც ადგილობრივი მცხოვრებნი, ყველას იცნობდნენ ამ ახალგაზრდებს და შუაში ჩაგვიღვინენ გასამაგებლად. ახალგაზრდები ამტკიცებდნენ, რომ მე მათ შევაგინე და თანაც რევოლუციით ვეჩემებოდა. ახლავე უნდა გავასანიეროთ ხელისუფლებასთან ეს ამბავით. მე, რასაკვირველია, სოფრომისა და იაკინთეს სასამართლოს წინაშე, — თავს ვიპართლებდი და ვლაპარაკობდი იმას, რაც იყო.

სოფრომმა და იაკინთემ დაგვაშოშმინეს ყველა, რასაც განსაკუთრებით შეუწყო ხელი, მათ მიერ ყველა ჩვენთაგანისათვის მოყოლილ შემთხვევას. “რა დროს თქვენი უსაფუძვლო ჩხუბია, სულ რაღაც 15-20 წუთის წინათ ცაგერში საყოლაობა მოხდა. გამოძიებულმა ჭეიშვილმა ბრაუნიკიდან ხუთი გასროლით მოკლა სანთელაძის ქალიშვილი, ცაგერში ასეთი სამხელება არასოდეს არ მომხდარაო”.

მე არც გამოძიებულ ჭეიშვილს ვიყნობდი და არც დამარადებულ სანთელაძეს, ჩვენმა დამხდურმა ახალგაზრდებმა კი, როგორც გათვინეს ეს, — ელვის სისწრაფით გაექტნენ ჭეჩებით ცაგერისაკენ.

სოფრომმა და იაკინთემ მომილოცეს საშუალოს დამთავრება. იმ დროს საშუალო დამთავრებულები სვანეთ-ლეჩხუმში მაინც ძალიან იშვიათად იყვნენ. ამჟამად ასევე მეტი არის უმაღლეს-დამთავრებულთა ვიდრე მამის საშუალო-დამთავრებულთა.

სოფრომმა და იაკინთემ მომხდარი შემთხვევის შესახებაც მაიმბეს გურული ჭეიშვილი, თურისგა, გამოძიებლად ყოფილა ცაგერში. მას შეყვარებია იქ ლეჩხუმის მამრამი ულამაზესად აღიარებული სანთელაძის ქალიშვილი, რომელსაც თითქოს ჭეიშვილისათვის პირობა პქონია მიეცემული და მთელ ცაგერს იგი ჭეიშვილის საყოლად მაიმნდა.

ამის შემდეგ სანთელაძეს მოსწონებია ახალგაზრდა, ლამაზი სკულენკი და მისთვის მიუცია პირობა. ჭეიშვილს ეს ამბავი თურმე ესმოდა კანგო-კუნგალ მაგრამ იმ დღეს, როცა საკუთარი თვლით ეს სკულენკი და სანთელაძე ურთიერთ ხელგაყრილი დაინახა ცაგერის ცენტრში, მილიციისა და ფოსტის შუა — დიდ ჭახთან, ის დეწია მათ და ქალიშვილი მოკლა ხუთი გასროლით ბრაუნიკიდან. ჭეიშვილს იქვე დაუგდია

რევოლუციური და თავისი ფეხით შესულა საპატიმროში.

ცაგერშიც შევედი და მთელი ხალხი ამ შემთხვევის შესახებ ლაპარაკობდა; ვინახულე ერობის თავმჯდომარე რამშაძეც, რომელთანაც ბიძაჩემი წინასწარ იყო მოლაპარაკებული. უნივერსიტეტში ვასაგზავნი — ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის ყველა საბუთი ჩავაბარე მას და ისიც ვხარბე რომ ვიღაცას მისთვის ლენგებიდან ერთი გოლდრი ყველი ჰქონდა გამოგზავნილი და ყველის მოშგანი კაცი ცოგა მოშორებით იცდის გარეთ და მთხოვა თქვენი მისამართი გამოგვერთქვა.

რამშაძეს გაეხარდა ეს ამბავი, მისამართიც მოშგა, წერილიც გამგანა თავის სახლში, რომელიც ჩემს მამიდაშვილს უნდა მიეტანა ყველთან ერთად.

ამგვარად ორთავენი მოვრჩით საქმეს, ცოგა წავისაუბრეთ ცაგერში და გაველქით სვანეთის გზას. ჩვენ ჯორს ჩქარი სიარული ებარებოდა, თორემ სპილოს ღონე ჰქონდა, ამის გამო იასონი /ასე ეძახიან ჩემს მამიდაშვილს / თავისი ცარიელი გოდრით მოვისვი უნაგირის უკან და ამგვარად გავემგზავრეთ.

გზაში მალე დაგვალამდა, მაგრამ არსად შევჩერებულვართ და შუალამეს მივალწიეთ გულიდას /იასონიც ჩვენს სოფელში ცხოვრობდა /.

თბილისში გამოგზავრების დრომაც მოაღწია. მე და ჩემი ბიძაშვილი გამოვეწყვეეთ, ჩვენის ამრით საკმაო რაოდენობის ბონიც წამოვიღეთ და გამოვემგზავრეთ ჯერ ქუთაისში და შემდეგ ქუთაისიდან მაგარებლით თბილისისაკენ.

მიუხედავად ამისა, რომ ჩვენ ქუთაისში შვიდი წელიწადი ვცხოვრობდით და თითქმის ყოველ დღიურად ვეცვრებდით მაგარებლით მიმისულას — მიუხედავით ამისა, ქუთაისში ყოფნის დროს მაგარებელში არასდროს ვმჯდარვართ. მაგარებელში ვისხედით რამოდენიმე წუთით, მხოლოდ 1911 წლის მაფხულზე, როცა პიმენ ჭიჭინაძეს ჭოლეტში მივყავდით, მამის მან ერთი საღვურის მანძილზე გაგვთყვანა ქუთაისიდან ღია ვაგონებიანი მაგარებლით მოწამეთამდის, სანამ ჭოლეტში ასახვევამდის მივიღოდით. ჭოლეტიდან კი აგვისტოს მეორე ნახევარში საცხნო გზით დავბრუნდით ქუთაისის მიმართულებით.

ქუთაისში ჩამოვიდით და ამ დამესვე ჩავექეთ ე. წ. შესამე კლასის ვაგონში / პირველი და მეორე კლასის, ე. ა. საერთაშორისო და რილი ვაგონები არ არსებობდა მამის; ყოველშემთხვევაში, კიდეც რომ ყოფილიყვნენ ეს უკანასკნელნი, მასში ჩამჯდომი ჩვენ არ ვიყავით უსახსრობის გამო/ და გამოვემგზავრეთ თბილისში. ვაგონები ისე იყო გაჭვლილი ხალხით, რომ დასაჯდომი ადგილი არსად არ იყო. ბევრი გარუთაც იყო კბეებზე ჩამოკიდებული.

მოხელად ამისა, ჩვენ არავითარ შევიწროებას არ ვგრძობდით, ისე ვიყავით მოხარული თბილისისა და უნივერსიტეტის ნახვის მოლოდინით. ჩვენ მოგველოდა საყვარელი თბილისის ნახვა, რომლის შესახებ ბევრი გესმენია საქართველოს ისტორიიდან, სხვადასხვა წიგნებით და პრესის საშუალებით. რაც შეეხება უნივერსიტეტს — მისი არქიტექტურის დანახვით, ჩვენ არ მოველოდით განსაკუთრებულ განცვიფრებას, რადგან ვიცოდით, რომ უნივერსიტეტი მოთავსებული იყო თბილისის ყოფილ სათავადალ-აშნაურო გამზაბის შენობაში და ისევე ვიცოდით, რომ ეს შენობა არ იყო უკეთესი ქუთაისის ყოფილ სათავადალ-აშნაურო გამზაბის შენობისა, რომელშიც ჩვენ ვსწავლობდით.

მაგარუბლები მაშინ არ მოძრაობდნენ ნორმალური სისწრაფით და თბილისს მივალწიეთ მარტივ შუაღმოსას — მეორე დღეს. ჩვენ ჩამოვედით მაგარუბლიდან და გამოვედით საღვურით ქალაქისაკენ. უხლავ დგას საღვურიდან ჩელიუსკინელების ქუჩის დასაწყისზე, მარცხენა მხარეზე ორსართულიანი შენობა, რომლის მეორე სართულზე მაშინ სასტუმრო იყო მოთავსებული. ჩვენ მიგვასწავლეს იქ, ვიქირავეთ ადგილი, დავეგოვეთ ბარგი-ბარხანა და გამოვედით ქალაქში წასასვლელად უხერხულად მოეთავსდით დიდი გამოკითხვის შემდეგ გრამფაიში, რომელიც პირველად ვნახეთ.

ჩვენ გვიხლოდა უნივერსიტეტში წასვლა, სადაც უნდა გავვეგო ჩამოვიდა თუ არა ცაგერიდან ჩვენი საბუთები და ვართ თუ არა ჩარიცხული უნივერსიტეტში. გრამფაიში ჩვენ ვთხოვეთ მგზავრებს ვსწავლებინათ, თუ სად უნდა ჩამოვსულიყავით გრამფაიდან, რათა უნივერსიტეტისაკენ წავსულიყავით. "შემუღთან" რომ მოვალწიეთ — გვითხრეს ჩამოსვლა და ჩვენც ჩამოვედით.

აქაც საჭირო იყო მიმოკითხვა უნივერსიტეტში მისაღწევად ჩვენ იქვე ვგრაილებდით "შემუღის" მიღამობაში. ამ დროს იქ შეგვეჩვენე პეტია ბახტურიძე, რომლის მშობლებთანაც და რომელთანაც ერთად ჩვენ ვცხოვრობდით ერთ დროს ქუთაისში. პეტია / ასე ვუწოდებდით ჩვენ ბავშვობისას პეტრე ბახტურიძეს / 1919 დაამთავრა ჩვენი გამზაბი და იმ წელსავე ჩაურიცხა უნივერსიტეტში. პეტიას დანახვამ ჩვენ იამღეს აგვიყვანა. ეს იმდენად — არა იმისათვის, რომ ვნახეთ ჩვენი საყრმის აშანაგა, მას ისედაც ხშირად ვხვდებოდით ქუთაისში, მისმა დამახვამ ჩვენ განსაკუთრებით აღვავრთოვანა იმის გამო, რომ ვნახეთ ახლობელი — ჩვენთვის ამ უცხო ქალაქში და საზოგადოებაში, რომელიც გზაზე დავავჩენებდა. პეტიათან ჩვენ კარგა ხანს ვსაუბრეთ, იგი გვაყნობდა აქაურ მღვომარეობას და ახსნა-განმარტებებს გვაძლევდა ჩვენთვის საინტერესო საკითხებზე.

ამ საუბარში რომ ვიყავით აქ გამოაიარა ქუთაისის გიმნაზიის ჩვენმა მასწავლებელმა სილვეან ხუნდაძემ / ამჟამად პროფესორი /, ის დიდი ამბით "მოგვებაფიფა" ჩვენ და არა როგორც მასწავლებელი მოსწავლეს, არამედ როგორც თანატოლ-თანატოლს გამოგვიკითხა იქაური, აქაური ყველაფერი, გვითხრა, რომ აქ ყველაფერს მალე შევეჩვევით და ნურაფერზე ნუ სწუხართო. სილვეანი გამოგვემშვიდობა. პეტიამაც ჩაგვავინა "შემელთან" გრამეაში და დაგვარია — ჩამოვსულიყავით უკანასკნელ გაჩერებაზე და უნივერსიტეტზე იქ არისო / უნივერსიტეტი მამის უკანასკნელი გაჩერება იყო გრამეაისათვის /.

როგორც კი შევედით უნივერსიტეტში, საპარალო შესასვლელის პირდაპირ, კედელზე ჩამოკიდებულ დაფებზე მანქანით დაბეჭდილი სიები იყო გამოკრული. აქ თავმოყრილი იყვნენ აბიგურიენტები და რაღაც გულმოღვინედ ათვალიერებდნენ ამ სიებს. ეს გამოკრული ნაბეჭდები აღმოჩნდა უნივერსიტეტში ახლად მიღებულთა სიები. უნდა ვთქვა, რომ ამ სიებით მამის მთელ უნივერსიტეტში მიღებულთა რაოდენობა, ვერ უდრიდა ამჟამად ჩვენს უმაღლეს სასწავლებლებს, რომელიც გნებავთ ფაქულტეტზე ჩასარიცხ სტუდენტთა რაოდენობას. მიუხედავად იმისა, რომ მამის არაერთი კონკურსი და გამოცდები არ არსებობდა, საკმარისი იყო მხოლოდ სიმწიფის მოწმობის წარდგენა.

ამის მიზეზი იყო ჯერ ერთი მამის ჩვენში და საერთოდ რუსეთში გიმნაზიადამთავლებულთა ძალზე მცირე რაოდენობა, მეორე პროუინციებიდან თბილისში ჩამოსულ სტუდენტთათვის ცხოვრების შეუძლებლობა უდიდესი სიძვირის გამო — ყველა დარგში / ბინა — საკვები /, ამას გარდა დიდი გადასახადი უნივერსიტეტში.

მამისევე შევეუღქით დაფაზე ჩამოკიდებულ სიის დათვალიერებას და უნივერსიტეტში ჩარიცხულთა რაოდენობის სიმცირის გამო, ჩვენს გვარებს სწრაფად მივაგენით, ირაკლი საექიმოზე და მე აგრონომიულ ფაქულტეტზე ვიყავით ჩარიცხული. ისე როგორც ამას მოვიითხოვედი.

ბაღიან გახარებული გამოვედით უნივერსიტეტიდან, უნივერსიტეტში ჩვენი გვარებია გამოკრული — მცირერიცხოვან, ახლად მისაღებ ქართულ სტუდენტთა შორის, რას მოესწარით ირაკლი და ალექსანდრე? ჯერ კიდევ ერთი წლის წინათ, მეექვსე კლასში გვგოვებდნენ! / აბა ამას პქვია ვაჟაყობა — ვამაყობდით მე და ირაკლი /.

ჩვენ შევეუღქით ქალაქის დათვალიერებას. უნდა უკვე გზის აბნევის და დაკარგვის არ გვეშინია; ჩვენ ხომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები ვართ, — ხუმრობა არ არის!

უნივერსიტეტიდან ფეხით წამოვედით და სულ-სულა ჩამოვყვეით გზის გრამეაის ლიანდაგის მიმართულებით, რათა შეუცდომლად

მისხულიყავით იქ, სადაც გრამვიდან გაღმოგვსევს ხადგურნიდან მომავალი და, სადაც პეტია შეგვხვდა. ამ ადგილსაც მივადწოთო ფეხით და პეტიასაგან ვიცილობთ, რომ აქედან იწყება რუსთაველის / ყოფილი გოლოვინსკის / პროოსპექტი. ჩვენც ჩავეყვით ამ პროოსპექტს და გულმოდგინედ ვათვალიერებდით ყველაფერს. ეს დიდი ქუჩა; რამოდენიმეჯერ ავიარეთ და ჩამოვიარეთ, მაგრამ უკვე არცერთი ჩვენი ქუთაისელი ნაენობი არსად შემეხვედრია. არ გვაძინებს ეს გარემოება ჩვენს ჩვენის ამრით, უბრალოდ თაფი მასივ ქულში გვაქვს.

საწოლი ადგილი ნაქირავეები გვაქვს, სადგურთან ახლოს სასტუმროში, მაგრამ სანამ იქ წავიდოდეთ რაიმე სანახაობით უნდა გავირთოთ თაფი. აი, აგურ რუსთაველის პროოსპექტზე დავინახეთ მშენებრი შენობა, რომელსაც ეწერა "სახელწიფო თეატრი". ეს თეატრი თაფის გარეგნობით არა გავდა ქუთაისის თეატრს. იგი რადაც საუკეთესო სწანდა, თუმცა ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, ვინ ქუთაისის თეატრი და ვინ თბილისის. თბილისის თეატრი ხომ ათწილად უკეთესი უნდა იყოს — ასე ვფიქრობდით ჩვენ და გადავწყვიტეთ ამ დამით უნდა დავსწრებოდით წარმოდგენას ამ თეატრში. უკვე საღამოს ეამშავე მოადწია და ჩვენ ვიყიდეთ ბილეთები. "რა ადგილები გინდათ, — გვეკითხება მოღარე ქალი. — ყველაზე აფუფისანი, რომელიც იყოს ქალბატონი!" და მანვე უკანასკნელ იარუსზე მოგვცა ყველაზე უკანა რიგში.

მან გვითხრა, რომ თქვენი ადგილი შესაძვე იარუსის უკანა რიგზე იქნებაო. ამდენი იარუსი, ჩვენ არ გაგვიგონია, ქუთაისის თეატრს მხოლოდ ერთი იარუსი ჰქონდა და რიგები კი, რიგების შესახებ ვიცილობთ. ქუთაისში ყველა საექტაკლზე არ იყო ნებადართული მოსწავლეთა დასწრება და როდესაც ასეთი ნებადართვა არსებობდა, ჩვენ იარუსზე ვთავსდებოდით და იქ რიგების შესახებ ვიცილობთ ყველაფერი. რიგებს ჩვენთვის იარუსში ასეთი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც უფროსთათვის პარტურში.

წავიკითხეთ აფიშაში თუ რა გადიოდა იმ დღეს ამ თეატრში, მაგრამ ჩვენ ვერაფერი გავიგეთ ამ სახელწოდებით. აქ თბილისია, — ვთქვით ჩვენს, — ალბათ რაიმე კარგი იქნება, რა უკეთეს, რომ ჩვენ არ გაგვიგონია მისი სახელწოდება.

საექტაკლის დაწყებამდე კიდევ არსებობდა დრო და ჩვენ შევეცხვიერო სამი კიგნობი; დიდიდან არაფერი გვეჭამა. აქ ჭდიოთა და რადაც წინააზნ ხორციით დავიჯერეთ გული და უკვე თეატრის დაწყების დრომაც მოადწია წამოვედით, წარუადგინეთ ბილეთები და შეგვიშვეს თეატრში. ჩვენი ადგილები აღმოჩნდა შესაძვე იარუსის უკანასკნელ უკანა რიგში. თეატრის შინაგანში იერმა ჩვენ განგვაყვიურა. შესაძვე იარუსზე რომ მოუხვდით, ეს ჩვენ არ გვწყინდა... პირიქით ამას რა სჯობია თაფზე ადგილბარ მოუღ

სანახაობას, მაგრამ უკანს ქნელი რივი ამ იარუსზე კი ჩვენ არ "გვეპრიანა" ბექედან პარტერი არ ჩანდა. რას იბამ. ჩვენი ბრალია: განა ჩვენ არ ეუთხარით მოღარეს იაფუასიანი ბილეთები მოგვეცი-თქვა! — არაფერი არ არის, გაუძლებთ ამ ალგილსაყ!..

მაგრამ სასწაული შემდეგ მოხდა. ჯერ კიდევ ფარდის აწვეამდის დაიწყო მუსიკა. მუსიკა მშვენიერი იყო სმენისათვის, მაგრამ ჩვენ განცვიფრებას ის იწვევდა, რომ მუსიკის ასეთი შესავლით და ისე ასე სანგრძლივად — ქუთაისში სპექტაკლი არასოდეს დაწყებულა. მოვისმინოთ, მოვისმინოთ, მუსიკა კარგია, აქ თბილისია და ცხადია ქუთაისთან შედარებით განსხვავებული და უკეთესი უნდა ვიხილოთ რამე. ისე ვფიქრობდით ჩვენ. როგორც იქნა ფარდაც აიწია და არგისტებიც გამოჩნდნენ სცენაზე.

ჩვენს განცვიფრებას სამღვარი არა აქონდა, როცა დავინახეთ, რომ ეველა ეს არგისტი მღეროდა რუსულ ენაზე და ორეკსტრმაყ არ შეწყვიტა დაკრა. ბიჭო! ეს რა თეატრია, ფეხებით ვეიკობთ ერთმანეთს მე და ჩემი ბიძაშვილი, კრილოვის მაიმუნისა და დათვის მსგავსია. რა ბლადულებით ამ არგისტებს. აქ რადაც სატირული წარმოღვენა უნდა იყვეს, ვოფირეთ ჩვენ.

მთელი ღამის უძინარი ვიყავით ქუთაისიდან მაგარებლით ნამგზავრნი, სადაც დროგამოშვებით დასაჯლომ ალგილსაყ ძლივს ემოულობდით და რადგან სპექტაკლის მინაარსის ვერაფერი გავიგეთ — მუსიკის ამ მშვენიერ აკომპანიმენტის ქვეშ, — ჩვენ პირველი მოქმედების დასაწყისშივე მიგვებინა.

როცა ჩვენ თეატრის დარაჯმა გაგვალეობა, სპექტაკლი დიდი ხნის დამთავრებული ყოფილა და თეატრის შენობიდან გასულა ყველა, როგორც დამსწრენი, ისე არგისტები და თეატრის აღმინისგრაიდაყ-დარაჯიც, რომელიც ალბათ, იმას ათვალეირებდა ხომ არავის დარჩა რაიმე ხელმოსაკილი თეატრში, — ცხადია დარბობა დასაჯლომ იარუსზე მხოლოდ ბოლოს ავიდოდა. კიდევ კარგა, რომ სულ არ დაივიწყა იქ ამოსულა, თორემ იმ ღამეს მე და ჩემი ბიძაშვილი მანდ დავრჩებოდით.

დარაჯმა ჩვენ გამოგვაბევა გარეთ და ღამის პირველ საათზე გავეცმგზავრეთ ჩვენს მიერ დაქარავეულ ბინაში, სადაც დაეიკავეთ ჩვენს მიერ დაქერილი ალგილი და განეატრებეთ ძლი.

მკითხველთათვის ალბათ უკვე ნათელი გახდა, რომ ჩვენ დრამატული თეატრის მაგიერ მოხვდით საოპერო თეატრში, რომლის არსებობის შესახებ ჩვენ არაფერი არ გვსმენია. სახელმწიფო თეატრიო, ასე უწერა ბუიშაში და თეატრი ხომ მარყო ის გვევლიონა ჩვენ, რაც გვენახა, ე. ი. დრამატული თეატრი, აქ კი საოპერო თეატრში მოხვედრილვართ.

შემდეგში გამოიჩინა, რომ ჩვენ დაესწრებიდართ რომელიღაც ცნობილი იტალიელი კომპოზიტორის ოპერას ვერ ვიცი თუ სახელია, რომელი ოპერა იყო ეს, რადგან მაშინ არც შესმოდა რაიმე ოპერის შესახებ და როგორც აღვნიშნე, ჩვენ პირველი მოქმედების დასაწყისშივე მივედინა და ამის შემდეგ არაფერი გვხვებია.

მეორე დღით, როგორც გამოვედი სასტუმროდან დავიწყეთ საცხოვრებელი ბინის ძებნა. უნდა გვექარაუნა საღმე ბინა, ვინმე სახლის კერძო შესაკუთრესთან. ჩვენ არ გვეძინდა საშუალება ხანგრძლივად გვეცხოვრა სასტუმროში, სადაც ადგილი ძალზე ძვირი ღირდა. მაგრამ უბედურება ის იყო, რომ ქალაქში არავის ვიცნობდით და უბრალო მიკითხვ-მოკითხვით, ძნელი იყო ბინის მოძებნა. რამოღწინაშე დღე ვიარეთ ბინის ძებნაში.

ამ “ყიადში” მთელი თბილისი შემოვიარეთ, მიმოსვლის გზებზე შევისწავლეთ და თბილისსაც გავეყენით. მკითხველს შესაძლოა აინტერესებდეს თუ როგორ მომიწონა თბილისი. უნდა გამოგიყვლოთ, რომ როგორი წარმოდგენაც მე მქონდა თბილისზე, ისეთი შთაბეჭდილება ვერ დაგოვა მისმა გაცნობამ. თბილისს ქუთაისთან შედარებით, რასაკვირველია ბევრი რამ უკეთესი აღმოაჩნდა: მიმოსვლის გრანსპორტი, მაღალსართულიანი, კეთილმოწყობილი სახლები, ფართო ქუჩები და სხვა, მაგრამ რასაც მოველოდი, ისეთი არ აღმოჩნდა.

ეს შესაძლებელია იმის გამოც ყოფილიყო, რომ რევოლუციამდე ფაქტიურად თბილისი და ქუთაისი ერთი და იგივე რანგის ქალაქებს წარმოადგენდნენ. ქუთაისი იყო დასავლეთ საქართველოს საგუბერნიო ცენტრი და თბილისი კი აღმოსავლეთ საქართველოსი.

ცარიშის დროს თბილისი აგრეთვე ამიერკავკასიაში მეფის ნაცვლის სამყოფი ადგილი იყო და კავკასიის აღმინისტრაციული ცენტრი, მაგრამ ეს გარემოება ქალაქს კეთილმოწყობის მხრივ არაფერს მაგებდა. ახა დაუკვირლეთ მარგო იმას, რომ სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მაშინ ქალაქის განაპირა უბანს წარმოადგენდა და გრამეაის უკანასკნელი გასაჩერებელი ადგილი იყო. თანამედროვე თბილისთან შედარებით მაშინდელი თბილისი, ასე იყო შემოზღუდული.

რევოლუციის შემდეგ თბილისის, როგორც სატახტო ქალაქის შრდა სწრაფად ვითარდებოდა, მაშინ როცა ქუთაისში — პირიქით, — საგუბერნიო ცენტრის ადგილიდან, — ქალაქის უბრალო თანამდებობაზე გადაინაცვლა. ამეამდ რომ სხვაობა არის ქუთაისს და თბილისს შორის ისეთი არ იყო მაშინ. ბოლოს რამოღწინაშე დღის შემდეგ, ჩვენ შევეხებო ერთი ქუთაისელი ამხანაგი კურსებიდან, რომელმაც ჩვენთან ერთად ჩააბარა გამოცდა სამწიფოს მოწმობაზე. ეს ახალგაზრდა წარმოშობით

მგერელი იყო. როდესაც შევიხველეთ მას ბინის საკითხი, მან გვითხრა, რომ მოვლადპარაკებოდა მის ნათესავს, რომელიც საგუბერნიო ციხის კომენდანტი იყო. მას ციხის გარეთა შენობებში საკმარისად დიდი საცხოვრებელი ფართობი უჭირავს, მე მასთან ვეხოვრობ და შეიძლება თქვენც მოგათავსოთ სათანადო გასამრჯელოთი.

ჩვენ მას ვთხოვეთ, რომ ამ მის ნათესავს, შეიძლება ჩვენი კვებაც ეკისრა და ბარემც ერთბაშად გაურიგლებოდათ ბინიან-კვებიანად, ამხანაგი შეგვიპირდა ყველაფრის გაგებას.

ეს იყო დილით იმავე დღეს ღამით, ეს ამხანაგი მოვიდა ჩვენთან საგუმროში და გვაეცობა მისი ნათესავი ციხის კომენდანტის, თანხმობა და პირობები, რის საფუძველზეც შეუძლო მას ჩვენი უმრუნველყოფა ბინით და საკვებით. როგორი მკაცრიც უნდა ყოფილიყო ეს პირობები, ჩვენ სხვა გამოსავალი არ გვქონდა და ამ პირობებზე დაეთანხმდით. ეს კომენდანტი გვარად აღმოჩნდა ფარულავა. მეორე დღესაც გადავედით ფარულავასთან ორთაჭალაში იქ ციხისავე შენობებში, რომელნიც ციხის ჯალავანის გარეთ მღებარობდნენ — ციხის აღმინისგრაციისათვის და დაეცვისათვის, ჩვენ მოვთავსდით ფარულავასათვის გამოყოფილ ფართობში, მეორე თუ მესამე სართულზე. როგორც ვთქვით ფარულავამ ეკისრა ჩვენი კვებაც და მე და ჩემს ბიძაშვილს გამოგვიყო ცალკე ოთახი.

ფარულავას შეედა ცოლი და ერთი ვაჟი. როგორც ციხის კომენდანტი შედარებით საკმარისს ხელფასს ღებულობდა, მაგრამ იმდროინდელი ეკონომიურ პირობებში ციხის კომენდანტის ხელფასით არსებობა ძნელი იყო. ვერც ჩვენგან მიღებულ ფულს შეუძლო რაიმე გაუმჯობესების შეტანა ფარულავას საოჯახო მეურნეობაში. ფარულავას ოჯახსაც შიოდა და მე და ჩემს ბიძაშვილსაც გემოდა — ფარულავას ნათესავ იმ ჩვენ ამხანაგთან ერთად რომელმაც ფარულავასთან გაგვარიგა.

დავიწყეთ უნივერსიტეტში სიარული და ლექციებზე დასწრება. ძალიან სახალისო იყო ყველაფერი ეს პირველ ხანებში. გაეუკანით სტუდენტებს, პროფესორ-მასწავლებლებს და თბილისის სამოგადლოების განსამღერულ ნაწილს, მაგრამ ამ სახალისო გარემოებებმა დღესას ვერ გაგვართო.

ფარულავასთან ვერ უღებულობდით ამ კალორიების რაოდენობას, რაც საჭირო იყო არსებობისათვის. მას ჩვენ ერთი თვის ბინის ქირა და კვებისათვის, წინასწარ მივეყით პირობის თანახმად.

უნიადან იქაური კვება ვერ გვყოფნიდა, ჩვენ დამატებით ვიყავდით დნაკლისის გარეთ. მაგრამ სანამდის? ბონი თანდითან გველეოდა და ერთ მშვენიერ დღეს გადავწყვიტეთ, ერთ-ერთი წავსულიყავით სვანეთში, სადაც ლეღებს /ბიძაჩემი არ გვეგულებოდა ქვემო სვანეთში, ის მეში სვანეთში შემაობდა გყის წარმოებაში/ შევეუთახნებდით რომელიმე

მინაური პირუცყვის გაყიდვას და ასე დროებით გადაგზონდლებლი თბილისში ცხოვრებას სხვა რომ არ იყოს რა — ასე უცბად თბილისიდან სახლში უკან დაბრუნება ხარისხილი იყო.

გადაწყვიტეთ, რომ მე წავსულიყავი სვანეთში და ასეე მოხდა. მაგარებლის ბილეთი ვიყიდე, ცოგაოლენი ფული გავიძღვანე და წავედი. იმდენი ფული არ მქონდა, რომ ქუთაისში ღინეიკა შექირავე და ქუთაისიდან ფეხით გავეუღე გზას. ბოლოს მივაღწიე სახლშიც. ქალებს გაუკვირდათ ასე უცბად ჩემი მარგოდ დაბრუნება. აუკხენი, რომ სახლიდან წაღებული ფული საკმარისი არ აღმოჩნდა, თბილისში ნამუცხანი სიძვირება და იქ ასე იოლად არ შეიძლებოდა არსებობა, როგორც გვეგონებოდა. საქონია დამატებითი თანხება.

ბიკოლაჩეში და ლელაჩეში სწრაფად დავითანხმე, რომ საქონი იყო, რომელიც მინაური პირუცყვი გაგვეყიდა. ამის შემდეგ ჩემთვის იოლი იყო გასაყიდის შერჩევა. მე ხელი დავადევი ერთ ხარს, რომელიც ძალზე მსუქანი იყო და ცაგურის ენკენობაზე კარგად გათიყილებოდა სახორცედ. მე მათ აღვიღად დაუბეჭდიე, რომ ჩვენს ოთხი ხარიდან, ის ყველაზე მარბაი და უკარგესი იყო მუკრნობისათვის / ფაქტიურად მე მარგოდ მისი სამსუქნე მაინტერესებდა, რის გამოც მისში კარგ საფისურს ველოდი /.

მათ ხარი გამომაგანეს და გამოაქოლეს მამიდაჩემის ქმარი, რომელიც ისედაც მდიოდა ცაგურში ენკენობაზე / იმ დროს, სექტემბრის თვეში, ცაგურში დიდი ენკენობა იყოღინ / და მას თხოვეს დამხმარებოდა ხარის გაყიდვაში.

მართლაც სვანური მსუქანი ხარი კარგ ფასში იყიდეს ქუთაისიდან ენკენობაზე ჩამოსულმა "პოდრალიკებმა" და მეორე ღელს ღინეიკით გავუმგზავრე ქუთაისში. ქუთაისიდან იმავე დამხევე წამოვიღე თბილისში.

ჩემი ბიძაშვილი ორი ღლეა თურმე, რაც მედიმედ ქუთაისის მაგარებელს ხელება და რასაკვირველია, ახლაც დამისვლა საღვურზე სვანეთიდან მე ვერაფერი სანოუბგე ვერ წამოვიღე. გარდა ერთი დიდი თაფლით საფსე მწარე კეახისა, შემდეგში თბილისში ჩვენ იმ დრომდის დღურით. სანამ ჩვენ ეს თაფლი გვეყო "სალოკად".

ხარის "საფისი" მალე გამოგვეღია და უსაბღვროდ მოგვენატრა მე უცხლთან ნაცარში გამოცხობილი სვანური შჭაღა. ჩვენ შევკარით თუ რაიმე გაგვანდა და გამოუქმევიღობეთ თბილისს.

ასე დასრულდა მენშევიკების დროს ჩვენი სტუდენტობა.

სახლში ჩვენი მისვლა არაფის არ სწყენია. მამაკაცი არაფის დავიხვდეთ ოჯახში და გასაგებია ასეთი შემთხვევაში, ისიც მამთარში / ღუკემარის თვე იყო / მუშა ხელის შემატება უფრო მოსაგებათ მიიჩნეეს, ვიდრე ჩვენს მღერ ჟიფერსაგეტში შეცადინობის გაგზონდლება.

ჩვენ სახლში გვეკულებოდა ერთი მამაკაცი, სახელად არტემ პირველი, მაგრამ ჩვენი ჩასვლისას ის არ დაგვიხვდა იქ სადაც წასულა სახეგაბოლოდ.

ეს არტემ პირველი შეგად საინტერესო პიროვნება იყო და ამიტომ დღეს მასზე ყურადღების შეჩერება.

ლენინში და სამეგრელოში აჯანყებების ჩაქრობის შემდეგ, მენშევიკების გვარდიელები მოადგნენ ზემო სვანეთის საზღვარს. გვარდიელთა ერთი პოლკი შევიდა თავისუფალ სვანეთში. მათ ზემო სვანეთიდან წამოიყვანეს ნაღველის სახით, ერთი პიროვნება, ეს იყო არტემ პირველი. ყოვლად სამიზდარი და აუტანელი პიროვნება, რომელსაც ადამიანის მოკვლა ჩალის ფასად არ მიაჩნდა. თავის ბეკიელთი ის მთელ ზემო სვანეთს აწუხებდა, მისი ზემო სვანეთიდან გაბეჭვების დადგენილება გამოუგანია ყველა თემის საერთო კრებას, ამბობდნენ, რომ მამხანის ნიშანში სწორად გასროლის შემოწმების მიზნით, არტემსა კომკიდან გასროლით მოკლა მისი ბიძა. მას სავსებით ბუზია თავი უკანასკნელ ხანებში, როცა კანონმდებლობა არ იყო ზემო სვანეთში და მისგან ხალხს ცხოვრება არ ჰქონია.

თემების დადგენილების საფუძველზე გვარდიელებს არტემ პირველი ხელშეკრული წამოუყვანიათ და ეაგერში საპატიმროში ჩაუსვამთ. რამოლენიზე ხნის შემდეგ მას საპატიმროს სარკმელიდან დაუნახავს ბიძაჩემი / მისი შექნობა ალილი იყო, ლენინის მამრამი ყველაზე მაღალი იყო / რომლისათვისაც სარკმელიდან დაუბახნია, მოსულიყო მასთან საპატიმროში და უნახა იგი.

ბიძაჩემს ის იყნობდა გყის წარმოებიდან, სადაც ეს პირველი ხმარად შემოაბდა ფიბიკურად, სხვათაშორის ეს უნახსო და ძალღიაპირი კაცი, მშენიერი მუშა იყო. ბიძაჩემიც ნაცნობა მას ამის გამო. ბიძაჩემი, როგორც ეთქვით მართლად მისულა ციხეში და უნახავს იგი. ბიძა ნიკო! / არტემი ახალგაზრდა იყო / შენ ოღონდ ამ ციხიდან დამისხევი, წამოგყვები სახლში და უფასოდ ვიმუშავებ თქვენთან, მთოლოდ წელიწადში ერთი-ორი თვე გაებალ გარე სამუშაოზე განისამოსის შესაძენედ შენ მამა, ბიძა ნიკო და მე შეილი. ბიძაჩემი შეპირებაა დახმარებას — თუ არაფერი დანამაული არ გაქვსო.

მართლაც არტემს კონკრეტულად არავითარი ბრალდება არ ჰქონია, ერობის თავმჯდომარეს — რამზაძეს პირობა დაუდებინებია ბიძაჩემისათვის, რომ იგი პასუხისმგებელი იქნება თუ ამ პირველმა რაიმე დაამაუოსო. პირველი გამოუშუეს და ბიძაჩემმა იგი მოიყვანა სახლში.

ჩვენ რომ დაბერენდით თბილისიდან პირველი წასული დაგვიხვდა გარე სამუშაოზე, მაგრამ ჩვენს ჩასვლიდან ერთი თვის შემდეგ დაბრუნდა

და მოგვადგა სახლში. ამ აღამიანმა, რომელიც ყველა ნათესავს და ახლობელს მეტულებული ჰქავედათ, ჩვენს ოჯახში დაისახდურა ისე, როგორც საკუთარ სახლში. ერთი-ორი თვით წავიდოდა საღმრთო დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში და შემდეგ ისევ ჩვენთან ბრუნდებოდა.

არგემმა წერა-კითხვა არ იცოდა, მაგრამ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში დასავლეთ საქართველოში ხეცაღისას, მას მშვენიერად ჰქონდა შესწავლილი — ქართული, მეგრული, აფხაზური და რუსულიც ყველა ამ ენაზე ის საუბრობდა ლაპარაკობდა.

ლუდარქმს და ბიკოლაჩქმს ის ღელვს უწოდებდა. ერთი კარგი თვისება ჰქონდა, რომ ალკოჰოლიანი სასმელები არ უყვარდა, მაგრამ რად გინდათ; თავისი გვინის პატრონი, ის სულ არუკილი იყო.

ჩვენიან მოხელის პირველი ღელსავე ასცხება ჩხუბი ჩვენს სოფელში, გყვები წასულა სამეშე ჯირკის ჩამოსათრეველ ჩამოთრევის მაგიერ, ეს ჯირკი გადმოუგდია შუროდან და ერთ-ერთი ჩვენი მემობელი ძლივს გადარჩენილა. შუროდან ხეების ჩამოყრად აკრძალული იყო, თუ გზაში გამაფრხილებელი პარიენება არ იდგომებოდა. ის ჩვენი მემობელი, რომელიც ძლივს გადარჩა ამ ჯირკიდან — თითონაც ავი იყო და გზაში დაუკადა შუროდან ჯირკის ჩამომგდეს, რომელსაც იგი ჩვენი სოფელში ჰგონებდა. ჩამოვიდა, დაინახა არგემი და ჩვენი მემობელი განკვირვებულ დარჩა, როცა აღმოჩნდა ვიდაც უცნობი კაცი. ჯერ გაკვივრდა: თუ რა უნდოდა ამ უცხოს ჩვენი სოფლის შუროში, ან ეს ჯირკი რათ სჭირდებოდა და უწყო არგემს ჩხუბი, გინება, — ბოლოს ერთმანეთს უცნენ და შემთხვევით აქ მოაძწირეს ჩვენმა სოფელელებმა და გააშველეს.

ასე გააცნო, პირველ ღელსავე, ჩვენს სოფელელებს არგემმა თავისი თავი. ამის შემდეგ იშუაითი იყო ვინმე ჩვენს სოფელში, რომელიც არგემს არ წაჩხუბებოდა, თუ ვინმე მას უხამს საცდევითი შეაგინებდა, არგემს არავის არ აპატიებდა ამას, დაჭრით ემუქრებოდა ვინც არ შეურიგდებოდა მას; შესარიგებლად კი საჭირო იყო, რათა დაშინაშვეს, რაიმე საჩუქარი მიეცა არგემისათვის, ანდა ბოდიში მოეხადა. მისთვის საჩუქრის ხიდილ დამოკიდებული იყო დანაშაულის ხარისხზე.

როგორც ვთქვით, არგემი მშვენიერი მუშა იყო. ამასთან უადრესად სწრაფი მუშაობის დროს. ის მუდამ გაქირავებული შრომით ცხოვრობდა და ძირითადად მამის, სამუშაოებს ნარდად ღებულობდნენ. ერთ ღელს — ორი-სამი ღლის სამუშაოს შესრულება შეეძლო. ამას რომ დაამთავრებდა მერმე ხეცაღლი უყვარდა.

სანარდო სისკება არგემმა ჩვენს ოჯახშიც შეშლილა. წავიდოდა გყვები, მაგალითად სამეშე გყის მოსაჭრელად, ვაჟკაცის ერთი ღლის

სამუშაო ნორმის, შუალედის დაბნობაა. მერმე იცოდა — ახლა სახლში წავილეთო. სახლში წახვლა კი არ შეიძლებოდა, მაშინ კერძო საკუთრების ეპოქა იყო; გლეხი უთენია უნდა გასულიყო სამუშაოზე და შოლოდ დაღამებულს დაბრუნებულიყო სახლში. ეს წესი, რომელიც გატირებამ წარმოშვა — შემდეგში გრადიციად იქცა და უდიდეს სირცხვილად ითვლებოდა, თუ გლეხი, ავიდ თუ არ იყო, უმიზნოდ შუაღამე დაბრუნებულიყო სახლში სამუშაოდან.

არგვები არ ემორჩილებოდა ამ გრადიციას და მოითხოვდა სახლში დაბრუნებას სამუშაო ნორმის შესრულების შემდეგ. უბელურება ის იყო, რომ მარჯო არ უნდოდა სახლში დაბრუნება, ჩეჩეკ, ვინც მასთან ვიყავით, გვაძულებდა გაეყოლოდით მას. ეს კი სირცხვილის გამო შეუძლებელი იყო, შუაღამე სამუშაოდან მინ დაბრუნებული რომ ვქანახუი მუშობდეს, — “კისური მოგვეჭრებოდა”. აბა სად დაუბტყიციბდით მათ, რომ ჩვენ საკუთარ სამუშაოზე, სანარდო განაკვეთი შევასრულეთ, დავამუშავეთ და ეხლა მინ წამოვუვლით — მხარ-თებოზე წამოსაწოლად-თქვა. თუ არ გამოთყვებოდით, ამას არგვების მხრივ ერთი ჩხუბი და აღიბქოთი მოსკეებოდა ხოლმე.

პირველი ურთიერთ ხელით შეხლა, ჩემსა და არგვებს შორის მოხდა შემდეგი შემთხვევის გამო. მე და არგვებს მეორე სოფლიდან ხარებით მოგვექონდა განისამოსის კარადა. ერთ ადგილას ლამაზი ქალიშვილები შევიმწივ, გავსწორდი წელში და ქალიშვილების თავის მოსაწონებლად ამბავად მივდივარ გბამა, დონკიხოტის პოზამი. არგვები ვერ მიხვდა, თუ რისთვის ვაკეთებდი ამას და ჩემი გაჭიმვა გააკვირვებდა და ჩემი დასჯა განუზრახავს, ის მომეწია უკნიდან და “ჰანღური” ამომკრა. ქალიშვილებმა, რომელთაც მე თავს ვაწონებდი ამ ამბავის დანახვით — სიცილი აგებეს.

სისხლი მომაწვა თვალებში, მაგრამ სანამ ამ ქალიშვილების თვალთახედვის არეში ვიყავით — განგებ არაფერი შევიმწივ, როგორც კი მივეფარეთ მათ, გორაკის შემდეგ, მე ვეყი არგვებს და დავუწყე დაუზოგველად ცემა. ღონეში მე მას უკობნიდი. არგვები გაკვირვებული იყო ჩემი სატყეილით. ძლივს გავაგებინე, თუ რატომ იყო საჭირო მისი ცემა. იგი ჩემი ოჯახის წევრად თვლიდა თავს, მაგრამ ამას მე ის მაინც არ მაპატიებდა, ეს ცემა რომ ვინმეს სხვას დავნახა. ვინაიდან არავინ დაგვიანა, მანაც უხმოდ გადაეყლაპა ეს გალახუა.

სუსხიანი ზამთარი იყო; დიდი თოვლი იდგა, შუა ცეცხლისათვის უამრავი შემა იყო საჭირო. გაზაფხულზე ღამწაღებული შემა კილომეგრ-ნახურის სიმორიდან უნდა მოგვეყიდა. შეზობული გვეხმარებოდა და სამი კაცი / მე, არგვები და შეზობელი / ორი უღელი ხარით ვზიდავდით ამ შეშას.

შემის ხორციან, ხარების უშუალოდ მოყვანა შეუძლებელი იყო. ათი მეტრის მანძილზე უნდა ჩამოგვეთრია შემა სახარე ჯგუფში. ამ კილომეტრ-ნახევარ გზას — ხარებით, ჩამთრის მოკლე დღეები მხოლოდ ორჯერ ვფარავდით, ე. ი. მარჯო ორ გზობას ვაკეთებდით დღეში. იმ დღეს როდესაც ნამუდამად შეიკრულ დაბრუნდით შემის მოსატანად, არგემს აიკვიატა და შემის ჩამოთრევაში მონაწილეობა არ მიიღო. მე ჩხუბი დაუწყე თუ მოდიხარ შემამე, კიდეცა უნდა იმუშაო, აქ მუშად ითვლები შენ — ორი უღელი ხარი გყავს, მე და ეს მუშობელი ვერ მოუვლით მარჯო ამ სამუშაოს. შენი იმედი რომ არ ყოფილიყო, სხვას გამოვიყოლებდი და სხვა; შევლაპარაკდით, ის კამათში უარესს და უარესს მიბრუნებს და მეუ საუბელჯოვლ წამოიყვანა: “ბევრსა გყემ და ისე ჩამოგათრევენებ შემის თქვა”.

მე არასოდეს არ გავიღობი არგემთან ერთად სამუშაოზე, ხელში თუ რაიმე თავდაცვითი იარაღი არ შეგულებოდა. იმ დღესაც მე ნაჯახი განუყრელად შეკავებ ხელში; მხოლოდ შემის ჩამოთრევის დროს დამრჩენია ის ძირს, სამარხილე გზასთან. არგემსა შეამჩნია ეს თუ არა, როგორც კი გაიგონა ჩემგან — “ბევრს გყემო- თქვა” იძრო ბუდიდან სვანური დანა და ამოვიარდა ჩემთან. ჯერ ისედაც საშინელო გამოშეგვევლება პქონდა ამ ოხერს, მაგრამ ახლა კი საშიშროად დამახლოდა სახე, თვალები სულ მთლად დასისხლიანებოდ, შევიგვევ რომ ამ მხეკს გადაწყვეტილი პქონდა ჩემი მოკვლა.

უკან დახვევის მუტი მე არაფერი მშველოდა. ჩემო არგემ! — ტკბილად შევლაღად მას, — შე კარგო კაცო, ხუმრობა არ გქმის, აბა რომელ შენი მყემელი შევარ, ვიხუმრე და ახლა ამითვის მკლავ?... ბრამით სისხლ ყელში მომაწვა, მაგრამ სხვა გზა არ იყო, უნდა მოვფერებოდი აღეწო ახსნილ მხეკს. ჩემმა ხერხმა გასჭრა და არგემი მიბრუნდა ხარებისაკენ წასახელულად და გინებ-გინებით ჩაიარა ამოსული მანძილი.

მე ვიყოდი სადაც იდო ჩემი ნაჯახი და როგორც კი თვალთ მოვბოძე მანძილი, რომ არგემის უკან დაბრუნებამდის შემებლო ნაჯახთან მისვლა — მე სწრაფად გავირბინე ნაჯახისაკენ. არგემს შემოქსმა ჩემი ფეხის სმა შეატყო, რომ ჩემს ნაჯახამლე მისვლამლე ვერ მოასწრებდა ჩემთან დაბრუნებას და მხედდა რა, თუ რისთვის მივრბოდი ასე ჩქარა ნაჯახისაკენ ის თავის შევლის მიზნით დაეშვა თავდადმართში. ნაჯახის ხელში აღება შემდეგ, მე სწრაფად გავექანე მის დასაწყვად. ნამუშანი სიჩქარის გამო ის თოვლში რაღაცას წაებორძიკა და დაეცა და სანამდისაც ფეხზე წამოდგომის მოასწრებდა, მე უკვე თავზე ვიდექი.

ახლაც თვალწინ მიდგას, თუ როგორ საშინლად დაიდრია იგი. მე რასაკვირველია, ძალზე გაბრაზებული ვიყავი მასზე, მაგრამ მისი დაჭრის

განმრავლება არა მქონია. ისე კი მინდობდა შეეცმა და მაგრად დაემკვდრა იგი.

არგემმა ახლა თვითონ იხმარა ჩემი ხერხი და ძალი რომ მელას დაწვევა და ეს უკანასკნელი დაიწყებს გრუხას მიწაზე გამოგოლი, — არგემი ასე მულაკულობდა: “ეე! შე უემურო! მართლა ხომ არ გგვონა, რომ შენი მოკვლა განმემრავლეს, ძმა, ძმას მოკლავს?! გამუქალე აქედან, ნუ ხუმრობ-ო”.

წაქეუულ კაცს ძაღლიც არ ერჩისო, ნათქვამია, მაგრამ ვერ მოვიტოვებ, ერთი-ორი წიხლი უთავებზე და მოვმორდი.

ერთ დღეს, რომელიღაც სემონურ სამუშაოზე შემობული დივიქირავეთი. შემობული ჩვენი მოგვარე იყო, მას სახელად პავლე ერქვა. მუგად ჯანსაღი და ხელმარდი მუშა იყო. იგი ამეამად ცოცხალია და ახლაც საუკეთესო მუშად ითვლება ჩვენს სოფელში.

იმ დღეს მე, პავლე და არგემი ერთად წავედით სამუშაოდ ცხენისწყლის მარცხენა ნაპირზე მღებარე ჩვენს ახოში. არგემს სამინული ღარბლიანი ენა ჰქონდა და მთელი დღე აბრაზებდა პავლეს. პავლეს მკლავის მუსკულები უფრო მძლავრი ჰქონდა არგემთან შედარებით. მთლილ ენა ვერ უჭრიდა არგემსავეთ.

ერთი თვის წინათ აღიღებულმა ცხენისწყალმა ჩვენი სოფლის ხიდი წაიღო. ამეამად ცხენისწყალი დაკლებული იყო, წყალში გასვლა თუ ეცურვა არ იყოლით მაინც შეუძლებელი იყო. ამის გამო ჩვენი სოფლის გაღმა ახოებზე მისასვლელად საჭირო იყო შემობულ სოფლის ხიდზე გადასვლა და ამით მანძილი ძალზე გრძელდებოდა.

მე ეცურვა ვიყოლი და საღამოს დამეზარა შორი მანძილის შემოვლა და აპარეში დგმული ჩვენი ქობის პირდაპირ გადმოეცურე ცხენისწყალი და გადმოვიტანე ჩემი ფეხსაცმელი და განისამოსა. არგემსა და პავლეს ამ ქობში მოსასვლელად სამ კილომეტრამდე გზის შემოვლა სჭირდებოდათ. როდესაც მარტო დარჩნენ ისინი, ერთმანეთის განებისათვის კიდეც უფრო მოუმაგნიათ. მიაღწიეს ქობში ძაღზე დიდამებულს დიდ წიხლებში და აღიაქოთში.

მათ მოსვლისათვის დედაჩემს ეახშამი მზად ჰქონდა. ახოლან მოსულეს გემოიდა და ჭამამ ხელი შეუმადა არგემისა და პავლეს წიხლის გაგრძელებას, მაგრამ, როგორც კი მოჩნენ ეახშამს, მათ შორის წიხტი განასვლა და თანაც უფრო ინტენსიურად. პავლემ უკვე ვეღარ გაუძლო არგემის გესლიან ენას და ქობის ერთ-ერთ კუთხეში მის მიერ დაღებულ ნაჯახისკენ გაექანა. ეს რომ არგემმა დაინახა, ისიც ახგა და თავის ნაჯახს დაუწყო ძებნა.

ამ ორომგრიალში, რომელიღაც მათგანის ფეხი მოხვდა შუაცეცხლებზე

დაღებულ შემის მუგუზებს და ისინი იქით-აქით გაიფრინებენ, მუგუზები
სავსებით ჩაქრა. ქობში ასეთი სიბნელე დადგა, რომ ერთმანეთს
ვერცერთი ვერ ვხედავდით. აქ კი ჩემს, არგემისა და პაულეს გარდა იყვნენ
დედა, ჩემი პაგარა ძმა და ჩემ ძმამე კიდევ უფრო პაგარა ჩემი
მამიდაშვილი.

ამ ბებესოში არგემსა და პაულეს შეეცდომით შეეძლოთ ნაჯახები
რომელიმე ჩვენთაგანისათვის დაერგყათ. ესეც რომ არ ყოფილიყო და
ერთმანეთი დაეხოყათ ჩემს ქობში, ესეც უბედურება იყო ჩვენთვის.
მუგუზების თავის მოჭრისა და ცეცხლის დანთობის დროც არ იყო. საჭირო
იყო რაიმე სხვა საწრაფო ღონისძიების გამოჩახვა. მე მუკიდა ცხრა ნომერი
პარაბელუმში, სასწრაფოდ ამოვაძრე იგი ბუდიდან და მაღლა ქობის ყაფრის
სახურავის მიმართულებით ოთხ-ხუთი აუგომაგური ჯერით დაუკალე.
ამას თან ახლდა მჭექარე ხმით ჩემი შეძახილა: "ორივეს გხოცავთ, თქვე
გაფუჭებულეო!"

ერთსავე და მეორესავე ხელიდან გასცვენიათ ნაჯახები და თავის
სამშველად გასაქცევი გზის ძებნა დაუწყიათ. პაულეს მიუგნია
კარებისათვის და ეზოში გადამხგარა; არგემს ვერ მოუსწრია კარების
მღებარეობის მოსაძრება და გაქანებულია კარების საპირდაპირი
მიმართულებით, სადაც კელეს დაჯახებია. უკან დაბრუნებისათვის მისი
ამრით, დრო აღარ რჩებოდა და ამიგომ სხვა ხერხს მიმართია. არგემს
მართლა დარწმუნებული იმაში, რომ მე განმრახული შექონდა ორივეს, —
მისი და პაულეს, — დახოცვა. როგორც შემდეგ აღიარა არგემმა, პაულე
უკვე მკვლარი ჰგონებდა და თვითონაც მოინდომა სასი კედლი დაჭრილად
გაქსალებინა თავი. ასცება გულშემატკივარი კენესა-ოხვრა: მიშველეთ
კვლებო.

ამას მოჰყვა ლეღაქემის სამხნელი მოთქმა: "შვილო, რა მიქენი ეს
კაცი მოკალიო; — ნუ გეშინია, — ეუთხარო ლეღაქემს, მუგუზებს
მოუკარეთ თავი და ცეცხლი დაანთეთ რამენაირად მე მოვიარებენ მას
თქვა. ლეღაქემს და ბავშვებს გირილი არ შეუწყვეტადი და როგორც იქნა
ანთეს ცეცხლი. არგემმა კიდევ მეტი უმატა კენესას, ვაი თუ ახლ
დამახალის გყვიაო. იქვე ერთი სახვეარუედროიანი წყლით სახეზე
საძლეხის თუნგი იღვა, აუილე ეს თუნგი და მიწაზე გამოგიღო არგემს
მოული ეს წყალი დაეახი განზე და სახეზე.

ის მუქანიკურად მუხის ნაკრავით წამოხტა ფეხზე ამასთან რომ
დაინახა; რომ მე ვიციხოდი — იმელი მიუცა, დარწმუნდა არ ვკლავდი მას
მაგრამ შურსება მძიმედ დაჭრილობის სამულავია რომ მოაწყო და თავის
მართლებად დაიწყო, — თითქოს კელეს რომ დაეცახა დიდი ტყივლ
იგრინო და მას გცვია თუ მოხვდა ის მეგონაო.

ამასობაში პავლე გარეთ იყო დამალული სიბნელებაში, იგი ყურს უგდებდა ყველაფერს, რაც ქოხში ხდებოდა — არგემის კენჭსა და დედანების კივილი მან იმის დასტურად ჩასთვალა, რომ მე არგემი სასიკვდილოდ დამიჭრია. ამ გარემოებაში პავლე ლოცავდა თავის მარდ მუხლებს, რომელთაც ის ელვის სასწრაფოთი გამოიყვანეს ქოხიდან და სიკვდილს გადაარჩინეს.

ბოლოს პავლეს დარწმუნდა, რომ არაფერი არ მომიკლავს. ცეცხლის ანთების შემდეგ — ეზოს სიბნელიდან, კარებ გაღებულ განათებულ ქოხში — ყველაფერი დაინახა და ლაპარაკიც გაიგონა, არგემი ცოცხალი აღმოჩნდა.

არგემის წამოდგომის შემდეგ, მე გარეთ გამოვედი პავლეს საძებრად. სიბნელებაში მიმალული პავლე ეხლა უკვე უშიშრად მომიახლოვდა. აქ იმ დამით არგემისა და პავლეს შერიგება შეუძლებელი იყო. მე პავლეს ვუთხარი წასულიყო სახლში ჩვენთან გულიდამსი/ეს ამბავი ხომ ამარგემი მოხდა/. მანაც დამიჯერა და გაემგმავრა იქ.

პავლე ამ ამბის შემდეგ დაბრუნდა თავის სახლში და ისინი ერთმანეთს არ შეხვედრიან.

გულიდამსი ერთ რაღაც სადგომს ვეგამდით. ბიძაჩემს ლენხუმელი დურგლები პყავდა დაქირავებული, ამ სადგომის დასადგამად. სადგომისათვის დამზადებული მორები/საფიჯრე, სასაძირკველ და სხვა/ უნდა შემოგვემზადა მაღალი მღებარეობის ოდრო-ჩოღრო გზით, 3-4 კოლომეტრის მანძილიდან. ამ გზის განსამზღერულ ნაწილზე ერთ უღელ ხარს ორი ადამიანი სჭირდებოდა — ერთი ხარების მძღოლად, მეორე კი მორის ხელმომკიდელ, რათა ეს უკანასკნელი ამ ცუდი გზიდან არ გადაიხეობს უფსკრულში.

მორები დამზადებული გვექონდა და ისინი მთის ერთ-ერთი ღელის გზის ნაპირას გვეყარა. ორი უღელი ხარები გვეყავდა გაწყობილი და მოუემზადეთ მორებისაკენ გასამგმავრებლად ორ უღელ ხარს სამი კაცი მანაც უნდა გვეყოლოდით. მაგრამ არგემმა დაიჯანა, ორი კაცი საკმარისი ვართ და შესამე სულ არ არის საჭიროო. არგემს როგორ დაუჯერებდა, მაგრამ დღეს ბიძაჩემი იყო სახლში და მასთან შემრეხება, როგორ! არგემი რაღა გჯობნით, ერთ უღელ ხარზე თითო კაცი თუ არის საკმარისი, თქვენ სამი რაგომ უნდა წახვიდეთო. მე ვიფიქრე ბიძაჩემი ასე იცყვის თავის გულში და იძულებული შევიქენი გაემგმავრებოყავა.

ბიძაჩემმა ჩემი ბიძაშვილი, რაღაც სხვა სამუშაოზე გააგზავნა და მე და არგემი გაუღუქეთ გზას მორების მოსამიდად. აღუღლზე რომ მივედით, მოუბით თითო მორი-თითო უღელ ხარს და გამოუღუქეთ გზას შინ. გზა, რომლითაც მორები მოგვაქვს, ფაქტიურად არაფითარ სივაკეს არ

წარმოადგენს, იგი ფერდობს უფრო წაბგატეს, ვიდრე გზას ძალზე ცუდ ადგილებში ვეღაილოდი ჯერ ერთი უღელი გაგვეყვანა ურთიერთ დახმარებით, მერე მეორე. თავდადმართ ადგილებში არც ხარების გაშთება შეიძლებოდა გაუძლოლად და არც მორის მიტოვება ხელმოუკიდებლად.

ჩვეულებრივ იმ ლელედან, საიდანაც მორები უნდა მოგვეზიდა, ღელში ხარები ორი გზობა შეიძლებოდა გაკეთებულყო, მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში, თუ გზაში რაიმე შეჩერება არ მოხდებოდა. ჩვენ კი ისეთ პირობებში ჩავარდით, რომ ერთ საათში იყო საგენსავე ვერ გავდიოდით როცა შემდეგ შევეცადეთ ხელმოუკიდებლად წაგველო მორები, ისინი გადაგვიცვიფდნენ და კიდევ კარგი, რომ უღელზე მომაგრებული წერხები წყლებოდნენ, თორემ მორები ხარებსაც გადაიყოლებდნენ უფსკრულში.

შემთხვევით იქ დაგვეწია მთიდან მომავალი ერთ-ერთი მემზობელი, რომელმაც იკისრა ჩვენი დახმარება დაბოლოს, როგორც იქნა — ახალ მორებს შევუბით ხარები და ხელ-ხელა გამოიყვით გზას.

ამ მემზობელმა ჩვენ იმ დროს მოგვისწრო, როცა მე და არგემს მაგარი ჩხუბი გვექონდა. ის, რაც იმ დღე გადაგვხდა, ყოველივე არგემის ბრალი იყო, სახლიდან ჩემი ბიძაშვილის გამოყოფის წინააღმდეგ რომ წავიდა და აქაც — თავის ხარებს რომ გაგაყვანიებდი სამშვიდობო ადგილას — თითონ არ ბრუნდებოდა უკან ჩემს დასახმარებლად. ვინდ გამოიყვან ხარებს, ვინდ არა, ჩემი საქმე არ არისო. მემზობელმა მამის მოგვისწრო, როცა მე ვუჩემებოდი არგემს ნაჯახით "თავს გაგიხუთქავ-თქვა".

არგემს განსაკუთრებით არ მოსწონდა, მას, რომ ვინმე სხვის თანდასწრებით დახმარებდა. ამ ჩვენმა მემზობელმა რომ მოგვისწრო იმ მომენტში, როცა ნაჯახს უღრდი არგემს თავში — არგემს ბრამისაგან უფრო აუჭრელად მისი ფოცხვერის მაგარი თვალები, მაგრამ მე ნაჯახი მეჭირა ხელში და სახლის წყურვილის ვნება, ძალით უნდა ჩაგულა გულმა.

ჩვენმა მემზობელმა, რომელსაც თეიმურაზი ერქვა, როგორც იქნა დამით მოგვაგანინა სახლში ორი მორი. სახლში ყველაფერი გაიფეს, თუ როგორ გადაგვიყვითა მორები და რაგომ ორი გზობის მაგიერ ეხლა დამით ძლივს მოუაღწიეთ სახლში და ისიც თეიმურაზის დახმარებით.

მეორე დღისათვის, ცხადია, გადაწყდა, ჩემი ბიძაშვილი გაგვეყოლოდა მორებზე, როდესაც მოუახლოვდით ღელეს, სადაც მორები გვეწყო, — ხარებს ღელეში შესვლამდის აფხარეთ უღლები და ჩვენმა ბიძაშვილმა ისინი გარეკა საბაღახოზე, რომელიც ღელეში ჩამავალ გზიდან, მომორებით იყო მემო მამართულებით.

მე და არგემი ჩავედით მორებთან ღელეში, საუბედუროდ აქ დაგვიხდა იგივე ჩვენი მემზობელი თეიმურაზი, რომელმაც გუმან მე და

არგემს შემოგვისწრო ჩხუბზე და შემდეგ მორების წამოღებაში მოგვეხმარა. ამ შემთხვევაში კი პირიქით არგემს უჭირა ხელში ნაჯახი და შეხელეწიერი ვიყავი, არგემს გაახსენდა თუ გუშინ, ამავე თეიმურაზთან როგორ ეცემებოდი მას ნაჯახით თავის გაბობას, ამაჟამად კი მის წინ განიარაღებული ვიდექი და გადასწყვიტა ესარგებლა იმ გარემოებით, და ჩემი დაშინებით რეაბილიტაცია გაეკეთებინა თავისი გუშინდელი მარცხისათვის. მან შოიშარვა ხელში ნაჯახი და წამოიწია ჩემსკენ — უს უპირებლი გუშინ შენ ნაჯახით თავის გაჩეხვას?... შენ ასეთო, შენ ისეთო, ღღეს დაღვა შენი აღსასრულის ღღო. არგემს სურდა დამეჩოქა და შებრალება მეთხოვა მისთვის. საწყალ ჩემ მუშობელს ფერი დაეკარგა. მე განწირული ვეგონე, მაგრამ არაფრის შევლა არ შეეძლო. სისხლის მშველ არგემს ყველა იცნობდა სვანეთში და მითუმეტეს ჩვენს სოფელში, რომელიც დიდი ხანი იყო, რაც ჩვენს ოჯახს იყო შემოიჩვეული და მუშობლები კარგად იცნობდნენ.

მე ვითომ თავი მოვიასწყულე. სახის ისეთი პოზა მივიღე, რომ თითქოს ეს არის მუხლი შოვიდრიკო არგემის წინაშე და პატივობა ვთხოვო მას. მე ამჟამადაც მომეხვინა სისხლი ყელში, მაგრამ თავს განგებ ვიგლახავებლი, რათა რაც შეიძლება მეტი გესლიანი სიტყვა გამომეგყუება არგემისათვის.

არგემმა დაინახა, რომ პარაბულუმი, რომელსაც მე ხშირად ვაგარებდი იმ ღღეს ჩემს ბიძაშვილს ეკიდა. მე სრულიად უპარადო ვეგონე. მე კი მასთან როგორ გავივლიდი ისე, რომ რაიმე თავდაცვითი იარაღი არ მქონოდა; მით უმეტეს გუშინდელი ჩხუბის შემდეგ?! ახლაც მარჯლის ჯაბენი ბიძაჩემის "ნაგანი" მეღვა, რის შესახებ არგემმა არაფერი იცოდა.

ყველაფერი რომ მოვუსმინე მას, მე სწრაფად ავიღე ნაგანი მარჯლის მარჯვენა ჯიბიდან და არგემს დამშვილებულად მიემართე. ღღეს შენი ბედი გადაწყვეტილია, აქვე ამ შლინარის პირას თავდება შენი სიცოცხლე. შემო სვანეთის მამრამ გამოგატევა, როგორც ყოველად სამაში პიროვნება, ნათესაუბი არა გაყავს, თუ გაყავს, იმათაც შენ ემიბლები. ხელისუფლების შენ სძულხარ. მამ, ვინ არის შენ მოკვლას რომ გამოგვიდოს? — რასაკვირველია არავის. ყველა ჩემი მადლობელი დარჩება. ეხლავე უნდა გაგათავო, მაგრამ სანამ მოგკლავდე, ერთ თხოვნას შეგისრულებ, თუ რაიმე გაქვს დასაბარებელი, მე მოგისმენ და კიდევაც შეეასრულებ ამ თხოვნას შენი სიკვდილის შემდეგ-თქვა.

არგემი წახდა, მაგრამ უფრო უარეს მდგომარეობაში საწყალი თეიმურაზი ჩავარდა, რომელმაც არგემისადმი ჩემი გულყივი მიმართვა, სამართლედ ჩასთვალა და ყოველ წამში სამინელ დასასრულს მოელოდა.

არგემმა ამ შემთხვევაშიც სწრაფად მოიკატუნა თავი და 190

გრაღესზე მობრუნებით გადავიდა ჩემს შექება-ლაქვეზე. ამ ხანში ჩემმა ბიძაშვილიმაც დააბრუნა ხარები საბიბლიოლანს და მორები ვავაშხაღლით წახალებად. ჩვენი ჩხუბის შესახებ ბიძაშვილს არაფერი გაუგია. მხოლოდ როგორც კი უბელთავს არგვეს მასთან მარჯოდრო, მისთვის უთქვამს: ალექსანდრე უმუერი კაცია, მას იარაღს არ უნდა ეანდობდეთ, თორემ მოკლავს ის ვიღაცასო. — ჩემი ბიძაშვილი მიმხედარა, რომ ჩემსა და არგვეს შორის რაღაც ამბავი უნდა მომხდარიყო. თორემ არგვეს ჩემი მოფრთხილება არაფრად აინგერესებდა.

ერთხელ, როცა წავიდა არგვეში საგასტროლოდ სამეგრელო-აფხაზეთში, — ჩვეულებრივზე მეტი დრო დააგვიანა დაბრუნებას. ჩვენს გარდა მას ბინა არსად ჰქონდა / სწორი რომ ვითხრაოთ, დანამდვილებით მის ცოცხალ დაბრუნებას არახილეს არ ვულოდით, მუდამ ვუფიქრობდით, რომ ვინმეს მოკლავდა, ან თავს შეაკლევდა ვისმეს. კარგა ხანის გასვლის შემდეგ, ის დაბრუნდა ჩვენთან, მაგრამ იხე ჰქონდა დასახინრებული სახე, რომ მისი ცნობა მარჯო ხმით შეივებელით. იგი ბუბუთით დაუსახინრებიათ და დიდხანს საბუადმყოფოში წოლილა.

რამოღენიმე თვის შემდეგ ის ასევე წავიდა გარე-სამუშაოზე და ამის შემდეგ არ დაბრუნებულა, ვიღაცას სოხუმში მოუკლავს ჩხუბის დროს ასე დაასრულა სიციცხლე ამ უბელურმა კაცმა.

პარკახბეგულმა გოფმა, ისეთი სიკვდილიანობა გამოიწვია, რომ ასეთი რამ გადმოცემითაც არავის ახსოვდა. თუ კი წარსულში, არამც თუ სოფელში, არამც თუ მშენი, რომ ვინმე გარდაცვლილიყო, ეს შემთხვევა სწრაფად აყრობდა ყველას ყურადღებას და მთელი თემის სასაუბრო საგნად იქცეოდა. ამჟამად ამის დრო არავის არ ჰქონდა, ყოველ ნაბიჯზე სიკვდილი იყო დათესილი; აღამიანები შეეჩვივნენ ამ უბელურებას, მაგრამ ამ გარემოებას მაინც სქირლებოდა ახსნა-განმარტება და ამისათვის კ არ არსებობდნენ სათანადო აღამიანები.

რელიგიურმა ფანატიზმმა და ცრურწმენამ იკისრეს ამ ხარვეზის შექება.

გაჩნდნენ სხვადასხვა წინასწარმეტყველები, პიროვნებები, რომელთაც თითქოს უკბალებოდათ ღმერთი და ათასგვარ დარიგებებს აძლევდა ხალხში გასავრცელებლად. ასეთი პიროვნებების შესახებ სწრაფად ვრცელდებოდა ხმები და ხალხი დადიოდა მათთან სამარტოლოდ იმის შესახებ, თუ რა საშუალებით უნდა აეცდნათ “მეორედ მოსვლას განკითხვა”.

ეს წინასწარმეტყველები ავრცელებდნენ ხმას, თითქოს აღამიანებს რაღაც მიტყვევებული შესკოლეს ღმერთის და ამ დანამდვილის გამოისახელოდ საჭირო იყო სხვადასხვა გვარი რელიგიური ღონისძიებების ჩატარება.

— სხვადასხვა ეკლესიებში სალოცავად წასვლა, ფულადი და ცოცხალი შენაწირები, არა მარტო დაწესებული უქმე ღლეების დაკვა, არამედ საეკლესიო უქმე ღლეების შემოღებაც, მარხვის შენახვა, საკურთხები და სხვა მრავალი.

ქვემო სვანეთში მაშინ არ არსებობდნენ ადამიანები, რომელთაც უნარი ჰქონდათ, გაეფინგათ ხალხში ეს ცრურწმენები. ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის განმარტებების გაგონებაც კი არ უნდოდათ. თვით ჩვენი საკუთარი ღლეებიც კი არ გვიჯერებდნენ.

ჩვენ თემში იყო ერთი “წინასწარმეტყველი” ქალი, რომელსაც ერქვა თათია; ის ღამეებს უკლესიებში, ან სასაფლაოებზე ათევედა, სადაც თითქოს ღმერთები ეცხადებოდნენ. ეს თათია დაჰყავდათ ოჯახებში, იქ ის ადამიანებისათვის გაუგებარ სიტყვებს ბუტბუტებდა და ვითომც ელაპარაკებოდა მოჩვენებებს, რომელთაგანაც თითქოს რაღაც დარიგებებს ლებულობდა — იმ კონკრეტულ საკითხზე, რის გამოც ის იყო მოსული ამ ოჯახში, ამას შემდეგ კლიენტს გადასცემდა ჩვეულებრივი ენით და სათანადო გასამრჯელოს მიღების შემდეგ ბრუნდებოდა შინ.

ეს თათია ბიკოლაჩემს ჰყოლია დაბარებული ოჯახში ნამუდამისათვის /თათია “საიდუმლო სერობას” სიბნელეში ასრულებდა/. ბიკოლაჩეში მოლაპარაკებია თათიას, რომ მას შელოცვა უნდა შეატარებინა მის ურწმუნო შვილისათვის ძილის დროს, ისე რომ ამ უკანასკნელს არაფერი გაეგო. თათია სანთლებით ხელში მუქლმოდრკილი ბუტბუტებდა თურმე ჩემი ბიძაშვილის ლოცვითან, — როცა მან გაიღიბა, იცნო თათია და ის და მისი სამლოცველო იარაღები კინწის კერით გამოიყარა გარეთ.

თათიას დაუწყველია ჩემი ბიძაშვილი. ეს 1920 წელში იყო. ბიკოლაჩეში ჩაერს კინაღამ გადაეცა. თათია ყველას უმტკიცებდა, მე ღმერთის მიერ შეტრისხული ვარ და იმ ქვეყანაში არ მაძილებენო. თავი თუ არ მოვიკალი, მე ბუნებრივი სიკვდილით არ მოვკვდებიო. მართლაც ღრმად მოხუცს, რომელიც იმ წლებში მას ბაწრით დიდი ლოდი ქვა მოუბეს ყელზე და ბუნებრივად ღმერთის ღლეში გადამხტარა.

როდესაც ჩემი ბიძაშვილი ქვემო სვანეთის პარგრაიკოშის პირველი მღვანეა, 1937 წელს რეპრესირებული იქნა, თათიას დაუკვებია: ეს მას ჩემმა წყევლამ უქნაო.

ასე და ამგვარად ჩვენს ოჯახშიც არავინ გვიჯერებდა მე და ჩემს ბიძაშვილს, სხვაგან რა იქნებოდა.

ჩოლურის თემში, იქ სადაც გარდაუხატებები დახოცეს, ხმა გაერყვინდა, რომ ღმრტებში, ნიკო ქურასბულიანის / ბიძაჩემი / ძმისშვილს მოჩვენებია ღმერთი და იმისთვის გადაუცია მას შთელი საიდუმლოება, თუ როგორ

იხსნას ხალხსა თავი "სწორედ მოსელისაგანი".

სვანეთის მარა გმა მაშინ, სწორედ ჩვენი "ამარეს" მიღძობებში გადიოდა. ლენგებში და ჩოლურშიც ყველამ იყოფა, რომ იქ ჩვენ ქობი გველა და რომელიმე ყოველთვის ვიყავით იქ.

იმ დღეს ჩემ პაგარა ძმასთან ერთად ამარესში მოხვედა ჩემი მამიდაშვილი იასონი. წვიმიანი დღე იყო, ქობის წინ ვიდაც ცხენოსანი კაცი გაჩერდა, ჩამოვიდა ცხენიდან და ჩვენც გავეგებეთ. ცხენის დაბნის შემდეგ შემოვიპაგავეთ შინ. სტუმარი, გლეხის პირობაზე კარგად იყო ჩაცმული.

დავხვით ჩვენს გვერდით შუა ცეცხლთან. მან იკითხა: სად შეიძლება ენახო ნიკო ქერასბედიანის ძმის შვილიო, იასონმა ჩემზე მიუთითა — ეს არისო. ჩვენს სტუმარს იმხანაში ერქვა; ის დაუკონებლავ წამოდგა ფეხზე ქული მოხადა და მომმართა: მე ჩოლურის თემის დავალებით მოვეკლ თქვენთან. გავიგეთ — ღმერთი ყველაფერს გამხელთ; ცოლილი ხალხი უბელურ დღეში არის ჩაეარდნილა, სხნა გვინდა, უნდა გამოვითხოვოთ ღმერთის პირობები, რის საშუალებითაც შევსაძლებთ ჩვენ დავებურეთ მისი მადლიო.

მე ხომ ვიყოფა, თუ როგორ იყო იმ დროში გავრცელებული ხმები ღვთის მოჩვენებების შესახებ, მაგრამ თუ მეც ჩამრია ვინმემ არ საქმეში, ამის წარმოლენაეც კი არ მქონია. პირველ ხანებში ვერ მოვედი გონს და მოვიხილომე მისი უბრალოდ მოშორება; მე ვუთხარა ალბათ ვისმესთან გეშლებით მე და ჩემს შესახებ, ასეთ ცნობას თქვენ ვერვინ ვერ მოგაწვდიდა-თქვა.

— თქვენ ხომ ნიკოს ძმის შვილი ხართ?

— დაბ!

— ხასწაველი კაცი?

— რა გითხრათ, ხიმწიფის აგესტაგზე ჩაბარებული მაქვს გამოილა

— სწორედ თქვენ ხართ ის, რომელსაც მე ვეძებ. მე შესმის, რაგომ

არ გინდათ გაამხილოთ ყველაფერი ეს, მაგრამ ვიგინდარა აღამაანად ნუ ჩამთვლით. მე სერიოზული კაცი ვარ და თქვენი გაცნობა და თქვენთან საუბარი ჩემთვის უდიდესი ბედნიერება იქნება. მე თემის მოწინავე კაცებთან მოლაპარაკების შედეგად მოვედი თქვენთან და იმდენი არ დავაკლებთ თქვენს წყალობას, თქვენ უნდა გვასწავლოთ "გზები სხნისა".

შევაგვე რა, ეს კაცი არ ხუმრობდა, ახლა უკვე საჭიროდ ჩავთვალ სათანადო აგიგაცია გამეწია მასთან. მე, რომელსაც ხმა მქონდა ჩახლენილი ასეთ ცრუმორწმუნების საწინააღმდეგო ქალაგში, ქალ თვითონ მრაცხდნენ წმინდანად და ჩემგან შეეღას ითხოვდნენ. მე შევეუბალე განმეზარა მისთვის მიმეზება, რის გამოც ამ უკანასკნელ ხანებში ფართოდ გავრცელდა ცნობა ღვთის მოჩვენებების შესახებ და რომ

არაღერი მაცის მსგავსი არ არის; ავადმყოფობების გავრცელების მიზეზი არა რაიმე ლეთის წინაშე ხალხის შეკოლება არის, არამედ, შთოვლილი ტომი, ის ეკონომიური სტრუქტურა, რაც მოსკეა ამ ომს სხვადასხვა...

ისმაილმა დაინახა რა, რომ მისამართი შეეშალა, შეეცალა რომ, მე მახხრად აეცეღე, შენ მე არა გათხოვ იმაში დამარტოვო, თუ რა არის ღმერთი, რა კეთდება ლეთის გარეშე, შეეკოლეთ თუ არა მას და ასეთი, მე მოუგყვევებივარ შენს შესახებ. სწორედ შენისთანები არიან, რომღნიც სკოლავენ და შემდეგ უღანამაულო ხალხს უხლება ქვეყნს გამო ლეთის წინაშე პასუხისგება. ის რა უბედურებაც ხალხს დააგყდა თავს, თქვენისთანა ურწმუნოების ბრალი არის.

ჩამმა მამიდაშვილმა იასონმა თქვა: ისმაილი სოფლის თავკაცად ითვლება და ასე ადვილად ვერ გადაახვევიანებ მას თავის უბედულებებიდანო. ეს იასონმა იმის გასაგონად მითხრა და ამით ისიც მოიძალადიერა და მეც მაგრძნობინა, რომ მასთან ჩემი ახსნა-განმარტება უბრალო წყლის ნაყვა იყო.

მამ თუ ეს ასე არის — მე ვიცა, როგორ მოვიქცევი ისმაილთან, გაუფიქრე მე და ეხლა სხვა მიმართულებით დავიწყე მასთან ლაპარაკი. მე თქვენ გამოგყადეთ, — ვუთხარი მას. პარაქელა, რომ ლეთის მტკიცე მორწმუნე ყოფილხარ, მე ლეთებრივ საიღუმლოებას ყველას არ ვანდობ. აღამანი ჯერ უნდა გამოუყალო სიმტკიცეში და მხოლოდ ამის შემდეგ გაუწიარებ მას ლეთის ნებას.

ისმაილმა ახლოსაც არ მიიკარა ჩემს მხრივ კეხის ასეთი შემობრუნება. შენ ახალგაზრდაც, ასეთი რამეები, სადაც გასწავლეს, იქ გაასალე, ჩემთან ასეთი იაფფასიანი საქონელი არ სადღება.

უკრე შენ ამას, მახხრად მოგღებს! ნაწყენად დაუმატა ისმაილმა.

ჩემს მხრივ უკვე უკან დახევა არ შეიძლებოდა და გადავწყვიტე დამაჯერებლად შემეგია მისთვის. აი, ეს კი არ მომწონს! თუ პირველ ხანებში ჩემს გამოყდის გაუბელით, — ვუთხარი მე და მტკიცედ იდექით სარწმუნოების სადარჯაოზე, სამაგიეროდ, ეხლა ურწმუნოებას იხენთ და ლეთის რწმუნებულს არ უჯერით.

— თქვენ ლეთის კი არა — ეშმაკის გზავნილი ხართ, კერპობდა ისმაილი.

— მამინე მე იძულებული შევიქნები აქვე დაგიმტკიცოთ ჩემი ძალა. იდექით სკამიდან, გაემართეთ კარებისაკენ და თქვენ სანამ კარებს მაღწევთ წაიქცევით.

მე სერიოზული გამოიყვევებოდა მივიღე, ისმაილიც გამოიყვევლი თვალბოთ ჩამჩერებოდა. მე რამოდენიმეჯერ გაუუშეორე მას ჩემი ბრძანება და ისმაილი მოგყდა, ეხლა მჯერა მე თქვენი, მაგრამ თავიდანვე

ასე უნდა მოქცეულიყო. მე შემოწმება არ შესაჭირებოდა.
სკამიდან აღვომას, რასაკვირველია, ისმავლი ვერ ბუღღუღა, სანამ
მე არ გავაუქმებელი ჩემს ბრძანებას — კარამლი მოსელამდის მისი წაქცევის
შესახებ.

ამგვარად შევრიგდით მე და ისმავლი. ჩემი ბრძანება მოხსნილი იქნა
ამის შემდეგ მან მოხოვა დაშენიშნა დრო, თუ როდისათვის მოეახერხებოდა
ჩოლურში “წაბრძანებას” და ამ დროისათვის ცხენსაც გამომიგზავნიდა
და ხალხსაც მოუყრიდა თავს ჩემი ქადაგის მოსასმენად.

აქ უკვე გადაჭარბება მოძლიოდა. საჭირო იყო ისმავლის ტუბილად
მოსამორებლად სხვა ხერხი მეხმარა. მე უთხარა, რომ თუ როდისათვის
შევძლებდი წაომსვლას, იმას ამეკმადა ვერ ვიცოდი, რადგან ამის შესახებ
საჭირო არის ლეთის ნების წინასწარ შეცნობა. მომავალ კვირას
გამოაგზავნეთ — ბიეოლანჩემის ძმა ივანე ლიპარგელიანი და ამ
დროისათვის ყველაფერი შეყოდინება და მას ვაყენებებ ჩემი ამოსვლის
დროს შესახებ-მეთქი.

ბიეოლანჩემის ძმა და ჩემი ბიძაშვილის ბიძა, ივანე, ჩოლურში
ცხოვრობდა და ის კარგად მიცნობდა მე, თუ ლეთის როგორ მოციქულსაც
წარმოვადგენდი და დარწმუნებული ვიყავი, რომ საბოლოოდ
მომამორებდა აბეგარ ისმავლი.

ისმავლი იოლად დავაჯერე ჩემი წინადადების სისწორეში და დღე
მოწინებით გამომიტხოვა. ჩემი პაგარა ძმა და იახონი საცილს ძღვეს
იკაებდნენ ჩემი და ისმავლის საუბრის დროს.

ისმავლი მართლა მოსულა ივანესთან და ყველაფერი მოუყოლა
მისთვის ჩემთან შეხვედრის შესახებ. ივანეს უთქვამს არსად არ გაამხილო
ეს ამბავი, ის და ჩემი დის შვილი რაც არიან, ჩემზე უკეთესად არაფერს არ
იცის. პირველად რაც უთქვამს მენტისის ის არის მისი ნამწვლილი აბრა,
რადგან არ დაგიჯერებია, შემდეგ ამიგომ უხუმრია მენტთან — მას
ღმერთობთან არაფითარი კავშირი არა აქვსო.

ისმავლი ამის შემდეგ არ მინახავს.

ჩვენში იყო ერთი უდაბური გყვ, რომელსაც ლალქანი ეწოდება. დღე
ხნის განმავლობაში აქ ვერ შეაღწიეს საექსპლოატაციო წიწვოვანი ტყის
გამოსაპიდად. მხოლოდ სანადიროდ თუ შევიდოდნენ და მაშინაც
არანაკლებ ორი შეიარაღებული კაცისა თუ ბუღღუღა შესვლას, ამბობდნენ
აქ ტყის კაცები ბინადრობენ და დაუმარცხებლად არაფერს გაუმჯობესო.

აგვისტო იყო და რამოლჩიმე სხედასხევა სოფლის მოსახლეს მინაწი
ცხოველულები გვყავდა დაბანაკებული ამ ტყის ძირში მდებარე
საბაღალხოებზე. აქ იდგა ორიოდე ხის პაგარა სადგომი, სადაც
მოთავსებული იყვნენ საჭიონლის მწყემსები და მწველავეები. ჩვენ

პირველი სხვაზე გეყავდა გაბარებული, როგორც სამწყვსად ასე მოსაწყველად. ერთი დამეს მე აქ მომიხდა დამის გათვება. ლაპარაკი ჩამოვარდა ლალქანის ცხეზე. რასაკვირველია ყველამ ურიხხმად დაიწყო მტკიცება, რომ იქ ცყის კაცები ბინადრობენო.

მე შევეცადე მემტკიცებინა საწინააღმდეგო, რომ არავითარი ცყის კაცები არ არსებობენ, მაგრამ სასაქილოდ არ ვცოით ჩემი ლაპარაკი. ათასი მაგალითი მოპყავდათ, თუ როგორ ამა და ამ დროს, ამა და ამ საუკუნეში — დაუმარცხებიათ, შეუშლიათ ჭკუიდან, ან შეუკვარებიათ დაღის / ცყის ქალღმერთი /, ან უნახავთ საკუთარი თვალით ცყის კაცი, ვინმე მურაბს, თეიმურაზს, გვეგნის, კვათისა და სხვა მრავალს.

სწორედ იმ დღეს, დილით ლალქანში წავიდა ორი შეიარაღებული მონადირე, რომელთაც დამე უნდა გაეთქვებიათ ლალქანის ცენტრში, მონადირეთათვის დაღმულ პატარა კარავში, რათა დილიდან ისევ გავგრძელებინათ გზა სანადიროდ. ჩვენ ყველამ ვიციოდით, რომ ისინი იმ დამეს იქ ათუდნენ. მე უუთხარი ჩემს მოკამათივებს, რომ "რას იცვით, ამაღამ რომ წავიდე მე ლალქანში და იქ კარავში შევადგე მონადირეებს, მათ ბეჭობად ჩამითვალეს ეს და საცილი დამაყარეს. მე ავლექი, ხელში ავიღე ჩემი ფრანგული შაშხანა² და გამოვედი გარეთ. მოწმენდილი დამე იყო, ვარსკვლავები კამკამუბდნენ, მაგრამ ჩვენს საღვთომიდანვე იწყებოდა ვერ ფოთლოვანი და შემდეგ წიწვოვანი ცხე. აქ უკვე დამით ვარსკვლავთა საკამკამუ არ იყო საკმარისი გზის გახაგნებად, თუმცა მე სერიოზულად არ უ მოფიქრია ამ დამით ლალქანში გავდგომილი გზას; ცრუ მოწმენე შემობლები, როგორ გამიმეცებენ მე ლალქანში გავეგზავნე დასაკარგავად უფიქრობი ჩემთვის. დიდხანს ვიყავი საღვთომის ახლოს მიმაღული სიბნელები და გულს ფანქვებით ველოდი როდის გამოვიდოდნენ და დამიწყებდნენ ტეხნას საღვთომში შესაყვანად. მაგრამ დრო გადიოდა და არავინ მაკითხავდა, ხე თუ ასეთი გულქვავები არიან, რომ არ ვებრალეები მე?! უკან შებრუნება კი ყოვლად დაუშვებელია. იქ დამბი ქალიშვილებიც არიან და იმათ მანც რა პირით უნდა ვეჩვენო — უფიქრობი ჩემთვის და როდესაც დავრწმუნდი, რომ არავითარი საშველი არ დავა გალაქწყვიტე გავდგომილი გზას.

უნდა გამოვცდო, რომ ცყის კაცებზე იმდენი მამენია ბავშობიდანვე, რომ ცოტა მაში არ მქონდა მათი, ამას ვერ ვიცვდი, მაგრამ უფიქრობი მე მენ ხომ ხელში მაშხანა გაქვს, რა უნდა ვიქნენ ცყის კაცებმა. ასეა თუ ისე, ლალქანში გადასვლა აუცილებელი იყო, მაშინაც კი უნდა წავსულიყავი — აუცილებელი დღეებია რომ მომლოდინებოდა. ამგვარად გავუღვი გზას.

ლალქანისაკენ არავითარი საყვარელი გადასასვლელი ბილიკი არ

არხეობდა და იმ კარვისაკენ, რომლის მღებარეობაც მე ვიცი, მხოლოდ
ორიენტიკაციით უნდა მველო. ლალქანის და იმ ადგილს, სადაც ჯოჯო იდგა
პყოფდა ერთი პატარა გყიანი ქელი, რომლის წვერამდის აღმართით უნდა
მველო. ამ წვერზე ასვლის შემდეგ იწყებოდა სწორედ ლალქანის უდაბურ
გვე, რის გულშიც კარვისაკენ, მე თავდაღმართში უნდა დავშვებულყავი.

სანამ ამ ქელის საჯოგეს შორეულ ამ მხარეს ავივლიდი, მე კიდევ იმელ
მქონდა დამეწოდნენ, ან დამიძახებდნენ მაინც ჩემს უკან დახაბრუნებლად
სადღომში მყოფი მამაკაცები, მაგრამ ამის მსგავსი არაფერი არ სჩანდა.

აველი ქელი და შევიჭერი ქელის ლალქანის მხარის უდაბურ გვეზე.
ჩემმა გულმა ფანქალი დაიწყო. მე სმრთულად მივიწვედი წინ. არ მეჩვენებოდა
ამ გვეში გავლილი სამკას-ოთხასი მეტრი, რომ რაღაც მანათობულ
დავინახე; ჯერ ჩემს თვალს არ ეუჯერებდა, შეიძლება მეჩვენება მეთუ,
თვალეები მოვიფიქვნივ. მაგრამ არა, ნამდვილად იყო რაღაც ანთებულა
სვანური გადმოყვითო ღალის ან გის კაცებს უნარი იქეთ სხვადასხვა სახელ
გეჩვენოთ, ან სხვადასხვა ნივთად წარმოგიდგინოს თავი.

დავრწმუნდნი, რომ ნამდვილად დამიხვდა რაღაც და ამდენი ჩემ
ბაქიობისათვის, სამაგიეროს მამლეყინებს-მეთუ. უკვე ისეთ ადგილს
ვიყავი მიღწეული, რომ წინ გმის გაგრძელება, თუ უკან დაბრუნება
ერთიდაიგივე საშიში იყო. ამას გარდა, აქ თუ რაიმე დამიხვდა სულერთად
— ის მაინც დამეღვენება სადაც არ უნდა წავიდე. ამიტომ დაბრულ
გაქცევის, ისევე ვაგაკიბობა ვამჯობინე მე ხელში მოუიმარჯვე მამხანა და
მალალი ხმით შევეყირე: ვინც უნდა იყო ჩემი დამხვდურა, ჩემგან ხეიარ
ნუ ელა. მე, ძველად რომ სვანებს კაციანი თოფები მქონდათ, რომლის
გატყნას ნახევარი დღე უნდებოდნენ, ისეთი თოფი კი არა მაქვს, თვალს
დახამხამებბაში თუი გვევა შემიძლია დაგახალო. მე თვითონ იქეთ არ
დაგიწყებ ჩხებს, მაგრამ მენ თუ დაიწყებ, ჩემგან ხეიარს ვერ ნახავ. ჯობია
მშვიდად დავმორღეთ ერთმანეთს.

ასეთ ქაქანში და მამხანა ფეხზე შევეჩნებული მივიწვედი წინ. ჩემმა
ქაქანმა მე თვითონ შემაგულანა და საბრძოლველად მომზადებულ
ვიყავი. მივდივარ სწორედ იმ მიმართულებით, საიდანაც სინათლე ჩამს
როგორც კი მივადწიე სინათლესთან — გამხამღურულ ადგილს, სინათლ
ჩაქრა. ეს კიდევ უფრო დამადასტურებელი შეიქმნა იმისა, რომ ნამდვილად
დამიხვდა რაღაცა. მე ბაქიბუქს მის მიმართ კიდევ უუმაგე და ასე გავუარე
ამ ადგილს. მე მივიწვედი წინ, ისე, რომ უკან ეურებას თავს არ ვანებებდი.
რათა მოულოდნელად არ დამეწოდა დამხვდურა. როგორც გავიარე
გამხამღურული ადგილი, სინათლე კიდევ აინთო, სწორედ იმ ადგილას
სადაც პირველად დავინახე. უკვე არავითარი ეჭვი არ შემიძლებოდა
მქონოდა იმის შესახებ, რომ ნამდვილად დამიხვდა რაღაცა. ლალქანის

შეა გულში მონადირეთა კარავის ბუნის თავი უკვე ვის ჰქონდა და გადაეწყვიტე მეუღლე გათენებამდის თავდადებით, ცხენისწყლის მიმართულებით, ბოლოს და ბოლოს ხომ მივაღწევდი ცხენისწყლის ნაპირს...

ამ დღეში რომ ვარ, სადღაც მომორებით კვამლი დავინახე. ეს ნამდვილად იმ კარაიდან მოსჩანდა კვამლი, სადაც მონადირეები ათენებდნენ ღამეს. კვამლი ლალქანაში სხვაგან არ შეიძლებოდა ყოფილიყო, სადმე. მე იმელი ჩამენერგა გულში და კვამლის მიმართულებით დავიწყე გზის გაკაფვა შამშნარში, როგორც იქნა შევალწიე კარავს. კარავში ჯირკვებს ეკიდათ ცეცხლი, მონადირეებს კი უბნით. ჩემი კარავში შესულა მათ არ გაუგიათ, სინათლესთან შევაშინე, რომ განსამოსი მაგრად დამიკარწნია შამშნარში.

მინდოდა გამეღვიძებინა ისინი, მაგრამ სწრაფად გამიელვა თავში: მათ ხომ სიმშარში არ დავსინამრუბოდათ ლალქანაში ღამით თუ ადამიანს შეუძლო მოხვლა, მოდი ურთი ვისარგებლო ამ ამბით და შევამინო ეს მონადირენი. რამოდენიმე ხნის წინათ ჩემი თავი განწირული მეგონა და ქლა კი ასეთ უხიავ საქმეზე ვუფიქრობდი.

მე ფრთხილად ავიღე მონადირეთა თოფები და გარეთ გამოვიტანე. თუ თოფები მათთან ღარჩებოდა, მაშინ ხომ არ შეიძლებოდა მათი შემინება, ისინი სროლას ასტყდნენ ჩემს მიმართულებით. როგორც კი დავმალე მათი თოფები გარეთ, კარავის ყავარს დავუშინე ქვეში. მონადირეებმა გაიღვიძეს. იმათმაც ჩემსავით ბაჭბუქს მაიყვებს ხელი: ექვნიცა ხარ ვერ დაგდგომია კარგი დღე. გვეყვით დაგუბრილათი ახლავე, წამოიძახა ერთ-ერთ მათგანმა, რომელმაც თოფის ასაღებად გაიწია. ვაი, ჩემო რაულენ, დავილეკეთ, თოფები წაღებულია, — უთხრა მან აშანაგს. ორთავეს ენა ჩაუვარდათ, უკვე არც ამბობენ რამეს და არც გამოდიან კარაიდან.

მე შემეშინდა, მიმისაგან არ გაგიკვებულებდნენ ისინი და სიცილით შევედი კარავში. იმათ მე მოჩვენება ვეგონე, აკი ავ სულეებმა გარდატყვევა იყიან და ხომ შეუძლო მას ჩემ სახეში მოჩვენებოდა მათ. ისინი გამტვრებით შემეყრებდნენ და კრინგსაც არ იღებდნენ; სე გემინიით ბიჭებო, მე ვარ ალქანდრე ნიძლავის გამო მოვედი აქ, ავი სული არ გეყოლით. ჩემმა ხმამ, გარეცხობამ, განსამოსსა და თანაც უკვე რიჭრატის მიღწევამ, ბოლოსდაბოლოს დააჯერა ისინი, რომ ეს ნამდვილად მე ვიყავი და არა მოჩვენება. მე მათ მოუჯუჯევი იმდამინდელი ჩემი თავგადასავალი.

მე მთელი ღამის უბილო ვიყავი და აშანთან, ძალზე დაღლილი ამდენი დავიდარაბის გადახდის შედეგად და მალე ჩამეძინა კარავში. მე გამაღვიძეს და რა დავინახე, — გათენების შემდეგ ჩემს საძებრად

წამოსულა ოთხი მამაკაცი, რომელნიც მომღვობიან კარავში.
 როდესაც მე ნაუახშმევეს საჯოგეში საღვთმიდან გამოვედი იმ
 დარეშებით, რომ აღქანიში გადავლიეარ მონადირეთა კარავში-თქვა. ჭ
 საჯოგეში სერიოზულად არავის ჩაუთვლია, დაიცდის გარეთ და
 დაბრუნდებაო, მართლა გიფო კი არ არის, რომ იქ გადასვლა დაადიროს
 მოგვეუბნა უნდა, ფიქრობს გამოშეკიდებიან და დამაბრუნებენო. არ
 გამოვეკიდოთ, თვითონვე მიბრუნდეს აქ. ასე მსჯელობდნენ თურმე
 მაგრამ დრო გადიოდა; საღვთომში შებრუნებული ვერ დამინახეს. ბოლოს
 გარეთაც დაუწყიათ ძებნე, მაგრამ ამაოდ. ბოლოს უფიქრიათ სადღე
 დაწვებოდა აქ ახლო-მახლო, ხის ძირას და გათენებისას მოვნახავით.
 მოკლეთ ისე, როგორც მე ისე საღვთომში მყოფ მეჯოგეებსაც არ უძინიათ
 იმ დამით. მაფხულის მოკლე დამემაყ გააიარა და გათენდა. მე კი ვერსად
 ვერ მომნახეს. აი სწორედ მაშინ გადაუწყვეტიათ ჩემს საძებრად
 ლალქანიში წამოსულა და ესენი იყვნენ კარავში რომ მოგვადგნენ. მაშ
 ძალიან გაეხარდათ ჩემი ნახვა. ხუმრობა ხომ არ იყო, რომ
 დავკარგულიყავი, მოვლი სიციოებლე სანახებლად რჩებოდათ, თავის
 დროზე, რომ არ დამეღვენენ და არ შემაბრუნეს საღვთომში. ჩვენ ყველანი
 ერთად დაებრუნდით საჯოგეში.

დიდი ხნის განმავლობაში შაოცებდა ლალქანის ცვეში ჩემს მიერ
 დამით ნახავი განათების საიდუმლოება. მხოლოდ რამოდენიმე წლებ
 შემდეგ წავიკითხე სადაც, რომ ასეთი განათების თვისება პქონია თურმე
 ხის დამბად ნაწილს, რომელიც დამეში განსამღვრულ მანძილზე /არც
 ძალიან შორს და არც ძალიან ახლოს /ანათებს. ჩემი "დამხველური" ჭ
 ყოფილა.

უინაიდან საუბარი სევანურ ცრუ რწმენებს შევხო, — ერთი ჩემ
 მემბობელი მონადირის "დალისთან კავშირის" ამბავიც უნდა მოვეცეთ.

ამ ჩემი მემბობლის სახელი იყო სასო ქურასბულიანი, იგი საუცხოო
 განადი, აუწყრელი სიღამამის ვაგაკაცი იყო, მეტად ღონიერი და ლენტეხის
 ცნობილი მოჭიდავე მამამისი შებლებული გლეხი იყო. მას ორ ადგილას
 პქონდა სამოსახლო, ერთი ჩვენს სოფელში, გულიდაში და მეორე
 გულიდიდან თხუთმეტ კილომეტრით დაშორებულ სოფელში, რომელსაც
 ნანარი ეწოდება.

ერთი მშვენიერ დღეს გულიდაში გაეპარდა ხმა, რომ სასო, რომელიც
 მამამისმა ოჯახის მეორე სამოსახლოში, — ნანარში იყო წასული, იქიდან
 სანადიროდ წასულიყო მარგო, იქ დაღამებდა, დაღის შეუპყრია იგი
 გადაუბრუნებია თავის მხარეზე და ამკამად შემოიღო არისო.

თოთხმეტე კილომეტრი არც ისე დიდი მანძილი. არის, რომ არ
 შემოწმებულყოფი არ ამის სისწორე. ნანარიდან ყველა მომხველურ

აღსკრებდა, რომ სასო შემლილია. მას ძლივს აჩერებენ, უნდა გაიქცეს სახლიდან, დალით უნდა რომ წაეიღესო. ყველა შეწუხებული იყო ამ გარემოებით. სასო ყველას უყვარდა და ენახებოდათ დალის მიერ მისი გადაბრება.

სასოს ცოლმეილი გულიდამი ჰყავდა და ბოლოსდაბოლოს უნდა ამოიყვანათ ნანარიდან გულიდამი. ასეუ მოხდა. ამოიყვანეს ის, მაგრამ მუშობლეს არ უშვებდნენ სანახავად, უმინოდათ მათ დანახვას უფრო არ ბერი მისთვის. მხოლოდ უახლოესი ახლობლები დარავაობდნენ მას.

სასოს უფროსი ძმა ნესტორს ცოლად ჰყავდა ლეიღაჩემი. ამის გამო შესამუალებს მქონდა შედარებით უკეთ გამეგო ამ ოჯახის საიდუმლოება და განსაკუთრებით ის, თუ რა პირობებში მოხდა სასოს შერყევა.

გავიგე, რომ სასო მართლა წასულა ნანარიდან სანადიროდ მარგო, იმ ვარაუდით, რომ იმავე დღეს ღამით დაბრუნებულყო მან. მას ბევრი უვლია იმ დღეს ნადირის ტებნაში, მაგრამ არაფერი შეხვედრია. შემდეგ მაწოლილა დასასვენებლად და ღრმად დასძინებია. გამოიღვიძებია ძაღზე გვიან, ისეთ ადგილას, უღრან გყეში, სადაც ამ დროს ხალხის რწმენით, ღამიანის მოხვედრა მომსკედინებლად სამაში იყო. სასომ მოიფშენიგა თვალები, ჯერ ვერ მოისაბრა თუ სად იყო და როგორე კი გაურკვეა მღომატრობაში, საშინელმა შაშმა აიგაყა. მან ყოველგვარი ამროვნების უარი დაკარგა და უგემოდ დაუშა ტენებით გყეში თაუღღმართისაკენ. მას, რასაკვაირველია, არ შეუძლო პქონოდა რაიმე სწორი გმის მამართულების ორიენტიკა და ამის გამო ოღროზოდრო დაღმართში, ის სისტემატურად უკემოდა და ახვედა განისამოსსა და თავის სხეულის კანის უკლებს, შამბნარს და ქვესს.

ამასობაში გათენდა და სასო მოხვდა, სადღაც შორს იმ ადგილიდან სადაც გაიღვიძა. მოხუდავად იმისა, რომ უკვე დღე იყო, ის მაინც გარბოდა უამბროდ და თავის სახლში დაბრუნებას ვერ სამრობდა. სასო რომ დოქმულ დროისათვის ვერ დაბრუნდა ნადირობიდან სახლში და ამას კოდე მუორე დღეე მოაყვა და არსად სჩანდა, ახლა უკვე მთელი სოფელი გამოულგა მას საძებრად და მესამე დღეს სადღაც შაიგნეს მას განისამოსს დგლევილს, დასისხლიანებულს, შმიერს და შემლილს.

ის ძალით მოიყვანეს სახლში. ეჭვი არავის ეპარებოდა, რომ ის დაღიმ ჩაიგლო ხელში, იმან გალახა, დაუგლიჯა განისამოსი და შემალა. შემლა, სეანებს არ შაიჩნდათ ჩეულებრივი გაგებით. შემლილია, ამბობდნენ, ისეი ჩეენი ამროვნების მოხედით, ისე კი ყოველი შემლილი დალისაგან სხვა რომელღამე ეშმაკის განკარგულებაშია და იმასთან საუბრობსო.

აი ის, რაც მე გავიგე სასოს შესახებ. როგორე ვთქვით ის ამოიყვანეს გულიდამი და ნათესავები მისი ნახვის ნებას არავის აძლევდნენ და მათ

შორის არე მე.

სასოს სახლი ქონდა ჩვენი სახლიდან შემოთ 100-150 მეტრის დაშორებით. ერთი დღეს, როცა მთელი სოფელი ყანებში პურს მკიდა სოფელში სამინული ხმაური და მოიქცა გაისმა. ზედა გულიდები / ასე უწოდებდა ჩვენი სოფლის იმ ნაწილს, სადაც სასო ცხოვრობდა / მორბოდნენ ქვედა გულიდის მიმართულებით. მალე გავიგეთ, რომ სასო გამოქცევით სახლიდან და მირბოდა თავდადმართში ცხენისწყლის სახაპაროსაკენ ამასთან ის გარბოდა არაჩვეულებრივი გზით, არამედ იმ მხარეზე, სადაც ცხენისწყლისა და სოფელს ხშირი გვე ამოვრებდა ურთი მეორეს.

სოფლის ყველა ახალგაზრდა მამაკაცი დაახლოებით მუშაობდა თავი და სასოს გამოვლვა, მაგრამ ის ისე სწრაფად გარბოდა, რომ მისი დაწვევა ვერაფერს ვერ შეძლო. როდესაც ცხენისწყლის ნაპირს მივადწიეთ იქ ერთი სახლიდან ქალი გამოვიდა, რომელმაც გვაჩვენა, რომ სასო მასთან შემოვიდა სახში და იქ მშვიდად წამოიწვა ლოჯინში. ეს ქალი სასოს ნათლიადა ყოფილა და, როგორც ჩანს ამიგომ შესულა იქ მისაღმებდა ამ ქალს და ისეთ გვარად მოაჩვენა თავი, რომ თითქოს ის საცხებით ნორმალური ადამიანი ყოფილიყო. ამ ამბავმა ყველა გააკვირვა რადგან ავადმყოფობის შემდეგ სასო ხმას არ იღებდა.

როგორც ვიცი სასო მეტად ახოვანი და ღირსიერი კაცი იყო და ერთი კაცი მას ძალის ვერ დააგანდა. სასოს ძმა ნესტორიც კარგი შემძლე კაცი იყო. გაბაღწევივით, რომ ყველა ჩვენი სოფელელი უკან დაგვებრუნებინა და სასოსთან ამ ქალის სახლში შევსულიყავით მე და ჩემი ბიძაშვილი არაკლი. ნესტორი კი გარეთ მოგვიყლიდა. სამივეს მაგარი მკლავები გვქონდა და საჭირო შემთხვევაში სასოს წინააღმდეგ ძალი შეგვეძლო რომ გვეხმარა.

ნესტორს არ შეეძლო დაემაღლა სასოს წინაშე, რომ იგი მას არ გამოვლვა და ამის გამო არ შეგვეყვა სახლში. მე და ჩემმა ბიძაშვილმა კი მოვიბიძგეთ, თითქოს ცხენისწყლის გაღმა ვიყავით სამუშაოდ ახოებში და ამ ქალის სახლში შემთხვევით შემოვიარეთ/სწორედ ამ სახლიდან იყო გაღებული ხიდი ცხენისწყალზე /.

სასოს ძმა ნესტორი ამ სახლიდან ცოტა დაშორებით გვიყლიდა. მე და ჩემი ბიძაშვილი შევედით სახლში. სასო რომ დაეინახეთ თითქოს გავოყდი: — ოა! გამარჯობა სასო, საიდან, როგორ მოხვდი აქ. სასო ნორმალური პირობაში იყო და ხელიც ჩამოგვართვა, ჩვენ მალე შევეცაღეთ ლაპარაკის გეზი და გადავედით ჩვენს შესაბამე თხრობაზე. ვითომ, — დისახლის ვუყვებით, რომ გაღმა ვიყავით ახოში. სამუშაოდ დაეასრულეთ და უნდა სახლში მივიღიარო გულიდამა; ასე გვაგვრძელეთ რამოვლენი ხანს საუბარი სულ სხვადასხვა საკითხებზე. ვითომც სასოს საქმე

სრულიადაც არ გვაინტერესებდა. ამ ქალმა, რასაკვირველია, იცოდა სასოს მღვთმძარეობაც და ისიც, თუ რისთვის ვიყავით ჩვენ აქ მოსული და ისიც ჩვენთან ერთად მშვენივრად ასრულებდა თავის როლს.

სასო მთელი ჩვენი საუბრის დროს გაჩუმებული იყო. განსაზღვრული ხნის შემდეგ მე ვთქვი უკვე დრო არის გაუფლგეთ გზას გულილისაკენ. სასო მხრე წამოხებალ ალბათ, არა? /ისიც ხომ გულიდელი იყო/. სასომ თანხმობის ნიშნად წამოიწია ლოგინიდან და გამოგვეცა გარეთ, მე და ჩემი ბიძაშვილი განგებ არ ვწვევდით ლაპარაკს, რაღაც სხვადასხვა საკითხებზე. მოვალწით იმ ადგილსაც, სადაც ნესტორი გვიყლიდა. ჩვენ მას მივესალაშეთ, ვითომე პირველად ვხვდავდით აქ. მან გამოგვკითხა, თუ საიდან მოვდივართ და თავის შესახებაც გვითხრა, რომ აქ რომელიღაც მოსახლესთან მქონდა საქმეო.

სასო მიხვდა, თუ ნესტორი რისთვის მოხვდა აქ, მაგრამ ის ისე გაჩუმებული, უხმოდ მოგვდევდა. ჩვენ — მე, ნესტორსა და ირაკლის საუბარი არ შეგვიწყვეტია და ასე მოვალწით ქვედა გულიდას. აქ ირაკლიმ შეუხვია ჩვენს სახლში და მე კი ნესტორმა მიმიპატიჟა მათთან. მე და ნესტორმა ვიციდით თუ რატომ იყო საჭირო გავეყოლოდი მათ, სასოს კი ვაჩვენებდით თითქოს ნესტორი, ლეიდაჩემის ქმარი, საერთოდ შეპატივებოდა სახლში.

მთელი სოფელი შორიდან გვითვალთვალებდა ჩვენ. შევედით საჯალაბო სახლში, სადაც შუა ცეცხლი ეწითო. აქ დამიხვდნენ ლეიდაჩემი, სასოს მუელე, სასოს ღელა, სასოს და, რაც მთავარია ჩვენივის ცნობილი თათია, რომელიც უკვე რამდენიმე ღელა, რაც მოყვანილი ჰყოლიათ დალისა და სასოს საქმეზე. თურმე აცხადებდა: დალი ვნებე, შოლაპარაკებული ვარ, საჭირო არის ეს და ეს ღონისძიება /რაღაც ლოცვები, შესაწირები, ფული თათიას და სხვა/ და დალის მძლე ნამოვაშორებ სასოსო. სწორედ მაშინ, როცა თათია სასოს თანდასწრებით ჰქვებოდა დალიან საუბრის შესახებ, — სასო გამოქვეყნით გარეთ და ამის შემდეგ რაც მოხდა ჩვენ უკვე ვიცი. როგორც შევედით, ქალებმა ასტყეს ქაქანი: “რა ეშმაკმა წაგვართვა სასოს თავი, რას გვერჩოდა იგი, რათ აგვირია თუახში!”

მე მოთმინება არ მჯყო და ხშიამაღლა შევძახე მათ: ღელა კაცებო, რისი ქაი, რისი ეშმაკი, რისი დალი, სად არსებობდნენ ასეთი რამეები. ჩემთან მოვიდნენ, თუ სადმე მართლა არსებობენ ისინი. თქვენ ვის არ გადარევით ასეთი ლაპარაკით, არაფერი არ არსებობს ამქვეყნად გონივრული, გარდა აღმაშენისა; დალების შესახებ ყველაფერი მოგონილია არაერთიანი დალი და ქაი არ არსებობს.

თათია ჭრელი თვალებით შემბლეროდა, მაგრამ ჩემს შეკამათებას

ვერ ბედავდა, მას ახსოვდა რაც დღე, ჩემმა ბიძაშვილმა დააყენა, ქალებს მიზღუნენ და ყველამ ხმა ჩაკვიდა საჯალბოდო. ამ დროს საიდანდაც კაპიტანი გამოჩნდა, უღის სასწრაფოთ წამოხგა სისო, ეცა მას და თვალის დახამამებაში გადაისროლა მეორე სართულის კარებიდან კალონა სვანეთშიც ისე, როგორც სხვაგან წარმოუდგენელი აქვთ, რომ ავ სულს უნარი აქვს გადაიქცეს კაგად და სისომაც ამიგომ დასაჯა დაუმოგველად საწყალი კაგა. სასოსთვის ამ მოქმედების შესახებ არავის არაფერი არ უთქვამს, მხოლოდ ნესტორი ისევე ცდილობდა ნაძალადეველ გაება რაღაც საუბარი, მაგრამ არაფერი გამოდიოდა.

რამოლენიშე კერია იყო გასული და სასოსაგან არავითარი დაპირაჲ კაცს არ ხმენია. აი ეხლა კი ის მობრუნდა ჩემსკენ და ნული ხმით მოთხრა "ალექსანდრე, შე შენთან საუბარი მსურს, მხოლოდ მარგო; ჩავიღო კარაპანის ოთახში და იქ ვისაუბროთ". სასოს ხმამ ისეთი სიბარულ გამოიწვია იქ მყოფთა შორის, რომ მისი გადმოცემაც შეუძლებელი არის. ხმაძალა მაინც ვერაიენ ვერ ბედავდა ამის შესახებ რამის თქმას. მხოლოდ ნესტორმა გასცა განკარგულება, გაეწმინდათ კარაპანის ოთახი /ეს ოთახი დაღვრული იყო ძირს კარაპანში /; რაც ქალებმა დაუყოვნებლივ შესარულეს.

შე და სასო ჩაგვიყვანეს ამ ოთახში. შე მივხედი რამიდაც იყო საქმე სასოს წარსულშიც ბევრჯერ გაგეონა ჩემგან ქაჯებისა და გყის კაცების შესახებ. იყოდა ჩემი აზრი, რომ მათი არსებობა შე არ მწყამდა. ახლა კი როცა ქალებს შევეყვარე. — სად არსებობენ დალები და ქაჯები და თუ სადმე არსებობენ ისინი — ლეე ჩემთან მოვიდნენ-თქვა, — მან გაახსენა ყველაფერი ეს და ამის გამო სურდა ჩემთან საუბარი. უნდა გამოუცვლ მარგო მასთან დარჩენის შემთხვევა, უპარმაპარი ღონის მქონე იყო და ჩაკეტილ ოთახში არაფერი მომწიოს-თქვა.

როგორც კი მარგო დავრჩით, მან ხორმაღურ კალოზე მომხართა "ალექსანდრე, მოთხარი შენი ჭირიშე, რა მეშველება მე?" — ამან შე საშუალება მომიცა გამეშალა ენა და რაც კი უნარი მქონდა შემკაცოებან მისთვის, რომ არავითარი დალი არ არსებობს. შენ უეცრად რომ გაგელები და მით უღაბურ გყემა, მრავალჯერ გსმენია აქ უწმინდური სულების არსებობის შესახებ, მიშმა შეგაგზრო "მიშმა ღიდი თვალები აქვს" და ყველაფერი მოგჩვენა, ის რაც მოგჩვენა სინამდვილეში არსად არ არსებობდა, მხოლოდ შენ თავში არსებობდნენ ისინი. ამას მოაკეცა ხალხს დაპირაკი იმის შესახებ, თითქოს შენ დალი დაგსლექლეს, ამას შენ გასმენდნენ, შემდეგ თათია, მისი ბოღა და ეს გაფორიაქებს შენ, მეც არაფერი არ გჭირს. მოდი ჩავიღოთ ეკლესიაშე, სადაც შემოგვყავი შენ რომ არავითარი დალები არ არსებობენ. თუ არსებობენ, აბა მოვიდნენ

ჩემთან, — ვუთხარი მე სასოს და ის გულმოღიანეთ მიგლებდა ყურს.

სასო კარგ ხასიათზე დადგა. მოთხრა რათა ნესგორისათვის დაშეხება. ნესგორი და მათი ოჯახის ყველა წევრი მოუთმენლად მოულოდნენ ამბავს, თუ რისთვის წამოიყვანა მე სასომ კარაბანის ოთახში და ჩემს დაბარებაზე ნესგორი, რასაკვირველია მაშინვე იქ გაჩნდა. სასომ უთხრა მას საჭმელი მოეშაღებიათ ჩვენთვის. კი შეჩვენა ცეცხლე, კი შენი ჭირივე, გაიძახოდა ნესგორი. საჭმელიც მალე დაამზადეს და პურმარილზე ნესგორიც მოუვიანეთ მე და სასომ და ტკბილად დავიწყეთ საუბარი. სასო თუმცა მიშინაღებულად და ცოტა მორცხვად, მაგრამ ისიც საუბრობდა და თანაც სორმალურად საუბრობდა.

იმ დღესა და ღამეს მე მათთან დავრჩი. განკარგულება მივეცი თათია დაუქონებლით დავთხოვით, რათა სასოს ის თვალთავე არ დანახოდა. თათია დაასაჩუქრეს და ისე გაისგუმრეს.

ორი კვირა არ გასულა ამის შემდეგ და სასო ხავსებით გაჯანსაღებული გამოვიდა ხალხში.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამკარებად, სევანეთში დღი როლი ეკავა ადითობრივ სამედიცინო ინსტიტუტს. მუფის რუსეთის დროსაც მოქალაქეთა შორის კონფლიქტების უდიდესი ნაწილი სამედიცინო წესით წყლებოდა.

როგორც კი მივალწიე თხუთმეტ წელს, ამის ხისგემატურად მახლებიდა მედიცინოთა მდივნობა, არა მარტო ჩემს სოფელში, არამედ ახლო-მახლო სოფლებშიაც კი.

მედიცინობად ირჩევდნენ სოფლის თავკაცებს, რომელთაც სევანური ადითობრივი წესები კარგად უნდა სცილნოდათ. მაშინ ჩვეულებრივ უმრავლესობამ მედიცინოებისა წერა-კითხვა არ იცოდა, მაგრამ თუ ვინღაც რომელიმე მათგანს სცილნოდა წერა, ობიექტური მდივნის აყვანა მაინც საჭირო იყო, რადგან მედიცინოები სხვადასხვა მხარეს წარმოადგენდნენ და მორალურად არ ითვლებოდა დასაშვებად, — დადგენილება, ან განაჩენი მარტო ერთ მხარეს დავწერა.

უნაიდან სამედიცინო საქმეები ბევრი იყო და ისეთი პირები კი, რომელთაც ოქმის დაწერის უნარი მქონდათ, — ძალზე მცირე ამის გამო თითოეულ ჩვენგანს, რომელსაც ოქმის შედგენა შეგვეძლო, — ხშირად გვიხლებოდა მედიცინოთა მდივანი ვყოფილიყავით.

ამაში არავითარი გასამრჯელო არ გვეძლეოდა, მაგრამ ოქმის შედგენის მცოდნე ახალგაზრდებს მაინც გვეხალისებოდა მედიცინოთა მდივნობა და არც ჩვენი ოჯახის უფროსები გვიშლიდნენ ხელს, რადგან ისეთი სამსახურის გაწვევაზე უარის თქმა, — არა მორალურად ითვლებოდა. არამც თუ მდივნები, არამედ მედიცინოებიც არავითარ

გასამრჯელოს არ ლებულობდნენ. მხოლოდ მოშივიან-მოპისებს ევალებოდათ მედიაგორთა ხსლომების პერიოდში უმრუხელყოთ მათ და მღივნის კვება და სათანადო კომუნალური მომსახურება. ამ ორივე მხარეს ევალებოდა რიგ-რიგობით და უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საქმეს /კუთხეს მომსახურების მიზნით/ ისინი ერთმანეთს ევაძობოდნენ.

მედიაგორთა შერჩევის, დაფიქვის, ხსლომებისა და განაჩენ დაღვნილებათა გამოცხადების რიგეული მეტად საინტერესო იყო.

თითოეული მხარე, წინასწარ შეთანხმების საფუძველზე, აირჩეულ განსამდურელ რაოდენობის სამედიგორე პირს; ამ აირჩეულ პირთა რაოდენობა თითოეულ მხარისაგან თანაბარ რაოდენობის უნდა ყოფილიყო. ეს დანიშნული პირები არ ირჩეოდნენ თავმჯდომარულ დამატებით პირს; ამგვარად მედიგორთა რაოდენობა მუდამ ლუწი იყო და საკითხის გადაწყვეტაში ხმების თანაბრად გაყოფის შემთხვევაში, საქმე გადაუწყვეტელი უნდა დარჩენილიყო, მაგრამ ასეთ შემთხვევას იშვიათად პქონდა აღვილი და საერთო წესით ყოველი საკითხი მედიგორების მიერ ერთხმად უნდა ყოფილიყო გადაწყვეტილი. ჩვეულებრივ ეს ასე ხდებოდა რა უწყობდა ამას ხელს?

მედიაგორები, — დანიშნის შემდეგ, — მაკაყდათ ახლოვდნენ კლესიაში, სადაც მათ ხატზე ავიყებდნენ. თითოეული სამედიგორე პირი დაადებდა ხატს ხელს და იგყოფდა: თუ მე ამ დავალებული საკითხის გადაწყვეტაში რაიმე მიდგომა გამოვიჩინე, რომელიმე მხარის სასარგებლოდ, ამ ხატის მიერ ვიყოთ მე და ჩემი შთამომავლობა დასჯილ და დაწყვეტილი /პიროვნებას, რომელსაც შთამომავლობა არ ჰყავდა ისეთ საქმეზე, რომელსაც ფიცი სჭირდებოდა, მედიგორეთ-არ აირჩევდნენ/. ვფიციკარ ამ ხატს /დაასახელებდა მას "მაცხოვარი", ლეთისმშობელი", "წმინდა გიორგი" და სხვ./, რომ ამ საკითხის გადაწყვეტაში ჩემს მხრივ ყველაფერი იქნება გაკეთებული ისე, როგორც ამას ღმერთი, ჩემი გამოყვდილება და სინდისი მიკარნახებდნო.

ფიცს არეერთი მედიგორე არ უღალატებდა. ფიცის დაღატი თუ ვინმეს დაღასტურებოდა, ის მთელი თემის თვალში სამუდამოდ იქნებოდა გაკრული სამარცხენო ბოძზე. ასეთ პირს "ხატის გამტკეს" ეძახდნენ და არ არსებობდა უარესი საღანძღავი გამოთქმა, ვიდრე ეს სიტყვა იყო. მას არც თავის შთამომავლობასთან დაუღვომებოდა ამის შემდეგ, რადგან ხატთან ხომ შთამომავლობაც ჰყავდა დაფიციებული. სამედიგორეული კაცის ოჯახში რომ რაიმე უბედური შემთხვევა მომხდარიყო, ეს "ხატის გატყუებას" ბრალდებოდა. უფრო მეტად — მომდღვნო შთამომავლობის უბედურობანიც, მათი წინაპრის მიერ "ხატის გატყუებას" უწყებოდა.

სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ ხმების გაყოფას მედიგორებს შორის

მზიათად ქვინდა ადგილი და ყოველი საკითხი ერთხმად წყდებოდა.

ფიცის შემდეგ, შედიაგორები ბრუნდებოდნენ მათთვის გამოყოფილ ადგილას და იწყებოდა მხარეთა დაკითხვა. თუ რაიმე საჩივარი ახილებოდა, პირველად დაკითხავდნენ მომჩივანს, შემდეგ მოპასუხეს. თითოეულ მხარეს ჩვენებისათვის უძლეოდა იმლენი დრო, რამდენსავე თითონ მოისურვებდა; თუ ისეთი საქმე ირჩეოდა, სადაც მოსაჩივრელ და მოპასუხე არ არსებობდნენ, მაგ.: გაყოფა, მამის დაკითხვას იწყებდნენ სწოებისობით უფროსობიდან. მხარეთა დაკითხვას მღვიანი არ ესწრებოდა და მამასადაბე, ჩვენებებიც არ იწყებოდა.

თუ ჩვენებათა წინააღმდეგობის შედეგად გამოირკვეოდა, რომ საქარო იყო სისწორის დასადგენად მოწმეების დაკითხვა, ამ შემთხვევაში სამედიატორო სასამართლო მოწმეებსაც გამოიძახებდა და დაკითხავდა.

დაკითხვების დამთავრების შემდეგ იწყებოდა სამედიატორო სასამართლოს დახურული სხდომა, განაჩენის, დადგენილების, ან გადაწყვეტილების გამოსაგანად.

როდესაც აქ ჩვენ ულაპარაკობი განაჩენზე, ეს რასაკვირველია ბევრში ვაკვირვებას გამოიწვევს, განაჩენი ხომ სისხლის სამართლის დანაშაულობაზე გამოიქვით და ეს კი შედიაგორების კომპენცენციას არ ექვემდებარება. სწორი შენიშვნა არის, მაგრამ, — მიუხედავად ამისა, სასტიკი ისტორიული პირობების გამო, სხანურ სამედიატორო სასამართლოს საუკუნეების განმავლობაში გამოქვინდათ განაჩენი და ამასთან შეგადმკაცრი განაჩენი. სამედიატორო სასამართლოს განაჩენით, რასაკვირველია არ იყო დაწესებული დახვრეგა, პატიმრობა, ან გადასახლება, მაგრამ განაჩენი გამოქვინდათ და ამასთან შვიმე დანაშაულებზედაც, როგორც არის, მაგალითად, მკვლელობა და რამოლენიმე მკვლელობაც კი. ასეთ შემთხვევაში განაჩენს "წორ" ი ვრცეა. როდესაც მკვლელობა მოხდებოდა, მკვლელი ხშირად, სამაგიეროს მღვდის აუღენის მიზნით, გადაიხვეწებოდა სხანეთიდან საქართველოს რომელმე კუთხეში და იქ სამუდამოდ სახლდებოდა, ამით აიხსნება სხანური გვარების სისხირე საქართველოს სხედასხვა კუთხეში.

"წორ" ი მაგერაალური ღირებულების გადასახადს გულისხმბდა, მაგ.: სახანე-სათუხი ადგილები, საძოვრები, გყვ. შინაური პირუტყვი, ფულადი გადასახადი. მათი ოღენობა დანაშაულის სამიმიმეზე იყო დამოკიდებული.

სხანეთში რუსეთის კანონების დამყარების შემდეგ, სისხლის სამართლის დამნაშავეებს სახელმწიფო სასამართლოში ახილავდნენ, რუსული კანონების საფუძველზე, მაგრამ ამას სხანეთის პირობებში დამნაშავეისა და დამარალებულის შესარიგებლად აბსოლუტურად არ ქვინდა არავითარი მნიშვნელობა. დამარალებული დამნაშავეს ციხიდან,

თუ გადასახლებიდან დაბრუნების შემდეგაც თხოვდა ქაქუხს, სვანურ ადგილობრივი წესების საფუძველზე უფრო მეტად შერიგებას. სვანურ კანონების მიხედვით, პირველ ყოვლისა ითხოვდა არა დამარალებული არამედ დამნაშავე, რადგან შერიგებულობის შემთხვევაში მას სასჯელ მოუვლიდა დამარალებულისაგან. იმ შემთხვევაში, როცა დამნაშავე გარდაიცვლებოდა ციხეში, ან გადასახლებაში, მისი ოჯახი და ახლობლები დამარალებულისაგან, სასჯელს ვერ აცდებოდნენ, თუ მათ შორის არ მოხლებოდა შერიგება სამედიაცორო სასამართლოს საფუძველზე.

მედიაცორები განაჩენის, დაღვნილების, თუ გადაწყვეტილების გამოტანას, დახურულ სხდომაზე უნდებოდნენ იმდენ დროს, რასაც მოითხოვდა მასალის ხდილე, ანდა თვით მედიაცორეთა შორის არსებულ წინააღმდეგობის დაძლევა.

როცა კი საბოლოოდ შეთანხმდებოდნენ მედიაცორები, ამის შემდეგ სხდომის ოთახში შეჰყავდათ მღივანი, რომელსაც ერთ-ერთი მედიაცორი /რასაკვირველია ყველაზე უფრო მჭევრმეტყვეელი/ კარნახობდა დაღვნილების შინაარსს. ჩაწერის სისწორეს პირველად მედიაცორები შეამოწმებდნენ, რისთვისაც კარნახის შემდეგ მღივანს უნდა წაეკითხათ მათთვის ჩანაწერი. მღივანს დაღვნილების /თუ განაჩენის / ისტორიულ ნაწილში უნდა აღენიშნა მედიაცორების ვინაობა, მღივანის ვინაობა, მოწივან-შობას უხის ვინაობა და საღიო საგნის შინაარსი.

თუ რომელიმე მედიაცორეთაგანს შეეკლო ხელის მოწერა, ის ხელს აწერდა საკუთარი თავის მაგიერ, იხე კი, საერთოდ დაღვნილებაზე ხელს აწერდა მხოლოდ მღივანი. სამედიაცორო სასამართლოს დაღვნილებებს სამოქალაქო საქმეებზე ხშირად იღასტურებდა სათანადო ბუქდის დამით ხელის უფლების ადგილობრივი ხელმძღვანელობა — მამასახლისი ცარამის დროს და კომისარი — შენშევიკების ხელში.

როგორც კი მედიაცორები წაიკითხავდნენ მღივანის ჩანაწერს, გამოუძახებდნენ მხარეებს და წაუკითხავდნენ დაღვნილებას. ამ მომენტისგან ეს დაღვნილება ძალაში შესულად ითვლებოდა.

როგორი უკმაყოფილოც არ უნდა ყოფილიყო რომელიმე მხარე, — დაღვნილების უარყოფა, ან მისი გასაჩივრება დაუმუშებელი იყო. იმ უცვლელად უნდა ყოფილიყო შესრულებული. პირადად მე მრავალ სამედიაცორო დაღვნილებას დამიწერია და იმედიითად მახსოვს, რომ ამ დაღვნილებას რაიმე სერიოზული უკმაყოფილება მოჰყოლიდა მხარეთა შორის.

სამედიაცორო გარიგებას ამჟამადაც აქვს ადგილი სვანეთში, მაგრამ ეს უკვე უნდა მხოლოდ წმინდა სამოქალაქო საკითხებზე, — უმთავრესად ოჯახის გაყოფაზე და მოქალაქეთა შორის სხვა წერილმან სამოქალაქო

ღვაძე, მედიკოსების ხატზე დაფიქვას დიდი ხანია ბოლო მოკლი.

ვინაიდან ჩვენ შევჩებთ "წორის" პრობლემას, მე მგონია უაღვდილო არ იქნება მოკლედ შევჩებით სევანეთში წარსულში არსებულ სისხლის ალების საკითხსაც; სისხლის ალების ჩვეულებას სევანეთში საუკუნეების ისტორია ქონდა და თავის დროზე მას ალბათ გამართლებაც ეწებოდა, მაგრამ სისხლის ალება მაშინ, ძირითადად, გმაში ჩასაფრებით სრულდებოდა, რაც ამემადაც ერთგვარ კრიტიკას იწვევს: "სევანები უაღრესად მამაცი არიან, ეს მამაცი ხალხი გრადიციული სისხლის ალების დროს, რატომ დალაგობდნენ ვაეკაციობას და მგერს ჩასაფრებით უსწორდებოდა, — უფრო რაინდული არ იქნებოდა, გამოეძახნათ მოწინააღმდეგე ბრძოლის ასპარეზზე და შერკინების თანასწორ პრობებში გასწორებოდნენ".

ერთი შეხედვით ეს საყველური, თითქოს, სიმართლეს შეეფერება, მაგრამ, პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ "აღია და ოსმანა ორთვე თათრება", ე. ა. დასასაფრებელი და ჩასაფრებული ორთავე სევანები არიან და მათ შორის ვაეკაციობაში განსხვავება არ შეიძლება არსებულიყო. აქ მამები სება რამეთი აიხსნება. ეს გახლავით ის, რომ სევანი, რომელმაც ნებით თუ უნებლიედ ერთხელ მკვლელობა ჩაიღინა, თავს დამნაშავედ ცნობს და მოკლულის ასაბიას უაღრესად თავმდაბლად ეკიდება. ამ თავმდაბლობის მთავარ ფორმას წარმოადგენდა მოკლულის ასაბიასთან პირისპირ შეხვედრის მკაცრი თავის არილება, რათა მას ჩაღვნილი დანაშაულის გამო, ყოყონობა და მედიდრობა არ დასწამებოდა/სწორედ ასეთი სატყეული წარმოადგენდა რაინდულ ვთიკას/.

მკვლელი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ნადირვით ემალებოდა დაბარალებულის ნათესავებს და ეს მას ღირსებად ეთულებოდა.

უფრო მეტი: მკვლელი, რომ შემთხვევით შეჩვებოდა დაბარალებულის ნათესავს, რომელსაც მისი მოკელა ქონდა განზრახული, — ხელერთია, არ შეებრძოლებოდა და შეეცლებოდა გატყვევით ემულა თავისათვის, რადგან "სისხლზე სისხლს არ დეუმაგება" (ე. ა. იმვე ოჯახიდან მეორეს არ მოკლავდა), ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში, სამაგიეროდ არა მარტო ის იქნებოდა მოკლელი, არამედ მეორე კაცის მოკელისათვის, დამატებითი მისი უახლოესი ნათესავიც უნდა მოკლულიყო.

ასეთი მოქმედება კი მას უზნეობად ეთულებოდა, მაშასადამე დამნაშავესთან, რომელმაც მკვლელობა მოახდინა, დაბარალებულის მხრივ არავითარ რაინდობაზე არ შეიძლებოდა დაპარაკა.

სწორედ ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ სისხლის ამღებს, მოპარვით და

ჩასაფრებით უხლებოდა მგრიხათვის სამაგიეროს გადახდა, რადგან სხვა
სამუალებით ის მგერს ხელში ვერ ჩაიგლებდა.

სისხლის აღება, სვანეთის პირობებში, როცა ეს კუთხე საქათველოს
ორ სამეფოდ და ხუთ სამთავროდ დაქვემდებარების შემდეგ, შიდი საუკუნის
განმავლობაში დამოუკიდებლად არსებობდა, ერთი-ერთი სამუალებს
ყო, რომელიც საქართველოს ამ ნაწილში კანონიერებას ამყარებდა
რადგან სამაგიეროს მღვევის შიში აკავებდა ადამიანებს დანამაულს
ჩაღნაში. "ქვეყანაში, სადაც არ არსებობენ კანონები, რომელიც იყავ
შეუღნილ და მიტოვებულ ქალიშვილებს, ისეთი დანამაული, რომელიც
არის სამაგიერო მურისიძეობა — წარმოადგენს უფრო დაღუბის, ვიდრე
უარყოფით მოქმედებას, რადგან იგი გამაფრთხილებელად
შემქმენელთათვის" — /პროფ. ლე ბონი "პრისიადტნივი უგოლოენიესუდ"
პეტერბურგი, 1895 წ. გვ. 294/.

ამით ვამთავრებ ჩემი ავტობიოგრაფიის იმ ნაწილს, რომელიც
შეეხება მეუღის რუსეთისა და მენშევიკების დროის ხანის და გადაღვივარ
ახალ საბჭოთა ეპოქაში, — ჩემი ცხოვრებისა და შემთხვევების აღწერას.

მე არ მყოლია უახლოესი ადამიანი, ვიდრე ეს იყო ჩემი ბიძაშვილი
— ირაკლი ქურასბედიანი. მე არც მისი და არც ჩემი დაბადება არ მახსოვ
მაგრამ მას შემდეგ, რაც მეხსიერების უნარი მომეყა, მე და ეს ჩემი
ბიძაშვილი განუყრელნი ვიყავით. როგორც უკვე აღვნიშნე, ჩვენ
ვამრღებოდით ერთი ოჯახში, ვიყავით ხნოვნობით თიანგოლნი / ის იყო
დაბადებული 1900 წლის მაისში, მე კი ამავე წლის ნოემბერში /; ერთად
შევედით სასწავლებელში ყვედრეშში და ამ დღიდან უმაღლესის
დამთავრებამდე, ჩვენ დროდადრო მხოლოდ რამოდენიმე ხნით თ
დავმორღებოდით ერთმანეთს, ჯერ ოჯახში და შემდეგ სწავლის
პერიოდში, — სახლში — ყვედრეშში, ებგერში, ქეთისში და სტუდენტობის
დროს, თბილისშიც კი ჩვენ ერთად ვწვებოდით ერთი ლოგინზე. ჩვენ ორი
საამელი გყავდის, — ენჯისა და ხინგის მსგავსად განუყრელი ვიყავით
1937 წლამდის, როდესაც ჩვენ, სამინებმა უსამართლობამ, სამუდამოდ
დაგვაშორა ერთი მეორეს.

ირაკლი, რომელსაც, მონაწილეობა მქონდა მიღებული 1918 წლის
ლენჩუხის აჯანყებაში, საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების
დამყარების აღრთიოებებით შეეღდა.

1921 წლის თებერვალში, მე და ჩემი ბიძაშვილი სვანეთში ვიყავით
მოკლე ხნით თბილისში ყოფნის შემდეგ ჩვენი სტუდენტობიდან
დაბრუნებული.

სვანეთში მამის არ არსებობდა სათანადო კავშირგამშუღობის
სამუალებები და ცნობები საქართველოში სერგო ორჯონიკიძის

ხელმძღვანელობით წითელი არმიის ნაწილებისა და მენშევიკური წინააღმდეგობის შესახებ, ერთი მეორეს მოსდევდა, ამასობაში ჩვენ: თვითღან, ჯერ კიდევ აღრე გაწვეულ და ახლა კი ფრონტიდან გამოქცეული რამოდენიმე გვარდიელის მოსვლამ, გვამცნო თბილისში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადების ამბავი. მოკლე ხანში ამ ხელისუფლების ძალამ ჩვენს თემშიც მოაღწია.

მალე ჩემი ბიძაშვილიც დაიბარეს სამაზრო ცენტრში, ეაგერში და იქ მან ოფიციალურად მიიღო პარტიული.

ახალი ამბით არაფერი ისეთი რამე არ მომხდარა, რასაც შეეძლო ჩვენი ცხოვრების პირობების სწრაფი შეცვლა. მე და ჩემი ბიძაშვილი ამას შემდეგაც განუაგრძობდით ჩვენს ოჯახში სოფლის მეურნეობაში შემობრუნებას.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პერიოდში, ბიძაჩემი არ იმყოფებოდა სახლში. ის ფანჯავიძეთაგან ერთად, სადაც იმხდებოდა ხე-გყის მასალას, მენშევიკური მთავრობის დაკვეთით.

ფანჯავიძისა და ბიძაჩემის მიერ დამზადებული ხე-გყე ჩაიბარეს საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა, რომლთაც მათ ჯერ დაამთავრებინეს ხე-გყის სათანადო აღვილას გამოზიდვის სამუშაოები. ამის შემდეგ კი მათ წინადადება მიეცათ გამოენახათ ქვემო სვანეთში ახალი, სადაც შეეძლებოდა დამზადებულიყო განსაზღვრული რაოდენობის წიწოვანი ხე-გყის მასალა და ამის შესახებ წარმოედგინათ სათანადო ხარჯთაღრიცხვა.

1921 წლის შემოდგომის დასასრულს ფანჯავიძე და ბიძაჩემი გამოიწვინენ ქვემო სვანეთში. მათ შემოიარეს გყეები და ცოცხალი მუხლები დაბრუნდნენ თბილისში. 1922 წლის იანვარ-თებერვალში ისინი ისევ დაბრუნდნენ თბილისიდან ამეამად უკვე, როგორც ხე-გყის დამზადების საბჭოთა წარმომადგენლები და შეუდგნენ მუშაობას ჩვენივეს ცნობილ "პულბელ" ლაქქანში.

1922 წელში ბიძაჩემმა გადაწყვიტა გამოვეგზავნეთ თბილისში, ჟიევრსიგეტში. ეს ასეც მოხდა თბილისში, რომ ჩამოვედით ცნობილი ვახტანგის, რომ სახელმწიფო ჟიევრსიგეტს მიმაცებოდა ახალი, — საინჟინრო ფაქულტეტი. ჩემმა ბიძაშვილმა აღიღგინა თავის თავი სამუდციონო ფაქულტეტზე, მე კი გადაწყვიტე შეესულიყავი ახლად გახსნილ საინჟინრო ფაქულტეტზე მით უმეტეს, რომ აგრონომიულ ფაქულტეტზე არავითარი ჟურფია არ მქონდა დახარჯული, რადგან ორი-სამი ლექციის მოსმენის მტე იქ მე არაფერი არ მქონდა გაკეთებული.

1922 წელში, სანამ ჩვენ თბილისში წამოვიდოდით, ჩვენიან სვანეთში მოვიდა ერთი კაცი — ვახილ ჩიკვაიძედ წოდებული. ეს ჩიკვაიძე

ფანჯავიძის ამხანაგი ყოფილა სემინარიიდან და მასთან ერთად გამოურჩეხათ იქიდან ოთხმოცდაათიან წლებში.

ჩიკვაძემ თბილისიდან, ბიძაჩემისა და ფანჯავიძის დახმარებით, რაღაც ხელსაწყოები ჩამოიტანა ხუ-გყის წარმოებისათვის. ამ პერიოდში არც ბიძაჩემი და არც ფანჯავიძე სვანეთში არ იმყოფებოდნენ, ჩიკვაძე მათ თბილისიდან გამოუგზავნიათ.

ვასილ ჩიკვაძე სემინარიიდან გამოირჩევის შემდეგ მოწყობილ ბაქოში. მას სპეციალბად შეურჩევა მეღვინეთობა და ბაქოში ყველა ქართული ღვინო მისი შემუშობით იყიდებოდა.

საბოლოო ანგარიშით მან, ღვინის სპეციალობის საუკეთესო სახელ მოხვეჭა.

იმ პერიოდში ლენკებში ვაშის დარგში მხოლოდ ალესა/იმაბულა/ იყენობილა. ალესის ორი ჯიშის არსებობდა თეთრი და შავი. ჩვენში მამის შავი ალესა იყო გავრცელებული. მამაჩემს ბლომად მოჰყავდა ალესა და მისგან დიდი რაოდენობის ღვინოს ამზადებდა. ამასთან მას ას ძირაბდის სკაცე ჰყავდა, სვანურ პრიმიტიულ ჯირკვებსში და ალესას ისე შეაკეთებდა ახლად დაწურვის შემდეგ — დუღილის დროს, ალულებული თაფლისაგანვე რომ ამის შედეგად — დამღვარი ღვინო, როგორც პრომაგის, გემოვნებისა და სიმაგრის შრიც, არავითარ შამპანურ ღვინოს არ ჩამორჩებოდა.

ღვინის დამზადების ასეთი წესი მე შევისწავლე მამაჩემისაგან და უფრო მეტი, — მამაჩემის გარდაცვალების შემდეგ, როლესაც მის მაგივრობის შესრულება მე მიხლებოდა ოჯახში, ისე გავეწაფე ალესა თაფლის შურევით ღვინის დამზადებაში, რომ მამაჩემს ამ დარგში დიდად ვაღაფებარბე. ამას გარდა, როგორც ვთქვით, მამაჩემმა ჩვენ დაგვიტოვა ასი ძირისკა, პრიმიტიულ ჯირკვში, მისი გარდაცვალების შემდეგ სამი წლის განმავლობაში მათი რაოდენობა ორას ჯირკვამდის ავიყვანე.

ვასილ ჩიკვაძეს, რომელიც ჩვენთან ორი დღე დარჩა, — გაუმასპინძლდით ჩემს მიერ ასეთი წესით დამზადებული ღვინით. ვასილ აღტაცებაში მოვიდა. ხუ დავივიწყებთ, რომ ათეული წლებით, ბაქოში ქართული ღვინით ვაჭრობის ხელმძღვანელი, იგი ღვინის შეყვობის საუკეთესო სპეციალისტად ითვლებოდა.

ვასილი, ჩემს მიერ დამზადებული ღვინის შესმას, ამის შემდეგ არასოდეს არ ივიწყებდა. მან თითოეულ შემთხვევაში იყოლა განმუხრება: "სვანეთში მე შამპანური დამალევენესო".

ვასილისათვის ცნობილი ყოფილა, რომ მე და ჩემი ბიძამეილ სტულენკები ვიყავით. მან წინადადება მოგვცა, რომ თბილისში სასწავლებლად ჩამოსვლის შემთხვევაში ბინად მასთან მივსულყოფეთ.

მიუხედავად იმისა, რომ ვასილი ბაქოში, ქართული ღვინოების შექმნა

გასაღების კომერციულ ვითარებაში იყო ჩაბმული, მას რევოლუციურ საქმიანობისათვის, რომლისთვისაც ის, ფანჯაიძე, კეცხოველი და სხვები გამოირჩეული იყვნენ სემინარიიდან, — არასოდეს არ უღალატა და მას ბაქოში არ გაუწყვეტია კაშირი რევოლუციონერებთან — ორჯანიკიძესთან /რომელიც, ამასთანავე მისი მეუღლის ნათესავეც იყო/, მაქსიმანთან, ალიოშა ჯაფარიძესთან. ამის გამო შემდეგში მას პერსონალური პენსიაც დაენიშა.

ბაქოდან თბილისში გადმოსვლის შემდეგ / მენშვეიკების დროს / ვასილმა აქ შეიძინა პაგარა სახლი, ვიღაც რუსისაგან, რომელიც შეეწროებულად თვლიდა თავის თავს, როგორც რუსი, მენშვეიკებისაგან და რუსეთში დაბრუნება ამჯობინა. მას მცირე ფასებში გაუყიდა მენშვეიკურ ბონზე თავისი სახლი, მაგრამ ვასილს არც ამის საშუალება აღმოაჩნდა და ფული უსესხებია ფანჯაიძისა და ბიძაჩემისაგან.

ამგვარად ჩიკვაიძეს სახლი ქჟონია თავისუფალი ბინებით და ამვე დროს, რაღაც ვალდებულებას გრძნობდა ჩვენს მიმართ ვალი გასტუმრებული არ ქჟონია და თბილისში ჩამოსვლის შემთხვევაში, ბინად მასთან მოსულასაც ამიგომ გვეპატიუბოდა.

1922 წელში, როცა მე და ჩემი ბიძაშვილი თბილისში ჩამოვედით ბინად ვასილთან მოეწყვეტო.

აქვე მოეწყო ბინაში ფანჯაიძის უფროსი ქალიშვილი თამარი, რომელიც სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტა იყო.

ვასილის მეუღლე, ქეთევან აბაშიძე, მშვენიერი დიასახლისი იყო და მან ჩვენ ისე მიგვიღო, როგორც საკუთარი შვილები. ვასილისა და ქეთევანის ვაჟი ივანე, რომელსაც შინაურულად კუკურის ეძახდნენ, ამეამადაც ცოცხალი არის, პარტიის წევრი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში მუშაობდა საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე სახელმწიფო საკონტროლო ორგანოებში, იგი ასაკით ჩემი და ირაკლის თანაგოლი იყო.

ჩიკვაიძეების სახლში და მათთან საერთო ოჯახში ჩვენ დრო გამოვიტეხეთ 1929 წლამდე ვეხოვრობდით.

უნდა ვიღარაო, რომ ეს ოჯახი, მე ჩემს საკუთარი ოჯახის თანაგოლად მიმაჩნდა, ვასილი და ქეთი კი ჩემი მშობლების თანაგოლად მე არავისგან არ მიმიღია ისეთი კეთილი გრძობით აღჩაესე დარიგებები, როგორიც ვასილისაგან, რომელსაც ლამაზ გარეგნობასთან ერთად კეთილშობილი გულე ქჟონდა.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყველა ფაკულტეტზე მიღება სწარმოებდა უგამოცდოდ. 1922 წელში გახსნილ საინჟინრო ფაკულტეტზე კი მისაღები გამოცდები შემოიღეს, მათემატიკურ საგნებში. მათემატიკა

მე მუხტრებოდა და გამოიდა იოლად ჩავებერე. პირველად ფიქრობდნენ რომ მიღების შემდეგ უშუალოდ დაწვებულიყო სწავლა საანგონოზე მაგრამ ალბათ სათანადო პედაგოგების არ ყოლის გამო, ახლად მიღებულნი, მოსამზადებელ კურსზე ჩარიცხულად ჩავეთვალეს ამან რასაკვირველია, ბევრს გული დაგეწვივა, მაგრამ რას ვგაეწვიობდი.

1922 წელს გაეფიანი აკაკი შანიძე. იგი მუშაობდა სეანურ ენაზე და უნივერსიტეტში სეან სტუდენტებს სანთლით ეძებდა. სახელმწიფო უნივერსიტეტში ამ დროს მხოლოდ სამი სეანი ვსწავლობდით, — მე, ჩემ ბიძაშვილი და ერთი ონიანი. ასე რომ ჩვენი მოძებნა არც ისე ძნელი იყო. ერთ მშვენიერ დღეს ონიანმა მე მიმიყვანა შანიძესთან სახლში, ბარბოვს ქუჩაზე და ამის შემდეგ მე მისი ხშირი სტუმარი ვიყავი. შანიძემ მოხელე მეწერა სეანურ ენაზე სხვადასხვა საკითხებზე. ვინაიდან სეანურ გამოთქმებისათვის არ არის საკმარისი თანამედროვე ქართული ასოები, შანიძემ შემასწავლა სეანურ გამოთქმებისათვის საჭირო დამატებითი ასოები, რომელნიც ძირითადად ქართულში ძველად ხმარებულ და ამჟამად ხმარებიდან ამოღებული ასოებისაგან შესვლებოდა.

თბილისში 1922-23 წლებში მე ვასრულებდი ამ დეკლემს. 1923 წელს ზაფხულში აკაკი შანიძემ ზემო სეანეთში იმოგზაურა, სეანური ენის იქაურ კილოების შესასწავლად.

ზემო სეანეთიდან ცხენისწყლის ხეობით დაბრუნდა და გვესტუმრა გულიდაში, სადაც ათიოდე დღე დაჰყო. აქ იგი ლენგებურ კილოზე მუშაობდა. იწერდა გლეხების საუბარს, აყოლებდა სხვადასხვა ამბებს, ზღაპრებს და ყველაფერს იწერდა. უკითხავდა გლეხებს ჩემს მერ თბილისში ლენგებურ კილოზე დაწერილ გვესტებს სეანურ ჩვეულებზე ქორწილზე, გარილზე, ლენგების თემში შემავალ სხვადასხვა სოფლის თავისებურებებზე და სხვა.

ვინაიდან ამ გვესტებში მე ბევრი უარყოფითი თვისებებიც მქონდა დაწერილი, ამის გამო შანიძეს ვთხოვე არ გაემხილა გლეხებისათვის რომ გვესტების ავტორი მე ვიყავი.

გლეხებს ვუხსნიდი, რომ ყველა ეს ჩვენი ჩვეულება, თვითონ იფს პროფესორმა და ჩანაწერიც მას ეკუთვნის-თქვა, გლეხებს განცვიფრებული რჩებიდნენ, ასე დაწერილებით უან შეასწავლა მას ჩვენი ამბები.

ჩვენთან პროფესორის ყოფნის ამბავი მალე გავრცელდა მოთქმის თემში. ნესტორ ქუჩასბუღიანი ამ დროს ნანარში ყოფილა და იქ გაუწავლა ეს ამბავი. ნესტორს გაგონილი ჰქონდა, რომ პროფესორი, რადიკალური ცოდნის აღამიანია, მაგრამ მას უფრო აინტერესებდა პროფესორის გარეგნობა; ვინაიდან პროფესორი არამეცნიერული გონების პატრონია.

მას აღბათ სხვა ადამიანებთან შედარებით გარეგნობაც სხვაგვარი უნდა ჰქონდესო, უფიქრია ნესტორს და ვადაუწყვევთა ნანარიდან გულიდამი ამოსვლა, რათა პროფესორი ენახა თავისი თვალთ, მისთვის ეს მარცხდამიანი არც ისე ძნელი საქმე იყო, რადგან როგორც ვიცი, მას მეორე სამოსახლო გულიდამიც ჰქონდა.

აგვისტოს ერთ პაპინაქება დღეს, ნესტორს გამოუვლია ნანარიდან 15 კილომეტრი გზა და გულიდას მოაღება. იმ დამუს ის თავის სახლში დაბრუნებულა და მეორე დღეს დილით დაუვლია ხარები იმ სათიბიდან თავის წახალბად, რომელიც ჩვენ სახლს ქვემოთ მდებარეობდა. ეს სამუშაო მას საუკეთესოდ შეუძრევიდა, რათა საბაბი მისცემოდა ჩვენთან შემოვლის ნესტორი ისე, როგორც მისი ძმა სასო, იშვიათი ტანადი და ღამაში კაცი იყო.

სანამ სათიბში შევიდოდა, მას ჩვენთან არ შემოუხვევია, დაუწყვია მარხილზე/ჩვენში მამინ ურმეს არაეინ ხმარობდა, მამთარ-მაფხულსულ მარხილზე აუღლებდნენ ხარებს/ თივა, დაუმაგრებია ბაწრით და უკან დაბრუნებისას, ხარები გზში გაუზურებია და შემოუხვევია ჩვენთან.

ის ჩვენ მოგვესალმა ყველას, თუახის წვერებს, ვინაიდან კარგა ხანი, რაც ნანარში იყო წახული და ამ ხნის განმავლობაში არ გვენახა. მალე იკითხა: თქვენთან პროფესორი არისო, მართალია? — მართალია, — უპასუხეთ. ნესტორმა გეთხოვა მამვენეთო. პროფესორი თვითონ იყო დაინტერესებული ვინმე ადგილობრივი ენახა სასაუბროდ და ჩვენც შევიყვანეთ იგი იმ ოთახში, რომელიც შანიძესათვის იყო განკუთვნილი.

აკაკი ამ დროს თავს იბანდა და მას წყაღს ჩემა პაგარა ბიძაშვილი გოგონა უსხამდა.

ნესტორის პირველი გულგატეხილობა გამოიწვია პროფესორის გარეგნობამ. ყარამან ყანთელის მაგიერ, როგორადაც პროფესორი მგავდა წარმოიდგენილი, მის წინ იღვა ჩვეულებრივი გურული ტიპის ადამიანი. მე პროფესორი სხვაგვარი მეგონა, — ვადმოგველაპარაკა შემად რადგან გაგონილი ჰქონდა, რომ პროფესორს სვანური კარგად უცნობდა.

აკაკის ძალიან გაეხარდა მისი შემოსვლა, რადგან იგი ყოველ ადგილობრივს მუშტრის თვალთ უყურებდა, რათა რაიმე მოვყოლებინა მისთვის და ჩაეწერა. ახლად დაბანილი თმების შემშრალება ვერც კი მოუქმნო და ნესტორს სვანურის კარგი ლენგეხური კილითი მიმართა:

- აბა, ნესტორ! სახელი ჩვენ გამოგვეკითხა, რას მომიყვებით უხლა თქვენ?
- რის შესახებ ვნებავთ, რომ მოგიყვეთ, პროფესორო?
- არა, თუ გინდათ ერთი კარგი ზღაპარი მომიყვეთ და მე ჩავიწერ.

ნესტორი გამგერებული მისხერებოდა და ისეთი სახე მაიღია, თითქოს ვერ გაეგო შეკითხვა, ანდა ფიქრობდა, შეიძლება მცდის პროფესორი მერე მე გადმომხედა და შემკითხა: — რაგომ მუხუშრება პროფესორი? მე ვუპასუხე: — ხუმრობას როგორ გაკადრებს, ახლად გაეცნობილ კაცს ნამღვილად უნდა ზღაპრის მოსმენა და სერიოზულად გთხოვს, რომ მოუცვე-ოქვა.

ნესტორმა პირველადი გადაიწერა და ახლა თვითონ დააყარა აკაკის "სერიოზული" შეკითხვები.

— პროფესორო საიდან ბრძანდებით თქვენ?

— მე გურიიდან ვარ, გურია ხომ იცით, არ ყოფილხართ იქა?

— გურიაში ნამყოფი ვარ და კარგი ქვეყანა არის. პროფესორო, თქვენი მშობლები რა ხელობას ეწეოდნენ გურიაში?

— აი, თქვენსავით მშრომელი გლეხები იყვნენ და კარგადღე ცხოვრობდნენ.

— თუ რამე გაგაჩნიათ ამეამად თქვენ გურიაში, ძველ-მამულის მსგავსი?

— დიახ, კარგი სამოსახლო მაქვს და საყოფიერი ძველიც.

— მერე, ამ კვირიკობის თვეში, რომ ხურჯანი აგვიკილებია და სვანეთში ზღაპრებს აგროვებ, ამას ის არ სჯობდა, რომ დამდგარიყავით მამა-პაპის მიწა-წყალზე, გეთოხნათ იქ და მოსაუვალი მოგვეყვანათ? ზღაპრების მოსაყოლად ჩვენში, წელიწადში ერთი კვირა გვაქვს გამოყოფილი, ყველავის წინა კვირა, მამის გარდაცვლილის სულზე ბრუნდება თუახმა, მათ გასართობად ვცეებით ზღაპრს, ისიც არა დღით, არამედ ღამ-ღამით, ესაა მე ხარები ქუჩაში მყავს გაჩერებული და უკრამთ ზღაპრის მოყოლა დაიწყო იმის მაგიერ, რომ ვიმუშაო, სოფელ მასხრად არ ამიგლეხს?

აკაკიმ, მე და ჩემმა ბიძაშვილმა კარგად ვიციხეთ ნესტორის გულბრუნვილობაზე, ნესტორს არ უცინებოდა.

ახლა მე მომიხდა ნესტორისათვის ახსნა-განმარცება, რომ ზღაპრებში ყველაზე კარგად არის დაეული ენის თავისებურება, პროფესორი ხომ სვანური ენის შესასწავლად არის მოსული, ამას გარდა ზღაპრებში ბევრი ხალხური ბრძნული ამრება გამოთქმული, ესეც უნდა ჩაწერილ იქნეს პროფესორი ამას ყველაფერს შეისწავლის, მერე დაწერს წიგნებს და ამით ქვეყანას გააეცნობს ჩვენი ენისა და ხალხის რაობის შესახებ. ამით იგი სამსახურს უწევს მთელს ჩვენს ქვეყანას, რომ დამჯდარიყო თავის სოფელში და უთოხნა, მხოლოდ საკუთარი თავის მსახური იქნებოდა-ოქვა.

როგორც იქნა ნესტორი დაეაჯერეთ ზღაპრების მოყოლის აუცილებლობაში და ის და შინძე მალე დამეკობრდნენ. ნესტორმა თავი

აგანა სახლში და მალე დაბრუნდა. აქაკიმ წაუკითხა ჩემი ნაწერები, რომელშიც ნესტორს არ მოეწონა ის ადგილები, სადაც ჩვენი სოფლის უარყოფითი მხარეზე იყო ლაპარაკი. "იპურჯებოდ" და აგინებდა იმას, ვინც პროფესორებს ჩაუტანა თბილისში ჩვენი სოფლის შესახებ ყალბი ცნობები, რომ სცილდნოდა, ეს ჩემი ნაწერი იყო, იქვე გამგლვდა.

სამაგიეროდ სხვა სოფლებს რაც შეეხებოდა, განსაკუთრებით, ამ სოფლების უარყოფითი მხარეების მოყოლა, მოსწონდა და ასეთ შემთხვევაში მისი დამწერის მარჯვენას ლოცავდა.

ნესტორმა მოხსნა ენის გულის და მლაპარაკ ბევრი მოკცა და სხვა საინტერესო ამბებზე.

დაახლოებით აგვისტოს ოც რიცხვში შანიძე გამოემგზავრა თბილისში. მას მალე გამოპყვა ჩემი ბიძაშვილიც, რომელიც მაშინ თბილისის პარტიის კომიტეტში მუშაობდა, რადგან შვებულების ვადა დემთავრდა. იგი 1922 წელს იაყენეს თბილისში პარტიულ აღრიცხვამ და მალე თბილისის კომიტეტში დაიწყო მუშაობა, თანაც, სამედიცინო ფაკულტეტზე სწავლობდა.

სექტემბერში მეც დაბრუნდი თბილისში. თბილისში ჩვენს, როგორც ვიცი უცხოურობდით ჩიკვაიძეებთან. აქ თბილისში მე ხშირად დაედოდი ფანჯაიდის ქალიშვილებთან. ფანჯაიდის უფროსი ქალიშვილი თამარი 1923 წლის დასაწყისიდან ჩიკვაიძეებიდან საცხოვრებლად გადავიდა, რადგან მისი უმცროსი დები — ნინოც და მარგალიტაც / გუგული / წამოიღწნენ ქუთაისიდან უნივერსიტეტში დაიწყეს სწავლა და ამის გამო ძალზე იქირავეს ბინა.

მათთან ხშირ-ხშირად სიარულმა თავის შედეგიც გამოიწვია და მე თანდითან ვაგყოფდი ჩემს თავს, რომ გუგულის მიმართ რაღაც სხვაგვარი განზობები შესახებოდა გულში. მათთან სიარულს ვუმატებ, მაგრამ ჩემს განცდებს ვერაფერს ვუმატებდი. ასე გადიოდა ხანი და ჩემი განცდის შესახებ არც არაფერი იცოდა.

მე ფანჯაიძეებთან არა მარტო სახლში დავდიოდი, არამედ გუგულისთან ერთად ხშირად მიხლებოდა კინოში და თეატრში სიარული, მაშასადამე სიყვარულის გამოცხადების შემთხვევები უამრავი შეძლოდა, მაგრამ მასთან სიცივტასაც ვერ ვბრაუდი.

სიყვარული აღამიანს აკეთილშობილებს და პოეტობასაც კი აწვევინებს, — არის ნათქვამი და ერთ დღეს გადავწყვიტე ლექსი მიმეძღვნა გუგულისათვის, ლექსი დავწერე, კიდევაც მიუტანე. აი ეს ლექსი:

ძუნად გუგულის!

ცით მოყვევილ ვარსკვლავს გვეხარ,
 ბაღში გაშლილ ქორუბა ვარდსა,
 მარგალიტის მძივთა კონას
 ყვაილებში განავარდსა.
 რძეს და ლინოს შეზავებულს
 სიღამაშით გასულ ლელოს,
 მინდრის ყვაილს მორთოლვიარეს
 რომ ამშვენებს ნაზად მდელოს.
 ნაირ ფერის ცისარგველას,
 ცის კალოებზე მონავარდეს,
 არ მგონია ეს მშვენება
 პესიმისტსაც არ უკვარდეს.
 ვიყვარს ური მშობლიური
 არ გტულს არცა "ნაკა"
 ყველაფერში ბევითი ხარ

მშენიერი "თაკა" 1/4. 111-25 წ. ქ. გვილისი 1/"თაკა" — შედგენილი სახელია — აუტორი.

"თაკას" გუგულის უწოდებდა მამამისი მოსაფერებლად არ ვიცი იმის გამო, რომ ლებთან შედარებით მას მართლა უფრო პატარა მოცულობის თავი ჰქონდა, თუ იმიტომ, რომ მამამისი მას განსაკუთრებული ნიჭის მქონედ თვლიდა.

აღნიშნული ლექსი ჩემს მეუღლეს ახლაც შემინახული აქვს იმავე ქაღალდზე დაწერილი, რომელიც მამის მიუგებნე მე, თუმცა მას დიდხანს არაფერი შეგვობია, თუ რა მიზეზმა დამაწერინა ეს ლექსი.

ამის შემდეგ მე ბევრი დრო დამჭირდა ვიდრე გავეუბიარებდი ჩემს განმრახებას.

ალექსანდრე ქურასაძემ

დავბადებულეარ 1900 წლის ოქტომბერში, ქვემო სვანეთის სოფელ გულიდაში. შეიდი წლისა მოეწყვე ქვემო სვანეთში მამის არსებულ ერთადერთ ორკლასიან სასწავლებელში, 1911 წლიდან ეაგერის ორკლასიან სამამრო სკოლაში, ხოლო საბოლოოდ ხონის ოთხკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ მოვიღე დაწყებითი განათლება. 1921 წელს 21 წლის ჭაბუკმა დავამთავრე ქუთაისის სათავადაზნაურო გიმნაზია. აქ სწავლის პერიოდში ჩემი შეხედულებების ჩამოყალიბებაში განსაკუთრებული კვალი დასტოვა იოსებ ოცხელის მაღალმწიფობრივმა იდეებმა, ვინც ვიწამე ჩემს პირველ პედაგოგად და აღმზრდელად. ჩემი ცხოვრების ყველაზე საყვარელი პერიოდი იყო თბილისის ეროვნული უნივერსიტეტის სტუდენტობის დრო. აქ მე იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტს მქონდა ბედნიერება მესმინა მსოფლიოში სახელგანთქმული თურსტისათვის, პროფესორ ლუარსაბ ანდრონიკაშვილისათვის. მისი კეთილშობილური სიტყვა და საქმე მოვილი სიცოცხლის განმავლობაში მომეკვებოდა უკვეარ მეგზურად მინდოდა გამეკეთებინა ყველაფერი კეთილი, მაგრამ 1937 წელს შექმნილმა ვითარებამ მაიძულა თავი თვითბაგმრობაში ჩამეყენებინა, სანამ ხელისუფლებამ არ ირწმუნა ჩემი უბრალოება. ამის შემდეგ მოვილი შეგნებით ვუმსახურებოდი ჩემს საყვარელ საქმეს, ჩემს ხალხს...”

ალექსანდრე (აბი) ქურასბედიანი
(მაგნიტოფონური ჩანაწერი)

ალექსანდრე (აბი, როგორც ეძახდნენ მას მინაურობაში და ახლო მეგობრობაში) ქურასბედიანი (1900-1975) 30-იანი წლების მიწურულს არსებული ძალით ამგყდარი და გამძვინვარებული რეპრესიების მსხვერპლია, განუყოფრებული ბუდის მქონე მსხვერპლი. იმ საყოველთაო ლენილობის, აღმზანთა სიცოცხლეზე ნადრობის ხანაში მას, მართალია, არ შეუბია უშუალოდ ხელი ჯაღათისა (ეს ჯაღათი, როგორც წესა, გამოიძიებული იყო, რომელიც განაჩენის გამოგანამლე ფიბიკურად სჯიდა ექვმიტანილს), მაგრამ განიცადა რეპრესია ამ სიტყვის პირდაპირი, ფიბიკური მნიშვნელობით: ქვეყანაში დაგრაილებულმა თითქოს სტიქიურმა უბედურებამ აიძულა მთაში გამრდილი აღამიანი საკუთარი ნებით ოთხ კელელშეა გამოკეტილიყო ანუ, როგორც თავად წერს, თავი დაესაგმრობინა. კაცი ჩაიკება იმის ყოველდღიურ მოლოდინში (თითქოს გადასაწვიმებლად შეფარებულიყოს), რომ ჩაივლიდა ქარიშხალი,

გაიფანტებოდა ბურუსა, გავიღოდა გარეთ და ხელისუფალთა თვალში ისევე გამოჩნდებოდა მისი სიმაძრულე, როგორც საკუთარ თავთან იყო მართლაც მაგრამ მღვინელთა და მისი ხელის მადიებელთა ნაბიჯების ხმა სულ უფრო და უფრო ახლოს გაისმოდა; კაცს აგებოდა, რომ არ ეშვებოდნენ მას, ვერ შერიგებოდნენ მის ხელიდან დასხვლგომას, არ იფიქრებდნენ მის სახელს ისევე ისე სასიკვდილოდ განწირულთა წიგნში ეწერა მკაცრად ამოუშლელად და, რაც ღრო გადიოდა, მისი "დანამაული" ამრღებოდა, გაუფონარო შინაარსით იფხებოდა. მას არ უნდოდა, მასზე ამგვარად დაგემილენს ასეთი "დანამაულით" ჩავარდნოდა ხელში, ამბავი ის უედიდა ამ ჯანლიდან ხელისუფალთა გამორკვევას, მაგრამ ჯანლი არათუ იფანტებოდა, კიდევ უფრო მძიმედ აწვებოდა ქვეყანას, რომელსაც თავის წიაღში ათასობით შეგნებული თუ "შეუგნებელი" მგერი გამოუჩნდა, მათი სია შინაიკვეცილს ნათესავთა თუ ნაცნობ-შეგობართა სახელებით იფხებოდა.

ასეთ ვითარებაში ვინაირი კაცს, მით უმეტეს იურისტს, ცხადია, ვერც იფიქრებდა "მათთან" გამოყვადლებას; საკუთარი გყავის გამო შიშით რომ არა (ეს ელემენტარული შიში მას არ ჰქონდა), იმეტი ახლობელი აღმზანს შეიქნა მონაწილე თუ მოწმე მისი "დანამაულებრივი" კონსპირაციისა, რომ თავისი განცხადება გამოირიყხული იყო. ერთადერთი შეება ამ წლებს მანძილზე თითქოს საშამულო ომის დაწყება უნდა ყოფილიყო, რომ ამოესწინებოდა ღვინილ აღმზანს; თვით პატიმარი იმედოვნებდა, რომ ეს ომი შეუკლიდა ვითარებას ქვეყანაში და მისაც საშუალება მიუცემოდა, რომ საკუთარი ნებით დაპატიმრებული თავი გაეთავისუფლებინა. საჭირო იყო მხოლოდ მოთმინება, ფიქრობდა ის, და იბიქნდა, ელოდა გამოდარებას ომანობის პირქუში ცის ქვეშ. ქვეყანა, ხალხი ჩავარდა მძიმე განსაცდელში და ამ განსაცდელში, როგორც ქერაში, უნდა გამდნარიყო და წარხიცილყო ყოველი ცოცხა, თუკი რამ ნამდვილად ჰქონდა ჩაღვნილი მოუხეჩნარ თუ მშვიდობიან მოქალაქეს, შევოლება ნებისით თუ უნებლიე, დანამაული, როგორც გაღამლება სნება რამ, ძისა, მამისა თუ წინაპრის მიერ ჩაღვნილ მაგრამ შწარულ შეცდა თვით პატიმარი როგორც მამის, როცა პირველ არჩევნებს იმედი ჰქონდა. ამ საყოველთაო საშამულო განსაცდელში კი არ დავიწყნიათ ის "ახავენი" კაცს, რომელიც უკვალოდ გამქრალიყო მათი მხელეკლობის არუდან; საკვირველიც კი იყო, რომ მით ჯადოსნურ სარკეში არსად ჩანდა, თუკი დაწმუნებულნი იყვნენ რომ ცოცხალთა შორის ირიყებოდა და სადღე მათზე "ავს" განიშრახაუდა, მაგრამ სად? სად იყო მისი ადგილ-სამყოფელი? მისი ტუბნა უფრო და უფრო მძაფრდებოდა მეთვალყურეები "სოკოებივით მრავლდებოდნენ", ქუჩიდან დარბაზებში კი იჭრიატებოდნენ (თვითპატიმრის განცხადამყოფელი) მჭკრეგანა თვალუბრად იყო ქცეული); ძიების ქსელმა მოიცვა მთელი ქვეყანა, რადგან

გამოცხადებული იყო საკავშირო ტენა, ეს კი ნიშნავდა ერთი ადამიანის ტენას ლედიმის ერთ მეექვსელებზე. აი, როგორი ფასი ჰქონდა დაღებული ალექსანდრე ქურასბედიანის სიციოხლეს. თვითბაგიმარი იძულებული ხდებოდა (მან იყნოსა, რომ "მათ" იყნოსეს მისი ადგილ-სამყოფელი) დამალვის ახალ-ახალი ხერხები გამოეფონა: სამალავში კიდევ სამალავი გაჩნდა, კაცი შინა იყო გასულიყო "შენლსა მას გარესკენლსა".

როგორც არ უნდა მოქცეულიყო თვითბაგიმარი აქ, თავის "ხაზდარში", სადაც ორიოდე დღით აპირებდა გაჩერებას რუსეთში გადასახეწად მიმავალი, როგორც არ უნდა გაეგარებინა დრო, ის მაინც დანაშაულ გამოვიდა "იმათ" თვალში უკუთითი უკუნიხამლუ კუვე თავისი არსებობით ამ ქვეყანამე; ბოლოს მაინც "იმათი" მსხვერპლი გახდებოდა და მოკვითებოდა პასუხი მისთვის წინასწარვე გამზალბულ დანაშაულზე, თავისა და სარგებელს ერთბაშად გადაახლეინებდნენ, გამზალბული "ზებურ-ქართული ლექსიკონი", მისი თექვსმეტი წლის მშვილობიანი ცხოვრების მოწმეც ვერ უშველიდა.

გავიდა თექვსმეტი წელი თავის გამოსაცხადებლად ხელსაყრელი ვითარების მოლოდინში, დაჭრამბება თითქოს აპოკალიფსის მოლოდინში, რომ, ბოლოს და ბოლოს, "ის" აღმოაჩენს მას და დასრულდება ყველაფერი. ასე ჩაიარა "ჩაეარდის" გამუდმებულ მიშში მამაკაცის შუახნის წლებში, რომელთა გაგარება სამალავში დანაშაულად ჩაუთვალეს, როცა "ჩაეარდა", სავსებით რეაბილიტირებულ და გამართლებულს (დაზერეფსაგანს) დანაშაულის შემადგენლობის არარსებობის გამო. თავის დროზე სამეულს ("გროიკას") მისთვის მისვალი ჰქონდა დაზერეფა, რაც ცხადია, მისი აღმოჩენის შემთხვევაში სისრულეში იქნებოდა მოყვანილი. თუმცა მან ეს არ იცოდა. არც ის შეიძლება სცილბოდა, რომ მისთვის ყოველ შემხველს და მენიბელს, როგორც კინიგარუმედ გამოცხადებულისთვის, უღლება ჰქონდა მიცემული გყვია ესროლა (დმერთმა კაენიც კი გაათავისუფლა მიშისგან "ყოველმან მყოველმან ჩემმან მომკლას მე", ჩვენ მოქალაქეს ძმისმკლელს "პრივილეგია" კი არ ჰქონდა).

თექვსმეტი წელმა განვლი იმის მოლოდინში, რომ "ხალხის მგრობის" ვისლბა შეწყლებოდა; მიუხედავად ფხიბელი გონებისა, რომლისთვისაც უხი იყო რაიმე ილბობა, ის მაინც ვერ იფიქრებდა, რომ ქვეყანაში დაგრაილებული ლენილბა, "ხალხის მგერთა" ტენა-გამოამკარავება შემთხვევითი, ვინმეს კაპრიზზე დამოკიდებული მოულენა კი არ იყო, არამედ გამომწული ღონისძიება - დამკარებელი და კიდევ უფრო გასამკარებელი რეჟიმის თვისება; რომ რეჟიმი, როგორც გენერატორი ბაღებდა გეროოს და თავის შირიე, გეროოს ეჭირა რეჟიმი (საკითხავია ვინ მეგად იყო მეპერობილი მიშით - უმწეო "ხალხის მგერი" თუ "ხალხის მგრის")

დაღმოსავლი მბეზნელი).

აქი მხოლოდ იმიჯომ გაღარჩა მის დაესწრებლად თუქცხმეტი წლის წინათ, გამოგახილ განაჩენს – დახერეგას, რომ მისი “ჩაეარღის” წელ დაემთხვა რეციმის სულსინამღმელის სიკელილის წელს. ეს იყო 1953 წელ აქის მოეხსნა ძველი ბრალდება, მაგრამ მართლშაჯულებამ რეციმს მიმართ გარკვეული რევერანსი გააკეთა: აქის მესაჯა ხუთი წელი თუთი პაგიმრობისთვის; ხუთი წელი ხელისუფალთა წინაზე გამოუკსალელობისათვის, მათი წინაზე, ვინც მის მოსაკლავად ეძებდა; ხუთი წელი იმისთვის, რომ უდანაშაულო კაცმა შეძლო თავიდან აეცილებინა სამუელის ხელით გამოგახილი განაჩენი – დახერეგას სასჯელი იმისთვის, რომ აღამიანმა თავი გაღარჩინა; რომ მართლშაჯულება (თუკი სამუელს მოქმედებას მართლშაჯულება ეთქმოდა) აარიდა იმ გაუგონარ უკანონობას, რაც იმ ხანებში (1954 წლის) უკვე დაგმობილი იყო და მილიონობით ბრალის გარეშე მსჯავრდალბუღნი რეაბილიტაციას იღებდნენ. მაგრამ თუთიპაგიმრობიდან გამოსულს რომელიდაც აწინსკამ ჩამოსწერა იმ თუქცხმეტი წელიწადის დამაგვირგვინებელი ვადა – ხუთი წელი.

აღუქანდრე ქურასბუღიანის “თუქცხმეტი წელი თუთიპაგიმრობამ” განცილი სინამღელის ცოცხალი, სისხლსაეყ ნაგლეჯია. ჩვენს წინაზე 40-50-იანი წლების თბილისის ერთი ძველი უბანი ვერისა – გურამბიუილის ბარნოვის, ჯაეახიშვილის, ბელისის ქუჩები, მათი აღმართ-დაღმართებს და გზაჯარუღინები. აქის დამეული ასპარეზმა, “ბაგრატიონ ბელისისკ” (როგორც მის კლიენტებმა შეარქვეს) სადაღაქო და ღვინის სარღაო ჯაეახიშვილისა და ბელისისკის მემო კუთხებმა, იმ წლების ანგელიტეციას და სგულენტთა თავმესაფართა. ამ სარღაფის სგუმარი იყო იმ წლებში აქის თავისი “გრძელ უღვაშებით და ხელში სხვირსახოცმომარჯულებული” (თავის შენადბეს მიწით).

როღესაც უკითხულობთ აქის ნაწერს ან წარმოვიღვწით სხვათა, მის ბუღეში მყოფთა თუ გაღარჩენილთა ცხოვრებას, საყოველთაო განსაყელად ქეულს იმ აღამიანთა ბუღს, რომლებიც დღესაც ცოცხლებ არიან (მათ ჩინაწერებსაც ელის მკითხველი), ამკარად იკეუთებს უხერხულობა იმ ერთი წამოწყებისა, რომელიც საჯაროობის ერთჯერ პირმოდ მოუღვინა ჩვენს სამოგაღოებას. როცა ფიქრობს კაცი 1937 წლის მსხვერპლთა მემორიალის იღაშე, იბაღება გარდაუკალი კითხვა – სად ამ ძველის რომელ საფეხურზე, რომელ გარსშია ნაეარაუღვნი აღუქანდრე ქურასბუღიანის თუქცხმეტი წელი?

ზურაბ კიკნაძე

მეთორმეტე საუკუნიდან დაწყებული, მონღოლების მიერ ძლიერ და კულტურული საქართველოს დაპყრობის გამო, სენეთი თუმცა არაის მიერ არ ყოფილა დამონებული, მაგრამ იძულებული შეიქნა საუკუნეები თანამოსორებოდა სხვა ქართულ გომებს და საკუთრად მოეწქარაგვინა თავისი სამართლებრივი და თავდაცვითი ინსტიტუტები. სამართლებრივ დარგში დამკვიდრდა ადითობრივი სამართლის სამედიაცორო წესი, ხოლო საერთო თავდაცვისათვის, თვითიული სრულწლოვანი მამაკაცი ვალდებული იყო საკუთარ ხარვზე ყოფილიყო შეიარაღებული.

ამ გარემოებამ სენებს ისე შეაყვარა იარაღი, რომ მას ღლე და ღამე არ იმორებდნენ. ღღისით იარაღი მას თან დაჰქონდა, სადაც არ უნდა წახულიყო (იქნებოდა ეს ყანა, სათიბი, სტუმრად თუ სხვაგან), ღამით კი ღღიანთან ჰკიდებდა. ეს ჩვეულება ისე მტკიცედ იყო გამჯღარი სენების სისხლში, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ მემო სენეთში, განიარაღების საკითხის დღსმა მხოლოდ 1925 წელში ჩათვალა მიმანშეწონილად ქვემო სენეთში კი, რომელიც ღღიხუმის მამრამი შედიოდა, ეს საკითხი ღღიურებლევ დღისებ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების ღღიღანვე მაგრამ ქვემო სენეთში ახერხებდნენ - თვითთველ მათგანს არაღღაღურად ჰქონოდა შემონახული იარაღი. ამის ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ პარტიის წვეურებსაც სამარცხენოდ მიამწღათ მიეგნათ ცნობა სათანადო აღღიღას თუ ვინმეს ხელში აკრძალულ იარაღს შეამწწვედნენ. ასევე სწაღიღდნენ სენები ერთმანეთის მიმართ ცარიშმისა და მენშევიკების პერიოღში. მამინ თვითთველ სენამ თავისთველად შეეძლო ეგარებინა აკრძალული იარაღი მამასახღისთან და ნაცეღალთან თანღღსწრებით. ეს უკანასკნელი ვერ გაბეღაღდნენ ამის შესახებ საღმე საეევა მიეგნათ. სენების მწრევ იარაღის საეეღარუღის შესახებ მრავალი დღწერიღა და საქართველოში და მის გარეთაც ცნობიღი იყო.

ერთ ღღეს თბიღისში, ვახიღ ჩიკეიღის სახლში, მისმა ძმისშვიღმა მიიგნა ცხრა ნომერი პარაბელუმი. პარაბელუმი აქამღის არსად შენახა და საამონებით ღღეთანხმღი მეყიღა, მით უმეგესს, რომ ჩემთვის ხელსაყრულ ღღას ითხოვღა. ამგეღარად პარაბელუმი ვიყიღე. რამოღენიმე ღღეში სენეთში მიხღებოღა წასვღა და გაღღეწევიგე იქ წამუღო. თბიღისში პარაბელუმი არ მექაჭიროებოღა. ასეე მოვიღეცი; პარაბელუმი სენეთში წავიღე და იქ დღეგოღე სახლში. ეს იყო 1922 წღის ღღეემბერი.

1923 წღის არღღღეგებზე სენეთში რომ წავეღღა, პარაბელუმის გარეზა დღეიწეე. პარაბელუმიან ქამარს ხაღბთის მიგნით ვიკეთებღა, რეეოღღერის ღღელი კი შარუღის ჯიბეში იყო ჩამეჭებულღა. ასე რომ, რეეოღღერის ვერაღვის შეამწწვეღღა. თუმეცა ჩემმა მეზობღეებმა იყოღღენ, რომ პარაბელუმი მექონღა; მარგოღღენ ღღიხუმიღდან ამოხსულ

მილიციელებს და მოხამსახურებს ვერილებოდი. იმ ხანებში ქვემო სვანეთი, ლეჩხუმის შამხრის ერთ-ერთ აღმინისგრაფიულ უბანს წარმოადგენდა ჩოლურში, გარდაღებადების ცხესთან არსებობდა ქველ სვანეთის მილიციის განყოფილება, რომელიც მთლიანად ლეჩხუმელებისაგან იყო დაკომპლექტებული.

ერთ დღეს ბიკოლაჩემის ძმის საგირლად მოვიხდა ჩოლურში წასვლა. პარაბელები ჩვეულებრივ ხალათის შიგნით შეკიდა და, ყველასთვის შეუმჩნეველი რჩებოდა. მაგრამ, როცა დაღამდა და გვარიანი ხასიათს მონდობილი ქელუხიდან, ქამარი გარედან შემოვირგავი ხალათზე. პარაბელებიც გარეთ აღმოჩნდა. საგირლიდან ჩემთან მომავალმა თანასოფლელებმა შემოვუხვევით ჩვენს ამარის ქიხში, სადაც ჩემი უმცროსი ძმა მეგულებოდა. ძმა უბოში შემოგვეცემა, შეამჩნია, რომ რევოლვერი ბლუმის გარეთ შეკიდა. თურმე ჩვენს ქიხში დამეს ათველ ფოსტალიონი, რომელსაც ცაგერიდან ქვემო სვანეთში ფოსტა შემოქიხნა. შევედი ქიხში. ფოსტალიონი რომ დაეინახე, გულზე შემომეყარა, მაგრამ გვიან იყო. ფოსტალიონს ეს ამბავი მუორე დღესვე უცნობებია ცაგერში (აღუქსანდრე ქურასბულიანს მამუზერი კვიდო პარაბელები არ ენახა და მამუზერად გაუსალებია). ცაგერს ეს ამბავი უცნობებია მილიციის ჩოლურის განყოფილებისათვის და იქიდან ერთ დამეს თავს დამეხსენ. ჩვენ სიმინდს ვარჩევდით ერთ უბრალო ჯიხურის სახლში და ყელამდის ნაქურჩალში ვიყავი ჩამუდარა, როლესაც ჯიხურის კარებთან მილიციელები გამოჩნდნენ და ხელით მანიშნეს გარეთ გავსულიყავი. სასწრაფოდ შევისხეხე ქამარი რევოლვერიანად და ნაქურჩალის ორმოში ჩავგოვე; ავლექი და გარეთ გამოვედი. მილიციელებმა ჩხრეკის ჩაგარება მოინდომეს. მე მათ ორდერი მოვთხოვე, რაც რასაკვირველია, არ აღმოაჩნდათ. ჩხრეკის მოემუნენ მაგრამ მე წამიყვანეს. წასვლისას სვანურად გადავუღაპარაკე ჩემს ბიძამეილს, რომ ნაქურჩალში, სადაც ვიჯექი რევოლვერია და გადინახეთითქო, რაც დაჯიხონებლივ შექსრულებია.

ჩემთან ერთად იმ დამეს დაუკავებიათ ნესტორ ქურასბულიანი, ორთავე საბჭოში ჩავიყვანეს. მუორე დილით მილიციის უფროსი და რამოლენამე მილიციელი ადრე წავიდნენ ჩოლურში, ორი მილიციელი კი დაგოვეს ჩემი და ნესტორის ასაყვანად ჩოლურში. იმ დილას ჯერ ლექსურას, შემდეგ ამარემა, ჩვენს პატივსაცემად ქალებს პურ-მარიალ და არაყო მოუგანათ. ბადრაგა, ლეჩხუმელი მილიციელები, ძვე დათურნენ რომ ძლივს მობარბაკებდნენ. ჩოლურის ამარის უკაცურ ხეობაში ერთიმანეთთან ჩხუბი მოვედი, ჩხუბმა სერიოზული ხასიათი მიიღო. მამანები გადმოიღეს და ერთმანეთის მოსაკლავად გაიწიეს, მე ნესტორ

შევეყიერე სვანურად: აქ რომ ამათ ერთმანეთი დახოცონ, ჩვენ დაგბრალდება და ამბავს სასწრაფოდ უნდა განვიადარალოთ ესენი, ერთს მუცელი, მეორეს მე ვევემითქვა. ასეუ მოხდა. ნესტორს მძლავრი მკლავები ჰქონდა, მეუ არ მალაგობდნენ ჩემი მკლავები. თვალის დახამხამებაში მილიციელებს იარაღი აუყარეთ და წინ გავირეკეთ, როგორუ პატიმრები. ამ დროს დაგვეწაო ჩოლურის სასოფლო საბჭოს თავმჯდომარე (ასიე ლეჩხუმელი). ეს სურათი რომ დაინახა საღამო მოგვეა და გაქუსლა (ცხენზე აჯდა), აღბათ იფიქრა ამ ყაჩაღებმა მეუ არ გამაადარალონო.

მას დაუჯონებლიე უქნობებია ჩოლურში მილიციის კომისრისათვის, რომ ჩოლურში მილიციის კომისრისათვის, რომ ჩოლურის ამურის ხეობაში პატიმრებს მათი ბადრაგი გარუიარაღებიათ და მოურეკებიათ. ამ ცნობის მიღებისთანავე ჩოლურის უბნის მილიციის მთელი შემადგენლობა გამოუგმავნიათ ჩოლურის ამარესაკენ და შეგვხედნენ მაშინ, როცა უკვე შესული ვიყავით ჩოლურის საბჭოში შემავალ სოფელ ჭეღვიურში.

ჩვენ მოუუქვეით მომხდარი ამბის შესახებ და პატიმარი მილიციელები და იარაღი ჩაეპაბრეთ. მათ მადლობა გადაგვისხდეს. თუ წინათ განმრახული ჰქონდათ ჩვენი გარდაუხაბეების (აღის) ცხენში ჩამწყვლევა, მომხდარი ამბის შემდეგ ეს უკვე უხებრხულათ და მე და ნესტორი მილიციელებთან მოგვითავსეს ერთ საღვომში. იქედან თავისუფლად შევეუბლო გვესეირნა ახლო-მახლო სოფლებში.

მე და ნესტორს გვაეცნობეს, რომ დაპატიმრებული ვართ იარაღის უკანონო გარების გამო. ნესტორს ნაგანის ხისგემის რევოლვერს ელაგებოდნენ, მე კი მაუზერს, როგორუ ეს შეუდომით მათთვის ფოსტალიონს უქნობებია. ჩაგვაბარეთ ეს იარაღები და გაგიშუებთო. მე უუთხერი, რომ მაქვს არა მაუზერი, არამედ პარაბელუმა, მაგრამ ის ჩემს ბიძაშვილს ეკუთვნის, რომელიუ, როგორუ იყით, პარაგის წვერი არის მეთუ. ჩემი ბიძაშვილი ამ დროს ქუთაისში იყო წასული და მალე უნდა დაბრუნებულყო.

მილიციაში მითხრეს პარაბელუმა ჩაგვაბარე და თუ იგი შენი ბიძაშვილის აღმოჩნდა, დაეუბრუნებთო.

შეუეთვალე სახლში, როგორუ კი მოვიდეს ირაკლი, პარაბელუმა მაშინვე წაიღოს ეაგერში და იქ გაბატროს თავის სახელმეთუთო. ეს ასეუ მოხდა, რევოლვერმა ჩემი ბიძაშვილის ხელში გადაიხაველა.

უნივერსიტეტში სწავლების მეთოდი ჯერ კიდევ მეფის რუსეთის უნივერსიტეტში არსებული წესის მიხედვით გრძელდებოდა. უნივერსიტეტში არ სწარმოებდა სგულენტოა დასწრების აღრიცხვა. სგულენტები წლობით ირეიხებოდნენ უნივერსიტეტში, არუ ცხადებოდნენ

იქ და არც გამოცდებს აბარებდნენ. თუ ვინმე იშვიათად უსწრებოდა ლექციებს, პროფესორი მაინც ვერ იმახსოვრებდა მის გვარს. პროფესორის თვალში სტუდენტის სახე მხოლოდ საგნის ჩაბარების დროს აღიბეჭდებოდა. ცარიზმის დროს ცნობილი იყო გამოთქმა "ვეჩნი სტუდენტი". სტუდენტები თითქმე ჩამოსათელღენი იყვნენ და ამის გამო სტუდენტობა ძალზე საამაყო იყო.

ამ საამაყეს განსაკუთრებით უწყობდა ხელს ის გარემოებაც რომ სტუდენტებისათვის სპეციალური ფორმის სამოსელი იყო შემოღებული.

გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ რუსეთის უნივერსიტეტებში ჩარიცხვა ხლებოდა. როგორც კი აბიტურიენტი სტუდენტი გახლებოდა, მას სტუდენტის ფორმის გარეობის უფლება უძლეოდა; ამას ემატებოდა ის გარემოებაც, რომ უნივერსიტეტში ლექციებზე დასწრება სავალდებულო არ იყო და წლობითაც რომ არ ჩაებარებოდა სტუდენტს გამოცდები, მაინც სტუდენტად ითვლებოდა, თუ კი უნივერსიტეტში თავის დროზე შეიგნა სწავლის გადასახადს. ეს გარემოება ახალგაზრდობის უმრავლესობაში უდარდელობას იწვევდა და სწორედ აქედან წარმოიშვნენ "ვეჩნი სტუდენტები" - ე.

ქუთაისში, მაგალითად, ჩემი მოწაფეობის დროს, წლის ყოველ პერიოდში ნასავლით სტუდენტის ფორმაში გამოწყობილ ახალგაზრდებს რომელნიც რუსეთის სხვადასხვა უნივერსიტეტებში ირიცხებოდნენ და ქუთაისის ბაღის კიდეზე კი დახეირობდნენ.

ერთხელ სერგია ერისთავს პკითხეს თურმე: "რა ვქნათ, უნ სტუდენტები ვერ მოვამორეთ ქუთაისის ბაღს, რა ღონისძიებას უნდა მივმართოთ?" - ყმაწვილო! - უპასუხნია სერგიას, ქვებისა და სილაკირის შემომიღვა დავიწყოთ, დაეყაროთ ბაღის ყურეში და როცა შეგვეკითხებიან რას აკეთებთ აქო, უპასუხოთ უნივერსიტეტს ვამუქებთ თქვა - სტუდენტები ქარივით გაქრებიან ქუთაისიდან.

პირველ ხანებში (დაახლოებით 1928-29 სამოსწავლო წლამდე) თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტშიც სწავლების ასეთი წესი იყო დანერგული.

მამსახლამუც არ იყო მოთხოვნა, საგნების დროზე ჩაბარებისათვის მშობლებმა დაკარგეს კონტროლის ორიენტირება, რადგან უნივერსიტეტიდან არსწარმოებდა ყოველ მუთხედის დროს, გიმნაზიებს მსგავსად, მოსწავლეთა წარმატებებზე ცნობების გაცემა, რომლის გაყნობის თაობაზე ხელი უნდა მოეწერათ მშობლებს. ამ გარემოებამ ბევრი სტუდენტი გაამარმავა.

უნივერსიტეტმა დღითარი აუბნია ბიძაჩემს. მან შეიგყო, რომ იქიდან მშობლებს არავითარი პერიოდული ცნობები არ უგზავნებოდათ თავიანთი

შვილების სწავლის მიმდინარეობის შესახებ ბიძაჩემი შეურიგდა ამ ბიძის სამაგიეროდ ჩვენც ამოვიხსნიეთ ბიძაჩემის სისტემატურ დარიგებებსაგან "პიგორკების" მოგების შესახებ.

ყველაფერი თითქოს ნორმალური კალაპოტით მიმდინარეობდა, მაგრამ ერთ დღეს ბიძაჩემმა ძალზე ცუდ ხასიათზე დამაყენა. შემეკითხა: როგორ არის საქმე, როდის დაამთავრებთ უნივერსიტეტს, უკვე მუშაობე წელი თბილისში ხართო.

ბიძაჩემისგან ამის შესხენებამ თითქოს თავზე ცივი წყალი გადამასხა. უნდა მოვიხებე უკან და განვლილი გზის დანახვამ თავმარი დამეცა: – თბილისში რას ვაკეთებდი? საინჟინრო ფაკულტეტის მოსამზადებელი კურსის დამთავრების შემდეგ მხოლოდ სამიოდე საგანი აღმომაჩნდა ჩაბარებული, დიფერენციალური აღრიცხვა, ანალიტიკური გეომეტრია და კრისტალოგრაფია. დანარჩენ დროს მიმარმაცნია, გამოდიოდა, რომ ძველ ქართულ ფეოდალების მსგავსად, მაფხულს სოფელში ვატარებდი და მამორობით კი თბილისში ჩამოვდიოდი ღრუბლისათვის. "ნების" პერიოდი იყო და არსებობდნენ ისეთებიც, რომელნიც თბილად გრძნობდნენ თბილისში თავს; ჩიკვაძეების ოჯახს კარგი ნაყნობობა ჰქონდა, ხშირად გვიხლებოდა ამ ნაყნობებში სიარულიც. სხვათა შორის მე ხმავე მიწყობდა ხელს და "ღანიელა ურიას" მსგავსად ამ ხმის გამოც შეღმეგა ენერჯის ხარვეჯე მიხლებოდა, ყველა ნაცნობი ცდილობდა სტუმრიანობის დროს მათთან ეყოლოდა. მე ეს შესახებუბოდა, ფაქტიურად მხოლოდ ღანიელას როლს ვასრულებდი თურმე.

ბიძაჩემის შეკითხვა, მარტო მე არ მეხებოდა, იგი ამავე საზომით ეხებოდა მის შვილსაც, მაგრამ ჩემს ბიძაშვილს მაინც პქონდა გასამართლებელი მოტივები. ოცდასამში, მან პარტიის თბილისის კომიტეტში დაიწყო მუშაობა, 1923 წლის დისასრულს ღანიშეს ეატერში ლენინუმის მამრის აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილის თანამდებობაზე, ასე რომ, მისი სწავლაში ჩამორჩენის შესახებ ბიძაჩემი ბერს ვერაფერს იტყოდა.

ბიძა იოლად დავარწმუნე ჩვენი "წარჩინების" შესახებ მაგრამ მისმა შესხენებამ სერიოზულად ჩამაფიქრა. უდიდეს ხინანულს ვგრძნობდი იმის გამო, რომ ამდენი დრო უქმად დავკარგე თბილისში, საქმარი იყო მტკიცედ მომუკადა ხელი სწავლისათვის, მაგრამ სად?

საინჟინრო ფაკულტეტზე სწავლის გაგრძელება შეუძლებლად მიმაჩნდა, რადგან რამოლენიმე ჩემმა ამხანაგმა, რომელთაც ჩემთან დაიწყეს სწავლა მოსამზადებელ კურსებზე, უკვე გამასწრეს და არ მიხლოდა ჩამორჩენილის როლში ვყოფილიყავი, მით უმეტეს, რომ არც ნიჭი მქონდა ნაკლები და არც ეკონომიური პირობები.

მოწაფეობის დროიდანვე მაინტერესებდა იურიდიული ეს ფაკულტეტი ჩემი უნივერსიტეტში შესვლის მომენტში ეს ფაკულტეტი არ არსებობდა ესლა უკვე გახსნილი იყო, - გადავწყვიტე საბუთები საინჟინრო ფაკულტეტიდან იურიდიულზე გადამეჭანა.

ასეც მოხდა. 1925 წლის შემოდგომაზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე ჩავირიცხე.

ამ მომენტის სწრაფად მოვიკიდე ხელი მეკადნიუობას და არავის ჩამოვრჩენილვარ.

განსაკუთრებით მიყვარდა სახელმწიფო სამართალი, რომელსაც იროდიონ სურგულაძე ასწავლიდა, მაგრამ არ შეიძლებოდა სამოქალაქო სამართლის უგულებელყოფაც, სადაც ლექციებს ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი კითხულობდა. სამოქალაქო სამართალი, როგორც საგანი, არ მიგაყებდა მაგრამ ლუარსაბის ლექციებზე დაუსწრებლობა ყოვლად დუშეველად მიმაჩნდა, ამის გამო ეს საგანი კარგად ვიციოდა.

ერთ ღღეს ლუარსაბი რომელიღაც თემაზე ლექციას გვიკითხავდა თემის შინაარსმა ყველა დაგვაინტერესა და ყველაზე მეტად თვით ლუარსაბს გაუბრწყინდა სახე, რომელიც საუცხოოდ გადმოგვეცმდა თემას. ლექციის დასასრულს მან წინადადება შემოიტანა, რომელიც ჩვენთაგანს დაგვემუშაებინა ეს თემა და მომდევნო სემინარზე მოხსენება წაგვეკითხა.

- აბა, ყმაწვილებო, რომელი აიღებთ თემის დასამზადებლად?

ლუარსაბი კითვრამზე იღგა და გაფაცოცებით აღევნებდა თვალბ აუღიგორას, ყველა სგუღნგს თავი ჰქონდა ჩაქინდრული. აღვლი არ იყო ლუარსაბთან მოხსენების დაშადაება, მან დაბოგვა და შებრალებს არ იციოდა; ერთი უბრალო შეეღომაეც საკმარისი იყო, აღიადქოთი აეგება - შეუეღომლად კი ძნელი იყო თემის დაშადაება. ძალზე უხერხულად მოუჩენა ეს გარემოება, რომ ამღენ სგუღნგში ერთიც არ გამოიჩნდა თანხმობა რომ განეცხალებინა. ყველაზე უხერხულ მღგომარეობაში თვით პაგვიეცმული პროფესორი მეჩენებოდა.

რამოღენიმე ღღის წინათ სახელმწიფო სამართალში ავიღე ერთი თემა დასამზადებლად ეს მიშლიდა ხელს, რომ ანდრონიკაშვილის მიერ შემოთავაშებული თემის აღებაზე დავთანხმებულეიკავი, თორუმ არავითარ შემთხვევაში არ შეეეცმნოდი ასეთ უხერხულობას. სახელმწიფო სამართალში ჩემი თემის წაკითხვის დრო დანიშნული იყო და მასი გადავადება არ შეიძლებოდა, ამის გამო მეე ჩაეეცინდრე თავი.

ლუარსაბმა რამოღენიმეჯერ გაიშეორა წინადადება, შეაგყო არავინ იყო მოხალისე, გაღმოვიდა კითვღრიდან და ხელი ნაბიჯით დაიწყო მიმოსვლა მეჩენებს შუა. ყველა სგუღნგს ათვალეიერებდა, თითქმის

ვიდაის ამოცნობა უნდა;

ლუარსაბში ბოლოს მოაღწია ჩემამდის და მხარზე ხელი დამადო!

“ქუროსაქედანი, – (ასე გამოთქვამდა ჩემს გვარს) შენ დაამზალე ამ თემას და ჩემს პასუხს არ მოუკადა, ისე მიბრუნდა კათედრისაკენ.

სემინარს, სამოქალაქო სამართალში ვაგარუბლით ორმაბათობით; სემინარზე ძირითადად განედილი მასალის ათვისების შემოწმება ხლებოდა და ამის მიხედვით ლუარსაბი თვითეულ ჩვენგანსაც გვასწავლიდა. პროფესორმა, რომ გამოაცხადა: თემა მომავალ სემინარისთვის უნდა დამზალდეო, იმის ნიშნავდა, მოხსენება პირველსავე ორმაბათის წაკითხულიყო. ეს დრო ჩემთვის ყოველად შეუღებელი იყო, რადგან ასეთ შემთხვევაში ვერ ვასწრებდი თემის მომზადებას სახელმწიფო სამართალში. მეთქვა ლუარსაბისთვის, რომ სახელმწიფო სამართალში ვამზადებდი თემას და ამის გამო შეთხოვა მისთვის სამოქალაქო სამართალში გადაგვევადებია ამ თემაზე მოხსენების წაკითხვა მეორე ორმაბათისთვის, ესეუ შეუღებელი იყო; ის ყვირილით ბაკლებდა ყველაფერს, როგორ, შენ პირველ რიგში სურგულაძის თემა უნდა დაამზადო და ჩემი კი გადასდო! – ამას მე ვერ გაუკუბედი.

ლექცია როგორც კი დასრულდა, შემომხევივნენ ამხანაგები, რომელთაც რჩევას ვთხოვდა, თუ როგორ უნდა მოვექცეულიყავი. ორთავე თემის დამზადებისათვის რომ მომეკადა ხელი ერთსა და იმავე დროს – შეუღებელი იყო, – ორივე თემა ჩამეფუშებოდა. ამხანაგებმა მირჩიეს მომავალ ორმაბათისთვის ავადმყოფობა მომეგონებია და შემდეგი ორმაბათისთვის კი მოვასწრებდი დამზადებას.

მეტი გზა არ იყო, მეც ასე გადავწყვიტე.

კვირას, ლუარსაბთან სახლში გავაგზავნე ჩემი ნათესავი და ამხანაგი თურდილი ფაკულტეტიდან, ბიძინა პირველი (იურიდიული ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ ბიძინა ჯერ მოსამართლე იყო შემო სვანეთში, შემდეგ რაიადმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე. 1937 წელს რეპრესირებული იქნა).

ამ დღე (კვირას) სახელმწიფო უნივერსიტეტის დიდ აუდიტორიაში მალეუ ნუკუბიძე იყავდა დისერტაციას. უამრავი სტუდენტი დაესწრო დისერტაციას, მათ შორის მეც. სწორედ დისერტაციის დასრულების შემდეგ გავაგზავნე პირველი ლუარსაბთან. პირველი დარიგებული იყო, რა უნდა ეთქვა პროფესორისათვის.

სტუდენტის მასთან მისვლა ლუარსაბს არასოდეს არ უკვირდა და არც ამჟამად გაკვირდება.

– ყმაწვილო, რამ შეგაწუხათ? – გამოვება თურმე ლუარსაბი.

– ქუროსაქედანი გახდა ავად ხვალ თემას ვერ წაკითხავს, ამის

საქნობად მოვედი, ბატონო, - უპასუხნია პირველს.

- უა! - იწყინა ლუარსაბმა, - რა დავმართა, რა სტკივა, რით ვახლა ავად?

- არ ვიცი, ბატონო, სიყბე აქვს ორმოცი გრადუსი და ვერაფერი გავარკვეით, რა სჭირს.

ლუარსაბს ჩემი ავადმყოფობა ძალიან სწყენია, არა იმის გამო, რომ ხეალ თემის წაკითხვა არ შედეგობდა, არამედ მე ვეყოლებოდი.

- აუცილებლად მოიყვანეთ ექიმთან, ხეალ სემინარზე რომ მოხვალ შეგვეი ყველაფერსო.

როგორც კი გამოსულა პირველი საპარადო შესასვლელის კარებიდან, იქ მას სოსო მრველიშვილი შეხვედრია, რომელიც ლუარსაბთან შედიოდა. მათ ერთმანეთისთვის არაფერი არ უთქვამთ, ისე დამორებიან ერთიმეორეს.

ლუარსაბს შესვლისთანავე მოუახსნია მრველიშვილისათვის იოსებ ქურასპელდანი ავად გამხდარა და ხეალ თემის წაკითხვა არ შედეგა საუბარი უნდა ჩავატაროთო.

- როგორ ბატონო! ქურასპელდანი უნივერსიტეტში იყო დღეს, ნუკუბიბის დისერტაციას ესწრებოდა, ეხლა იქიდან მოვდივარ, ასე უბად რა უნდა მომხდარიყო!

- მაშ, მომაგყუეს არაა? - დაუყვირია ლუარსაბს. სოსო ახლა კ მიმხედარა, რომ ვერ გამოუვიდა კარგად მაგრამ გვიან იყო.

ლუარსაბი იმ სტუდენტებს, ვინც ლექციებს ესწრებოდნენ, სახით ყველას კარგად იცნობდა, მხოლოდ ბევრის გვარები არ იყო. პირველს გვარიც, მაგრამ მისი სახის დამახსოვრება ყველა პროფესორს შეეძლო რადგან პირველი მუდამ წინა მერხზე ჯდებოდა და ყველა ლექციებს იწერდა. მაშინ ქართული სახელმძღვანელოები ნაკლებად იყო და რუსული სახელმძღვანელოებით სარგებლობა ყველას არ შეეძლო ენის უკოდინარობის გამო. პირველი მშვენივრად იწერდა ლექციებს და ბევრი სტუდენტი მისი ჩანაწერებით სარგებლობდა.

ამის გამო ლუარსაბმა ვერ აუხსნია სოსოს, თუ სახელდობრ ვინ მივიდა მასთან და მოაგყუა. სამაგიეროდ მრველიშვილმა კარგად იცოდა, ვინც იყო ის, რადგან პირველი მას საპარადო შესასვლელთან გამოსვლის დროს შეხვდა. სოსოს არ შეუხსენებია ლუარსაბისათვის მისი გვარი და არც იმ გაუშხელია, თუ ვინზე შეხვდა მასთან შესვლის წინ.

ლუარსაბის ამბავი ყველამ კარგად იცოდა. მრველიშვილი დიდ ალიაქოთს მოულოდა ამ ამბის გამო და შეწუხებულა. სანამ სემინარი შესდეგებოდა მრველიშვილს მოუახსნია პირველი და საყვედური უთქვამს რადგომ არ გამაფრთხილეთ (მრველიშვილი მაშინ ლუარსაბის ასისტენტი

ყო), თუ ასეთი საქმე გქონდათ გადაწყვეტილი.

– მე უბაღ ვერ მოვისაზრე და მართლა შემემინდა უნივერსიტეტის წამოსვლის შემდეგ ხომ არაფერი შევძინებო ქუროსებედიანს-თქვა – ახლა გაერთიანებით, რომ ლუარსაბმა ყველაფერი იცის და როგორც გინდათ ასე მოუარეთ თქვენ მიერ წახდენილ საქმესო, – უთქვამს მრევლიშვილს და პირველი გაფითრებული წამოსულა ჩემს საძებრად.

ლუარსაბს მე ვუკვარდი და ხშირად კიდეცაჲ შეგყოლა ხოლმე უნივერსიტეტში უნდა დაგტოვო; თუმცა სახელმწიფო სამართალში სურგულაძე მარტუბოლა იგივეს, მაგრამ როგორც არ უნდა ყოფილიყო საქმე ლუარსაბის მოძღვრებს, თავზე მუხი დამეცმოდა, მერნია. შეგი გმა არ იყო, უნდა შევრიგებოდით ბუღს მოეშალა უფლებით მოსავალი ჭეპ-ჭეხილისათვის.

მე და პირველმა გადავწყვიტეთ არ მივსულიყავით პირველ ხანებში ლუარსაბის ლექციებზე. ჩვენ ვფიქრობდით, რომ ლუარსაბი პირველ ლექციებზე გამოიგანდა ჩვენ საქმეს სტულენტებთან დასამუშაველად და ბარემე ჩვენ დაუსწრებლად მომხდარიყო ეს.

ორმაბათის სემინარზე თვითონ არ მოსულა ლუარსაბი და საუბრისთვის მრევლიშვილს უხელმძღვანელა.

მომღენთი დღეს ლექციაზე მე და პირველი, რა საკვირველია, არ გამოუცხადდით. ჩვენი და ყველა სტულენტის გასაკვირველად ლუარსაბს ჩვეულებისამებრ დაუწყია ლექცია და თითქოს არაფერი მომხდარიყო, – ჩემი და პირველის შესახებ კრინტიც არ დაუბრაეს.

ასე გავიდა რამოდენიმე ხანი, ლუარსაბი არაფერს ამბობდა, ჩვენ კი ვწუხდით მის ლექციებს რომ ვერ ვესწრებოდით. განსაკუთრებით სწუხდა პირველი, რომელიც ყოველ ლექციას იწერდა. ბოლოს გადავწყვიტე დაესწრებოდი ლექციას ვჩვენებოდი ლუარსაბს; გამოსაღწი სისხლი უნდა გამოღწილიყო და ბარემე მე მომხელენოდა ყველაფერი.

დავესწარი ლექციას. ყველანი მოველოდით: ლუარსაბი ჩემს გამოჩენას ჭეპ-ჭეხილით შეხედებოდა, მაგრამ ჩემს განცვიფრებას სამღვარი არა კეხნდა, როცა ლუარსაბმა ჩემი დანახვა სრულიადე არ თუხნო. ლექციის დამთავრების შემდეგ შემეკითხა – თუმცა თუ ამხალბე და შემღვომ სემინარისათვის თუ გეწება მზადო. ჩემგან რომ დაღუბითი პისუხი მიიღო, გამოგვემშვიდობა სტულენტებს და გავიდა აუდიტორიიდან.

ლექციის დაწყებამდის პირველი იქვე ახლო-მახლოს იყო მიმაღული და ლექციის დაწყებას გულისფანტყლით მოულოდა. ლექციის დაწყების დროიდან, მის დამთავრებამდე აუდიტორიის კარებთან ყოფილა მიყულებული და ისმენდა, თუ რაიმე მოხდებოდა აუდიტორიაში. რომ ვერაფერი გაიგონა, გარდა ჩვეულებრივი ლექციისა, გაკვირვებული

ყოფილა ამ ამბით. ლექციის დამთავრება რომ შეაგყო, პირველი სვე მიმალულა და, როგორც კი პროფესორი წაიდა, მამინე მუფიდა ჩვენი სკულნტებს შემოესივნენ და ერთხმად შესძახოდნენ: კაცო, შენ რას გერწმუნებ ლუარსაბი, დამნაშავე ვინც იყო, იმას არაფერს ეუბნებაო.

მართლაც და, რადგან ლუარსაბმა მიაფუჩუნა ეს საქმე, არც სკულნტებს მოუკვა რამე ამის შესახებ, მით უმეტეს, არც მე მითხრა საყველურა, — პირველი მაინც და მაინც რა გამოჩინაკლისი უნდა ყოფილიყო და, ამგვარად, გადაწყდა, რომ მომდევნო ლექციაზე პირველი დავსწრებოდა.

ასეც მოხდა, მხოლოდ ის წინა მერხზე არ დამჯდარა, როგორც ჩვეულებრივ იყო, არამედ საღდაც უკან მონახა შედარებით შემწეული ადგილი და იქ ჩაიმაღა მერხში მაღალი სკულნტების უკან პირველი სვედაც არ იყო მაღალი და ახლა მუშგისოღნა სწანდა.

ლუარსაბი როგორც კი ავიდა კათედრაზე და გადახედა აუდიტორიას და უკონებლივ შეამჩნია პირველი და სანამ ლექციას დაიწყებდა, მას მიაძახა:

— ყმაწვილო! აი შენ, შენ, იქ რომ მხარა — უთითებდა მისკენ — ალექსო შენთან საღაპარაკო მიქცს.

პირველი ადგა და ლუარსაბმა ახლა დაიწყო, რასაც ვვლანი ბრე მოველოდით. ის სკულნტებს მოუკვა დაწვრილებით, რაც მოხდა, თითქმის მათ არაფერი სყოღნოდით და შემდეგ პირველს მიუბრუნდა “ასე გინდა ყმაწვილო, იურისტი გამთხვიდე, იურისტი და გყუილი გაგონილა? — ეს გაკვეთილი დაიმახსოვრე შენ, მუორედ არ ჩაიღინო მსგაჟსი შეკღობა”.

გასაკვირი იღღნად “იურისტი და გყუილი გაგონილა?” არ ყოფილა რამღღნადაც ის, რომ ლუარსაბს ისე გამოჟყვა თავის დარიგებაში საქმე თითქმის მე აქ არაფერში არ ვერივ და ვვლადფერი პირველის თინი იყო.

ლუარსაბს მრავალი დღეებითი თვისებიდან, ერთი უარყოფითი თვისება ჰქონდა; თუ რომელიმე სკულნტს შეიყვარებდა, მასზე ძვირ ვერ ათქმევინებდა, რაც უნდა მომღდარიყო. მე კი ლუარსაბს მოვწონდ და არ უნდოდა დევეჯერებინა, თუ რაიმე ცუდს ჩავიღღნდა.

პირველმა ამ დღიდან ჩვეულებრივ პირველ მერხზე ჯღღმა დაიწყო მე მართლაც კარგად მოეამწაღე თემა, მაგრამ ლუარსაბმა პირაღდა მეც გადამიხადა სამაგერო იმით, რომ ჩემს მოხსენებას არ დავსწრო მრველიშვილისათვის უთქვამს, მე ვერ დავესწრები მოხსენებას და შენ დავსწარიო. ჩემთვის ეს მაგარი მათრახი იყო.

ამის შემდეგ ლუარსაბმა თითქმის დაივიწყა ეს შემთხვევა. როგორც ცნობილია, ამერიკელი კაპიტალისტების ე.წ. პარიმანს კომპანიაას საბჭოთა ხელისუფლებიდან კონცესიის გზით აღებულ

ქონდათ ჭიათურის მაღაროების დამუშავება და ამითიან განსაზღვრული სამუშაოების შესრულება. ამერიკელებმა არ შეასრულეს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვალდებულებანი და ამის გამო ხელშეკრულების მოქმედება ვადაშდე იქნა გაუქმებული საბჭოთა ხელისუფლების მიერ. ხელშეკრულების გაუქმების შედეგად წამოჭრილი სადავო საკითხები უნდა გარჩეულიყო შეერთებულ შტატებში, სადაც იყო კონცესიონერების ადგილსამყოფელი.

საქმე ირჩეოდა სასამართლოში და სამოქალაქო საკითხზე, ლეარსაბზე უკეთეს საპეციალისგს ვის მონახავდნენ. ამის გამო საბჭოთა კავშირის ინტერესის დამცველად, როგორც იურისტი, გაგზავნილი იქნა ლეარსაბი. ლეარსაბმა, როგორც ცნობილია, ეს საქმე მოიგო.

ამ საქმესთან დაკავშირებით იქ კარგა ხანი დაჰყო და, როდესაც შევიცვლე მისი ჩამოსვლა, შინ ვესტუმრე.

ლეარსაბი მგზავრობით კმაყოფილი იყო, მხოლოდ ერთი რამ აწუხებდა, რომ ინგლისური არ იყო (მან კარგად იყოლა გერმანული და ფრანგული) და თარჯიმნის მეშვეობით მოუხდა იქ სასამართლოში გამოსვლა.

ლეარსაბი ბოლთას სცემდა ოთახში ისე მიყვებოდა ამერიკის ამბებს, როდესაც ინგლისურის უკოდინრობის საკითხამდის მაიალწია, მან სკამი გამოსწია ჩემსკენ და გვერდზე მომიჯდა:

- ყმაწვილო! ინგლისურის ცოდნა საჭიროა, მოდი ფრთად დაეიწყით მეკადინეობა, ვისწავლოთ ინგლისური, არ გაგვივირდება.

ჩემგან მან ვერავითარი პასუხი ვერ მიიღო გარდა იმისა, რომ უღიმღამოდ ჩავიციე. ლეარსაბმა ალბათ ყველაფერი ამოიკითხა ჩემს თვალებში და ამაზე მალე შეწვევიგა ლაპარაკი. არც შემდეგში გაუზორობია რაიმე.

ზემოთ ჩვენ გვექონდა საუბარი იმის შესახებ, რომ მე მოხსენებას ვამზადებდი სახელმწიფო სამართალში, რომელმაც ხელი შემიშალა პროფესორ ანდრონიკაშვილის მიერ სამოქალაქო სამართალში მოცემულ თემის დროულად დამუშავებაში. ეს თემა შეეხებოდა სახელმწიფოს და მის მტკად გაბედული სახელწოდება ქონდა - "სახელმწიფოს მ ა რ ა დ ე უ ლ ო ბ ა".

თემა კარგად მქონდა დამუშავებული და მოხსენებას, მისი საინტერესო ხასიათის გამო, ჩემი კურსის სტუდენტების გარდა, ესწრებოდნენ აგრეთვე სხვა კურსებისა და ფაკულტეტების სტუდენტებიც.

1927 წელში ჯერ კიდევ მოქმედებდა ლენინის დროინდელი პარტიული და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ლეზიკრატიული პრინციპები. სახელმწიფო უნივერსიტეტში, სადაც ყველა დარგს ხელშეწყობდნენ

მეცნიერ-მუშაკები, – სრულად თავისუფლად სწარმოებდა დავა, ყველა მეცნიერულ საკითხებზე და პრობლემებზე.

მოხსენებაში ფართოდ მქონდა გამუქებული სახელმწიფოს წარმომადგენლის მიხედობა, თანამედროვე ბურჟუაზიული სახელმწიფოების კლასიკური ხასიათი და პროლეტარული სახელმწიფოს როლი. მართალია, ვამბობდი მე, რომ სახელმწიფო სამოგადოების კლასებით გაყოფის შემდეგ წარმოიშვა, რომ იგი გაბატონებულ კლასების ინტერესებს ემსახურებოდა, და როგორც მონათმფლობელურ, კაპიტალისტურ სამოგადოებებში, მაგრამ პროლეტარული დიქტატურა, კლასების მოსპობასთან ერთად მოსპობს სახელმწიფოს კლასიკურ ხასიათსაც და სახელმწიფო საერთო სახალხო ხასიათს მიიღებს-თქვა.

უმრავლესობა თამოხსენებებისა, მათ შორის პროფესორმა სურგულაძემაც, ჩემი აზრის წინააღმდეგ გაილაშქრეს; სახელმწიფო თუ კლასებმა წარმოშვეს, კლასები მოისპობიან, სახელმწიფოც უნდა მოისპოსო. მაგრამ ამის არ შეუძლია ხელი არიდიონ სურგულაძისათვის ვიწრო წრეში ძაღზე შევექო ჩემი მოხსენება.

მალე უკვე ყველაფერი შეიქცალა უჩივერსიგეგმა. სამოგადოებრივ ცხოვრებაში თანდითან სხვა პრინციპი იხერგებოდა; დამუშავებული და უჩივერსიგეგმიან მოხსნილ იქნეს, როგორც “კლასიკური მგრები” ჩემი კულტურის ისეთი მოლაწვება, როგორც იყვნენ იფანე ჯაფარიშვილი, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილი და სხვები. მათ აღვიღს ეს უცხო ადამიანები იკაეებდნენ; ზოგიერთი უსინდისო სტუდენტებიც დებულობდნენ მონაწილეობას ამ დიდ ადამიანების დამუშავებაში.

უჩივერსიგეგმა თავისუფალ მეცნიერულ მსჯელობების პრინციპი დიდი ხნით მიწეშდა. იხსენიებდნენ რა, იმ დროს, ჩემი ამხანაგება, როცა ჩემს მიერ წაკითხულ იქნა მოხსენება სახელმწიფოს შესახებ, – გაიძახოდნენ: აი, ახლა, რომ ვინმემ წაკითხოს ასეთი რეფერატი, როგორ დაკარგავდნენ!..

თუმცა სახელმწიფოს შესახებ მალე შეიქცალა აზრი, როდესაც შემადგებლობდა მეორე ხუთწლიანი (სოციალიზმის მშენებლობის) გეგმა თბილისში ამ საკითხზე მოხსენების გასაკეთებლად მოსკოვიდან ჩამოვიდა ცნობილი საბჭოთა იურისტი, პროფესორი პამუკანისა. მოხსენება მან წაკითხა რუსთაველის სახელობის თეატრის მეორე დარბაზში. მოხსენებას მსმენელები მოსაწვევე ბილეთებით ესწრებოდნენ, მე მაშინ “კოლმეურნიკერში” ვმუშაობდი და ერთი ბილეთი მეც მერგო.

მეორე დარბაზის პრეზიდიუმში იხსენებ: ფილიპე მახარაძე, შამია ლ მარიამ ორახელაშვილები, შ. ელიაშვილი და სხვ.

როდესაც პამუკანისმა დაასრულა თავისი მოხსენება, სადაც მან

დაახასიათა მომავალი სოციალისტური სახელმწიფო, კრების პრეზიდიუმის თავმჯდომარეს მამია ორახელაშვილს სიტყვის უფლება მოთხოვა სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორმა – ერქომაიშვილმა. ერქომაიშვილი სახელმწიფო უნივერსიტეტში კითხულობდა ლექციებს დალექტურ და ისტორიულ მაგერიალიზმში.

სიტყვაში გამოსულმა მან უდიდესი გაკვირვება გამოთქვა პამუკანისის მოხსენების გამო: ეს როგორ – თქვა მან – სოციალიზმი ამენდება და სახელმწიფო იარსებებსო, ჩვენ ყოველდღიურად ჩაჩიხინებით სტუდენტებს, რომ პროლეტარული სახელმწიფო იარსებებს მხოლოდ კაპიტალიზმიდან სოციალიზმში გადასვლის პერიოდში და სოციალიზმი როგორც ამენდება, სახელმწიფოც მოისპობაო. ესაა რა უნდა ვუთხრათ სტუდენტებს, სოციალიზმს ავაშენებთ და სახელმწიფო მაინც იარსებებს-თქვა? და სხვა და სხვა.

პუშკანისმა არ მოუკადა სხვა ოპონენტების გამოსვლას, ალბათ, რათა სხვებიც არ მოსულიყვნენ “ლაყბობის” ხასიათზე. და ერქომაიშვილის გამოსვლას მრისხანედ უპასუხა, მას უღისაღიწიო და თავისი თანამდებობის არამესაფურხიცი უწოდა. პამუკანისი არ ედილა რამე სხვა საბუთები მოეყენა სოციალიზმში სახელმწიფოს არსებობის აუცილებლობის მტკიცების შესახებ, გარდა იმისა, რომ მან კატეგორიულად განაცხადა, მეორე ხუთწლელის პროგრამა პარტიის მიერ არის დამტკიცებული.

ამის შემდეგ მოხსენების გარშემო კამათში გამოსვლა ვერაინ გაბუდა, ერქომაიშვილი კი დარცხვინილი გავიდა დარბაზიდან.

ეს ხლებოდა უნივერსიტეტში ჩემს მიერ სახელმწიფოს შესახებ ბაკთებულ მოხსენებიდან ხუთი წლის გასვლის შემდეგ და მე თამამად შემქმლო გამეხსენებია მათი მცდარობა იმ ოპონენტებისათვის, რომელნიც მამის მოხსენების შემდეგ მიმტკიცებდნენ, რომ კლასების მოსპობასთან ერთად სახელმწიფოც მოისპობაო.

უმაღლესის დამთავრების შემდეგ, პირველად მე აფხაზეთის სვანეთში გაეუგეზაურე, სადაც ბიძაზეში მთავრობის დავალებით ხე-გყეს ამზადებდა. წიწვანი მორები მზადებოდა კოდორის ხეობის სათავეში. ეს გერიაგორია შედის აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკის ფარგლებში. აქ მხოლოდ ხეხეუბი მოსახლეობდნენ და იგი აღმოსავლეთით ზემო სვანეთის ქაშლურება.

ბიძაზეშს ევალეობა წიწვიაბი ჯიშის მორების დამზადება და მათი გამოგანა მდინარე კოდორამდის.

მხალთაში თითქმის ერთი წელი დავყავი და იქ მოვეწვევე სამუშაოდ საანგარიშო დარგში. ფაქტიურად კი ხე-გყის დამზადება-გამოგანის

საქმეზე ემუშაობდი, რამაც ბიძაჩემის მეოხებით ბავშვობიდანვე ვაყავი გაწაფულა.

ჩხალითაში პირველად ქვემო სევანეთიდან გავემგზავრე ქუთაისი-ფოთი-სოხუმი; სოხუმიდან "ლელეკნით" წებულდაში და წებულდიდან ცხნით ჩხალითაში.

ჩხალიდან უკან დაბრუნებისას კი უფრო საინტერესო მარშრუტით ვიმოგზავრე, ფუხით გამოვიარე მთელი აფხაზეთის სევანეთი, აჭარა, გენწვიში და აფხაზეთ-სევანეთის გადასასვლელი ქედით გადმოვედი გემოსევანეთის სოფელ ჭუბერში. ჭუბერიდან კი ვანის მთით გადმოვედი ქვემო სევანეთში – ხელეღურის ხეობაში, რომელიც ლენგეხის სასოფლო საბჭოში შედის.

ლენგეხიდან თბილისში გამოვემგზავრე. პირველად კომუნალურ ბანკში მოვეწყვე, სადაც ღირექტორის მოადგილის თანამდებობაზე მუშაობდა ჩემი ბიძაშვილი ირაკლი, რომელიც ამ დროს დაბრუნებულიყო ცაგურიდან, სადაც სამაშრო აღმასკომის თავმჯდომარის მოადგილე მუშაობდა.

კომუნალურ ბანკში ერთი წელიც არ მიმუშაებია, რომ სამუშაოდ გადავედი საკოლმეურნეცენტრი. ამ დროს კოლმეურნეცენტრის თავმჯდომარე იყო უადრესად პაგიოსანი და კულტურული ადამიანი, პარმენ წულუკიძე. იგი წინათ რაჭა-ლეჩხუმის ოლქის მშრომელთა დეპუტატების აღმასკომის თავმჯდომარე იყო და სახელი გაითქვა კოლმეურნეობათა ჩამოყალიბებით; კოლმეურნეცენტრის თავმჯდომარედაც ამის გამო იყო დანიშნული.

ჩემი ცხოვრების განმავლობაში ბევრ ხელმძღვანელს გავცნობივარ, რომელნიც თავისი გავლენის მოხდენას ეძიებდნენ ხიმკაციით, თანამშრომლების დამანების სხვადასხვა მეთოდებით. პარმენ წულუკიძე თავისი მოქმედებით თანამშრომლების მომავადობელი იყო. მისგან თანამშრომელი ვერ გაიგებდა რაიმე უხემ მღვთოებს, უხემად გამოიქმურ საყვედურს. უბრალოდ და მამამეილურად მიცემულ მნიშვნით ის ბევრად მეტს აღწევდა, ვიდრე მის ადგილზე სხვა მკაცრი მოქმედებით გააკეთებდა.

იმ დროს სამსახურში მოსაწყობად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დახასიათებებს წარმოება-დაწესებულებების ბუროკრატ ხელმძღვანელ თათვის არ შეიძლებოდა არსებულიყო უკეთესი გამამართლებელი საბუთი, ვისმეს სამსახურში დასაშვებად ვიდრე დახასიათება იყო ამის გამო უამრავი უვარფისი ადამიანი ეწყობოდა სამუშაოზე. პარმენი არ ემორჩილება ასეთ კანონებს. ის იცყოდა ხოლმე: ადამიანს უბრალო ათწუთიან გასაუბრებაში უკეთ შევისწავლა, ვიდრე მის მიერ ათი წლის მუშაობის შესახებ წარმოღვნილი საბუთი მეგყოფესო.

არე მუშა-მოსამსახურეთა მიერ კვლევზე თავის დროზე გამოცხადების დამბადსკურებელი ევტონების დაკილება მოსწონდა პარმენს. იცოდა ხოლმე: თუ აღმზანს მუშაობა უნდა, თავის სამუშაო გეგმას ყოველითვის შეასრულებს, რაიმე ძალდატანებს გარეშეყო. თანამშრომელი სამსახურში ერთი-ორი წუთით აღრე მოვა თუ გვიან – ამას არაერთადი მნიშვნელობა არა აქვს; ყალიბბანდ თანამშრომელს შეუძლია ყველაზე აღრე გამოცხადდეს სამუშაოზე და იქ მთელი დღე უქმად იჯდეს, არაფერი გააკეთოს, მეორე მხრივ პატიოსან და მუყაით თანამშრომელს შეიძლება რაიმე შეუმთხვეს, რის გამოც თავის დროზე ვერ გამოცხადდა სამუშაოზე, მაგრამ, როდესაც მოვიდა იქ მეორე ხნითაც კი ბევრად მეტი გააკეთა, ვიდრე აღრე მოსულმა, ევტონის დამკვიდრებულმა უსაქმურმაო.

მოკლედ პარმენი კარგი აღმზანი იყო და, მე მგონია, აღბათ, ამის გამო მოხვდა იგი 1937 წლის სამედიცინო რეპრესიებში.

კოლმეურნიცენტრში დამნაშავეს კულტსაყოფაცხოვრებო სექტორის გამგის შოადგილის თანამდებობაზე გეგმები ჩქარ-ჩქარა იცვლებოდნენ ისე, რომ მუშაობის გეგმის შესწავლასა და გაყნობასაც ვერ ასწრებდნენ და ამის გამო ფაქტურად მთელი სამუშაოს შესრულება მე მიხლებოდა. ამ საქმეში დიდ დახმარებას მიწვედა საკავშირო კოლმეურნიცენტრი, საიდანაც მოგვდიოდა ინსტრუქციები მუშაობის შესახებ კოლმეურნიცენტრის კულტსექტორს ევალებოდა კოლმეურნიებებში ყოველგვარი კულტურული მომსახურების ხელმძღვანელობა, როგორც იყო კლუბების, ბიბლიოთეკების, საბავშვო ბაგების მოწყობა, კოლმეურნეთა შორის წერა-კითხვის უყოღინარობის ლიკვიდაციის აღწერა, კოლმეურნეთა გაგზავნა კურორტებზე და სხვა.

წერა-კითხვის უყოღინარობის ლიკვიდაციას ერთ დროს დიდი ყურადღება ეთმობოდა სოფლის ორგანიზებულ სექტორში (კოლმეურნიებებში) ამ დარგში ჩვენც გვევალებოდა განსაკუთრებული ღონისძიება ჩაგვეყარება.

ამასთან დაკავშირებით 1933 წელში, თბილისში კ.კ. ცენტრალური კომიტეტის დადგენილების საფუძველზე, – საქ. სსრ განყოფილების კომისარიატმა მოიწვია რესპუბლიკური თათბირი, – წერა-კითხვის ლიკვიდაციის დარგში მიღწეული შედეგების შესამოწმებლად. ამ თათბირზე გამოძახებული იყვნენ რესპუბლიკის ყველა რაიონების განათლების განყოფილების გამგეები. ორგანიზებულ (ე.ი. კოლმეურნიების) სექტორში წერა-კითხვის უყოღინარობის ლიკვიდაციის შესახებ მოხსენება უნდა გაკეთებია კოლმეურნიცენტრს, ე.ი. ფაქტურად მე დამევადა. ამის შესახებ ჩვენ რამოდენიმე ხნით აღრე გვაყნობეს,

მაგრამ არ არსებობდა არავითარი საშუალება, რომ მოგვეჩვენა მთელს საქართველოში ყველა კოლმეურნე წვერთა წერა-კითხვის მცოდნე თუ უცოდინართა აღრიცხვა. ამის გამო ხერხს მივიპართე: მთელს საქართველოში შევარჩიე სამი რაიონი, - ერთი ყველაზე მოწინავე მეორე საშუალო და მესამე - ჩამორჩენილი; ამ სამ რაიონში გავეგზავნე კოლმეურნეების ინსტრუქტორები, რომელთაც ადგილზე მოახდინეს წერა-კითხვის მცოდნეთა და არამცოდნეთა აღწერა.

მე, რასაკვირველია, მქონდა მასალები საქ. სსრ რესპუბლიკაში 1933 წლისათვის ყველა რაიონის (ცალ-ცალკე) კოლმეურნე წვერთა რიცხვის შესახებ. ვიცილი თითოეული რაიონის კულტურული ღონის ამბავიც და ამის საფუძველზე, საქართველოს რაიონები მივაკუთვნე ზოგი ჩემს მიერ აღწერილი მოწინავე, ზოგი საშუალოს და ზოგიე ჩამორჩენილ რაიონებს და ამის საფუძველზე გამოვიყვანე თვითივე რაიონში კოლმეურნე წვერთა შორის წერა-კითხვის მცოდნეთა საშუალო რიცხვი.

მე მჯეროდა სტატისტიკის აღბათობის კანონის შესახებ და ვფიქრობდი დიდი გადახრა არ უნდა მქონოდა სინამდვილისაგან. თუმცა შეეახება მომხილებოდა თვითივე რაიონის განათლების განყოფილების გამგეებთან, რომელთაც წამოღებული უნდა მქონოდათ "შესტი" რიცხვი თავიანთი რაიონების წერა-კითხვის უცოდინართა შესახებ, როგორც ორგანიზებულ (კოლმეურნეთა), ისე არაორგანიზებულ (ინდივიდუალურ) სექტორების შესახებ.

ამ თათბირს, როგორც ვთქვით, ოლქიდან და რაიონიდან ესწრებოდნენ განათლების მუშაკები, მაგრამ ყველას მაგიერ მოხსენებით გამოვიდა განათლების კომისიის მოადგილე. მისი მოხსენებით ისე ჩანდა, რომ წერა-კითხვის უცოდინართა რიცხვი მთელს რესპუბლიკაში, - ორივე სექტორზე გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე ჩემს მიერ დამზალბულ მოხსენებაში მქონდა ნაჩვენები - მარგო კოლმეურნეთა შორის.

განათლების სამინისტროს წარმომადგენლის შემდეგ მოხსენება მე უნდა გამეკეთებია, არ შემეძლო დამზალბული მოხსენების შესწორება და ფაქტები მოვიყვანე ისე, როგორც დაწერილი მქონდა.

ჩემმა განსაკვირვებლად არც ერთი ადამიანი არ ცდილა უერჯო ჩემი ცნობების სისწორე; მე კი მოყვანილი მქონდა საქართველოს ყოველ რაიონის (თვითიველად) კოლმეურნეთა შორის წერა-კითხვის უცოდინართა რაოდენობა და ჩემს მოხსენებას ისმენდა ყველა რაიონის განათლების განყოფილების გამგეები.

განათლების განყოფილების გამგეებს საყვედური გამოეცხადათ წერა-კითხვის უცოდინართა შესახებ არასწორი ცნობების მოწოდების გამო და ჩემს მიერ მოწოდებული ცნობები ჩათვალეს სანდოდ. რადგან

"კოლმეურნეცენტრი, რომელიც ზუსტ აღრიცხვას აწარმოებს კოლმეურნეთა შესახებ არ შეიძლება შემცდარიყოს ცნობების მოწოდებაში".

განათლების განყოფილების გამგეებს დაევალით არამარტო ხელმეორედ აღრიცხვა წერა-კითხვის უცოდინართა, არამედ წერა-კითხვის უცოდინარობის სწრაფი ლიკვიდაციაც.

მაგრამ მაინც ის არის, რომ როგორც შემდეგ დადასტურდა, ჩემ მიერ წარმოდგენილი ცნობები ბევრად უფრო ახლო აღმოჩნდა ჭეშმარიტებასთან, ვიდრე განათლების განყოფილების მიერ წარმოდგენილი ცნობები.

1932 წლის ბოლო რიცხვებში მოხდა კოლმეურნეცენტრის ფუნქციები მიწსახკომს გადაეცა. რეორგანიზაცია კოლმეურნეცენტრი უზარმაზარ აპარატს წარმოადგენდა და ცხადი იყო, ყველა თანამშრომელი ვერ ვიქნებოდით გადაყვანილი მიწსახკომში, ასეთ შემთხვევებში კოლმეურნეცენტრის "რეორგანიზაციას" ანგარიშიც არ უწებოდა.

კოლმეურნეცენტრის, როგორც კოოპერატიული გაერთიანების ფუნქციება, გადაეცა მიწსახკომს, სადაც სასოფლო-სამეურნეო საკითხებზე ისედაც საკმარისი რაოდენობის ხალხი მუშაობდა. ამის გამო კოლმეურნეცენტრიდან ყველა ვერ მოხვდა მიწსახკომში. მიწსახკომში გადაყვანილთა შორის აღმოჩნდი მეც. მიწსახკომში, როგორც "კოლმეურნეცენტრულს" მერგო საკოლმეურნეო შევბოვებულობის ფურმებში შრომის ორგანიზაციის პასუხისმგებელი შემსრულებლის თანამდებობა.

როგორც კოლმეურნეცენტრის კულტსაყოფაცხოვრებო გამგის მადლიელს - წარსულშიც ხშირად მიხლებოდა საქართველოს სხვადასხვა რაიონის კოლმეურნეობაში მივლინება, - ამჟამად ეს საქციალურად მეტხოველუობის რაიონებში მივლინება და მათი შესწავლა მომიხდა.

მიწსახკომში დიდხანს არ დავრჩენილვარ, ერთ-ერთი ჩემი ამხანაგა, რომელმაც ჩემთან ერთად დაამთავრა იურიდიული ფაკულტეტი, მუშაობდა ცეკაემირის სამკვების სამმართველოს უფროსად შემოიქმნდა და გადამიბირა მასთან შემუშავა. აღნიშნულის გამო მიწსახკომიდან ბუთიავისუფლუ თავი და სამკვების სამმართველოში დავინიშნე კადრების ჯგუფის ხელმძღვანელად.

სამკვების სამმართველო ხელმძღვანელობდა ცეკაემირის სასცემაში შემავალ ყველა საშოგალოებრივ კვების დაწესებულებებს, მთელს რესპუბლიკაში სამმართველოს თბილისში მქონდა ერთი კულინარული რეწიკუმიც; ამას გარდა სამკვების ხაზით უმაღლეს სასწავლებელში გასაგზავნ კონტიგენტსაც ვარჩევდით. ამგვარად, სამკვების

სამმართველოს კადრების ჯგუფს სამუშაო ბევრი შეეძინა. მუშაკები მძღვრებულად რაიონებში მივლინებით სიარული და თითქმის საქართველოს ყველა რაიონი კარგად შევისწავლეს.

1933 წლის შემოდგომაზე, საქ. კ. ცენტრალური კომიტეტის დადგენილების საფუძველზე, ცეკაემირს დაევალება ცენტრალურ აპარატთან, რაიკოპკაემირების განმტკიცების მიზნით. მობილიზაციით გაეგზავნა მუშაკები "ღროებით სამუშაოდ". ამასთან რეკომენდირებული იყო გაგზავნილი მუშაკი მოხვედრილიყო იმ რაიონში, საიდანაც ის იყო წარმოსობით.

ცეკაემირის პრემილიუმის დადგენილებით შეე მოეხვედი რაიონში გასაგზავნეთა საიმა.

ამგვარად 23 წლის შემდეგ საცხოვრებლად დაებრუნდა სენეთში. არაფრად არ მსიაამოხებდა სენეთში სამსახურის დაწყება, მაგრამ ამას უკვე არავინ შეკითხებოდა. ჩემს ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ხანა, რომელმაც საბოლოო ანგარიშში საბედისწერო შედეგი გამოიწვია.

სენეთში სამი წელიწადი დავეყავი, მოუხედავად იმისა, რომ ღელა იქ მყავდა, ახლობელ-ნათესაეებიც, არც ხელფასის მხრივ ვიყავი უკმაყოფილო, - მაინც თბილისისაკენ მომიწვედა გული, სადაც ჩემი მომწოდების შემდეგ, ყველაზე მეტი დრო შეეძინა გატარებული.

რაიონში ღროებით სამუშაოდ მივლინება მართალი არ გამოდგა. სენეთში ხანგრძლივ ყოფნას უნდა შევრიგებოდი.

ქვემო სენეთში ძირითადად ვმუშაობდი რაიკოპკაემირში საეპტრო განყოფილების გამგელ და გამგეობის თავმჯდომარის მოადგიულ მეთაფსებით ვმუშაობდი საცკეო მრეწველობაში უკონომისტად აგრეთვე როგორც იურისტი, საქ. სსრ ალუკატთა კოლეგიის პრემილიუმის მერ ჩარიცხული ვიქენი ალუკატთა კოლეგიაში და ქვემო სენეთში, სადაც არც ერთი ალუკატა არ იყო, დაშველა ალუკატობაზე.

1935 წლის შუორე ნახევარში ქვემო სენეთის რაიკოპკაემირის თავმჯდომარედ ბერიას პირადი განკარგულებით, დანიშნული იქნა ბონდო კვიტიშვილი. კვიტიშვილი მანამდის მუშაობდა სსრ კაემირის საგარეო საქმეთა კომისარიატის ამიურკაეკასიის განყოფილებაში, სადაც კომისარიატის რწმუნებულის თანამდებობაზე იყო სკობოლევი, იგი კერძის მთაფრობაში შრომის მინისტრი იყო, სოციალ-დემოკრატიულ პარტიიდან, შემდეგში კომპარტიის წევრი გახდა და ამჯერად უს თანამდებობა ვქირა თბილისში.

აენაგურისგ ბერიას რაგომდაც შევახება მოსვლია სკობოლევის, მაგრამ სკობოლევი უშუალოდ მოსკოვის ნომეტლატურაში არიციებოდა და ასე ადვილად ვერ მოსგებდა რქებს ბერია. საჭირო იყო ინგრიგის

მოწყობა, რაშიც ბერიას ბადალი არ ჰქავდა.

სკობოლევის წინააღმდეგ ბერიამ კვიტამეილი გამოიყენა – ყალბი ბრალდებით გამოვიდა ეს უკანასკნელი სკობოლევის შიმართ, "ბრალდება" რასაკვირველია, ბერიას ხალხის მიერ იქნა შეთხზული.

სკობოლევმა შესძლო თავის გამართლება, მაგრამ მოსკოვმა მაინც საჭიროდ ჩათვალა თბილისიდან მისი გაწვევა, რამდენადაც მას და პარტიის ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტის მდიანს ერთმანეთში ცუდი განწყობილება შეექმნათ. ამ ბრძოლაში კვიტამეილის არასახარბიელო როლზე გამოიძვლავნებულნი ვახლა და ბერიაც იძულებული შეიქნა მისთვის პარტასახელი დაედო. ეს პარტასახელი განისაზღვრა მისი დროებით სამუშაოდ ქვემო სვანეთში გაგზავნა, რაიკოოპერაციის გამგეობის თავმჯდომარის თანამდებობაზე.

ბერია შეპირებულია მას პირველ ხელსაყრელ პირობებშივე დაბრუნება სამუშაოდ თბილისში.

ვის იყო ბერია და როგორ დაწინაურდა იგი სტალინის თვალში?

ლავრენტი ბერია ბუანტიურისთვის სანიშნუში გიპი იყო. ლუდამისი მკვრავი ქალი რაღაც გარემოების გამო მოხვედა ბაქოში. ბაქო მაშინ შარდი ინდუსტრიული ქალაქი იყო. ლუდამ ლავრენტი ბაქოში მოაწყო სასწავლებელმა დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი. 1916 წელს 18-19 წლის ლავრენტიმ, რომელშიც ახალგაზრდობიდანვე იყო ჩანერგილი ბუანტიურებისაკენ მიდრეკილება, გადაწყვიტა მოხალისედ წასულიყო ფრონტზე, რაიმე ნადავლის და სამხედრო ჯილდოების შესაძენად. ასეთი აღამიანები იშვიათი როდი იყვნენ მაშინ საქართველოში. ესენი წარმოადგენდნენ სასწავლებიდან გამორიცხულ ახალგაზრდობას, განსაკუთრებით თავად-აზნაურთა წრიდან. ეს უსაქმური აღამიანები უწერებოდნენ მოხალისეებად არ ერიდებოდნენ ფრონტზე დაღუპულთა გაპარევას, ახერხებდნენ ქრთამებით დაუმსახურებელ ჯილდოებზე წარღვევას, და ფაქტიურად ბრძოლაში მონაწილეობის მიუღებლად ჯურებითა და მედელებით ბრუნდებოდნენ უკან.

ეს აღამიანები ცდილობდნენ მოხვედრილიყვნენ უფრო უშიშარ ფრონტებზე. ასეთ ფრონტებზე ითვლებოდა – ისმალეთის, რუმინეთის, ბესტრო-უნგრეთის ფრონტები.

ბერიამ რუმინეთის ფრონტი აირჩია და იქ ამოყო თავი "მოხალისედ". მას ამ შემთხვევაში არ ამოძრავებდა ველიკორუსული ნაციონალიზმი და არც ლენინური ინტერნაციონალიზმი.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, ბერია დაბრუნდა ბაქოში, სადაც ისევ შემოიღდა ლუდამისი მართა. თებერვლის რევოლუციამ ამოძრავა რუსეთის იმპერიაში შემავალი ერების ნაციონალისტური

ელემენტები. ბაქოში ასეთებს წარმოადგენდნენ მუსაეაგები და დაშნაკები. უინაიდან ჩანდა, რომ აქსასწორი მუსაეაგების მხარეზე იხრებოდა, ბერია ამ არჩია მათ მიკვლევოდა.

ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, როგორც ცნობილია, მენშევიკ მუსაეაგ, დაშნაკების ურთიერთ შეთანხმებით ჩამოყალიბებული იქნა ამიერკავკასიის სეიმი, რათა არ დაემუთ ა/კავკასიაში სოციალისტური რევოლუციის გავრცელება. ამიერკავკასიის სეიმს დიდხანს არ უბოვინებია. ამიერკავკასიის სეიმი სამი ერის (ქართველების, აზერბაიჯანელების და სომხების) ნაციონალური პარტიების ურთიერთშეთანხმებლობამ და გერმანია-ოსმალეთის ჯარების ა/კ გერიტორიაზე შემოჭრამ, სეიმი დაშალა და ამ სამსა ერმა ცალკე ყოფნა არჩია. აზერბაიჯანში შეიქმნა მუსაეაგური მთავრობა.

ბერია იმდენად დაიშხასურა მუსაეაგების ნდობა, რომ მათ საიღუმლო პოლიტიკურ პოლიციად მოუწყო, ბერია დაწინაურდა და მან იქ აზერბაიჯანში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდის დაიყო.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება ბერიას არ უჭანია, მაგრამ კანი მალე გამოიცივალა და თავი კომუნისტად გამოაცხადა.

ბერია იშოვა კომპარტიის ბილეთი და მოუწყო ბაქის სარეკვიზიციო კომისიაში, რომელზე "ბურჟუების" ქონების (ბევჯის, ინვენტარის, ბინების) ჩამორითმევის აწარმოებდა. ამხანაგებს, რომელნიც იცნობდნენ ბერიას წარსულს და რომელნიც გაკვირებულნი იყვნენ ამეამად მისი კომუნისტობით, ბერია უპასუხებდა: მე, როგორც რუმინეთის ფრონტზე ისე მუსაეაგების საიღუმლო პოლიციაში, ბოლშევიკების დავალებით ვიყავი გაგზავნილი.

მამან ბერისათვის ცნობილი გახდა, რომ ბერია სარეკვიზიციო კომისიაში მუშაობის დროს, უამრავი უსამართლობა და უნამუსობა ჩაიდინა.

სარეკვიზიციო კომისიამ თავისი მუშაობა დაასრულა და ბერია უმუშევარი დარჩა. მას წინადადება მისცეს საქართველოში წამოსულიყო არალეგალურ სამუშაოზე. ბერია დარწმუნდა რა, რომ საბჭოთა წყობილება მალე დამყარდებოდა საქართველოში, დათანხმდა საქართველოში არალეგალურად ჩამოსვლაზე, მაგრამ იქ მალე შეაყრტ და ისევე უკან გადაასახლეს აზერბაიჯანში.

ბაქოში ბერიას წინადადება მისცეს გამგზავრებულიყო აზერბაიჯანის რომელიმე რაიონში სამუშაოდ. ბერია კატეგორიული უარი განაცხადა რაიონში წასვლაზე. იგი დიდი ხნით უმუშევარი დარჩა. ყოველდღე დადიოდა პარტიულ ორგანიზაციებში და ითხოვდა სამუშაოზე გაგზავნას. ბოლოს ერთ მშვენიერ დღეს, მას წინადადება მისცეს ჩეკაში წასულიყო

სამუშაოდ ბერია დათანხმდა.

აქ მას ერთი პაგარა განყოფილება ჩააბარეს. მუშაობის წესის შესწავლის მიზნით, სამუშაოს დაწყებისთანავე, დაიბარა განყოფილებაში მომუშავე ყველა თანამშრომელი და წინადადება მისცა თვითუკვლევად დაეწერა თავის სამუშაოს ერთი თვის გეგმა, რაც შესრულებული იქნა. ბერიამ ამ გეგმების საფუძველზე თვითონ შეისწავლა განყოფილების მუშაობა და თანამშრომლებს ანგარიში მოითხოვა სამუშაოს შესრულების შესახებ.

ასე დაიწყო ბერიას მუშაობა საგანგებო კომისიაში და ამ დღიდან დაწინაურდა იგი.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ, თბილისში ჩამოყალიბებულ საქართველოს საგანგებო კომისიაში ნაკლებად მოადივებოდნენ მუშაობისათვის ქართული სპეციალისტები: მომუშავე უმრავლესობა სომხები და რუსები იყვნენ და საჭირო ვახდა ქართულის მყოფნი. ბერია ბაქოიდან თბილისში იქნა გადმოყვანილი და ერთი საპასუხისმგებლო განყოფილება ჩააბარეს.

1924 წლიდან ბერია უკვე ჯერ საქართველოს სსრ საგანგებო კომისიის უფროსია და შემდეგ, კი ამიერკავკასიის ფედერაციის საგანგებო კომისიის, აქედან იწყება ბერიას დაახლოება სტალინთან.

სტალინი ხშირად დადიოდა საქ. სსრ აგარაკებზე გამსაკუთრებით შლისაძრა რაიონებში. მამ შემდეგ, რაც საკ. კ. გენერალური მდივანი გახდა, სტალინს დასძემდა ერთგვარი შიში. უჩვენებოდა შეთქმულებები მის საწინააღმდეგოდ. რაც დრო გადიოდა, მწვავედებოდა ბრძოლა საკავშირო კომუნისტური პარტიის რიგების-სხვადასხვა დაჯგუფებებს (გროკისტები, მინოვიევი-კამენევი, ბუხარინ-რიკოგოშის დაჯგუფება და სხვ.) შორის, სტალინის შიში გეომეტრიული პროგრესით იზრდებოდა და ბოლოს საესეებით გამოეთიშა გარე სამყაროს, მაგრამ ეს არა მგავდა ხის კასრში ჩაკეტილ ფილოსოფოსის დიოგენის ასკეტურ ცხოვრებას. რომელიც კეთილისმყოფელური მიზნით სრულდებოდა და საკუთარი თავის წამებით სურდა სხვისთვის ბედნიერება მიეზიჭებოდა.

სტალინი პირაქით: თავის "უბედურებას" ე.ი. იმას, რომ ის ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კაცი, იძულებული შეიქმნა მოესპო თავის თავისათვის - აღამაინისათვის ყველაზე ძვირფასი ბედნიერება, - თავისუფლება (რაც მარგოლოღნ მის ავადმყოფურ ფევიანობიდან გამოშობინარებოდა) ამ თავის უბედურებას აბრალებდა სხვა აღამაინებს და კეთილისმყოფელობას არა ასკეტშიში ხედავდა, არამედ უღმობელ სამკაცრში.

ბერიასათვის ასეთი კაცი მსუქან ლუკმას წარმოადგენდა. სტალინი, როგორც ეთქვიო, ხშირად დადიოდა საქართველოს კურორტებზე. ბერიას,

როგორც საქ. და ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის ხელმძღვანელს ეკისრებოდა მისი დაყვის ორგანიზაცია, აქ დაუახლოვდა სტალინს, ამბობდნენ, ერთხელ ბერია სტალინზე თავდასხმის ინსცენირება მოაწყო. ინსცენირების მსხვერპლი, სტალინზე "თავდასხმელი" სტალინის თვალწინ მოკლა და ამით სამუდამოდ დაიშასხურა მისი ხლობა.

რაც ხანი გადიოდა ბერია თანდათან უახლოვდებოდა სტალინს და ბოლოსდაბოლოს მის წინაშე ქართველი კომუნისტების (მახარაძე, ორახელაშვილი, ელიავა და სხვების) დასმენად დაიწყო; მას "შრავლად მოეპოვებოდა" სტალინის წინააღმდეგ მათი შეთქმულების მასალები. ამან საბოლოოდ თავისი შედეგი გამოიღო, რის შესახებაც ქვემოთ გვეყენება საუბარი.

1931 წლის შემოღებულმა გაზეთებმა ამცნეს ქართველ ხალხს, რომ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივან და ა/კავკასიის საოლქო კომიტეტის მეორე მდივანად დანიშნა ბერია. ამ ცნობამ აფეთქებული ბომბის შთაბეჭდილება დატოვა როგორც უპარტიო, ისე პარტიულ მასაში. ცნობილი გახდა, რომ ყველაფერი ეს მოხდა სტალინის ერთპიროვნული განკარგულებით მოსკოვიდან, ასე რომ, ამის შესახებ საქართველოს კომპარტიას არაფერი მოლაპარაკებია. ამიერიდან საქართველოს კომუნისტები თვითონ კი არ ირჩევდნენ თავის ხელმძღვანელს, არამედ მას სტალინი უნიშნავდა მოსკოვიდან. აქამდე კი ქართველი კომუნისტები თავის ცენტრალური კომიტეტის მდივანს თვითონ ირჩევდნენ და ამას მოსკოვს არაფერი უთანხმებდა. ამბობდნენ, რომ ბერიას საქ. კ.პ. ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანად დანიშვნამდე ჩატარებულ პლენუმზე სტალინს უკითხავს, რომელია მამულია საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის მდივანიო. მამულია კი, დახატე კარგი ადამიანი იყო, შთოლოდ ის არა სტალინის, არამედ საქართველოს კომუნისტების მიერ იქნა არჩეული.

ბერიას დანიშვნამ შინა პარტიული დემოკრატიის პრინციპის დარღვევის გარდა, სხვა უსაიმოვნებაც გამოიწვია. საქმე ისაა, რომ ბერია შემთხვევით წამოგეგმავებული ჩეკისტა იყო, რომელმაც, როგორც ვიცი, ოქტომბრის რევოლუციამდე არც იცოდა ლენინური პარტიის არსებობა და არც სამოქალაქო ომში მძელია მონაწილეობა კომუნისტებს შარებზე. 1931 წელს კი საქართველოში და ამიერკავკასიის ფელერაციამ მუშაობდნენ კომუნისტური პარტიის ისეთი ვეგერანები და თეორეტიკოსები, როგორიც იყვნენ: ფილიპე მახარაძე, მამია ორახელაშვილი, შალვა ელიავა, შალვაია გორიშელიძე, ბუღე მდივანი, ლავრენტი ქართველიშვილი, ოკუჯავა, კახიანი და სხვები, რომელთაც მთელი საბჭოთა კავშირი იცნობდა და ამითი გვერდის ავლით და ამით

უკითხავდ საქართველოსა და ა/კ კომუნისტების ხელმძღვანელად ბერიას დანიშნავდა, – საბჭოთა კომუნისტური პარტიის ისტორიაში ახალი ქრის დაწევის მოახწავებდა. ვინც უკეთესადაც და უსიკვყოლ შეასრულებს სგალინის განკარგულებებს აღგილებზე, ხელმძღვანელებდაც ისინი დაინიშნებიან. ამისთვის კი საჭიროა არა მოამროვნენი, არამედ შემსრულებლები, არა გამოძიებელი და პარტიული მუშაკები, არამედ ხელკეციანი აღამიანები.

ბერიამ იცოდა ვინ უმაგრებდა მას შურგს და რკინის ხელით დაუწყო განწორება მისი დანიშნის მოწინააღმდეგეებს. ცენტრალურ კომიტეტში ჩეკისტური წესები დაამკარა. იქიდან გააძევა უამრავი ხელმძღვანელი მუშაკი და მათ აღგილზე ჩეკიდან გადმოიყვანა ყოფილი თანამშრომლები.

მალე მამია ორახელაშვილიც განთავისუფლებულ იქნა ა/კ კავკასიის სამხარეთო კომიტეტის მდივნის თანამდებობიდან და აქაც ბერია იქნა დანიშნული, როგორც საბჭოთა კავშირის მასშტაბით სგალინი, ისე ა/კ კავკასიის მასშტაბით ბერია ერთპიროვნული მმართველი გახდა. გუშინდელი ვიდაც ვიგინდარა ბერია, ეხლა დიდ “ღაერენგა პავლოვიანად” გადაიქცა. “შიში შექმნა სიყვარულსაო” – ამბობს გენიალური რუსთაველი და ასეც მოხდა; ბერია ახლა ნიჭიერ კაცად ეჩვენებოდათ, უპატიოსნესად ასე წარმოიდგინეთ, პარტიის თეორიკოსადაც კა.

საქ. კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში მუშაობისას ცნობილ კომუნისტს ბუდიას დაუვალებია აღგილობრივ პარტიულ ორგანიზაციებში, განსაკუთრებით იმრაიონებში, სადაც წინათ უცხოურია სგალინს, შეეკრიბათ ცნობები ცარამშის დროს სგალინის პარტიული მუშაობის შესახებ. გამოიხდნენ მოხალისეები, რომელიც სგალინს იწობდნენ და მასთან ერთად უმუშავიათ, ბევრ მათგანს, რასაკვირველია, გაზიადებულად და შელამამებულად უწერია სგალინის რეკოლუციური წარსულის შესახებ. ეს მასალა ბუდიას დაგროვილი პქონია, კიდევაც დაუშვალბია და განმრახული პქონია გამოეცეცეცებია ბროშურა.

როლესაც ბერიამ საშუალო დასრულებულად მიიჩნია, დაშვალბული მასალა გასაყენობად გაუგზავნა სგალინს.

სგალინს მოსწონებია ეს წამოწყება, ის თვითონ შედგომია ამ მასალის გადაშუშავებას, ჩამატებებს, მისი პიროვნების შესახებ ისედაც გაზიადებული ცნობების გაბერვის. სგალინს კარგა ხანს უმუშავნია ამ წიგნზე. ასე გამოცხვა წიგნი “ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციის ისტორიიდან”.

ბუდიას მიერ შეგროვილ მასალაზე, სგალინის მიერ დაწერილი ეს წიგნი, საბუქდ მანქანაზე დაბუქდილი გადაეცა ბერიას, რომელიც საყვიალურად ამისათვის იქნა გამოძახებული მოსკოვში და დავევალა

წაკეთება თბილისში პარტაქტივისათვის, შემდეგ გამოუცხადონ მინიურა გრაფით.

ბერია მოსკოვიდან ჩამოვიდა. იმ დღესვე ექნა მოწვეული თბილისის პარტ. აქტივი და ბერია დაიწყო სამშრომის კითხვა, რომელსაც ორი საღამო მოანდომა.

ეს წიგნი ბერიას სახელით გამოვიდა. ასე გახდა ბერია პარტიის ისტორიკოსი.

სტალინს ჩვეულება ჰქონდა ძალიან დიდი ავტორიტეტი არ შეეცქნა მისი თანამებრძოლებისათვის, რომელნიც ზოგი ნებით და ზოგი ნუნებლით მას შიარში უნდა ამოღებოდნენ.

ბევრ ქართველ გამოჩენილ კომუნისტებთან, საქართველოში რომ მოღვაწეობდნენ, ანგარიშის გასწორება აღვილი იყო, თანაც ყველაზე მეტად ისინი ეჭვირებოდნენ თვალში სტალინს, რადგან სწორედ მათ იცოდნენ ყველაზე უკეთ მისი გაზვიადებული წარსულის შესახებ, ამით (მახარაძეს, ოკუჯაიას, ელიაშვილს, ორახელაშვილს, მღვიმას და სხვ.) იძლიებდა “მოუარა” ბერიას მეშვეობით.

სულ სხვა იყო ორჯონიკიძე. ორჯონიკიძე მოსკოვში ცხოვრობდა და საქართველოდან ბერიას ხელი ვერ მისწვდებოდა. სტალინის დაჯილდებით ბერია დაიწყო საქართველოში მყოფი ორჯონიკიძის ახლობლების (პაპულია ორჯონიკიძისა და სხვ.) დამუშავება. რითაც მის სურდა ჩრდილ მიუყენებინა ორჯონიკიძისათვის. ორჯონიკიძემ ხომ ყველაზე უკეთ იცოდა, რომ მისი ღვიძლი ნათესაებებია, არასოდეს გაიღამებდნენ საბჭოთა წყობილების წინააღმდეგ და თუ მაინც ამ საბაბით მის ნათესაებებს პასუხისგებაში აძლევენ – ესაღი იყო, ამას რაღაც ბოროტგანმარაბებით თვით მის (სერგო ორჯონიკიძის) წინააღმდეგ აწყობდნენ.

შეეძლო თუ არა ასეთი გაბეჭდილი ნაბიჯი (უდანაშაულოდ ყალბი პოლიტიკური ბრალდებით, საქართველოში სერგო ორჯონიკიძის ნათესაებების დაპატიმრება) დამოუკიდებლად გადაეღება ბერიას? – ესაღი არ შეეძლო. ეს ორჯონიკიძისათვისაც ნათელი იყო. სერგო უკვე მიმხედარი იყო, რომ მის წინააღმდეგ ამ პროცესის მოწყობის ავტორი და ხელმძღვანელი სტალინი იყო, რომ ბერიათ საქმეში მხოლოდ უბრალო მექანიკური შემსრულებლის როლს ასრულებდა. ამით, რა საკვირველია არ მინდა ვთქვა ის, ვითომც ბერია შიშლით ასრულებდა დაჯილდებას ბერიასათვის ასეთი ჭეჭყიანი სამუშაოების შესრულება უდიდეს ბუნებურებას წარმოადგენდა, მაგრამ მაშინ, ჯერ კიდევ არ იყო ამ სიმაღლეზე, რომ დამოუკიდებლად დაეწყო ორჯონიკიძის დამუშავება.

ეს, რასაკვირველია, ორჯონიკიძემაც კარგად იცოდა. საქართველოდან ერთმანეთზე უარესი ცნობები მოდიოდა სერგოს

ნათესაუბების შევიწროების შესახებ. ბოლოს 1936 წლის დეკემბერში ორჯონიკიძე მივიდა სტალინთან და მოთხოვა მას იმ მიზეზების განმარტება, რის საფუძველზეც ბერია საქართველოში ორჯონიკიძის ნათესაუბებს ავიწროებდა.

სტალინს უკრძალვით მოჰსმენია ორჯონიკიძისათვის და თავი ისე უზენებია, თითქოს ამ ამბების შესახებ მას პირველად ესმოდა. ის ორჯონიკიძეს დაპირდა: – ხვალვე დავიბარებ ბერიას და ყველაფერს გაგაგებინებო.

მართლაც, მეორე დღეს კრემლში გაჩნდა ბერია. ორჯონიკიძისთვის ეს ცნობილი გახდა.

საერთო წესი არსებობდა მაშინ, რომ საკ. კ.პ. ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრებს, სამუის გარეშე შეეძლოთ სტალინთან შეხება. ორჯონიკიძემ რომ გაიგო მის საქმეზე სტალინის გამოძახებით თბილისიდან ბერია ჩამოვიდაო, მოისურვა სტალინთან ერთად მოესმინა ბერიას ინფორმაციისათვის – საქართველოში ორჯონიკიძის უახლოესი ნათესაუბების დაპატიმრების მიზეზების შესახებ.

როდესაც ორჯონიკიძე კრემლში სტალინის ბინას მიაღწა, – მოსაყდელში აქნობეს, რომ სტალინთან ბერია არის და ნაბრძანების გეჟქვს, მისი იქ ყოფნის დროს არაფერს შევეშვათო:

ეს პირველი შემთხვევა იყო.
 ცოცხალი შემდეგ ბერიაც გამოვიდა სტალინის ბინიდან და დაინახა რა კარებთან გაჩერებული ორჯონიკიძე, მას შეღავათურად გადაეხედა და გადააკოცნა. ისინი ერთმანეთს გამოუთხოვნენ და ორჯონიკიძეც "შეუმუც" სტალინთან.

სტალინს პირველად დაუწიათ დაპარაკი: "ბერია ღირსეულად და კანონიერად თელის თქვენი ნათესაუბების დაპატიმრებისო".

ორჯონიკიძე: – მერე, ნუთუ გჯერათ ბერიასი, ჩემი დეიძლი ნათესაუბა, მე მაღალაგებდნენ!

სტალინი: – ამ საქმეში უფრო დავუჯერებ ბერიას, ვიდრე თქვენს.

ორჯონიკიძემ საჭიროდ აღარ ჩათვალა ამ საკითხზე სტალინთან საუბრის გაგრძელება და გარეთ გამოვიდა. მივიდა თავის ბინაზე. მასთან ამ დროს ახლო ნათესავეი ყოფილა, რომელიც საცოლესთან ერთად სურნობდა სერგოს ბინის წინ კრემლის ბაღში. სერგოს შინ მხოლოდ შეუღლე დაუხედა; რომელსაც დაწერილებით მოუყვა სტალინთან შეხვედრისა და მომხდარ საუბრის შესახებ. შემდეგ ცოლს თხოვა: შემოეყვანა ბინაში, ბაღში მოსეირნე მათი ნათესავეი და მისი საცოლე როგორც კი ცოლი ბაღში გავიდა, მათ ორჯონიკიძის ბინიდან სროლის ხმა შემოესმათ. სასწრაფოდ შეეკვიდნენ სახლში და დაინახეს სერგო

პირადაა გადაწოლილიყო ლოგინზე და სისხლიდან იღლებოდა. მალე ეკოვის ხალხი გაიხდა იქ სგალნიც გამოცხადდა. ორჯონიკიძის თვითმკვლელობის შემსწრენი: ცოლა, ნათესავი ვმაწვილი და მისი საცოლუ, პირველად კიდე წაიყვანეს დასაკითხად, შემდეგ კი რამდენიმეჯერ გააფრთხილეს და დააბრგეს, რომ არსად სიგვეყ არ წამოსიკლნოდათ ორჯონიკიძის თვითმკვლელობის შესახებ. ეს ამბავი რომ მსოფლიოში გავრცელდეს, ყველას თავი მოგვეჭრებო. უნდა ეთქვათ, სერგო გულის უყვარი შეტყვის შედეგად გარდაიცვალათ.

ახლო ნათესავები, რომელნიც სერგოს გრაგიკულად დაღუპვის მოწმენი იყვნენ, იძულებულნი შეიქნენ ევრცელებათი ყალბი ვერსია სერგოს გულის ავადმყოფობით გარდაცვალების შესახებ.

ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ - 1933 წელს, როდესაც გერმანიაში პიგლურის ნაციონალ-სოციალისტურმა პარტიამ გამარჯვა, მსოფლიოში ყველა მეგობარებულად შეიძინე პოლიტიკოსისათვის ნათელი გახდა, რომ გერმანიის ომი საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ გარდევალი იყო.

პიგლურმა, აესკრიის არმიის ყოფილმა უფროსებმა, გერმანიაში და შემდეგ მიუღეს მსოფლიოში სახელი გაითქვა თავისი მყვირალა წიგნით "შინი კამფ" ("ჩემი ბრძოლა"). ამ წიგნში ის ამტკიცებდა, რომ გერმანელი ხალხის სასიციოებლო სიერეე აღმოსავლეთში არსებობს. სლავი ხალხი გადაღწილი უნდა იქნას ურალის გადაღმარ და სხვ.

ამასთან ერთად დასავლელ კაპიტალისტების სიმპატიის მოსანადირებლად იგი თავს აცხადებდა კომუნისტებისაგან, მსოფლიოს მხსნელად. ერთი სიგყვით, პიგლურის გამარჯვებამ 1933 წელს გერმანიაში, რეხსტაგის დაწვის ინსცენირებამ და გერმანიაში ყველა ოპოზიციონერი პარტიების გარეკვამ, ნათელი გახდა, რომ გერმანია იწყებდა ახალ სისხლისმღერელ ომებს და, პირველ ყოვლისა, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ.

სგალნიც თადარიგს უნდა მისდგომოდა.

სგალნი არასოლეს ყოფილა დარწმუნებული იმაში, რომ ძველ ლენინელები, რომელთაც ლენინის გარდაცვალების შემდეგ უამრავი მინაპარგიული ბრძოლა გაიარეს - "გროკისტებთან" "მინოვიეე კამენევის" ჯგუფთან "შემარჯვენეებთან" და სხვა, ძველი გვარლის ყველა წვერი გულწრფელად იყო მისი თანამშრახველი. მიმით უნდა დაეთრგუნა ისინი. ისე იყოლა, რომ მიმით გამოწვეულ "სიყვარულს" მხოლოდ მიმით პერიოდში შექონდა ძალა, რაიმე განსაყელის შემთხვევაში კი ასეთი "მოსიყვარულენი"-შესაძლებელი იყო მოლაღატყვებლად გადატყულოყვნენ.

სგალნის ამრებს, განსაკუთრებით შეეხათი ფრთები 1936 წლის

ქსანეთის სამოქალაქო ომის შემდეგ.

ქსანელმა გენერლებმა, რომელთაც რესპუბლიკის წინააღმდეგ დაიწეს აჯანყება, – ძირითადად თავისი ჯარები გიბრალტარის სრუტით გადმოსხეს ქსანეთში, – ქსანეთის მაროკოდან. ისინი რესპუბლიკას უკედნენ ოთხ ურთიერთისაგან იზოლირებულ კოლონიებით.

როდესაც ერთ-ერთი ხელმძღვანელი გენერლისთვის უცხოელ ევრნალისტებს უკითხავთ: თუ რამდენი კოლონი უკვეთ რესპუბლიკურ ქსანეთსო – მას უპასუხნია: “ოთხი კოლონი უკვეთ, მაგრამ ყველაზე ძლიერა, მესუთე კოლონა, მოწინააღმდეგის მურგში გეყავსო. “აქედან წარმოსდგა ამეამად საყოველთაოდ ცნობილი “მესუთე კოლონა”, ე.ა. ხალხი, ვინც მურგში მოშენეს ელოლება, რათა არსებულ ხელისუფლებას უღალატოს.

ქსანეთის სამოქალაქო ომმა, სავსებით დააღბსგურა შემოთხსენებული გენერლის პროგნოზი: რესპუბლიკის მურგში აჯანყებულ გენერლების მომხრეებმა (“მესუთე კოლონა”) – გადამწყვეტი როლი შეასრულეს, გენერლების გამარჯვების და რესპუბლიკის დასამარების საქმეში.

სტალინმა გადაწყვიტა გაენადგურებია “მესუთე კოლონა”, ესენი იყვნენ, პირველ რიგში, ყოფილი გროუკისგები, ყოფილი მემარჯვენიცა; შემდეგ ყოფილი ესერები, ყოფილი მენშევიკები, ყოფილი კალეგები, მუსაუაგები, დანაკები, ფელერალისტები, ნაციონალური რესპუბლიკების ყოფილი ნაციონალისტური პარტიების წევრები და, ბოლოს, ლენინური გვარდიის ის წევრები, რომელნიც თუმცა ოპოზიციასთან ბრძოლაში სტალინის მხარეზე გამოდიოდნენ მაგრამ, როგორც შემოთ ვთქვით, სტალინს ისინი არ მიაჩნდა საიმედოდ უფრო მეტი: სიალინმა გადაწყვიტა – მთელი საბჭოთა და პარტიული აპარატი ახალგაზრდობით შეეცვალა.

კიროვის მკვლელობის შემდეგ მე არასოდეს არ შემპარეია ეჭვი, რომ იგი ხელოვნურად იყო მოწყობილი და აქ გროუკისგები არ ეროვნენ. ამ პერიოდში კიროვის მოკვლა, რომელიც აბსოლუტურად არაფერს ევლიდა ოპოზიციონერთა სახარგებლოდ და სამარეს კი უთხრიდა მათ, ჭეშმარიტად სიგიჟე იქნებოდა.

კიროვის მოკვლით ორ კურდულს იჭერდნენ. პირველი ის, რომ ამით საუკუცელი ეძლეოდათ ხელახლა დაეწყით რეპრესიები დიდი ხნით ადრე ფარ-ხმად დაყრილ ოპოზიციონერების წინააღმდეგ, მეორე – თავიდან მოემორებინათ ნიჭიერი გრიბუნა, ხელმძღვანელი, რომელსაც შეეძლო ხელი შეემაღა 1937 წლის რეპრესიებისათვის.

კიროვის მკვლელობის მიზეზის მისაფუჭეებლად – კიროვის მკვლელი “ზინოვიელი” – ნიკოლაევი, ისე გააძქრეს, რომ მისი ხმა არავის

გავეცნობა.

1936 წლის სექტემბერში, "ცეკემბრში" დამიბარეს და წინააღმდეგობა მომიკეს წავსულიყავი კრასნოდარში რაიკოლპკეიმბრის თავმჯდომარეთი საკემბრო ათითიან კურსებზე, სადაც საქართველოს დათმობილი ჰქონდა ხუთი ადგილი.

მე მაინც და მაინც არ მაინტერესებდა ასეთი კურსებზე წასვლა, მაგრამ როდესაც გავეცანი პირობებს, გადავწყვიტე დავთანხმებულიყავი წასვლას. კრასნოდარში მენიშნებოდა სტამბენია "ცენტროსოიუმის" მიერ.

ამ ხანებში მოაღწია ცნობილმა 1937 წლის საქ. ცენტრალური კომიტეტის თებერვალ-მარტის პლენუმმა. პლენუმმა, რომელმაც უდიდესი გარდაცვა მოახდინა საბჭოთა კემბრის ხალხების ცხოვრებაში და რომლის გადაწყვეტილებებმა და შედეგებმა "მაწებლობის" შესახებ მთელი შოფლიოს საზოგადოებრივი ამრი აღაშფოთა. სტალინმა ამ პლენუმზე ოფიციალურად აღარა და ცენტრალური კომიტეტის პლენუმ დაადასტურებინა მისი, - საბჭოთა საუკეთესო აღმამწების, რეპრესიების გეგმები, რომლის მსხვერპლი შემდეგში თვით ამ პლენუმის მონაწილეთი 90 პროცენტით შეიქმნა. მაგრამ მოუსმინით თვით სტალინი, რომელიც მოხსენებით გამოვიდა ამ პლენუმზე. აი რა ილაპარაკა მან:

პლენუმზე მოსმწილ მოხსენებებიდან და მათ ირგვლივ გამართულ კამათებიდან სწახს, რომ ჩვენ აქ საქმე გვაქვს შემდეგ სამ ძირითად ფაქტთან.

პირველი, უცხოურ სახელმწიფოების აგენტების მაწებლურმა და დივერსიულ-ჯამუმურმა შემაობამ, რომელთა რიცხვში საკმაოდ აქტიურ როლს თამაშობდნენ გროცისტები, მათ თავისი კლანჭები გააკრეს ყველას, ან თითქმის ყველა ორგანიზაციებს, როგორც სამუკრწეთს, ისე აღმწინსტრაციულს და პარტიულს.

მეორე, - უცხოეთის სახელმწიფოების აგენტებმა, მათ რიცხვში გროცისტებმა, შეაღწიეს არა მარტო ძირეულ ორგანიზაციებში, არამედ ზოგიერთ ხელმძღვანელ პოსტებზე.

შესამე, ზოგიერთმა ჩვენმა ხელმძღვანელმა ამხანაგმა, როგორც ცენტრში, ის ადგილებზე, არამე თუ ვერ შესძლეს გამოეყნოთ ნამდვილ სახე ამ მაწებლების, დივერსანტების, ჯამუმების და მკვლელების, არამედ გახლენ იმღენად დაუღვრები, უღარდელნი და გულუბრვეილონი, რომ ხშირად თვითონ უწყობდნენ ხელს უცხოურ სახელმწიფოთა აგენტების წინ წაწევას ამა თუ იმ საპასუხისმგებლო პოსტებზე.

ასეთია სამი უცილებელი ფაქტი, რომელნიც მოხსენებებიდან და მათ ირგვლივ წარმოებულ კამათიდან გამომდინარეობენ. "(ამის შესახებ

არავითარი მოსვენებები არ ყოფილა გამოქვეყნებული ა. ქ.)

საკ. კ. პ. (ბ) თავის დახურულ წერილში 1935 წლის 18 იანვარს, რომელიც გაგზავნათ პარტიულ ორგანიზაციებს ამხანაგ კიროვის ბეზაკურ მკვლევლობასთან დაკავშირებით, გადაჭრით აფრთხილებდა ამ უკანასკნელთ უღარღვრობისა და დოჟლაპიობისათვის. დახურულ წერილში ნათქვამი იყო:

ბოლო უნდა მოედოს ოპორტუნისტულ უღარღვრობას, რომელიც გამომდინარეობს მედარ წარმოდგენისაგან იმის შესახებ, რომ: ჩვენი ძალების მრდასთან ერთად, თითქოს მტრები ხლებიან უფრო მოთივნიერებული და უვნებადი. ასეთი წარმოდგენა მედარია ძირიანად... უნდა გვახსოვდეს, რომ რამდენადაც უმელოა მტრების მდგომარეობა, მით უფრო ხალისიანად ჩაეკილებიან ისინი უკიდურეს საშუალებებს, როგორც განწირულთა ერთადერთ საშუალებას, საბჭოთა წყობილების წინააღმდეგ ბრძოლაში.

თავის დახურულ წერილში 1936 წლის 29 ივლისს, გროკისკულ-ზინოვიეურ ბლოკის ჯამუშურ-გეროროსკულ საქმიანობის შესახებ, საკ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტი კელავ მოუწოდებდა პარტიულ ორგანიზაციებს მაქსიმალურ სიფრთხილისაკენ, რათა გამოეცნოთ მტრები, როგორი შენიღბულიც არ უნდა იყვნენ ისინი, დახურულ წერილში ნათქვამი იყო:

“უნდა, როლესაც დადასტურებულია, რომ გროკისკულ-ზინოვიელი მტარვალეები, აერთიანებენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩვენი ქვეყნის მშრომელთა ყველა განრისხებულ და დაუბნებელ მტერს, – ჯამუშებს, პროფოკატორებს, დივერსანტებს, თეთრგვარდიელებს, კულაკებს და სხვა, როცა ერთის მხრივ ამ უღუმენტებისა და, მეორეს მხრივ, გროკისკულ-ზინოვიელებს შორის, წინააღმდეგობა ყოველგვარი მდარა, – ყველა ჩვენმა პარტიულმა ორგანიზაციამ და პარტიის თვითთულმა წევრმა უნდა გაიგოს, რომ კომუნისტთა სიფრთხილე აუცილებელია თვითთულ უბანზე და ყოველგვარ პირობებში...”

მაშასადამე სიგნალებს და გაფრთხილებებს აღვილი პქონდა”. როგორც ჩანს კიროვის მკვლევლობის შემდეგ სტალინი თანმიმდევრობით აჩვევდა და ამზადებდა პარტიულ ორგანიზაციებს, საბჭოთა აღმზინების რეპრესიებისათვის, რომლებიც 1937 წელს უნდა ჩატარებულყო.

რათა არავითარი მოხვენებითი კანონიერებაც არ ყოფილიყო დიულუ (კანონიერებით-უკანონობის ვერჩაილენ), სტალინი ამტკიცებდა, რომ აქ საქმე ჩვეულებრივ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებთან კი არ

გქვსო, არამედ:

თანამედროვე გროკიში, - ამბობს იგი პლენუმზე, არის არა მუშათა კლასის პოლიტიკური მიმდინარეობა, არამედ მავნებელია, დივერსანგთა ჯამშია, შვეკრავთა, მკვლელთა უპრინციპო ბანდა, მუშათა კლასის მტრების დაუძინებელი ბანდა, რომელნიც მუშაობენ უცხოურ სახელმწიფოთა დამკვრის ორგანიზაციების დაქირავებით.

...გროკისგები დიდი ხანია არ წარმოადგენენ იდეურ ადამიანებს, დიდი ხანია რაც გადაიქცნენ შარაგმის ყაჩაღებად, რომელთაც უნარი შესწევთ ჩაიღინონ ყოველგვარი სითაბსირე... ოღონდ კი ავნიონ საბჭოთა სახელმწიფოს, საბჭოთა ხელისუფლებას. ეს ვერ გაიგვს მათ (პარტიულ ორგანიზაციებში ა. ქ.) და ამის გამო ვერ შეძლეს დროულად გარდაქმნილიყვნენ იმისათვის, რათა ეწარმოებინათ ბრძოლა გროკიშითან ახლებურად უფრო გაღამწვევებად.

...თანამედროვე მავნებლები და დივერსანგები, გროკისგები, - მებ წილად პარტიული ადამიანები არიან, პარტიული ბილეთებით ჯიბეში, - მამასაღამე, ფორმალურად არა უცხო ადამიანები. თუ ძველი მავნებლები ილაშქრებდნენ ჩვენი ადამიანების წინააღმდეგ, ახალი მავნებლები პირიქით, ულაქეუებიან ჩვენი ადამიანებს, ხოგბას ასხამენ, მლიქვნელობენ მათ წინაშე იმ შიშით, რომ დაიშასურონ ნღობა, სხვაობა, როგორც ხედავთ, არსებითა.

როგორ უნდა უყყოთ ლიკვიდაცია ამ ნაკლოვანებებს ჩვენს მუშაობაში?

რა უნდა გავაკეთოთ ამისათვის?

აუცილებელია ჩატარებულ იქნას შემდეგი ღონისძიებები.

...

5) უნდა განუშარკოთ (პარტიულ ორგანიზაციებს), რომ თანამედროვე გროკიშითან ამგვამდ საჭირო არის არა ძველი მეთოდები, დისკუსიის მეთოდები, არამედ ამობირკვის და განაღვკურების მეთოდი.

6) ... მავნებელია როლში გამოდიან არა პირდაპირ უცხო ადამიანები, რომელთაც არა აქვთ რაიმე გვენიკური უპარაგელობა ჩვენს ადამიანებთან შედარებით, არამედ ადამიანები, რომელთაც აქვთ პარტიული ბილეთები და სარგებლობენ პარტიის წვერის ყველა უფლებით.

...

7) საჭირო არის დეამსხვრიოთ და გადავსბროლოთ შორს დამპალი თეორია იმის შესახებ, რომ თეითიუელი ჩვენი წინ წაწვეს შედეგად კლასიური ბრძოლა ჩვენში თანდთან უნდა პქრებოდეს, რომ ჩვენი წარმატების შესაბამისად კლასიკური მტერი თითქოს უფრო თეინიერი ხდება.

ეს არა მარტო დამპალი, არამედ სამიში თეორიაა . . .

“პირიქით, რაც მეტად წავეწვეთ წინ, რაც მეტი გვექნება მიღწევები, მით უფრო გამძაფრდებიან განადგურებული, ექსპლოატატორული კლასური მტრების ნარჩენები, მით უფრო ჩქარა წაელენ ისინი – ბრძოლის უფრო თავდავიწყებულ ფორმებზე, მით უფრო მეტად ავნიებენ საბჭოთა სახეიწიფოს, მით უფრო მეტად წაეგანებიან ბრძოლის თავგანწირულ სამუალებებს, როგორც განწირულია უკანასკნელ სამუალებებს.”

ეს თეორია, რასაკვირველია, ძირფესვიანად ეწინააღმდეგებოდა მარქსიზმს, რომლის მიხედვით, როგორც ცნობილია, სოციალიზმის მიღწევებისა და გამარჯვების პირდაპირი პროპორციულია – სოციალიზმის მოწინააღმდეგე ელემენტების – სოციალიზმის საწინააღმდეგო ბრძოლის შენელება.

შემდეგ ის ამბობს:

8) უნდა დავამსხვრიოთ, გადავისროლოთ შორს მეორე დამპალი თეორია, რომელიც ლაპარაკობს, რომ არ შეიძლება თითქოს იყოს შენეებული ის, ვინც მუდამ არ მავნებლობს, რომელიც ხანდახან მაინც აჩვენებს მიღწევებს თავის მუშაობაში. პირიქით, ნამდვილ მავნებლებმა დროიდან დრომდის უნდა უჩვენოს წარმატებები თავის მუშაობაში, რადგან ეს ერთადერთი სამუალებაა შეინარჩუნოს თავი, როგორც მავნებელმა, დაიშახუროს ნღობა, გააგრძელოს თავისი მავნებლური მუშაობა.

“შე ვფიქრობ ეს საკითხი ნათელია და არ საჭიროებს შემდეგმ განმარტებებს.

“9) საჭიროა დავამსხვრიოთ და გადავისროლოთ შორს მეოთხე დამპალი თეორია, რომელიც ლაპარაკობს იმაზე, რომ სამეურნეო გეგმების სისტემატიური შესრულება, თითქოს არარაად აქცევს მავნებლობას და მავნებლობის შედეგებს.

“ასეთი თეორიის მიზანია მხოლოდ ის, რომ შეუღიგინოს ჩვენი მუშაკების უწყებრივ თავმოყვარეობას, დავამშვიდოთ ისინი და შევასუსტოთ მათი ბრძოლა მავნებლების წინააღმდეგ.

“მავნებლები ჩვეულებრივ მთავარ მათ მავნებლურ მუშაობას უღარებენ არა მშვიდობიან დროის პერიოდს, არამედ ომის დასაწყისის პერიოდს და ანდა თვით ომს. დაუშვათ, რომ ჩვენ დავიწყეთ თავის დაშვიდება “სამეურნეო გეგმების სისტემატიური შესრულების” დამპალი თეორიით და ხელი არ ვახლებთ მავნებლებს. აქვთ თუ არა წარმოდგენილი ამ დამპალი თეორიის ატგორებს, როგორ კოლოსალურ მავნებლობას მიაყენებდნენ მავნებლები ჩვენს სახელმწიფოს ომის

შემთხვევაში, თუ მათი საშუალება მიეცეით დაწინაურდნენ ჩვენი სახელმწიფო მუშაკების წიაღში, სამეურნეო გეგმების სისტემატიური შესრულების დაბალი" თეორიის ჩრდილ ქვეშ თავშეფარებული.

"ნათელი არ არის, რომ "სამეურნეო გეგმების სისტემატიური შესრულების" თეორია, არის მანებლებისათვის ხელსაყრელი თეორია?"

აქ უკვე კენიბი გაიხსნა და მართლაც სახსებით ნათელი გახდა, რომ სტალინი არა არარსებულ "მანებლებს" ეძებდა, არამედ მესაძლო „მეხუთე კოლონის“ ხაღხს, რომელნიც თუმცა ახლა არ მანებლობენ სამეურნეო გეგმებსაც სისტემატიურად ასრულებენ, მაგრამ მათ ომის დროს შეუძლიათ მანებლობა ჩაიდინონ.

მაგრამ, როგორ დაეუმტკიცოთ აღამიანებს, რომ ისინი ომის შემთხვევაში ჩაიღებენ მანებლობას, თუკი ამჟამად სისტემატიურად ასრულებენ სამეურნეო გეგმებს და თანაც "პარტიული ბილეთები" უღვეო ჯიბეში?

სტალინმა გამოიმუშავა ამის გეგმა. აი რა თქვა მან:

"ჩვენი პარტიის შემადგენლობაში, თუ კი მხედველობაში მივიღებთ მის ხელმძღვანელ ფუნას, გვეყვს 3-4 ათასი უმაღლესი ხელმძღვანელობა. ეს, მე ვიგყოლი – ჩვენი პარტიის გენერალიგეგმა.

"შემდეგ მოდის 30-40 ათასი საშუალო ხელმძღვანელობა, – ეს ჩვენი პარტიული ოფიცრობა.

"ბოლოს დაახლოებით 100-150 ათასი პარტიის დაბალი ხელმძღვანელი შემადგენლობა, ჩვენი პარტიული უნგერ ოფიცრობა. აეგმაღლოთ ამ ხელმძღვანელ კადრების იდეოლოგიური დონე და პოლიტიკური სიმტკიცე. ჩივაბათ ამ კადრებში ახალი ძალები, რომელნიც ულიან დაწინაურებას და ამგვარად გავაფართოოთ ხელმძღვანელ კადრების შემადგენლობა.

"რა არის საჭირო ამისათვის?"

პირველ ყოვლისა აუცილებელია წინადადება მიეცეთ ჩვენს პარტიულ ხელმძღვანელობას, დაწყებული პირველადი პარტიული უჯრულების მდივნებიდან, დამთავრებული საოლქო და რესპუბლიკური პარტორგანიზაციების მდივნებამდის, – განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში, – შეარჩიონ თავისთვის ორ-ორი კაცა, ორ-ორი პარტიული მუშაკი, რომელსაც უნარი უნდა შესწველეთ, გახდნენ მათი სამღვილო მოადგილეები. შეუძლიათ თქვან: სად უნახოთ ისინი, თითოზე ორ-ორი მოადგილე. ჩვენ არ გვეყვს ასეთი აღამიანები, არ არის შესაფერისი მუშაკები. ეს არ არის სწორი, ამხანაგებო! უნარიანი აღამიანები ათეულ ათასობით მოგვეპოვება. საჭირო არის მხოლოდ მათი ვიცირობდეთ და თბვის დროზე დაეაწინაუროთ.

ნათელი იყო, რომ ამ ადამიანებს, თავიანთ საფლავებს თვითონვე ათხრევინებდნენ, საკუთარი შიშველი კეპები (ე. ი. შემკვლელები) უნდა გამოეჩინათ.

ამავე პლენუმის საბოლოო სიგევაში სტალინმა დამაჯერებლად გააფრთხილა პლენუმის წევრები: „უბლა შე ვფიქრობ, ნათელია ყველასათვის, რომ ახლანდელი მანებლები და დივერსანტები, დიდი ხანია, აღარ წარმოადგენენ პოლიტიკურ მიმდინარეობას, ისინი გადაიქცნენ პროფესიონალი მანებლების, დივერსანტების უპრინციპო და უიდეო ბანდად. გასაგებია“, რომ ჩვენ იძულებული ვიქნებით ეს ბანდები დაუშოგავად ვანადგუროთ და ამოვიბრკოთ, როგორც მუშათა კლასის მტრები, როგორც ჩვენი სამშობლოს მოღალატეები.“

თებერვლის პლენუმს მოჰყვა კაცობრიობის ისტორიაში არჩხული რეპრესიები. განსაკუთრებით 1937 წლის მეორე ნახევრიდან. არ არსებობდა საბჭოთა კავშირში ადამიანი დაწყებული მუშიდან და კოლმეურნეობიდან, დამთავრებული სამხედრო გენერლებით და საოლეო, რესპუბლიკურ პარტორგანიზაციების მდივნებით, ს. ა. კ. კ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის აპარატის მუშაკებით, პოლიტბიუროს წევრებით, მეცნიერ მუშაკებით, ერთი სიტყვით, თვითველი საბჭოთა მოქალაქე მიშის მართით იყო შეპყრობილი. სამინელი ცნობები ვრცელდებოდა დაპატიმრებულთა შესახებ.

რათა დაპატიმრებულთა ოჯახის წევრებს არ დაეწყით მათი დაპატიმრებული ახლობლების შესახებ გავრცელებული ფანტასტიური ბრალდებების გაქარწყლება, - ყველა დაპატიმრებული ყოფილი პასუხისმგებელი მუშაკების ცოლებიც დაპატიმრებულნი და გადასახლებულნი იქნენ.

შეჯერ კრასნოდარშივე გავიგე საქართველოში დაწყებული დაპატიმრებების შესახებ. ასეთი ცნობები მოსილიდით საბჭოთა კავშირის ყოველი კუთხიდან რაიკოოპერაციის თავმჯდომარეთა კურსებზე მსმენელბად ჩამოსულ ამხანაგებსაც.

სევანეთიდან მომივიდა ცნობა, რომ დაუპატიმრებიათ ბონდო კვიციანი.

1937 წლის აგვისტოში ჩვენმა კურსებმა დაამთავრეს პროგრამა და გამოგვეკალეს.

საქართველოში დარიალის ხეობით დავბრუნდი. ორჯონიკიძიდან თბილისში მიმავალი ავტობუსი, დილის ათ საათზე გამოვიდა და კიდე დღისულ მოვალწიეთ თბილისს.

სწორედ ამ დროს ბერიასთან, გამოძახებული ყოფილან სევანეთიდან რაიკომის პირველი მდივანი, ჩემი ბიძაშვილი, ირაკლი ქურასბედიანი,

რაიკომის მეორე და მესამე მდივნები გიორგი ხაბულიანი და გურამიშვილი მურუბიანი. გაუგიათ რა ჩემი დაბრუნება კრასნოდარშიდან, მის შესტუმრებას.

ერთად ვისადილეთ. დაპარაკი ჩამოვარდა თებერვალ-მარტის პლენუმის შესახებ, — ვინ უმრავლესობა, როგორც ეგვიპტე, თქვენ განთავისუფლებენ სამუშაოდან და მანამდის გვეალებათ თქვენი შემსყველები შეარჩიოთ თქვა.

როგორც შემოთ ვთქვით, საქართველოში ამ დროს მასიური დაპატიმრებები მიმდინარეობდა. სენატში თითო-ორი კაცის შეგი არ ჰყოლიათ დაპატიმრებული და ბერძნის მიერ სენატის რაიკომის მდივნების გამოძახებაც ამით ყოფილა გამოწვეულა. — რად არ დაპატიმრებთ ხალხს? — შეკითხა თურმე ჩემს ბიძაშვილს ბერია.

— ვინ უნდა დაეპატიმროთ, — უპასუხნია ჩემს ბიძაშვილს.

— ვითომ არ იყით, ვინ უნდა დაეპატიმროთ, — უთქვამს ბერია.

მართლაც ვინ უნდა დაეპატიმრებინათ. ამის შესახებ კონკრეტულად არავითარი მითითება არ არსებობდა. თებერვლის პლენუმზე სტალინის გამოსვლის შედეგად ხალხმა იყოფა, რომ მანებლური და ჯამბურ-დივერსიული მუშაობა სწარმოებდა “თითქმის ყველა ჩვენს ორგანიზაციაში, როგორც სამხედრო, ისე ადმინისტრაციულ-პარტიულში, რომ მათ “შეაღწიეს არა მარტო ძირეულ, არამედ ზოგიერთ საპასუხისმგებლო პოსტებზე”, რომ “თანამედროვე მანებლები და დივერსანტები, გროცისგები, — ეს უმრავლეს შემთხვევაში არიან პარტიულმა, პარტიული ბილეთებით ჯიბეში, მამასადადე, ფორმალურად არა უცხო ადამიანები”, რომ ეს “მგარვალემა, აერთიანებენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლაში, ჩვენა ქვეყნის მშრომელთა ყველა განრისხებულ და დაუძინებელ მტრებს — ჯამბებს, პროუოკატორებს, დივერსანტებს, თეთრგვარდიებს, კულაკებს და როცა ერთ მხრივ ამ ელემენტებსა და, მეორე მხრივ, გროცისგ-მინოვიებს შორის წაიშალა ყოველგვარი ზღვარი, ყველა ჩვენმა პარტიულმა ორგანიზაციამ და პარტიის თვითიულმა წევრმა უნდა გაიგოს, რომ კომუნისტთა სიფრთხილე აუცილებელია თვითიულ უბანზე და ყოველგვარ პარობებში”. ასეთი იყო სტალინის მითითება, მაგრამ გაარკვიე, რომელი “პასუხისმგებელი მუშაკი”, “ჯიბეში პარტიულით” მაგარებელი არის დივერსანტი და რომელი “თეთრგვარდიელი”, “კულაკი”, “ჯამბუნი”, “პროუოკატორი” მოქმედობს მათთან ერთად!

ყველაფერი ეს მხოლოდ სიგვეის მასალა იყო და ალგილებზე კი როგორც ოლქების და რესპუბლიკების ცენტრებში, ისე მათ დაქვემდებარებულ რაიონებში, სრული თვითნებობა არსებობდა. — ვინ

ვის მოასწრებდა მანებლად გამოიქცალებინა შუორ, იმას აპატიმრებდნენ შემდეგში ხშირად თვითონ ამ "მანებლების" მაძიებელს და გამოძვლიანებულებსაც აპატიმრებდნენ, ვინ ვის მოასწრებდა, ამაში იყო საქმე. საკმარისი იყო მინსახკომის კლანჭებში ჩავარდნილიყავით, რომ თქვენ დამნაშავე იყავით, იქედან თქვენი დახსნა შეუძლებელი იყო.

უფრო მეტი, - რესპუბლიკებს ეძლეოდათ ლიმიტები, თუ რამდენი ადამიანი უნდა დაეპატიმრებინათ. რესპუბლიკები ამ ლიმიტს ანაწილებდნენ ადგილებზე (ქალაქებზე, რაიონებზე).

ქვემო სვანეთი, საქართველოში ყამბუვის შემდეგ, ყველაზე პატარა რაიონი იყო და მაინც დასაპატიმრებელთა ლიმიტით 150 კაცი ჰქონდა მოცემული.

ჩემთან რუსთავეის ბანაკში სასჯელს იხდიდა ვიღაც მუგდილელი შეროია, რომელსაც 1937 წელში მინსახკომის მუგდილის განყოფილებაში უშუშავდა. პიტლურელთა გვევობაშს მოხვედრის გამო, მას 20 წელი ჰქონდა მასჯალი. მუგდილი მიძრდილი რაიონია, რომელიც ბევრ შორეულ სოფელს აერთიანებდა. 1937 წელს, - ჰყვებოდა შეროია, გვაძლევდნენ დასაპატიმრებელ ადამიანთა სიებს და შორეულ სოფლებში მივმგზავრებოდით საბარგო მანქანებით. თითოეულ საბარგო მანქანაში 25-30 კაცი უნდა ჩაგვევება. სია იმ ადამიანების, რომელნიც უნდა დაგვეპატიმრებინა, გვქონდა, მაგრამ გვაბარებდნენ: „ყველას ხომ ვერ შეუწრებთ სახლებში, ზოგნი არ დაგხვებუბათ, სადმე იქნებიან წასულები; მანქანა შეუვსებელი არ დააბრუნოთ. სიაში რაც გიწერიათ, იმლენი ადამიანი, სულ ერთია, მაინც უნდა ჩამოიყვანოთო. ჩვენს შეკითხვაზე თუ თვითნებურად, ვინ უნდა შევარჩიოთ დასაპატიმრებლად, - გვეყოდნენ, - „ვინც შეგხვებუბათ ამაყი გამოშეგვევლების კაცი, ან უღუბაშიანი, ან რაიმე გარეგნულად ამპარგავანი მოქმელების, ერთი სიგყვით თაყად შეაგყობთ; ოღონდ მანქანაში ცარიელი ადგილი არ დგარჩეთო.

ასე ხლებოდა 1937 წელს საბჭოთა კავშირის "მანებლების", "დივრსანგების" და "კაშუმების"-საგან გაწმენდა. რიგორც იყით, ქვემო-სვანეთში მობილიზაციით ვიყავი გაგმავნილი - დროებით. ოჯახი თბილისში შეყავდა. ქვემო-სვანეთში უკვე საკმაო დრო დავყავი 1933 წლიდან. ხალხი აფორიაქებული იყო, ვის და სად დაიჭრდნენ, არავინ იყოდა. ყველა ამტკიცებდა, სჯობია თავი სადმე წრდილში შეაფაროთო, პატარა რაიონში ყველას ეწხირები თყალში, თავის შესაფარად ჩემისთანა პატარა კაცისათვის, რასაკვირველია, თბილისი იყო მისწრება.

ცუკავშირის თავმჯდომარე, ამ დროს პლატონ მიშნიაშვილი იყო, სიღნაღის რაიონის ყოფილი რაიადმსაკომის თავმჯდომარე მე

გამოვცხადდი მასთან და ვთხოვე დავეტოვებინე თბილისში ცეკვებშირას აპარატში, სადაც სვანეთში გაგზავნამდის ვუშაობდა. ოჯახი თბილისში მიქვს, ცოლიც აქ მსახურობს, ბინაც აქა მიქვს და მეყოფა, დროებითი მობილიზაციით სვანეთში მუშაობა, დამტოვეთ აქ – ვეშუდარებიდი მას.

– მე აუცილებლად გავიზიარებდი თქვენს თხოვნას, – მიპასუხა მან, – სვანეთში ჩვენი ხაზით მუშაობა ჩაფუშული რომ არ იყოს. ჯერ ერთი, კვიტაშვილს კოოპერაციის დარგში არაფერი ესმოდა და მის ხელშიც ყველაფერს თქვენ აკეთებდით, კვიტაშვილის დაპატიმრების შემდეგ იქ ისეთი ხეობე ვინმე დაგვიინიშნეს თავმჯდომარედ, რომ რაიონში კოოპერაციის მუშაობა მთლიანად აიროს. ახლა თქვენი წასვლა აუცილებელია. მოაგვარეთ იქ მუშაობა, დააყენეთ ყველაფერი რიგზე გამონახეთ თქვენი შემცველი და თქვენ თბილისში გადმოგაყვანითო.

სხვა გზა არ მქონდა, უნდა დაეთანხმებულიყავი სვანეთში წასვლაზე. სვანეთში მართლაც მუშაობა კოოპერაციის ხაზით საცხებით მოშლილი იყო, მაგრამ მთავარი მაინც ის იყო, რომ პური არ მოეპოვებოდა, არა მარტო რაიონის შორეულ სოფლებს, არამედ თვით რაიონის ცენტრსაც. იქ ჩემი კრახნიდარში ყოფნის დროს შინსახკომის განყოფილების ახალი უფროსი დაუნიშნიათ, ვინმე თოფურია. მან მთხოვა ხასწრაფოდ დაებრუნებულიყავი ქუთაისში და მომეგვარებია “მაგოგბერძნისი” პურის საკიობი.

სანამ მე პურის საკიობის მოსატყვარებლად წამოვიდიოდა, ლენკებში ვინახულე ჩემი ბიძაშვილი, – ირაკლი, რაიკომის პირველი მდივანი. ვუთხარა, თებერვლის პლენუმზე სგალინის სიტყვის შემდეგ, მღვდომარეობა ისე წარიმართა, რომ არაფერ არ არის უბრუნველყოფილი დაპატიმრებისაგან. ხომ უკურე მთელს საბჭოთა კავშირში, როგორ მიმდინარეობს მასიური დაპატიმრებები, თანაც უფრო მეტად. აპატიმრებდნენ პასუხისმგებელ ადამიანებს, როგორც პარტიულ საბჭოთა ორგანიზაციებიდან, ისე სამეცნიერო დაწესებულებებიდან და ამასთან ერთად მრავალ მუშასა და გლეხებსაც თქვა.

ჩემმა ბიძაშვილმა მიპასუხა, არა მჯერა - უღანამაულოდ თუ ვისმეს იტყვინო, ალბათ დამნაშავენი არიან, ვინც დააპატიმრესო.

ვუთხარა, თუკი ეს ხალხი, რომელნიც დააპატიმრეს და რომელთაც ამ ეპოქადაც აპატიმრებენ, – ყველანი დამნაშავენი იყვნენ, მაშინ ასეთი დანაშაულის ჩაღწა საჭირო ყოფილა. საბჭოთა კავშირის საუკეთესო ადამიანები, თუ საჭიროდ თვლიდნენ ებრძოლათ სგალინის რეჟიმის წინააღმდეგ, – ეს კანონზომიერი მოვლენა ყოფილა და მაშინ დასაპატიმრებელი ისინი კი არა ყოფილან, არამედ ის ადამიანები, რომელნიც მათ აპატიმრებენ.

მაგრამ, ეუთხარი მე - რამდენადღე დარწმუნებული ვარ, არცერთი
 ეს დაპატიმრებული ადამიანი არაფერში დამნაშავე არ არის, „ მხუთე
 კალონის“ ხალხად თელიან მათ და ამ ნიადაგზე ხდება დაპატიმრებუ-
 თქვა. ეუთხარი: საჭირო არის სიფრთხილე. მან ისევე თავისი გაიმეორა,
 უდანაშაულოდ არავის დააპატიმრებენო.

მეგად გულუბრყვილო იყო ჩემი ბიძაშვილი.

მეორე დღესვე გამოვემგზავრე ქუთაისში, „ზაგოგბურნოში“. იქ ორ-
 სამ დღეში მოვაგვარე ქვემო-სვანეთისათვის პურეულის გამოყოფის
 საქმე. დავიბარე მანქანები სვანეთიდან, ნაწილი მანქანებისა ცეკაემირის
 ქუთაისის ბაზიდან გამოვაციოებინე და გავაგზავნე სვანეთში.

ქუთაისში ცხოვრობდნენ ჩემი მეუღლის მშობლები. მეუღლე
 მასწავლებელი იყო. 1937 წლის აგვისტოს 17 რიცხვში არდადეგების გამო
 ჩემი მეუღლე ქუთაისში იმყოფებოდა მშობლებთან. ვინაიდან საქმე
 ქუთაისის „ზაგოგბურნოში“ მჭონდა, მეც ჩემ მეუღლესთან ერთად ბინად
 სამამრ-სიღუდრიან მოვეწყვე.

რომ გავიგე, ქუთაისში ჩამოსაულა ჩვენი რაიონის ყველა
 პასუხისმგებელი მუშაკი, - ჩემი ბიძაშვილის მეთაურობით, გადმომეცეს,
 თბილისში არიან გამოძახებულიო. არ მომეწონა. რაიონის მთელი
 ხელმძღვანელობის თბილისში გამოძახება კარგს რამეს არ მოასწავებდა.
 სვანეთიდან ჩამოსული ჩვენი რაიონის ხელმძღვანელობა დაბინავებულა
 ერთ-ერთ სასტუმროში. არ მინდოდა გამოუცხადებულიყავი მათთან, ჩემი
 მეუღლე კი გავაგზავნე. რათა ბიძაშვილისთვის უკითხა თუ რაიმე იყო
 თბილისში გამოძახების მიზეზის შესახებ და დაებრუნებულიყავი თუ არა
 სვანეთში. ჩემი ბიძაშვილი ვერ დახვედრია კარგ გუნებაზე, მათი
 გამოძახების მიზეზის შესახებ არაფერი სყოღნია. სამიმროება ხომ
 არაფერი გაქეთო, უკითხავს ჩემს მეუღლეს, -რა სამიმროება უნდა
 გქონდეს, არაფერა, - უპასუხნია მას.

- ივარგებს ალექსანდრე სვანეთში რომ დარჩეს სამუშაოდ? -
 შეკითხა ჩემი მეუღლე.

- რასაკვირველია სჯობია თბილისში დაგოვოს ცეკაემირში, მაგრამ
 ახლა რაღას გააწყოძა.

ჩემი ბიძაშვილი და მისი ამხანაგები იმ დამესვე გავმგზავრენ
 თბილისში.

დარწმუნებული ვიყავი, რომ მთელი რაიაქტივის თბილისში
 გამოძახება კარგ რამეს არ მოასწავებდა. ამასთან, ცნობილი გახდა, რომ
 სვანეთში გამგზავრებულა მთელი რაზმი შინსახკომელებისა,
 ცენტრალური კომიტეტის წევრის რაფიელ კვარკველიასა და შინსახკომელ
 დედლიანიძისა' და კალისტრატე ასლანიკაშვილის ხელმძღვანელობით.

რომელთა სვანეთში გაგზავნის შესახებ, თბილისში გამოცხადებულ ქვემო-სვანეთის რაიონის ხელმძღვანელობას არაფერი სცოდნია.

კარგი დღე არ მოელოდათ ქვემო სვანებს.

ქუთაისიდან ლენკებში დაბრუნების მაგიურ გადაწყვეტივთ თბილისში წავსულიყავი, თანაც ვიფიქრე, იქ რაიმეს გაგაკეთო კოოპერაციისათვის, თუ საქმე უკვლად არ შებრუნდა-თქვა.

თბილისში, სანამ ცეკავშირში გამოვეხადლებოდა, ჩემი ბიძაშვილი ვინახულე: მან მითხრა, ის და რაიალმასკომის თავმჯდომარე ბაქანიძე დაბარებული არიან შინასკომში გოგლიძესთან. წყალწაღებული ხავსს ეკიდებოდა, რომ იგყვიან და მასაც რაღაც იმედი ჰქონდა.

დავბრუნდი ჩემს ბინაზე. ცეკავშირში იმ დღეს არ გამოვეხადებულვარ.

ჩემ ბიძაშვილთან ცხოვრობდა მამის ჩემი მამიდაშვილიშვილი კორნელი გაბელაიანი, რომელიც თბილისის უნივერსიტეტში სწავლობდა. ეს გაბელაიანი შემდეგ დიდი ხნის განმავლობაში ქვემო სვანეთის რაიალმასკომის თავმჯდომარედ იყო. ჩემი ბიძაშვილი და ბაქანიძე იმ დღესვე დაუკავებათ.

მეორე დღით, უთენია მომადგა გაბელაიანი და მითხრა, რომ ირაკლი წუხელი სახლში არ დაბრუნებულა.

ახლა ხომ ნათელი იყო, რაშიც იყო საქმე და გადავწყვიტე განცხადებით შევსულიყავი ცეკავშირის თავმჯდომარე პლატონ შიშნიაშვილთან, ჩემი განთავისუფლების თაობაზე.

შიშნიაშვილმა ყურადღებით მომისმინა: შეიძლება თუ არა ჩემი ლენკებში დაბრუნება, როცა ჩემი ბიძაშვილი, რაიკომის მდივანი გამოცხადეს და დააკავეს, მასთან ერთად დააკავეს რაიალმასკომის თავმჯდომარეც, ლენკებში გაემგზავრა მთელი რაიკომის შინასკომელებისა, რაიკოოპკავშირის თავმჯდომარე, კვიტაშვილი, რომლის მოადგილეც მე ვიყავი, დაპატიმრებული; მარტო ის გარეშობდა საკმარისი, რომ რაიკომის მდივანი ჩემი ბიძაშვილია და მე კვიტაშვილის მოადგილე.

ამჯერად შიშნიაშვილმა* გაიზარა ჩემი ვარაუდი და განცხადებას რეზოლუციად დაადო ჩემი განთავისუფლების შესახებ.

რახან პირველი ნაბიჯი უკვე გადავდგა, საჭირო იყო მებრუნა სამსახურის თაობაზე, როგორც ვთქვი, კრასნოდარში გამოსაძეგვ გამოვლებზე, რომელსაც ცენტრსოიუმის კადრების განყოფილების გამგის მოადგილე ესწრებოდა, - მე ყველაზე უკეთ ჩაეაბარე გამოვლება. ცენტრსოიუმის წარმომადგენელი დაინტერესდა ჩემით, გამომკითხა საქართველოს რომელი კუთხიდან ვარ, როდესაც ვუთხარი, რომ სვანეთიდან ვიყავი, გაეხარდა, - ამ მთიელების შესახებ ბევრი რამ

შმენიათ. მოკლედ ეს ქალი (ქალი იყო ცენტრსიოიუმის კადრების გამგის
შაღღილე) დამიმეგობრდა.

სწორედ ჩემი ამ გაჭირვების დროს, ეს ქალი გამახსენდა, ვიფიქრე,
წაეაღე მოსკოვში და ცენტრსიოიუმს გაეგზავნებინე ჩემ თავს სამუშაოდ
საღმურსეთის ფელტარაიის რომელიმე რაიონში. ეს მით უბეჭვს უკეთესი
იქნება, რომ საქართველოში თუქალში არ შეეცხაბრები დასაბაგომრებულ
პირებზე მონადირეებს.

ეკვაემიორიდან ავიღე ცნობა, რომ განთავისუფლებული ვარ
სამსახურიდან, თანახმად ჩემი განცხადებისა და 1937 წლის 3 სექტემბერს
თბილისიდან მოსკოვისაკენ გაემგზავრე.

ჩასულე არ ვიქნებოდი მოსკოვში, რომ ხუთ სექტემბერს დამით ჩემს
ბინას თბილისში დასცემიან შინსაკომელები და გაფაქციებით მეძებდნენ
თურმე. სად არისო, რომ უკითხავით ჩემი შეუღლისათვის, მის უპასუხია,
თითქოს სვანეთში ვიყავი წასული. – როგორ სვანეთში, – გაკვირვებით
მით, – სწორედ სვანეთიდან მოგვივიდა დეალები, რათა სასწრაფოდ
გამოეხადდეს იქ სამუშაოზე. შინსაკომელებსაც არ ეჯერათ ჩემი
შეუღლის, ვითომც მის სვანეთში წასული ვეგონე და ამის გამო ჩემი
ბინიდანვე მათ გაუწევიათ მაჭამ გორკის ქუჩაზე, ბიძაშვილის ბინაზე,
სადაც ამჯერად ჩემი ბიძაშვილი ქალი და შემოთხსენებული კორნელი
გამდელიანი იყვნენ. შინსაკომელებს იქაც დაუწყიათ გამოკითხვა ჩემს
შესახებ, თუ სად ვამყოფებოდა.

როგორც ეგყობა, ამის შემდეგ დროებით შეწყვიტეს ჩემი თბილისში
ძებნა და ძებნის მთელი სიმძიმე გადაიტანე სვანეთში, სადაც
დასაგომრებების თურაიციებს ხელმძღვანელობდნენ თბილისიდან ჩასული
დავლანიძე კვიციანი და ასლანიკაშვილი, მაგრამ ამის შესახებ
უცხვიით ცოტა ქვემოთ.

მოსკოვში მივედი ჩემი ცოლისდის, თამარ ფანჯავიძე-
ქობულაშვილისა და მისი ქმრის შალვა ქობულაშვილის ოჯახში.

მათ ვუთხარი ჩემი ჩამოსვლის მიზეზი და მიზანი. არაფერი
გაკვირვებით, რადგან თვითონაც დამინებულნი იყვნენ. როგორც შავი
ჭირის დროს არაფერ არის გარანტირებული დაავალებისაგან, ისე 1937
წლის მეორე ნახევარში არაფერ იყო გარანტირებული დასაგომრებისაგან.

ერთ დღეს, ოქტომბრის პირველ რიყებებში, დიდი თეატრის წინ
შემხუდა გიორგი გორგასლიძე. იგი ლენგეხში პარტრაკიკომში მუშაობდა
ჩემს ბიძაშვილთან. ამჟამად კი მოსკოვში იყო ჩამოსული უმაღლეს
სასწავლებელში მოსაწყობად. მან მაცნობა, რომ ორი დღის წინათ
მოსკოვში ჩამოვიდა ვაგი ონიანი (ვაგი ონიანი ქვემო-სვანეთის რაიონის
ყოფილი განათლების განყოფილების გამგე იყო), რომელმაც მითხრა:

აღუქმანდრე ქურასბედანი არაკლის დაპაგამრების შემდეგ დამაღლა და მოელს საქართველოს რესპუბლიკაში ებებენ, განსაკუთრებით ებებენ ქვემო სვანეთში, სადაც თბილისიდან ჩასული მინსახკომელების რაზმი ღვასო.

თითქმის ამასვე დაემთხვა ღუბუბა თბილისიდან, ჩემი ცოლისაგან, თავისის ღის თამარის სახელზე: "მოსკოვში გამოემგზავრა ჩვენი ბიძაშვილი ლიბა ჯაჯანიძე და დახედი საღურმო". ჩემთვის ცხადი იყო, რომ ჩემი ცოლის ბიძაშვილი (ღელის ძმის შვილი), რასაკვირველია, მოსკოვში ალბათ პირად საქმეზე მოდიოდა, მაგრამ ღუბუბის შინაარსი, „საღურმო დახედი“ – რაღაც ამბავს მოასწავებდა და ცხადი იყო, ეს ამბავი მე შეხებოდა.

გადავწყვიტე მომეყვანა ჩემი ცოლის ბიძაშვილის ჩამოსვლისათვის და შემდეგ ისე მოვექცეულიყავი, როგორც საქოროდ ჩავთვლიდი. ყოველ შემთხვევაში, ცენტრსთოუნში, სამსახურის საძებრად გამოცხადების საკითხი საბოლოოდ გამოირიყა.

დანიშნული დროისათვის გავემგზავრე თბილის-მოსკოვის მაგარუბლის შესახვედრად, რომლითაც ლიბა ჯაჯანიძე მოდიოდა.

ლიბიკოს და მის ამბავს მალე შეხვდა.

ლიბიკო ცალკე გავიხმე და ვკითხე: – "შეძებენ ხომ თბილისში?"

– დას, მოსულან თქვენთან დამით და გკითხულობდნენ... უწრო დაწვრილებით შემდეგ მოგელაპარაკებით.

– ჯერჯერობით თამარასთან ნურაფერს იცვეით – უუთხარი მე.

მეორე დღეს ლიბიკო თამარასთან მივიდა, მის მოსულამდე ჩემი ძებნის შესახებ პირველად შალიკოს, ჩემს ქვისლს, მოუვუცვი და შემდეგ ორივემ ეს ამბავი გაუზიარეთ თამარას. ლიბიკომ კი გვიამბო თუ როგორ მოვიდნენ ჩემთან ბინაზე თბილისში, რის შესახებაც შემოთ გუქონდა საუბარი. გვითხრა, აგრეთვე, რომ როგორც სვანეთიდან ჩამოსული პირები აყნობებენ გუგულის, სვანეთში შენ განსაკუთრებული თავგამოღებით გეძებენო.

გადავწყვიტე წამოსვლიყავი საქართველოში და თვითონ შემემოწმებინა ჩემი პიროვნების შესახებ შექმნილი აგმოსფერო.

ოქტომბრის მეორე ნახევარში მოსკოვიდან გამოვემგზავრე-სიფრიხილის მიმართ მე გამოუცვი არა მოსკოვ-თბილისის მაგარუბელს არამედ მოსკოვ-სოჭას. სოჭაში დაველოდე ბათუმის გემს.

ბოლოს ბათუმის გემზე გაჩნდა და გამოვემგზავრე სოჭიდან.

ნამუაღლეს ბათუმიდან გამოვემგზავრე თბილისის მაგარუბლით.

მაგარუბელში მგზავრები სულ დაპაგამრების შესახებ მსჯელობდნენ სტალინი იყნობდა აღდამანების ბუნებას, იყოფდა, რომ უმრავლესობა

ადამიანებისა, განურჩევლად მათი განათლების ხარისხისა; უკრიტიკოდ
 ლებულობენ ყოველგვარ ოფიციალურ ცნობებს რაიმეს მიმართ.

ამის გამო, მაშინ თვითიუღ ცოგა თუ ნაკლებად, თვალსაზრის
 ადამიანების შესახებ საშინელი ხმები ვრცელდებოდა – პრესაში, კრებებზე
 და სხვა ყოველგვარი მისაწვდომი გზით.

ძალზე მცირე პროცენტია ადამიანებისა არის მხოლოდ
 დაჯილდოებული კრიტიკის უნარით, – უნარით, რომ კრიტიკულად
 შეაფასო ოფიციალურად თუ არა ოფიციალურად მოწოდებული
 ინფორმაცია, ბათუმის მაგარებულში სწორედ ასეთ ფანტასტიკურ ცნობებს
 ვეუბოდნენ დაპატიმრებულია შესახებ. მე, საქართველოში თუნახვევარი
 არ ვყოფილვარ და ამ ხნის განმავლობაში უამრავი ადამიანი
 დაპატიმრებიათ, მათ შორის ბევრი ჩემი ნაცნობიც.

გულმოდგინედ და თანაც შიშლით ვისმენდი მგზავრების საუბარს
 დაპატიმრებულია “სამინელ დანაშაულობათა” შესახებ, რომელიც
 თითქოს, ამ უდანაშაულო მსხვერპლი ჩაედინოთ და რომელიც ამ ბრძის
 დარწმუნებით ეკვრა. გულმოდგინედ ვისმენდი დაპატიმრებულ
 პიროვნებათა ვინაობას, შიშლით კი – სამიზნარ ბრალდებებს, რომელიც
 მათთვის წარუდგენიათ.

ბათუმიდან თბილისამდე საერთო ვაგონში, სადაც მე მოხვდი
 დაპატიმრების შესახებ ლაპარაკი არ შეწყვეტილა. ბათუმიდან ღვთისით
 გამოვიდით და თბილისში ადგილობრივი დროით ღამის პირველ საათზე
 უნდა ჩამოესულიყავით, ამიგომ მგზავრებს ძილის დრო არ აქონდათ,
 უნდა ესაუბრაით; რას იმოუხილნენ ამ დროს უკეთეს სასაუბრო საგანს,
 ვიდრე ეს დაპატიმრების შესახებ ლაპარაკი იყო.

მგზავრების საუბარში ბევრი ჩემი ნაცნობის და კეთილი მეგობრის
 დაპატიმრების შესახებ გავიგე სამწუხარო ამბავი. რამოღონამე ჩემი
 ნაცნობიც შემხვდა ამ ვაგონში, მაგრამ ჩემს “შეწებლობაში” ვცვი
 არავის შეპარვია. ყველას – “პატიოსანი” ადამიანი ვეგონე არავინ არ
 იყოდა თუ მე “სანთლით” დაშუქებდნენ. მეც ისე მომიქონდა თავი, რომ
 თითქოს მამა აბრამის ბაგკანი ვიყავი და არა “ხალხის დაუნდობელი
 მგერი”, “ბემაკი” და “სამშობლოს გამყიდველი”.

მაგრამ ერთი, ჩემთვის უძვირფასესი ადამიანის დაპატიმრების
 ამბავმა, რაც გავიგე ამ დამით მგზავრისაგან, – საკუთარი გაჭირვება
 დამაწიფა და საშინელ მწუხარებაში ჩამავლო, ეს იყო ცნობა ბიძაჩემის,
 ნიკო კაკოს ძე ქურასბედიანის, ჩემი აღმზრდელის, ქვემო-სვანეთის
 პარტრიაკომის პირველი მდივნის, ჩემი ბიძაშვილის – ირაკლი
 ქურასბედიანის მამის დაპატიმრების შესახებ. ეს 64 წლის მოხუცი ადამიანი
 დაპატიმრებული ყოფილა მხოლოდ იმის გამო, რომ ის იყო

დაპატიმრებული პარტრიაკომის მდივნის მამა და აგრეთვე მისი შვირ აღმზრდილი, ყანაღად გავარდნილი ძმისშვილის, ალექსანდრე ქერასხელიანის ბიძა.

დაპატიმრებისათვის მამის ხომ სათანადო საბაბი უნდა მიეცათ. არ კმაროდა “მეჩენებად” გამოეცხადებინათ მარტოოდენ იმის გამო, რომ შეიღი ან ძმისშვილი აღმოჩნდნენ მეჩენებლები, საქმარი იყო ნიკოსაყ ქქონოლა მეჩენების იარაღი.

მაინტერესებდა, თუ რა ბრალდება იყო გავრცელებული ხალხში ბიძაჩემის მიმართ.

თურმე ბიძაჩემს (ბათუმის ვაგონში ჰყვებოდნენ ამას) “გროუკისტებთან” ერთად მოუკლას მიხა (მიშა) ჩარკვიანი, რომელმაც თითქოს გროუკისტები, ბიძაჩემთან ერთად კრებაზე შეიპყრო. ამის გამო მიშას წინადადება მოსცეს გამზღარყო “გროუკისტულ” ორგანიზაციის წევრი და ვინაიდან მისგან უარყოფითი პასუხი მიიღეს, გაუსწორდნენ იმით, რომ ღამით ცხენისწყალში გადააგდეს მურის ხელოან.

ამას, ერთი ვიღაც ოხერა, სერიოზულად ჰყვება ვაგონში. ბრალდება მიშას მკვლელობის შესახებ არ მაკვირვებდა, რადგან ამ პერიოდში ყველა დაპატიმრებულის მიმართ ჩვეულებრივად ითხოვებოდა სამიზნარი ბრალდებები, არც ის მაკვირვებდა, რომ ბიძა ჩემი თვითნასწაველი მეცხოვე ფაქტურად მიშა ჩარკვიანის აღმზრდელი იყო ხე-გყის წარმოების საქმეში და ასეთ სამხელ დანაშაულს მას სწორედ ამის გამო სწამებდნენ. “ნახეთ, თავის აღმზრდილზე მოაკვლევინაო”.

ეს ბრალდებები სრულიადაც არ მალელებდა. მე ის მაწუხებდა, ეს საეჭაო, უდანაშაულო, პატიოსანი მოხუცი ჩემი და ჩემი ბიძაშვილის გამო, რისთვის უნდა გავწირათ – მართლაც და ხალხის მტრებს – დავლიანბიქს კვირკველიასა და ასლანიკაშვილს.

ბათუმის მაგარებლით ღამის პირველ საათზე თბილისს მოვალწიქ სადგურიდან ჩემს ბინაზე – გურამიშვილის ქუჩა N3 ფეხით მომიხდა მოსვლა. ბინას რომ მივალწიქ, იქ იწებოდა ღამის ორის ნახევარი. ჩემი მდგომარეობა ვიცი და, რასაკვირველია, გურამიშვილის ქუჩაზე ფრთხილად მივდივარ. ქუჩაში ჩამი-ჩემი არ ისმის. როგორც კი მივაჭირე ზარის სადაფხებელი, ჩემი ბინის საპარადო შესასვლელთან, გურამიშვილის ქუჩის დასაწყისში შევამჩნიე ორი ადამიანის ფიგურა, რომელმაც გაფაციცებით დამიწყეს თვალის ღებება, – მათ ნელნელა დაიწყეს ჩემს მიმართულებით ამოსვლა. მივხედი რამე იყო საქმე და სწრაფი ნაბიჯით გავაგრძელე გზა ბარნოვის ქუჩამდის; იქ კი გადავუხეიე მარჯვნივ და კიდევ უფრო სწრაფად მივიმალე ერთ-ერთ შესახვევში. იმ ღამით (ოქტომბერში) გარეთ გავათენე გურამიშვილის ქუჩის გასწვრივ

ფუნიკულიორის ხეივანში, სადაც ძალზე გავრცელებულია.

შეორე დილით მივედი ერთ ჩემს მეგობართან, მამის ბაბილევის და ამჟამად 8 მარტის ქუჩა N35 მცხოვრებ ივანე (კუკური) ვასილის ძე ჩიკვაიძესთან. წინათ მე და ჩემი ბიძაშვილი, ირაკლი, ჩიკვაიძეების ოჯახში 10 წელი ვცხოვრობდით და კუკური ჩიკვაიძეს ჩემს საკუთარ ძმად ვუწოდებდით.

ჩიკვაიძეს გაუხარდა ჩემი მისვლა და მიიხრა: ჩვენ გვითხრეს ირაკლის დაჭერის შემდეგ შენ არაღვგაღურ მდგომარეობაში გადასულხარო. მადლობა ღმერთს, რომ ეს მართალი არ გამოდგა. მშრალი ამინდი იდგა თბილისში და ჩიკვაიძე განსაკუთრებით მიჩურღებოდა ფეხებზე, რომელზეც კალოშები მეცა, მაგრამ ამის შესახებ არაფერს ამბობდა.

რისი არაღვგაღურ მდგომარეობაში გადასვლა, რაის ძებნა, მე რას მერჩიან, – ვუუბნებოდი მას. შენთან მხოლოდ ამის გამო მოვედი, რომ შენ შესახებ გამეგო რამე, ეხლა ხომ იცი, ასეთი დრო არის, რომ გარანტირებული არაფერია და მით უმეტეს, შენ რაიონში მუშაობ და შემინოდა, რაიმე ჩირქი ხომ არაფერს არ მოგაქვსო. ჩიკვაიძემ მადლობა გადამიხადა ასეთი გულითადობისთვის და ისიც დაუმატა, ჭეშმარიტად მართლაც სამიში მდგომარეობა გამოვიარე და სულ მთლად ამჟამადე არ ვარ უმზრუნველყოფილი დაპატიმრებისაგანო. ეს დაპარაკი ხლებოდა მისი ღელის და ცოლის თანდასწრებით, რომელნიც განსაკუთრებული მისარული იყვნენ ჩემი დანახვით – “გაეფეთ, თითქმის გეტებულა ეს რომ არა სწორი გამოდგა, ძალზე გვისხარიაო”.

ჩიკვაიძემ ჩაიყვა და ერთად გამოვედით სახლიდან, მას ორგანიზაციაში მიუჩქარებოდა, სადაც მივლინებით იყო ჩამოსული.

როდესაც მოსკოვის ქუჩაზე ჩამოვედით მკლავი მკლავში გავუქარე და ვუთხარა: “კუკური! შე მართლა დამებებენ, ქალებთან ვერ გითხარო. გუშინ მოსკოვიდან ჩამოვედი, ჩემი ჩამოსვლა არ გამოპარვიათ მისხაკომის აგენტებს და ჩემ ბინასთან რომ მივედი, გურამიშვილის ქუჩა N3 – სწორედ იქ შემამშნიეს; ბინაში მარის დარუკვებს რომ ვაპირებდა, იქიდან დავუბეგრა, მაგრამ შემდეგ რა მოხდა, არ ვიცი. წესულ დამე გარეთ გავაიბენ. შენ ეხლა უნდა წახვიდე გუგულისთან, ჩემს მეუღლესთან და აცნობო ჩემი ჩამოსვლის ამბავი. ვერის კულუხის გაღაფანში მოუკედი.

ამ ჩემ თხრობაში კუკურის ფერი ფერზე ეცვლებოდა და საცოდავად შემომყურებდა; როცა ეველაფერი ამის თქმა დავამთავრე, შეჩერდა და მომმართა – “გა გოფე ნამოლ გეროი” (“შენე გმარი იპოვე რადა”).

კუკურის მეტი გამოსავალი არ მქონდა და ორგანიზაციაში წასვლამდის იძულებული შევიქმნა აკოლოდა ბარნოვის აღმართს და

წასულიყო გურამიშვილის N3 სახლში ჩემს მეუღლესთან. ეს იყო დილის ცხრა საათზე. ათი საათისათვის ვერის ეკლესიის გაღვივანში უკვე გამწვანდა ჩემი მეუღლე და ჩვენ შევხვდით ერთმანეთს.

ესაა უკვე დაწერილებით გაიგე ჩემი ამბავი, როგორ მოვიდნენ დამით ჩემთან, როგორ მიაკითხეს იმავე დამითვე ჩემს შესახებ ჩემს ბიძაშვილებს გორვის ქუჩაზე. ჩემი მეუღლე მომიყვია თუ რა ამბები ესმის ჩემს შესახებ სევანეთიდან, რომ იქ სევანეთში, ჩემს სოფელ გულიდას თბილისიდან ჩასული შინსახკომელების რაშში გარს შემოუკერია ადგილობრივი აქტივის დახმარებით, რომ იქ სოფლებიდან თვითიველ გასაველ შემოსავალს დარაჯობენ, რათა როგორმე ჩაგიგდონ ხელში და სხვ.

წახელის გაიგე შენი ჩამოსვლა; მარი რომ დარეკე გამოვედი გარეთ, მაგრამ საპარადო შესაველიან შენს მაგიერად შინსახკომის ორი აგენტა დამხვდა. გერმანელების საკონსულოს წინ რომ დგანან ხოლმე, ისინი იყვნენ. ჩმი ბინის ახლოს ჯაგახიშვილის ქუჩაზე მღებარეობდა გერმანელების საკონსულო; მას შემდეგ, რაც გერმანიაში პიგულრმა გაიმარჯვა, ამ საკონსულოს წინ დღე და დამე სისტიმატურად ორი შინსახკომელი იდგა. ეს არ ხლებოდა მალულად გერმანიის საკონსულოს თანამშრომლებმა და ადგილობრივ მოსახლეობამაც იყოლა ამის შესახებ; ვინაიდან ეს საკონსულო ჩემს ბინასთან ახლო მღებარეოდა, სწორედ ამათთვის დაუვალებათ ჩემი ბინაში შესვლის მეთვალყურეობა, აბა, ვინ შედის და გამოდის ამ ბინიდანო. ეს შათ ვვალებოდათ განსაკუთრებით დამის საათებში, რადგან სხვა დროისათვის თვით ჩვენი სახლის ეზოში პყოლა აყვანილი შინსახკომს სათანადო მეთვალყურეობა.

ჩემს მეუღლეს შეუმჩნევეა, რომ იმ დამით, ჯერ კიდევ გათენებამდის ვიდაცებს მოუკითხავთ ჩვენს ეზოში და დილით ერთ-ერთ იმ პაროვნებას, რომელზედაც ჩემს მეუღლეს ეჭვი ეპარებოდა, რომ შინსახკომის დაეალებით ჩვენს ბინას მეთვალყურეობდა, - მეუღლისათვის უიქტამს: "წახელი დამქსიამბრა, ვითომ თქვენი ქმარი მოვიდა აქო".

ყველაფერი ნათელი გახდა, ორი გზა მქონდა დარჩენილი. - ან გამოვეხადებულეკავი შინსახკომში, ანდა დავყოვნებლივ გავსულიყავო თბილისიდან ჩემი საქართველოში მალულად გამჩრება შეუძლებელი იყო.

ვერსია მებუთე კოლონის შესახებ მაშინ ჯერ კიდევ არ მქონდა გაამჩრებული. პროიციირებული, უკანონო მახიური დაპაგამჩრებება, მიმამჩნდა მომავალ არჩევნებთან დაკავშირებულ გეროორისგულ დონისძიებად. 1937 წლის შემოდგომამაზე ახალი კონსტიტუციის საფუძველზე უნდა მოწყობილიყო ფარული არჩევნება. აი, სწორედ ამის გამო მეგონა გამოწვეული დაპაგამჩრებება, რაშიც ნაწილობრივ თურმე

არ ვეძებოდი და რომლის შეახებაც დაწერილებით უფრო ქვემოთ გვეჩვენა ლაპარაკი. მაგრამ, როგორც ვიცი, მარტო არჩევნებთან არ იყო დაკავშირებული ეს დაპატიმრებები და რადგანაც მე მხოლოდ არჩევნებთან დაკავშირებული მე ვიყავი (უფიქრობდი, რომ არჩევნების ჩატარებამდის, სტალინის მოლიანად უნდა გადახალისებინა პარტიული და საბჭოთა აპარატი და თანაც დაპატიმრებებით დაეშინებინა ამომრჩევლები, რათა არჩევნების პერიოდში არ მომხდარიყო რაიმე პოლიტიკური ხასიათის ექსცესები), ამიტომ ვუფიქრობდი დაპატიმრებულს არჩევნების შემდეგ გაათავისუფლებდნენ და, თუ ვინმე მანამდის თავს აარიდებდა დაპატიმრებას, იგივე ალბათ ნამსველი იქნებოდა.

ამის გამო მე და ჩემმა მეუღლემ გადავწყვიტეთ, როგორმე არჩევნების დამთავრებამდის თავი შეშინახა საღმრთო. გადაწყდა იმ დღესვე დაგბრუნებულიყავი რუსეთში.

ჩემს ცოლს რაკი იყოღა ჩემი ჯიბის მარაგის ამბავი, გაუკიდა თავისი ძვირფასი ბეწვეულობა, საპალკოვ და ფული გადაწყვეტილი პქონია მოსკოვში ლენინისისთვის გამოუგნია, მაგრამ რადგან მე უკვე ჩამოვედი თბილისში, გაყიდული ბეწვეულების და საპალკოვს საფასური თვითონ გადმომცა.

ეს ფული ჩემს მეუღლეს ვერის ეკლესიასთან შეხვედრის დროს, რასაკვირველია, ხელზე არ პქონდა, რადგან ჩემს შეხვედრამდის არც კი იყოღა, რა შიშით ჩამოვედი. ეს ფული მანამ უნდა გადმოეცა, სანამ უკან გაებრუნდებოდი რუსეთში. ჩემი თბილისის სადგურზე გამოჩენა არც მაგარუბლის ბილეთის შესაძენათ შეიძლებოდა, არც მეუღლის გამოსვლა შეიძლებოდა სადგურზე. ეს საქმე სხვა უფრო არა საეჭვო პირების შემეცობით უნდა გაკეთებულიყო.

ჩემმა მეუღლემ მიიხრა, — ბილეთს სხვა ვისმეს ვაყილებინებ და დამით მოსკოვის მაგარუბლის გასვლის წინ სხვას ვისმეს დაგახვედრებ სადგურზე, რომელიც ფულსაც გადმოგცემს და ბილეთსაცო. დაუთქვით ადგილი, სადაც უნდა შეხვედროდი დამხვედრებს.

როგორც ვთქვი, ჩვენი შეხვედრა მოხდა დილის ათ საათზე: დამის თერთმეტ საათამდის (როდესაც სადგურში უნდა მივსულიყავი), საღმრთო მალულ ადგილებში უნდა მეყაბლა.

საბურთალოსაკენ გავწვი, რომელიც მაშინ ჯერ კიდევ თბილად იყო დასახლებული. მთელი დღე იქ ვინაცვლებდი ადგილებს, ერთ ადგილას გაჩერებით რომ ვინმე არ დაშეგვებინა. საღამოს თერთმეტ საათისათვის სადგურის ახლოს, დანიშნულ ადგილზე, ჩემი დახვედრა ჩემს მეუღლეს დაუვალბია თავისი ბიბამეილის ქმარის — ბესო მესხისათვის და კორნელი

გამდელაანისათვის, რომელსაც ჩვენ უკვე ვიცნობთ.

მუდელე გაფრთხილებული მყავდა, რომ ის თვითონ არ გამოისულყო სადღურზე, რადგან წინა დამით მინსახკომი დავტველა ჩემი თბილისში გამოშენის შესახებ და, საფიქრებელი იყო, რომ ჩემი შეუღლის ყოველი მიმოსვლა დემეტრათ.

მას მაინც უკრ მოუთმენია, დანიშნულ დროისათვის ლელამისთან ურთოდ მოსულა სადღურში. ამ დროისათვის აქვე განჩილა კორნელი გამდელაანი.

მე მოსულა ცოგა შემადგვიანდა და ეს საკმარისი შეიქნა, რომ ჩემი შეუღლე კინაღამ ჭკუიდან შემლილიყო: ალბათ შეიქნეს სადმე და დაიქურდოს. იმ დროს მძველა, ლელამისი და კორნელი მომიგირად შეუღლეს რომ ამოშინებდნენ.

გავიფე რომ თბილისში დაპატიმრებულთა ოჯახებს აწიოკებდნენ, ოჯახის წევრებს ასახლებდნენ უეარგის ბინებში, საოჯახო ნიეთებს კი კონფისკაციას უკეთებენ. კორნელამ გადმოძეა, რომ არაკლის ბინიდან ღლეს გადაგვასახლეს მე და არაკლის ღები და ჩაგვასახლეს ჩახვერად სარდაფის გაბის ბინაში, სადღაც, საბჭოთა ქუჩაზე, საოჯახო ნიეთები და აგრეთვე არაკლის განისამოსი ჩამოურთმევიათ.

მაგარებლის წასვლის დრომაც შოაღწა და მეც გამოვეთხოვე ჩემს გამცილებლეს. ისინი შორიდან მითვალთვალებდნენ, სანამ ვაგონში ჩაველებოდი და მაგარებელი გავიღოდა. შილოლ ამის შემდეგ წასულან გულდამშვილებით მინ.

შემოთ ვთქვა, რომ თბილისში ჩამოსვლისთანავე გადაწვევიცე უკან დაბრუნება რუსეთში. მუორე ღლეს კიღვეაც დავბრუნდი. არ მითქვამს სახელდობრ, სად მივდიოდი. ბილეთი ვიყიდე “მინერალვოლსკამდის”. იქ ამხანაგი მეგულეობოდა, პუმიკოვი ი. კ., რომელმაც კრასნოდარის რაიკოოპკემირის თავმჯდომარეთა კურსები ჩემთან ურთოდ დაამთავრა. მისთვის, რასვირეველია, არ უნდა გამეშხილა ჩემი არალეგალური მდგომარეობა. არამედ მეთქვა, რომ საქართველოდან სამკურნალოდ ჩამოვედი “მინერალვოლსკის” რაიონში. კუჭის ავადმყოფობა უნდა მომეშხიმეშხინა. ამას ხომ სათანადო ღასკენები და, თანაც, სათანადო სამედიცინო მივლინება სჭირებოდა თბილისიდან, – მე კი არეერთი არ მქონდა და სწორედ ამისთვის მჭირებოდა პუმიკოვი, რომელაც, როგორც აღვილობრივი პასუხისმგებელი შეუშაკი (მინერალვოლსკის რაიკოოპერაციის თავმჯდომარე და თანაც ამ მდამოებით ცნობილი და გათვითცნობიერებული აღამანი) – მე უნდა გამოიმდგომოდა.

მძველი მასთან და უნდა ვთქვა, რომ ის ძალზე კარგი ახალგაზრდა იყო ჩემზე (სუთი წლით უმცროსი). პუმიკოვმა თავი შემადგვარა კრასნოდარში და ვტვიც არ შეპარებოდა, რომ ჩემი დანახვა გაუხარებოდა.

ასეც მოხდა. მას გაუკვირდა და გაუხარდა ჩემი გამოჩენა. უკუბარჯ კუქის ავადმყოფობა დაშრემდა და მირჩიეს მინერალუოლსკის რაიონში მკურნალობათქვა. ამაზე მიპასუხა: ქვები, რომ გადაგვევლაპა იმას მოინელუბდა, სულ რაღაც ორი თვეა, რაც ერთმანეთის დაემორღიო და ამ მოკლე ხანში რა ევლილებუბი უნდა მომზადარიყო შენს ორგანიზმში, მით უმეტეს, რომ გაიყურებ პოლანდიურ სამწლიან ბუღასაეით გამოიყურებო.

უპასუხე: - განა გარეგნობით შეიძლება დაადგინო, თუ რა ჭიები ღრღიან ალაშიანის ორგანიზმს, თანაც, ბევრ შემთხვევაში გარეგნული გამოიმეცველება ყოველთვის არ ასახავს ორგანიზმის ფიზიკურ და სულიერ სიჯანსაღსათქვა. ეს რასაკვირველია, ხეშრიბა იყო.

იმ დამეს შინ მიმიყვანა და მეორე ღღისათვის შემპირდა ერთად წავსულიყავით ველეზნოვოლსკში, სადაც მე პირველად უნდა მოეწყობილიყავი, შემდეგ კი ესენგუკში ან კისლოვოლსკში გადავინაცვლებდა.

მეორე ღღეს მე და პუზიკოვი ევლენოვოლსკში გავემგზავრეთ, სადაც მომაწყო ერთ მის ნაცნობ ოჯახში.

როგორც შემოთ ვთქვი, თბილისში რომ გურამიშვილის გასწვრივ ხევში დამე გაგებთნე - ძალზე გაეციოდი. მეორე-შესამე ღღეს ბაქოს რომ გაეციოდა, განში ვეროლა ვიგრაქენა, თანაც თავის ტკივილი დამეწყო, ვეკობოდა, მაგრამ ვიყავი გაციებული. რიღსაც მინერალუოლსკში ჩაველი ბუადმყოფობამ თინდათან მიმაგა. პუზიკოვიან დამით სულ არ მიძინა, ისე ევლად ვიყავი. პუზიკოვი ძალიან სწუხდა ამ გარემოებას, მას სურდა ყოველშორე ევა ჩემთვის პატივი, მაგრამ ჩემი ავადმყოფობა არ აძლევდა საშუალებას.

მირჩევდა, ავადმყოფობა მასთან მომეხადა, მაგრამ ამაზე არ დღეთინძიდი და მეორე ღღით 39 გრადუსის სიცხიანი, პუზიკოვიან ერთად ველენოვოლსკში გავემგზავრე.

როგორც ვთქვი, პუზიკოვი მომაწყო მის ნაცნობთან და თვითონ მინერალუოლსკში გამობრუნდა.

სიცხე ვევე 41 გრადუსს აღწევდა. მე გადარჩენას იმედი დავკარგე, სიკვლილი არ მაშინებდა, შოლოდ ის მაწუხებდა, ისე უპატრონოდ რაგომ უნდა ჩავსერგათ ჩრდილო კავკასიის გრამალეზში ჩემი გვამი. მე ხომ საშუალება არ შექონდა შეენობებია ჩემი მეუღლისათვის, ან სხვა ჩემანისათვის, თუ სად ვაბარებ ჩემს სულს უგაღს.

ბუნებე გადაურჩი. რომ არ გადაურჩილიყავი, ჩემს შესახებ ამჟამადაც არავის ევლონებოდა რამე ისე, როგორც ასეული ათასობით 1937 წლებში დღუკულითა შესახებ.

რამოდენიმე ღღეში მე საესებით გამოვჯანსაღდი და ვევე თავისუფლად

შემებლო საბრუნო, ჯერ ელემენტოლოდსკის შესწავლა დაეწყო ფეხით დაეიარე მისი თეატრალური მდამოუბი. განსაკუთრებით საინტერესო იყო კილომეტრ-ნახევრიანი, თუ ორ კილომეტრიან მდამობზე ასასვლელი ლამაზი ფართე გზა, რომელიც ბუნებრივ გეგმაში გადის. ეს გზა ისე მომუწონა, რომ მე რამოდენიმეჯერ შემოვიარე ფეხით.

ელემენტოლოდსკიდან მოგზაურობა დაეწყო მინერალუოდსკის სხვა თეატრალური ადგილებში — პატიგორსკში, ესენგუკში, კისლოუოდსკში. ამ მდამოებში ელემენტოლოდსკის თითქმის გრამატიკის როლს ასრულებენ და ხუთ კურორტს — მინერალნიუოდსკს, ელემენტოლოდსკს, პატიგორსკს, ესენგუკს, კისლოუოდსკს, ერთი ქალაქის იერს აძლევენ.

დიდი ხნით ჩემი ელემენტოლოდსკში დარჩენა არ მე იძულებოდა. მე იქ გაწერილი ვიყავი ჩემი ოფიციალური პასპორტით და შესაძლებელი იყო ჩემი საკავშირო ძებნა გამოცხადებულიყო. მაშინ აუცილებლად მომგებდნენ. თანაც ჩემი მუდღის ბუფეულისა და საპალატოს ფასი, რომელიც გამომატანეს თბილისიდან — გამაფხულეს თოვლივით დნებოდა. საჭირო იყო წაქსულიყავი ელემენტოლოდსკიდან და ახალი თავშესაფარი და საარსებო წყარო მებებნა.

ელემენტოლოდსკიდან ჩამოვედი მინერალუოდსკში, იქ წერილი დაეწერე თბილისში შინსახკომში გამოსაგზავნად. ამ წერილში ვწერდი, რომ — სვანეთში გყვილად არ ვებებნეთ და ჩემი ძებნის ნადავგზე იქ მოსახლეობა არ შეეწუხებინათ. მართლაც, 1937 წლის აგვისტოს შუა რიცხვებიდან, როდესაც მე მივლინებით წამოვედი ლენგეხიდან ქუთაისისაკენ, ამის შემდეგ სვანეთში და საერთოდ ჯაჭვის ხიდს იქით — ერთი წუთითაც არ ეყოფილენ 1955 წლის იანვრამდის, როდესაც მე უკვე რეაბილიტირებულმა, 1937 წლის შემდეგ — პირველად ვინახულ სვანეთში.

სისულულეც იქნებოდა, რომ სვანეთში დამეწყო თავის შეფარება, სადაც ყველა მივნიობდა და მოსახლეობის მცირე რაოდენობის გამო, იქ ისე თავის შეჩახვა, რომ არავის არაფერი გაეგო ჩემს შესახებ, ყოველად შეუძლებელი იყო.

წერილი დამლეული გაეგზავნენ. დამლეულ წერილს, როგორც ცნობილია, გამგზავნის მისამართი სჭირდება და მეც მივაწერე კონკრეტულად "მოთხოვნამდის" და რასაკვირველია ჩემი ნამდვილი გვარი და სახელიც. წერილი მოწიწებით ჩაბარეს ფოსტაში და ქუთაირი მომცეს. როგორც ჩანს, მე თბილისელი შინსახკომელი ვეგონე, რომელიც მათი ფიქრით, რაღაც დიდი დავალებით ვიყავი ჩამოსული მინერალუოდსკში.

იქიდან გამოვეყვი მოსკოვის მაგარებელს და ბაქოს შემოვლით ჩამოვედი თბილისში. თბილის-მოსკოვის მაგარებელიდან დილით ჩამოვსტრ ნავთილულის სადგურზე. 1937 წლის 7 ნოემბერი იყო. თბილისი ძაბებშიც

ყოჩაღმული და სამეიშოდაც იყო გამოწყობილი. ბევრი, რომელთაც სულ მოკლე ხანში დაკარგეს თავისი საყვარელი ნათესავეები, ოჯახის წევრები, მარჩენალები და, რომელნიც პატიოსანი შრომით მოწყობილ ბინებიდან უპარგოდ ნესტიან სარდაფებში გადაასახლეს და რომელთაც წარმოდგენა არ ჰქონდათ, თუ რისთვის ხლებოდა ყველაფერი ეს – რასაკვირველია, დიდი ოქტომბრის რევოლუციის 20 წლისთავს პირად განცლების გამოძახებში ეგებებოდნენ, შეორენი, რომელთა მომავალი ბედი ამ პოლიტიკური მერყეობის პერიოდში “ჯერ კიდევ გაუგებარი იყო”, დღესასწაულს ცხვირჩამომშვეებულნი ხვლებოდნენ. მხოლოდ სამოგალოების ის ნაწილი, რომელნიც 1937 წლის რეპრესიების შედეგად თანამშელობაზე დაწინაურდნენ, ახალი ბინები მიიღეს ჩალის ფასად, გაუბედურებულ რეპრესირებულთა პირადი და საოჯახო ნივთები მიიტაცეს, სამეიშოდ მარჯოლენ ისინი იყვნენ განწყობილი.

ნათელულში უნდა გაეჩერებულიყავი მთელი დღე, საღამოს კი გადაწყვეტილი მქონდა გაეყოლოდი ქუთაისის მაგარბუებს, მესხულიავე ხილდრისა და სიმამრის სახლში, რომელიც ქუთაისში, არქიელის გორამზე უქიშქრიონის რაიონში მდებარეობდა.

როდესაც მოსკოვიდან ჩამოსვლის შემდეგ ყველაფერი გავიგე ჩემს შესახებ და იმ დღესვე გადაწყვეტივე ასევე უკან რუსეთში დაბრუნება, – როგორც ვიცი, სადგურზე ჩემს გასაყილებლად მეუღლესთან ერთად ჩემი ხილდრიც გამოვიდა. მამის მიიხრა: თუ მარგო დროებით არის საჭირო შენი დამალვა, ჩამოდი ჩემთან, ბინა დიდი გვაქვს, შენი იქ დამალვა ადვილია, მე მგონია შენს საქებრად იქ ჩვენ არ ვაგვჩხრკავენ, დროებით, იმიტომ გეუბნები, რომ ჩაკეტილი ცხოვრება ვაგვიჭირდება, თორემ თუ არ ვაგვჩხრკებს და თუ შენ გაძლებ, რამდენი ხანიც ვაგვიჭირდება, იყავი იქო.

ვუპასუხე, ჯერჯერობით, სანამ ჩემი ძებნა ეს-ესაა დაიწყო, საქართველოში ნათესავეებთან ჩემი დამალვა ყოველად დაუშვებელია, შემდეგ ენახოთოქვა.

ჩემი ხილდრის ამ წინადადების საფუძველზე, მოფიქრების დროე მომევა. ჩემის ფიქრით ეს დაპატიმრებები, არჩევნების შემდეგ უნდა შეწყვეტილიყო (ე. ი. ლეკმბურში). მაგრამ ფინანსების მხრივ საშუალება არ მქონდა სხვადასხვა ქალაქებში გადანაცვლებისა (ვინაიდან ერთ ადგილზე დიდი ხნით გაჩერება შეუძლებელი იყო) არავითარი შემოსავალი არ მქონდა. ჩემი მეიხებით, ჩემი მეუღლე, რომელიც ორ გექნიკუმში მუშაობდა მასწავლებლად – ერთიდან გაათავის უფლეს, მხოლოდ მეორე ალაგას, ნამდვილი გმარობა გამოიჩინა მისმა დირექტორმა გრიშა (გიორგი) ცაგარულმა და არ გაათავისუფლა. ჩემს გამო, აგრეთვე

მოხსნილ იქნა თანამდებობიდან ჩემი სიმამრიც, რომელიც ჩემი (ქვემო სევანეთის რაიკოოპერაციის) რწმუნებულად მუშაობდა ქუთაის თბილისში. დედ-მამამაც მუკლეს უნდა ეზრუნა.

გადაეწყვიტე ქუთაისში შექუფარებია დროებით თავი, ჩემს სიმამრი-ხილედთან და მინერალუდს კიდანაც სწორედ ამ გადაწყვეტილებით ჩამოვედი თბილისში.

ჩემს ბინამე მისვლა, თბილისში დღისით ან ღამით, რასაკვირველია, შეუძლებელი იყო. მაგრამ აუცილებელი იყო მუკლესათვის შეცნობებია, რომ მინერალურ წყლებიდან დაეზრუნდი და ქუთაისში გავემგზავრე მის მშობლებთან.

დღის განმავლობაში ნათლულიდან ჩემი ქალაქისაკენ გამოსვლა არ შეიძლებოდა. იმ დღეს ნათლულში დავრჩი დამხმელებული იმით, რომ არავინ ნაჩიობი არ შეშხელებოდა.

ვისმენდი რადიოთი 7 სოემბრის ლემონსტრაციის მსვლელობას ადღუმს ესწრებოდა ბერია.

რადიოთი მე და ალბათ, ჩემთან ერთად მთელმა ქართველმა ხალხმა პირველად გაეფიციეთ, სახ. სსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის ბაქრაძის მლიქნელური ხმა გრიბნიდან: "გაუმარჯოს ქართველი ხალხის საამაყო შეილს, დაერენტი პაულეს ძე ბერიას", - როგორ მოგწონთ ეს? - ქართველი და ყველა საბჭოთა ხალხების დაუძინებელი მგერო, - ქართველი ერის საამაყო შეილად ცხადლებოდა? მაშინ ასეთი წამოძახებების გაგონება ყველას სამინლად ეჩითირებოდა - ბერია და ქართველი ხალხის „საამაყო შეილი“? ვფიქრობდი ამ სამინლარ ლომენეს ალბათ ხალხის დასამინებლად გაიძახიან-მეთქი. მაგრამ მალე დაერწმუნდი ჩემს მუკლემამაც ამ დღიდან თითქმის ორი ათეული წლის განმავლობაში, ამ უნამუსო მოწოდებას, ისე როგორც ფამისგურ გერმანიამი - „კაი ჰიტლერს“ - ყოველ ნაბიჯზე გაიძახოდნენ საქართველოში. „საქართველოს საამაყო შეილს“, ქართული ლაპარაკი არც კი ეხერხებოდა.

მთელი დღე ნათლულში გავაგარე, გადაეწყვიტე, მენახა ჩემი ბიძაშვილი ქალიშვილები, რომელნიც კრასნოგორსკის ქუჩიდან სადღეს საბჭოთა ქუჩამე მღებარე ნახევრად სარღაფულ ორ პაგარა ოთახში გადაქსახლებით, მაგრამ არ ვიცილი მათი მისამართი.

გადაეწყვიტე დამეძახა გულუფონით, მათ ძველ ბინამე, რომლიდანაც ისინი ირაკლის დაპაგმირების შემდეგ გამოასახლეს. ეს სარისკო საქმე იყო, რადგან, როგორც გავიგე, იქ მინსახკომელები ჩაქსახლებით და ჩემი დამალვის საქმე არ შეიძლება მათ არსყოლნოდით. და ხომ შეიძლება ჩემი ბიძაშვილების ახალი ბინის მისამართის მითითების შემდეგ -

დამდარაჯებოდნენ

მაინე გადაეწყვიტე დამერეკა ჩემი ბიძაშვილის ძველ ბინაზე. მისი გელეფონის ნომერი ხომ ვიცი.

დაერეკე და რომელიღაც ქალმა გამცა პასუხი. ქურასბულიანის ბინა - შევეკითხე - არა, ქურასბულიანები საბჭოთა ქუჩაზე ამა და ამ ნომერში გადავიდნენო. მეტი არაფერი მინდოდა. ქალს ბოდიში მოეუხადე და გელეფონის ყურმილი ჩამოვიკიდე.

ქუთაისის მაგარბული, ღამის თორმეტი საათის შემდეგ გადიოდა. ხანამ მაგარბულის გასვლის დრო შიშოვდა, ნახევარი საათით ადრე ჩემი ბიძაშვილების ბინის ირგვლივ კარგი დაბეგრვის შემდეგ შევედი. აქ სამი ჩემი ბიძაშვილი გოგონა დამხვდა - თანაც სიხარულით და თანაც მისით მომეგებნენ ისინი, რადგან შენს გამო განუწყვეტელი მეთვალყურეობის ქვეშ ვიმყოფებითო.

იქ არ გავეჩურებულვარ და მხოლოდ დაევალება - ჩემს მეუღლეს გადაეციე, რომ მე ქუთაისის მიმართულებით გავემგზავრე თბილისიდან-თქვა. ამით ჩემი ბიძაშვილები ვერაფერს იგებდნენ, თუ სად მივდიოდი, ჩემი შეუღლისათვის კი ნათელი იყო, რომ მის მშობლებთან მივდიოდი ქუთაისში.

ქუთაისში მეორე დღით ჩავედი. დღისით გორამზე უქიმერიონის რაიონში ჩემს სილდრთან და სიმამრთან მისვლა შეუძლებელი იყო. მე ხომ ქუთაისში კარგად მიყნობდნენ, ისე, როგორც თბილისში, მათ უშეკვს უქიმერიონის გორამზე ასასვლელი ადგილები (ჯაჭვის ხიდი და მის ირგვლივ მიდამოები), ძველთაგან სევანი მგზავრების საბუდარს წარმოადგენდა. მთელი დღე სილის მიდამოებში გაეაგარე და როგორც კი მიხვდებოდა, ავედი სახლში. ჩემი სილდრი და სიმამრი წასული ყოფილან ბებო იმერეთში სკუმრად.

ქუთაისში დამხვდნენ მხოლოდ ჩემი ცოლისდა ნინა, რომელიც თბილისიდან ჩამოსულა ნოემბრის დღესასწაულებზე და მისი მამიდაშვილი ულენკო გოცირიძე, რომელმაც დიდად შეუწყო ხელი ჩემს დამალვას.

ჩემი მისვლა იქ არავის გაუგია და ცოლისდა გამომასპინძლდა სიმამრის უკვე გადაღვინების პროცესში გადასული მაჭარით. ჩემს სიმამრს კარგი ვენახი ჰქონდა სახლის ირგვლივ და ვინაიდან მისი სახლი, ვენახი და ეზო უქიმერიონის ნაკრძალში მდებარეობდა, აქ ახალი მოსახლეების ჩასახლება არ შეიძლებოდა და ამის გამო ვენახი და ხეხილიანი ბაღი სიმამრს შენარჩუნებული ჰქონდა.

მეორე დღეს სილდრი და სიმამრიც ჩამოვიდნენ სოფლიდან. არ გასულა ჩემი ქუთაისში ჩამოსვლის დროიდან სამი დღე, რომ თბილისიდან ჩამოვიდა ჩემი ცოლის ბიძაშვილი ხელი, რომელიც იმეამდ

ჩვენს ბინაზე ცხოვრობდა თბილისში. ნელამ, როგორც ჩვენთან მცხოვრებმა, ჩემს შესახებ ყველაფერი იცოდა და არც კი შეძლებოდა მისთვის რაიმე დაგვემალა.

ჩემს ბიძაშვილებს გადაუყვიათ ჩემს მეუღლისათვის, რომ აღუქსანდრემ შვიდ ნოემბერს ღამით გამოგვიარა და შენტვის გადასაცემად დაიბარა, რომ გავდივარ ქუთაისის მიმართულებითო. ეს ჩემი მეუღლისათვის გახატები პაროლი იყო.

მაგრამ, როგორ უნდა დავმალულიყავი ქუთაისში, როგორ შემენახა თავი ჩემი ცოლეურის სახლში, მაშინ როცა მათ ირგვლივ მცხოვრები ყველა მათი შემობოლი მიცნობდა! აქ იყო, რომ იცვნიან, ძაღლის თავი დამარხული ჩემ ცოლეურის ირგვლივ მცხოვრები მოსახლეობა მიცნობდა არა მარტო იმის შემდეგ, რაც მე ფანჯარებიდან ქალიშვილი ვითხოვე არამედ 1913 წლიდან, როდესაც მე და ჩემი ბიძაშვილი ირაკლი, პირველად ჩამოვედით საცხოვრებლად ქუთაისში, ხონის პროგინანაშიდან, ქუთაისის სათავად აზნაური გინანაშიაში გადმოსვლის შემდეგ. 1913 წლიდან, როგორც ვიცით ჩვენ ძირითადად ქუთაისში არქივლის გორამე უქიმერიონის რაიონში ვცხოვრობდით და იმ მიდამოებში მე ყველა მიცნობდა. რასაკვირველია, 1913 წლიდან 1937 წლამდე ყველა იქაური ჩემი ნაცნობი არ შემორჩენილა, მოხუკები დაიხოვენ, მაგრამ საშუალო ხნისა და ახალგაზრდობა, რომელიც ჩემს მოწაფეობის პერიოდს დროს იქ ცხოვრობდა, - ისინი მე ძალიან კარგად მიცნობდნენ. ასე რომ ჩემი ცოლეურის ირგვლივ მოსახლეობაში გატყუებები არ შემეძლო.

პოლიტიკაში მე უფრო გამოცდილი ვიყავი, ვიდრე ჩემი მეუღლე ან მისი ახლობლები, რომელთაც ჩემი ამბავი იცოდნენ და ჩემს მეუღლეს ნელის პირით შევეუთვალე თბილისში და ქუთაისში კი ჩემს საიდუმლოდ სიმამრს ვუთხარა, რომ სანამდის მე არ დამიჭერენ, მანამდის, არცერთ ჩემს ახლობელს ხელს არავინ ახლებს თქვა. ჩემი დაჭერის იმედი მათ ჯიქურ ბრძოლაში კი არა აქვთ, არამედ ცდილობენ მაიყუჩონ ჩემი საქმე - ვითომც არც კი აინტერესებდეთ, და ამ მეთოდით ჩამიგდონ ხელში. ჩემი ნათესავების და ახლობლების დაპატიმრებით ისინი ვერაფერს გააწყობენ, რადგან ეს 1937 წელი იყო და ნათესავების დაპატიმრებით დასახვერებად არავინ გამოცხადდებოდა. ეს კარგად იცოდნენ ჩემმა მძებნეულებმა და მე სრულიად არ შემინილა, ჩემს გამო რომ ვინმე ჩემი ნათესავი დაეჭირათ, სანამ მე დამალული ვიქნებოდი.

ნელის უუთხარი: გუკულიმ დაბამული ცაქვის პალატი გაიხადოს, ჩემს დაპატიმრებამდის კარადაში და კიდოს და არ ატაროსთქვა.

მალე დავარწმუნე ჩემი ნათესავები და ახლობლები, რომ მათ ჩემს

დაჭერამდის ხელს არავენ ახლებდა.

მაგრამ ვინ იყვნენ ეს ჩემი ნათესაეები და ახლობლები, რომელთაც ჩემი აღვლასამყოფელი იყოდნენ და ხელს მიწყობდნენ დამალვაში. ესენი თითოეუ ჩამოსათვლელი იყვნენ: ჩემი მეუღლე, მისი შშობლები, ჩემი ცოლისძეები თამარი და ნინო, ქვისლი შალვა, ცოლის ბიძაშვილი ნელი, ცოლის მამიდაშვილი ელენკო, – ამათ გარდა, ჩემს შესახებ არავენ არაფერი იყოდა.

გაჭირვება მიჩვენე და გაქცევას გიჩვენებო. გაჭირვებამ გამომიგონებია დამალვის ახალი მეთოდი, რომელშიც მე მიხსნა და რომელიც წარსულში უცნობი იყო კრიმინალისტიკაში. ეს მეთოდი გახლდათ – დღისით ჩაკეტილი უყოფილიყავი ოთახში და მხოლოდ დამდობით გამოესულიყავი გარეთ.

დამალვის ეს მეთოდი მე გამოვიგონე და, როგორც მაქნობეს 1953 წელს შინაგან საქმეთა სამინისტროში, სადაც დაპატიმრებული ვიყავი, ეს ახალი მეთოდი ცნობად და აღსარიცხველად ჩემ სურათთან ერთად მოსკოვში გაუგზავნიათ კრიმინალისტიკის ინსტიტუტში; ასე რომ, მიიხრევა: შენი გვარი, სახელი და სურათი ცნობილი გახდება გათიქმულ მსოფლიო ბანდიტების გვერდითო. მათი მხრივ ჩემი ასეთი აღიარება მაინც და მაინც დიდ საწყენად არ მაძინევიდა.

ვიყოდი რა ღირებულების ხალხი იყვნენ ჩემი ეს შემოფასებლები; მე ისინი ბანდიტს „გოლოვოროუმს“, კონტრრევოლუციონერს, „ქართველი ხალხის საუკეთესო შვილის“ – ბერიას მოკვლის განმრახვებაში თანამონაწილეს და ათასგვარ სამაზღარ ეპითეგებით მნათლავდნენ, მაგრამ ჩემში ეს მათ მიმართ აღვივებდა მხოლოდ შიშს, როგორც აღამიანებისადმი, რომელთაც თვითონაც არ იყოდნენ რას წარმოადგენდნენ და რას სჩადიოდნენ.

მეშოთ ითქვამ, რომ 1937 წლის რეპრესიები მარგოლენ ე. წ. მეხუთე კოლონის მიმართ არ იყო გამოიშული; ამასთან ერთად ამ ოპერაციების მიმანი იყო აგრეთვე გერორო, ე. ი. ხალხის დამინება ახლად შემოღებულ ფარულ არჩევნებისათვის, რეპრესიებით ისე უნდა დაემინებინათ ამომრჩეველები, რომ თავში აზრად არე კი მოხელოდათ არჩევნების დროს „კაბინკებში“ ფანქრით წაეშალათ მათთვის არამოსაწონი კანდიდატები. იშვიათად თუ ვინმე იყო, რომელსაც რეპრესირებული არ ჰყავდა ახლობელი, ანდა თვითონ არ მოელოდა დაპატიმრებას, – ამგვარად შიშით მთელი საბჭოთა კავშირი იყო დათრგუნული. არჩევნების ჩატარება მმართველი წრეებისთვის აღარ იყო საშიში.

ეს რეპრესიები რომ წინასაარჩევნო ღონისძიებებსაც წარმოადგენდა, ამის შესახებ მოვესმინით თვით სტალინს:

“1937 წელმა გამოამჟღავნა ახალი მონაცემები არამზადდებზე ბუხარინულ-გროცისგული ბანდიდან. სასამართლოს პროცესმა პიატკოვის, რადეკისა და სხვათა საქმის გამო, სასამართლო პროცესმა გუბანეცკის, იაკოვისა და სხვათა საქმის გამო, ბოლოს, სასამართლო პროცესმა ბუხარინის, რიკოვის, კრესტინსკის, რომენგოლესისა და სხვათა საქმის გამო ცხადყო, რომ ბუხარინელები და გროცისგები თურმე უკვე დიდი ხანია შეადგენდნენ ხალხის მგერთა ერთ საერთო ბანდას “შემარჯვენე გროცისგული ბლოკის” სახით.

“სასამართლო პროცესებმა ცხადდეს, რომ აღაშინათა მოდგმის ეს ნადირალები ხალხის მგრებთან – გროცისგებთან, შინოვიეუთან და კამენევთან ერთად ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის პირველ დღეებიდანვე, შეთქმული იყვნენ ლენინის წინააღმდეგ, ბრესტის ზავის ჩამოშლის პროვოკაციული ცდები 1918 წლის დასაწყისში; შეთქმულება ლენინის წინააღმდეგ და „შემარჯვენე“ ესერებთან შეთანხმება ლენინის, სტალინის და სეკრდლოვის დაპატიმრების და მოკვლის შესახებ 1918 წლის გაზაფხულზე, ვერაგული თავდასხმა ლენინზე და მისი დაჭრა 1918 წლის ზაფხულში; შემარჯვენე ესერების ამბოხება 1918 წლის ზაფხულში, უთანხმოებათა განმრავ გამწვავება პარტიამ 1921 წელს ლენინის ხელმძღვანელობის მიენიდან შერჩევისა და დაშლის მიზნით. პარტიის ხელმძღვანელობის დაშლის, წლები ლენინის ავადმყოფობის დროს და მისი ხიკედლის შემდეგ; სახელმწიფო საიდუმლოებათა გაცემა და უცხოეთის დამეურვისათვის ცნობების მიწოდება; კიროვის ვერაგულად მოკლა, მვენებლობა, დიეგრეზიები, აფეთქებები; მენცინსკის, კუბიშევის, გორკის ვერაგულად მოკლა - ყველა ეს და მათი მსგავსი ბოროტ მოქმედებანი, თურმე, გარდებოდა ოცე წლის მანძილზე გროცის, შინოვიევის, კამენევის, ბუხარინის, რიკოვის და მათი დამქაშების მონაწილეობით ან ხელმძღვანელობით – უცხოეთის ბურჟუაზიულ დამეურვებათა დეველებით”.

“სასამართლო პროცესებმა გამოარკვიეს, რომ გროცისგ-ბუხარინელი არამზადები ასრულებდნენ რა თავიანთი ბაგონ-პაგრონიების-უცხოეთის ბურჟუაზიულ დამეურვების ნება-სურვილს, მიზნად ისახავდნენ პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს დანგრევას, ქვეყნის თავდაცვისათვის ძირის გამოთხრას, უცხოეთის სამხედრო ინტერვენციის გაადვილებას, წითელი არმიის დამარცხების მომზადებას, სსრ კავშირის დანაწილებას, იაპონელებისათვის საბჭოთა შღვისპირეთის მიცემას, პოლონელებს-სათვის საბჭოთა ბელორუსიის მიცემას, გერმანელებისათვის საბჭოთა უკრაინის მიცემას, მუშებისა და კოლშეურნიკების მონაპოვართა მოსპობას, სსრ კავშირში კაპიტალისტური მონობის აღდგენას”.

“ამ თეორეტიკული ქონდრისკაცებს დაავიწყდათ, რომ საბჭოთა ქვეყნის ბაგონ-პაგრონი არის საბჭოთა ხალხი, ხოლო ბაგონი რიკოვები, ბუხარინები, მინოვიევი, კაშენევი მხოლოდ დროებით იმყოფებიან სახელმწიფოს სამსახურში, რომელსაც ყოველ წუთს შეუძლია გააყაროს ისინი თავის კანცელარიიდან, როგორც უსარგებლო ნაგავი”.

“უამისგნა უბადრუკ ლაქებს დაავიწყდათ, რომ საკმარისია საბჭოთა ხალხმა გაანძროს თითო, რომ მათგან კვლიე აღარ დარჩეს.

საბჭოთა სასამართლომ ბუხარინულ-გროცკისგ არამზადებს დახურება მოსაჯა”.

შინსახკომმა განაჩენი სისრულეში მოიყვანა. (“სგალინი. “პარტისტორია”, გვ. 421-422-433).

შემდეგ განაგრძობს: “საბჭოთა ხალხმა მოიწონა ბუხარინულ-გროცკისგნა ბანდის განადგურება და მორიგ საქმეზე გადავიდა.

“ხოლო მორიგი საქმეები იმაში მდგომარეობდა, რომ მოვამადებულოყავით სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოს არჩევნებისათვის და იგი ორგანიზებულად ჩაგვეგარუნა”.

ამგებამ ბევრს სურს დაამტკიცოს, რომ 1937 წელში ჩატარებული რეპრესიები, გამოწვეული იყო იმით, რომ თითქოს სგალინი შეკლმაში შეკაედათ ოლქების, რესპუბლიკების ხელმძღვანელობას, მავნებლების არჩებობის შესახებ; მაგალითად საქართველოში სგალინის შეკლმაში შემყვანად თელიან ბურიას, – ალბათ ასე აგვეუბდნენ სგალინს, – ამბობენ ისინი, სხვა ოლქებისა და რესპუბლიკის ხელმძღვანელებით.

ასეთ შიამიგ აღამიანებს ვეუბნები: თუ კი ასეულ ათასობით საუკუთხო აღამიანების დახურებას მაღწიეს ბურიებმა, ვროვებმა და სხვა შგავსმა ბოროტმოქმელებმა, რომელნიც საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რაიონებში იმყოფებოდნენ ხელმძღვანელ თანამდებობებზე, და სგალინმა ამ ბოროტმოქმელების შესახებ ვერაფერი გაიგო, – მაშინ ის (სგალინი) არანორმალური აღამიანი ყოფილა. აბა, გაბედოს ვინმემ, – ვეუბნები მე ამ მაამიგებს, სგალინის შემდეგ, ვინე გნებაეთ, საბჭოთა ხელმძღვანელის ხელმა, თვიონებურად დახვრიგონ, არამე თუ ასეულ ათასობით მოწინავე პასუხისმგებელი პირები ან სხვა აღამიანები, არამედ ერთი უბრალო აღამიანიე კი – პოლიტიკურ ნიადაგზე, თუ ეს დანაშაული მათ (ხელმძღვანელობას) შედეველობიდან გამოპარეოდათ. ცხალია არა.

მთელმა მსოფლიომ იცოდა, რომ 1937 წელში დაპატიმრებულთა 95 პროცენტს შეადგენდნენ – პარტიულ, საბჭოთა და საკოლმეურნეო ორგანიზაციების ხელმძღვანელები და მეცნიერ-მუშაკები, მოწინავე ინგელიგენცია, მწერლები, ჟურნალისტები, პროფკავშირის მუშაკები, სახელგონი და თუ ყველა ესენი, რამოდენიმე ასეულ ათასი მოწინავე

საბჭოთა ადამიანი, ნამდვილად თუ ერთპიროვნული თვითნებობის დამხობის მომხრე იყენს, მაშინ ესენი უფლებამოსილი ყოფილან "და ამ შემთხვევაში თვითონ კი არ იქნებოდნენ "ხალხის მკრეხები", არამედ ერთპიროვნული მმართველი და მისი სახელმწიფო-საღამსჯელო ორგანოები, რომელთაც თვითნებურად მიაკუთვნეს ხალხის მკრეხის საბჭოთა კავშირის საუკეთესო ადამიანები და ფიზიკურად მოსპეს ისინი "როდესაც მთელი რიგი ბოროტ მოქმედებანი, ნათლად აამკარავებენ ხელისუფლების განმრახებას, - დაუმორჩილონ ხალხი განუსაზღვრელ ღესპოგინშს, მაშინ ხალხი უფლებამოსილია და ეს მისი მოვალეობაც არის დაამხოს ასეთი ხელისუფლება".

მაგრამ 1937 წელს საწინააღმდეგო მოვლენას ქვიონდა ადგილი რეპრესირებულ ადამიანებს არავითარი განმრახება არ ქვიონათ დაქმნით არსებული რეჟიმი და არავითარი ანგისაბჭოთა არალეგალური ორგანიზაციები არ არსებობდა და ასე სრულიად უმიშემოდ იქნა განალეურებული ხალხის საუკეთესო ნაწილი.

ასეთი უბედურება დააგყდა საბჭოთა ხალხს 1937 წელს. მაგალითად, საკმარისი იყო გასული საუკუნის სამოციან წლებში, საქართველოს მკრეხს ფიზიკურად მოსპათ ქართველი ერის რამოდენიმე საუკეთესო შვილი, - ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ივანე მაჩაბელი, ნიკო ნიკოლაძე და ორიოდე კიდევ სხვა ასეთი, რომ საქართველოს ეროვნული პროგრესი რამოდენიმე ათეული წლით ყოფილიყო შეჩერებული.

1937 წლის უჩვეულო რეპრესიები რომ გაემართლებინათ, ამოცეცხვებული იქნა სისხლიანი ივანე მრისხანეს პიროვნება, რომელმაც უკან მოიგოვა ყველა გრანი და ღესპოგე, ეს ხეზოდა იმისათვის, რათა დაემტკიცებინათ, რომ სახელმწიფო მმართველს ყველაფერი ეპატიება, თუკი მისი ღონისძიებები მიმართულია სახელმწიფო ინტერესების სასარგებლოდ. ივანეს კაცთმოთუფლებითი საღიშში, თითქოს გამოძნული იყო ძლიერი რუსეთის შექმნის ინტერესით.

ივანე მრისხანე გაღმერთებული იქნა, მას „დიდი ხელმწიფე“ შეარქვეს, არა პეტრე დიდი, არამედ ივანე მრისხანე იქნა გამოყენილი რუსეთის დიდ მუფედ, ეს ხეზოდა მარგოილენ იმისათვის, რომ ის იყო მრისხანე, საღისა და ქვეყნუერღობითა მოთულე.

დაეუბრუნეთ ქუთაისს და ჩემ იქ ჩასვლას 1937 წლის 8 ნოემბერს. მაშინ მე ჯერ ისევ მჯეროდა, რომ თუ ოქტომბრის რევოლუციის 20 წლის თავმა არ გამოიწვიან რაიმე ცვლილება და არ გაათავისუფლეს უკანასკნელ ორ-სამ თვეში დასაგომრებული პურაქელი ადამიანი, არამედ დასაგომრებები განუხრელად გრძელდებოდა, ვფიქრობდა, არჩვენების შემდეგ მაინც მოხლებოდა რაიმე, მაგრამ არც არჩვენების შემდეგ

შეცვლილა რამე.

ჩემთვის, რასაკვირველია, ძალზე სამშინო იყო ქუთაისში სილქერ-სიმაპრთან თავის შენახვა. ჯერ ერთი, როგორც მემოთ ვიქცი, ჩემი სიმაპრის სახლის ირგვლივ მცხოვრებთაგან ყველა მიეწობდა ჯერ კიდევ ბავშვობიდანვე, რადგან ქუთაისში ჩემი სწავლის პერიოდში მუდამ ამ მიდამოებში ვცხოვრობდა; მეორეც, ჩემს სიმაპრს და სილქერს პქონდათ საკმაო დიდი ორსართულიანი სახლი, ათი ოთახის რაოდენობით, ორთავე სართულზე და ამის გამო შინსასკომულეს აღვიღად შეცვლით ვფიქრობ, რომ მე, შესაძლებელია, ამ სახლში ვაფარებდი თავს. ამის გამო გადავწყვიტე ღამ-ღამობით გარეთ გამეთენებინა და მხოლოდ გათენებისას შევსულიყავი სახლში, რადგან ვფიქრობდა, რომ თუ აქ ჩემს საძებრად მოვიდოდნენ, – ეს ღამით უნდა მომხდარიყო; ყოველ შემთხვევაში სხვა უკეთესი გამოსაგაღი არ მქონდა და ყოველ დაღამებისას ჩემი სიმაპრის სახლის უკანა (ეზოს შორეი) კარებიდან გაედიოდი ბაღში და იქიდან ხშირად სხვის ყანების გავლით, ქალაქის მიყრუბულ ადგილებშიც დავდიოდი და ამ საბარჯლში, სუსხიან ზამთრის გრძელ ღამეების პირობებში ვათენებდი ღამეებს და გათენებისას ვბრუნდებოდი სახლში, სადაც ჩემთვის საყვარელად გამოყოფილი იყო ერთი უკანა ოთახი, რომელიც მუდამ ჩაკეტილი იყო. სილქერ-სიმაპრთან მომსულელებს ეგონათ, რომ ფანჯრების ოთახები საკმარისი ბჭვთ და ამ ჩაკეტილ პაგარა ოთახში, ალბათ რაიმე ხაბაკი უწყევიათო. ვჭვიყ არავის ეპარებოდა თუ აქ ვინმე იმალებოდა. ოთახის დარბაზები ღამით იკეტებოდა და სინათლის ანთების შემთხვევაში არავის არაფრის დანახვა არ შეეძლო.

ამგეარად დღისით მე მეძინა ამ ოთახში და ღამით გავდიოდი გარეთ. ქუთაისის ციხე თითქმის დასაყვლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს ემსახურებოდა და ამის გამო 1937 წლის მსხვერპლი პატიმრები, თითქმის ყოველ ღამე მოპყავდით აქ ღია საბარჯო მანქანებით, რადგან ასეთი მასიური დაპატიმრებების პირობებში შეუძლებელი იყო ამისათვის საჭირო უამრავი, პატიმრებისათვის საყვარელად განკუთვნილი დახურული მანქანების გამოყოფა; სამაგიეროდ პატიმრებს, რომლებსაც საბარჯო მანქანების ძარები მუდამ გატყნილი იყო, ნაბრძანები პქონდათ ძარის ფსკერზე ყოფილიყვნენ გართხმულნი, რათა ქალაქში ღამით ციხისაკენ გავლით რომელიმე მათგანი ვინმეს არ გამოეცნო; მორალურად განადგურებული ადამიანები ამ ბრძანებას უსიგყვოდ ასრულებდნენ.

ვინ იყვნენ ეს ადამიანები, რომელნიც დასაკლავ პირუტყვებითი ვლაგნენ ღია მანქანის ძარაზე სუსხიან ზამთარში და ხშირად წვიმისა და

თოვლის ქვეშ? – ესენი რაიონების ყოფილი პარტიული და ნაბჭოთა ხელმძღვანელები და სხვადასხვა დარგის წარჩინებული მუშაკები იყვნენ, კიდევ უფრო სამწუხარო ის არის, რომ უმრავლესობა მართლაც სასაკლავოზე მიჰყავდათ – ამ საცხეთის ნამღვლი მნიშვნელობით.

ამ სურათს ყოველ დამით ვუყურებდი და ჩემს გულში უკვე მწიფდებოდა რწმენა იმის შესახებ, რომ საქმე არც ისე ადვილი იყო, როგორც წარმომედგინა და დამალვა დიდხანს უნდა გაგრძელებულიყო. ასეთ შემთხვევაში სჯობდა ჩემი გამოცხადება ოფიციალური პროპაგანდის მიხედვით ჩანდა, რომ ყველა დაპატიმრებულს სამიხილი ბრალდებები აქონდა წარდგენილი; მე დაერწმუნედი, რომ არც მე მექნებოდა წაყენებული ნაკლები ყალბი ბრალდება, მაგრამ სახელდობრ რა, ამის წარმოდგენა არ შეუძლო.

გამოცხადებულებიყავი, ჩემი თავი ჯანდაბას, თუ გინდა, იმ დამით დავეხერხებო, მაგრამ საფრთხეში ჩაეარლებოდნენ ჩემი ახლობლები, რომლებიც დამალვაში შეხმარდებოდნენ.

იყო ერთი გზა, რათა სადმე სხვაგან დამეწყო არალეგალური ცხოვრება. მაგრამ რაიმე ბოროტმოქმედების ჩადენის გარეშე, შეუძლებელი იყო ამის განხორციელება; ჩემი გვარი საკავშირო ტყენაში იყო გამოცხადებული, ბერიას უამრავი აგენტი დახეციალობდა საქართველოს ფარგლებში ჩემს საძებრად, ჩემი სურათები ურისხვად იყო გამრავლებული და გაგზავნილი საბჭოთა კავშირის ყველა კუთხეში.

ჯერ კიდევ კისლოვოდსკოში ყოფნის დროს გამოვეგზავნე წერილი საქ. სსრ შინაგან საქმეთა კომისარიატს, სადაც ვწერდი, რომ მე თავს სრულიად უდანამაულოდ ვთვლი და, მიუხედავად ამისა, თუ მასიხ დავიმალე, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ეხლანდელი მასიური დაპატიმრებები არასწორად მიმართა, რაც ალბათ შემდეგში შეწყდება, და მაშინ გამოვეცხადებო-მეთქი. ჩემთვის ცნობილი იყო, რომ ჩემი ტყენისას სევანეთში, ძალზე ავიწროებდნენ ხალხს, განსაკუთრებით თანასოფლელებს და ნათესავებს. ამის გამო მე მთით აღნიშნულ წერილში მინასკომს ვუწყებდი, რომ მე რუსეთში ვიპოეფები და იმდენად სულელი არა ვარ, რომ სევანეთში დავიწყო მალეა მეთქი. მართლაც, როგორც შემოთ ვთქვა, დამალვის დღიდან მე არამე თუ სევანეთში, არამედ ქუთაისის ჯაჭვის ხიდს იქით, ფეხიე არსად არ გამიღვამს.

შინასკომის მიმართ ჩემს მიერ ამ წერილის გაგზავნამ ერთი კარგი შედეგი გამოიღო, სახელდობრ ის, რომ სევანეთში დროებით შეანელებ ჩემი ტყენა.

მოკლედ ცხადი იყო, რომ მე უნდა შეეგვებოდი ჩემს უადრესად არასახარბიელო ბუქს: ცოცხლად დამეშარხა ჩემი თავი ოთახში ისე, რომ

შის სინათლის დანახვის საშუალებაც არა მქონოდა.

1938 წლის დასაწყისში ქუთაისში დამით სეირნობის დროს მე დამებადა ამრი: არ დამეკარგა უსაქმოდ დრო მალეის პერიოდში და რაზე გამეკუთებინა. გამახსენდა, რომ ერთ დროს პროფესორი შანიძე და პროფესორი თოფურია მე მავალებდნენ დამეწყო მუშაობა ქართულ-სენურ შედარებით ლექსიკონზე. ახლა დრო საკმარისი მქონდა და მათი თხოვნის შესრულება გადაეწყვიტა.

1937-38 წლის მაძიარში, როგორც ვთქვი დამეებს მოლიანად გარეთ ვაგარებდი, დღისით კი მეძინა და ვისვენებდი. მაგრამ 1938 წლის გაზაფხულის დასაწყისიდან უკვე თავი დავანებე დამეების გარეთ თევას, ვიფიქრე, ჩემს მძებნელებისათვის ალბათ შნიშენელობა არა აქვს დამით მომაკითხავენ თუ დღით-მეთქი და დღითაც და დამითაც ოთახში ვიყავი ჩაკეტილი, ხოლო დამეების შემდეგ გავდიოდი გარეთ სასეირნოდ ნახევარი საათით და ზოგჯერ მეტი ხნითაც. ამის შემდეგ გულმოდგინედ შეველექი ქართულ-სენურ მე დარებით ლექსიკონზე მუშაობას და ამ ხნიდან თორმეტი წლის განმავლობაში ვმუშაობდი მის შედგენაზე.

შედარებით ლექსიკონზე მუშაობისას ქართული სიგყეების მე საკრებად ვიყენებდი საბა-სულხან ორბელიანის და ნიკო ჩუბინაშვილის ქართულ ლექსიკონებს, მაგრამ ვინაიდან ამ ლექსიკონებში არ მოიპოვებოდა მოლიანად ყველა ქართული სიგყეა და სენური სიგყეების ლექსიკონი სრულებით არ არსებობდა, ამის გამო ყველა დამაგებითი სიგყეების ამოკრევა მხედებოდა წიგნებიდან, ეურნალ-გამუთებიდან და სხვა წესით. ამას კი ბევრი დრო სჭირდებოდა, მაგრამ დროის ნაკლოვანებას არ განვიყდილა.

ჩემი ძებნა თანდათან ძლიერდებოდა; ცნობებს ჩემი ძებნის გაძლიერების შესახებ ლებულობდნენ ჩემი ცოლი და მისი ნათესაეებ; ჩემიანები ყველას ეუბნებოდნენ, რომ მე დაპაგიმრებული ვარ. ეს გარემოება არავის აკვირებდა იმ დროს. მაშინ გასაკვირად ხალხს შოლოდ ის მოაწნდა, რომ ოდნავ თუ ვარგისიანი იყავი, - დუჭირავი როგორ დარჩიო. ასეთ ადამიანს ჩურჩულით ყველა ულოცავდა გადარჩენას, მაგრამ გადარჩენაზე ლაპარაკი ჯერ კიდევ ნაადრევი იყო. დაპაგიმრებები შეუნელებლად გრძელდებოდა; ადამიანს, რომელიც სახლიდან გაეიღოდა, დაბრუნების იმედი არ მქონდა, სახლში მოსულს მთელი დამე აცახებებდა, თუ როდის მიაკითხავდნენ წასაყვანად ქუჩაში დაპაგიმრებულ თუ საშსახურიდან და სახლიდან წაყვანილი ადამიანების ბედი განწირული იყო: ვინც ერთხელ თავს შურგავდა მიხსახკომში, ის უკვე „დამნაშაველ“ რჩებოდა, და, რაც მთავარია, ყოველგვარ სამინელ დანამუდზე „აწერდა“ ხელს აუწერული გერორი მძვინვარებდა.

გერორის მეშვეობით ადამიანის მორალურად დაქვეითების სურხე მრავალია. ამითი ყველაზე სამხელი ადგილი უჭირავს გერორიზებული ადამიანებისათვის საკუთარი ღირსების დამამციარე ბელი ყალბი ბრალდებების თავისთავზე დაკისრებას, მაგალითად, სოცბას ასხამლეს მის შწაგერულს, აქხალბდეს თავის თავს ხალხის მგრად და საკუთარი” სამშობლოს გამყიდველად. არ არსებობს იმაზე სამარცხენო, ვიდრე მოგხდეს საპატიმროში ჯდომა და, მით უმეგეს, ვიდრე იქნე სიკვდილით დასჯილი—სამშობლოსა და მსოფლიო ხალხების თავისუფლების საწინააღმდეგო ბრძოლის ბრალდებით, მაშინ როცა სინამდვილეში სამშობლოსათვის და, საერთოდ, ხალხისათვის სიკეთის მეტი არაფერი გაგიკეთებია და შენ კი საწინააღმდეგოს გაიძულებენ, რომ თქვა, მარგოლოღნ იმისათვის, რათა სიკვდილით დაგსაჯონ და, თანაც, თვითონ გაიმართლონ თავი სამოგადოების წინაშე, რომ შენც თითქოს უღანამაულოდ არ დაუზერეცხბარ.

მაშასადამე, ჩემიანები დაბეჯითებით ავრყელებდნენ ხმებს ჩემი დაპატიმრების შესახებ. მაგრამ შინსახკომმა იცოდა, თუ როგორი დაქერილიყ ვიყავი. ყველა ახლო-მახლო მეხოზრებს, როგორც სევანეთში ჩემიანების ირგვლივ ისე ქუთაისში ჩემი ცოლოურის ირგვლივ, მით უმეგეს თბილისში – შინსახკომის აგენეგები ეკითხებოდნენ “და აეალებდნენ, გაგვოთ რაიმე ჩემს შესახებ, უფრო მეტი ნაწილი ამითგან ჩემად გადასცემდნენ ჩემიანებს: ალექსანდრეს შესახებ გვეკითხებოან სად არისო. როგორც ჩანს დაქერილი არ ყოფილა, თქვენ კი დაპატიმრებული გვონათ. ბევრა, როგორც მახარობელი, შიადგებოდა ჩემიანებს: ჯაერი ნუ გაქეთ, არ ყოფილა დაქერილი, ალბათ სადმე შიიმალაო. რა იცოდნენ ამ კეთილშა ადამიანებმა, რომ თვითეული ასეთი “მახარობლობა” ისარივით ესობოდათ გულზე ჩემიანებს. ხალხთან შეხვედრის ეშინოდათ, აბა, ვინ რას შეგვეკითხება ალექსანდრეს საქმეზე, აბა, ვინ რას გვეგყვის ახალს მისი ძებნის შესახებო.

პირადად მეუ უარეს მდგომარეობში ვიყავი. თუ ჩემი სიმაშრი და სიღღერი სადმე გაივილიდნენ, მათი სახლში დაბრუნების დროს, ჯერ მანამდის, სანამ თვითონ რამეს იცკოდნენ. მათ თვალეში ამოვი კითხავდი ხოლმე, რომ რადაც ახალი არასასიაშოენო ამბავი უნდა მოგებნათ ჩემთვის და ამის ნაკლებობა არასილეს ყოფილა: ყოველდღიურად ელებულობდი ახალ ცნობებს, ჩემი ძებნის გაძლიერების შესახებ.

სიმაშრი უკანასკნელ წლების განმავლობაში მუშაობდა ქვემო სევანეთის საეაქრო (როგორც აღმასკომის, ისე რაიკოოპერაციის და სახეაქრობის) წარმომადგენლად ქალაქ ქუთაისში. 1937 წელს, როლესაც ჩემი ძებნა დაიწყო, ქვემო სევანეთის ახალმა ხელმძღვანელობამ

გაათავისუფლეს იგი ქუთაისში ქვემო სვანეთის სავაჭრო წარმომადგენლის მოვალეობისაგან, როგორც ხალხის მგერი სიძის სიმაზრი. კიდევ კარგი, რომ იგი სვანეთში მებოვრები არ იყო და ქუთაისის მკვიდრად ითვლებოდა, თორემ ქვემო სვანეთს რომ მის მიმართ რაიმე აღმინისგრაციული ხელმისაწვდომი პქონოდა, მას ჩემს გამო გააქრობდნენ.

სიმაზრს პენსია პქონდა (150 მანეთი), თავისი რევოლუციონერი წარსულის გამო (იმ დროს ამაზე შეგი პენსია არ არსებობდა თუ იგი პერსონალური პენსიონერი არ იყო), მაგრამ მას და მის მეუღლეს რას ვყოფილათ; დამატებითი თანხებით, როგორც მათთვის, ისე ჩემს გამოსაკვებად, ჩემს ცოლს უნდა ჩამოეტანა ან გამოეგზავნა.

რამოღენიმე ხნის შემდეგ ახალი განკარგულება იქნა გაცემული, რომ რეპრესირებული ადამიანების ახლობლები, რომელნიც თვითონ გადარჩნენ დაპატიმრებას, აღდგენილ უნდა იქნან სამუშაოებზე, რადგან „ძმა არ არის პასუხისმგებელი ძმის დანაშაულზე, მეუღლე – მეუღლისა და შვილი მამას“-ო (ქლანოვის მოხსენება). ამის საფუძველზე ჩემი მეუღლე აღდგენილ იქნა მასწავლებლად ქ. თბილისის რკინის გზის საფერძლო სკოლაში. რის შემდეგაც უკონომიურად არა გვიძავედა რა, მაგრამ ყოველ მომენტში ოჯახის აფორიაქების შიში მძიმე ღაღს ასვამდა ჩვენს ცხოვრებას.

მეუღლეს ყოველთვის ურად „ფუთით“ ჩამოქონდა ახალ-ახალი ცნობები ჩემი ძებნის შესახებ: თვითიყული მუშობელი, ნათესავი იმას შეუბნება, რომ ალექსანდრეს შესახებ გვეკითხებიან, გვაეალებენ გაეიფოთ, თუ სად მიიშალა და სხვა – ადამიანებთან შეხვედრა მაკანკალებს, მემინია, რომ რაიმე ახალი არ მითხრან შენი ძებნის შესახებო, – შეუბნებოდა მეუღლე.

უშუალოდ ჩემს ახლობლებს შინსახკომის ხალხი არაფერს ეკითხებოდა, ვითომც და მე არაფერს ეახსოვარ და არაფერს დამეძებს. ეს ალბათ იმისათვის ხდებოდა, რათა მოედენებინათ ჩვენი სიფრიზილე.

წარსულში წაკითხული მქონდა ერთი მაღალი ჩინის ავსტრიელი ოფიცრის წიგნი სახელწოდებით: „ღამვერვა და კონგრადამვერვა“. ამ წიგნიდან მე კარგად ვიცი, რომ კონგრადამვერვას ძალზე ხშირად უფრო დიდი შედეგი მოაქონდა, ვიდრე ღამვერვას. განუწყვეტლივ და ყოველ ნაბიჯიდან იმ ცნობების მიღებას, თუ როგორ შეუძლებლად დამეძებდნენ, ჩემთვის დიდი სარგებელი მოაქონდა. ამით მე ეპორკეცები სიფრიზილეს და თუ მე 16 წლის განმავლობაში შევძელი, შეიძლება ითქვას, კაცობრიობის ისტორიაში გაუგონარი მძაფრი ძებნის და დამალვის უჩვეულოდ აუტანელი რევიმის გადატანა, ეს ძირითადად ქართველ

შინსახკომელია მოეწეულ დაშვების მეთოდს უნდა შეეწვიოს.

უფრო საზარელი ამბები სევანეთიდან მოდიოდა. იქ შინსახკომელებს ხელოვნურად გაუვრცელებათ ხმა, რომ თითქოს მე ვილაყვებს ვენახს სევანეთის მთებში თავიდან ფეხამდის შეიარაღებული და ნაბადში გამოიწყობილი¹. ამის გამო ბევრი მუჯოგე დაეპატიმრებინათ.

დაუპატიმრებიათ ჩემი ძმა, ვითომც სულ სხვა საბაბით და ამავე შეუსაბამო საბაბის საფუძველზე მას პატიმრობაც მოესაჯეს; ასე მოეცინა ჩემს მამიდაშვილებსაც.

ზემოთ ვთქვი, რომ ჩემს მიერ საქ. სსრ შინსახკომისადმი ექვშნოვოდ კიდან მიწერილმა წერილმა დროებით შეანელა ჩემი ტენა სევანეთში, მაგრამ ეს იყო მხოლოდ დროებით; 1940 წლის მეორე ნახევრიდან ჩემი ტენა ისევ გაძლიერდა სევანეთში. მაგრამ აქ უკვე არა აგენტურული მეთოდით, როგორც ეს ქუთაისში და თბილისში, არამედ ტერორით, ხალხი ძრწოლაში იქნა აყვანილი. მამაცი ჩემი თანასოფლელები ისე მოგყდნენ, რომ ბევრი ვერ უძლებდა რა ძალდატანებას, – იძულებული ხდებოდა გყვილი მოეგონებინა, რომ თითქოს მე მართლა ვენახივარ სევანეთში. ასე დააბეჭავეს ჩემი ამაყი და მამაცი სევანები.

გარდა იმისა, რომ მე ქუთაისში ვმუშაობდი ქართულ-სევანურ შედარებით ლექსიკონზე, შეძლების ფარგლებში სახლში ჩემ სიმამართან სხვა ფიზიკურ სამუშაოებსაც ვასრულებდი. ჩემს სიმამრს ქუთაისში უქიშერიონის (გორამე) მიდამოებში ეღვა სახლი საკმაოდ დიდი ბაღ-ვენახით და ვინაიდან უქიშერიონი ნაკრძალად იყო გამოცხადებული (ამჟამადაც ნაკრძალია), ამის გამო ამ ადგილებში ახალი მოსახლეების ჩასახლება შეუძლებელი იყო და ჩემს სიმამრსაც სწორედ ამიგომ დარჩა ეს ბაღ-ვენახი. იგი თვითონ ამუშავებდა ამ ბაღს, უვლიდა და აახლებდა ვენახს, მოპყავდა სიმინდი, ლობიო, ბოსტნეული თავისი საჭიროებისათვის (ბაზარში გასაყიდად არაფერი არ გაუგანია); მე ვეხმარებოდი ამ სამუშაოებში, რისი გაკეთებაც კი შეიძლებოდა ჩაკეცილ სახლში (სიმინდის გარჩევა, სანამყენო ნურგების დამენა, ჭურების გამორეცხვა, ყურძნის დატყლევა-გამოწურვა საწნახელში, სიმინდის გაროების აგანა სხვენზე გასახმობად და სხვა).

როგორც ვთქვი, ჩემი სიმამრი მთელს ვენახს თავის ხელით ამუშავებდა. სეხილისა და ვენახის სიხშირის გამო, სიმინდის დასათესად ადგილის მოხენა შეუძლებელი იყო, ამიგომ მას ჩემი სიმამრი ხელით ბარავდა. პირილში რომ უნდა დაეთესა სიმინდი, ვენახის დაბარვას თებურვალში იწყებდა, მოხუცი იყო და თანაც ფიზიკურ მუშაობას დიდი ხანია გადაჩვეული იყო.

ერთხელ ძალზე ბუმბუკო დამეში, თებერვალში, – ჩემი სიმაძრე ადრე დაწვა. მეორე დღიდან ვენახის დაბარვას უნდა შედგომოდა. სათანადო იარაღი წინდაწინ მოიმზადა. ჩემი სილედრ-სიმაძრის დაწოლის შემდეგ გავედი ვენახში და ბარვას შეუდექი. გათენებამდის გაუჩერებელი ვბარავდა.

ჩემმა სიმაძრმა ადრე იყოფა ადგომა. მისი სახლის უკანა ღერუფნიდან ვენახის მედა ნაწილი მთლიანად მოსჩანდა. დილით გაუხედავს ღერუფნიდან და თვალში მოხვედრია დაბარული მიდამო. პირველად თვალების ფუმუნება დაუწყია, – ხომ არ მეჩვენებო, მერე სახლში შესულა და ჩემს სილედრისათვის მოუხსენებია ყველაფერი. სილედრს მამბინე უთქვამს, რომ ეს ალექსანდრეს გაკეთებული იქნებო. მაგრამ სიმაძრე არ უჯერებდა: უკანასკნელი, სამი-ოთხი კაციც ერთი დღის სამუშაო არის შესრულებული და ალექსანდრე როგორ შესძლება ამას ერთ დამეშით.

ბოლოს, როგორც იქნა დაურწმუნებია ჩემს სილედრს, რომ ამას შეეძლება, მაგრამ ახლა მეორე სადარღებელი გაუჩნდათ; რა ეთქვათ მებობლებისათვის: „გუმბარაფერი არ გქონდათ დაბარული, როდის მოასწარიით დამით ამის დაბარვათ“, რომ უკითხათ. საბედნიეროდ არაფერს არ მიუტყევია ყურადღება ამ შემთხვევისათვის.

ქუთაისში ჩემი აქ მალვის პერიოდში მოვიდა ერთი სევანი, სახელად პლატონ ლიპარცელიანი; იგი ჩემი სიმაძრის ნათლული იყო. ქალიშვილი ჩამოიყვანა ქუთაისში სამკურნალოდ. ის და მისი ქალიშვილი ჩემ სიმაძრეთან ერთი დღე დარჩნენ. ჩემი ოთახი, რასაკვირველია, როგორც ყოველთვის გადაკეტილი მქონდა.

პლატონი სევანეთში ჩემს მებობელ სოფელში ცხოვრობდა და მე კარგად მიეცნობდა. ცხადია, იყოფა ჩემი დაკარგვის ამბავიც.

ერთ დღეს ჩემი სიმაძრე და სილედრი ქვევით ჩასულან ბამარში, პლატონი სახლში დარჩენილა მარგო, დაუკეცავი დამრჩა შიგნიდან ჩემი ოთახიც, რადგან ჩემმა სილედრმა რაღაც გაიგანა ამ ოთახიდან და, უფიქრობდა, ისევ შემობრუნდებოდა, რათა გაეფერთხილებინე, რომ კარი ჩამეკეტა, მაგრამ ისე წასულა, რომ დააეიწყა ჩემი გაფრთხილება. როგორც ჩანს, პლატონის ძალიან აინტერესებდა გავეცო, თუ რისთვის არის ის ერთი ოთახი მუდამ გადაკეტილი და, როგორც კი ჩემს სილედრს და სიმაძრეს გადაუბიჯებიათ ეზოდან, ეცა ჩემი ოთახის კარებს და ნადიროვით შემოიჭრა შიგ. მე იქ პატარა მაგიდას ვუჯექი და ვმუშაობდი ჩემს ლექსიკონზე. პლატონმა როგორც კი დამინახა, მუხნა კრავივით გაბრუნდა უკან და კარი მიიხურა.

უკვე ორ წელზე მეტი ხანი იყო გასული, რაც ემბალებოდა, ჩემი ძებნით მთა და ბარი იყო შეჯერებული, ამდენი ხანი აქ ვიგანჯებოდი მე და

ვგანჯავდი ჩემი შალვით ცოლის ნათესავეებს და ახლა კი ამ „ღიფიჭა სვანმა“ ყველაფერი წყალში არ გადაგვიყარა? მუშაობას თივი მივინებუქ (ანდა რა მე მუშაყელებოდა!) და სამხნელ განყელბს მივეყი. შალუ ჩემი სიმამრი და სიღელრიყ შოყიდნენ და მათითყისაც ცნობილი გაბდა ეს უბელური შემთხვევა. ისინი ძალბე მუწუზდნენ.

პლაგონის მათითყის არაფერი გაუზხელია. ამბობენ წყალწაღებული ხაყის ეჭილებოდათ და ამის სიმართლე ჩემს თაყზე მრავალჯერ გამოშოყიდა. ახლაც ასე შოხდა. მე ვაიშყელებდი ჩემს სიღელრს და სიმამრს: „თქვენითყის არაფერი უთქვამს პლაგონს, მე უღელაშები მიქცის შოშყებულთ, ვინ იყის, შვილება ვერც მიყნო, შით უმეგგეს, ნაჩქარუყად შემოვიდა ოთახში და სწრაფად გაბრუნდა უკან. ის გარემოება, რომ არაყის შოყლოდა ამ ოთახში და ნამღელიად კი კაყი დახვდა, შის დააბნევედა და ჩემი დაკვირვების საშუალებაც არ მიყეყეშოდა. ერთი „შალა“ გაქირაყებულთ გაქეთ და შეიბლება მეც ვიდაყ სხვა შღგმური ვეგონო-თქვა“. (ამ მე, როგორც ჩანს თაყსაც ვიგყეუბდ; სხვა შღგმური როგორ უნდა პგონებოდა პლაგონს, როყა ხედაყდა ამ ოთახში ხშირად შელოდნენ ჩემი სიღელრი და სიმამრი შხოლოდ გამოსვლისის სწრაფად გამოიბურაყდნენ ხოლმე კარს და პლაგონიც სწორედ ამ საყეჭყო შოქმელებამ დააბნეყრეს).

ყოყელ შემთხვევაში ვურჩიე ჩემს სიმამრს – იმაყე დამითყე ჩამოყვლო ლაპარაკი პლაგონისათყის ჩემს შქსახებ და, თუ რამე უჭყო შეაგყო, მაშინ ისყე სჯობია, ყველაფერი გაუზხილოთ, რათა არსად არაფერი წამოსყელესთქვა.

ასყე შოყიქეყით: ჩემს სიმამრს უთქვამს პლაგონისათყის: რა ვქნა, როგორ შოყიქეყე. ეს სიბე სად დამეკარგა, ქალიშვილი გამიუბელურდათ. დაჭერილი თუ არის, ქეყყანაა ახლა დაჭერილი, მაგრამ ხმები დიდის ვითომე ყებებნო, სვანეთში რა ისმის, პლაგონ, შის შქსახებ? ..

– სვანეთშიყ ასეთი შღგომარეობაა, – უპისუქნია პლაგონს, – ყებებნ მაგრამ აღექსანდრე სულელი კი არ არის, სვანეთის გყეებში ხომ არ დაიწყებდა დამაღეს ნახწაელი კაყია, სადმე რუსეთში წაყილიდა და იქ საშსახურშიყ იქნება მოწყობილი სხვის გვარბე ჭყეიანი კაყია, თაყს არ დაკარგაყს.

პლაგონის ასეთმა პასუქმა დაგვამშევიდა. „გამართლდა ჩემი ვარაული, პლაგონმა ვერ შემოცნოთქვა. ამის შემღვგაყ ბეღლებურად გავაგრბელეთ ცხოყრება, შხოლოდ უფრო ფრთხილად მოეყკილეთ ჩემი ოთახის დაკეგვის საქმეს.

ამ შემთხვევიდან ჩვიდმეგვა წელმა განელო, მე განთიყის უღლებულთ და რუბილიტრებული ვიქენი და შხოლოდ 1956 წელს შემთხვევით გავიბე

რომ პლაგონს თურმე მაშინ ისე შევეყენებო, როგორც საკუთარი ხარის მოჭედილი რქები. ეს ამავეი მაშინ მხოლოდ ერთ აღამიანისათვის გაუზარებია, – მისი რძლის, ჩემი მამიდაშვილის უფროსი ძმისათვის, – იასონისათვის, რომელთანაც გეუქმით ვიყავი შეზრდილი. პლაგონს უოქვანს მისთვის: ამას იმიტომ ვიძულე, რომ ვიცი ვაგვხარლება, ჩვენ ალექსანდრე ყველას დაკარგული გვევონა, ის კი ქუთაისში ცხოვრობს სიამართან, მე თვითონ ჩემი თვალებით დავინახეო.

ვერ ვიგვე, რომ დამალვამდის ლეონის სმა მზარებოდა, ლეონის მე ბეშუობიდანვე ესვამდი, მამაჩემს უამრავი ლეონი მოჰყავდა და ჩემი ოჯახი მუდამ საესე იყო სტუმრებით; მამაჩემსაც უყვარდა სმა და ჩვენი, მე და ჩემი ბიძაშვილი, როდესაც სასწავლებლიდან სოფელში (სახლში) ვბრუნდებოდით, ესვამდით.

უმაღლესის დამთავრების შემდეგაც, სახმელს არცერთი არ ვიკლებდით. არ მახსოვს, მარგო დამელიოს ლეონი დასათრობად.

ქუთაისში მალესას არ მქონდა საშუალება სასადილო-რესტორნებში მევლო, რათა არ დავენახე ვისმეს, მით უმეტეს, ვერ ვიშოვიდი “სოხუტილიკებს”, ჯაერით და დარდით კი ყელამდი ვიყავი საესე. ლეონი ღროებით აყუბებდა მოწოლილ ვარაშს და, ამგვარად, როცა დამით გარეთ გამოვდიოდი, ხშირად დავდიოდი ქუთაისის გარეუბნების ლეონის წერგებში.

ერთი ასეთი წერტი პქონდა პაპუაშვილს, ჩემი გიმნაზიელი ამხანაგის – ალექსანდრე პაპუაშვილის მამას. მე ვეცოდი, რომ იგი ალექსანდრე პაპუაშვილის მამა იყო, მაგრამ ამის შესახებ, რასაკვირველია, მას არაფერს ვუუბნებოდი.

ღრო და ღრო დავდიოდი დამით მასთან და ნახევარ ბოთლ (და ბევრჯერ ერთ ბოთლსაც) ლეონის ესვამდი. მასთან ყოველგვარ საუბარს ვერიდებოდი. როგორც ჩანს, ჩემით დაინტერესებულა. ჩემი საქციელის შესახებ მოუყოლია სახლში და მისი შვილი ალექსანდრე დავინტერესებია. ლეონის საწყობის გამგის შვილი ალექსანდრე პაპუაშვილი (გიმნაზიელი ამხანაგი) გამგეს დასწავილი პქონდა თუ რა ღროს მივიღოდი მე მის საწყობში და ერთ დამით შვილი დამახვედრა, რომელსაც თურმე სურდა დავნახა საოცარი კაცი (ე. ი. მე), სასტემატიურად რომ ევლინება დამით მამამისს.

დამით ქუჩაში ვლექტრო განათებასთან გავლის ღროს – ცხვირზე მუდამ ცხვირსახოცს ვიფარავდი, რომ შემთხვევით არ მოუკრა ვინმე ნაცნობს ჩემთვის თვალი. საწყობში რომ შევდიოდი, აქაც ასე ვაკეთებდი და თუ ვინმე ნაცნობს დავინახავდი, უკან გამოვბრუნდებოდი ხოლმე (ცხვირზე ხვირსახოცის მიფარება, ოთახში დამალვის შემდეგ, ჩემი ერთ-

ერთი დიდი გამოგონება იყო, რამაც მრავალჯერ მიხსნა შექნობისაგან). უკან გამობრუნებაზე უნდა ლაპარაკი შედგენიყო იყო, ცხვირსახსოცი ჩამოვიღე სახედან და ალექსანდრეს მივესალა. მამამისი განცვიფრებული დარბა, როცა შეიგყო, რომ მე თურმე მისი ერთადერთი ვაჟის ძველი ამხანაგი ვყოფილვარ. ალექსანდრემ ყველაფერი მომიყვა: მამაჩემმა დამბინტურება შეწითო, მითხრა – ერთი კაცი თითქმის ყოველ დამით ინკოგნიტოდ დადის ჩემთან, არაფერს ლაპარაკობს, შესვას ლეინოს და წავაო, ეგყობა ინგელიგენტია, მაგრამ რაღაც უჭირსო.

ალექსანდრემ არ დამიწყო გამოკითხვა, თუ სად ვმუშაობ, ინკოგნიტოდ რატომ შემოვიდივარ დამით და სხვა. მამის ისეთი ღრე იყო, რომ იშვიათად თუ შეგკითხოვდნენ ერთიმეორეს ასეთ რამეებს, მით უმეტეს, ჩემი საქმიელი ისედაც საეჭვო იყო და, როგორც ჩანს, არ სურდა საუბარი ამის თაობაზე. შემუკითხა შოლოდ ორაკლიზე. პაპუაშვილს გაგონილი ჰქონია, რომ ორაკლი ქვემო სვანეთის პარტრაკიკომის მდივანი იყო, მე ვუთხარა, რომ ორაკლი დაიჭირეს 1937 წელს. რასაკვირველია დაიჭურდნენ, – მიპასუხა მან, – რაკომის მდივნები არყერთი არ დაუგოვებიათო.

ეს შემთხვევა არ მომწონდა, მაგრამ რას ვიზამდი. პაპუაშვილებს ვუთხარა, ხეალ რუსეთში მივემგზავრები-თქვა და ორთავეს გამოვეთხოვე.

ამ დღიდან, რასაკვირველია, პაპუაშვილის საწყობში ფეხი არ შემიდგამს, სხვაგან, სკალინის ქუჩაზე მოექებნე ლეინის წერტი და იქ დავიწყე საარული.

ლეინის სმა ჩემზე არავითარ გავლენას არ ახლნდა, მარგოლოდენ კარე ხასიათზე თუ დამაყენებდა, სიმთვრალე რომ დამეწყყო, კაცი ჩემს პირობებში ასჯერ გაეზებოდა მახეში.

შოლოდ ერთხელ მახსოვს თბილისში, ქუთაისიდან ჩამოგბინდი ლეინო ბლომად დაეღიე ახალწელიწად დღეს. დამის 11 საათზე ჩვენთან სირბილით შემოვარდა ნათესავი, პარტრაკისწავლებლის სკულენტი ლეო გუგავა. მან ისე, როგორც სხვამ, ჩემს შესახებ არაფერი იყოდა. ჩემი მუდლის სანახავად წამოსულა: ჩვენი სახლის მომხიდავე ეზოში ის ძალით შევეყანათ ჯიბგარებს გაძარცვის-მიზნით, მაგრამ მას მოუხერხებდა გამოქცევა და თვალის დახამამებაში ჩვენთან შემოვარდა. ამ ამბავს ალელეებული და ერთგვარი საიამაყით ჰყვებოდა, მე მთვრალმა კარადის უკნიდან მივაძახე: ბარო ლეო! მას ეს წამოძახილი გაუკვირდა და ჩემ მუდლეს შეგკითხა: ვინ არის კარადის უკანო. ეს ჩემი ბიძაშვილის ქმარი სიმონია მთვრალი და მუორე ოთახიდან ყვირისო. ლეო იცნობდა სიმონს ბევრი ჩაკერკიმბლება არ უყვარდა და დაიჯერა.

ლექემბრის თუ იანვრის სუხიანი ღამე იყო, თოვდა, ნიხლს ქუჩებში
ღებურა; "ქურდს რა უხარია და ბნელი ღამით", მეუ ასე ვიყავი და ასეთი
ამინდი ჩემთვის ხელსაყრელი იყო. ამ დროს მთელ ქალაქში შემებღლო
მესერიანა თავისუფლად გადაუწყვიტე საღვურამლე გამეცლო. თავზე
მეხურა თბილი ყურებიანი ქუდა. ქარი თოვლს სახეზე მაყრიდა, თანაც
ცხვირსახოცს არ ვისმარებდი სახის დასამალავად. ამ დროს ვიღაცამ
ხელი მომიკიდა, „გამარჯობა ალექსანდრე“ – გავხედე და ჩემი ძველი
მეგობარი ალიომა იოსელიანი შევიტანი, – მე ალექსანდრე არა მჭვინა,
ვერ ვიციხობთ, ვინ ხაროთ თქვენ? (იოსელიანი დიდი ხანია რუსეთში იყო
წასული და გადაუწყვიტე დამებნია, ვითომც ვისმეში შევეშალდე).
მიპასუხა: მე ალიომა იოსელიანი ვარ, მაგრამ შენ ალექსანდრე არა ხარ,
ქურახბუღიანი?

– არა ვარ, ბატონო, ის კაცი, თქვენ რომ გგონივართ და რას
ჩამძინებთხაროთ წადი მე ვ... შეილო (იგი მუხუძრუბული იყო ჩემიანი), ხმავე
ალექსანდრესი გავქეს და ნიჩოც, რას მაგვეუბ, ვიცი რომ იმალემა, შერე
რა, მე რუსეთში გავიგე შენი დამაღვის ამბავი.

მეტი გზა არა მქონდა და მე და ალიომა გადავცხვიეთ ერთმანეთს.
გამაფხულობით ჩემს სიმაძმრს რაჭაში უჯვარდა წასვლა თავის სოფელ
კრისში. ორი-სამი კვირა რჩებოდა. 1939 წლის გამაფხულებზე გაემგზავრა
რაჭაში და დაბრუნდა იქედან სამი კვირის შემდეგ. მე ყოველ დამით
გავდიოდი გარეთ, მაგრამ ყოველთვის არ გავივლიდი ქალაქის
გარეუბნებისკენ, მოგვერ ვსერიხობდი ჩემი სიმაძმრის სახლის წინა ან
უკანა ღერუფნებქვეშ, რომლებზე ჩაბნელებული გვექონდა. ერთ ასეთ
სერიხობის დროს (უკანა აივნის ქვეშ) შევემწინევივარ ჩემი სიმაძმრის
მომიდანავე შემობელს – სერიოფა კინწურამვილს, რომელიც რაღაც
მიმეზით ძალზე გვიან დაბრუნებულა სახლში. სერიოფა რომ იცვვიან
მოხარმულს მიყნობდა, მაგრამ ამ შემთხვევაში მას თავის ეზოს ქვის
ყორუდან ჩემი სიმაძმრის აივნის ქვეშ მოძრავი ადადიანის სილუეტის
შემწინევა შეებლო, სახეს კი ვერ გაარჩევდა.

სერიოფას ქურდი ვგონებვივარ, მარგო ჩემი გამომხმავრება ვერ
გაუბუნდა, არც ჩემი სიმაძმრი ვგულუბოდა სახლში (ჩემი სიმაძმრი კი ჩემს
საიღბლოდ იმ საღამოს ჩამოვიდა რაჭიდან), ამის გამო შემობლის
მამაკაცები გაუღუძებია (იწნებოდა დამის ორი საათი) და როდესაც ისინი
მოიფვანა ყორუსთან, – გაღმომძახა: “ვინ ხარ მანდო”. გავიხედე
ყორისაკენ და სუთი ექვსი მამაკაცის თავი დაივინახე გაღმომღვარი. რაიმე
სიფათის დროს დაბნევა არ ვიციოდი და შევევლიდი ხმით, მივეუთითე რა
შედა სართულისაკენ; ვუთხარი: ამათთან ვართქვა. და რომ
დამემკაცებინა, ნამღელიად არ ვიყავი ამ ოჯახში ბოროტ განმრახვით

მოსული, მათ თვალწინ აველი აივანზე და შეველი სახლში, აქ-მე დაუკონებელი გავაღვიძე ჩემი სიღვრი და სიმაპრი, სასწრაფოდ მოუკვევი მათ მომზად შემთხვევის შესახებ.

ჩემს სიღვრს დაევაღუ, რაც შეიძლება მალე გასულიყო აივანზე და მისი მემობლისთვის ეთქვა, რომ პორფირი (ასე ერქვა ჩემს სიმაპრს) ჩამოვიდა ამ დამით. რაჭიდან, იქიდან მასთან უმგაფრია ერთ ჩვენ ნაყნობ კაცს, რომელსაც ქვევით ქალაქში ვილიცასთან შეუხვევია, შემდეგ უნდა ამოსულიყო ჩვენთან, მაგრამ რომ დააგვიანდა და ჩვენ დაძინებული დაეხვლით, არ შეუწუხებიათ და ალბათ ჩვენ გაღვიძებას უცდიდა-თვითონ აივნის ქვეშ უსჯირნება-თქვა.

ჩემმა სიღვრმა სასწრაფოდ გადაიკვა კაბა და გავიდა აივანზე. მან სიგვეა-სიგვეით ისე გადასძახა მემობლეს, როგორც დეარაგე.

– ჩვენ ქრდი გვეყონა, – უპასუხა სერიოგამ, – ამ დამით გვიან მოველი სახლში და თქვენი აივნის ქვეშ კაცის მოძრაობა შევამჩნიე, დაუკვირდი-სჯირნობდა აივნის ქვეშ, ვიფიქრე ეს ვილაყ არის, კეთილი სული არ უნდა იყოს-თქვა და მემობლები გავაღვიძე, რათა ერთად გვემოქმედა.

ჩემმა სიღვრმა უღრმესი მადლობა გადაუხადა მათ ასეთ ერთგულებისათვის, გულში კი წყველა-კრულვას უგაფრინდა სერიოგას.

მემობლები დაიშალნენ და ამით დასრულდა ეს მეგად სახიფათო შემთხვევა.

1939 წლის მაფხელზე ჩემი მოსკოველი ცოლისდა ჩამოვიდა ქუთაისში თავისი პატარა ქალიშვილით. ამ გოგონას მე უკანასკნელად ვენახე 1937 წლის ოქტომბერში მოსკოვში, როდესაც მათთან ვიყავი, მაშინ ის ხუთი წლისა იყო. ბავშვის მუხსჯერებაში სწრაფად იმლება აღამაინთა სახეები და სახელები, თუ დიდი ხნით შორდება. ახლა ეს გოგონა უკვე შვიდი წლისა იყო, მაგრამ ჩემს შესახებ, თუ რამე ახსოვდა ამის თაობაზე, არც ლეღამისს (ჩემს მეუღლეს) და არც სხვა ვისმეს არაფერს უკითხებოდა. ამ ბავშვს მე, რასაკვირფელია, არ ვეჩვენებოდი და ჩემს გადარამულ ოთახისაკენ არ უშვებდნენ. თუმცა ლეღამისს უკითხებოდა თურმე: რა არის იმ ოთახში, კარებს რაგომ არ აღებენო.

როცა ეს ბავშვი სათამაშოდ იყო წასული, მაშინ გამოუდიოდი ჩემი საბუღარიდან და ესაუბრობდი ლეღამისთან, ჩემ ცოლთან და მეორე ცოლისდასთან (რომელნიც, როგორც მასწავლებლები არღადეგებზე იყვნენ დათხოვილი და ქუთაისში ჩამოსული), აგრეთვე ჩემ სიღვრ-სიმაპრთან. ამ გოგონას ფეხის ხმას რომ გავიგონებდით, ისევე შევებრებოდი ჩემს ოთახში. ასე გრძელდებოდა მთელი მაფხული.

ღარწმუნებული ვიყავით, რომ გოგონა ვერაფერს ამჩნევდა, მაგრამ ასე არ ყოფილა თურმე საქმე: ის დაკვირვებდა, რომ იმ ოთახიდან

გამოვდივარ, როცა ის არ არის სახლში და შევდივარ, როგორც ვა
 გამოწნდება. ჩვენ არ გვეგონა, მაგრამ როგორც სჩანს, მას
 რამოლენიმეჯერ მოუსწრია თვალი ამ ოპერაციისათვის.

ერთ დღეს მას თავის ლედისათვის უკითხავს: "Мама, почему нельзя
 смотреть дяде на девочку?"

საფრთხილის ღაცვის თვალსაზრისით ღელა მისი ბავშვით ჯერ
 წყალტუბოში გაემგზავრა, შემდეგ ქუთაისში ჩამოვლით წავიდნენ
 მოსკოვში.

როგორ გაედიოდი სახლიდან და შემოვდიოდი სახლში? დამით ჩემი
 სიმამრის სახლიდან ჭიშკარზე გახვლა შეუძლებელი იყო, რადგან
 ჭიშკრიდან უშუალოდ ქუჩაში მოვხვედ ბოდი, ყველა მომიჭანავე
 მემობლისათვის საეჭვო შე ოქმნებოდა: - ყოველ ღამე ვინ გადის და ვინ
 შემოდის ფანჯრიკიქეთანო.

ამის გამო სახლის უკანა აიენიდან ჯერ გაედიოდი ჩვენს ვენახში,
 ვენახის გაელის შემდეგ გადავაბიძებდი ქვის ყორეს და გადავდიოდი
 უკაყურ ყანაში (უკაყურს ვეძახი ამის გამო, რომ ამ ყანის პაგრონი
 ცხოვრობდა დამორებით), ყანის გაელით გაედიოდი წყალსადენ ნაშენთან
 და ევერთლებოდი გმას. სახლშიც ამ გზით ვბრუნებოდი.

როგორც შევით მოვიხსენიეთ, ჩემი მეუღლე თვეში ერთჯერ
 სისტემატიურად ჩამოდიოდა თბილისიდან. თვითველ ჩამოსვლის დროს
 შშობლებს უტოვებდა განსამღერულ თანხას, როგორც მათი, ისე ჩემ
 საქაროებისათვის, ამას გარდა ის მანეთს მე მტოვებდა დამატებით.
 სწორედ ამ ფულით ვსვამდი დამდამობით ლეინოს (ლეინო მამინ იაფი
 ღირდა - ოთხი მანეთი).

მას შემდეგ, რაც მეორე სასწავლებელში აღადგინეს ჩემი მეუღლე,
 - მისი გამოუმუშავება საკმარისი შეიქმნა; ორთავე სასწავლებელში 30-
 40 საათი თითქმის სისტემატიურად პქონდა, ამას გარდა ორივე
 სასწავლებელში ციკლობრივი კომისიის თავმჯდომარეც იყო და ამაში
 ცალკე ეძლეოდა გასამრჯელო. მისი თვიური ხელფასი შეადგენდა მამინ
 საშუალოდ 2.300 მანეთს. ომის წინა პერიოდში ეს საკმაოდ დიდი
 შემოსავალი იყო.

1939 წლის 21 დეკემბერს ჩემმა სიმამრმა იგრობო, რომ მას მარჯვენა
 ხელი არ ემორჩილება.

იმ დღეს ჩემი სიდედრი და სიმამრი ერთად წავიდნენ ბაზარში. იქ ჩემს
 სიმამრს, მტკივან ხელის მხარეს ფეხის ხმარებაც გასჭირვებია,
 რამოლენიმეჯერ კილამ წაიქეპო, - ამბობდა სიდედრი და, ამგვარად
 ძლივს ამოიყვანა სახლში. მამინ ჯერ კიდევ არავინ არ აქევედა
 უწრადლებას მაღალ წნევას და ჩვენ ვერც ვავერკვიეთ რაში იყო საქმე.

მეორე დღესაც მდგომარეობა უკუღული დარჩა, გადაეწყვიტეთ წასულიყო ექიმთან. ჩემმა სილღრმა ის წაიყვანა ვიღაც ებრაელ ექიმთან, რომელმაც დააღისგურა სისხლის ჩაქცევა, მაგრამ უთქვამს რათა უმკურნალოთ წესიერად, მაშინ უნდა გამოიარკვიოთ, საჭირო იქნება ხერხემლიდან სითხე აეულოთ.

ჩემი სიმამრი ეგლით ამოიყვანეს სახლში და შემდეგში ეს ექიმი დაუბარებიათ ხერხემლიდან სითხის ასაღებად. ეს ოპერაციაც შესრულებული იქნა, რამაც საბოლოოდ ჩააგდო ჩემი სიმამრი ლოჯინში.

ამჟამად ყოველმა კაცმა იცის, რა არის მაღალი წნევა და სისხლის ჩაქცევა, მაშინ, როგორც უთქვი, ამის შესახებ არაფერი გაპეგებოდა, თორემ როგორ დავრთავდი ნებას, რომ ჩემი სიმამრისთვის ხერხემალი გაეგვხათ. როგორც კი მან მარჯვენა ხელის მოძრაობას სისუსტე იგრძნო, ის მაშინათვე უნდა დაწოლილიყო და, შესაძლებელია, კიდეც დიღხანს ეეოცხლა. ჩემი სიმამრის მდგომარეობა თანდათან უარესდებოდა. დაავადებიდან ერთი თვის თავზე - 1940 წლის იანვრის 21, მან ჩემს ხელზე განუგვება სული.

ჯერ კიდეც გარდაცვლამდის, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი თოვლიანობა იყო, ის ბევრმა მისმა ნათესაობამ ინახულა: როგორც თბილისიდან, ისე რაჭიდან დასაფლავებამზე, რასაკვირველია, უამრავი ხალხი ჩამოვიდა. მწარედ განვიციდილი ამ დანაკლისს. იგი იყო არა მარტო უახლოესი ადამიანი, კეთილი და გამოყდილი, არამედ დიდი ხელის შემწყობი, ჩემი ცხოვრების ამ ყველაზე დიდ განსაცდელის ეამს.

ჩვენი ოჯახის ამ დიდი მწუხარების დროს, მე ჩარამული ვიყავი ჩემთვის განკუთვნილ ოთახში. ამ ოთახსა და სხვა ოთახებს შორის იყო სასადილო ოთახი. ჩემს ოთახში იდგა დიდი სკივრი, განსაძმისის კარადა, აგრეთვე ოჯახისათვის საჭირო სხვა ნივთებიც. ხშირად სჭირდებოდა ჩემთან შემოსვლა ოჯახის წევრებს. მე კი ოთახი შიგნიდან მქონდა გადარამული. ამისთვის პაროლი გვექონდა დანიშნული, როცა სასადილო ოთახში არავინ იქნებოდა და ჩემთან შემოსვლა სჭირდებოდათ, ერთ განსაძმურულ ადგილს უნდა დაეკაკუნებიათ და მე კარს ვაღებდი.

ჩემს მეუღლეს ჰყავდა ერთი მამიდა თებროზე. იგი ექიმბამიე იყო. მას შეუმჩნევიდა, რომ ჩაკეტილი ოთახი განსაძმურულ ადგილას დაკაკუნების შედეგად იღება შიგნიდან და როცა იხელთა დრო, მანაც გასინჯა ეს ხერხი, ე. ი. დანიშნულ ადგილას დააკაკუნა. მე გავაღე კარი და იგი რომ დაეინახე, ამ წუთშივე მიეუხურე. მან ცხადა, შემციწო და არავისთან არაფერი არ გაუშვლია, არც ჩვენი ოჯახის წევრებთან, არც სხვაგან საღმე.

ჩემი სიმამრი ძალიან უყვარდათ ხვანებს. მიუხედავად დიდ

თოვლიანობისა, სვანეთიდან ჩამოვიდნენ ჯანღონით სავსე ახალგაზრდები, დაიგირეს იგი სვანური წესით და კუბო სასაფლაოშივე (გოჭო ურამლე) იმათ წაახვივნეს.

ერთხელ, როგორც ჩანს სადილობისას (ამ დროს ჩემს ოთხში ვსადილობდი) ალბათ ჯავრით, მეღმეგი მომივიდა ღვინის დაღვეა და მაგრად ჩამძინებია. ჩემს სიღვდრს დასჭირებია რაღაცასათვის ოთახში შემოსვლა, მაგრამ რომ – დააკაკუნა, მე არაფერი გაბიჯა.

ყველა დამინებელი იყო ჩემი სიმაძრის სიკვდილით და იცოდნენ რა, რომ მე გამსაკუთრებით ვწუხდი მის და კარგვას, ჩემს სიღვდრს შემინებია, მეც ხომ არაფერი დამეშართა ჯავრისაგან. რამოდენიმე ჯერ რომ გაუმეორებია დაკაკუნება და მაინც არაფერი გამოვიდა, ჩემი ცოლისდასათვის უწნობებია (ჩემს ცოლს ვერ გაუშვია); ახლა იმასაც გაუმეორებია დაკაკუნება და მაინც არაფერი გამოუვიდა. რა უნან?! უკვე დარწმუნდნენ, რომ მე ცოცხალი არა ვარ. ჩემი სიკვდილის შემთხვევაში, ჩემი ცოლის მწუხარებისათვის რომ დაენებებიათ თავი, რა უნდა უწნათ ჩემი გუამისათვის? ყველა ეს სამინებლებანი წარმოიდგინეს ჩემმა სიღვდრმა და ცოლის დამ და გაგიჟებამდის მისულან; გამსაკუთრებით ანერვიულებულა ცოლისდა (სიღვდრი მწუხარების აგანას შეჩვეული იყო). ჩემს ცოლს მაინც ვერაფერს ვერ უმხელენ.

იქ მაშინ იყო შემო იმერეთიდან ჩამოსული სიღვდრის და გერუბი – ციუმა. სიღვდრთან შეუთანხმებლად, ცოლისდას, ეს ამბავი მისი ღვიდისათვის მოუგოლია, რომელმაც არაფერი იცოდა ჩემი იქ არსებობის შესახებ. გვირჩივ, როგორ მოვიქცეთ.

ის იყო გადაწყვიტეს (სიღვდრმა და ცოლისდამ) რომ კიდე ვიდაც ახლობელ და სანდო ადამიანებისათვის უწნობებით ქუთაისში ეს ამბავი, მაგრამ ერთი კიდეც სცალეს დაკაკუნება (ჩემ ცოლს კიდეც არ უმხელენ). ამ შემთხვევაში მე უკვე გავიგონე და კარი გავაღე. ჩემი სიღვდრისა და ცოლისდას საბარუს საზღვარი არ ჰქონდა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიგყო ეს ამბავი ჩემმა ცოლმა. ჩემი სიღვდრი და ცოლისდა გახარებული იყვნენ, მაგრამ მე და ჩემი ცოლი ვერ ვიყავით კარგ სასაითზე იმ ამბით, რომ ჩემს ცოლისდას ჩემი იქ ყოფნის შესახებ გაუმელაუნებია მისი ღვიდისათვის, რომელმაც შევძლო ეს მოედო შემო იმერეთში მის უამრავ ნათესავებში... მე და ჩემს ცოლს ცოტას მაინც ის გვამშვიდებდა, რომ კიდეც კარგ დროს გამოშვებია, სანამ ამ ამბავს ჩემი ცოლისდა სხვაგან გააფრცხვლებდა და ოთახის კარების შემოსაგეჯად არ მოიყვანდა ვინმე უცხო ხალხს.

მე დავბრიგე ჩემიანები, ღვიდისათვის ვიქცაი, რომ თითქოს ახლახან ჩამოვედი რუსეთიდან სიმაძრის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით და მალე ისევ უკან უნდა გაებრუნლე და, საერთოდ, ამის შესახებ არსად

არაფერი უთქვა.

როგორც შემდეგ დაეპოუსგით, მის მართლად არსად არაფერი უთქვამს, მათ შორის არც თავისა ქმარისათვის და არც თავის შვილებისათვის.

და განა მარჯო ეს ღვიდა გამოვლდა ასეთი მტკიცე და პატიოსანი? ჩემი დამალვის ამბავი ცოლისა და ცოლისძების გარდა იცოდნენ და ჩემს დამალვაში მონაწილეობას იღებდნენ ჩემი ცოლის ბევრი ნათესავი ქალები. ესენი იყვნენ ჩემი ცოლის ბიძაშვილები ნელი და იულია, ჩემი ცოლის მამიდა უფროსინე და მამიდაშვილი ელენკო. განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი ღელა და შილი შე ნაცელებით თვეობით მივიღებდი.

ველა ამით პყავდით ძმები, ქმრები, შვილები და ჩემს დამალვის შესახებ 16 წლის განმავლობაში არაფერს არაფერს უზმებდნენ.

მამასადამე ჩემი დამალვის საქმეში, მხოლოდ ქალები იყვნენ ჩაბმული და ისინი უაღრესად საიდუმლოდ ასრულებდნენ დავალებას.

1940 წლის გაზაფხულზე, ჩვენთვის ცნობილმა სეროიკა კინწურაშვილმა, თავისი უშოდან ბინძურ დაგუბებულ გბორს ჩვენს ეზოსკენ გაუკეთა საღვარავი. ამ საქმეზე სასამართლოც კი შესდგა. ჩხუბისა და დავის პროცესში, ერთხელ სეროიკამ ჩემს ცოლს შესძახა: "სომ იცო, გუგული, რომ შენ ვერ მავიობებ" -ო. ჩემი ცოლი არ დაკვირვებია ამ სიტყვის ნამსვილ მნიშვნელობას და გაბრაზებით შესიგყევიდა, შენ რაში უნდა მავიობო მეო. მართლაც, მეცრე მეცოდნე სეროიკას, ჩემი ცოლისათვის რაში უნდა ევაობა. სეროიკას თურმე ეჭვი ეპარებოდა ჩემი ქუთაისში ყოფნის თაობაზე და სწორედ ეს გარემოება პქონია მხელელობაში, როცა ჩემს ცოლს ამბებდა: „სომ იცო, რომ შე გაჯაობებო“.

იმევე წლის ზაფხულის დისაწყისში თბილისიდან ჩამოსული ჩემი მეუღლე უკან უნდა დაბრუნებულიყო. თბილისის მაგარებული დამის პირველ საათზე გადიოდა და გადაეწყვიტე ქალაქამდის გამეცილებინა, სადაც ის ეგღში უნდა ჩამდარჩიყო. ძალზე ბნულოდა, ჩვენი ქუჩა არ იყო განათებული ელექტრომუქით, ამის გამო გადაეწყვიტე მეც ცოლით ერთად პირდაპირ ჭიმკრით გავსულიყავი. იქნებოდა დამის 12-ის ნახევარი, როგორც გაეცილდით ჭიმკარს, ჩვენ შევნიშნეთ სეროიკა, რომელიც მთვრალი იყო და სიმღერით მოდიოდა. მიუხედავად სიმნელისა მაინც შევიყვანით. როგორც სჩანს, მან ჩემი ცოლიც შეიყინო და გადაეწყვიტე გაეგო, თუ ვინ აცილებდა. ცოცა ხნის შემდეგ ჩვენ შევამჩნიეთ, რომ ის შორი-ახლოს მოგვედგა; განგებ გადაეუხუთეთ ცაცხვებისაკენ (ასე ეწოდება ბაზარში ჩასასვლელ ერთ-ერთ გზას); სეროიკამაც ამ მიმართულებით დაიწყო წამოსვლა. მე ბრამით სისხლი ყელში მქონდა მობჯენილი და რამდენ ბნელ ადგილს ვნახავდა, მეც უჩერებოდი, მაშინ სეროიკაც ჩერებოდა და ვერ ბუდავდა ახლო მოსვლას. მე და ჩემმა

ეოლმა ვარძიეთ წავსულიყავით არა ჯაჭვის, არამედ წითელი სიღის მიმართულებით. სერიოჲც ამ გზას გამოუღდა. ამ დროს ამ მიმართულებით ახლომახლოს არაინ ჩანდა და გადაუწყვიტე დამეკადა მსითვის და გამეგებისებნა, თუ რა ძვირი დეუალებოდა ჩემი გამოკილება. ეოლი წინ შექაჩება, მაგრამ არ ვინძრევი. სერიოჲსთვის ნათელი გახდა, რომ საომრად ვიწვევდი და უკან დაბრუნდა. ჩავიყვანე ჩემი ეოლი ქალაქში და იქ პირველ შემხედრ ეკლმივე ჩაჯდა. უკან დაბრუნდი.

სერიოჲც მაინც წამოსულა სხვა გზით და დაუნახავს ეგლი, რომელშიაც ჩემი ეოლი ჩაჯდა. ცხადია, იმასაც დაინახავდა, რომ მასთან ეკლში მამაკაცი არ ჩამდარა და ამან სერიოჲს სითამამე შემაგა; ის სირაქლემის სისწრაფით გამოკილება ეკლს და შესძახოდა მეეგლეს (მეეგლეე შეუქნა) გოგია, გააჩრეე ეგლი! გააჩრეე! .. ჩემი მეუღლე თურმე ევედრებოდა მეეგლს, რაც შეიძლება სწრაფად წაეცვანა ცხენებ; ეს კაცი მე მომღვსო.

როგორც შესულა ჩემი მეუღლე საღვურის საერთო დარბაზში, მალე იქ სერიოჲსაც მოუღწეია და დაუწყია ხალხში ვითომც და ვიდაცას ძებნა. ჩემს ეოლს შემხებია, სერიოჲც თვითონ არ დამასწროს საღვურის შინსახკომის განყოფილებაში შესულა და ჩემი ქმრის თავი არ დაატრინოსო და თვით შესწროა შესულა, სადაც უთქვამს, რომ ეს და ეს კაცი – სერიოჲც კინწურაშვილი გორადან (ქუთაისის უქიმერიონის რაიონის) მომსლევს ჩვენ მასთან დავა გექონდა ერთ საქმეზე - სასამართლოში და გთხოვთ თვალეკრი აღეწოთ, არაფერი მომწიოსო.

ამ დროს მაგარებელში შესვლის დრომაც მოაწია, ჩემი ეოლი შესულა ეაგონში, სერიოჲს კი ბაქანზე დაუწყია სვირნობა. შინსახკომის წარმომადგენელი კი მას მეთვალეურობდნ იმავე ბაქანზე. ამ დღიდან რამოლენიმე თვის გასვლის შემდეგ 1940 წელს 12 სექტემბერს, ჩემ სიღედრთან მოსულა მეზობლის ქალი მაკრინე ვასილევი და მოუხარებია მეგალ სამწუხარო ამბავი: სერიოჲც კინწურაშვილის ლეღამ, ნინიამ მოიხრა: ფანჯაიებუების ამა და ამ ოთახში მათი სიძე იმალებათ. მე ეს რომ ჩემს შვილს გიორგის ვუთხარა, მან სასწრაფოდ გამომაგზავნა თქვენთან, რათა შეეწობებინა თქვენთვის, თანაც დამაბარა, თუ მართლა თქვენთან არის სიძე. დაღამებისას ჩვენს სარდაფში გამოვიდეს დასამალავადო. ასე გადაგვარჩინა კარგმა მეზობელმა – გიორგი ვასილევა.

დაღდა ჩემი ქუთაისიდან ბარგის აკერის დრო. ქუთაისში გაჩერება სვე შეუძლებელი იყო.

საჭირო შემთხვევისათვის, მე მუდამ მზად მქონდა ობლიგაციების მარაგი, რომელთა დაგირავებაც შეიძლებოდა. ეს ობლიგაციები

გაეატანე ჩემს ხილვებს საღაროში, სადაც ისინი დაბავრებულნი
წასახლელად მზად ვიყავი, მაგრამ სად უნდა წავსულიყავი? — სენიეთში?
მაგრამ სენიეთში, სწორედ ამ დროს იყო ყველაზე მძაფრად გაჩაღებული
ჩემი ძებნა; ბევრი აღამაინი უკვე იჯდა ჩემს თაობაზე მინსახკომის
ლენგების განყოფილებაში. თბილისში? — თბილისში ჩვენს ბინაზე ხომ
სრულიად არ იყო შესაძლებლობა ჩემი დამალვის.

მოკლედ არ ვიცი, სად უნდა წავსულიყავი, მაგრამ მაინც პირველ
რიგში საჭირო იყო ქუთაისიდან გასწრება, დანარჩენი მერქმისათვის
გადავლე გადასაწყვეტად, სილვებს ვუთხარი: ვუთხრობ ესეა თბილისში
წავიდე და იქ გუგულისთან ერთად გადავწყვიტო, თუ რა გზას დავაღვე
მეოქი.

სილვებს გამოვეთხოვე და წამოვედი. გზაში უკეთ მომეცა
მოუქმების საშუალება. გადავწყვიტე მეტი არ მეწვიალებინა თავი და
ჩემიანები და გამოვეცხადებულობა. დროც შესაფერი მომეჩვენა. სამი
წელიწადი მშალავდა ჩემი სიმაჟრა. ჩემს დამალვაში პასუხისმგებლად
იმას ჩათვლიდნენ, ის უკვე გარდაიცვალა და მოხუც სილვებს რას
ერჩოდნენ? — პასუხისმგებელი ხომ სიმაჟრა იყო!

ამ ხანებში ვანში მინსახკომის განყოფილების უფროსი იყო სეფ
რეხვიამეილი. ის წინათ ჯერ ეთგერში და შემდეგ სენიეთში მუშაობდა
მინსახკომის განყოფილების უფროსად და ჩემი კარგი მეგობარიც იყო.
აგრეთვე კარგად იცნობდა ჩემს სიმაჟრს, მის ოჯახში ბევრჯერ
უკრძაროვლობდა, იცნობდა ჩემს სილვებს, ჩემს ცოლსა და ჩემს ცოლისდას.

თუ გამოცხადება გინდა — სეფზე უკეთესს ვის ნახავ? — ველაპარაკ
ბოდი ჩემს თავს და, ამ გვარად, არაფის არაფერს ვუთხინებ და ეცხადები
მისთან. მე ამედი მქონდა, როგორც არ უნდა წარმართულიყო ჩემი ბედი,
იგი ჩემს ცოლს მაინც ბეზობდა, ჩემი გამოცხადების შესახებ; იმის ამელი
მქონდა, რომ არ დაიბარებდა, თუ რამეს შეეძლო დაგვხმარებოდა; ყოველ
შემთხვევაში მისთვის ძალზე სასახელო იყო: — მივეყანა თბილისში, კაცო
ვისაც, უკვე სამი წელია ეძებდნენ.

ასეთი გეგმა დავაღვე და რაიონის სადგურთან, თბილისში
წამოსვლის მაგიერ სამგრულიისაკენ გავეშურე. ვანში არახოლეს
ვყოფილვარ და რაიონის სადგურზე გავიგე, რომ ვანისაკენ სამგრულიდან
გადავან „დილიჩებიო“.

სამგრულიაში საღამოს ჩავედი, დილიჩები თურმე დილით გადავან
სამგრულიდან. იმ დამეს იძულებული შევიქნა, სამგრულიის სასტუმროში
გამეთია დამე. მაგრამ ეს შეგად სამიში ნაბიჯი იყო. მე მქონდა ჩემი
ნამდვილი პასპორტი, გაკემული 1936 წელს, რომელსაც ვადა 1941 წელს
გასლიოდა, 1937 წლის შემდეგ კი შემოიღეს პასპორტებზე სურათების

დაკერა და ჩემს პასპორტს არ ჰქონდა ეს სურათი; ამას გარდა, მე ხომ საკავშირო ტებნაში ვიყავი და სასტუმროში, სადაც მინსახკომელს თავიანთი წარმომადგენლები ჰყავთ, ასეთი კაცის პასპორტით გამოჩენა შეგად „სარისკო“ იყო.

ქუთაისიდან გათქმებისას გამოვული, მთელი დღე არსად ჩამიმუხლია, ამაღამ კიდევ სად უნდა გაეჩერებულე-ყავი და, რაც არ უნდა მომხდარიყო, უნდა მივსულიყავი სასტუმროში, თუ რაიმე მომიხვია, მაინც ხომ უნდა გამოეცხადლე, თუმცა მე ამ წესით არ მინდოდა ჩავევარდნილიყავი.

სასტუმროში არც ჩემი გეარისათვის და არც უსურათო პასპორტისათვის ყურადღება არაფის მიუქცევია და ისე მომიწყვეს საწოლი (სინდისის წინაშე რომ ვთქვათ, სულ ასე მშვიდად შეიძლება არ ჩაგარებულეყო ეს საქმე, სასტუმროს მორიგე კომუნალბუკისათვის პური რომ არ მეჭმია წინასწარ, ვითომც იმ საბაბით, რომ კარგი ალგოლი გამოვყო ჩემთვის). მეორე დღით ამოვეწერე სასტუმროდან და დილის 10 საათზე სხვა მგზავრებთან ერთად ერთი კულაშელი ებრაელის „ლილიჩით“ ვანში გავემგზავრე.

ვანში გამოეცხადლი მინსახკომის განყოფილებაში, სადაც მიიხრეს, რეხვიამვილი თბილისში გამოიძახეს და გუშინ წავიდაო. მკითხეს თუ რა „მნებავედა“ რეხვიამვილითან. „ჩემი ძველი მეგობარია და მინდოდა მენახათქვა“. იოლადა გამოვბეერი აქვდან, პირსისხლიახი „გოლოვორში“, როგორც თურმე მე მეძახდნენ.

სასწრაფოდ გამოვბრუნდი და ტებნა დაეუწყე ჩემს „მედილიჩენ“ ებრაელს, რომელიც, ვიცილი, უკან უნდა გამოვბრუნებულეყო სამტრედიამი.

სამტრედიიდან ღამით თბილისისაკენ გავყვევი რომელიდაც მტარებელს და მეორე დღეს თბილისში ვიყავი.

გურამიშვილის ქუჩა N 3 სახლში წინათ ჩვენ გვეჭირა ორი 15-15 კვ. მეტრის ოთახი პირველ სართულზე, ეზოს შხარეს. ჩვენი ოთახების მომიჯნავე 20 კვ. მეტრ ოთახი, ეჭირა ვინმე თოფურიძეს, რომელმაც გურამიშვილის ქუჩაზევე თავის ნათესავეებთან ერთად დაიწყო სახლის მშენებლობა. სახლის პაგრონითან (იმ დროს ეს სახლი კერძოს კუთუნოდა) შეთანხმებით, ის მოლაპარაკებია ჩემს ცოლს, რათა მიეცა ამ ოთახში თოთხმეტი ათასი მანეთი, რომელსაც ჩემი ცოლი ნელ-ნელა გადაუხდიდა, სახლის მშენებლობის პერიოდში, მანამდის კი ამ ოთახში თვითონ ის უნდა ყოფილიყო. ასეც მოხდა და 1940 წ. გაფხულში თოფურიძე გადავიდა თავის ახალ სახლში; N 3 სახლში მისი ყოფილი ოთახი ჩემმა ცოლმა ჩვენ ოთახებს შეუერთა. ამ ახალ შეტეხილ ოთახს ფანჯრები ქუჩისკენ ჰქონდა. ამის გამო მე გადაეწყვიტე საღმე ქუჩაში კი

არ დაეხვედრიყავი ჩემს მუკლეს, არამედ დაღამების შემდეგ, პირდაპირ დაშებხა ფანჯარაში ქუჩიდან.

ჩემოდანი მივაბარე ბელისკის ქუჩაზე დალაქ ბაგრაგას, რომელიც მე აღრევე მიცნობდა, მხოლოდ ჩემი არალეგალურად ყოფნის შესახებ არაფერი იცოდა. მე კი დაღამებამდის უმიმარ ქუჩებში დავდიოდი, დაღამების შემდეგ მოველი ჩვენი ახალი ოთახის ფანჯარასთან და როცა ოთახში დავინახე ჩემი მუკლე, დაბალი ხმით დავუძახე. მან გამოიხვედა ფანჯრიდან და დამინახა. ვანიშნე, გარეთ გამოსულიყო. ის, რასაკვირველია, მიხვდა, რომ რაღაც ეუღ შემთხვევას ჰქონდა ადგილი ქუთაისში და ფერწახული გარეთ გამოვიდა; ჩვენ გადაუხვევი ბელისკის ქუჩით და მე მას ყველაფერი ვუამბე.

გამოცხადება ღელამისის დაკავების შიმით მიზანშეწონილად არ ჩასთვალა. სენეთში შეტად სამიში იყო, მაგრამ ისევე ჩემი სენეთში წასვლა გადაწყდა. მან გირილი დაიწყო: ვინ მაქნობებს აწი შენს შესახებ რამეყო. ამაღამ აქ დარბი, პაწიკოს (მისი და) ოთახს არ გაეანათებო და იქ ჩაკეკავო (ამ ოთახს საერთო აივნისაკენ ჰქონდა უღარაბო ფანჯრები და განათებულზე, იქ კაცის დამალვა არ შეიძლებოდა). ასევე მოვიქცეით. ახალი ოთახიდან, რომელსაც საპარადო შესაველიდან ახლოს ჰქონდა კარი, – შუა ოთახის გავლით, შევედი პაწია ოთახში, რომლის, როგორც ღერუფნისაკენ გასაველი, ისე შუა ოთახისაკენ გასაველი კარი გადაურახეთ და ის დამე იქ გავათენე.

იმ დროს ჩემს ცოლთან ცხოვრობდა მისი ბიძაშვილი ნელი. იმ დამით მტკიუნეული ფიქრების დროს ჩემს ცოლს მოუხამრებდა, ვითომ იმ საბაბით, რომ ნელისათვის ცალკე გამოიყო ოთახი, – შუა ოთახიდან გაეკანა მის ახალ ოთახში, რომელიც ქუჩის ფასადისაკენ იყო ბუფეტი და განისამოსის კარაღა, შემდეგ გადაგვერამა ახალი ოთახიდან შუა ოთახისაკენ გასაველი კარები; კარაღების სამუკლებით გადაგვეღობა ახალი ოთახის ის ნაწილი, რომელიც შუა ოთახს უმეძინებოდა, რომ აქ დროებით მაინც ჩემი დასამალავი ადგილი გამოყოფილიყო.

ამ გეგმას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ ეს ახალი ოთახი მოგრძო იყო და მისი ნაწილის გადაღობა, ოთახის სიმეგრძის არ არღვევდა, ქუჩის შარებზე ჰქონდა დარაბები და, ამას გარდა, ამ ოთახს მხოლოდ ერთი კარი რჩებოდა შესახველელი და ინგლისური გასაღების გაკეთების შემდეგ, აქ ისე აღვილად ვერავენ შემოვიღოდა, რომ კარაღების უკან გასვლა ვერ მომეხწრო. როგორც ვთქვი, ამ ოთახის შესაველი კარი ორ-სამ ნაბიჯზე იყო საპარადო შესაველიდან, ასე რომ, ქუჩაში გასვლა და ქუჩიდან შემოსვლა ძალზე ადვილდებოდა. გურამიშვილის ქუჩა კი ძლიერ მოძრავი და ხალხმრავალია. ქუჩაში

გასელის შემდეგ ვერავინ შემოეცნობდა. ეს უკვე ქუთაისის გორა არაფერად დაღე დაღე ჩემი სიმამრის მემობლეს არაფერი გამოეპარებოდათ.

ჩემი ცოლის აბრი მეც მომიწონა, ყოველ შემთხვევაში, ერთი-ორი დღე მაინც ვიქნებით ერთად-მეთქი. ჩემი ცოლისდის ოთახში ორი დღეღამის გატარებაც შეუძლებელი იყო, რადგან ჩაბნელებული, ჩაკეტილი ოთახი, ყველას დააფუქვებდა, აქ რაღაცა საიდუმლოება იმალებათ. იმ დროს ჩვენს ეზოში ოთხი მეთვალყურე ჰყავდა მინსახკომს გამოყოფილი, რომელთაც დაეალებული ჰქონდათ დაუყოვნებლოც ეწიობებინათ თუკი ოღნავ შეეპარებოდათ ვჭვი, რომ იქ მე თუ ვინღ რამოდენიმე წუთით გამოეჩინებოდა.

მე, ჩემმა ცოლმა და ცოლისდამ გადავრამეთ ყველა კარი და შევეუდღეთ გეგმის შესრულებას: ახალ ოთახში გადავიტანეთ კარალები, ამ ოთახიდან შუა ოთახის კარები გადავრამეთ და ამ გადარამული კარებისაკენ კარალებით გადავდობეთ ჩემი „სამშობლო“. ვინაიდან თითქოს ამას იმ მაშნით ვაკეთებდით, რომ ნელისათვის გამოგვეყო ცალკე ოთახი, ამის გამო, ამ შუა ოთახიდან გადავკეცეთ აგრეთვე ჩემი ცოლის დის ოთახიც (შუა ოთახს საკუთარი შესაველი ჰქონდა).

ამგვარად ფორმალურად ასე გამოდიოდა: შუა ოთახი გამოვუყავით ნელის, ქუჩის ფასადისაკენ მღებარე ოთახის ნაწილი გადავდობთ ბარგი-ბარხანის შესანახად. ყველაზე ახლო მცხოვრებ მემობლეს, რომელიც ამასთან ყველაზე სამაში მეთვალყურე იყო, არ ვჭამნიკა ეს ახალი განლაგებები, მაგრამ როცა აუხსნიეს, რომ ნელი საოჯახო მეურნეობიდან გვეყოფა ჩვენ და ამის გამო ოთახიც ცალკე სჭარლებათ – იძულებული გახდა შერიგებოდა ამ გარემოებას.

პირველ დამესვე შესამწნვეი შეიქნა, რომ გამოგონება საუცხოო გამოდგა. ჩვენ სურზობაც კი დაიწყო: ორი-სამი დღე კი არა და, მგონი, აქ ქუთაისზე უკეთესი სამალავი გამოგვივიდესო.

მართლაც ასე გამოვიდა, ყოველდღიურად ვაუბრავთ-მეცხვით ამ ჩემს ახალ სადგომს, – კარალებს უკან საუცხვალური კარი გავეუკეთეთ, შემდეგ მალეღი ფარდა ჩამოვუშვით, ამრიგად, შემთხვევით რომ ვინმე გამოსულიყო კარალებს უკან გასახედად ვერ შე მაშწნევდა. ოთახის კარს ინგლისური გასაღები დაეუკნეთ და თვითველ გასვლა-გამოსვლის დროს ეს კარები მუქნიკურად იკეცებოდა. გარუდან შემომსვლელს ან თვითონ უნდა ჰქონოდა გასაღები ანდა კარზე დაკაკუნების შემდეგ - შიგნიდან გაუღებდნენ კარს. რასაკვირველია, მე პირადად, არავის ვუღებდი. გარუდან შემომსვლელთ გასაღები ჰქონდათ შილოღ ჩემს ცოლსა და მის დას, ასე რომ, თუ გარუდან ვინმე დაიწყებდა გაღებას, ვიცოდა, რომ ქუჩი ჩემიანები იყვნენ; თუ არადა, დაკაკუნებით, შიგნიდან ამ კარის

გალება შეუძლიათ მხოლოდ ჩემს ცოლს და მის დს.

ასეთ დროს მე წინასწარ გადავიღე ჩემს ბინაში, კარბლებს უკან, რომელიც საიმედოდ მქონდა იმთავითვე, ყოველგვარი მოსალოდნელი შემთხვევის გათვალისწინებით. თქვენი რეაგირება იმდენად მკაცრად იყო, სადაც შემდეგში, მისი დს, მესხების ოჯახი დასახლდა, კარები ისე დაეფუთნენ ბამბით და ძველი საბნით, რომ ჩვენს ოთახიდან მათთან მაღალი ხმაურიც არ ისმოდა.

კარს ჩამოვკიდე ფარდა. ამ ფარდის შიგნით კარზე რადიოაპარატი დაედგა, თითქოს იმისთვის, რომ ფარდის გარეთ ეს აპარატი ოთახს დააუშნოებდა, ფაქტიურად კი კარებთან რადიოს ხმა არავითარი შესაძლებლობა არ მქონდა, არამც თუ ყური დაეგლო ოთახში ლაპარაკსათვის, არამედ გაერზა მამაკაცისა და ლედაკაცის ხმები.

იმის გამო, რომ ამ ოთახის კარი, როგორც ვთქვი, ძალზე ახლოს იყო საპარადო გასასვლელთან, მე საშუალებას მაძლევდა თვალის დახამსამებაში მოვხვედრილიყავი ქუჩაში. ამისათვის საჭირო იყო მხოლოდ, რომ ჩემს ცოლს ან ცოლისდას გაეხედათ კარებიდან გარეთ, რათა შემოწმებინათ აივანზე ხომ არაფერ იყო და თუ არაფერ ჩანდა, მე ლანდით გავეარდებოდი ხალხმრავალ გურამიშვილის ქუჩაში, სადაც უკვე თავისუფლად ვგრძნობდი თავს.

შემოსვლის დროს თვითონ შემძლო ქუჩიდან შემოხედვით საპარადო შესავლიდან (რომლის კარები მუდამ ღია იყო) შემოწმებინა თავისუფალი იყო აივანი ხალხისაგან თუ არა. ასეთ შემთხვევაში სწრაფად შემოვალაჯებდი მანძილს საპარადო შესავლიდან ჩემს კარბამდის და შევიდიდი მინ.

მაგრამ, ხომ შეიძლებოდა, ჩემს გარეთ გასვლის შემდეგ ვინმე სტუმარი მოსულიყო ჩენთან. ამ პირობებში თვითნებურად ოთახში შემოჭრა ხომ არ შეიძლებოდა. ამიტომ ასეთ შემთხვევის დროს საყუარული პაროლი გვქონდა დანიშნული: ქუჩისპირა ფანჯარაზე უნდა დაეღვით გრაფინით წყალი, რაც იმას ნიშნავდა, რომ სახლში უცხო იყო და შესვლა არ შეიძლება, მაშინაც კი დარბაზის ნაწილი უნდა ყოფილიყო ღია.

ჩვენი ოთახის კარი, რომელიც მუდამ დაკეცილი გვქონდა ინგლისური გასაღებით, ღამით, როდესაც გარეთ გავიდიდი, სულ მუდამ ღია გვქონდა, რათა საშუალება მქონოდა სწრაფად შემოვსულიყავი ოთახში დაბრუნების შემდეგ. ფარდა, რომელიც კარებს მქონდა ჩამოფარებული, აგრეთვე, დღე როდეს ასრულებდა. ქუჩის პირა ფანჯარები, როცა გარეთ ვიყავი გასულა, გამაფხულიდან შემოღობის დასასრულამდის, ღია გვქონდა, ეს საჭირო იყო, როგორც ჯანმრთელობისათვის, ისე სიფრთხილის

თვალსაზრისითაც, რათა არ დატყვებულიყვნენ, რომსაცხეში, რაგომ აქვეთ ფანჯრები დახურული დარაბებით. ამიგომ როცა ღია ფანჯრების დროს შემოვდიოდი ოთახში, კარებზე ჩამოფარებული ფარლების უკან ვიმალებოდი, სანამ დარაბებს არ დახურავდნენ; დარაბების დახურვამდის კი ღამით ქუჩიდან ჩვენს ოთახში ჭიანჭველის დანახვაც შეიძლებოდა; დღისით კი პირიქით, ქუჩიდან ჩვენ ოთახში არაფრის დანახვა არ შეიძლებოდა, თუგინდ ღია ფანჯრებში მარგოთღენ უბრალო, გამჭვირვალე ფარდა ყოფილიყო ჩამოფარებული.

გურამიშვილის N 3 სახლი ჩემს შემდეგ გასაღებრაულებულა. სახლზე დაუდგაით შესამე სართული და ეზო ხალხით გავესილიყო. პირველ სართულს შემოსასვლელი პქონდა ეზოდან, ხოლო მეორე და შესამე სართულს – საპარადლოდან. საპარადლო შესავალი თუ კი წინათ მარგო ორ ოჯახს გვეკუთვნოდა და მუდამ ჩაკეტილი გვექონდა, ამჟამად საჯარო განხდარა და დღედაღამ მოღებული იყო. ყოველივე ეს ხელს უწყობდა დამალვას. ჩვენს საპარადლო შემოსავალში უამრავი ხალხი შემოდიოდა, ზოგი მღვმური და ზოგი სტუმარი და, ასე რომ, ღამით გურამიშვილის ქუჩა N 3 სახლიდან, რომელშიც განსამღვრული პიროვნების შესვლა-შემოსვლის ეჭვიმტანა და მეთვალყურეობა გაძნელებული იყო. გარდა ამისა, რომ ჩემზე ოთხი მეთვალყურე იყო გამოყოფილი ჩვენს ეზოდან, როგორც შემდეგში ცნობილი გახდა, ასეთი დავალებებით ჩვენი სახლის მოპირდაპირე სახლებშიც ყოფილან გამოყოფილი პიროვნებები. დამატებით ამისა ჩვენი სახლის მიდამოებში – ქუჩაში ხშირად ვამჩნევ დით ადამიანებს, რომელნიც საეჭვოდ მეთვალყურეობდნენ ჩვენს სახლს. ესენიც მე მდარაჯობდნენ, მაგრამ ყველა შემოთ ჩამოთვლილმა პირობებმა მოსამზრებელი კონკრდონისძიებების შემკეობით, თუცა დიდი გაჭირვებით, მაგრამ მაინც შევძელით ჩემი ქუთაისიდან ჩამოსვლის შემდეგ თბილისში არალეგალურად ცამეკი წელი გამეძლო.

ყველაზე ძნელი იყო ოთახის კარის დაკეცვა-გაღების ორგანიზაცია. ამ კარის დია დაგოვება ერთი წუთითაც არ შეიძლებოდა, რადგან თუ ვინმე სტუმარი არ იყო, მე მუდამ კარაღებს აქვეთ ვიმყოფებოდი ოთახში, მხოლოდ ჩვენს ოთახში ვინმეს ყოფნის დროს გავდიოდი, ჩემს საბუდარში. ამის გამო ჩემს ცოლს და ცოლისდას გასაღებები მუდამ თან უნდა პქონოდათ; ჩემს ოთახიდან გასვლა ყოველ წუთში უხლებოდათ ან ჩემი ცოლისდას ოთახში, ან სამზარეულოში, „სარაიაში“, წყალზე, საპირფარეოში და სხვაგან. ცოლისდამ, გასაღები საათის ძეწკვით დიაკიდა გულზე, როგორ უნდა გაგვემართლებინა თავი მებობლების წინაშე, ჩემი ოთახის კარების მიკეცვა-გაღების ასეთი უცნაური წესის შემოღებისათვის? მუდამ ვამს გაღებულ საპარადლო შესავალთან, როგორც

ვიცი, ჩემი ოთახის კარი, ყველაზე ახლო მდებარეობდა და ქურდს სწრაფად შეემლო ღია კარიდან შემოსულიყო ჩვენს ოთახში და გავექურდეთ. ამის შემთხვევებზე გვქონდა, არამც თუ ღია, არამედ დაკეტილი კარი გააღეს ქურდებმა ჩემი ოთახის პირდაპირ მდებარე ხმალაძის ბინაში.

ცოლი და ცოლისდა გურამიშვილის №3 სახლში ჩასახლდნენ 1927 წელს, მაშინ ეს სახლი ეკუთვნოდათ ახვერდოეებს, 1931 წელს დაქორწინების შემდეგ მუე გადავიდა ამ ბინაში. ახვერდოე-ქმარი ჩემს იქ მისვლაზე გარდაცვლილა, დარჩა მხოლოდ მისი მოხუცი უშილო ქვრივი. ახვერდოეს, როგორც ქედა, ისე ზედა სართულზე ყველა ოთახი გაქირავებული ჰქონდა, გარდა ერთი დიდი ოთახისა, რომელშიც თვითონ ცხოვრობდა. ამ მოხუკს ნათესავებიდან მხოლოდ ერთი და და დიმიტრი ჰყავდა.

ჩვენი სახლის პატრონს გადაუწყვეტია გავეიდნა ეს სახლი და საცხოვრებლად თავის დასთან და დისშვილთან გადასულიყო. მის ამ განმრახვის შესახებ არც ერთმა მღვმურმა არაფერი იცოდა. ერთ მშვენიერ დღე ამ სახლში გამოცხადდა ყვარულის რომელიღაც სამეურნეო ორგანიზაციის ბუღალტერი ვ-ურ მ-ვა და განაცხადა ამერიიდან თქვენი „სამეინი“ მე ვარო; ახვერდოემ სახლი მე მომიყიდაო.

ჩვენითვის სულერთი იყო, ვინც არ უნდა ყოფილიყო ამ სახლის პატრონი, მაგრამ როგორც შემდეგში დავრწმუნდით, ახვერდოეა ანგლოში ყოფილა, მო-ვას მეუღლესთან შედარებით, რომელმაც ჩვენს ეზოში ახვერდოეა შესცვალა.

ამგვარად ახვერდოეა გადავიდა საცხოვრებლად თავის დასთან და მის ოთახში მო-ვას ცოლშვილი ჩასახლდნენ. ახვერდოემ მო-ვას ფორმალურად მთელი სახლი მიჰყიდა, ფაქტიურად კი მის მიერ დათმობილი დიდი ოთახის ღირებულება აიღო (სახლი მიჰყიდა 15 ათას მანეთად რაც სწორედ დაეღილი ოთახის ღირებულებას წარმოადგენდა რადგან დანარჩენი ბინები მობინადრეებს ჰქონდათ დაქვრილი, რომელნიც მუდმივ მცხოვრებლად ითვლებოდნენ, ეს ბინები მო-ვას მარალის მეს არაფერს მოუტანდა.

მო-ვას მეუღლე მეგობარი და, ამასთან, უსუფთაო ადამიანი გამოდგა – მთელი საერთო სარგებლობის ღერუფანი, სამზარეულო, საპირფარეო სიბინძურემ მოიყვა. ამასთან სამინული ლარბლიანი და სამიზღარი ენის პატრონიც იყო.

მოხუცდებულ იმისა, რომ ქმარი ყვარულში მუშაობდა, ეს ქალი ქმარს ისე აყოლია მოთოკილა, რომ სიცოცხლეში მისი შიშით ცუდ ენას ვერ ბუღავდა, მაგრამ ჩვენსა საუბურჯროდ, ჩვენითან მათი ჩასახლების სულ

რადღაც წელიწადნახევარის გასვლის შემდეგ მო-ვა დაიჭირეს და მან კამერაში ხეანვრით ჩამოიხრჩო თავი. ბრალდებოდა დიდი რაოდენობის თანხის გაფლანგვა. რასაკვირველია, სავსებით ნათელი იყო, რომ პირველი ხუთწლედის პერიოდში, როდესაც საბარათო სისტემა არსებობდა, თავისი ჯამაგირით არავის შეეძლო სახლების ყიდვა და, მით უმეტეს, პროვინციულ ორგანიზაციის ბუღალტერს.

იმის კანონიერი მიმით, რომ დაბარალულ ორგანიზაციას შეეძლო მოეთხოვა მო-ვას მიერ ახლად ნაყიდი სახლის ჩამორთმევა და მათთვის გადაეცემა და, ამასთანავე, მისი ცოლ-შვილის გასახლება აქედან, მო-ვას ქვრივმა ეს სახლი სასწრაფოდ გადააბარა საბინაო სამმართველოს (რომელმაც მომხდარი ფაქტის შესახებ არაფერი იცოდა), თითქოს იმ მოტივით, ქმარი გარდამტყვალა, დამრჩა მკირეწლოვანი შვილი და სახლის მოვლა არ შემიძლიაო, თვითონ კი ქმრის მიერ შესყიდულ დიდ ოთახში – საბინაო სამმართველოს მღვმურად გაფორმდა.

ასე იოლად დააღწია თავი მო-ვას ქვრივმა ამ ბინიდან გასახლებას. ამის შემდეგ გაიარა რამოდენიმე წელმა, მო-ვას საქმე უკვე მიიწყებას იყო მიყვებული და, მგონი, 1938 წლის დასასრულს მო-ვას ყოფილმა ქვრივმა, ამჯერად უკვე ხ-ძემ (მან აქ ამ ბინაში, მო-ვას გარდაცვალების შემდეგ, მალე მოიყვანა ახალი ქმარი), ეს სახლი დაიბრუნა სასამართლოს წესით (კერძოდ იმ მოსამართლის მეშვეობით, რომლის მღვინადაც მისი და მუშაობდა).

მღვმურებმა დაიწყეს მათ მიერ დაკავებული ბინების გაყიდვა, საიდანაც ხ-ძე წილს ღებულობდა (ასე მიიღო მან წილი თოფურბის მიერ ჩემ ცოლზე მოყიდულ იმ ოთახის ღირებულებებიდანაც, სადაც მე ვიმალებაო).

ერთ მშვენიერ დღეს ჩემს ცოლთან გამოცხადდნენ საბინაო სამმართველოს წარმომადგენლები და განუცხადეს, რომ თოფურბის ყოფილი ოთახი, სადაც მე უკვე მოწყობილი მქონდა დასამალი, უნდა დაგვიყვალათ. ეს სახლი საბინაო სამმართველოსი იყო და არავის მქონდა უფლება მისი ბინების ყიდვა-გაყიდვა უწარმოებიაო.

ისინი სწორედ იმ სადავო ოთახში იყვნენ შემოსული, სადაც მე ვიმალებაო. რომ იცყვიან უბედურ კაცს ქვა აღმართში მოეწვეაო, ისე მოგვდიოდა ქუთაისიდან გამომაქციეს, აქ რაღაცნაირად გაჭირვებული სამალავი გავიკეთე და ქვა აქაც დამეწია. საბინაო სამმართველოს წარმომადგენლებს აქ შემოიყვინნ ხ-ძე და თოფურიბე, ორივეს სურდა ჩემს მეუღლეს ვითქვა, რომ თითქოს ეს ოთახი მას არ უყიდა, არამედ თვითნებურად დაიკავა თოფურიბის მიერ ამუნებულ ახალ ბინაში გადასვლის შემდეგ.

ამგვარად ჩემი ცოლი ამ ოთახის თვითნებურად დამკაცვებლად გამოიქაყელათ და თვითონ კი ოთახის გამცილდელად არ უნდოდით გამოეჩინათ თავი. ჩემმა ცოლმა თქვა, როცა ეს ოთახი დავიკავე, სახლი კერძო პირს ვკუთვნიოდა და თუ რაგომ და როგორ მოხვდა ეს სახლი კერძო პირის ხელში, მე არ მზეხებია.

საბინაო სამმართველოს წარმომადგენლებმა ხ-ძე, თოფურაძე და ჩემი ცოლი, მეორე დღისათვის დაიბარეს საბინაო სამმართველოში. ამ ოთახის ჩამორთმევის შემთხვევაში უკვე ნამდვილად უნდა გადაემხგარიყავი მკვეარში, არაერთი სხვა გამოსავალი არა მჩხებოდა.

მეორე დღით წავიდნენ საბინაო სამმართველოში და რამდენადაც მე მახსოვს, ჯერ თოფურაძე შესულა მარტო უფროსთან, რომ გამოსულა უთქვამს: ყველაფერი გაეაკეთე, თქვენი შესვლა საჭირო არ არისო. ამ დღიდან ამ ოთახის თაობაზე ჩვენთვის, არავის არაფერი არ უკითხავს.

ამგვარად დავაღწიეთ თავი ასალ და შეგად სამიმ განსაკუდელს.

1941 წლის 22 ივნისს პიგლურმა ვერაგულად მოახდინა საბჭოთა კავშირზე თავდასხმა. ფაქტია, რომ სიგუაიცა უნდა შეცვლილიყო. ამ შეცვლილი სიგუაციის შემდეგ, მე ვფიქრობდი სამუშალება უნდა მომიკმოდო გამოცხადებულებიყავი. საჭირო იყო მხოლოდ ცოცხა მოთმენა, რათა გავრკვეულიყავი, თუ რა მიმართულებით შეიცილებოდა ჩვენი სახელმწიფოს შინაგანი სიგუაიცა.

როგორ წარიმართა ეს სიგუაიცა? – უკანასკნელ წლებში ცოცხოდუნად შეხელებული დაპატიმრებები ისევ განახლდა. აღამიანებს უბრალო ანუგლოგებისათვის აპატიმრებდნენ. მოხედავად იმისა, რომ ომთან დაკავშირებით ბანაკებში შეიკვეცა სამუშაოები, იქიდან ჯარში არე ერთი პოლიტიკური პატიმარი არ გაუწვევიათ, ჩემი ბებნა კი უფრო და უფრო ძლიერებოდა. გურამბიშვილის ქუჩაზე მალული შეთვალეკურჩის სოკისაყით შრაელლებოდნენ, და დარაბებში ყველაფერს ჭერგდნენ, ხშირად ჩემი კარადების უკანა მხრიდან. იატაკზე ჩოჩვით მიხლებოდა კარუბამდე მისვლა, რათა ქუჩაში გაესულიყავი.

ამგვარად, ქუჩაში მდგომნი დარწმუნებული იყვნენ, რომ ჩვენი ოთახიდან (რომელშიც გარედან ყველაფერს ხელის გულიყით უყურებდნენ) არავინ გასულა. ასეთ შემთხვევაში დარაბებს განგებ არ ვხურავდით, რათა არ დაგვეჭვებინა ვინმე, რომ საპარადლოში გასული კაცი ჩვენი ოთახიდან გავიდა.

უარესი ცნობები მოგვდიოდა ჩემს შესახებ რაიონებიდანაც: მუსტაფა გურია, კახეთი, სადაც კი ოდნავ ჩემი ნაცნობები იყვნენ, ყველას აკითხავდნენ. თელავში ასეთი საინგერესო შემთხვევა მოხდა: ვიღაც

თბილისიდან ჩასულ კაცს, თელავის შინსახკომის განყოფილებაში გამოუძახებია—თელავის ჯანმრთელობის განყოფილების გამგე აკაკი (კაკო) ჯაფარიძე, სვანია, რომელიც მე სტულენგობის დროიდანვე მიცნობდა; მისთვის უკითხავთ, — თუ რაზე იყო ალექსანდრე ქერასბედიანის შესახებო. — ალექსანდრე ქერასბედიანი 1937 წელს დაიჭრესო — უკასუნია ჯაფარიძეს; — არა! როგორ არ გაგიგონიათ, რომ ის დაჭერილი არ არის და ღუმლის იმალება სადღაც, — უთხრა მას თბილისიდან ჩამოსულმა კაცმა.

ე.ი. ალექსანდრე ქერასბედიანი ცოცხალია?

— ნამდვილად ვიცი, რომ ცოცხალია და იმალება.

ჯაფარიძე წამომხატარა ფეხზე, მივარდნილა და გადაუკოცნია თბილისელი, — კარგი მხარობელი ხართ, თუ ის ცოცხალია, ღვს თქვენ ჩემი სტუმარი ბრძანლებითო.

თბილისელს და შინსახკომის თელავის განყოფილების გამგეს გასცინებიათ ჯანმრთელობის განყოფილების გამგის ასეთი გულუბრყვილო მოქმედების გამო.

ასეთ პირობებში ჩემი გამოცხადება ცხადია, შეუძლებელი იყო. აქ გამოცხადების შემთხვევაში ჩემზე შეიძლება ევარაუდათ, ალბათ ფიქრობს ომში გაიწვევენ და აქ პირველ შემთხვევისათანავე გადავალ მოწინააღმდეგის შარებზეო.

გურამიშვილის ქუჩის N 3 სახლს მესამე სართული დაამუნა ვინმე ექიმმა ქათამაძემ, რომელიც სადღაც რაიონში მუშაობდა. მან ვერ შესძლო მთლიანად დაემთავრებინა მშენებლობა, რომ გარდაიცვალა. დარჩა მას ექიანი შეუღლე და სტულენგი ვაჟი. შესავალი კიბე მესამე სართულზე როგორც იყო გათვალისწინებული გეგმით, ფაქტიურადვე პქონდათ გაკეთებული, მეორე სართულის ღერუფნის ბოლოს, ეზოს შრიდან.

ქათამაძის ქვრივმა და ვაჟმა გადაწყვიტეს თავისი ეზოს ერთი მიგა ნაწილი გაეყიდათ და ამის საშუალებით დაესრულებინათ სახლის მშენებლობა, მაგრამ ამ შემთხვევაში მესამე სართულზე ასასვლელი კიბე გაყიდულ ნაწილისაკენ რჩებოდა და ქათამაძეებს თვითონ არ უქნებოდათ ასასვლელი.

ისინი შეთანხმებთან ხ-ძეს და ასასვლელი კიბის გაკეთება გადაუგეგმათ საპარადო შემოსასვლელიდან—ბულეგაზე ამოსასვლელი კიბის თავზე ხ-ძისა და ჩვენი ოთახების კარს შუა. სხვა დროს ამის უფლებას ჩვენ არავითარ შემთხვევაში არავის დავრთავდით, მაგრამ ამ შემთხვევაში ეს ჩვენთვის ძალზე ხელასაყრელი იყო. ჩვენსა და ხ-ძის კარის შუა ვიწრო ღერუფანს, ეს კიბე კიდე შუაზე პყოფდა; მესამე

სართულზე ასული კიბე საშუალებას მძღვედა, როგორც კი ჩვენი ოთახის კარიდან გამოვიდოდი, იმ წუთშივე ამოვფარებოდი მას და ისე გავსულიყავი საპარადო შესავლიდან, ასევე მიწყობდა ეს კიბე მე ხელს გარედან შემოსივლის დროსაც.

ამას დავმაგა ომის შედეგად გამოწვეული მუქნაბნეულებაც და ყველა ამის გამო ღამით ჩემი გარეთ გასვლა და დაბრუნება გააძვირდა.

ყოველ ღამით ჩემი გარეთ გასვლა კი აუცილებელი იყო, რადგან ჩვენი ეზოს საპირფარეოში სარგებლობის საშუალება მე არ მქონდა და ჩემი ორგანიზმი ჯერ კიდევ ქუთაისში მალეის დროს შეეჩვიე, რათა წარა-მარა არ შევეწუხებინე 24 საათში ერთჯერ გავივლილი გარეთ და საერთო სარგებლობის საპირფარეოს კი თბილისში ახლოს მივაგენი - მოსკოვის ქუჩაზე - ბარნოვის ქუჩის დასაწყისში.

1942 წლის მაისის შუა რიცხვებში, ჩვენიან მოსკოვიდან სტუმრად ჩამოვიდა რუსი, რომელიც მივლინებით ყოფილა თბილისში გამოგზავნილი. ის ნაცნობი ყოფილა ჩემი ქვისლის და მისგან წერილი მოგვიტანა, რათა ბინა მიგვეცა მისთვის რამოდენიმე დღით. დავუთმეთ ჩემი ცოლისდას ოთახი და ცოლისდა ჩვენიან გადმოვიყვანიეთ. ორი ღამე გაათენა ამ სტუმარმა ჩვენიან, შესაბამე დღეს, ახალ გათენებულზე მილიციელი გამოიწვია ჩვენს საპარადო შესავალიდან და დაიკვირა: ვინ დაქარა ესენი აქო. როცა გავიძინე მუშობლები და ჩვენებიც, მილიციელს მათთვის უჩვენებია პროკლამაციები, რომელიც ჩვენი საპარადო შესავლის მიჯნით აუკრეფია.

ეს რომ გავიგე, ელა მეცა: ესა გავკლდა-თქვა, - უთხარი ცოლს მაგრამ ფარ-ხმალის დაყრის დრო არ იყო, საჭირო გახდა სასწრაფო მოქმედება. ადგილზე მალე გაჩნდებოდნენ შინაბაკომელები, რომელთაც შეეძლოთ მთელი სახლი გაეწვრიკათ. უნდა გამეწვრიო სახლიდან, მაგრამ დღისით რომ გარეთ არ გავდიოდი? - სულერთია, ახლა აუცილებლად უნდა გავსულიყავი. სასწრაფოდ ჩავიყვია, ჩემს ცოლს გავაბედე გარეთ ღერუფანში და, როგორც კი დრო ვიხელოვ, გადავეშვი ქუჩაში. ცოლს დავუბარე, სადაც ვიქნებოდი თუ ამ დავიდარაბას უენებლად გადარჩებოდა, უნდა მოსულიყო დანიშნულ ადგილას და ყველაფერი უცნობებინა ჩემთვის.

ძლიუს გავისწარი და შინაბაკომელებიც იქ გაჩენილან მანქანებით. ისინი პირველად მემობლებთან შესულან, სადაც დღახანს დაუვციათ, აქედან პირდაპირ ჩემს ცოლთან მოსულან. ეგვიბოდათ თურმე, რომ მემობლის ქალს, რომელიც ჯამუშად იყო ჩემზე შემოიჩენილი ეულად ულაპარაკია ჩვენზე. უკითხავით, აგრეთვე, თუ ვინ არის ჩვენიან მოსკოვიდან ჩამოსული სტუმრად (ესეც გავუგიათ ამ ქალისაგან).

რუსი დიდი პასუხისმგებელი პიროვნება იყო, პროკლამაციები ქართულ ენაზე ყოფილა დაწერილი და მათ ადგილობრივი ხასიათის შინაარსი მქონიათ; ამას გარდა, პროკლამაციები ჩვენ ახლო-მახლო მღებარე ქუჩის ყველა საპარადო შესასვლელში ყოფილა შეკრილი, მილიციელებს ეს რომ გაუგიათ, ეძებდნენ ყველა საპარადო შესასვლელში და, მსგავსად სხვა სახლებისა, ჩვენიანაც აღმოაჩინეს ეს პროკლამაციები. ამგვარად ამ დანამულის გაერელების ცენტრად ჩვენი სახლი საერთოდ არ შეიძლება ჩათვლილიყო.

ამგვარად შემობელი ქალის ვერხია, რასაკვირველია, არ გაიზიარეს მისასკომელებმა და ჩემი ცოლი (და ამით მეც) გადაშრა.

ნამუაღლეს ჩემი ცოლიც მოვიდა დანიშნულ ადგილას და ყველაფერი მაცნობა. საღამოს უკვე ჩემი შინ დაბრუნება შეიძლებოდა. როგორც კი დაბნულა, ჩვეულებრივ წესით შევედი ოთახში.

ამ შემთხვევამ ჩამოაფიქრა და დამაწყებინა ბრუნვა დამატებით, უფრო საიმედო დასამალის გამოსაძებნად. იმ დღეს დღისით-მშისით უდიდეს რისკზე წავედი, რომ ჩვენ ოთახიდან ქუჩაში გასვლა გაებულე; გასვლის პროცესში რომ ვინმეს შევეშინე, მთელი ჩვენი წამოწყება ჩაფუშული იქნებოდა.

გადაღობილ კარალებს უკან დამალვა უვნებლად შეიძლებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ ადგილს არაფერს დაუწყებდა განხრეკის უნდა მეძებნა უფრო საიმედო დასამალი, რომელსაც კრიტიკულ მომენტში გამოიადგებოდა. მაგრამ სად? – მე ხომ ამ ოთახის გარდა არსად მქონდა არსებობის შესაძლებლობა! ისევ ამ ოთახში უნდა გამოიეტებნა რაიმე საშუალება, უკერად რომ ვინმე მოსულიყო ჩვენ ოთახში კაცის საძებრად – მამინაც რომ მქონოდა დამალვის შესაძლებლობა.

ასეთი საშუალებაც გამოიეტებნე; ადრე, კომისიონში, ვიყიდე ნიკოლოზის დროინდელი, ვ. წ. „ფრანგული პირსაბანი“. ეს არ არის პირსაბანი მისი ნამწვლილი მნიშვნელობით, ესაა სკივრის მაგვარი ორკარიანი ყუთი, რომელსაც შიგნი თაროები აქვს ნივთების ჩასაწყობად. შემოთ ამ სკივრს მარმარილოს თავსახურავი აქვს, რომლის თავზე აღმართულა სკივრზე მიმაგრებული სარკე. ეს ქალების გუალეტი ყოფილა (იგი მკონია საფრანგეთიდან უნდა ყოფილიყო ჩამოგანილი და ალბათ „ფრანგული პირსაბანიც“ ამის გამო დაურქვეა). მის კარს ჩვეულებრივი გასაღებები აქვთ, შემოთ თითო კარის გასწვრივ, კარისა და მარმარილოს შუა ორი ლამაზი უფრა აქვს.

ღაუკუიარდი ამ „პირსაბანს“ და ვიფიქრე: შიგნით რომ თაროები გამოვაცალო, შეიძლება შიგ კიდევაც მოეთავსდე გვერდზე წამოწოლილი და მუხლებ მოხრილი-მეთქი. მეც გამოვაცალე თაროები, გავსინჯე და

ყველაფერი რიგზე გამოვიდა, მაგრამ როცა მივიხურე კარი, “პირსაბანში” პერი ვერ მკეო დიღანს, მამსასაღამე, რაიმე შემთხვევის დროს დიდი ხნით რომ მომხლწოდა იქ გაჩერება, გაეიგულებოდა. საჭირო შეიქმნა ეს დაბრკოლებაც გადამელახა. დაუკვირდი, რომ ამ “პირსაბანის” თუ გინდ ერთ უვრასაც თუ ოდნავ გამოეწვედი გარეთ, აქედან “პირსაბანის” ქვედა ნაწილში პერი თავისუფლად შედიოდა. ახლა კი იქ რამდენიც მიხლოდა, იმდენ დროს შემუძლო გაჩერება.

ჯერ კიდევ კარალებს უკან მოწყობის შემდეგ წამოიჭრა ერთი დილემა; როგორ მოვექცეულიყავი, ოთახში უცხო ს ყოფნის დროს, რომ მომწოდებოდა ეხნკება ან დახველება?

ამის საშუალებაც გამოიზახე; პირზე (ტუბზე), რომ მკვიდრად ბალიში მივიკრავდა, არაერთი დაცხნკება ან დახველება, სრულებით არ ისმოდა. ამის გამო, ბალიში მუდამ მზად მქონდა, ასევე პატარა ბალიში მუდო “პირსაბანში”.

“პირსაბანში” ახალი დასამალის მოწყობით ბევრჯერ გადავირჩინე თავი. სამამულო ომის პერიოდში პატრულები ხშირად ამოწმებდნენ ბინებს, ისეთი პირების აღმოსაჩინად, რომელნიც ჯარში გაწვევას არიდებდნენ თავს. როცა მათ მოსვლას შეეიგყობდი, ახალ სამალეში ვიმალებოდი. პატრულები კარალებით გადაღობილ “ბღვილებსაც ათვალიერებდნენ, განისამოსის კარადაშიც შეიხედავდნენ და ლოგინქვეშაც, - “პირსაბანს” კი არაეინ აქცევდა ყურადღებას; ის დალოევილი გარუდან ისეთ შთაბეჭდილებას გოვებდა, რომ შიგნით მომწდილი ადამიანის კი არა, სამი წლის ბავშვის მოთაესება თუ შეიძლებოდა, ვერაეინ თეიქრებდა.

ვამჩნევდი, რომ ჯარში გასაწვევ პირების ტეხნის მომიამეშებით ჩეჩნთან სპეეიალურად მოდიოდნენ შინსახკომელები პატრულებთან ერთად, რათა რაიმე მიეკვლიათ ჩემს შესახებ.

პირუელად “პირსაბანში” დამალეა გამოეიყენე სხეა გარეშეობის გამო. როგორც შემოთ აღენიშნე, ჩვენს ყოფილ შუა ოთახში ჩემი ცოლის ბიბამეილმა ნელამ თავისი და, ე. ა. - ჩემი ცოლის მეორე ბიბამეილი თულია მესხი - შემოეიყენა თავისი ქმარმეილით. თულიას და სიმონს (ასე ერქვა მის ქმარს) ორი სამეალო დამთაერებული ქალ-ვაგი ჰყავდათ. მრდიდნენ, აგრეთვე, ჩემი ცოლის მესამე ბიბამეილის ორ ობოლ ბავშვს, ასე რომ, ყველა ესენი ეხოერობდნენ ამ ჩვენ შუა ოთახში და კარი, როგორც შემოთ ვთქვი, ჩემსა და მესხების ოთახს შორის ისე მქონდა საბნებით და პამბებით დახურული და დატუებული, რომ ერთმანეთს შორის ხმაური არ ისმოდა.

მიუხედავად ამისა, ერთ დღეს, როდესაც ჩემი ცოლიც სახლში იყო, ჩვენ მესხების ოთახიდან, რაღაც შემამე ნაჯახის დარეყმის მაგვარი ხმა

შემოგვესმა – ორჯერ ჩემმა ცოლმა თქვა, ბავშვები რამეს არ ჩეხადნენ ოთახში და ჩვენი ოთახის კარი მიიკეტა და გაეშურა შუა ოთახში. ჩვენს კარსა და შუა ოთახს შორის მას მიეგება თუღაბა ქალიშვილი – თინა, რომელსაც ყველანაირი სიხელი მადრეკანივით გამოხდილია და ჩემ ცოლიან გამორბოდა თურმე შევლის სათხოვრად როგორც დაუნახავს ჩემი ცოლი, ხელის გამოწოლება კი მოუსწრია მისკენ, მაგრამ სხვა ვერ ამოუღია და ისე წაქცეულა მის ფეხებთან. ჩემმა ცოლმა ასცეხა კივილი და მალე ეზოსა და მთელი შემობული სახლების ხალხი იქ განწადა. ისმის ჩემი კარის წინიდან უმარამაბარი ხმაური და ქაქანი. მალე სასწრაფო დახმარებაც გამოიწადა და ვიღაც წაიყვანეს ყველაფერი ეს შესმის და მაინც რამაა საქმე არაფერი ვიცი. არც ჩემი ცოლი შემოვიდა, რამე ეთქვა, მას რომ არაფერი არა ჭირს, ამას კი ვგებულობ – კარს რომ მივაყურებ მისი ლაპარაკი შესმის.

ბოლოს, როგორც იქნა შემოვიდა ნამტარალები ჩემი ცოლი და ყველაფერი მაამხო: თინასთან მოსულა მისი შეყვარებული, მისი ყოფილი სკოლის აზნაზა, რომელიც იმ დამეს ფრონგზე უნდა გამგზავრებულიყო. სადაც შეუტენია რევოლვერი და თინა სასიკ ველილოდ დაჭრა ყელში, შემდეგ თავის მოკვლაც განუზრახავს თითქოს და თავისთვისათვის უსერია გყვია მკურდის მიღამოებში. როდესაც გარდაცვლილი თინა შეუსვენებიათ ოთახში, იგი იქ იატაკზე გამზღარითული დახვედრიაო. სწორედ ის ყოფილა სასწრაფოთი რომ წაუჯვანიათ.

რა მიზეზით მოკლა მან საცოლე ღელსაც გაურკვეველია, – ფრონგზე წასვლის აცილების თუ უჭვანობის ნადაგზე.

მალე იქ ძიების წარმომადგენლებიც განდნენ. ერთ-ერთი გასროლილი გყვია შუა ოთახის კარებიდან, ჩვენი ოთახისაკენ გამოსულა. ძიების წარმომადგენლებს დასჭირდათ ჩვენი ოთახის დათვალიერება და სათანადო ოქმის შედგენა; როგორც ეთქვა, მთელი ჩვენი ღერუფნი ხალხით იყო გატყეული და ჩემი ქუნაში გაპარვამე შედმეტყე იყო ფიქრი და სწორედ პირველად მაშინ გამომადგა ჩემი “პრსაბანი”. შევბვერი მიგ და საკმაოდ დიდხანს მომიხდა იქ წოლა. ძიებისათვის დათვალიერების ძირითად ადგილს წარმომადგენდა კარალებით გადაღობილი ჩემი დასამალი ადგილი, რადგან სწორედ აქ გამოსულა გყვია საბნებით დახურულ კარიდან.

ღექსიკონზე მუშაობას თბილისშიც განვაგრძობდი. ოჯახური სამუშაოების შესრულება კი აქ მეტი მიხლებოდა, ვიდრე ქუთაისში; ჩემი ცოლი ძალზე გადაგვირითული იყო გაკვეთილებით და ვებმარებოდი რეულებს გასწორებაში; ჩემს ცოლს აძლევდნენ სათარგმნებს რუსულიდან – ქართულზე და ამ სამუშაოების შესრულებაშიც

ვეხმარებოდი; სამშარულოდან ნავთქურები ("კერასიკები") ჩემს ოთახში გამოვიტანე და დასახლისობა მოლიანად მე ვიკისრე. პოლს, ისე შევისწავლე ეს ხელობა, რომ ამჟამადე არა მჯერა, რომ ვინმემ მაჯობოს; ერთხელ ჩემმა მეუღლემ თავისი ამხანაგები და უფროსები დააგვიყვანა ვახშად ყოველგვარი სამზადისი პირადად მე შევასრულე და ყველანი გაკვირვებული დარჩნენ სამზადისის მაღალი ხარისხით; მენ საუკეთესო მასწავლებლად გთვლიდით და დასახლისიც საუცხოო ყოფილხარო, - ეუბნებოდნენ სტუმრები.

იმ დამით მე, სანამ სტუმრები წავიდოდნენ, ბნელ ქუჩებში დავუბეგებოდი.

სამამულო ომის პერიოდში დავიწყე აგრეთვე, ოჯახის საჭიროებისათვის მეკლანეთობა (ფეხსაცმულების დაკრება-შეკეთება); ჩემს ცოლს სამამულო ომის პერიოდში რომელიღაც კოლაპერაგიულ ორგანიზაციიდან მოჰქონდა სხვადასხვა საქსოვები, ვეხმარებოდი მოგანილი ძაფების გადახეცვაში.

ამ გზით ოდნავ მაინც ეკუთვნებოდა ცოლს ქნიცგამომცელე შრომას, რომელსაც სკოლის საშუაობების გარდა, პერიოდულად უხდებოდა სხვადასხვა რაიონებში და სოფლებში საიარული მის მიერ საამისოდ შეკერილი განისამოსის გადასაცემლად პროდუქტებზე, რომელიც ხშირად შორეულ სოფლებიდან გომრით შურგზე მოკიდებული ჩამოჰქონდა თურმე საგრანმაპორტო აღვალზე; ბევრჯერ ღია ცის ქვეშ უხდებოდა გომრებზე დამის გათევა.

ჩემს ცოლს, ჩემი დამალვის დღიდან, პალკოს ჯიბეში ჩაკერილი ჰქონდა დაპატიმრების შემთხვევისათვის საჭირო თანხა (ასეთ დაპატიმრებას ხომ ყოველ წუთში ელოდა). ერთხელ სამხრეთ ოკუპირებულ პროდუქტების შესაძენად წასულს, ერთ ოჯახში, სადაც დამე გაათენა, ეს თანხა პალკოდან ამოულეს და ჯიბე ისევ გაუკურიათ; ასე რომ, ჩემი ცოლისათვის ეს გვიან გახდა ცნობილი.

მე, რასაკვირველია, სამამულო ომის პერიოდში არ ვსარგებლობდი არავითარ სასურხათო და სამრეწველო წიგნაკებით. იმ დროს, ომის პირობებთან დაკავშირებით, თავის დარჩენა საერთოდ იყო ძელი და ჩემს ცოლს კი დამატებით უნდა ეზრუნა ამხელა ყაზახის რჩენაზე, ისე რომ ყოველ წუთში შიმის ზანზარი ჰქონდა, როდის ჩავარდებოდი, როდის ჩაგვეყრებოდა წყალში, გაუგონარი დამაბულობის ქვეშ, წლების განმავლობაში ჩემს მაღვამი გაწვეული შრომა და როდის დავილეკებოდი ჩვენ და ჩვენთან ერთად ჩვენი ხელის შემწყობნი.

სამსახურში მდიოდა თუ სხვაგან, მე ხომ მუდამ ოთახში ჩაკეცილს მგოვებდა: თვითული მისი უკან დაბრუნება ჯოჯოხეთი იყო: აბა, როგორ

დამიხელება სახლი, ხომ არაფერი ცვლილება დამიხელება ეზოში და სხვა სახლში ყოფნის დროს კი ქუჩაში თვითიული მანქანის გაჩერება უდიდეს შემოთიუბას იწვევდა.

ჯერ კიდევ ჩემი ქუთაისში ყოფნის დროს დაუბარებიათ ჩემი მეუღლე შინსახკომში და წინადადება მიუკითხა მისთვის, – ეთანამშრომლა მათთან მაინც რა უნდა გაგაკეთო? – შეკრებ ცნობებს, თუ ვინმე არის ჩვენი უკმაყოფილო, ვინ უნდა დაპარაკობს სკოლაში საბჭოთა ხელისუფლებაზე და სხვ.

– მე ადგილკომისა და რედკოლეგიას თავმჯდომარე ვარ, კიდევაც რომ იყოს ვინმე ასეთი უკმაყოფილო, ვინ გაბედავს ამის შესახებ ჩემთან რამის თქმას (შინსახკომში სხვა რამე აინტერესებდათ ჩემი ცოლისაგან).

ჩემი მეუღლის ადგილკომისა და რედკოლეგიის თავმჯდომარეობა მათ გაკვირვებითა და მაინც უთქვამთ: ფრთხილად იყავით და შემდეგ შეიძლება დაგიბაროთ.

–მე, როგორც ვეღვა საბჭოთა მოქალაქე, ვალდებული ვარ, თუ რაიმე საეჭვო შეგამჩნივ, ამის შესახებ ვაეცნობი სათანადო ორგანოებს, ამაზე გაფრთხილება არ მჭირდება.

ბოლოს, შეპარვით შეკითხვიან: თქვენი ქმარი სად არის?

– ჩემი ქმარი 1937 წელს დააპატიმრეს, ამის შემდეგ მის შესახებ არაფერი ვიცი.

- ეითომ დაპატიმრებულა?
- ალბათ, აბა სად უნდა იყოს 1937 წლის სექტემბრიდან არსად ჩანს.
- კარგი, ესლა წაბრძანდით, შემდეგში დაგიბარებთ, უნდა დაგვემართო, თუ რამე დაგაეალებო, აწი ჩვენი კაცი ხართ.
- როგორ, ჯამუშობა გინდათ დამავალით?
- ოხიო! მაგარიბა .. მაგრამ არის ეს ნათქვამი თქვენს მიერ. წაბრძანდით ახლა, მერე ვნახოთ...

ამით დასრულდა შინსახკომში ჩემი მეუღლის პირველი დაბარება.

როგორც ვიცი, ჩემი ძებნა აგენგურის მუშევრებით თანდათან ძლიერდებოდა, მაგრამ დიდ ყურადღებას აქცევდნენ, აგრეთვე, ჩემი მეუღლის გადაბარების საკითხსაც. იმასათვის ისინი სამ ხერხს მიმართავდნენ:

- 1) აეცნებათ იგი უხელფასო თანამშრომლად და საბოლოოდ ამ გზით ჩემი მოძებნაც დაევალებინათ (მე თუ ქუთაისში ან თბილისში ჩემი ცოლის ოჯახში ვიმალეობოდი, ამის წარმოდგენაც არ მქონდათ, მხოლოდ ვკვირდნენ, რომ მან იცის ჩემი დამალვის ადგილი და შეიძლება ხანდახან კიდევაც დაეღებარ მასთან);
- 2) ავალებდნენ მამაკაცებს, რომელთანაც ჩემს მეუღლეს ხშირად

უხლებოდა შეხვედრა... სამსახურიან და კავშირებით, უკიდოდ, როგორც
დაახლოებოდნენ მას;

3) ავალებდნენ ჩემი შეუღლის ნაცნობებს, დავეჯერებინათ ჩემი ცოლი,
გათხოვების აუცილებლობაში, ეს უკანასკნელი უფრო მეტად სახლში
დადიოდნენ ჩვენი და მათ „რჩევა-დარიგებებს“ მე თვითონ უკმაშენდა.

ჩემმა შეუღლემ იყოფა წყარო და მიზანი ამ ხრიკებისა და თვითუღ
შემთხვევას შესაფერისად უმასპინძლებოდა. ჩვენ ვიცით, თუ რა უპასუხა
მან მინსახკომში, როდესაც მათთან მუშაობა დააეაღეს; თუ ვინმე
მამაკაცი სამსახურიდან გაბედავდა, შეეთავაშებინა მისთვის ერთად
გასეირნება ან კინოში წასვლა, ასეთებს ისეთ – დამცინავ და
დამამეორებელ პასუხს აძლევდა, რომ მეორედ სარცხვილით თვალუხსავ
ვერ უსწორებდნენ, მაჭანკლებისათვის კი ასეთი პასუხი მქონდა: თუ ვინმე
კარგი საქმრო გვევლებათ, აგერ და მყავს და იმას მონადლომებინეთ
რამენაბირად გათხოვება; მე ერთჯერ გამოვყავლე ბუდი და ვერაფერი ხერხი
ვერ ვნახე, მეორედ არ გავიმეორებ შეცდომას; ყოველ შემთხვევაში უხლა
იმ ხნისა ვარ, რომ თუ ვინმე მითხოვს, იგი ან შეიღებანი ქვრივი უნდა
იყოს, ან გამოყვეყნებული ძველი სალთი (“ ხოლოსგადკი”), რად მინდა
ახლა მე, ჩემ შრომას ასეთი ცოცხალი ლეშების მოვლა დავეუზაგო?!

1945 წლის იანვრის თვეში თბილისში ჩამოსული იყო ჩემი სიღვრა.
მან აქ ორიოდე კვირა დასკო და შემდეგ გაემგზავრა ქუთაისში. მეორე
ღელსვე მივიღეთ ლექსში ჩემი ცოლის ბიძაშვილებიდან, რათა სასწრაფოდ
ჩამოსულიყვნენ ქუთაისში ჩემი ცოლი და ცოლისდა – „ღელის მძიმე
ავადმყოფობის გამო“.

ღელას თურმე ჩასვლისთანავე, სანამ თავის ბინაში შევიდოდა,
პარალელურ ოთახში, მღვმურთან შეხვევია, იქვე გამხდარა ცუდად
და მხოლოდ ერთი სიგვეის თქმადა მოუწერია: “ვაი ჩემო შვილებო!” -
თ. იყოდა, რა პირობებში დაგოვა შვილება, რომელთა მომავალი და ბუდი
ბეწვზე ეკიდა. მისი გარდაცვალების მიზეზის არაეითარი სამედიცინო
გამოკვლევა არ მომხდარა, მაგრამ როგორც ჩანს გულის ინფარქტით
გარდაიცვალა.

ჩემი ცოლი და ცოლისდა გაემგზავრნენ ქუთაისში, ჩემი თავი კი ჩემი
ცოლის ბიძაშვილს იუღია შესსხს (ჩვენს ყოფილ სამუქალო ოთახში
მცხოვრებს) ჩააბარეს.

როგორც გაასვენეს მიცვალებული, ჩამოსული სკუმრები სუფრიდან
არ იყვნენ ამდგარი, რომ ჩემს ცოლს აეცნობეს, ჭიშკართან გიბარებს
ვიღებო. -რა დროის ჩემი ჭიშკართან დაბარებაა, შემოვიღეს ვინც არის.

- არა, ქალბატონო, სახლში არ შემოდის და თქვენ გთხოვთ გასვლას.
ჩემი ცოლი იძულებული ყოფილა გასულიყო და იქ დაუხედა კაცო

რომელმაც აცნობა, დღესვე უნდა გამოცხადდეს შინაგარეკომის ქუთაისის განყოფილების უფროსთან აშ. კაგე ას-თანხი.

ჩემი ცოლი შეუკადა დაუმტკიცებინა ამ კაცისათვის, რომ ძალზე უხერხულია ძაბებში ჩაცმული ქალი ახლად დასაფლავებულ ღუდის შორიდან ჩამოსულ პატივისმცემლები სუფრაზე მიაგოვოს და თვითონ შისახკომში წაიღეს.

– მე, ამხანაგო, რაც დამზავლეს, იმას გუებნები, ჩემზე ამ საკითხზე შეგი არაფერი არ არის დამოკიდებული.

სხვა ვნა არ იყო, ჩემი მეუღლე იძულებული შეიქნა წასულიყო. მის გაპყოლია მისი შამილაშვილი ჯონდო გოცირიძე და შინსახკომის კარებთან დაუცდა მისთვის.

ის შეუკვანიათ კაბინეტში, იმავე კაბინეტში ფუხზე მდგარა ქვ. სვანეთის შინსახკომის განყოფილების ყოფილი უფროსი, რომელიც ჩემს ცოლს მისი გარეგობის წინანდელი აღწერილობის მხედველი შეუკვნიდა; ეს კაცი იყო, რომელმაც გააფრევლა ხმები, რომ მე თითქოს ქვ. სვანეთში ვიმაღლები და ამას საფუძველზე იყო იქ მის მიერ ჩატარებული დაბატონებები ჩემს საქმესთან დაკავშირებით, რომლის შესახებაც შემოთ გექონდა ლაპარაკი. იგი ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით, მოხსნილ იქნა თანამდებობიდან და გამოძევებული ქვედა სვანეთიდან შიული რიგი დანამუშაულებებისათვის და ამგვარად ქუთაისის შინსახკომის განყოფილებაში პქონია შეკედლებული თავი რაღაც დაბალ თანამდებობაზე. სწორედ ამას მოქმედებდა ცნობები ქუთაისში და ქუთაისიდან ჩემიანების გახვლა-გამოსვლის შესახებ და სწორედ ამის გამო სჭირდებოდა იგი ქუთაისში ას-ლს.

ას-ლს მე ახალგაზრდობიდან ვიცნობდი. ის ახლო ურთიერთობაში იყო ჩემს ბიძაშვილ ირაკლისთან და გარეშე ბიძაშვილ გრიშა ქურასბედიანთან, მაგრამ ამას მისთვის ხელი არ შეუშლია, 1937 წელს, ამ ორ ქურასბედიანის დალუქვაში აქტიური როლი ეთამამნა. იგი დავლიანიბეს პყადა გამოზბიებლად ქვ. სვანეთში რეპრესიების დროს 1937 წელს, სადაც სამხელი დანამუშაობანი ჩაიღინეს, რის გამოც ბერძის დახურეგის შემგლეგ პასუხისგებაში მისცეს და სამხედრო გრიბუნალმა დაელიანიბეს სასჯელის მაქიამუმი გამოუგანა.

მამასადაამე, ჩემი დამალვის პერიოდში, ას-ლი სვანეთში იყო მოვლენილი დაელიანიბესთან ერთად რეპრესიების სახელმძღვანელოდ და მე ამ პერიოდში გაუუტყერი ხელიდან. რასაკვირველია, ეს მას მოსვენებას არ აძლევდა და, სადაც კი ხელი გაუწვდებოდა, ყველგან ჩემს საწინააღმდეგოდ მოქმედებდა.

როგორც შესულა ჩემი მეუღლე მის კაბინეტში. ას-ლს მისთვის სკამი

შეუთავაზებია და შემდეგ შეკითხვია თუ როგორ ბრძანდება, როგორ არის ჯანმრთელობის მხრივ და სხვა (თუმცა ჩემი ცოლი არასოდეს აქამდის არ ვნახა).

—თქვენ რომ ჩემს ჯანმრთელობაზე ზრუნავდეთ, ასეთ დროს არ დამიბარებდით აქ, დედის მიწაში მიბარება არ დამამცალეთ და ისე გამომიძახეთ, —უპასუხნია ჩემს ცოლს.

—მიპასუხეთ: სად არის ალექსანდრე? —შეძერა სადღაც ხერხულში და გარეთ არ გამოიღოს, აბა გოლოვინსკი ხომ არ დაიწყებს სვირნობას... (ჩემს ცოლს გასცინებია გულში, მე ხომ მართლა ყოველ დამეს დავესვირნობდი რუსთაველის პროსპექტზე, გრძელი უღუაშებით და ხელში ცხვირსახოც მომარდევებულები!).

—ალექსანდრეს შესახებ მე არაფერი ვიცი და მხოლოდ მინსკის კომისარს შესმის, რომ იგი თითქოს ცოცხალია და სადღაც იმალება. ვერ წარმომიდგენია თუ ასეთი დამალვა საერთოდ შესაძლებელია. ყოველ შემთხვევაში, მის შესახებ არაფერი ვიცი და კიდევაც რომ სადღე იმალებოდეს, მე არაფერს მაგნობებს, ამით ხომ მხოლოდ თავის გაყვამის ახალ კერას გახსნის.

—შენ, იგი სად იმალება იგი და კიდევაც უცი მას, მამ რა მიზეზია რომ არ თხოვდები?

—ჯერ ერთი, კონკრეტულად მე არაფერს მომიფიქრია, რომ წინადადება მიეცეს ცოლად გავეყოლოდი; ამას გარდა, ჩემი ქმრის შესახებ ისეთ ხმებს აერეულებთ, —თითქოს იგი ბანდიტია, ყაჩაღი, რომ ასეთი თავალებული და კანონს გარეშე მყოფი და ისე სენის ცოლის თხოვას, ალბათ მხოლოდ თავის მოძულე ადამიანები თუ გაბუღავენ.

—არ შეიძლება რომ არ იცოდეს, სად არის იგი, რამდენიმე წლის წინათ ჩვენსივე ყოფილა თურმე.

—მოკლედ მე არაფერი ვიცი, ძალიან ცუდად ვგრძნობ თავს და თუ შეიძლება გამათავისუფლეთ.

—კარგი, წადით, მოიფიქრე კიდევ, შენთვის ასე სჯობია, რომ ჩვენ ვიყოფით თუ სად იმალება. გარეთ რომ გიცდის, ის ვინ არის?

—ჩემი ბიძამეულია, ჯონდო გოიკრიძე, გყიბულის ქალაქის საბჭოს კომუნალური განყოფილების გამგე.

ამის შემდეგ თ-თვის უბრძანებია გაეცილებია ჩემი ცოლი გარეთ.

ჩემი სიღვდრის გარდაცვალების დროს, ქუთაისში შემთხვევით ჩამოსულა ჩემი ძმა სვანეთიდან, რომელსაც თავისი თითხმეტი წლის ქალიშვილი ჩამოუყვანია ექიმ-სპეციალისტების საჩვენებლად მას ჯაჭვის ხილთან შეუგგვია ვიდეკასაგანს, რომ ჩემი სიღვდრი გარდაცვლილა და ამის გამო ჩემი ცოლიც და მისი დაც ჩამოსული არიან თბილისიდან.

ჩემი ძმა ასულა ზევით ჩვენთან და ქალიშვილიც აუყვანია, რადგან უყვარდა, რომ დახმარება დასჭირდებოდათ.

ჩემი ძმა იქ ყოფილა მამის, როცა ჩემი მეუღლე დაიბარეს შინასკოცში და მისგან ყველაფერი შეიგყო. თვითონ გადაწყვიტა და ჩემს მეუღლესაც ურჩევია მთორე დილით გამგზავრებულიყო სვანეთში, რათა რამე არ მოეწყოთ მისთვისაც ას-ლს და თ-ლს.

მართლაც მთორე დილით ის ადრე გარიგებია ერთ საბარგო მანქანის მძღოლს, რომელიც ლენგებში მიდიოდა და თვითონაც და ბავშვიც შესხდნენ "კუზაოზე". ამ დროს აქ გამოჩენილა თ-ანა, რომელიც მლიქვნელურად მისაღმებია ჩემს ძმას და შეეკითხა: ბავშვი რად ჩამოიყვანიაო, ჩემ ძმას რომ უთქვამს მიზეზი, ვითომ შეწყუბებულა. შემდეგ უთქვამს: ას-ლი გიბარებს ცოგა ხნით და ამით წასვლამდის დაბრუნდებიო. ჩემს ძმას იმედი არ ჰქონდა საერთოდ თუ დაბრუნდებოდა იქიდან, მანქანის მოსწრებაზე კი ლაპარაკი მეღმეტი იყო, ამის გამო ერთ-ერთ ლენგებელ მგზავრს შევეუღრა ბავშვისათვის უპატრონა გზაში. ასე დაუგოვებია მგირალი ბავშვი "კუზაოზე".

კაბინეტში შესვლისთანავე ას-ლი მისაღმებია მას (ჩემი ძმა 1937 წლამდე ქვ. სვანეთის კომკავშირის რაიკომის მდივნის შობილილე იყო.) თ-ანს მოუხსენებია, რომ ვანოს (ასე უძახდნენ ჩემ ძმას) "მაკაე" აქვს დამთავრებულიო.

-კარგია! -უთქვამს ას-ლს, მაშასადამე ყველაფერი სწორი უნდა გვითხრას.

- მძახლის გირილზე ჩამოხველით?

- არა, მე არც კი ვიციოდი მის გარდაცვალების შესახებ, ბავშვი ჩამოიყვანე სამკურნალოდ თ-მს დაუმოწმებია, რომ ბავშვი ნამდვილად ჰქავდა ჩამოიყვანილი ჩემს ძმას.

-რას იცევი, კაცო! ხად არის თქვენი ძმა, ხომ იციო, გამოცხადება მისთვისაც სჯობია და თქვენთვისაც.

-მაგის გამო ისე გავწვალდით მთელი ოჯახი, გამეხარდებოდა, მისი სიკვდილი რომ რომ გამეგო, მე თვითონ მოვკლავდა, რომ ვიციოლე ხად არის.

-არც მე ჩავიყმევედი ბაბებს, მის სიკვდილს თუ გავიგებდი. როგორც გითხარიო, მისთვისაც და თქვენთვისაც სჯობია, რომ გამოცხადდეს, წალი თბილისში, სამგზავრო ფულს ჩვენ მოგვემო, შოილაპარაკეთ ყველამ (აღბით ჩემს მეუღლეს გულისხმობდა). და გააკეთეთ ისე როგორც მე გარჩევთ.

-ახლა უკრსად წავალ, ბავშვი უპატრონე გაეამგზავრე სვანეთში. ის და სხვა ჩვენებური მგზავრები რომ სახლში აამბავს მიიგანენ, რომ მე აქ

გამომიძახეთ და დროულად რომ ვერ დაებრუნე მის, გაგივლდება...

- კარგი, ახლა წადი და თუ რამე გაიგო, როგორც დაგარჩევ, ასე მოიქეცი. შენ მის გამო რაგომ უნდა შეგემთხვეს რამე.

- ბევრს ვედილობდი და აქამდის ვერაფრით შევიცვლე მის შესახებ; თქვენ თუ სადმე მიაგნით კვალს, მითხარი და მზად ვარ ყოველი თქვენი დავალების შესასრულებლად. ჩემ ძმას გამოუთხოვენ და გამოუშვებს; იმ სიხარულის გამო, რომ არ დააკავენ, დააეიწყა რომ ბავშვი ასეთ პირობებში გაისტუმრა ქუთაისიდან სეანეთში და ჭენებით გამოიქცა ჯაჭვის ხიდსაკენ.

მანქანებს ყველას გაუსწრაით და მეორე დღისთვის უნდა მოეცაღნა. ასულა გორამე და ჩემი ცოლისთვის ყვერაფერი უამბია.

როდესაც ქუთაისში ვიმალეობდი (1937-1940 წელი) იქ მოსკოვის გამეთების გამოწერა არ შეიძლებოდა; მე კი ძალზე ვიყავი შეჩვეული ცენტრალური გამეთების კითხვას. ცოლს დავეველე თბილისში გამოწერა ცენტრალური გამეთები და, თვეში რომ ერთხელ ჩამოდიოდა ქუთაისში, ჩამოვძღვანა მაშინ. ასეც მოვაწყვეთ.

ჩემი სიამპრი და სიღვრი ხშირად ჩადიდუნენ თბილისში შეილებთან (რასაკვირველია ცალ-ცალკე, რადგან მე მარტო ვერ მტოვებდნენ) ერთხელ როცა ჩემი სიამპრი იყო იქ ჩასული, ჩვენთან მოსულა კორნელი გამლელიანი, რომელიც მაშინ თბილისის უნივერსიტეტში სწავლობდა.

კორნელი ჩემი მამიდაშვილის შვილი იყო და ამასთან ჩემი სიამპრის ნათლული, სახელიც მას დაურქმევია კორნელისათვის და ამის გამო ჩვენთან ხშირად დადიოდა. კორნელი მოსულა სწორედ იმ დღეს, როდესაც ჩემი სიამპრი ემზადებოდა ქუთაისში წასასვლელად. კორნელმა რა თქმა უნდა, არაფერი იცოდა ჩემი ქუთაისში მალეის შესახებ. ჩემს სიამპრს სრულიად დაუკვირებლად მიუმართავს ჩემს მეუღლისათვის, არ დავიწყებოდა "ალექსანდრესათვის" გამეთების ჩაწყობა. ამგვარად, კორნელისათვის ნათელი გამხდარიყო, რომ ალექსანდრე ე. ა. მე ქუთაისში ვიმალეობი. ამის გამგონე ჩემს ცოლს, კინაღამ გულზე შემოეყარა, ჩემს სიამპრს კი კიდე არ მიუცქევია ყურადღება იმისათვის, თუ რა ჩაიღინა. მაიქცია თუ არა თვითონ კორნელმა ამას ყურადღება, ეს დღესაც გაურკვეველია, რადგან ვერ ერთი, ჩემს დამალვის პერიოდში ამის შესახებ ის ჩვენებს არაფერს შეკითხნია, მეორეც, ჩემი რეაბილიტაციის შემდეგ რომ გაეგებინე მას ეს ამბავი, მახსოვსო მამასუბა.

შეიძლება კორნელი მართალი იყოს და მაშინ მან მართლაც არ მაიქცია ამას ყურადღება, ისიც შეიძლება, რომ კორნელი შემდეგში დიდი პარტიული პასუხისმგებელი პირი გახდა და ამჯერადაც (ჩემი რეაბილიტაციის შემდეგაც) არ უნდა შეხდარიოს თავისი პრინციპულობა.

სახელდობრ იმაში, რომ თუ რამე უჭვი შეესარა ჩემი ქუთაისში ყოფნის შესახებ, ეს უნდა ეცნობებია იქ სადაც ჯერ არს.

სწორედ ამ შემთხვევის გამო უფიქრია ჩემს ცოლს, რომ საჭირო იყო ჩემთვის სახელის შეცვლა, რასაც ოჯახის ყველა წევრი უნდა შეჩვეოდა, თანაც ისე, შემთხვევით უცხოთან ჩემი სახელი რომ წამოესკენილიყო, ეს სწორედ მოგონილი სახელი უნდა ყოფილიყო.

—რა დაეარქვათ მას? — შეკითხვია ჩემს ცოლს მამამისა.

—სულ ერთი არ არის რასაც დაეარქმევთ, თუ გინდა ნიკიფორე დაეარქვათო.

ჩემს სიმამრს ძალიან უყვარდა ხუმრობა და ჩემმა ნიკიფორე მონათულამ ახალი სახუმარო მასალა მისცა.

მართლაც მეც საჭიროდ ვცანი სახელის შეცვლა. დეკ. დამრწმუნდა თუ გინდ ნიკიფორე, ოღონდ ჩემი ნამღვილი სახელის ხსენება არ ყოფილიყო ოჯახში. ამ დღიდან ჩემი სიმამრი ნიკიფორეს მეძახდა, სიღვლი კი ვერ შეეჩვია ნიკიფორეს და ნიკია არჩია. ცოლს და ცოლისძეძასაც სწორედ ეს ნიკია უფრო მოეწონათ და ამ დღიდან ჩემი ნამღვილი სახელი აღუქმანდრე ან შემოკლებითი სახელი ალუ ნიკიითი შეიცვალა.

ამ სახელს ძვე შევეჩვიეთ ოჯახში, რომ ჩემი რეაბილიტაციისა და განთავისუფლების შემდეგაც დიდი ხნის განმავლობაში ისევ ნიკიას მეძახდნენ.

ჯერ კიდევ ქუთაისში და შემდეგ თბილისში, როცა დამდამობით გარეთ გავიდოდა, ცხადია, ხალხი მამწნევედა, მუდამ ინკონგნიტო ხომ ვერ ვიფიქრო და ბევრ მათგანთან გასაუბრება მიხლუბოდა, ამიგომ საჭირო იყო მათ ჩემი სახელი და გვარიც ეცნობინათ. ვინაიდან ნამღვილ სახელსა და გვარს ვერ ვეგყოფა, საჭირო შეიქნა მოგონილითი შემეცვალა. ნიკია ან ნიკიფორე არ ვარგოდა, ამიგომ ნიკო დაეარქვა.

გვარი კი ლიპარცელიანი ავიღე. ლიფარცელიანი სენაური გვარია და, ამავე დროს, დედამეციე ლიფარცელიანის ქალი იყო, ასე რომ, ისედაც ნახევრად ქურასბედიანი ვიყავი და ნახევრად ლიპარცელიანი; ნიკოე ჩემი ბღმშრდელი ბიძის სახელი იყო.

ამგვარად ამ ჩემ არარეგალურადნ ცხოვრების პერიოდში, დამდამობით შეტყინილ ნაცნობებს მე ნიკო ლიპარცელიანი ვეგონე.

არარეგალურ პირობებში გავის შენახვა მუდამვამს ბეწვზე უკიდა; ამას გარდა, ოღესმე მასიც, სათანადო ხელსაყრელ პირობებში ხომ ჩემი ნებით უნდა გამოუყვანდებულყავი და ამ მომენტისათვის თავიდანვე უნდა შევღვთმობი თადარიგს.

კარგა, იმაღლებოდი, იმაღლებოდი, მაგრამ სად და რა საშუალებით?

-ვის დამჯერებდა ასე ადვილად, რომ მრავალი წლის განმავლობაში, მშის სხივების მიუკარებლად, კარადებს უკან შევინახე თავი. უფრო ლოგიკური არ იქნებოდა ეფიქრათ, რომ მე რაიმე დანაშაულებრივი საქმიანობით ვირჩენდი თავს და შეიძლება რომელიმე უცხოურ დამჯერვასთანავე კი მქონდა კავშირი? ამის გამო ჯერ ქუთაისში მქონდა ამგებული ერთი და იგივე ადგილი, მაგ. ლინის წერტილი, სადაც დრო და დრო შევიდიდი დამ-დამობით ლინის დასაღვებად და ასევე ამოჩემებული მქონდა ერთი და იგივე ადგილი თბის შესაკრეპად (წვევს თვითონ ვაპარსავდი).

თბილისში ჩამოსვლის შემდეგ თბის მუღმივად ვიკრეჭდი ბელისკის ქუჩაზე ბაგრატი დალაქთან, რომელიც მეზოთ გაგაგანით იმით, რომ ქუთაისიდან ლგოლეილად ჩამოსვლის დღეს, ჩემოდანი მასთან დაეგოვე, სანამ შინ შევიდოდი. ბაგრატას მეზოთ, ბელისკისა და ჯაჯახიშვილის ქუჩების გადაკვეთასთან იყო ლინის ერთი კარგი სარდაფი, რომელიც ყვარლის რაიონის რომელიღაც ძლიერ კოლმეურნეობას ეკუთვნოდა. ამ საწყობის გამგედ და გამთიფველად წლების განმავლობაში მუდამ ერთი და იგივე პირი, სახელად ნიკა. მე ხანდახან შევიდიდი მასთან ყვარლური ლინის გასახინჯად.

თბილისში მალედად 13 წელიწადი ვიყავი, ამ ხნის განმავლობაში სისტემატურად დაუდიოდი ბაგრაგთან და ნიკასთან, რასაც ისინი დაადასტურებდნენ, როცა ეს საჭირო იქნებოდა (ასეთი საჭიროება მართლაც დადგა და ჩემმა წინდახედელობამ დიდი როლი შეასრულა, რამედაც შემდეგ გვექნება ლაპარაკი).

ბაგრაგისა და ნიკას გარდა, ჩემი მუღმივამს ამ უბანში ყოფნის ამბავი შეეძლოთ დაედასტურებოთ აგრეთვე ბევრ თანაუბნელს, ნიკო ლიპარგენიანად რომ მიცნობდნენ და განსაკუთრებით ნიკას საწყობის მუღმივ სტუმრებს. როცა დაასახლისის მოვალეობის შესრულება მთლიანად ჩემზე გადმოვიდა, პროდუქტების შეტენაც მე შევალეოდა, კვებისათვის საჭირო თანხაც მე შებარა. პროდუქტებს ვიძენდით დამით სახურსათო მაღაზიებში; თბის პერიოდში შექმანბნელების შემოღებამ გააღვილა ჩემი მიმოსვლა შორეულ სასურსათო მაღაზიებშიც კი, არამე თუ ქუჩები, არამედ მაღაზიებიც კი ძალიან იყო ჩაბნელებული; ამასთან, 1937 წელმა, შემდეგ სამამულო ომმა, განვიღებდა დრომაც შეათხელა ჩემი შემცნობი ადამიანების რიცხვი და ჩემმა სახეევილეობამ კი (უღვაშევი, ჩაემულობა, ცხვირსახოყის გამოყენება პირის დასაფარად) უფრო გააძნელა ჩემი შეცნობა, მით უმეტეს, სიბნელებმა.

თუკი ლინის სარდაფებში პერიოდულად საიარული არალეგლურ მღგომარეობაში გადასვლამ დამაწყებინა სამაგეოროთ ომმა ამ დარგში

გვერდით ამომიყვანა ფრონტზე გაწვევიდან განთავისუფლებული, დაჯავშნილი პასხისმგებელი და შევნიერი მუშაკები, მწერლები და არგისტები, პროფესორები და აკადემიკოსები და სხვა.

ამოიხრიდნენ რა ილიაში გამოთბი გახეულ მცირე საუზმეს, მათ, მუდამ შეზღუდვით ნიკას ან სხვა მსგავს ლეინის მიყრუებულ სარდაფებში (რადგან შაღაბიებში ლეინო არ იმოუვებოდა). თუ ისეთ ვინმეს შეეაშინეღლით სარდაფში, რომელსაც შეეღლო ჩემი ცნობა, ცხვირსახოცს მივიფარებდი პირზე და ისე გამოებრუნებოდი სარდაფიდან უკან, იმ შემთხვევაშიც ვახერხებდი მათ შეუმწნეღლად გაუწინარებულყოფი სარდაფიდან, თუ თვითონ მე მომისწრებდნენ იქ.

ამას გარდა, ნიკას სარდაფს და, აგრეთვე, ლეინის სხვა სარდაფებსაც მთელი რიგი თავშესაფარი განყოფილებები ჰქონდა დახლებს უკან, დახლთან ლეინის დაღევა ყვეღა ცოგად თუ მეგად თავმოშწონე აღამიანებს ერეხვინებოდა, ეს იყოღა სარდაფის გამგემ და ასეთი პირები “პატიფსაცემ პირთა” რიცხვიში ჰყავღა ჩათუღლიღი, მათ დახლის უკანა გადაღობიღ ნაწიღში გადაიყვანღა ხოღმე. ამ “პატიფსაცემ” პირებს საწყობის გამგე შეარჩეღდა ან ნაღმუღებს მახეღლით ან ხშირი სგემწრობის გამო, ანღა თუ საერთოღ ჰქონღდა მასთან რაიმე ნაღწნობობა. მეც ამ პირთა რიცხვიში ვითუღლებოღი, თორემ დახლთან გაჩერებღა, თავმოშწონობას რომ თაღი თაღი დაღვანებოღ, ჩემთვის ყოღლად შეუღლებუღი იყო, რადგან იქ უამრავი ხაღხი მოღწრებოღდა.

ომის დროს, რიღქსაც სახელმწიფო შაღაბიებში ლეინო ნაკლებად იმოუვებოდა, თითო-ოროღა კოღმეირნეობის ლეინის საწყობში სმა აკრძალუღი არ იყო.

სარდაფის გადაღობიღ ნაწიღში არ ვერიღებოდი განხერებას ისეთობთან რომელნიც ან სრუღიად არ შაქცეღდა ყურადღებას, ანღა რომელთაც ნიკო ლიპარგელიანაღ შემეღლო გავეწნობოღი.

პურ-მარიღი აქჩვეუღებრივი გამღლიღ იყო ცარიულ ან საღსე ლეინის კასრებზე, რომელთა ირგელი ფეხზე იღწენენ შამეღლები. ხშირად, როცა ნუნუა ამოქმეღლებოდა თაღში, სრუღიად უეწნობი აღამიანები გადაიპატიფებდნენ ერთიანეთს ერთი კასრის სუფრიღდან მეორე კასრის სუფრასთან და ასე გაიღწნობდნენ ერთიანეთს.

ასეთ დაპატიფებას ძალიან გავურბოღი, მაგრამ მოგჯერ არაფერი გამომღლიოდა და ამ მიზეზით მე შემხვეღრია ლეინის დაღევა აკადემიკოსებთ ანღა სხვა წაღწინებულ აღამიანებთანაც კი, რომელთა გეარებს ჰქ არ დაღვასახეღებ, შხოღლოღ არ შემეღძღია არ მოვიგონო ორი კურიოზული შემთხვევა:

ერთხელ თაღიანთ კასრის სუფრასთან მიმოწვიღ სამშა სამიქღლაქო

განისამისში გამოწყობილმა შეზარხოშებულმა კაცმა უარს თქვა შეუძლებელი იყო და ვიფიქრე, ერთ ჭიქას შეესვამ და გავეცლები-მეთქი; ერთ ჭიქას არ დამაჯერეს და გვარიანი დრო დავყავი მათთან, მხოლოდ განშორების დროს გახდა ჩემთვის ცნობილი, რომ ერთ-ერთი მათგანი ყოფილა პიროვნება, რომელიც ჩემს ტენანში დღესა და დამეს ასწორებდა (დამორების დროს მან დაასახელა თავისი გვარი და თანამდებობა); მე ის გამეგონა, მხოლოდ ერთმანეთი არასოდეს გვენახა. გვარიანად ვიყავი შეზარხოშებული, მაგრამ მისი ვინაობის გაგებას სწრაფად გამომაფიხილა და სასწრაფოდ გამოვეშვიდობე.

მეორე შემთხვევის დროს მწერლებმა მიმიყვანეს ძალით თავიანი კასრთან, რა თქმა უნდა, სახეზე ყველას ვიციბოდი, მე კი მათგან მხოლოდ ერთი მიცნობდა ოლქდაც, მაგრამ დიდი ხანია, რაც იმან გადამივიწყა და ათეული წლები იყო გასული, რაც ერთმანეთისათვის საღამო არ მიგვიცია. დარწმუნებული ვიყავი, რომ მას სრულებითაც არ ვახსოვდა. მწერლები გვარიანად იყენენ ნასივამები, ჩემი გადასატყუების შემდეგაც ბევრი დღის და მეც ბევრი დამაღვიანეს. მხოლოდ აღკობოლის მაგარმა დობამ შეძლო აღბათ ბოლოს და ბოლოს ამ ჩემი ნაცნობი მწერლის ხსოვნაში რომელიღაც მივიწყებული მოგონების ბუნდოვნად მოგონება. მან სხარგად შემოირიგა შებღმე ხელი და დაიძახა: ვამ, მე და შენ ხომ ძველი მეგობრები ვართ, ახლა აღვადგინე შეხსიერებაში ჩემი ძველი მეგობრის სახე. მაიკა, მაიკა, გვარიც გაიხსენო! – მე არაფრად შეპიტანავება მის მიერ ჩემი გვარის გახსენება... – ნუ მეცყვი, ნუ მეცყვი, მე უნდა გავიხსენო...

მაგრამ ვერ გაიხსენა და ახლა მე მომღვა-მითხარო.

– თქვენ თვითონ უნდა გაიხსენოთ, ყოველ შემთხვევაში, დღეს არ გეცყვი, შემდეგ იყოს როცა, როცა მეორედ შეცხვლებით ერთმანეთს, ეხლა ნასივამები ვართ და, სულერთია, მანუ დაგვაიწყლება-მეთქი.

გამოვეშვიდობე დაგამოვედი სარდაფიდან. იგი გამოშეკიდა და გროტუარზე დაშეწია.

– მომკალი და უნდა მითხრა, გამახსენეთ, მეც ვერ მოვიბოძენ...

– ჩემს ვინაობას ვერ გეცყვი, ჩვენ ოც წელზე მეტია, რაც ერთმანეთი დავივიწყეთ, რომ მცოდნოდა თქვენ შეხსიერებაში აღდგებოდა ჩემი სახე მამის არანე თქვენ სუფრასთან მოვილოდა, სწრაფად გაგებრუნებოდი უკან სარდაფიდან, როგორც კი თქვენ შეგამზნით. მე დამეძებენ და ჩემი ვინაობის ცოდნა არც თქვენთვისაა სასარგებლო და არც ჩემთვისაა კარგი მეთქი.

მწერალი ამან კიდევ უფრო დააინტერესა. უნდოდა რაღაც ეთქვა მაგრამ არ დაეცალა, თავი დაუკარი და გამოეწიე. დიდი მანძილის გავლენ შემდეგ, უკან რომ მოვიხედე, ისევ იმ ადგილას იდგა და ჩემსკენ იყურებოდა.

არ ვიყავი მოწვევნილი კულტურულ ცხოვრებას, გამოწერილი მქონდა მოსკოვისა და თბილისის ყველა თეატრალური გაზეთი, სისტემატურად ვისმენდი რადიოს, დადილი კინოში (რაც ჩემთვის ხელსაყრელი იყო იმის გამო, რომ საცქეპკლის მთელი მსვლელობა ჩანსულეზულ აუდიტორიაში გარღებოდა, თეატრებიდან დადილი მხოლოდ ვრიბოვლოვის სახელობის თეატრში, რადგან იმელი მქონდა, რომ იქ ჩემი შემსწობი ქართულეზები ნაკლებად ივლიდნენ იქვე მასივ განსაკუთრებულ სიფრიბილეს ვიწინდი, ვიძენდი ყველაზე წინა ადგილს; ცხვირსახოცმოფარებული (ვითომ ცხვირს ვიხოცავდი) შევდიოდი პარტერში და ჩემს წინა ადგილზე ვიჯექი გაუნძრეველად საცქეპკლის დამთავრებამდე, ამასთან, ცხვირსახოცი მუდამ ზამს მომარღვებული მქონდა.

გადავიკითხე და წავიკითხე მთელი წაკითხილი და წაუკითხავი რუსული ლიტერატურა. უფრო ღრმად გავეყანი მხოლოდ ლიტერატურის ისტორიას. პროფესიით იურისტი ვიყავი, მაგრამ ახალგაზრდობიდანვე ვიყავი გატაცებული ფილოსოფიის, ისტორიის და პოლიტიკურ-ეკონომიურ მეცნიერებით, ყოველგვარ მისაწვდომ საშუალებებს ვნახულობდი რათა ამ დარგებშიც კილევ უფრო გამეღრმავებინა ცოდნა.

და საბოლოო ანგარიშით, როლესაც ერთმანეთს ეუპარისპირებ ჩემს წარსულ (არალეგალურ მდგომარეობაში გადასვლის) პერიოდს ცოდნას და გამოცდილებას, – ახალ (არალეგალურ მდგომარეობაში გადასვლის შემდეგ) პერიოდში შეძენილ ცოდნა-გამოცდილებებს, – განსხვავება კოლოსალური მუჩეჩება.

მეუღლეს ვებუმრებოდი, თუ დამალვამდის მხოლოდ ერთი უნივერსიტეტი მქონდა დასრულებული, დამალვის შემდეგ რამოდენიმე უნივერსიტეტი დავამთავრე-მეთქი.

ა.პ. ჩეხოვის ბქეს ერთი ნოველა, სახელწოლებით “სანაძლეო”, სადაც ერთმა ახალგაზრდა იურისტმა ვინმე ბანკირთან ორ მილიონ მანეთის სანაძლეოში გადასწყვიტა 15 წლით გამხდარიყო თვითპატიმარი, რათა დემეტრიკეინა, სიკვდილით დასჯას, სამუდამო პატიმრობა სჯობილი.

ამ ჩეხოვის იურისტის მსგავსად მეც თვითპატიმარი გავხდი, მაგრამ არა ორი მილიონი ოქროს მანეთიანის მილების მიზნით, არამედ დახურეგისგან თავის გადასარჩენად. ამასთან ჩეხოვის იურისტს თავის სურვილით მოწყობილ “თვითპატიმრობის” ბქით არაპერი არ მოულოდა და ეს თვითპატიმრობაც ყოველ წუთს შეეძლო შეეწყვიტა სურვილისამებრ, მე და ჩემს მეუღლეს, კი ამ ჩემს “თვითპატიმრობაში” რომ მიმაგნებდნენ, მერე მოგველოდა უბედურება.

1942 წელს, გერმანელებმა კავკასიის ქელს მოადწიეს, ისინი მთელ სიგრძეზე მოადგნენ სვანეთ-ყაბარდო-ბალყარეთის საზღვარს. ჩემთვის

არავითარ სახელს არ წარმოადგენდა შეუმწეველად ჩვეულებრივი სენიონი და ასევე შეუმწეველად გადაბველო კავკასიის ქედი; ამით შემუშლო თავი მესხნა თვითპატიმრობისაგან, მესხნა კოლოსალური დაბაბულობისაგან ჩემი, ჩემი მეუღლის და ჩემი ხელის შეწყობთა თავი, აგვედინა მოსალოდნელი დაპატიმრება, მთელი მისი გაუთვალისწინებელი შედეგებით.

მაგრამ ამამე უბრალო გაფიქრებაც კი არ გვინდოდა, არც მე და არც ჩემს მეუღლეს. გერმანელები მე თავზე არ მომიცვამდნენ ხელს, თუ ჩემგან რაიმე სამაგიეროს არ მიიღებდნენ. პირიქით: მაშინ მე საბჭოთა ჯამშუად ჩამთვლიდნენ და დაუყოვნებლად გამაქრობდნენ. სამშობლოს დაღატაკის ბინძური მოქმედების სანაცვლო თავისუფლება არ მინდოდა; ამას გარდა, სამუდამოდ უნდა გავმორებოდი ჩემს საცუარულ მეუღლეს, რომელსაც ჩემთვის სასწორზე ქვიბდა დაღებული თავი.

ისევ არჩეულ გზას უნდა გავეყოლოდი და ბუღისათვის მიგვეწვდი თავი. სტალინგრადიდან პეტერბურგის დამარცხებამ ყველასათვის ნაგელი გასადა, რომ ფაშისგებმა ომი წააგვს. ეს დასასრული მხოლოდ დროის საქმე იყო. უნდა ეკვე მე სამდვილად დამესახა იმედი, რომ ომის დასასრულს ჩემი თვითპატიმრობის დასასრულიც მოქვეყნდება.

მართლაც, თუ 1937 წლის რეპრესიები, პრევენტიული ღონისძიებებს წარმოადგენდა, ამის საფუძველზე ომის დასრულებას 1937 წელს დაპატიმრებულთა განთავისუფლებაც უნდა გამოეწვია.

გარდა ამისა, ასეთ უბარზამარ სამკვდრო-სახიცოცხლო ბრძოლის (როგორც სამამულო ომი იყო) მოგებას უშუალოდ თვითონ უნდა გამოეწვია ისტორიული მნიშვნელობის შეიმი, სადაც ამნისგია პატიმართა შეწყალების შესახებ, ერთ-ერთი ელემენტი უნდა ყოფილიყო.

ომი დასრულდა გამარჯვებით. მეზრძოლები თავიანთ ოჯახებს დაუბრუნდნენ. ხალხი შეუდგა ომით მიყენებული ჭრილობების მოშუმებას; ნანაგრი ამნისგია მრავალი წლებით ბანაკებში მოთავსებულ უდანამაულო პოლიგაპტიმართა განთავისუფლების შესახებ არსას ჩანდა. პირიქით: დაიწყო ახალი რეპრესიები – ფაშისგურ გვეობამი ნამყოფ ჯარისკაცთა და მათი ოჯახის წევრთა მიმართ.

ისევ ბუღისათვის უნდა მიმეწვდი თავი, გული არ მეუბნებოდა, რომ აუცილებლად დაღუპვა მოგელოდა მე და ჩემს მეუღლეს, სადაც სიმართლეს უნდა წამოეყო თავი და აღმდგარიყო ჯერ ვეოვისა და შემდეგ ბერიას მიერ უხეშად დარღვეული მართმსაჯულება და კანონიერება, რაც მე სამუდამებს მომცემდა გამოვეხადებულობიყავი და ვღირსებოდი მრავალი წლის წინათ დაკარგულ თავისუფლებას.

ომის დამრავრებამ ნელ-ნელა ეკონომიური გამოჯანსაღებაც

გამოიწვია ცხოვრება კალაპოგში ღვებოდა. ყველაფერი ეს ამსუბუქებდა ჩემს უკონომიურ პირობებს, მხოლოდ შექცაბუნელების მოხსნამ გააძლიერა დამ-ღამობით ქებაში გასვლა.

ჩემი არალეგალური ცხოვრების სწორედ ამ მეორე ნახევარს ეკუთვნის ნაცნობების მიერ ჩემი ქებაში შეცნობის შემთხვევები.

ღამით, რუსთაველის მოედანთან გროგუარზე შემუფეთა მაღამიდან გამოსული ჩემი ძველი მეგობარი და უნივერსიტეტის ამხანაგი, ამჟამად ცნობილი ალუოკაგი ალექსანდრე ("კვატაშა") ხოჭოლაყა. იგი ჯერ კიდევ 1937 წლამდის იქნა გადასახლებული შორეულ ადგილას. დიდი ხნის შემდეგ უკვე გაუთავისუფლებიდა და ჩამოსულა. მიუხედავად ჩემი შეჩიბებისა, შემცნო და აპირებდა გადამხეცოდა, მაგრამ სწრაფად აუჯარე გვერდი და მას ხელები პაერში დარჩა დაკიდებული. ალბათ იფიქრა ვერ მიცნო და უნერგოულად დამიწყო ძახილი: აჟი! აჟი! (ჩემი სვანური შინაური სახელია) შე ვითომ ვერ გავიგონე... უკან მიუხედავად გაეუჩინარდა.

ერთ ღამეს საბურთალოში შევამჩნიე, რომ შემცნო ერთმა ჩემმა ნაცნობმა სევერიანე ლემკაშელმა. მან ვერ გაბედა ჩემთან ახლოს მოსვლა, მაგრამ მისმა გამოსხელებამ დამარწმუნა, რომ მიცნო.

ჩემი რიაბილიტაციის შემდეგ ლემკაშელმა დაადსტურა, რომ მაშინ ნამღილად შემცნო, მაგრამ თავი აარიდა ჩემთან გამოსახუბრებას, რათა ამით არ მივეყენებინა ჩემთვის სულიერი გრავება.

ერთ საღამოს- "ზემელის" მიღამოებში იგივე შევამჩნიე მიშა პარველს (ზემო სვანეთის ყოფილ პარტრიაკომის მდივანს); მანაც შემდეგში დაადსტურა, რომ მაშინ შემცნო.

რუსთაველის პრისაკეტზე შევეუნივარ დანიელ ფოჭვის და კორნელი გაზდელიანს, რომელთაც მაშინვე გადაულაპარაკებიათ ერთმანეთისათვის აქ ალექსანდრემ ჩაბარაო.

სასტუმრო "საქართველოს" ადგილას წინათ პეტარა საწყობები და სასურსათო მაღამიები იყო, იქიდან გამოსვლის დროს ერთ საღამოს შემუჩებხნენ ჩემი ბიძაშვილი ეკუენა და მისი ქმარი დანიელ ფოჭიანი, მაშინვე შევატყვე, რომ შემციენეს შემდეგში დაადსტურეს, რომ ნამღილად შევეუნივარ.

ასევე შევეუნივარ ჩემს შორეულ ნათესავს სამამულ მელიგონ ონიანის ქალიშვილს.

შემოთ ნახსენები გვყავს კუკური ჩიკვაიძე, რომელიც 1937 წელში მოსკოვიდან დაბრუნების შემდეგ ჩემს ცოლთან გავაგზავნე ჩემი ჩამოსვლის შესაგყობინებლად. ამ კუკურის შკაყდა ბიძაშვილი გრიშა ჩიკვაიძე (შე რომ პარაბელუმი მომეცადა), ვინაიდან კუკური ჩიკვაიძის

სახლში მე წლობით ვცხოვრობდი, სტუდენტობის პერიოდში, მის ბიძაშვილ გრიშასაც, რომელიც იქ ხშირად დადიოდა, კარგად ვიცნობდი. ერთხელ ღამით მარჯანიშვილის თეატრის წინ ფარდულთან ლუღს ვსამდი, ქული ჩამოვხატავდი მქონდა შუბლზე დაცხვირსახოცი ხელში მომარჯუებული. მას ცოცხალი შორიდან დაუნახივარ და ეჭვი შეპარვია, ის ხომ არ არისო, რათა უკეთ დარწმუნებულიყო, წამოსულა ფარდულის მიმართულებით. როგორც კი შემოვბრუნდი და წასვლა დავაპირე, სწორედ მაშინ მოაღწია ფარდულთან. მე, რასაკვირველია, ვიყანი და ცხვირსახოცსახეზე მიფარებულმა ჩავუარე გვერდით.

არ გასულა ერთი წუთი და დამღვევებია ამ ძახილით: ალექსანდრე! ამ ძახილით თითქმის ორასი მეგრი მდია, მე უკან არ მიმიხედა, ისეთი სწრაფი ნაბიჯით გავბრბოდი, რომ ცხენიც ვერ დამეწვოდა. საერთოდ, წესად მქონდა, რომ თუ ვინმე ნაცნობს შევხვდებოდი, მისი გვერდის ჩაელის შემდეგ, უკან არ მოვიხედავდი, რათა შემექნა შთაბეჭდილება, რომ ის ვერ შევიყანი, მაშასადამე, არც მე ვარ ალექსანდრე და მან შემთხვევით ვიდაკის მიმამსგავსა.

გრიშა ჩიკვაძე ჩემს ცოლს შეხვედრია შემდეგში და უთქვამს, ალექსანდრე დავინახე ამა და ამაღვილას, ბევრი ვუძახე, მაგრამ არ გამომელაპარაკაო.

- ალბათ ვისმეში შეგემალა, - უთქვამს ჩემს ცოლს.
- ჩემი მოკვდილი ხარის რქებს ვერ ვიცნობდიო.
- თუ ნამდვილად შეიყანი, რატომ არ დააჭერინე?
- რა დაამაყა, რომ დამეჭვრინებინა?

ამის შემდეგ ჩიკვაძეს ჩემი ცოლისათვის და არც ვისმესთვის საღმე ჩემს შესახებარაფერი არ გაუშვლია.

საერთოდ, შექჩაბნელების დროსაც და, მით უმეტეს ქუჩების განათების შემდეგ უამრავ ნაცნობს ვხვდებოდი, რომელთაც მე კი უცნობილოდი, მაგრამ მათ უჭირდათ ჩემი შეცნობა ჩემს მიერ მიღებულ სათანადო ღონისძიებების გამო. აქ მხოლოდ ისეთი შემთხვევები ჩამოვთვალე, როდესაც მეუ შემიცნეს ნაცნობებმა.

ერთხელ ღამით პიონერთა სასახლისა და ლენინის მოედნის შუა მღებარე ერთ სასურსათო მაღაზიიდან გამოსულისას შევაშხნივ, რომ ერთი ვინმე ჩემთვის უცნობი, უღამამო, არაქართული ფიპის ადამიანი ამეღვენა. სწრაფი ნაბიჯით გამოვწვი რუსთაველის პროსპექტისმარცხენა მხარით. (ე. ი. რუსთაველის სახ. თეატრისა და სახ. ოპერის მიმართულებით) ეს აღვენებული დრუნხიც ვებრგიულად მომღვედა. სწრაფი სიარული ვიყოდი, მაგრამ მღვეარი ილაჯს იწყვეტდა და არ უნდოდა მღვეელობიდან დავეკარგე. ლენინის მოედნის დასაწყისიდან

რუსთაველის პროექტის დასასრულამდის სულ ჭენებით მომღვედა.

გარდა იმისა, რომ უღაბათი სახე ჰქონდა, მეგად განმორჩილი იყო და ჩემთან შედარებით ლილიპუტს ჰგებდა. ცხადი გახდა, რომ ის ნამდვილი შინსახლკომპელი იყო, რადგან არასოდეს მენახა და ალბათ სურათით (ჩემი სურათები მაშინ ბლომად ვრეულდებოდა ჩემი გამოცნობის მიზნით) შემიცნო. მას, რასაკვირველია, იარაღი ვეჩქმოდა, მაგრამ მის არაეთიარო შანსი არ ჰქონდა, რომ მეც “ამღენი ხნის გავარდნილი ყაჩაღი” შეუიარაღებელი ვყოფილიყავი, ალბათ ამის გამო ვერ გაბედა უშუალოდ ჩემთან შეხება. მე კი ისე სწრაფად მივდიოდი, რომ საშუალება არ ჰქონდა მილიციისათვის მიემართა დახმარებისათვის.

როგორც მივადწიე მოსკოვის ქუჩის პარალელურ ქუჩას, რომელსაც წარსულში ფეოლოსოვის ქუჩას ეძახდნენ, შემდეგ პაპანინის ქუჩა შეარქვეს და ახლა მეგონი სხვა სახელწოდება აქვს, – სწრაფი ნაბიჯებით ავუხვიე. ეს გაიძე ამუღვნა, მაგრამ როდესაც ამ ქუჩის დასასრულს ბნელ მოკლასრულ-მიკლასრულ ქუჩისკენ გაუხვიე, დაღვრება ვეღარ გაბედა.

არარსებობს უსიკვტო მოქმედებები რომელთაც სხვა პიროვნებას მენს განმრახება არანაკლებ მკაფიოდ გადასცემ, ვიდრე სიკვტით.

მე მართალია ჯიბეში (როგორც საერთოდ დამალვის შემდეგ) არაეთიარო იარაღი არ მქონდა, მაგრამ გული კი ავაშის მიცემლი მკერდში და მზად ვიყავი ეს ჩემი არამზადა ამღვრებელი ხელებით გამეგლიჯა. ხშირ-ხშირად უკან გახეღით, იგი აგყობდა რომ მზად იყავი მასთან შესაბამელად ამიგომ ვერ გაბედა ჩემი გამოღვრება უკაცურ, მიბნელებულ ქუჩაში, თუმკა ეს აგრესიული მოქმედება ჩემს შხრივ მარგოდუნ უკბილო ბაქით გამოიხატებოდა, რადგან არაეთიარო იარაღი არ მქონდა და არასოდეს არც განმრახება მქონია, წვეთი სისხლი დამუღვარა (სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ ახალგაზრდობაში ცუცხლის მსროლულ იარაღის მოყვარულ სეანს არაღუგალურ მღვთმარეობაში გადასვლის შემდეგ არაეთიარო იარაღი, არც ცუცხლის მსროლული და არც ცივი, არ მიგარებია).

იმ დამეს ამ ჩემ მღვარს აუბნიე ვზა-კვალი და სამშვიდობის გახელის შემდეგ, ისევე მოვეხვიე ჩემი ბინის მიმართულებით და მეგად აფორიაქებული დავბრუნდი სახლში, რადგან ეს შემთხვევა იმის მომასწავებელი იყო, რომ მე მოყნოსილი ვყოლივარ თბილისში მაცხოვრებლად და ამივრიდან აქ ჩემი თავის შენახვა უნდა გამწელებულიყო.

შემდეგში, როცა დამიჭირეს, მალე (იმ დღესვე) ეს გაბი მოიყვანეს ჩემს სახეჯნებლად და შეკითხნენ: “ეს იყო?” – “დაბ, ეს იყო!”.

ახლა კი საბოლოოდ დაერწმუნდი, რომ ეს პირი შინსახლკომპელი ყოფილა, იგი ქართულად ვერ ლაპარაკობდა, გარეგნობით კი ან სომეხი

ყო ან ეზღა.

რამდენი წელი გავიდა, რაც ჩემს მეუღლეს, ჩემს ვაშლს ქანცგამომცლელი შრომის შემდეგ ერიხელაე არ ღირსებია საღმე დაესვენა. ის მუდამ მაფხულ-მამთარ ჩემთან უნდა ყოფილიყო, რათა ჩემთვის შეწყვიტო ხელა. თუ ჩემთან ვინმე არ იყო მე უმისოდ არც არეოთ გასულა შემუძლო ღამით და არც შინ დაბრუნება. ქუთაისში ყველა დაგვეხოცა, იქ ჩვენ მშენიერი ბაღა, ბოსტანი და ვენახი გვექონდა, რის ნაყოფსაც სხვები იგაკებდნენ. ერთ-ორ წელს მაფხულში იქ ჩემი ცოლის და გაეგზავნეთ, მაგრამ იმან ვერ დაიწეა დატყეებისაგან ბაღ-ბოსტანი, ესეც რომ არ იყოს, ჩემს ცოლსაც უსაჭიროებოდა პაურის გამოცვლა, მაგრამ ვინაიდან ჩემი მარყო დაყოება თბილისში ერთი წუთითაც არ შეიძლებოდა, გადავწყვიტვეს ქუთაისში დასვენების დროს მეც ვავეყოლოდა.

უფიქრობდით, ჩემს შესახებ იქ უკვე დიდი ხანია დაეიწყებული ვქნებოდათ ყველაფერი, რაც შეეხება დამალვას ქუთაისში, ეს ხომ გამოვიდოდა მქონდა და რაიმე ახალი დაბრკოლება არ უნდა შემხვედროდა და ამგვარად ერთ ღამით, ერთი მაგარებლით, მხოლოდ ჩემი ცოლი და ცოლისადა სხვა კუპეთი და მე კი სხვა ვაგონით, ქუთაისში გავემგზავრეთ. დილას ისინი ავიდოდნენ სახლში, მე კი დაღამებამდის ქალაქის გარეუბანში უნდა შემჩნახა თაეი და დაღამების შემდეგ იმავე წესით შევიდოდი სახლში, როგორც ამას ვაკეთებდი სამ წელიწადს, ქუთაისში დამალვის პერიოდში.

ასეც მოხდა. დრისით არავითარი უსაიმოვნება არ შემხვედრია, ღამით კი ძველებური გზით შევედი სახლში.

ქუთაისში, ჩვენ სახლში წარსულთან შედარებით მეგად არა სასაიმოვნო ცვლილებები იყო. უკვე აღარ იყვნენ ჩემი სილედრი და სიმამრი, მათი დანაქლისი სამარისებურ ელფერს აძლევდა ყველაფერს, დაწყებული უბრალო საოჯახო ნიეთებიდან, დამთავრებული ბაღ-ვენახით. სახლის ყოფილი კულტურული მდგმურები ღორთქიფანბი-გოყირბიძეები, შეეცლილ იქნენ მეგად ძნელად შესაგვეებელ ხეპრე ტიპებით-ბაბუქადაციებით.

როგორც იქნა ამ კვდარს სახლში ჩვენ გაუძელით ერთი თვე და შემდეგ დაებრუნდით თბილისში. ჩემი აქ ყოფნის შესახებ არავის არაფერი გაუგია.

შეორე წელიწადს მაფხულში ასე ვაგამოვორეთ, მაგრამ ამ ჯერად უკვე ბელმა ვეფხვის ბრჭყალები გაგვეკრა.

ჩვენ იქ ეზო-კარმიდამო მიბარებული გვექონდა ჩემი სილედრის ნათესავისა და მისი ქმრისათვის, რომლებიც უვლიდნენ ცენახსა და ეზოს სანახევროდ ნახევარი შემოსაეაღა, სიმინდის, ბოსტნეულის, ყურძნის, მათ უნდა წაეღოთ, მაგრამ ისინი ძალზე უსაოდნენ ჩვენ ღმურებს-

ბაბუხადიებს, რომ ეზოში არაფერს გვარჩენენ, არც ყურძენს, არც ხაღს, არც ბოსტნულს, არც სიმინდს გაროებს და ხალხისაყ კი გვიწვივენ შემადლო!

ქუთაისში მეორედ ჩასვლის დროს ერთი დღეს, როდესაც ჩემი მეუღლე და ცოლისდა ბაბარში წავიდნენ, ჩემი ძველი დასამალი ოთახიდან დაეინახე, რომ ამ ოთახის ფანჯრის გასწვრივ ეზოში ლუღის მტკობება დაიწყეს ენერჯული მოძრაობა, ცხადი იყო, რომ ხეზე ვიღაც ასულიყო. წამძლია სულმა და ფანჯარაში გაეხილე, მაგრამ იმ წუთშივე სახეში დამეტყერა ლუღზე ასული ჩვენი მღვმურის ცოლის თვალები, მამასადამე, დაინახა, რომ ფანჯავიძეების ამა და ამ ოთახში ვიღაც მამაკაცი იმალებოდა.

ჩემი დამალვის ამბავი კი ყველამ იცოდა, მახეში ვეშვებოდა.

ბაბუხადიას მეუღლე, რომელსაც ფაცურას ეძახიან, მიშვედარა, თუ ვინც გამოიჭერიტა ფანჯავიძის ჩაკეტილ ოთახიდან, მეორე დღით ვჭვის გაფანტვის მაშნით, ჯერ კიდევ დამე იყო, რომ შინიდან გაეუღე; იმ დღეს გადაეწყვიტე მთელი დღე გარეთ ვყოფილიყავი, სადმე ქალაქის გარეუბნებში; ჩემს ცოლსა და ცოლისდას დავუბარე, რაიმე მიზეზით შეეყვანათ იმ ჩემ ოთახში ბაბუხადიას ცოლი, რათა ენახა, რომ თითქოს იქ არაფერ ეხსურებოდა, მაგრამ მე გყვილი შემჩრა მეორე დღეს ქალაქის გარეუბნებში ყიადი და ფაცურას, როგორც გამოირკვა შემდეგში, თავისი შეხედულება დარჩენია, სახელდობრ, რომ ფანჯავიძეების ოთახის ფანჯარიდან გამოიჭერეტი კაცი "ყანადად გადაეარღნილი"-გუგული ფანჯავიძის ქმარი იყო.

ბაბუხადიებს ფული უსესხებიათ ჩემი ცოლისაგან, ერთი კვირით, თბილისში ჩვენ დაბრუნებამდე. ამეამად რაღაც საეჭვოდ დაგროიადნენ, სადაც ფული მიმოისესხეს და ვადაზე აღრე დაგვიბრუნეს.

კიდევ კარგი, თავს არ დაგესხეს შინსაკომელები და სამივე არ წაგესხეს, ამით სათანადო ჯილდოსაც მიიღებდნენ და ჩვენი სახლი მათ დარჩებოდათ. მაგრამ შეიძლება არ იყენენ დარწმუნებული, თუ იქ მე მუდამ ვიყავი, დღეს და დამეც. შესაძლებელია ვფიქრათ, რომ მოგჯერ შეიღივარ დამ-დამობით ცოლის სანახავად და ერთჯერ დღისითაც დავჩი იქ. მაგრამ ძირითადად სხვაგან ეიმყოფები და ამის გამო გყვილი რომ მოუხლეთ ვისმეს მოეყანა ჩემი დაჭერის მაშნით, ამით მხოლოდ თავის რეპუტაციას დასცემდნენ, როგორც შინსაკომელებს, ისე ჩვენს თვალში.

მოკლედ ისეა თუ ასეა, ფაცურას ჩემი დანახვის შემთხვევის შესახებ ჩვენებისათვის არაფერი უთქვამს დაჩვენე ნელ-ნელა მოვეშვადეთ თბილისში წამოსასვლელად.

იმ ოთახში, სადაც მე ვიმალებოდი, ჩემს ცოლსა და ცოლისდეგს

შენახული ჰქონდათ დღე-მამის დატოვებული ძვირფასეულობანი: ნიჭები და სხვა მრავალი რამე; ეს ნიჭები ჩაკეცილი იყო დიდ ყუთში, ოთახის დარბაზს მივნიდნენ ვჭვდავდით, შემდეგ იკვებებოდა ამ ოთახის კარებიც და ისე ეტოვებდით ამ ნიჭებს, როცა თბილისში მოუდიოდით. სხვა ოთახის გასაღებებს, როგორც სახლის ქვედა სართულის, ისე ისე მეორე სართულის ოთახების, უტოვებდით ხაჭაპურიძეს, რომელსაც, როგორც მემოთ ვთქვა, ჩაბარებული ჰქონდა ჩვენი ეზო-გარემო.

ყველამ იცოდა, ამ განსაკუთრებულად ჩაკეცილ ოთახში, მშობლების მიერ დატოვებული ძვირფასეულობა იყო შენახული. ამჯერადაც ასე ჩავჭვდეთ ყვერაფერი დაწამოვედით თბილისში, რასაკვირველია, სხვადასხვა ვაგონებით.

ერთი კვირაც არ გახულა, რაც თბილისში ჩამოვედით და ქუთაისიდან დეპუტა მოგვივიდა: "ოთახი გაგიტყუეს". ჩემი ცოლი იძულებული შეიქნა შეეხებოდა აქო და გამგზავრებულიყო ქუთაისში.

ქურდებს ოთახის ფანჯარიდან გატყუების ინსცენირება მოუწყვიათ. ფაქტურად კი მოსარგო გასაღებებით შესულან ჯერ სახლის უკანა კიბის კარიდან, შემდეგ სასადალო ოთახის მხრიდან გაუღიათ ჩაკეცილი ოთახის კარი, გაუღიათ აგრეთვე ყუთი და ყველაფერი ამავე გზით გაუზიდათ, როგორც შემოვიდნენ.

ერთი ფანჯრის დარბაზთან ამოუძვრიათ რაფიდან ფიციარი, რომლითაც დარბაზ იყო ჩატყლილი მივნიდნენ და ეს ამოძრობილი ფიციარი იქვე დაუღიათ რაფაზე. ფანჯარა გაუღიათ და დაღუტოვებიათ, როგორც ეს პატარა ოთახი, ისე კარი უკანა კიბიდან ისე დაუკეციათ, ვითომც ქურდმა ფანჯარა გატყუა და იქედან გამოიდა ნიჭებიო.

ამჯერადაც ცხადი იყო, გაქურდვა მანაურების მიერ იყო მოწყობილი. რომ უცხოის ვისმეს მოუხდინა ეს გაქურდვა-ის დარბაზს არც კი მოკიდებდა ხელს და ფანჯარას არ დატოვებდა დას, რადგან, რაც უფრო გვიან გახდებოდა ცნობილი ოთახის გაქურდვა, ეს მით უკეთესი იყო ქურდისათვის-გზა-კვალის ასაბნევადა.

ჩემი ცოლის ჩასვლამდე იქ სამძებრო ორგანოების წარმომადგენლები მოუყვანიათ, კარი რომ ვერ გაუღიათ, ფიცურას ნახაბით შეუმგვრევიან ამ ოთახის კარები და ისე შესულან შიგ.

ჩემს ცოლს ყველაფერი წაღებული დახვდა, რაც ხეირიანი იყო; დედამის მიერ ათეული წლებით დანამოგით შექმნილი ქონება, ერთი დამეში იქნა დატყუებული.

ჩემი ცოლი დაუკითხავით, შეკითხვიან თუ ვისმე შეეებლი მას, რომ ეჭვი შეპარეოდა, გამოიმძებრეს თვითონვე უოქვამს, ქურდები შესული არიან მოსარგებებით და ფანჯრის გატყუა ინსცენირებული არისო. ამის

შემდეგ ჩემს მეუღლეს რა უნდა ეთქვა: “ვერავის დაეძღვება ხელს, თქვენმა იმედი მაქვს, თუ რაიმე კვალს მიაგნებთო.”

თბილისში დაბრუნების შემდეგ ჩემი მეუღლე წავიდა თავის ბიძაშვილთან – ლიზა ჭელიძესთან, რომლის ქმრის ნათესავიც იყო ქ. თბილისის მილიციის უფროსი გრიშა ჭელიძე, რათა დახმარებოდა ამ საქმეში. გრიშა ჭელიძე იცნობდა ჩემს სიძამრს და მის ოჯახს და ეს ამბავი რომ გაუგია ძალზე სწყენია. დაუკონებლივ დაკავშირება ქუთაისს. იქიდან შეპირებია, რომ ყოველ ღონეს იხმარენ ქურდის აღმოსაჩენად ორი დღის შემდეგ ქუთაისიდან დაურეკაით ჭელიძისათვის, “აღმოგჩინეთ ქურდი ვინმე ფარულავა რომელსაც მოპარული ნივთები რაჭაში წაუღია საპარფო მანქანითო”. ჭელიძემ ეს აცნობა ჩემი ცოლის ბიძაშვილს ლიზა ჭელიძეს, მან კი ჩემს ცოლს აცნობა.

ეს ფარულავა სწორედ ის კაცი იყო რომელმაც ჩვენ ეჭვი გვეპარებოდა. იგი ჩვენი მღვმურის ბაბუხადაის მეუღლის ფაფურას ძმა იყო, გაურკვეველი პროფესიის და მოხუცი გენო აღაძიანი.

როდესაც ჩემი ცოლი ამ საქმესთან დაკავშირებით მეორედ ჩავიდა ქუთაისში, ფაფურას მისთვის უკითხავს: ჩემი ძმა შენ დაასახელო? ჩემს ცოლს დაუფიქრია, რომ მას არავინ არ დაუსახელებია და, პირიქით, როცა თბილისში შემავსობინეს, რომ აღმოჩენილი ქურდი ვიდავ ფარულავააო, მე ამრზე ვერ მოვედი თუ ვინ იქნებოდა ფარულავა, მაგრამ როდესაც ჩემთან იქ მოვიდნენ ჩემი ქუთაისელი მეზობლები, დოცია და მინადორა ჭარხალაშვილები, და მათ მოუყუევი, რომ ჩვენი გამქურდავი აღმოუჩენიათ, იგი ვიდავ ფარულავა ყოფილა, – მინადორამ მიიხრა – ფარულავები ხომ ფაფურაას ძმები არიანო. ეს რომ ასე იყო, ამას მინადორა დაადასტურებდა.

როდესაც ჩემი მეუღლე ქუთაისში ჩასულა გამოძიებულთან, იქ უთქვამთ, თქვენმა მღვმურმა გვიჩვენა: თქვენი ქმარი ყანადად ყოფილა გაეპარდილი და ნივთები იმის წაღებული იქნებაო.

- მაშ, ჩემ ქმარს გაუეჭურდივარ?
- თქვენ კი არა, თქვენი ღები არიან გაქურდული და ფანდრის გაგების იმსვენებრბაც იმიგომ არის მოწყობილიო.
- მაშასადამე, მაშინ მეც ვურევივარ ამ ქურდობაში?
- თუ დაუეჯერებთ თქვენს მღვმურის ჩვენებას, მაშინ ასე გამოდის.
- რა იქნა ის ფარულავა, რომლის შესახებაც თბილისში გაცნობებიათ?
- არ დადასტურდა ის ვერაია...

ე.ა. ჩემს ცოლს გააგებინეს: დაგვანებეთ
თავი, თორემ ამ მხრეკაში სხვა უარესი რამე არ გამოიჩნრი კოო და რადგან სამუალება მიეკათ ჩემი ცოლის მომორებისა საქმე ადვილად მიფუნქნდა.

შემდეგში, უფრო მოგვიანებით თვითონ ჩემს ცოლისათვის უოქტაშს ჩვენ მღვმურს, რაფლენ ბაბუხადას, თქვენს გაქურლევასთან დაკავშირებით მე და ჩემი ცოლისძმა ოთარი კუღამდი გავიგვავეთო.

ამგვარად უგზო-უკვლოდ დაიკარგა ფულის მამინდელი კურსის მიხედვით არანაკლებ ასი ათასი მანეთის მანეთის ღირებული ნივთები.

ნივთები მართლა რაჭაში ყოფილა წაღებული, ფარულაევას ცოლოურს, მიკვლევის შემდეგ რა დემართა ამ ნივთებს, ღმერთმა იცის.

ბაბუხადიებს უღაპარაკნაით თუ როგორ დამინახა მე ფანჯარაში ფაქურამ და საბოლოო ანგარიში ამას ას-ლის ყურამღე მიუხწვევია, აგრეთვე სერიოფა კინწურამვილის მონათხრობს, თუ როგორ დამინახა ერთჯერ ღამით ჩემი სიმამრის აიენის ქვეშ რომ ვსიყიწიბდი და როგორ გამოგვეკიდა იგი მე და ჩემს ცოლს, როდესაც ამ უკანასკნელს ვაიცილებდი თბილისში მიმავალს.

ას-ლს სერიოფა კინწურამვილიც დაუბარებია და რაფლენ ბაბუხადიაც (რასაკვირველია ცალ-ცალკე) და არა ერთხელ, არამედ რამოდენიმეჯერ, ხშირად კვირაობითაც ყოლია დამწვევლული მინაგან ციხეში, მოკლულ ჩემს გამოობით და თავიანთი ენაგარგარობის გამო, მათ შავი დღე დაადგათ და მამინდელი წესის მიხედვით რეპრუსიებიც იგებეს.

ჩემი ქუთაისში მადლის დროს (ჩემი სიმამრის სიციცხლეში), როგორც ვიცი, მღვმურად გვეყავდა ვეგენია ლორთქიფანიძე-გოციარიძე ე. ი. როდესაც მე აიენის ქვეშ მოსიყიწე დამინახა კინწურამვილიც, მამინ ლორთქიფანიძე ჩვენთან იღვა.

ას-ლს ეს ლორთქიფანიძეც დაუბარებია მინასკომში და დაუკითხავს ლორთქიფანიძეს უპასუხნია, რომ ფანჯაგიძეებთან ფარულად ყოფნა შეუძლებელი იყო, რადგან მე და ჩემი ბავშვები თავის უფლად შევდიოდით მათთან ბინაში და, ამას გარდა, მათ სიძეს როგორ შეუძლო დიდხანს იქ ემალა თავი ისე, რომ არც დაეცხიკებია და არც დაეხველებია, რასაც ჩვენ აუცილებლად გავიგონებდითო.

ას-ლს დაუვალებია ლორთქიფანიძისათვის, მათ ხარჯზე წამოსულიყო თბილისში ჩემს ცოლთან, დავთვალავიერებინა კარგად ყველაფერი, -ხომ არ შეიძლებოდა ჩემი იქ დამალვა და, აგრეთვე გამოგვითხა ჩემი ცოლისათვის ჩემს შესახებ.

ლორთქიფანიძე მართლაც ჩამოვიდა ჩვენთან თბილისში და რაც აქ ვთქვი ყვერაფერი ეს მოუყვა ჩემს მეუღლეს, ამ მოყოლას მემ ვისმენლიკარადებს უკნიდან. მალე რაფლენ ბაბუხადიაც ჩამოვიდა თბილისში(ისიც აღბათ ას-ლის დავალებით). იმანაც მოუყვა ჩემს მეუღლეს თავისი გაჭირვების ამბავი, სერიოფას გამოძახებების შესახებაც მოუყოლია, იმას ჩემზე უარეს დღესაყრიათო. ფაქურას მიერ ჩემი

ქუთაისში დანახვის ამბავი ჩემი ცოლისათვის ჯერ თვითონ ფიქვრას მოუყოლია ქუთაისში და ამგვარ რაღაცეებზე გაიმეორა.

ას-ლი მოსვენებას არ მაძლევს, რაღაც არ უნდა დაგიჯდეს ქერასპლდანი უნდა დაგვატყუროსო. ვუუბნები, არ ვიცი, არასოდეს მინახავს და სად დაგვატყუროსო. რაღაცს თურმე მაინც არ უშეუბოლნენ.

ერთ ღღეს, შუა ღღეზე, ჩვენთან ვილაყამ დააკაკუნა კარზე, ჩემი ცოლიც მინ იყო (მომსვლელმა აღბათ ეს იყო). მე სამალაღში გაველა, ცოლმა კი კარი გააღო. იქ ვილაყ სამოქალაქო განსაცემულში გამოწყობილი კაცი დახვედრიდა, რომელსაც უთქვამს, განათლების სამინისტროში გაბარებენო. რაგომ? – არ ვიცი რაგომო. ჩემი ცოლი შეკითხვია: როდის უნდა წავიდე, ან ვისთან? – ახლავე უნდა წამოხვიდე ჩემთანო, ოღონდ იყოლეო, ისე უნდა წამოხვიდეო, რომ არხად არაფერი თქვათ და არაფერს გაიგოს რაზე. ვითომ ჩვენ ერთმანეთის ნაცნობი ვართო.

ეს კაცი გარეთ არის განერებული კარზე თან და ჩემს ცოლს აცლის ჩაქმას; ჩემმა ცოლმა ხომ უნდა გამაგებინოს თუ რაშია საქმე, მაგრამ ჩემთან გამოსვლის სამუდარება არა აქვს, ამიგომ ღია კარებში გარემულგომ “სტუმარს” ხმამაღლა შეკითხა ჩემს გასაგონად: “უ. ი. განათლების სამინისტროში მიგყავართ?” – “სტუმრის” პასუხი არ მომისმენია.

ამ დროს ჩემს ილაღზე, ჩემმა ცოლისღამაც მოაღწია. შეკითხა ჩემ ცოლს, თუ რაშია საქმე (გარეთ კაცი უცდის და თვითონ იყვანს?). – განათლების სამინისტროში მიგყავართ ისე ხმამაღლა თქვა ჩემმა ცოლმა მიუხედა, რაშიც იყო საქმე; ჩემი ცოლი განათლების სამინისტროში კი არა, უშიშროებაში მიპყავდით ქურღულად.

ჩემი ცოლისა აგვიანებდა თავისი ოთახიდან გამოსვლას, მე კი არ შეჩქარებოდა მისთვის შეცნობებინა, რომ საქმრო იყო გამოკიდება, რათა მის დამპატიმრებულს გაეგო, რომ სახლში გაეიგეთ, თუ ნამღვიღად სადაღე მიპყავდით ჩემი ცოლი.

ჩემი ოთახიდან ჩემი ცოლისღას ოთახში მარი გვექონდა გაევიანილი და მეუღ ღვერღე. მალე ჩემი ცოლისღაც გამოვიდა ვუთხარი სასწრაფოდ გამოკიდებოდა ჩემს ცოლს და მის მომპარაღეს, ის განათლების სამინისტროში კი არა უშიშროებაში მიპყავთ და კარებამღი მიპყევი-მეთქი. ჩემმა ცოლისღამ სასწრაფოდ გადაიღვა კაბა და რუსთაღელის ბეღლის ქვემოთ, რიღა ეს ჩეკისტი და ჩემი მეუღლე აეგობუსში შეხვლას ბიარებდნენ, დაეწია და მათთან ერთად შევიდა აეგობუსში. ჩეკისტს ეს არ მოეწონა და ჩემს ცოლისღას ვეღდრებოდა ჩასულყო, განათლების სამინისტროში მიპყავს და მალე დაბრუნდება უკანო. ჩემი ცოლისღა როგორ ჩამოვიდიღა და მისთვის უპასუხინა: – მე უნდა დარწმუნებოთ გავიგო, სად მიგყავითო.

როდესაც სას. უშიშროების წინ გაჩერებას მიახწევს, ამ კაცს ჩემი ცოლი ჩამოუყვანია და სას. უშიშროების სამინისტროსაკენ წაუყვანია. ჩემი ცოლისდაც ჩამომტარა იქ და იმ კაცისათვის სმამალა უთქვამს: "ახლა კი გავიგე, როგორი განათლების სამინისტროში მიგყავთ ჩემი და."

ჩემთვის თავიდანვე ცხადი იყო, რომ განათლების სამინისტროში ჩემს ცოლს არავითარი საქმე არ ჰქონდა, მას განათლების სამინისტროს სისტემაში არასოდეს არ უშუშავნია. მართალია, მასწავლებელი იყო, მაგრამ თავიდანვე ჯანმრთელობის სამინისტროს სასწავლებელში მუშაობდა; ამას გარდა, ასე საიდუმლოდ და ინკოგნიტოდ რად ესაჭიროებოდათ განათლების სამინისტროში მისი მიყვანა.

ცოლისდა როგორც კი დაბრუნდა და მომიყვა ყველაფერი, ვუთხარი, სასწრაფოდ უნდა გავიღე აქედან, თორე მოსალოდნელია აქ მოვიდნენ გასაჩხრეკად მეთქი. ჩემს ცოლს რომ ვერაფერს ვერ ათქმევინებდნენ, ეს კარგად ვიცოდი. ჩემს ცოლისდას ვუთხარი, სად ვიქნებოდი და დაევალება იქ ეცნობებინა ჩემთვის ყოველივე გუგული თუ ერთ-ორ საათში არ დაბრუნდა, მაშინ დაკეცებული ყოფილა ესეც მაყნობე-მეთქი, მაგრამ იმელი მაქვს: მოპარული რომ მიჰყავდათ და ეს რომ შენ გაიგე - შეიძლება ამის გამო ვერ დააკავონ-მეთქი.

მართლაც, საბინახვერის შემდეგ, კორივის ბაღში, მივიდა ჩემი ცოლი. როგორც კი მიუყვანია ამ კაცს ვიღაც პოლკოვნიკის კაბინეტში, მაშინვე უსტატკნია, წამოყვანა ინკოგნიტოდ არ მოხერხდა. პოლკოვნიკს ხელი ჩაუჭნევია და მომყვანი გარეთ გაუსტუმრებია.

პოლკოვნიკს ახლა უკვე შეუცვლია ლაპარაკის კილი: თქვენ თურმე ჩვენი კაცი ყოფილხართ ომის გამო ალბათ დააეიწყელით და თქვენ კი თვითონ, არ შეგახსენებიათ თავი, - მერე დანარჩენი ჩვეულებრივ-სად არის თქვენი ქმარი და სხვ. პოლკოვნიკი სადღაც გავიდა, ამ საკითხზე მოსალაპარაკებლად შემდეგ შემოვიდა და ჩემს ცოლს უთხრა: ესაა თქვენ თავისუფალი ხართ, ხეალ დამით ათ საათზე მე მოვიალ თქვენთან, უცადეთ, რომ უცხო არავინ იყოს, საიდუმლო მოსალაპარაკებელი მაქვსო.

სათანადო საშუაით ჩემი ცოლი გამოუშვიათ, "უნდა გქნახათ, - მითხრა ჩემმა ცოლმა, - როგორი გაბრწყინებული სახით შემომხედნენ, ჩემი გარეთ გამომშვებნი როცა დაინახეს, რომ მათთვის უფლებდნენ. მათ, უღიოა, კარგად იყოლნენ, რომ იმ წესით იქ მიყვანილი აღამიანება, როგორც მე მიმიყვანეს, - უკან არ ბრუნდებოდნენ და ახლა, როცა მე დამინახეს დაბრუნებული, ძალზე გაუხარდათ. იმათაც ხომ აღამიანის გული აქვთ -

ჩემი მეუღლე პასპორტით ორ გვარს აგარებდა: ფანჯავიძე-ქურასბედიანს. საჭირო იყო ქურასბედიანის ამოღება, მაგრამ ეს არ ხერხდებოდა განქორწინების გარეშე, როცა განცხადება შეიტანა ჩემთან

განქორწინების თაობაზე, - უარი უთხრეს ამის შემდეგ იძულებული შეიქნა პასპორტის დაკარგვის სიმულაცია მოეწყო და ამითმოხერხდა ახალ პასპორტში მარჯო ფანჯავიძის გვარის დატოვება.

მე ამ დღეს კორეის ბაღში დაერჩი, საღამოს ჩვეულებრივი წესით შევედი სახლში, მაგრამ საჭირო იყო მოემზადებულიყავი მეორე საღამოს 10 საათისათვის, როდესაც პოლკოვნიკი უნდა მოსულიყო ჩვენთან. ცხადი იყო იგი ძირითადად მოდიოდა ოთახის შინაგან განლაგების დასათუარირებლად, თუ რამდენად შესაძლო იყო იქ კაცის დამალვა. ამის გამო კარადები დაფაჩილე ერთმანეთს პირსაბანიც და კარზე ერთმანეთს დაფაჩილე, მოხსენი ჩამოსაფარებელი ფარდაც, ამგვარად მომსვენდეს ოთახის ოღენაც არ შეიძლება ეჭვი შეპარუოდა, რომ ამ ოთახში ვისმეს დამალვა იყო შესაძლებელი.

მეორე საღამოს შებინდებისას, გავასწარი გარეთ გახელა, დათქმულ 10 საათზე პოლკოვნიკი მოსულა, მის გამეთში გამოხვეული რეკოლვერი მაგიდაზე დაუდია და დაუწვია ჩემი ცოლისთვის უმინაარსო შეკითხვების მიყემა, ასე მაგ., თურას ლაპარაკობენ მასწავლებლები კორეის ომის შესახებ, სჯერათ თუ არა, რომ ომი სამხრეთ კორეელებმა დაიწყეს და არა ჩრდილოელმა და სხვა ამის მგაგსა, ის გულმოღვინედ ათვარიელბდა თურმე ოთახის შინაგან განლაგებას. ახლა უკვე ჩემი ცოლისათვის საესებით ნათელი გამხდარა, მისი მოსვლის მიზეზი. სხვათა შორის, უკითხავს, ვინ არის იქ ოქცენი მუშობელი, ყოველ დამით ფანჯრებიდან რომ არის გადმომღვარიო. ეს იყო ჩვენი მუშობელი ქალი, რომელიც მუდამეაშს ფანჯარაზე იყო გადაყულებული ქუჩის მარჯვც ამით ძალიან მიმიღია ხელს შემოსვლის დროს, მაგრამ მიმსახკომელებს, რომელნიც სისგმგაგურად უთვალთვალბდნენ დაბინდების შემდეგ ჩვენს ოთახს, მისი გადაყულება ჩვენს მომიჯნავე ფანჯრებიდან ჩემზე მეტად უშლიდა ხელს. როგორც შემდეგ დადასგურდა, ას-ლი და თ-ნის დაქინებით, თბილისში ჩამოუცვანიათ ორი სეანა, რომელნიც მე კარგად მეჩნობდნენ და რომელთა გვარებს აქ არ დავასახებლებ. მათ ეჭვი ეპარებოდათ, რომ უკანასკნელ ხანებში, საქართველოში გაეწნდი და თბილისში უნდა ვიმალბობდე. თექცხმეტი წლის განმავლობაში, ცხადია, მე ალბათ შევიცვლებოდი გარეგნულად და გულმოღვინე დამკვირებლები სეანეთიდან სწორედ ამისთვის ქაჭიროებოდათ.

1952 წლის 31 დეკემბერს დაღამებულს ჩვეულებრივად გავედი გარეთ, "შემელთან" შემხვდა ერთი ჩემი ნაცნობი პლაგონ ჭაბუკიანი რომელიც წინათ ჩემთან მუშაობდა სეანეთში. ომის დამთავრების შემდეგ დამდამობით ხმირად ეხვებოდი "შემელის" მიდამოების ახლოს, როგორც შემდეგში გავიგე, ის მახგტრესკის საწყობის გამეც ყოფილა და ბინაც იქვე

ქონია, სადაც ბარაკში აქამდის ვერ მამჩნევდა; იმ დამეს კი დროზე ცხვირსახოცის მოფარება ვერ მოვასწარი და ისეთგვარად დააბაჭუნა თვალები, შევაგვეც, რომ შემეცხო. მაგრამ გამოლაპარაკება ვერ გაბედა და ისე დაემორღოთ ერთი-მეორეს.

როგორც ვთქვი, ეს იყო 31 დეკემბერია; იმ დამეს ამ პლაგონ ჭაბუკიანის ბარაკში, ვიდაც სენ და ლეწუმელ სკულნტებს შეხედრა მოუწყვიათ. მაგრად რომ შესვლია ალკოპოლი თავში პლაგონ ჭაბუკიანს, ჩემი სადღერძელი დაუღვია: "1937 წელში დაიკარგა, წარმოღვენა არ მქონდა თუ სადმე არსებობდა; დღეს დავინახე ცოცხალი ყოფილა, ღმერთია თუ ბუნება, ვთხოვ და ვისურვებ მის კარგად ყოფნას" – პლაგონის ამ სადღერძელითი აბალგამრღები დაინტერესებულან, ჩემი სადღერძელი შეუსვამთ და ჩემი ვინაობაც დაწერილებით გამოუკითხათ.

პლაგონ ჭაბუკიანს სმა უკვარდა და ფულის სესხებაც. ის იცნობდა გრიშა ჭელიძეს, თბილისის მილიციის უფროსს, რომელიც იმ დროს, როცა მე და ჭაბუკიანი ქვ. სვანეთში ვმუშაობდით, ისიც იქ იყო მინსახკომის განყოფილების უფროსად. ჭაბუკიანი მისულა მასთან ფულის სასესხებლად მაგრამ სანამ ფულს სთხოვდა, ჩემი შეხედრის ამბავი მოუყოლია. ალექსანდრე ქერასბედიანი დავინახე ამა და ამ დამეს "მემელთან".

ჭელიძემ იცოდა ჭაბუკიანის ბუნება, რომ ასი სიგველიან ორს არ იგვოდა მართლაც, ამიტომ ამ ლაპარაკსათვის ყურადღება არ მიუქცევია. რადგან მად ჩემი დამალვის შესახებ არაფერი სყოლია და 1937 წელს დახურული ვგონებოვარ. შემდეგ ჭაბუკიანს 500 მანეთი უთხოვია სასესხებლად. ამან საბოლოოდ დაარწმუნა ჭელიძე, ჩემთან შეხედრის თაობაზე ჭაბუკიანის მონაქორის შესახებ. ჭაბუკიანს 500 მანეთი წაუღია და წასულა.

რამოღენიზე ხნის შემდეგ ქალაქის მილიციის უფროსი ამჩნევს, რომ მის ორგვლივ რადაც საუკეთესო მეთვალყურეობა სწარმოებს; ხან ქუჩაში, თუ სადმე წაება, ხანაც კიდევ მის ბინას სასტიკად შეერავენ. თვით ყოფილ ჩეკისტს, რასაკვირველია, ეს არ გამოეპარებოდა. თავს იცებს, ფიქრობს, მაგრამ ვერაფერი გმით ვერ მოისაზრა, თუ რაში უნდა ყოდილიყო საქმე ერთ დღეს ჭელიძე დაიბარეს სახელმწიფო უმაშროების მინისტრთან, რომელიც შეკითხვია: –ალექსანდრე ქერასბედიანს თუ იცნობი, –როგორ არა, ჩემ დროს ქვ. სვანეთში მუშაობდა კოპერაქციაში.

– სად არის თუ იცით ახლა?

– ის 1937 წლის რეპრესიებში მოაკვდა და ალბათ დახვრიტეს.

– როგორ ლაპარაკობ. 16 წელიწადია მისი საკავშირო ძებნა გამოცხადებული და თქვენ, ქალაქის მილიციის უფროსმა, ეს არ იცოდით? – მით უმეტეს, თქვენი ნაცნობი ყოფილა.

– მე სრულიად გულწრფელად მოგახსენებთ, რომ მისი ძეგლის შესახებ მე არაფერი ვამბობ.

– პლაგონ ჭაბუკიანი თუ რამე გითხრათ, ქურასბელიანი დავინახეო? ჭელიძეს ახლა გაახსენდა მასთან ფულის სასესხებლად მისვლის ამბავი და ისიც, თუ როგორ მოუყვა ჩემი შეხვედრის შესახებ. ჭელიძისთვის მხოლოდ ახლა გახდა ნათელი მისი ზეერვის მიზეზი.

– პლაგონ ჭაბუკიანი ერთი ცრუპენგელა კაცია, ჩემთან ფულის სასესხებლად მოვიდა და რაღაც იბუგბუგა ქურასბელიანის დანახვის შესახებ, მაგრამ მე ამისათვის ყურადღება არ მიმიქცევია; ჯერ ამის გამო, რომ ქურასბელიანის დამალვის შესახებ არაფერი ვამეგონა, მეორეც, ჭაბუკიანის ხაფხუფისა არასოდეს მჯეროდა.

ასე დასრულებულია ეს ლაპარაკი.

საქმე ასე ყოფილა:

ერთ–ერთი ზემო სვანი სტულენგა, პირველი, რომელიც საახალწლო შეხვედრაზე ყოფილა ჭაბუკიანთან, მალე სვანეთში წასულა თავის სოფელში; როგორც ვიცი, ყველგან მკითხულობდნენ და ამ სტულენგის სოფელში–იფარში ნათესაეები მკაცრენ–პირველები – და სწორედ ამ სტულენგის ჩასვლას დამთხვევია, როდესაც ამ ჩემს ნათესავს კითხულობდნენ ჩემზე, ეს რომ გაუგია ამ სტულენგს, გახსენებია პლაგონ ჭაბუკიანის ნაამბობი ჩემი “ზემელთან” შეხვედრის შესახებ და ეს ამბავი მოუყოლია ამ ჩემ მომკითხავთათვის. ჩემი მკითხველები ვინც იჭებოდნენ, ეს უკვე გასაგებია.

მალე პლაგონ ჭაბუკიანი დაუბარებიათ უმიმროებაში და დაუკითხავთ ძალზე მკაცრად მოპყრობიან, თუ რაგომ არ აცნობა ამის შესახებ უმიმროებას. – ქალაქის მალიციის უფროსს ვაცნობე და ამაზე შეგი რა უნდა მექნაო, – უპასუხნია ჭაბუკიანს.

აი, სწორედ ამან გამოიწვია ჭელიძის დამხვერვა და მისი მეთვალყურეობა უმიმროების მიერ. უმიმროებაში აღბათ იფიქრეს, რაკი ჭელიძემ ჭაბუკიანის ნალაპარაკების შემდეგ არავითარ შომებს არ მიმართა, აღბათ დამალვაში ისიც ღებულობს მონაწილეობასო. როგორც არ უნდა ყოფილიყო, ეს ერთი რამ უკვე ცხადი იყო, რომ ჩემს ირგვლივ ვიწროვდებოდა უკვე ძეგლის წრე. უმიმროებაში საბოლოოდ დარწმუნდნენ, რომ მე ძირითადად თბილისში ვიმალეობოდი, ამიგომ მიუღი მათი ენერგია, რომელიც წარსულში ჩემს საძებნად გაფანტული იყო მიუღეს საბჭოთა კავშირში (და არა მარტო საბჭოთა კავშირში), მთლიანად თბილისში იქნა კონცენტრირებული.

ჩვენ ქუჩაზე მშვერალები ისე გამრავლდნენ, რომ ამას ყველა ახლო–მახლო მესმოერებოდა ამწნევედ, ისეთებიც კი, რომელითაც ჩემი დამალვის

შესახებ არაფერი იცოდნენ, გაკვირებული იყვნენ, ვის შვერავენ უფრო საღამოს ჩვენს ორგელს.

ეს მშვერავები უშეტვსად ახალგაზრდები იყვნენ, ისინი ხშირად ქურღებად ჩაუთვლიათ და მოსახლეების აბეზარულ შეკითხვების საფუძველზე (რა გინდათ აქ, რას გაჩერებულხართ, ვის უცლით და სხვა) — იძულებული იყვნენ გამოიჩინებოდნენ ჩვენ ქუჩას; მე კი ძველებურად განვაგრძობდი შენიღბულად სახლიდან გამოსვლას და ქუჩებში გაუჩინარებას. მის კი მხოლოდ მამის ებრუნებოდი, როდესაც ჩემი მეთვალთვალენი ეხსნებოდნენ საგუშაგოებიდან.

1953 წლის დასაწყისში ჩემზე შემოიჩინა მეზობელი ქალის შესამე ქმარი დააბატიმორეს და ორი წელი მიუსაჯეს, როგორც ალიმენგის ურჩ. გადაიხდულს ამ კაცმა მიაგოვა თავისი კანონიერი ცოლი, მცირეწლოვანი ბავშვით და ჩემს მეზობელ ქალს ჩაესიდა. ამ დღიდან მას არ გადაუხდა ალიმენგი თავის ბავშვისათვის და რომ არაფერი გამოუვიდათ, იძულებული შეიქმნენ სასამართლოს წესით მისთვის ორი წლით პატიმრობა მიესაჯათ.

ამ ქალს და სხვა მეზობლებსაც ჩვენს სახლიდან ხშირად პქონდათ შემწხველი, რომ ჩემს მეუღლესთან ვიდაც კაცი დადიოდა, მაგრამ მათ პკონებიათ 1937 წლიდან "დაქვრივებული" ჩემი ცოლის ვიდაც საცქარელი, მაგრამ როცა ბოლო ხანებში ძალზე გახშირდა ჩვენი მეზობლების დაკითხვა-უშიშროების თანამშრომლების მიერ, ჩემს შესახებ, — სახელდობრ "ზომ არაფერ დადის ამ ფანჯაეიძეებთან საცქელი პირა, ხად არის მისი ქმარი და სხვა და სხვა", — ამ ქალმა უფრო გულმოღვინელ მოპკიდა ხელი ფანჯაეიძეებთან მოსიარულე ამ საიღუმლო პირის ვინაობის შესწავლას და ბოლოს მივიდა იმ დასკვნამდის, რომ ეს პირი მე უნდა ვყოფილიყავი, მაგრამ ჯერ-ჯერობით არ ამხელდა, რადგან ჩემი და ჩემი მეუღლის ჩაგლებით მას უნლოდა, რადაც სარფი მიელო. 1948 წელს გამოვიდა ახალი კანონი, რომლის საფუძველზე შეიძლებოდა მღვმურების მიერ შესყიდული ყოფილიყო მცირე მოცულობის კომუნალური სახლები. ეს ქალი ჩასჯინებოდა თავის ახალ ქმარს (რაც შემდეგში ჩემთვის ცნობილი გახდა, თვით ამ ქალის ქმრისაგან, როდესაც იგი ამ ქალთან განქორწინდა), — შევისყიდოთ ეს სახლი, ამ კანონის საფუძველზე აღმასკომისაგან და შემდეგ შემიძლია ფანჯაეიძეები გადავასახლებნო და მათი ბინები ჩვენ დაგვრჩება, როგორც პირად შესაკუთრებნო. მუნჯიმივილს (ამ ქალის შესამე ქმარს), როგორც ის შემდეგომში მიმტკიცებდა, — არც ინგერესია პქონდა თავის ფულით ამ ქალისა და მის შეილებსათვის სახლი შექსიდა აღმასკომისაგან და, მით უმეტეს, არც სურვილი პქონდა ახალი ბინები მიემატებია მათთვის სხვისი

გაუბლურების ხარჯზე.

ქმრის დაბაგმირების შემდეგ, სახლის შესყიდვამე ამ ქალს არავითარი იმედი არ ჰქონდა და სწორედ ახლა უნდოდა ჩემი გაყევით ესარგებლა, თუ კი ამით ის ქმარს გაათავისუფლებდა პატიმრობისაგან.

თბილისში მე 13 წელიწადი ვიმალებოდი, ამ ხნის განმავლობაში ჩვენები ამ ქალს არ ელაპარაკებოდნენ. ის ისეთი აუკანელი იყო მზობლებთან ურთიერთობაში, რომ დამლურების საბაბს ყოველ წუთში მოძებნიდა აღმიახა. და ვინაიდან მან ყოველგვარ მორიდებულობის და ვთიკისდაუკავად იყოდა ჩვენთან ბინაში შემოსულა და ყველაფერში ხელის არევა, ერთ-ერთ წაჩხუბების შემდეგ ჩვენ გადავწყვიტეთ საბოლოოდ დამლურებოდიო, რათა თავი გვეხსნა მის დამვერვისაგან, ჩვენი საკუთარი ოთახის შიგნით მანყ.

ეს ქალი მისულა იქ, სადაც ჯერ არს, და ორი წლის პატიმრობა მისჯილი ქმარი ერთ თვეში მინ გამოამევენა.

მე ჯერ კიდევ მამის, როცა ჩემს მუელეს მზობლები ეუბნებოდნენ, რომ ხ-ძე სახლის შესყიდვას აპირებსო, ვიცილი თუ რა ანგარიშით აპირებდა იგი სახლის შესყიდვას; მდგმურებით გაჭედილი სახლის შესყიდვას მისთვის არავითარი ანგარიში არ ჰქონდა, თუ რომელიმე მთიგანი არ ამოირიყებოდა მობინადრეთა საიდან. ამ ნიადაგზე მე ბევრი უბილო დამე გაგაგარე: ვაი თუ მართლა შესყიდოს ამ ქალმა თავისი ქმრის შემყვობით ჩვენი სახლი, შემოთ აღნიშნული კანონის საფუძველზე, რის შემდეგ შეეულებოდა ჩვენს ჩაყრას და ჩვენი უკაცური ბინებიც დარჩებოდა, როგორც სახლის შეპატრონეს.

ორი წლით პატიმრობა მისჯილი ქმრის ერთ თვეში მინ დაბრუნება კარგ რამეს არ მოასწავებდა. ამას ვეუბნებოდი ჩემს ცოლს, რომელიც სვე თვენახევარი იყო, რაც რადიკულიტით ლოგინზე იყო მიჯაჭვული.

ამ ქალს, რომელსაც ჩვენ ვემლუროდით, არ ჰქონდა სამეალება ჩვენს ოთახში ველო. უმისროებაში ჩვენი ოთახის განლაგების წინანდელი შესწავლა, ალბათ არ მააჩნდათ საკმარისად და ერთ დღეს ამ მიზნით ჩვენთან გამოუგზავნიათ ჩვენი რაიონის თელასის უფროსი, რომლის მუელეც ჩემს ცოლთან ერთად ასწავლიდა. ის მოვიდა ჩვენთან ვითომ ულექტრო-გაყვანილობის შემოწმების მიზნით და მოინდომა კარადის უკან გასულა. ჩემმა ცოლმა არ დართო ამის ნება და უთხრა იქ არავითარი ულექტროგაყვანილობა არ მაქვსო.

თელასის უფროსს არც ძალადობის უფლება ჰქონდა და არც სურდა ეს ძალადობა ეხმარა (ვ. ა. თვითნებურად რომ გაჭრილიყო კარადებს უკან), რადგან იყოდა, რომ ჩემი მუელე, მისი მუელის კარგი მეგობარი იყო, მაგრამ დარწმუნებულა, რომ კარადებს უკან რაღაც საიდუმლოება

იმარჯვებდა.

ეს უკვე ჩემი დამალვის დასასრულის დასაწყისი გამოდგა.

პირველ ხანებში ჩემს ცოლს რადიკულების გამო გვერდის გადაბრუნებაც არ შეეძლო. ამჟამად უკვე ისე იყო გამოკეთებული, რომ შეფუთულს ოთახში საიარული და ღერუფანში გამოსვლაც შეეძლო.

თელასის უფროსის წასვლის მუშორე ღღეს ერთი ჩვენი მეზობელი ახალგაზრდა (მემოთხსენებული ქალის ვაჟი) უმიზნოდ შემოვიდა ჩვენს ოთახში და მთელი ორი საათი არ გადიოდა გარეთ. მისი მოქმედება ჩვენთვის უფრო საეჭვო გახდა, ვიდრე თელასის უფროსის; თელასის უფროსისაგან არავითარ ცუდს არ მოველოდით, რამდენადაც იგი ჩემი შეუღლის ამხანაგის ქმარი იყო. ამის გარდა, ვიცოდით, რომ თვით მას დაუკარგეს მამა 1937 წელს. როგორც ჩანს, ამ ახალგაზრდასაც ჩვენი ოთახის კარალების უკანა ნაწილის გამორკვევა პქონდა დავალებული; არ ვიცი თუ ამის შესახებ რა ინფორმაცია წაიღო, მაგრამ მუშორე ღღეს 1953 წლის 13 თებერვალს დაახლოებით დღის თორმეტ საათზე, ვიღაცამ კარზე დააკაკუნა და როდესაც წელშეფუთულმა ჩემმა შეუღლემ კარი გაღო, იქ ხუთი სამოქალაქო პალტოებში გადაცმული კაცი დახვდა, რომელთაც ოთახში შესვლის ნებართვა ითხოვეს. ამ ხუთიდან ერთი ჩვენთვის ცნობილი თელასის უფროსი იყო. ახალგაზრდა მეზობელი, რომელიც გუშინ ჩვენ გვესტუმრა, აგრეთვე დიდ მოძრაობაში იყო ღერუფანში. ამ სტუმრების წვევასთან დაკავშირებით, ეგვიბოდა, ამ საქმეში ისიც უნა.

მოსულებმა იგივე გაიმეორეს, რაც ორი დღის წინათ თელასის უფროსმა გააკეთა, რომ ვითომ სადაც ქუჩაში ულექტრო გაყვანილობის კონტაქტი არის და ამის გამო ეამოწმებთ ოთახების შინაგან ულექტრო გაყვანილობას (თუმცა ჩვენს გარდა არსად არ შედიოდნენ). ახლა ჩემთვის ყველაფერი ნათელი გახდა, მაგრამ უკვე გვიან იყო. რომ მყოფი იყოს, თუ ვინ მოდიოდნენ, კარს არ გაუღებდი მანამ, სანამ ჩემს "ფრანგული პირსაბანში" არ შევიდოდი, მაშინ ნამდვილად გადარჩენილი ვიყავით.

მომხიურებმა მოითხოვეს კარალებს უკან ულექტროგაყვანილობის შესამოწმებლად, ჩემი შეუღლის განმარტების, იქ ულექტროგაყვანილობა არა გვაქვსო, არავითარი ყურადღება არ მიაქციეს და ერთი მათგანი, რომელიც ყველაზე მაღალი იყო, გამოვიდა კარალებს უკან და ფარდის გაწვეთი გამოიჭერია ჩემსკენ. მას შეუწმენვეთარ მე და სწრაფად მუხის ნაკრავით გაბრუნდა უკან. შეკითხვაზე, რაშია საქმეო, მან თავის ამხანაგებს უპასუხა: აქ არისო.

ახლა უკვე მოკილეს ჩემს ცოლს ხელი და მისი ჯაგ-ჯაგით წინ გამოძვანებით აპირებდნენ შემოსვლას სამალაგში, თანაც გაჯიროდნენ-

ვევლაფერს დავეხრილავთ აქო.

მე ვიყოფი, თუ რა ხმები ვრეკელდებოდა ჩემს შესახებ: ვითომ მე თავიდან ფეხამდის იარაღში უზივარ და ჩემი ცოცხლად ხელში ჩაგდება შეუძლებელია. ასეთი ხმების საფუძველზე ერთხელ სვანეთში ჩემი თავისუფლად ყოფნის დროს მილიციელებმა სრულიად უიარაღო კაცი დაქვრივებს იმის შიშით, თვითონ არ მოგვასწროს სწოლაო. ის კაცი კი, როცა ბინაზე მოუსწრეს, ლოგინქვეს შემხვრალა და იქ მოკლეს. როცა გამოიგანეს იქიდან გვამი, – მილიციელები დარცხვენილი დაზმუნენ, – ამ კაცს არაეითარი იარაღი არ აღმოაჩნდა და არც რაიმე ისეთი დანამაული პქონდა, რომ მისთვის თვითგასამართლება მოეწყოთ. მას რადაც უწინმუნელო დანამაული პქონდა ჩაღწილი, რომლისთვისაც ერთი წლით თავისუფლების აღკვეთაც არ უფიოდა, მაგრამ ამ სახჯელსაც უმაღებოდა.

მეტი დაგვიანება არ შეიძლებოდა, მე ხელებაწვეით სწრაფად გამოვედი სამალაიდანე პირველი ჩემი სიგვეა იყო: "იარაღი არა მაქვს".

– თქვენ ალექსანდრე ხართ? – აღბათ გაუკვირდათ ჩემი უბრალო ჩაქმულობა (გვარს არ შეკითხებიან, "მინაურულად" მარგო სახელით მაწოდებენ).

– დიას, ალექსანდრე ქვრასბედიანი ვარ, აი, ასეთ ჯოჯობეთურ პირობებში ვეხოვრობ თქვენსმეტი წელი, სრულიად უდანამაულოდ, სრულიად უმიზნოდ: თქვენსმეტი წლის განმავლობაში შშის სხივები არ მოიკარებია. თქვენ კი გარეული ნადირივით დამუქებთ; თუმცა არ ვიცი, რატომ და რისთვის.

უფროსმა მაპასუხა: თქვენი იღბალი, რომ ასე იოლად გადარბით, ქჩანა რომ სადმე შეგვეყანი განკარგულება გექონდა გაუფრთხილებლად გვესროლა და მოგვეკალით.

მეორემ დაუმატა: კაცო! ამას დავეძებდით? ეს უღვაშა, მოჩლანულგანისამოსიანი კაცე, მე წლების განმავლობაში ყოველ დამე მხედებოდა ქჩანაში.

მე მალეისას, საერთოდ არ ვიცეამდი ვლეგანგურად მაგრამ მინსულ უბრალოდ მეუვა და როცა მოთხრეს, უნდა წაეილეთო, ამ განისამოსით ვაპირებდი წასვლას, მაგრამ ცოლმა უკან დამაბრუნა და მაძულა სხვა განისამოსი ჩამეყვა. ჩემი ცოლიე გააფრთხილეს, შენე უნდა წამოხეილეთო. იგი, როგორც ვიცი, რადიკულიგისაგან ძლიეს დაფოფხავდა და ეს რომ გაიგონა, ჩემსკენ მოიხედა და თვალებრემლიანმა მომშართა: –მეუ მიუყვეარო?!

– აბა, რას მოელი ამ მხეცებისაგან, ესენი აღამიანები ხომ არ არიან, მაგრამ არა უმაეს, ნუ გემზინა, სიმართლე მაინე თავისას გაიგანს და შენ გაგათავისუფლებენ, –უთხარი მე.

ჩემს ასეთ გამოხდომაზე, ჩვენს წასაყვანად მოსულეს, კრისტე არ დაუბრალო.

მე წამოყვანეს და ერთი მათგანი ჩემს ცოლიან დარჩა. მანქანა დაბრუნდება და მერე წამოხვალთო. მართლაც, ისინი მზა-მზარეულად მოსულან მანქანით, რომელიც ჩვენი ქუჩის ბოლოში ყოლიათ განერებულა, იმდენად დაწმუნებული ყოფილან ჩვენი რაიონის თელასის უფროსისაგან, რომ მე ნამდვილად სახლში მომისწრებდნენ.

როგორც მეშობი ვთქვი, ჩვენ ამ პაროენებისაგან, როგორც ჩემი ცოლის ამხანაგის ქმრისაგან, არასოდეს ვიფიქრებდით, თუ ჩვენს დაპატიმრებაში, რაიმე წვლილი მიუძღოდა, მით უმეტეს, რომ მისი უშუალო სამსახურუობრივი მოვალეობა არ იყო ჩემი ძეგნა. მხოლოდ გვიან, რეაბილიტაციის შემდეგ გახდა ჩვენთვის ცნობილი. ჩვენი უშიშროებაში ჯდომის დროს ეს ვაგაკაცი მოსკოვში მიდიოდა თურმე მივლინებაში, მასთან ერთად ვაგონში მოხვედრილა ჩემი ძველი მეგობარი ჩიქოვანი, რომელიც გაუცნია თელასის უფროსს (მის გვარს არ ვახსენებ) და სწორედ ამ ჩიქოვანთან უგრებახნია, თუ როგორ გახსნა ჩემი საქმე ჩიქოვანს არ გაუხვლია მისთვის, თუ მე და ის ერთმანეთს ვიცნობდით. თელასის უფროსი შეიძლება ახლაც ფიქრობს ჩვენზე. არაფერი იცანო, თუმცა ჩვენი რეაბილიტაციიდან რამოლენიმე წლის გასვლის შემდეგ მის ცოლს უკითხავს ჩემი მეუღლისათვის: – თუ რამე იყო, ვინ ჩაგაგდითო, – ჩემს მოუღლეს უპასუხნია, – ყვერაფერი კარგად ვიციო, მაგრამ ვინაილან კარგ დროში მოხდა ჩვენი დაპატიმრება და შედეგებიც კარგი მოპყვა, ამიტომ არავის ვემღერით”.

რასაკვირველა, ჩემს აღმოჩენაში, მარტოილენ ერთს არ მიუძღვის წვლილი. აქ ქუთაისში (სეროივასა და ფაცურიას მიერ), ჩემს დანახვასაც მნიშვნელობა ჰქონდა, პლატონია ჭაბუკიანის შეხვედრასაც, მემობელ ქალის მისვლასაც უშიშროების სამინისტროს ერთ-ერთ პასუხისმგებელ პართან, თუ ჩემს ქმარს გამოუშვებთ, ქურასბედიანს ხელში ჩაეგდებინებთო (ეს ქალი ორფონიკიდის სახ. პარგრაიკომშიც მისულ მდივანთან, როლესაც ამ უკანასკნელთან შემთხვევით ყოფილა ჩემი ნაყნობი, პასუხისმგებელი პირი და სადაც უთქვამს, ალექანდრე ქურასბედიანა, რომელიც 1937 წლიდან არალეგალურად ცხოვრობს, დამდამობით ხშირად დადის თავის ცოლიანო).

ასე რომ მარტოილენ თელასის უფროსის ნამუშევარი არ იყო ჩემი ჩაეარნა.

სახლიდან რომ წამოყვანეს, პირველად მიმიყვანეს უშიშროების სამინისტროს ორფონიკიდის რაიონის განყოფილებაში, რომელიც ვერის ბაზრის მიდამოებში ყოფილა და მე არ ვიციოდი. სადაც მისაღებში

გამაჩერეს და თვითონ კაბინეტში შევიდნენ, რათა მომხდარი ამბავი ეცნობებინათ. აქ ჩემთან დარჩენილ უშიშროების თანამშრომელს ვუბნები, მე ხომ უღანამაულო ვარ, მაინც არ დავებუბ, თუ გინდა ამაღამაც დამხვრიტონ, მაგრამ ჩემი სრულად უღანამაულო, ავადმყოფი მეუღლის ამბავი არ შემიძლია გადავიტანო-თქვა.

ეს, ალბათ, ისეთ განცლებით იყო წარმოთქმული, რომ ფეხზე მღვარ ჩეკისტს მუხლები ჩაეკეცა, სკამზე დაედომა ძლიეს მოასწრო და ფერი ეცვალა ამ მომენტში ჩემზე უბელური მსოფლიოში არაფერს მეგულებოდა, მაგრამ ეს აღმანიანი, რომელსაც ჩემი და ჩემი ცოლის უბელურობის გამო ეთოლენ ფსიქიური გრავმა მივატენე, - მაინც შემეცოდა.

მალე უშიშროების სამინისტროდან მოვიდნენ სამი უაღრესად პასუხისმგებელი პირი და წამოყვანეს უშუალოდ სამინისტროში.

სამინისტროში, ჯერ კიდევ სანამ განხრეკდნენ, საოლქო განყოფილების უფროსს (გენერალს), რომელსაც ირგვლივ ბევრი თანამშრომელი ეხვია, მოვახსენე მოკლედ ჩემი არააღგაღური ცხოვრების ისტორია; თუ როდის წავედი მოსკოვში, როდის დაებრუნდი თბილისში, როგორ გაებრუნდი იმ დღესვე მინვოდში, მერე იქიდან ჩამოსვლა და ქუთაისში ჩემ სამამართან თავის შეფარება, სამი წლის შემდეგ ქუთაისიდან წასვლა და ვანში რეხვიაშვილიან ჩემი გამოცხადების განზრახვის მიზნით, ერთი ღამით სამტრედიის სასტუმროში ღამის გათოვება; იქიდან თბილისში ჩამოსვლა და აქ ცამეტი წელი კარალებს უკან ჯდომა.

აი, ეს არის მთელი ჩემი არააღგაღური ცხოვრების ისტორია; ამის წინასწარ გუბნებით და რამდენი დრო და ხანიც არ უნდა დამკითხოთ, მეტს ვერაფერს გეგვით. უფრო მეტი: თუ მე დამიბეგოიდა, რომ ამის გარდა, რაც აქ ჩამოგიტოვალეთ, ერთი დამეც კი გამეთენებინოს სხვაგან სადმე, მაშინ ხელს გიწვრთ დახერეგამე. მაგრამ თუ შეეცლებით, რაიმე მიზნისათვის მალაპარაკოთ ის, რაც მე არ ჩამიღენია, ეს არ მოხდება, მე სრულად თავისუფლად შემიძლია, ოთხკედელსმუჯე თავის მოკვლა, მაგალითად თუ გნებავთ, ენერგიული სისწრაფით კედელზე თავის დაჯახების გზით.

მალე თვითონ მინისტრაც მოვიდა და მასთანაც გავიმეორე ეს, როდესაც მინისტრმა შეიგყო, რომ სამი წელიწადი მე ქუთაისში ვიმალებოდი სიღერ-სამამართან, განკარგულება გასცა და უკონებლივ დაეპატიმრებიათ ისინი; ოლქის უფროსმა გენერალმა, უპასუხა, მათი დაპატიმრება შეუძლებელია, რადგან დიდი ხანია, რაც გარდაცვლილი არიანო.

მინისტრს, ალბათ ვიღაც გონება ჩლუნგი "ბანდიტი" ვეგონე და ასეთ სულელურ წინადადებას მაძლევს: შენ ოღონდ ყველაფერი სისწორე

გვითხარი და აქ მოვანწყობთ ისე, ვითომ გაგვექვეცე და წახველდა. მე ვუბნისხუხე: – ქარიც რომ გამოიღოთ, არსად წამხველელი არ უარ, ხანამ კანონიერა გზით არ გავთავისუფლები; მე თვითონ მინდოდა გამოცხადება, მაგრამ ცოლის ბედი მანერბდა-მეთქი.

გასაჩხრეკად გამოვეჩვენეს კომუნდატურაში, სადაც გამოიძევა ერთ-ერთი გამოშვებული; ღერუფანში ისე შესაუბრება, თითქოს ძველი მეგობრები ვყოფილიყავით: – ალექსანდრე, ხომ ცუდაა ცამეტი რიცხვი? – ცამეტი რიცხვი ნაესია და მე მწამს ეს; დღეს ცამეტი თებერვალი რომ არ იყოს, არ ჩავარდებოდი; მეცნიერ-მუშაკიც ყოფილხარო, თქვენი ნაშრომები ნახეს. “ამგვარად-ვიფიქრე მე-სულ მოკლე ხანში ჩემი ბინის გაჩხრეკაც მოესწრაით?!..”

შემდეგ კი გამოიძრეკა, მე რომ წამომიძევენეს და ჩემ ცოლთან ერთი ჩეკისტი დაგოვეს, – მანქანის დაბრუნებაში ამ მომენტით უსარგებლა ჩემს ცოლს და ჩეკისტისათვის ჩემი ქართულ-სვანური ლექსიკონზე 12 წლის ნაშრომი უჩვენებია (აღბათ ფიქრობდა, ამით ჩემს საქმეს დაეხმარებოდა). ეს ლექსიკონი მე 1949 წლის დასასრულისათვის დაეამთავრე და მისი წინასიგვეაობაეც დაწერილი მქონდა. ამ წინასიგვეაობაში მე, ჯერ კიდევ 1949 წელში ვეხებოდი მარის შეცდომებს ენათმეცნიერების დარგში და, კერძოდ, მის მცდარ შეხედულებებს ქართული და ქართულური ენების შესახებ.

ჩემს ცოლთან ერთად ეს ჩემი ნაწერებიც წამოუღიათ უშიშროებაში და ასე სწრაფად ამის გამო გავრეკლებულა აქ ხმები ჩემი “მეცნიერული მუშაობის” შესახებ. რაც შეეხება “გაჩხრეკას”, რასაკვირველია, ლეგალურად ჩაუგარებიათ, ან რად უნდოდათ ამ ჩხრეკის სასწრაფოდ ჩაგარება, – ჩვენი დაპატიმრების შემდეგ გაუკაცურებული ბინა უშიშროების სამინისტროს განკარგულებაში დარჩა. მათი გასაღებები თვითონ წაუღიათ, გამოშვებულების თანამშემწეებს იქ გელეფონიც გამოუყენადათ და გაუჩერებლივ ქექხედნენ ყველაფერს და ეძებდნენ რაღაცას. ამის შესახებ ცოგა ქვემოთ ვილაპარაკებთ.

კომუნდატურაში გაჩხრეკის შემდეგ ერთი არასახარბიულო ალაგას მომთავსეს, ასეთ რამეზე არ მიფიქრს ლაპარაკი, რადგან მე თვითონ მრეხვენია იმ ადამიანების მაგიერ, რომელთაც ბედმა ასეთი არასახარბიულო პროფესია არგუნათ. ჩემი თავმოკეარობაეც არ მამდეტებს ნებას ვიწუწუნო; განა მე, აბსოლუტურად უდანამაულო ადამიანი, იმის გამო არ დავიშვალე, რომ თავი ამერიღებია ასეთ პირებთან შეხვედრისაგან?

ისტორიამ ჩაიბარა, როგორც სამარცხვინო ლაქა, ვყო-ბერეის ინკვიზიციური მეთოდები.

პირველ დამხვევ, როგორც კი დასაკითხავად წამოიყვანეს, ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ უმიმროების ხალხი ჩასახლებულან ჩემს ბინაში. დაკითხვის შემდეგ, როცა მიხიოვს ხელი მომეწერა ოქმზე, მე ვუთხარა, წაუკითხავად ხელს არაფერს მოეაწერ, სათვალეები კი სახლში დამრჩათქვამ. -რა ადვილას გაქვსო. უუთხარა, სადაც მდებარე. გამოშვებულმა იმ წუთში აიღო გელეუონის ყურმილი და დარეკა; ამა და ამ ადვილას ქურასბელიანის სათვალე ღვეს და ახლავე მომიტანეთო. მანამდის ბინაზე გელეუონი არ მქონდა, ე. ი. ჩემს სახლში არამც თუ ჩასახლებულან, გელეუონიც კი დაუღვიათ, -გაგიფიქრე... ჩემი სათვალე ნახევარ საათში მომიბრუნნეს.

ამ დღიდან ეს ჩემი და ჩემი ცოლის ოთახი, სამი დღის შემდეგ კი ჩემი ცოლისდის ოთახიც ექვს ნახევარ თვის განმავლობაში, სანამ ჩემს მუელეს და ცოლისდას გამოუშვებდნენ, უმიმროების განკარგულებაში იყო.

სამი დღის შემდეგ ამოიყვანეს შედა სართულში და მომათავსეს ერთ ვიწრო საკანში, სადაც ახდნენ საქართველოში ცნობილი ვინეკოლოგი ვოლოხი და ნიკოლოზის სასახლის დაცვის ოფიცერი გიორგაძე.

ღამით ამიყვანეს და შემადგეს ამ ვიწრო საკანში, სადაც ვოლოხი და გიორგაძე ძლივს ეგეოდნენ "ნარებზე". მეც იქ უნდა მოვითავსებულყავი; საკანის სივიწროვე არ იძლეოდა საშუალებას თავისუფლად დაემჯდარიყავით და გვესაუბრა ერთმანეთთან ახლად გაცნობილ გაუბედურებულ ადამიანებს; -თვითრეული ჩვენგანი თავს განწირულად ვთვლიდით და დიდი მნიშვნელობა არ მქონდა ერთმანეთისათვის მომავალი გვეწინასწარმეგველებინა.

ორთავები ხანდაშულები იყვნენ და, მიუხედავად სივიწროვისა, ერთმანეთს შუა ჩამწიბრეს დასაწოლად (ამ საკანში არც დღისით და არც ღამით არ შეიძლებოდა სამი სულის მოთავსება, თუ ისინი ნარებზე არ იქნებოდნენ დალაგებული ქაშაყებივით, ამის გამო, სანამ იქ ვიყავი, სამივენი გაჭიმული ვიწვეით, როგორც დღისით ისე ღამით).

პირველ საღამოსვე, როგორც იქ ამიყვანეს, მომიდინავე საკნიდან მომქმამა ჩემი მუელის გულშეშხარავი ქეთიანი, მე, რასაკვირველია, მისი ხმა შევიცანი, ნარებიდან აეხტი და კარისაკენ გავემბართე, გარეთ გამოფარდნის მიზნით. ჩემი ზონება, როგორც ჩანს, სრულიად გამოიითიმა; ჩემთან მწოლიმა ბებრებმა, აბრზე მომიყვანეს და შემამერეს. ამ ორთაგან ქართველი ებრაელი უმაღლო პიროვნება იყო, გიორგაძეს კი დაეაღებული მქონდა, როგორც ეს შემდეგში გამოიჩინა, ჩემი პიროვნების შესწავლა.

შემდეგში ჩემთვის ნათელი გახდა, რომ ჩემი დროებით შემოთ ამოყვანა უმიმროების შედა სართულის საკნებში განგებ იყო მოწყობილი,

რათა გამეგონა ჩემი მეუღლის გოდება და ამით მორაღწერად გავენადგურებინე.

ყველა წარსული უბედურება ამასთან შედარებით, სამოთხედ მომეჩვენა და ამის გამო ამჯერად ვინაგრე ისეთი რამ, რომლის გახსენებაც არასოდეს არ მინდოდა, მაგრამ, რადგანაც ამის გასართობად კი არ ვწერ, არამედ ისტორიულ სისწორის ახსანუსხავეად, როგორც მკაცრიც არ უნდა იყოს იგი, ამიტომ ყველაფერი გულახდილად უნდა ითქვას: ვინაგრე, რათა ჩემს უსაყვარლეს ადამიანს, ჩემს ერთგულ მეუღლეს სასწრაფოდ მოსვლიდა ან გულის ინფარქტა, ან სასიკვდილო სისხლის ჩაქცევა, რათა სწრაფად მორჩენილიყო წამებისაგან. ეს მიმაჩნდა მაშინ მისი მღვთმარობიდან ყველაზე ბუნებურ გამოსაყვად.

ვოლოხი დაპატიმრებული იყო ახლად წამოწყებულ ე.წ. "ებრაელთა საქმეზე", მას მითაეამის ცოლებს უქექებდნენ, რაღაც საქმე უნდა შეექმნათ. ის ექიმი იყო, განთქმული ებრაელი ექიმი და თუ მოსკოვში (კრემლში და სხვაგან) დააპატიმრეს ებრაელი ექიმება, – საქართველო რისთვის უნდა ჩამორჩენილიყო. ვოლოხი ძალზე მოხუცი იყო, პაერი არ ყოფილა ვიწრო საკანში, ასე გეგონებოდათ, სულს დაფაცხო და ყოველ წუთში მოველოდი მის სიკვდილს, მაგრამ ხანდახან ის სუბრობის გუნებაზე დგებოდა: "ვიცი, ამ საქმეს გადაერჩები, მე ღმერთი მწამს, ღმერთი არ გამწირავსო". მართლაც ეს დასახეებრად განწირული ადამიანი, რამოდენიმე კვირაში გათავისუფლებული იქნა; სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, როგორც "ებრაელთა", ისე "მეგრეთა საქმეები" მოისპო და უმიშროების სამინისტროს შინაგანი ციხე დაკარიელდა უამრავ ებრაელების და "მეგრელების საქმესთან" დაკავშირებით დაპატიმრებულთაგან.

გიორგაძის მეშვეობით ძიებამ გაიგო, რომ მე ჩემი მეუღლის ქვითი მოვისმინე და ამის შემდეგ უკვე საჭიროდ არ მაჩნდათ ჩემი ვოლოხიდან და გიორგაძესთან დატოვება. შუალამეზე გამომიძახეს სხვაგან გადასაყვანად; მოხუცმა ვოლოხმა რაღაც კბილეული და საპნები მსაგებლა. კბილეულს არ დავუტეხდი და საპნები კი ძალზე გამეხარდა. გადამიყვანეს ცალკე საკანში და ამ მომენტიდან დიღახს აქ ვიჯექი. ჩემი და ჩემი ცოლის დაპატიმრებიდან სამი დღის გასვლის შემდეგ ჩემი ცოლისდაც დაუპატიმრებიათ და მოუყვანიათ უმიშროებაში. ამგვარად მთელი ჩვენი ბინა დაკარიელდა და შიგ ძიება ჩასახლდა.

16 წელიწადი ვიმალებოდი; რომ 1937 წელს ჩემს მიმართ რაღაც სამხედრო ბრალდება უნდა ყოფილიყო შეთხზული, მაგრამ კონკრეტულად რაში გამოიხატებოდა ეს ბრალდება, არაფერი გამეგებოდა. მოველოდი, რომ პირველი დაკითხვისთანავე გახდებოდა ჩემთვის ცნობილი, თუ რა

მშრალეუბოდა, მართალია, მიიხრუხ: "თქვენ საქართველოს საამაყო შვილის, ბერიას მოკვლა განდობათო", მაგრამ ჯერჯერობით ამის ირგვლივ, შეგს არაფერს ამბობდნენ. ვუპასუხე ბერია ერთხელაც არ ყოფილა სვანეთში და როგორ უნდა განგვეზრახა მისი მოკვლა-თქვა, ამაზე შემდეგში ვილაპარაკებთო.

ძიების მთელი ჩარხი ჩემი არალეგალურ ყოფნის პერიოდის გამორკვევაზე დაგრიალდა, მათ არავითარ შემთხვევაში არ უნდოდათ დაეჯერებინათ, რომ მე 16 წლის განმავლობაში ჯერ ქუთაისში და შემდეგ თბილისში ოთახებში ვიყავი ჩაკეტილი (იმის დასამტკიცებლად, რომ ნამდვილად 16 წლის განმავლობაში ვიყავი ჩაკეტილი, ერთხელ ძიებს უუთხარო: სტალინი ათი წლის განმავლობაში ათჯერ იყო დაპატიმრებული არალეგარულ მუშაობისათვის, მე კი მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა დამეურვას მსოფლიოში ვერავითარი დამეურვა ვერ შეუდრება-ამდენი წლების განმავლობაში, რუსთაველის პროსპექტის მიდამოებში ვეხოვრობდი და ერთხელაც ვერ მომაგენით. ეს იმიტომ რომ არავითარ არალეგარულ მუშაობას არ ვეწეოდი-თქვამე-ეს გვაკლდა ახლა, რომ შენი თავი სტალინს შეადარო-მიპასუხეს).

ამას აძნელებდა მათივე მოჭორილი და ფართოდ გავრცელებული სმები იმის შესახებ, თითქოს მე ოსმალეთშიც ვუნახივარ, საბჭოთა არმიამაც მიმსახურნია მოგონილი გვართ, გერმანელებთანაც ვყოფილვარ ჩრდილო კავკასიაში და სხვა და სხვა.

აქ გამომდგა და ძალზე დამეხმარა ჩემი წინდახელელება, რომლის შესახებაც ლაპარაკი გვექონდა შემოთ, სახელდობრ ის, რომ წლების განმავლობაში მე თავს ვიკრუქდი ბაგრატიან ბელინსკის ქებაზე და ჩავდიოდი ლენინის საწყობში იმავე ბელინსკის ქებაზე ნიკასთან.

როდესაც ბაგრატი და ნიკა დაიბარეს ამ საქმესთან დაკავშირებით უშიშროებაში და ჩემი სურათი აჩვენეს, ბაგრატიან უთქვამს, ეს კაცი 15-20 წელიწადია, რაც ჩვენთან იკრიჭავს თავსო, ნიკას კი უთქვამს, 1942 წლიდან დამ-დამობით სისტემატიურად დადიოდა ჩემს სარდაფშიო.

ამგვარად, საკითხი ჩემი სამღვარვარეთ ან საბჭოთა არმიამ, ან სადმე საქართველოს ფარგლებს გარეთ ყოფნის შესახებ მოხსნილი იქნა, მაგრამ რჩებოდათ მეორე თავსაგები საკითხი: ხომ არ მქონდა ამ ხნის განმავლობაში რაიმე ურთიერთობა საბჭოთა კავშირის, რომელსაზე მინაურ და უცხო მგრობთან. ეს კი მეტად ძნელ გასახსნელად მოაჩნდათ და აქ არავითარ საშუალებას არ მოგავდნენ.

გურამიშვილის ქებაზე, როგორც ჩვენ სახლში, ისე სხვა მემზობელ სახლებში გაუხსნიათ სათვალთვალოები და იქიდან მთელი ორი თვის განმავლობაში დარავობდნენ, ჩემთან თუ ვინმე საცქვო პირი მოვიდოდა,

რათა გაემართლებინათ შემობლებში მათ ასეთი უცნაური მეთვალთვალება, - ხმები გაუვრცელებიათ, თითქოს-მე გაუქცევი შინაგანი ციხიდან და ვითომე ამის გამო მდარაჯობენ, რომ შეიძლება გამოიწილეს აქ საღმეო.

როგორც ვიცი, ჩვენი ბინა და მისი განალებები მათ ხელში იყო ჩემი ბიბლიოთეკა, რასაკვირველია შთლიანად გაღაუქმრეკიათ, აქ მათ უნახავთ ჩემი სტუდენტობის დროინდელი ნაწერები, სხვა და სხვა საგნებში სემინარებზე წაკითხული მოხსენებები და მათ შორის რეფერატი კაუკასის "საგორიულ მაგერიალიზმის" კრიტიკის შესახებ. ამ უკანასკნელში მე ვაკრიტიკებდი კაუკასის პოლიტიკურ, ეკონომიურ, ეთიკურ და ფილოსოფიურ შეხედულებებს - მარქსისტურ-ლენინური თვალსაზრისით და უშიშროებაში დაეჭვდნენ, პოლიტიკის ასე კარგად მცოდნე 16 წლის განმავლობაში მარგოლენ ქართულ - სენურ შედარებითი ლექსიკონის მუშაობაზე არ განერღობოდა.

აღნიშნულის გამო, ჩემი და ჩემი ცოლის ოთახში და, აგრეთვე ჩემი ცოლისდის ოთახში, არაფერი დაუგოვებიათ გაღაუბრუნებლად იაგაკოე კი ამოუკრიათ, ჩვენს "სარაიაში" მოუყვანიათ მეშები და მთელი მიწა ამოუთხრიათ.

ხელ-ხელა თანდათანობით შეპარვით, 1937 წლის ამბებესაც მიხსენებდნენ. განსაკუთრებით აინგერესებდათ მივლით ჩემგან ცნობა ვინმე ჩიქოვანის და ბონდო კვიტაშვილის შესახებ. ჩიქოვანი ჩემი ქვ-სევანეთში ყოფნის უკანასკნელ ორი წლის პერიოდში მოვიდა იქ და ბუღალტრად მოეწყო საგყო მრეწველობაში, მას შორიდან ვიციობდი და ახლო ურთიერთობა მასთან არასოდეს მქონია.

როგორც შემოთ ვიქციათ, ბონდო კვიტაშვილი წინათ სკობოლევის მოადგილე იყო, საკემართო საგარეო საქმეთა კომისარიატის ა/კაუკასიის ფილიალში და ბერიას მიერ სკობოლევთან მოწყობილ ინტრიგაში იყო ჩაბმული. ამის გამო სკობოლევი (ყოფილი შრომის მინისტრი კერენსკის დროებით მთავრობაში) თუმცა გააბევეს თბილისიდან, მაგრამ მოსკოვში, გარეშე საქმეთა კომისარიატის თვალის ახევეს მიშნით კვიტაშვილს დააქვეითეს და ქვ. სევანეთში გაგზავნეს რაიკოოპკაემირის თავმჯდომარედ.

თურმე ჩემს ბრალეებს საქმეზე, მთავარ როლებში გამოყვანილი პკოლიათ ქვ კვიტაშვილი და ჩიქოვანი, და სწორედ ამის გამო მიხსენებდნენ მათ დრო და დრო.

1937 წელს, ჩემი ბიძაშვილის, ქვ. სევანეთის რაი კომის მდივნის ორაკლო ქერასპელიანის, ბრალეების შეთხმვის დროს მოუჭორიათ, თითქოს ბონდო კვიტაშვილი არალეგალურ მუშაობაში ჩაბმის მიშნით თვით ჩემმა

ბიძაშვილმა წაიყვანა სვანეთში. ერთი დაკითხვის დროს, როცა მივსახვეთ ჩამიანიებოდა მეოქვია, – თუ სად გაიქცო შენმა ბიძაშვილმა კვიციანი და როგორ მოახერხა მისი სვანეთში წაყვანაო, – მე ვუპასუხე, კვიციანი ჩემს ბიძაშვილს გააქცო საქ. კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის საექსპორტო განყოფილების გამგებ-ლუკანოშვიმა, მას შემდეგ, რაც კვიციანი დაქვეითების მიზნით ცენტრალურმა კომიტეტმა ქვ. სვანეთის რაიკოოპერაციის გამგელ განაწესა-თქვა.

ეს ის დრო იყო, როდესაც ლუკანოშვილი საქართველოს გაერთიანებულ შინაგან საქმეთა მინისტრად ყოფილა დანიშნული და აქ მის თურმე ჩემი დასაკითხი თთახის თაობაზე, რის შესახებ არაფერი ვიციოდი. მე რომ დამიჭირეს, მაშინ უშიშროების მინისტრი იყო კოჭლავაძე და მან, როგორც ვიცი, პირველ დღესვე დამკითხა. ამის შემდეგ გარდაცვლილა სგალინი, გაერთიანებათ უშიშროება და შინაგან საქმეთა სამინისტრო და საქართველო. შინაგან საქმეთა მინისტრად დაუნიშნიათ ლუკანოშვილი. არც ერთი ამ ამხის შესახებ არაფერი ვიციოდი 1953 წლის 22 ივნისამდე, მარტის შუა რიცხვებიდან უშიშროებაში შინაგანი რეჟიმი შესაშინებელ შეიქცევა პატიმართა სასარგებლოდ, მაგრამ ამის მომხმის შესახებ მე და, როგორც შემდეგ გავიგე, სხვა პატიმრებსაც არაფერი სცოდნიათ.

ივნისის 15 რიცხვში ჩემთან შემოიყვანეს ერთი მეგრული აფხაზეთიდან, რომელიც სგალინის გარდაცვალების შემდეგ და უჭერაით სოხუმში და, როდესაც იგი თბილისში მოაკვდათ მოსკოვ-თბილისის მატარებლით, ამავე მატარებლით გორში მოდიოდა თურმე სამგლოვიარო ღელეგაცია მოსკოვიდან, სგალინის დასაფლავების დღეს გორში მის ძველთან სამოქალაქო პანაშვილის გადასახდელად.

ბაგრაგა (ასე უძახდნენ ამ მეგრულს) ამას ყველაფერს უყურებდა და აგრეთვე, რადიოთი ისმენდა გადმოცემის სგალინის და კრძალვის შესახებ.

21 ივნისს, დამით, მე სგალინი დამესიძმრა, თითქოს ერთმანეთს ვესაუბრებოდით. სიმშროს, ცხადია, არაფერი არ მწამს, მაგრამ მეორე დღეს ბაგრაგას მაინც მოუყვევი ეს სიმშარა, თავის გასართობათ. თანაც შევეკითხე: ეუღს ხომ არაფერს ნიშნავს ეს სიმშარა-თქვა.

– ეუღა, ეუღა, მკვდრის დასიშრება ძალიან ეუღა, ჩემო ბაგონო, – მიპასუხა ბაგრაგამ.

ბაგრაგას გერმანიის არმიამი ნაშახური ბრალდებოდა გყველ ჩავარდნის შემდეგ და 15-20 წლის ციხე მაინც მოულოდა.

– როგორ მკვდარი კაცი! სგალინს რა მოკლავდა, ხომ არ ზოდაფ-თქვა-უეისარა.

– რაეა ბაგონო, აქამდის არ იყოლი სგალინის ხიკვდილი? სგალინი, ოთხი თვის წინათ გარდაიცვალა.

ასე შემთხვევით გავიგე სგალინის გარდაცვალების ამბავი, რასაკვირველია, მით უმეტეს არაფერი ვიციდი საქ. სსრ მინაგან საქმეთა მინისტრად ლეკანოზოვის დანიშვნის შესახებ. სგალინის გარდაცვალება რომ დიდ ევლილებებს გამოიწვევდა საბჭოთა კავშირის შინაურ ცხოვრებაში, ეს ეჭვის გარეშე იყო ახლა უკვე ნათული გახდა მარტის პირველ ნახევრიდან უშიშროებაში რეჟიმის შემსუბუქების მიზეზი.

ერთ დღეს გამოძიებული შეუბნება, მინისტრს უნდა შეეცა ნახვით. ცოგა კი გამიკვირდა ეს ამბავი, რადგან კოქლაგიაშიელს ნანახი ვეცედი, ახლა ხელშეორედ ჩემი ნახვა რად აინგერესებს-თქვა. თურმე ლეკანოზოვი დაინგერესებულა ჩემით და იმას უნდოდა, ვეჩახე.

მაგრამ, როცა შემთხვევით დავითხვის დროს, გამოძიებულს ვუთხარი, კვიგაშიელი ჩემს ბიძაშიელს ლეკანოზოვმა გააცნო, ის შემეკითხა, თუ საიდან ვიცი ასე დაწერილებით ეს ამბავი, - მე ვუპასუხე, რომ ეს ვიციდი თვითონ კვიგაშიელისა და ჩემს ბიძაშიელისაგან; უფრო მეტი: თვითონ მე ლეკანოზოვს კარგად ვიცნობდი, სეანეთში კოპერაქიაში მუშაობის დროს მან პირადად მე რაი კოპკავშირისათვის ორი საბარგო მანქანა მომცა-თქვა.

მამასადაძე, მე მოწმედ ვასახელებდი დიდაკეს, რომელიც იმამად მოსკოვში მეგულეობდა, იგი კი აქ ყოფილა დანიშნული შინაგან საქმეთა მინისტრად.

ჩემი ნათქვამის შესახებ, რასაკვირველია, აცნობებდნ ლეკანოზოვს და ამის შემდეგ შეწყვიტეს ყოველგვარი დაპარაკი იმის შესახებ, თუ ვინ გააცნო ჩემს ბიძაშიელს კვიგაშიელი; აგრეთვე, შეწყვიტეს საუბარი იმის შესახებაც, რომ მინისტრს ჩემი ნახვა პქონდა განმრახული.

მინისტრს, აღბათ, გაეახსენდი და ჩემი გაცნობა უკვე არ ესაჭიროებოდა, პირიქით იგი ხომ გაეცნობოდა ჩემს საქმეს და მასზე უკვე არაფრის შეეძლო დარწმუნებულებით ჩემი ბრალუბის უსაფუბულობაში. და მას კიდევაც უნდა შერცხვენოდა ჩემი დანახვა, ძველი ნაცნობისა საეაქრო მუშაობის დარგში, რომელიც ასე უღანამაულოდ დავიგანჯე და დავიგანჯე ჩემი მეუღლე და მისი ნათესავეები მრავალი წლის განმავლობაში.

მაგრამ მთავარი ის იყო, რომ ლეკანოზოვს, როგორი დიდი პოსტიც არ უნდა სჭეროდა, ჩემი შეეღა არ შეეძლო. ამ შემთხვევაში მან არჩია, არ ვეჩახე მე, რომელიც მას კარგად ვიცნობდი, და როგორც ბერიას ერთ ერთმა უახლოესმა თანამონაწილემ უამრავ დანამაულის ჩაღუნაში, სრულიად იოლად მოინელა ჩემი, როგორც უღანამაულო აღამიანის დაღუბა.

ჩემი გამოძიება თითქმის სრულდებოდა, მე კი ჯერ არაფერი არ ვიციდი 1937 წელში ჩემი ბრალუბის შესახებ, გარდა იმისა, რაც შემთ

ვთქვით, რომ დროგამთმევებით შეკითხებოდნენ ჩიქოვანისა და კვიციანიშვილის შესახებ და ამას გარდა პირველ დღეს, რომ მიითხრეს: "თქვენ საქართველოს საამაყო შეიღოს, ბერიას მოკვლა გინდოდათ".

კვლე საბრალდებულო დასკვნის დაწერის დრო იწყებოდა და ერთ საღამოს ამიყვანეს გამოძიებელთან, მაგრამ ამ შემთხვევაში, არა უფროს, არამედ მის თანამემამულე უმცროს გამოძიებელთან, რომელმაც ნაჩქარევად გადმომიღაგა, 1937 წელს დახვრეგელ პირთა ჩვენებების ასლები ჩემს შესახებ, რომელნიც ჩემს საქმეზე იყო დარიული. მე მხოლოდ წაეკითხე ეს ამონაწერები ჩვენებებიდან და ამასთან არავითარი ანალიზი მათთვის არ გამოკეთებია, არც ვისმე მოუთხოვია ეს ჩემთვის.

გამომძიებელი ჩემგან მოითხოვდა მხოლოდ ხელის მოწერას იმაზე, რომ მე გავეყენი 1937 წელს დახვრეგელ პირთა ჩვენებებს ჩემს შესახებ; არც ძიება და არც შემდეგ უმაღლესი სასამართლო არ დაინტერესებულა, თუ რატომ არ ვადასტურებ მე ამ ჩვიდმეტი წლის ხანდაზმულობის ჩვენებებს და რა საბუთები მომეპოვნა მათი საწინააღმდეგოდ.

1937 წელს რეპრესირებული პირების - კვიციანიშვილის, ჩიქოვანის, არაკლი ქურასბედიანის, ვაგა ონიანის ჩვენებები, არამც თუ მარტო არათანამამდევრულია, არამედ რადიკალურ წინააღმდეგობაშია ურთიერთან, აგრეთვე თვითიული მათგანი შინაგან წინააღმდეგობას განიცდის, - ეგყობა, სასიკვდილო სარეკელის წინ მათი ამროვნების ღლიკა მთლიანად ჰქონდათ დაკარგული, მათ გამოძიებულებს კი ბუნებრივიდ ჰკლებიათ ამროვნების უნარი.

გაეცნობოდათ თუ არა მათ ჩვენებებს, სრულიად გამოუცდელი აღმაძახებისათვის ხათელი ხლებოდა, რომ ვიდაყას მშრუნველი ხელი დაეხებოთ ცდილობდა გამოეწამებია ამ გაბუჯდურებულ აღმაძახებისაგან ყალბი ჩვენებები, ჩემს შესახებ.

აი, როგორია მოკლედ ამ ხალხის ჩვენებები ჩემს შესახებ: ქვ. სვანეთის რაიკომიკავშირის ყოფილი თავმჯდომარე კვიციანიშვილი აჩვენებს, რომ 1935 წლის მეორე ნახევარში, როდესაც ის პირველად დაინიშნა ამ თანამდებობაზე ქვ. სვანეთში, მისმა ძველმა მეგობარმა - გორგასლიძემ მოუკვია მას, რომ ქვ. სვანეთში, რაიკომის მდივნის ირაკლი ქურასბედიანის ხელმძღვანელობით არსებობს გროცკისტული ორგანიზაცია. გორგასლიძემ თითქოს ჩამოთვალა მოგიერთი წვერი ამ ორგანიზაციისა და მათ შორის დამსახურება მეც.

ქვ. სვანეთის რაიკომის ყოფილი მდივანი ი. ქურასბედიანი აჩვენებს, რომ კვიციანიშვილის მოსვლამდის ქვ. სვანეთში არავითარი გროცკისტული ორგანიზაცია არ არსებობდა, ასეთი ჩამოყალიბებულ იქნა მხოლოდ კვიციანიშვილის ჩამოსვლის შემდეგ და ამ უკანასკნელის

ხელმძღვანელობით, ირაკლი ქურასბუღიანიც ჩამოთვლის ამ ორგანიზაციის წევრებს, მაგრამ ძირითადად სხვა შემადგენლობით, ვიდრე კვიტაშვილი, ირაკლი ქურასბუღიანი არ მასახელებს მე ამ საიამო, მაგრამ უმატებს, რომ მე ე.ი. აღუქმანდრე ქურასბუღიანი, როგორც მას კვიტაშვილისაგან გაუგონია, ვმუშაობდი ამ ორგანიზაციაში კვიტაშვილიან ერთად.

ამგვარად კვიტაშვილმა გაიგო გორგასლიძისაგან, რომ თითქოს მე ვმუშაობდი გროცისკულ ორგანიზაციაში ირაკლი ქურასბუღიანთან. ირაკლი ქურასბუღიანმა კი თითქოს კვიტაშვილისგან გაიგო, რომ მე ამ უკანასკნელთან ვმუშაობდი. ამ პირების ჩვენებები ამკარად ეწინააღმდეგება ერთი მეორეს.

საქმეში არსად ჩანდა ჩვენება გორგასლიძისა, რომელიც აგრეთვე რეპრესირებული იქნა 1937 წელს.

ახლა შევხვით სხვა ორი პირის — ჩიქოვანისა და ონიანის ჩვენებებს. ჩიქოვანი, როგორც მეშობი ვთქვით, გამოჩნდა ქვემო სვანეთში 1935 წლის ბოლო რიცხვებში. იგი მუშაობდა ბუღალტრად საცყლო წარმოებაში. მე მას ვიყნობდი მხოლოდ გარეგნობით. ქვ. სვანეთის ცენტრი-ლენჯვან, პატარა სოფელი იყო და ამიგომ არავითარ ხიბულეს არ წარმოადგენდა იქ მომუშავე პირების გარეგნობის დამახსოვრება; მე მასთან არავითარი ურთიერთობა არა მქონდა. როდესაც პირველად ძიების მსვლელობაში მკითხეს: ვიყნობდი თუ არა ჩიქოვანს, უარით ვუპასუხე. მაგრამ როდესაც მანქნეს მისი ფოტოსურათი, მამინვე გაეხსენებ, რომ ეს კაცი მუშაობდა ქვ. სვანეთის გყის მრეწველობაში ბუღალტრად. ეს კაცი ძილეს უაღრესად კონგრასტულ ჩვენებებს, იგი თითქოს ქვ. სვანეთში მუშაობის დარწმუნების შემდეგ მენსევიკების დავალებით რამოდენიმეჯერ გავიდა არალეგალურად საბლერგარეთ, სადაც პარიზში ხელბოდა ჟორდანიასა და გვგუკორს, რომელიც მას მისცეს დავალება გაეშალა მენსევიკური არალეგალური მუშაობა საქართველოში და აგრეთვე მოეწყო ბერძანს მკვლელობა (აქვე ვიგყვი რომ შემდეგში ჩიქოვანს, ისე, ირაკლი ქურასბუღიანს და კვიტაშვილს, რეაბილიტაცია გაუკეთეს და აგრეთვე დადასტურდა, რომ ჩიქოვანი საბლერგარეთ არასოდეს ყოფილა).

გაკვირვებას იწვევდა, რად დასტორდა მენსევიკებისათვის ასეთი თვალსაჩინო ფიგურას მოწყობილიყო სამუშაოდ ქვ. სვანეთში, სადაც მამინ შედიოდა მხოლოდ საჩალანდრო გმა, ან როგორ ახერხებდა ის, ამ ძნელად მისაღლო მთის რაიონიდან რამოდენიმეჯერ გასულიყო არალეგალურად საბლერგარეთ და, როგორც თვითონ აჩვენებს, ხშირად ველო საქართველოს სხვადასხვა რაიონებში მენსევიკური ორგანიზაციების ჩამოსაყალიბებლად ანდა ვინ გაუშვებდა ამ პატარა ორგანიზაციის უბრალო

ბუღალტრის ასეთ შორეულ მოგზაურობებში!

ჩიქოვანი აჩვენებს, რომ ის ნათესაურ კავშირში იყო ბერიასთან, რაც აძლევდა ხელსაყრელ პირობებს, მოეწყო ბერიაზე თავდასხმის და მისი მოკვლის ორგანიზაცია. მისი ზეგნებიდან გამომდის, რომ ერთ დროს იგი გადასახლებულიც ყოფილა მენშევიკური საქმიანობისთვის.

ამგვარად ყოფილი მენშევიკი, ბერიას ნათესავი, პირდაპირ ნატურელ ნაჩაბს წარმოადგენდა ბერია-გოგლიძისათვის, რათა მისი სახით მოეწყობო ბერიას მკვლელობის განზრახვის ინსცენირება.

მას შემდეგ, რაც შთელ შსოფლისათვის გახდა ნათელი ბერიას ჯიჯივითური დანაშაულობანი საბჭოთა კავშირის მიმართ, მე შემთხვევით გაეიგე, რომ ბერიას ნათესავი იყო არა თვით ჩიქოვანი, არამედ მისი ყოფილი მეუღლე, რომელიც ჩიქოვანს მიუგოვებია და ამგვარად ბერიას ჩიქოვანთან პქონდა არა რაიმე "ნათესაური კავშირი", არამედ მხოლოდ პირადი ანგარიში, იმის გამო, რომ მან მისი ნათესავი მიაგოვა.

ეს ჩიქოვანი აჩვენებს, თითქოს მე მას გაეცანი კვიტამვილა, რის შემდეგობითაც ურთიერთს დაუკავშირდნენ შთელს საქართველოში მენშევიკური და გროუკისტული ორგანიზაციები (ამასვე აჩვენებს კვიტამვილა, ე. ი. შთელი საქართველოს გროუკისტული და მენშევიკური გაერთიანების ცენტრი ქვ. სვანეთის სოფ. ლენტეხში ყოფილა მოთავსებული).

ჩიქოვანი შემდეგ აჩვენებს, რომ მან 1936 წლის აპრილში დამავალა მუხელმძღვანელა არალეგალურ მუშაობისათვის ქვ. სვანეთში, მაგრამ არ იცის, გაეაკეთე რაიმე თუ არა, ვინაიდან, (ის ე. ი. მე) მალე იქნა გაგზავნილი ცკკავშირის მიერ ქ. კრასნოდარში რაიკომპკავშირის თავმჯდომარის კვალიფიკაციის ამაღლების ერთწლიან კურსებზე.

ონიანი კი აჩვენებს, რომ 1935 წელს ვითომც მე და ვილაც გოლიანი შევხედით მას თბილისში, რუსთაველის პროსპექტზე, და წინადადება მივეციით გადმოსულიყო სამუშაოდ ქვ. სვანეთში და მონაწილეობა მიეღო იქ არალეგალურ მუშაობაში.

ჯერ ერთი, გოლიანი მოგონილი გვარია, ასეთი ადამიანი საერთოდ არც არსებულა ქვეყანაზე; მეორეც, თვით ეს ონიანი 1935 წლის ბაზუზღზე მოხსნილი იქნა ქვ. სვანეთის განათლების განყოფილების გამგის თანამდებობიდან, განათლების სამინისტროსა და ქვ. სვანეთის რაიკომის დაღვნილებით და საიდან შეგვეპლო მე და ამ არარსებულ "გოლიანს" მოგვეწყო იგი სამუშაოზე ქვ. სვანეთში? და ბოლოს, თუ კი მე ჩიქოვანმა ჩამითრია არალეგალურ მუშაობაში მხოლოდ 1936 წლის აპრილში, საიდან შემეძლო უკანა რიყებით, 1935 წელს, წინადადება მიმეცა ონიანისათვის, მოწყობილიყო სამუშაოზე ქვ. სვანეთში, რათა

მონაწილეობა მიეღო არალეგალურ მუშაობაში.

სამი ამ ოთხ შემთხვევაში ჩამოთვლილიდან სეანეთის რაიონის ყოფილი პასუხისმგებელი პირი იყო, რომელთანაც შე შეკონდა გარკვეული ნაცნობობა (ნათესაური ა. ქურასბედიანთან, სამსახურებლივი კვიტაშვილთან და აშანაგური ვაგი ონიანთან). და თუ დავუკრებთ ამ პირების ჩვენებს, შე ანგისაბჭოთა ორგანიზაციებში მუშაობა უნდა დამეწყო არაუგვიანეს 1935 წლისა; მაგრამ არც ძიება თავის საბრალდებულ დისკონაში, არც შემდეგში სასამართლო თავის განაჩენში არ მღებს ბრალს, რომ მეშუშაენა გროუკისგულ ან სხვა რაიმე ანგისაბჭოურ ორგანიზაციაში 1936 წლამდის, როლესაც შე თითქოს არალეგალურ მუშაობაში ჩამოთრია ჩიქოვანმა.

ამგვარად ფაქტიურად უარყოფილ იქნა ირ. ქურასბედიანის, კვიტაშვილის და ონიანის ჩვენებები ჩემს შესახებ და ბრალდების საფუძვლად დადებულ იქნა მხოლოდ ჩიქოვანის ჩვენება მაშინ, როცა არავის შეუძლია ეთქვა, რომ ჩიქოვანთან შე რაიმე უბრალო ნაცნობობა შეკონდა.

პირველ შემხვედრით ძიებისა და სასამართლოს ასეთი დისკონა მოსმანს გამანეციფრებლად, მაგრამ როგორც ძიებისათვის, ისე სასამართლოსათვის ყველა შემთხვევაში ჩამოთვლილი პირები (მათ შორის ჩიქოვანისაც) ჩვენებების ხელაუნურობა და უსაფუძვლობა ჩემს შესახებ დღესათვის ნათელი იყო, მაგრამ თუ მაინც ჩიქოვანის ჩვენება მიღებულ იქნა, როგორც მტკიცება ჩემი ანგისაბჭოურ მუშაობის დისადესტურებლად ეს აბხსენება უბრალოდ იმით, რომ ჩიქოვანის ჩვენების სიყალბის აღიარება ჩემს შამართ ჩრდილს დასიყმდა მის მეორე ჩვენებასაც, კერძოთ იმას, რომ მას თითქოს განზრახვა შეკონდა, მოეწყო ბერიაზე თავდასხმის და მოკვლის ორგანიზაცია და ეს კი 1953 წლის მაის-ივნისში, როლესაც ბერია ჯერ კიდევ იყო სსრკ შინაგან საქმეთა შინისგრის პოსტზე, როგორც ძიებისათვის, ისე სასამართლოსათვის ყოველად შეუძლებელი იყო.

როლესაც შევეკითხე გამომძიებელს, რომ რად სჭირდებოდათ მათ ჩემი საქმისთვის დაერთოდ ჩიქოვანის ჩვენების ის ნაწილი, სადაც იგი ლაპარაკობს ბერიაზე თავდასხმის განზრახვის ორგანიზაციაზე, მაშინ, როცა ამ ნაწილში ჩემს შესახებ ის არაფერს არ ამბობს-თქვა, გამომძიებელმა მიპასუხა, რომ თითქოს ეს მათ გააკეთეს მხოლოდ ჩიქოვანის პიროვნების დასახასიათებლად.

ჩიქოვანი დახვრეგილ იქნა 1937 წელს; ამეამად მისი მუშობის დახასიათება, არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენდა; ცხადი იყო, რომ მისი ჩვენების ეს ნაწილი ჩემს საქმეზე დართული იყო, მხოლოდ ჩემი ბრალდების დაშლამდის მიზნით.

1953 წლის 6 ივლისს შედგა ჩემი ცოლისა და ჩემი ცოლისდასაცხის სასამართლოება. ამ ხნის განმავლობაში მხოლოდ ერთხელ, მაჩვენეს ჩემი ცოლი ისე დაპირისპირების მიზნით. საქმე ისაა რომ იგი ყველაფერზე უარს ამბობდა, ვერაფერი ათქმევინეს, უარყოფდა ისეთ რამეებსაც კი, რომლის უარყოფა არც შეიძლებოდა და არც ღირებულება მქონდა; მაგ. სენიტილიან ჩამოსულმა ჩემმა ძმამ ორი დამე გაათენა ჩვენ ოთახში, რაც ბ-ეს გაუცია და ჩემი ცოლი უმტკიცებდა, რომ მან, მართალია გაათენა ჩვენს ოთახში, მაგრამ კარადის უკან არ გაუხეხია და მისი ძმა კი იქედან არ გამოსულაო ასე და ამგვარად მე გამომიყვანეს ჩემი ცოლის გაუგებლობის დასაპირისპირებლად.

ჩვენ საქმეს იხილავდა უმაღლეს სასამართლოს პრეზიდიუმის თავჯდომარე. სხდომა, რასაკვირველია, დახურულ დარბაზში მიმდინარეობდა. მე თავზე თმები მთავარდიაკონივით მქონდა ჩამოშვებული. როგორც საერთოდ ცნობილია, ციხეში და მით უმეტეს მისსახკომის შინაგან ციხეში თმის პირველ მისვლისთანავე გადაუღებენ თავზე, მაგრამ ეს არ გამიკეთეს დიღბანს, რათა შესაძლებელია მოწმეთათვის უნდა ეჩვენებინე იმ ფორმაში, როგორც არაღვთაურ პირობებში ვიყავი. როცა ძიება დამთავრდა, მაშინ წინადადება მომცეს შემეკრიჭა თმა, მაგრამ ახლა მე არ დავთანხმდი, რადგან აქამდის არ შემეკრიჭეთ, ახლა სასამართლოში ახალ თავშეკრეჭილი არ შევალ-თქვა, და მათაც დამხნებს თავი, ბოლო ხანებში შეუფერებოდნენ კიდევაც, რათა სასამართლო-სამჯავრო "გამოძიების"?!.. დროს ცუდი არაფერი მელაპარაკა გამოძიებულების უკანონო მოქმედების შესახებ.

ჯერ კიდევ სასამართლო პროცესის დაწყებამდე დავინახე სასამართლოს ქვედა სართულზე, მოსაყდელში ერთად ჩემი ცოლი და ჩემი ცოლისდა; ჩემს ცოლს მხოლოდ ახლა გაუგია თავისი დისაგან სტალინის გარდაცვალების ამბავი და მე გადმომელაპარაკა, ვითომცდა სენიტილიან-სტალინის ჩებადგრა" - სტალინი გარდაცვლილიაო მაგრამ გამოდიოდა "სტალინი მოკალი" - მე თავი დაუჭიე, რომ ვიცილი ეს. ჩემს ცოლისდას ამის შესახებ შეუგუგვია ევანიას ქალისაგან (ორჯონოკიძის რაიონის რაიკომის ყოფილი მდივანი) და რუხაძისაგან (უშიშროების ყოფილი უფროსის დისაგან), რომელნიც მასთან ერთად ძხდნენ თურმე საკანში, ამით ალბათ უმხედნენ მისსახკომში, ასეთ საიდუმლოებებს.

მისსახკომში თვითველ ჩვენგანს გვაეცნობეს, რასაც მიგვისჯიღნენ; ჩემს ცოლსა და ჩემს ცოლისდას შეპირებიან, გაგათავისუფლებენო, მე მითხრეს ათ წელს მიგვისჯიღანო, მოკლედ თქვენი განაჩენი ჩვენს მიერ არის დაწერილი და ამას უმაღლესი სასამართლო ვერ გადაუხევესო.

პროცესზე არავითარი დაინტერესება არ ეგყობოდათ, არც

სასამართლოს თავჯდომარეს და არც პროკურორს ჩვენი გამამართლებელი საბუთები მოესმინათ, მათ მხოლოდ ჩვენი ამ უწყველო დამაღლის მომწყობთა, ფიზიონომიების ხილება აინგერესებდათ, მაგრამ როდესაც მოისმინეს დაიკენის თმებში გაბანჯგულული კაცის სიგყვა, მოღუქებისაგან გამოყოფილება შეეცყოთ, მათ თვალეში ამოიკითხავდნ “უკურე ამ ბანჯგულიან კაცს, მარგო “გოლიფორეზი” კი არ ყოფილა, როგორე ეს საბრალდებულო დისკენამბა, არამედ ცოდნაე ქონილო”.

პროკურორმა მოითხოვა ჩემთვის ათი წელი, ჩემი მეუღლისათვის ექვსი წელი, ხოლო ცოლისდისათვის ხუთი წელი და ამ უკანასკნელისათვის მოითხოვა 1953 წლის 28 მარგის ამნისგის შეფარდება და მისი გათავისუფლება. ჩვენთვის აე პირველად გახლა ცნობილი, რომ 28 მარგს რადაე ამნისგია ყოფილა გამოშვებულა.

სასამართლომ მე ათი წელი მიმისაჯა, ჩემს ცოლისდისათის ერთად ჩემს ცოლსაე ხუთი წელი მიუსაჯა, რათა მისაე ამნისგია შეფარდებოდა და ორთავენი გათავისუფლეს, მოკლედ საქართველოს სსრ უმაღლესამ სასამართლომ გააკეთა ისე, როგორე მას მისნახკომიდან უკარნახეს და როგორე წინასწარ ვიცოდით.

სასამართლოდან დაბრუნების შემდეგ მომამორეს ჩვენთვის ცნობილ ბაგრატას და სხვა ახალ, უკეთეს საკანში გადამიყვანეს; ჩემი ცოლი და ცოლისდა, რომელნიე ძიების დროს ერთმანეთისაგან იზოლირებულად ისხდნენ, ახლა ერთად მოუთავსებიათ; საში დღის შემდეგ გაუთავისუფლებიათ. საში დღის შემდეგ მეე გადამიყვანეს ორთაჟალის დიდ ციხეში. წასაყვანად რომ გამომიძიბეს, წინადალება მომცეს თბა შემეკრიჭა, რადგან ციხეში უხერხულია ასეთი გრძელი თმებით მიგაყვანოთო; სასამართლოს შემდეგ თმები არ შესაჭარებოდა და საამოენებით დავთახმხლა. თმები იქვე კომუნდაგურამი შემეკრიჭეს.

დიდ ციხეში შემეყვანეს ძიების ქვეშ მყოფ პატიმართა საკანში. აე სხვადასხვა ეროვნების ხალხი იჯდა—ქართველი, რუსი, ებრაელი, უკრაინელი და ოსმალეე კი. ეს 20-25 წლის ახალგაზრდა ოსმალეე მწყემსი ყოფილა, ხისლის დროს ჩვენ საზღვართან—ახალციხის რაიონში, გმა აბნევია მთებში და რამოლენიშე მანძილით ჩვენი საზღვარისაკენ გადმოყდნაა ფეხი. ჩვენს მოსამღერებს დაუკავებიათ და,აი, უკვე ორი წელიწადი იჯდა “ჯამუშობის” ბრალდებით.

ამ საკანში იჯდა ერთი ყოფილი სტუდენტე დასაელებო უკრაინიდან ის თბილისში მსახურობდა ჯარში და აე დაუკავებიათ; ბრალდებოდა სამამულო ომის დროს ბრანდელის ჯარში მონაწილეობა. ეს უკრაინელი დაჯდებოდა ფანჯარასათის ახლოს, მედა ნარმე, და აქედან ხელებით ელაპარაკებოდა ვიდაეას ციხის სააეადმყოფოში, რომელიე ჩვენი საკნის

პირდაპირ მღებარეობდა. საავადმყოფოში მყოფთ უკეთესი სამედიცინო პირობით გავევლინეთ გარე სამყაროს ამბები, ვიდრე ჩვენს საკანს, სადაც მხოლოდ ძიების ქვეშ მყოფი პაციენტები იყვნენ მოთავსებული.

და ეს უკრაინული ახალგაზრდა, ლებულობდა ხელუბნის სამედიცინო ახალ-ახალ ამბებს საავადმყოფოდან და მათი მოყოლით გეპართობდა.

ერთ დღეს საავადმყოფოსთან ასეთი გადაღაპარაკების შემდეგ სასწრაფოდ გადმოხტა ნარიდან და თავისი ახალი ინფორმაციით, ყველა ჩვენგანი გააოცა: ბერია დაუპატიმრებით, მას სახელმწიფო დაღაგი ბრალდება. პირველ ხანებში ეს დაუჯერებლად მიგვიჩნდა, მაგრამ მალე მომდევნო დღეებში, ზოგიერთ პაციენტს მნახველები მოუვიდა და უკრაინელის ინფორმაცია ბერიას დაპატიმრების შესახებ საესებით გაპაროდა.

ჩემი ბუდი გაურკვეველი იყო. შინაგან საქმეთა სამინისტროს ვერ გადაეწყვიტა რუსთავეში დავევლოვებინე, თუ რუსეთში გადავსახლებებინე. ერთის მხრით, უნდოდათ ჩემი რუსთავეში დაგოვება: შეიძლება რაიმე დაგვაკლდა ძიების დროს, სჯობია აქ დარჩეს, ჩვენს მეთვალყურეობის ქვეშ, უუთვალთვალთ: ხომ არ დაიწყებენ მის სანახავად საარულს ვინმე სატყუო პირები, შორეს მხრივ, ედილებოდათ ჩემთვის ასეთი შეღავათი, როგორც რუსთავეში დარჩენა იყო და ამის გარდა არ იყოლენ თუ რა პოზიციას დაეძღვებოდი მე ჩემი განაჩენის გასაჩივრების დროს, განსაკუთრებით, რას ვიგყოდი ბერია-ჩიქოვანის მონაჭორების არგვივ. ჩემი ამრების გაგების მიზნით, ციხის უფროსის მოადგილემ ("პოლიგნაწილში") გამომიძახა და შემეკითხა: რა ამრისა ხართ თქვენ ბერიას დაპატიმრების შესახებო, რასაკვირველია, მივეუტე, არ მსიამოვნებს, რომ ასეთი დიდი თანამდებობის მქონე ქართული კაცი მოღალატე გამოდგა; მერხია, ასეთი ბრალდება არ ქონოდა-მეთქი.

რამოლენივე დღის შემდეგ შინსახკომიდან მოიყვანეს ერთი პაციენტი, რომელიც სატყუო დამიკავმარდა და მარჩველა დამუწვრა საჩივარი ჩემს განაჩენზე, რამიე თვითონაც მპირლებოდა მოხმარებას, ახლა, ბერიას დაპატიმრების შემდეგ, შენი საქმე გადავიღებუელიაო. მე უარი ვუთხარე: ვერ საჩივრების წერა არ მუქქარება-მეთქი. ჩემთან რომ არაფერი გამოუვიდა, ორი დღის შემდეგ ისევ დააბრუნეს შინაგან ციხეში.

საბოლოო ინტარიშით, როგორც ჩანს შინაგან საქმეთა სამინისტრომ გადაწყვიტა რუსთავეში გავეგზავნე.

რუსთავეის პოლიტიკურ პაციენტთა ბანაკში მოხედრის შემდეგაც არ უქარობდი გამესაჩივრებინა უმაღლესი სასამართლოს მიერ გამოცხადილი განაჩენი. პირველ ყოვლისა, იმ პირობებთან შეღარებით, რომელიც მქონდა 16 წლის განმავლობაში, არალეგალურ ცხოვრების დროს, ბანაკი

წარმოადგენდა სამოთხეს. თავისუფლად შეძებლო მუზეუმებია ჩემი სახე ხალხისათვის, თავისუფლად ვუმშერდი მშეს და ვტკუბუბოდი მისი სიმშურებლით, ჩემი მეუღლე და ცოლისდა თავისუფლები იყენენ, არ მქონდა ყოველ წუთში დაბაგომრების შიში.

მე ხომ სრულიად უდანამაულო ვიყავი 1927 წლის საქმეებზე, მაგრამ იმის შესახებ, რაც ჯოჯოხეთური ცხოვრება გავაგებრე 16 წლის განმავლობაში მე, ჩემმა მეუღლემ და მისმა ნათესაებებმა და მოსალოდნელთან შედარებით კი ასე იოლად გაბადვრით, – ამის გამო ისე კმაყოფილი ვიყავი, რომ კიდევე მრეხეხილდა ჩემი თავისა, მეორე დღესვე დამეწყო ჩემი განაჩენის გასაჩივრება.

ამის გარდა, ახალ ხელმძღვანელობას ჯერ კრინგიე კი არ მქონდათ დაძრული 1937 წლის ამბებზე და ამიგომ ვარჩიე მომეცაღნა განსაზღვრული დრო მასიე და შემდეგ შევატყობდა, თუ როგორ უნდა მოექცეულიყავი.

ასე გავიდა წელიწადზე მეტი ხანი. როგორც ბანაკში ჩემთან მეოფი ამხანაგები, რომელნიე ჩემს საქმეს გაეენენ, ისე სახლიდან ნათესაებები მარჯარილენ, დამეწერა შედწხითი საჩივარი და მეე დავწერე, საქ. ს.ს.რ. პროკურატურის სახელზე, რომელსაც ვიხიოდი შეესწავლათ ჩემი საქმე და დავწერათ პროტესტი საქ. ს.ს.რ. უმაღლესი სასამართლოს განაჩენზე ჩემს შესახებ. ამ შედწხითი საჩივრის დაწერიდან გავიდა საკმარისი დრო და ბოლოს, მივიღე უარყოფითი პასუხა: “თქვენი განაჩენი კანონიერია და ვერ ენახულობთ მისი გაპროტესტების საფუძველზე”.

რადგან დავიწყე, აწი შეჩერება არ შეიძლებოდა და მე ჩემი საქმე უნდა გამეჩაჩივრებინა მოსკოვში. გაეგმაენე ხუთი მისამართით ერთი და იგივე შინაბარსის საჩივარი; საჩივრები გაეგმაენე 1954 წლის ნოემბერში: საქ. კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის, საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის, საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის, საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმის და გენერალური პროკურორის სახელზე.

აი ამ საჩივრების შინაბარსი:

Осужденного Курасбедиани Александра Иосифовича /г. Рустави
испр. труд. лагерь пункт №3.

На приговор Верховного Суда Грузинской ССР от-6/7 1953 г.по делу по обвинению Курасбедиани А.И. Жалоба в порядке надзора.

Приговором Верховного суда Груз. ССР 6/7-1953г. я признан виновным в совершении преступлений предусмотренных ч.1 ст. 58-10 и 58-11 У.К.Груз.ССР и осужден на 10 лет с последующим поражением избирательных прав на 5 лет.

ამ ჩემს შეღამბეღველობის წესითი საჩივარს ქართულად არ უთარგმნი, რადგან ამის შესახებ, რაც ამ საჩივარში არის ნათქვამი, შემოთ უაროდ მაქვს განმარტებულია.

როგორც შემოთ ვთქვით, ეს შეღწქითი საჩივარი დაიწერა 1954 წლის ნოემბერში, ამავე წლის დეკემბრის მეორე ნახევარში, ჩემთვის ცნობილი გახდა, რომ მოსკოვში გაგზავნილმა ჩემმა საჩივრებმა მიიქციეს სათანადო ყურადღება. არ ვიცი, სახელდობრ, თუ რომელ მემღვთიმ ორგანომ (საკ. კ. კ. ცენტრალური კომიტეტი, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი, საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭო, საბჭოთა კავშირის უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმი, სსრკ ცენტრალური პროკურორი) - გამოიჩინა განსაკუთრებული ქმედითი სინიიაგია, მაგრამ ჩემმა ნათესაებებს გაიფეს ხანღო წყაროდან, რომ საქართველოს სსრ უმაღლესი სასამართლოს პრეზიდიუმს, რომელიე ახლახან იყო ჩამოყალიბებული, მითითება მიეცათ, შეესწავლათ საქმე და, თუ დადსტურდებოდა ჩემს მიერ შეღწქითი საჩივარში მოყვანილი ფაქტები, დაესვათ პრეზიდიუმზე საკითხი ჩემი გათავისუფლების შესახებ.

უმაღლეს სასამართლოს პრეზიდიუმში პოლიტიკური პატიმრების საკითხის გარჩევისას არსებობდა წესი, რომ თვითველ კონკრეტულ საკითხზე თავისი დასკვნა უნდა მიეცა უმისმროების სამინისტროს, მინაგან საქმეთა სამინისტროს და რესპუბლიკის პროკურატურის ხელმძღვანელოებისაგან შეღწქილ კომისიას.

აღნიშული კომისიისათვის გაღუყვათ სათანადო დასკვნისათვის ჩემი საქმეც. საქმის შესწავლის შემდეგ კომისია ერთხმად მისულა ამ დასკვნამდე, რომ 1937 წელს მე არავითარი დანამუღი არ ჩამოღწია, მაგრამ ჩემი სრული რეაბილიტაციის საკითხს გამოუწვევია წინადმღვეობა კომისიის წევრთა შორის; ერთი წევრის (რომელსაე არ დავასახელებ) ამრით, მე თითქოს მაინე მიმძღვის დანამუღი, რომ სამამუღო ომის დროს არ გამოუცხადდა; საბოლოოდ, ამრს დავთანმეჩ და უმაღლეს სასამართლოს პრეზიდიუმს ასეთი დასკვნა წარუღწინეს: ა ქურასბედიანი გამართლებულ იქნას 1937 წელს მის მიმართ წარღწვილ ბრალღებებისაგან, ხოლო იმის გამო, რომ პერიოდში, მიესაჯარის ხუთი წელი, შეეუარღოს 1953 წლის 28 წლის მარტის ამნისტია და განთავისუფლებულიქნას პატიმრობისაგან;

წინათ მივიღევენე მიზეზი, თუ რატომ ვერ გავებღე გამოცხადება სამამუღო ომის პერიოდში, ცხადია, ამამი უადრესად მართალი ვიკავი მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ არ ვიცოღი, რომ ჩემთვის სამეულს დახურეგა მიესჯია ჯერ კიდევ 1937 წლის ოქტომბერში, როცა სხილავღწნა, ქე, სიანეთის საქმეს და ამის შემდეგ, ყვეღას უფლება ჰქონდა,

ქნოდა ჩემთვის, როგორც კინოგარემო გამოცხადებულ პარტისიციპაციას, სადაც კი შემიცნობდნენ.

მე არც ერთ ქართულს არ ჩამოვრჩებოდა, თმში მონაწილეობის მიღების საშუალება რომ მქონოდა, მაგრამ ჩემი დამატებითი გამართლებებისათვის ისიც უნდა ყოფილიყო მხედველობაში მიღებული, რომ სენსიტიდან სამამულო ომის დროს არც ერთი უფროსი ასაკის მამაკაცი არ გაუწვევიათ და, მამასადლამე, ბრალდება, რომ მე მობილიზაციის თავი ბეარიღე ყოველ მხრეს საფუძვლებს მოკლებული იყო.

საქ. სსრ უმაღლეს სასამართლოს პრეზიდიუმს ჩემი საქმე განუხილავს 1954 წ. 23 დეკემბერს, მომხსენებელი ყოფილა პრეზიდიუმის თავმჯდომარის მოადგილე სისხლის სამართლის დარგში-ნადარეისელია, რომელსაც სასაბუღალტრო აუდიტის კომისიის დამკვეთი ჩემთვის ხუთი წლის მისჯის შესახებ სამამულო ომში მონაწილეობისთვის გამოუცხადებლობის გამო, - "დასახურებლად უნდა გამოცხადებულიყო", უიქტამს მას და პრეზიდიუმს სრული რეაბილიტაცია გამოეკეთა, შემდეგში ასევე რეაბიტირებული იქნენ ჩემი ცოლი და ცოლისდა.

ყველა ამ საქმის კურსში ჩვენები შეყავდა გომბროზ ლომიძეს, რომელიც მამის საქ. სსრ უმაღლეს სასამართლო პრეზიდიუმის მდივანი იყო (ამჟამად კი რესპუბლიკის პროკურატურაში მუშაობს) უაღრესად პატიოსანი და გულწრფელ ქართველს და საბჭოთა მოქალაქეს.

ეს ყველაფერი დასრულდა 1954 წლის დეკემბერში, უნდა ითქვას, რომ მამის ჯერ არ იყო დაწყებული 1937 წელს მასიურად დაღუპული მოქალაქეების რეაბილიტაციის საქმე და ჩემს რეაბილიტაციას, ასეთ პირობებში, უაღრესად საგულბინძო მნიშვნელობა მქონდა.

11 წელი გავიდა ამის შემდეგ, რაც მე რეაბილიტაცია მივიღე და ხალხში თავისუფლად გამოხვლას ვეძიებ, ამ ხნის განმავლობაში სრულად მიმავიწყდა ჩემი უბედური თავგადასავალი. აღამაინის ბუნება ასეთია: მას შეუძლია ძალღვივით შეეგუოს ყოველგვარ აუტანელ პირობებს და სწრაფად დაივიწყოს თავის წარსული, როგორც სამხედრო არ უნდა იყოს.

მე და ჩემს მეუღლესაც მიგვაივიწყდა ჩვენს მიერ 16 წლის განმავლობაში გადაგზავნილი უბედურობანი და ვახსენებაც არ გვინდოდა ამისა. უფრო მეტი: როგორც ვიცი ჩემი დამატებების შემდეგ, მათ წაუღიათ ჩემი თორმეტი წლის ნამუშაო - "ქართულ - სვანური შედარებითი ლექსიკონი". რეაბილიტაციის შემდეგ მე სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტში გამოუცხადდი ჩემს ბინიდან წაღებულ დოკუმენტების და ნივთების აღბრუნების მიზნით, რამოღწამე საბუთი დამაბრუნეს მოგიერთი საბუთი და მათ შორის "ქართულ - სვანური

შედარებითი ლექსიკონი” არ მომკვს; შითხრეს, ამით დაბრუნებამდე
 ცეკულა ნუ იშრუნებო, — განაღვურებულაო. მამის მე ეს არ მკვრიდა
 უმიშროებამი ჯერ კიდევ ბურბას დროინდელი აგმოსფერო სუფუვდა.
 უფიქრობდა, ეს ჩემი ნაშრომი და საბუთები აღბათ არქივში აქვით
 გადაეცემული და შეხლვდა, ოღესდაც შევხლული დამხევა საკითხი მათი
 დაბრუნების შესახებ, მაგრამ როდესაც ამ ორი წლის წინათ გაბეთ
 “პრადამი” წავიკითხე მოგონებები, ცნობილ საბჭოთა ეკონომისტიკა
 და სახელმწიფო მოღვაწის — ვომუნესტისკის შესახებ, სადაც ვწერა, რომ
 მისი ისტორიული მნიშვნელობის ნაშრომი პოლიტიკურ ეკონომიაში,
 შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ განაღვურებული ყოფილა
 მარგოლოღნი იმისთვის, რომ ის შეღვერი იყო და უკანსკოვებდა სკალინის
 ნაშრომებს პოლიტიკურ ეკონომიაში (ვომუნესტისკი სწორედ ამის გამო
 იყო დაპატიმრებული და დახურული) — ეს რომ წავიკითხე ყოველგვარი
 იმედი დავეკარგე ჩემი პრობის — “ქართულ-სევანური შედარებითი
 ლექსიკონის” — უკან დაბრუნებისა. მოკლედ ყოველმხრივ დაფიქრებას
 მივეცი თექვსმეტი წლის თვითაპატიმრობის პერიოდი.

ჩემს ახალგაზრდობაში სამჯერ სასწაულით გადაურჩი გრაფიკულ
 დაღუპვის, ერთხელ, როდესაც ჩვილმეტი წლის ვიყავი, სევანეთში, უღრან
 გეგმა, ოჯახის საქაროებისათვის წაეაქეთ დდი ფიჭვი. აღვილი ისეთი
 შეკული იყო, რომ როგორც კი დაფიქვე შგოების დაბულა, წაქეული
 ფიჭვი თავდაღმართში გაექანა. ერთი შგო მე მომეღო და ხემ გამიგაგა.
 ათი მეგრის გარბუნის შემდეგ, ხემ შემთხვევით გვერძე გადამისროლა.
 თვითონ ელვის სასწრაფით დაემეა ძირს და, სადაც, ქვევით სხვა ხეებს
 მიუფიქნა. ასე შემთხვევით გადაურჩი გასრესას, მეორედ, როცა 19 წლის
 ვიყავი, დრებლან ბუმბეცი დამემა მივიღიდი ცხენისწყლის ხეობის
 საცალფეხო გზით. ერთი აღვილის ვერ შევამჩნიე მოსახევეი და კლდეზე
 გადავეშევი, სადაც ძირში ცხენისწყალი გამშავებით ეხეთქებოდა, სანამ
 მღანარეს მივაღწევი, კლდის ერთ წინწამოწვეულ ქაშზე დავეცი ფეხით.
 თავი შევიძაგრე და ისევ ამოუფოფიდი კლდეზე. ეს მეორე სასწაული იყო,
 რომ დამით აბოზოქრებულ ცხენისწყალში გადაეარდნას გადაურჩი,
 შესამედ, როდესაც 34 წლის ვიყავი, ჩემს ცხენს იმავე ცხენისწყლის
 საცალფეხო გზაზე წინა ფეხები გადაუხლგა ვიწრო შუკამი, მე სასწაულად
 მოვასწარი მედ ცხენიდან სამშვიდობო შმარისაკერ ვადმობგობა, ცხენი
 კი თავის უნაგარიანად კლდეზე გადაიჩეხა. ეს შესამე აღაღებლმე
 გადარჩენა იყო.

მაგრამ ყველა ეს შემთხვევა, ელვის სასწრაფით იწვებოდა და
 შთაერდებოდა, რაც ამსუბუქებდა სულიერი გრავისის ხიდლიერეს. ამათი
 შედარება ხომ არ შეიძლება ჩემი თვითაპატიმრობაში ყოფნის პერიოდთან,

როცა 16 წლის განმავლობაში, თვითოეულ წუთს შეეძლო მოეგონა ჩემთვის და ჩემი ხელის შექმნობითთვის უბედურება?!

როდესაც მოგიერთი პირისა და მეგობრის რჩევით ხელი მოეკიდე ამ მოგონებების წერას, ჩემთვის ძალზე მტკიცეული იყო სამინელი წარსულის შეხსენება და მეუღლეს რომ წაუეკითხე მოგიერთი აღიილა, გულნატკენად მითხრა: "ეს ყოველივე შე დავიწყებული მატქს და, თუ გოყვარდნუ ნუ გამახსენებო".

მაგრამ ვფიქრობამის "შეხსენება" არიქნება უსარგებლო იმისათვის, რომელთაც 1937 წლის მასიური რეპრესიები პატიოსანი მოქალაქეების მიმართ კანონმომიერად მიაჩნდათ და ახლაც ამტკიცებენ, ასეულ ათასობით საუკეთესო ადამიანების მოსაპობა 1937 წელს-მართებულ იყო, ვინაიდან ისინი "ხალხის მგრები" იყვნენო.

შე კი ამ ჩვენს წარსულს სიმშრად ჩავთვლი, ხოლო სხვები კი, რომელნიც ამ მოგონებებს წაიკითხავენ, ვინხოვ რუსთაველის აფორიზმით დაგვემშვიდობონ:

"გასრულდა მათი ამბავი ვითა სიმშარი დამისა".

¹ მდინარე ცხენისწყალს სვანეთში ეს სახელწოდება არა აქვს. მისი სათავე სვანეთის ქედია / ეს ქედი პუოფს ზემო და ქვემო სვანეთის /. ამ მიდამოს, სადაც მდინარე იწყება, ჟროლება ცნა. ქვემო სვანეთის ლეჩუმების მოსამბურე თემებში ცხენისწყალს ღამურს / ღამხეთი ცხენის მთის მომღვწო თემებს ჟროლება / ვახიან, მაგრამ თვით ლეჩუმეთის ზედა თემებში კი მას ცხენისწყალს ჟროლებდნენ. აღაით ამის გამო დიერქვა მას ქართულ ბარში ცხენისწყალი.

² შიითხველი თფერებს, რაღა სულ სასროლ აარაღოთ ჰქონია ამ კაცს საქმეო, მაგრამ ამ დროს ეს გასავეიოი არ იყო. ყოველი სრულწლოვანი სვანი აგარუბდა აარაღს. ის ვეღობურს დიელებდა და აარაღი კი უნიდ შეეძინა. სვანი მამის უარალოდ ყანამუ არ გაღოდა.

³ დიელანბიეს, რეპრესირებულთა რეაბილიტაციის პერიოდში, 25 წელი მიესადა ლეტებში 1937 წელს ჩაღნილ ბოროტმოქმედებათის დეკემორებით.

⁴ მალე მშინამუელი თვითონ იქნა დაბატმირებული და დახერეგლი.

⁵ მახსოვს, ერთხელ ქუთაისში ჩემი დამაღეს პერიოდში იქ მოვიდა დამის გასათვეად ყოფილი ლეჩუმელი თავადი ალექსანდრე ასათიანი (ჩემი ხიმაშრის ძველი მეგობარი). ის ჩემს ხიმაშრს და საიდარს უკუებოდა, როგორც სენსაციას, რომ თითქოს მე სვანეთ-ლეჩუმის მთებში ვიმაღება, ღამუებს ვათვე მეფოგებთან, ვარ თავიდან-ფეხამღის აარაღში ჩამუღარი და როღესაც მეფოგებს დიევიალუბ რაიმე ცხოველის დეკლას, ამაში მე თითქოს ორმაგად უხედილუ მათ საფასურს. თუ საიდან მომქონდა მე ეს ფულბი, ამის შესახებ ასათიანი არაღერს ამშობდა, მე კი ამ დროს ჩემს პაგარი ოთახში ვიკაფი ჩეკეკლი და საყილით ვისმენდი ამ ნაამშობს.

86

n 2/1621

173
MUSEUM
OF
ARTS
AND
CRAFTS